SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

RECUSI.

PAULI

HISTORIA LANGOBARDORUM.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1878.

PAULI
HISTORIA LANGOBARDORUM.

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

RECUSA.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1878.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

Historiae Langobardorum, quae prae ceteris operibus ;uli Casinensis memoriam posteris servavit, editionem luci turus, non possum quin valde doleam, Ludovicum Beth-ınnum b. m., qui ante plus quam quadraginta annos m curandam suscepit, eique tam domi quam per itinera Germania, Hollandia, Belgica, Gallia et Italia facta eram indefessam navavit, quin imo nomen suum cum ıuli nomine ita conjunxit, ut vix umquam divelli posse deantur, imperfectam hanc telam reliquisse. Quam finire opus diu exspectatum quam primum publici juris facere ıs duxi. Sed id adgressus non potui, quin praecipua litionis subsidia diligenter et ipse perscrutarer eaque qui-ıs ille nondum usus erat adhiberem. Quo adductus sum, t novam textus recensionem instituerem, de cujus funda-ıento et ratione egi in Annalibus nostris (Neues Archiv I, . 535 sqq.). Codicum vero descriptionem a Bethmanno onceptam quantum potui retinui, ordine paulum mutato isque additis et mutatis quae necessaria visa sunt. Etiam le Pauli vita et operibus Bethmann dissertatione celebri ıermanice scripta fusius exposuit (Archiv X, p. 247 sqq.), ed ipsi editioni haec nondum aptavit. Et nuper V. Cl. F. Dahn, ut novam magni sui operis de regibus antiquo-rum Germanorum praepararet partem ad Langobardos per-inentem, eandem telam texendam sumsit et non pauca aliter esse disponenda judicavit. Quae quamvis non omnia pro-bare possim, non meum duxi quaecumque dubia et incerta videantur hoc loco fusius discutere, breviter tantum ea quae de scriptore celeberrimo comperta habemus exponere con-tentus.

Quae ex ipsius Pauli scriptis docemur haec fere sunt. Natus erat patre Warnefrido, matre Theudelinda. Avus Arichis, proavus Lopichis vel Lupichis, abavus Leupchis, qui sub Albuino Italiam venisse narratur. Filiis ejus ab Avaris in captivitatem ductis, unus eorum fuga elapsus in patriam rediit, qui in provincia Forojuliensi[1] *'domum reae-*

1) *Fratres ex castro Forojuliensi ab Avaris deducti dicuntur; sed fortasse belli tempore hic eos moratos esse, Dahn p. 3. monuit. Certe*

dificavit', sed 'nihil de rebus quas genitor suus habuerat ab his, qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit' (Hist. Lang. IV, 37). Familiam tamen inter 'praecipuas illas prosapias' sive 'faras', quas ab Albuino, Gisulfo duce petente, in regione Forojuliensi esse collocatas Paulus narrat (II, 9), referendam esse, verisimile est[1].

*p. 13. **Circa annum ut videtur 720—725. Paulus natus*[2], *litteris instructus est a Flaviano*[3], *quem praeceptorem laudat (VI, 7); puerulus etiam Graecam linguam 'in scholis' didicit, in qua tamen non multum se profecisse ipse testatur*[3]. *Ubi Flaviani disciplina usus sit, incertum; patruum vero ejus Felicem, 'qui in arte grammatica floruit', a rege valde dilectum esse, cum proferat Paulus, fortasse ille quoque in regia versatus est aula*[4]. *Ibi etiam Paulus Ratchis regis tempore (a. 744—749) commoratus est: in quodam die festo principem poculum, quod Albuini jussu ex capite Cunimundi regis Gepidorum caesi factum erat, manu tenentem et convivis suis ostendentem praesens vidit (II, 28). Postea Adelpergae, Desiderii regis filiae, uxori ducis Arichis, qui et ipse genere erat Forojuliensis, familiaritate conjunctus est. Ejus studiis favit*[5], *ab ea, ut ipse calamum arriperet, adductus est.*

Exstat carmen a. 763. compositum, omnium quae a Paulo scripta habemus, quantum indagari potest, antiquissimum, quo de sex aetatibus mundi disseruit; litteris vero, a quibus singulae strophae incipiunt, Adelperga pia *salutatur. Quod a b. m. Knust ex cod. Matritensi*[6] *descriptum hoc loco luci dandum duximus*[7].

Timavus fluvius, ad quem Paulum natum esse Epitaphium refert, castri illius moenia haud affluit. 1) *An stricto sensu nobilem familiam dicas, cum Dahnio p. 3 sq. dubitari potest. Paulus de fratre suo et sorore dicens:* Nobilitas periit miseris, accessit aegestas, *de familiae statu domestico cogitasse videtur. Hildrici vero verba:* Eximio dudum Bardorum stemmate gentis, *non ad totam Langobardorum gentem, sed certum gentis stemma referenda esse, censeo.* 2) *De tempore nihil certi constat; sed carmine ad Karolum inter a. 781. et 786. scripto (infra p. 9) ait:* iam gravante senio, *quod quinquagenarius vix dicere potuisset.* 3) *V. infra p. 9. De quo cf. L. Müller, Rhein. Museum XXIII, p. 202.* 4) *Scholae etiam in aula esse poterant.* 5) qui elegantiae tuae studiis semper fautor extiti. *Epist. ad Adalp.;* 'studiis' *in editione Hartelii (p. 14. n. 1) minus recte omittitur.* 6) *A. 16, f. 52; cf. Arch. VIII, 187. Eosdem Bethmann in cod. Florentino, Strozzi 46, membr. 8, s. XIV, f. 10'. invenit, sed minus accurate scriptos. Qui sequuntur versus de annis a principio, a V. Cl. Baist descripti, Pauli esse nequeunt, quippe qui ita computent:*

Sunt octodecim et sexcenti a baptismo Domini
Anni usque ad Scotorum mortem regis Domnali. —

Alios ejusdem argumenti versus a Theodefrido compositos exhibet cod. Sang. Nr. 2, s. VIII; v. Scherrer Cat. p. 2. 7) *Apographum sibi transmissum nuper Dahn p. 76. imprimi fecit.*

Item versus Pauli diaconi de annis a principio.

A principio seculorum usque ad diluvium
duocenti quadraginta duo bina milia
evoluta supputantur annorum curricula.

Dehinc usque quo fidelis Abraham exortus est
novies centeni duo quadraginta pariter
sibi successisse anni scribuntur ex ordine.

Ex hoc tempore quousque Moysi in heremo
praeceptorum instituta tradidit Altissimus
annos quinque et quingentos praeterisse terminos.

Legis datae a diebus et conscriptae caelitus
usque quo templum dicavit rex sapientissimus
quadringenti octoginta orbes evoluti sunt.

Percurrit hinc annalis ordo sua spacia
quingentenis et bissenis annis, Babylonica
donec populum vastabit Israel captivitas.

Exhinc usque quo salutem Virgo mundi peperit,
quem prophetae praedixerunt venturum Emmanuel,
octodeceni et quingenti peracti sunt circuli.

Rex eternus mundum venit restaurare perditum
quinque milia expletis annis a principio
centum atque nonaginta novem hinc[a] per calculum.

*Glorioso ab adventu Redemptoris omnium *p. 14.
ad hunc usque prima annum in quo est indictio
septingenti sexaginta tresque simul anni sunt.

Alta pace nunc exultat regio[b] Ausonia
Desiderio simulque Adelchis regnantibus
florentissimis et piis, cum haec annotata sunt.

Principatum Beneventi ductore fortissimo
Arechis regnante, freto Superni auxilio,
Adelperga cum tranquilla stirpe nata[c] regia.

Iudex veniet supernus velut fulgor caelitus;
dies set aut hora quando, non patet mortalibus.
felix erit, quem paratum invenerit[d] Dominus.

Ante tuum, iuste iudex, dum steterit solium
Arechis benignus ductor cum praeclara coniuge,
dona eis cum electis laetari perenniter!

Eadem Adelperga monente Paulus grandius opus suscepit, historiam Romanorum ab Eutropio scriptam augen-

a) *deest* 1. b) A. r. 1. c) stirpentata regio 1. d) invenērit, stetērit *pronuntiandum erit.*

dam et continuandam[1]. Quae cum alio Monumentorum volumine edenda sit, de ejus consilio et indole hic loqui supersedemus.

Si epitaphium Ansae reginae, matris Adelpergae, quae cum viro Desiderio exul in Franciam abducta erat, sed sepulturam in patria terra nacta, recte Paulo tribuitur, in his annis collocanda erit[2]. Alia quoque tunc eum composuisse carmina, qualia posterioris aevi scriptores ei attribuunt, verisimile est, nec tamen certi quidquam statuere licet[3].

Neque compertum habemus, utrum tunc temporis sacros jam receperit ordines, quibus postea eum traditum videmus. Certe libros, quibus ad historiam Romanam componendam opus erat, facilius in monasterio quam in palatio comparare poterat[4].

Celeberrimum vero illud S. Benedicti monasterium ingressus est, ubi etiam Ratchis rex solio regali dejectus refugium invenit. Nec video, quid vetet, ne Paulum jam tunc regem secutum esse statuamus[5]. 'Exul, inops, tenuis', ut
*p. 15. ipsius verbis utar, carmen *in laudem S. Benedicti com-

1) Epistola Adelpergae missa primum a Champollion in Amati editione p. XXIV, post a Papencordt, Gesch. d. Vand. Herrschaft p. 398 (inde Dahn p. 77); Endlicher, Catal. cod. phil. Vind. I, p. 306; nuper a Hartel, SB. d. W. Akad., LXXI, p. 294, prelo subjecta est. — Ante a. 774. scriptam putat Dahn p. 14 sq. 2) Annus mortis non constat. Dahn p. 68. jam Ansa viva compositum putat, de Paulo auctore dubitat. 3) Bethmann p. 237. 290. 292. 293. Ille postea in seminario Verulensi codicem s. XI. invenit, qui inter alia Versus in festo S. Mercurii continuit, ap. Giovanni in libro de sancti Actis et translatione a. 1730. edito p. 46. impressos, quos fortasse Pauli esse opinatus est; idem de aliis ib. p. 248. editis versibus judicavit. — In cod. Sang. Nr. 573, p. 476, V. Cl. Dümmlero monente, carmen legitur inscriptum: Ante fores basilicae, eodem modo dispositum quo versus in laudem S. Benedicti, quod ita finit:

Pectora vestra sonet: parce et miserere, precamur;
Parce, Christe, Arichis, pectora vestra sonet.

Hoc quoque Paulo adscribi posset. 4) Etiam Eutropium Adelperga a Paulo nactus est. 5) De tempore quo Paulus Casinum venerit, nihil constare, Bethmann clare exposuit p. 238; ea refutans quae Epitaphium et Anonymus Salernitanus tradunt. Paulum cum Adelperga, Desiderii regis filia, Beneventum venisse, inde Casinum adiisse, satis probabilis Wattenbachii esset conjectura, si iis fidem haberemus quae de Pauli officio in aula Desiderii refert Chronicon Salernitanum. Quae si rejiciamus, neque Epitaphium sequamur, non est, cur cum Dahnio opinemur, Paulum serius tantum ex saeculari vita in ecclesiasticam vel monachicam esse transgressum. Ubique animum prodit clerici. Nihilominus sententia, quam proposuit Giesebrecht, De litt. stud. p. 26, stare potest, Paulum non in monasterio liberalibus studiis esse instructum, sed ipsum potius inter monacho humanorum disciplinarum semina dispersisse.

posuit (I, 26); quod vix dixisset, si diutius patriam Forojuliensem et saeculares opes reliquisset.

Quae si minus placent, ad Karoli Magni tempora haec referamus oportet[1], *qui, Langobardorum regno destructo et paulo post Rodgaudo Forojuliensi duce devicto*[2] *(a. 776), Pauli fratrem Arichim captivum in Franciam duxit ejusque res fisco attribuit; id quod totam familiam ipsumque Paulum graviter afflixit. Sex evolutis annis hic regis gratiam carmine imploravit. Quod genuinum vitae ejus testimonium hic inserendum duximus*[3].

Item versus Pauli ad regem precando.

Verba tui famuli, rex summe, adtende serenus,
Respice et ad fletum cum pietate meum.
Sum miser, ut mereor, quantum vix ullus in orbe est;
Semper inest luctus tristis et hora mihi.
Septimus annus adest, ex quo nova causa dolores
Multiplices generat et mea corda quatit.
Captivus vestris[a] extunc germanus in horis
Est meus, afflicto pectore, nudus, egens.
Illius in patria coniux miseranda per omnes
Mendicat plateas ore tremente cibos.
Quattuor hac turpi[b] natos sustentat ab arte,
Quos vix pannuciis praevalet[c] illa tegi.
Est mihi, quae primis Christo sacrata sub annis
Excubat egregia simplicitate soror.
Haec sub sorte pari luctum sine fine retentans,
Privata est oculis iam prope flendo suis.
Quantulacumque fuit, direpta est nostra supellex,
Nec est, heu! miseris qui ferat ullus opem.
Coniunx est fratris rebus exclusa paternis,
Iamque sumus servis rusticitate pares;
Nobilitas periit miseris, accessit[d] aegestas.
Debuimus, fateor, asperiora pati;
Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,
Et tandem finem his, pie, pone malis!

a) extris *Vat.* b) virpi *Par., quod Bethmann praeferendum duxit.* c) quîs valet i. tegit *Vat.* d) successit *Vat.*

1) *Ita Dahn p.* 23, *qui huic conjecturae nimium tribuit.* 2) *Ita Bethmann p.* 240. *recte statuisse mihi videtur.* 3) *Ediderunt Lebeuf p.* 414. *ex cod. Paris.; Mai, Class. auct. V*, 50, *ex cod. Vat.; quibus Bethmann in textu recensendo usus est.*

Captivum patriae redde et civilibus[a] arvis,
Cum modicis rebus culmina redde simul;
Mens nostra ut Christo laudes in secla frequentet,
Reddere qui solus praemia digna potest.

*p. 16. *Ut id quod petebat facilius adipisceretur[1], Paulus ultra Alpes profectus et diutius hic commorari coactus est, id quod epistola ad Theudemarem abbatem Casinensem, a ripa Mosellae d. 10. Januarii, anno, ut videtur 783[2], scripta, luculenter exposuit.*

Incipit epistola[3].

Amabillimo et totis mihi precordiis dilecto domno meo patri abbati Theudemari Paulus pusillus filius supplex. Quamvis prolixa terrarum spatia corpore tenus a vestro consortio dividant, iungit me tamen utcumque vestro coetui tenax et quae dividi numquam poterit caritas, tantusque singulis pene momentis me vester meorumque seniorum et fratrum amor excruciat, quantum nec epistolaris valet relatio nec pagellarum exponere brevitas. Cum enim menti[b] subeunt occupata tantum in divinis operibus otia ac mei statio hospitioli gratissima, cum vester pius et religiosus affectus, cum sancta tantorum Christi militum divinis cultibus insudans caterva, cum singulorum fratrum in diversis virtutibus exempla fulgentia, cum dulcia supernae patriae perfectionum colloquia: hereo, stupeo, langueo, nec inter imo pectore tracta suspiria retinere lacrimas possum. Inter catholicos et christianis cultibus deditos versor; bene me omnes accipiunt; benigniter mihi affatim amore nostri patris Benedicti et vestris meritis exhibetur; sed ad conparationem vestri coenobii mihi palatium carcer est, ad conlationem tantae quae apud vos est quietis hic mihi degere tempestas est; solo ab hac patria debili corpusculo teneor, tota qua solum valeo mente vobiscum sum. Videorque mihi nunc suavibus nimium vestris interesse concentibus, nunc consedere satiandis in caenaculo

a) genitalibus *Vat.* b) mentis *c.*

1) *Hanc ob causam Paulum ad Karolum venisse, epistola mox afferenda aperte indicat. Neque magni faciendum est quod posterioris aevi tradunt scriptores, Sigebertus de SS. eccl. c.* 80, *ed. Fabricius p.* 102: propter scientiam litterarum a Carolo Magno imperatore adscitus: *Hugo Flor., SS. IX, p.* 363: de monasterio montis Cassini venit in Galliam, attractus amore et opinione prefati principis Karoli precellentissimi imperatoris. *Rerum Italicarum scriptores de hac re prorsus tacent.* 2) *Ita Bethmann p.* 297. *Paulum tum jam diutius Casino abesse, epistola innuit. Ideo carmen illud a.* 782. *in Gallia scripsisse putandus est.* 3) *Ex cod. Paris. Nr.* 528, *f.* 127, *descripsit V. Cl. Wattenbach; edid. Lebeuf p.* 297; *inde Dahn p.* 79.

plus lectione quam cibo, nunc singulorum considerare in diversis officiis studia, nunc gravium iam senio seu languidorum, quomodo quisque valeat, perdiscere causas, nunc ad instar mihi paradisi dilecta sanctorum terere[a] limina.

Crede, pater et domine, crede sacra et venerabilis phallanx, solo me[b] affectu misericordiae, solis pietatis precibus[c], solis animae hic profectibus ad tempus deteneri; et quod his est amplius, tranquilli[d] nostri regis et domini potestate. Ceterum quam primum valuero et mihi caeli Dominus per pium principem noctem maeroris meisque captivis iuga miseriae demiserit, si tamen quomodocumque clementissimi principis iocundum quivero emereri permissum, mox ad vestra consortia, nulla alia vita comite detentus occasione, repedabo. Nullae me, credite, divitiae, nulla predia, nulla flaventis[e] metalli copia, nullus quorumlibet affectus a vestro[f] poterunt separare collegio.

Te itaque, pater dulcissime, vosque, o carissimi patres et fratres, inploro, pro me continue beatissimum communem patrem et preceptorem poscere dignamini Benedictum, ut suis apud Christum obteneat meritis, ut me quantotius dignetur reddere vobis. Spero equidem in Deo nostro, qui numquam in bonis patitur desideriis quemquam fraudari, quod me secundum anhelantis mei cordis desiderium vobis citius restituat cum congruo fructu. Superfluum vobis aestimo, ut effundatis preces pro nostris dominis eorumque exercitu, scribere, cum sciam, vos in hoc ipso semper insistere; pro domno ill.[g] abbate, sicut et facitis, Christum deposcite, cuius hic singulari post principalem munificentiam *nutrior largitate. *p. 17. Tanta mihi, carissimi, vestra illuc copia existit, ut, si vellim vos singulariter nuncupare, tota haec vestris nominibus pagina non possit sufficere. Unde generaliter omnibus et opto et scribo salutem, obsecrans, ut non obliviscamini mei. Te vero, mi domine et venerabilis abba, seu quicumque[h] es, nonne preposite, peto, ut mihi scribi faciatis de vestra fratrumque salute, vel quales vobis fructus presens annus adtulerit; utque eorum[i] fratrum mihi dirigatis cum nominibus numerum, qui mundanis exuti vinculis migrarunt ad Christum. Nam plurimos obiisse audio; sed nominatim nonnum[k] ill., qui, si vere ita est, mei cordis partem non modicam abstulit secum. Vale, pater sanctissime, et memor esse dignare filioli tui.

Iam fluebat decima de mense diecula[l] Iani,
Margine de vitreae cum sum directa Mosellae.
Cum patre mellifluo fratres sine fine valete!

a) terrere *c.* b) mea *c.* c) *ita correxi;* patribus *c.;* visceribus *Leb.* d) tranquilla? e) labentis *corr.* flaventis *c.* f) vero *c.* g) *pro nomine positum.* h) quocumque es nomine p *Leb.;* q. e. n. *post inserta censet* BE. i) unum *c.?* k) *fortasse* nom. ill. l) deicola *c.*

Karolus vero virum eruditum, linguarum plurium gnarum, scriptis celebrem, secum retinere ejusque opera in litterarum studiis excolendis aliisque negotiis perficiendis uti cupiebat. Cui quamvis aliquandiu refragratus esse videatur, cessit tamen, ejus servitio se dedit, immo familiaritate et amore regi conjunctus est. Testes sunt carmina inter Karolum, Petro Pisano calamum ducente, et Paulum commutata, ex quibus duo hoc loco repetere iuvat[1].

Item versus Petri grammatici.

Nos dicamus Christo laudem Genitoris unico,
mundi legitur librorum qui creator paginis,
cuius fine clemens venit liberare perditos.

Ante secula qui natus paterna substantia,
ut salvaret quos creavit carnem nostram induit,
et innumeris ostendit virtutem miraculis;

Rupit tartara, calcato draconis imperio,
cuius mors terrarum orbem vastabat invidia,
vinctos diu paradysi perduxit ad gaudia.

Qui te, Paule, poetarum vatumque doctissimum,
linguis variis ad nostram lampantem provinciam
misit, ut inertes aptis fecundes seminibus.

Greca cerneris Homerus, Latina Virgilius,
in Hebrea quoque Philo, Tertullus in artibus,
Flaccus crederis in metris, Tibullus eloquio.

Tu nos gestu docuisti exemplorum credere,
quod amoris agro nostri plantatus radicitus
tenearis, nec ad prisca cor ducas latibula.

Cum grammatice Latinis fecundare rivulis
non cesses nocte dieque cupientis viscera
partiumque ratione Grecorum sub studio:

Haec nos facit firmiores doctrina laudabilis,
vestra de permansione qua fuit dubietas,
quod te restis nostrae cinxit nec dimittit anchorae.

*p. 18. *Credimus post Grecam, multis quam ostendis, regulam
te iam doctis traditurum Hebreorum studia,
quibus ille Gamalihel doctor legis claruit.

Magnas tibi nos agamus, venerande, gratias,
qui cupis Greco susceptos erudire tramite.
quam non ante sperabamus, nunc surrexit gloria.

Haud te latet, quod iubente Christo nostra filia,
Michaele comitante, sollers maris spatia
ad tenenda sceptra regni transitura properat.

1) *Ex cod. Paris. Nr.* 328. *Lebeuf edidit, Bethmann iterum descripsit.*

Hac pro causa Grecam doces clericos grammaticam
nostros, ut[a] in eius pergant manentes obsequio,
et Graiorum videantur eruditi regulis.

Versus Pauli.

Sensi, cuius verba cepi exarata paginis.
nam a magno sunt directa, quae pusillus detulit;
fortes me lacerti pulsant, non inbellis pueri.

Magnus dicor poetarum vatumque doctissimus
omniumque praeminere gentium eloquio
cordis et replere rura fecundis seminibus.

Totum hoc in meam cerno prolatum miseriam;
totum hoc in meum caput dictum per hyroniam;
eheu[b]! laudibus deridor et cacinnis obprimor.

Dicor similis Homero, Flacco et Vergilio,
similor Tertullo sive[c] Philoni Memphitico,
tibi quoque, Veronensis o Tibulle, conferor.

Peream, si quenquam horum imitari cupio,
avia[d] qui sunt secuti; pergentes per invium
potius sed istos ego conparabo canibus.

Graiam nescio loquellam, ignoro Hebraicam;
tres aut quattuor in scolis quas didici syllabas,
ex his mihi est ferendus maniplus ad aream.

Nulla mihi aut flaventis est metalli copia
aut argenti sive opum, desunt et marsuppia.
vitam litteris ni emam, nihil est quod tribuam.

Pretiosa quaeque vobis dona ferant divites;
alii conportent gemmas Indicosque lapides;
meo pura tribuetur voluntas in munere.

Anchora me sola vestri hic amoris detinet,
nectar omne quod praecellit quodque flagrat optime.
non de litteris captamus vanae laudem gloriae.

Nec me latet, sed exulto, quod pergat trans maria
vestra, rector, et capessat sceptrum pulchra filia,
ut per natam regni vires tendantur in Asiam.

Si non amplius in illa regione clerici
Graecae proferunt loquillae, quam a me didicerint,
vestri, mutis similati deridentur statuis.

*Sed omnino ne linguarum dicam esse nescius, *p. 19.
pauca, mihi quae fuerunt tradita puerulo,
dicam; cetera fugerunt iam gravante senio:

a) *deest c.* b) heu *c.* c) seu *c.* d) avĩa *c.*

De puero qui in glacie extinctus est.

Trax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Frigore concretas pondere rupit aquas.
Dumque imae partes rapido traherentur ab amni,
Praesecuit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
'Hoc peperi flammis, cetera', dixit, 'aquis'.

Haec non multo post annum 781. *scripta sint oportet, quo Rothrud, Karoli filia, imperatori Constantinopolitano est desponsata*[1]. *Altero carmine Sigefridi regis Danorum mentio fit, cujus legati a.* 782. *Karolum adierunt*[2]: *conversionem ejus, jocose ut videtur, rex Paulo injungere voluit*[3]. *Karoli jussu epitaphia sororum, uxoris Hildegardis, quae a.* 783. *obiit, et filiarum duarum composuit*[4]. *Tunc etiam excerpta ex libris Pompeii Festi facta crediderim, quae Karolo transmissa*[5] *sine causa alteri cuidam*

1) *Ann. Lauresh., SS. I, p.* 32. 2) *Ann. Laur. maj., ib. p.* 162. 3) *V. carmina II et III, Z. f. D. Alt. l. l. p.* 452. *Ibique alia sunt collecta.* 4) *G. Mett., SS. II, p.* 265. 5) *Epistolam ex cod. Monacensi Nr.* 14734, *s. X, descriptam cum lectoribus communicamus, ut ipsi judicare queant, num Pauli ingenio respondeat:*

Divinae[a] largitatis munere, sapientia potentiaque praefulgido Caralo[b] regum sublimissimo Paulus ultimus servulus. Cupiens aliquid vestris bibliothecis addere, quia ex propriis perparum valeo, necessario ex alieno mutuavi. Sextus[c] denique Pompeius Romanis studiis affatim eruditus, tam sermonum abditorum, quam etiam quarundum causarum origines aperiens, opus suum ad viginti usque[d] prolixa volumina extendit; ex qua ego prolixitate superflua quaeque et minus necessaria praetergrediens, et quaedam abstrusa penitus stilo proprio enucleans, nonnulla ita ut erant posita relinquens, hoc vestrae celsitudini legendum conpendium[e] obtuli; in cuius serie, si tamen lectum ire non dedignabimini, quaedam secundum artem, quaedam iuxta ethimologiam posita non inconvenienter invenietis, et praecipue civitatis vestrae Romuleae, portarum, viarum, montium, locorum tribuumque vocabula diserta repperietis, ritus praeterea gentilium et consuetudines varias, dictiones quoque poematis[f] et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere. Quod exiguitatis meae munusculum si sagax et subtilissimum[g] vestrum ingenium non usquequaque[h] reppulerit, tenuitatem meam vita comite ad potiora excitabit.

Adduntur versus:

Multa legit paucis qui librum praedicat istum;
Hoc servus fecit, Karolo rege, tuus.
Sic una ex multis nunc fiat ecclesia templis;
Det David vires scilicet ipse Deus.

Urbs Romulea *etiam Hist. Lang. II,* 23. *et G. Mett. p.* 265. *dicitur;* extremus b. Benedicti servulus *scribit Paulus in homilia, Migne XCV, p.* 1577. — *De optimo cod. Paris. Nr.* 7662. *v. ib. p.* 1704.

a) *deest ed.* b) domino regi C. *ed.* c) Festus *ed.* d) *deest ed.* e) compendio *ed.* f) poetis *ed.* g) subtilismum *c.* h) quave *c.*

Paulo[1] *recentiores *tribuere voluerunt*[2]*: noster certe in Historia* *p. 20.
Langobardorum iis usus est. Sed etiam majus opus 'Paulo diacono, familiari clientulo nostro' rex injunxit, 'quo tractatus', ut ait epistola ipsius nomine scripta[3]*, 'atque sermones diversorum catholicorum patrum perlegens et optima quaeque decerpens, in duobus voluminibus per totius anni circulum congruentes cuique festivitati distincte et absque vitiis obtulit lectiones'.*

Quod cum hac praefatione regi transmisit[3]*:*

Summo apici rerum regi dominoque potenti
  Dat famulus supplex verba legenda suus.
Ampla mihi vestro est humili devotio servo
Praeceptis parere tuis, celeberrime regum,
Quem dedit omnicreans Rector miseratus ab altis
Christicolum populis defensoremque patremque.
Sit licet effectus modicis pro viribus impar[a],
Ingens ardenti tamen est sub corde voluntas.
En iutus[b] patris Benedicti mira patrantis[c]
Auxilio meritisque piis, vestrique fidelis
Abbatis dominique mei, etsi iussa nequivi
Explere ut dignum[d] est, tamen, o pietatis amator,
Excipe gratanter, decus et mirabile mundi,

a) *ita Lugd.;* invir. *Mod.* b) iustus *Mod.* c) patrantibus *Mod.* d) dictum *Mod.*

1) *Talis hoc tempore plane ignotus est. Paulus diaconus Neapolitanae ecclesiae, qui Acta S. Mariae Aegyptiacae de Graeco in Latinum transtulit aliaque scripsit, Karoli Calvi tempore vixit. De quo cf. Fabricius, Bibl. med. V, p.* 199 *(ed. Flor.* 1858*); Bethmann p.* 323. *Posterius etiam vixisse videtur alter Paulus diaconus Casinensis, qui codicem scripsit epistolarum Pauli (ap. Mai, Spicil. V, p. XXII, minus recte commentarius dicitur in Pauli epistolas), v. Tosti, Hist. Casin. I, p.* 104. 2) *Objicitur quod in codd. nonnullis Paulus pontifex vel sacerdos dicitur; cf. Bethmann p.* 321. *Sed in vetusto illo Monacensi nihil ejusmodi legitur. Et in antiquo catalogo bibliothecae Laureshamensis, Mai Spicil. V,* 193, glossae Pauli diaconi *afferuntur, quo titulo apte excerpta illa indicari poterant. Neque quod negligentius excerpta facta, multa deformata sunt vel parum intellecta, a Pauli ingenio abhorret. Extrema epistolae verba, haec in primordiis initae cum Karolo familiaritatis ponenda esse, ostendunt.* 3) *LL. I, p.* 44. *Ex cod. Carlsruh. (olim Augiensi) s. IX, quo jam Mabillon usus erat, Ann. Bened. II, p.* 328, *denuo ed. Ranke, Theol. Studien und Kritiken* 1855, *p.* 387. 3) *Editionem paravit Bethmann ex cod. Batavo-Lugdunensi, Voss. Lat.* 4, *s. X, et Modoetiensi (Lectionario caractere quadrato s. VIII), quo usus est Frisi, Mem. di Monza III,* 152. *Exstat etiam in cod. Carlsruhano, olim Augiensi, ex quo partem ed. Mabillon l. l. p.* 329.

Qualemcumque tui famuli, rex magne, laborem;
Quodque sacro nuper mandasti famine condi,
Nunc opus acceptans, rutilo comitare favore.
In quo si quid erit labis[a] vitiique nocentis,
Illud vestra sagax nimium sapientia purget,
Utque legi per sacra queat domicilia Christi,
Nullius titubante fide si sensibus altis
Enixe, ut cupio, vestris uteumque placebit,
Firmum ordo capiat vestra sanctione vigorem.

Quae hic de ope sancti Benedicti et abbatis 'domini sui' dicta sunt suadere videntur, ut grandem hanc homiliarum collectionem a Paulo Casinum reverso demum absolutam esse statuamus[1].

In Francia vero, Angilramno episcopo Metensi petente[2], *prope quem in quodam urbis monasterio diutius vixisse vi-* *p. 21. *detur*[3], *Gesta scripsit episcoporum Metensium, opus *ad imaginem Gestorum pontificum Romanorum conceptum, cujus simile cis Alpes nondum exstabat, quod postea vero quam plurimi sunt imitati. Quo etiam ut Karoli majores, Arnolfum episcopum ejusque propaginem ipsumque Karolum celebraret, nactus est occasionem*[4]. *Praeterea tunc fortasse, Adalhardo abbate Corbejensi flagitante, Gregorii I. papae epistolas describendas emendandasque suscepit, sed aegritudine impeditus nonnisi minori earum parti hanc curam impendere potuit*[5]. *Epistolam huic libro praemissam ex codice archetypo, tunc in bibliotheca S. Germani Parisiensi asservato, cujus fata nescimus, descriptam Mabillon edidit partemque aeri incidere fecit*[6]. *Quam, cum auctoris vitae et studiis lucem afferat, hic quoque inserendam duximus.*

a) labiis *Lugd. Mod.*

1) *Ita recte Dahn p.* 48 *sq. contra Bethmannum (p.* 265 *n.* 301; *cf. tamen p.* 249. 272*).* 2) *Hist Lang. VI,* 16. 3) *Epistola supra edita procul dubio hic scripta est. Neque tamen locus a Pertzio, SS. II, p.* 260, *allatus (ib. p.* 263*) docet, Paulum dum scriberet ibi praesentem fuisse.* 4) *Cf. quae Bonnell, Anfänge p.* 45, *contra Bethmannum p.* 266, *qui etiam altiora Paulo tribuere voluerat consilia, monuit. Inter gloriosa Karoli facta etiam Langobardorum subjectionem recenset et 'clementem regis moderationem', qua 'victoriam temperavit', praedicat.* 5) *Totus epistolae tenor, et singula verba, ut* 'Paulus supplex', *quae de se* 'paupere' *scribit, quod Mosellae mentionem facit, omnem dubitationem tollunt, quin Paulus hic revera noster sit Casinensis. Mabillon, Ann. II, p.* 284, *ipsum jam senem in suo monasterio hoc opus suscepisse, opinatus est. Certe nimis audacter Bethmann p.* 298. *epistolam ad Mosellam scriptam contendit. Rheni et Mosellae mentionem etiam postea facere poterat; sed* 'pauper et cui desunt librarii' *fortasse magis itineri Gallico quam monasterio Casinensi conveniunt. Adalhardus ipse aliquamdiu ante a.* 780. *hic monachus versatus est, Vita c.* 12, *SS. II, p.* 525; *cf. Mabill. Ann. II, p.* 252. 6) *Acta I,*

Carissimo fratri et domino Adalardo, viro Dei, Paulus supplex. Cupieram, dilecte mi, aestate praeterita videre faciem tuam, quando illis in partibus fui; sed praepeditus lassitudine sonipedum ad te venire non potui. Interioribus tamen oculis, quibus solis valeo, tuae fraternitatis dulcedinem frequenter aspicio. Volueram equidem tuis imperiis iam ante parere; sed, utpote pauper et cui desunt librarii, prius hoc facere nequivi, maxime cum me tam prolixa valitudo contriverit, ut a mense Septembrio paene usque ad diem nativitatis Domini lectulo detentus sim, neque licuerit clericulo illi, qui haec eadem utcumque scripsit, manum ad atramentarium mittere. Suscipe tamen, quamvis sero, epistolas quas desiderasti; et quia mihi eas ante relegere prae occupatione totas non licuit, 34 ex eis scito relectas et prout potui emendatas esse, praeter pauca loca, in quibus minus inveni, et tamen meo ea sensu supplere nolui, ne viderer tanti doctoris verba inmutare. Quibus in locis et forinsecus ad oram zetam, quod est vitii signum, apposui. Tua itaque fraternitas, si se facultas dederit, reliquas epistolas ad emendatiorem relegere studeat codicem, sed et loca, in quibus minus habetur, nihilominus supplere. Hoc tamen sanctitati tuae suadeo, ne passim propter aliqua, quae in eis minus idoneos latere magis quam scire convenit, publicentur. Vale, frater amabilis, semper in bonis gliscens; et cum mentem ad superna tetenderis, memento mei.

Ante suos refluus Rhenus repedabit ad ortus,
  Ante petet fontem clara Mosella suum,
Quam tuus e nostro, carum ac memorabile semper
  Dulce Adalard nomen, pectore cedat amor.
Tu quoque, si felix vigeas de munere Christi,
  Esto memor Pauli tempus in omne tui.

Paulus per plures annos in Francia degens diversas ejus regiones visitavit, mox regem, ut opinari fas est, comitatus, mox fortasse celebriora sui ordinis monasteria 'orationis causa' adiens. Theodonis villam[1] *venit, Pictavi ab Apro S. Hilarii abbate *rogatus celeberrimo poetae Fortunato epitaphium composuit*[2]*; etiam in boreales Galliae partes profectus esse videtur*[3], *vix tamen Rhenum transgressus.* *p. 22.

Post aliquot annos vero in patriam rediit; id quod rege permittente factum sit, oportet, cum Paulum intima familia-

p. 397; *Ann. II, p.* 284; *De re dipl. p.* 360. *Codicem a.* 1791. *furto esse ablatum, V. Cl. Delisle retulit; v. N. Arch. I, p.* 607. 1) *Hist. Lang. I,* 5. 2) *Hist. Lang. II,* 13. 3) *V. supra epistolam ad Adalhardum.*

ritate etiam post Karolo junctum videamus[1]. *Sed Arichi duci quoque amicitiam servavit, eique a. 787. mortuo epitaphium confecit, venerationis et amoris insigne monumentum*[2]. *Romae*[3], *his fortasse annis*[4], *vitam scripsit Gregorii I. papae. In monasterio vero Casinensi sermones, quales plures exstant*[5], *aliaque composuit. Cum Karolus regulam sancti Benedicti peteret, a Paulo epistola 'dictata est', quacum Theudemarus abbas et conventus illam transmiserunt*[6]. *Praeterea discipulos etiam aliunde venientes in litteris erudivit*[7]. *Per ultimos vero vitae annos libro operam navavit, qui inter rerum medii aevi scriptores insignem locum ipsi vindicat. Cum quondam de historia Romana continuanda cogitasset, nunc gentis suae gesta*

1) *Ejus rei luculenta sunt testimonia carmina a Karolo Casinum missa, de quibus v. Bethmann p.* 248 *sqq.* 2) *Quod servavit Chron. Salern. I,* 20, *p.* 482. *Similibus verbis laudatur in carmine inedito Cod. Harlei. Nr.* 3685, *a. V. Cl. Dümmlero mecum communicato, quod non sine causa Paulo tribueris:*

Catholicus princeps Arichis, tam corpore pulcher
Pectore quamque magis virtute insignis, et armis
Omnia conponens, quem sic sapientia compsit,
Redderet ut variis satis artibus esse potentem,
Quo merito Latie dicatur gloria gentis
Bardorum et culmen, pietatis cultor et index,
Iusticieque tenax, summus servator honesti;
Iste pater patrie, lux..... omne suorum,
Mente satis vigili pensare et acumine magno
Tempore supremo ventura pericula seclo *etc.*

Sunt fortasse 'Versus ad Arechis', quos Petrus Casinensis recenset; v. p. 17 *n.* 3) *Romae scriptam ostendunt verba c.* 1: in hac urbe Romana; *cf. c.* 4: intra urbis huius muros; *c.* 23. 29: in hac civitate Romana. *Paulum auctorem esse, non solum codicum probatur auctoritate, sed etiam cap.* 10. *comparatione cum Hist. Lang. III,* 23. *et Gregorio Turonensi, ex quo haec sumta sunt.* 4) *Hist. Lang. III,* 24: ante aliquod(t) annos. *Cur Bethmann p.* 304. *vitam hanc scriptam putet, antequam Paulus monasterium ingressus sit, non video. Verba c.* 6: nos tamen credere decet nihil eum monasticae perfectionis perdidisse occasione curae pastoralis, *monacho convenire patet.* 5) *Bethmann p.* 302. *Homilias a Martenio et Maio editas collegit Migne XCV, p.* 1566. *Tertia integra edita exstat ap. Tosti p.* 106—112; *cf. Bibl. Cas. I, p.* 242. *II, p.* 52. *De Paulo auctore sine causa dubitat Dahn p.* 69. 6) Epistula ad regem Karolum de monasterio sancti Benedicti directa et a Paulo dictata. *Ed. Jaffé, Bibl. IV. p.* 358. *Codices etiam Romae in bibl. Barber. XI,* 64 *et Tuderti vidit Bethmann; Arch. XII, p.* 379. 530. *In anno* 791. *eam collocat Dahn.* 7) *Johannis G. episc. Neap.*: Alios deinde clericos in monasterium sancti Benedicti Paulo levitae destinavit *(episcopus Stephanus).* Unus vero de istis Iohannes nomine, qui post diaconus ordinatus est, apprime eruditus effulsit. *His cur fidem deneget Dahn p.* 73, *non video.*

enarranda suscepit. Nec tamen, quo tempore Historia Langobardorum incepta sit, vel quo anno mors ipsum ab opere imperfecto avocaverit, constat. Sed ante Karoli coronationem Romanam eum calamum deposuisse, conjicere licet. Diem obitus 13. *Aprilis Necrologium Casinense annotavit*[1]. *Ejus memoriam vero celebrat carmen in ipso monasterio sive ab Hildrico ejus discipulo sive sub hujus nomine factum et tumulo inscriptum, quod quamvis errore non careat, grave tamen *vitae et meritorum ejus testimonium est habendum*[2]*; quo nec hoc loco carere possumus*[3]. *p. 23.

Epytaphyum Pauli diaconi.

Perspicua clarum nimium cum fama per aevum
Astra simul iunctum pangant te caetibus almis:
Veridicos, lęvita, tuos quis, summe, triumphos
Lucifluis, Paule, poterit deprómere dictis?
Ut tua sed lector properans huc noscat et hospes
Sacrata tumulo requiescere membra sub isto,
Laudis, amande, tuae summatim carmine digno
Almificos actus dignum est reserare canendo.
Eximio dudum Bardorum stemmate gentis,
Viribus atque armis quae tunc opibusque per orbem
Insignis fuerat, sumpsisti generis ortum.
Tam digna[a], postquam, nitidos ubi sepe Timabus
Amnis habet cursus, genitus tu prole fuisti,
Divino instinctu regalis protinus aula
Ob decus et lumen patriae te sumpsit alendum.
Cum tua post ibidem[b] populis et regibus altis

a) digna est *c.* b) *ita corr.;* tibidem *c.*; Tibridem *edit.*

1) Eidus Aprilis obiit venerandus memoriae domnus Paulus diaconus et monachus; *cf. Bethmann p.* 249. 2) *Legitur in cod. Casin. Nr.* 353, *f.* 286, *vix tamen s. X. medio, ut Bethmann putavit, p.* 250 *n., sed, ut eruditi Casinenses et V. Cl. Sickel me petente agnoverunt, s. XI. exeunte folio vacuo relicto inscriptum. Aperti vero scribendi errores, vetustius exemplar hic exceptum esse, probant. Quae Chronici Salernitani auctor c.* 37, *p.* 489: super eius tumulum partim quae in hoc mundo gessit, partim de eius prudenciis, quove temporibus perdurasset, sacris litteris exaratum invenimus, *eadem fuisse videntur, temporum notis aucta, quae, vix versibus expressae, in codice non sunt repetitae. Dahn epitaphio omnem denegandam putat fidem, quia de tempore quo Paulus monasterium Casinense ingressus est minus recte referat. Sed Hildricus fortasse puer, cum Paulus post plures annos, 'aula regia et gloria saeculi' relicta, in monasterium rediret et denuo 'colla s. Benedicto subderet', primitias vitae monasticae aut nescire aut consulto praeterire poterat. Cf. praeterea quae monui Gött. Gel. Anz.* 1876, *p.* 1515 *sq.* 3) *Priores editiones affert Bethmann p.* 250. *Quibus adde Migne p.* 429*; Dahn p.* 103.

Tunc placida cunctis vita studiumque maneret:
Omnia sophiae caepisti culmina sacrae,
Rege monente pio Ratchis, penetrare decenter.
Plurima captasses dignę cum dogmata cuius,
Resplendens cunctos superis ut Foebus ab astris:
Arctoas rutilo decorasti lumine gentes.
Etsi[a] iam nimium fluidi cum gloria saecli
Condignis ditaret ovans te sedule gazis:
Lucis ob aeternae vitam sine fine beatam
Audacter sprevisti huius devotus honores,
Regis et inmensi fretus pietate polorum,
Vernanti huc domino properasti pectore Christo
Subdita colla dare Benedicti[b] ad septa beati;
Exemplis mox comta tuis[c] ubi contio sacra
Tum iubar ut fulgens caepit radiare coruscis.
In te nam pietas iugiter, dilectio dulcis,
Nectareus et pacis amor, patientia victrix,
*p. 24. *Simplicitas sollers nimium, concordia summa,
Omne simulque bonum semper, venerandę, manebat.
Nunc ideo caeli te gemmea regna retentant;
Sideream retines pariter per saecla coronam.

Hoc tibi, posco sacer, gratum sit carmen honoris,
  Hildríc en cecini quod lacrimando tuus.
Quem requiem captare tuis fac, queso, perennem
  Sacratis precibus, semper amande pater!

Saeculo X. vero fama popularis et scriptoris fabulas vendere cupidi levitas de Paulo, viro in Italia inferiori celeberrimo, tradiderunt[1]*, quae a vero plane abhorrere, primo nunc patet aspectu, quae tamen alii ejus regionis auctores, Leo Ostiensis*[2],

a) Ec sin *c.* b) *fortasse legendum:* ad Benedicti. c) *ita ed.; evanuit vox in cod.*

1) *Chron. Salern. c.* 9, *SS. III, p.* 476; 36. 37, *p.* 488. 2) *I,* 15, *SS. VII, p.* 591. *Addit, Paulum Desiderii fuisse notarium, et de scriptis ejus haec monet*: In historia etiam Romana, quam Eutropius breviter composuerat, eiusdem Adelpergae rogatu plurima hinc inde ex historiis ecclesiasticis addidit. Ad ultimum vero duos libellos a tempore Iuliani apostate, in quem ipsam hystoriam Eutropius terminaverat, usque ad tempora primi Iustiniani imperatoris eidem annexuit. Necnon et universas fere annalis computi lectiunculas rithmice composuit.... Historiam quoque gentis suae, id est Langobardorum, et nonnulla alia scripta eleganti stilo composuit. Inter quae versus quoque reciprocos elegiaco metro digestos et hymnum de singulis beati Benedicti miraculis satis diserto sermone conscripsit. *Praeterea de carmine a Karolo ipsi misso refert. Petrus Casinensis haec ita auxit, De vir. ill. Cas. c.* 8 *(ed. Fabricius p.* 107*)*: Paulus Aquileiensis patriarchii diaconus regisque Desi-

Iohannes Vulturnensis[1], *Romualdus Salernitanus*[2], *latius propagarunt: Paulum consiliarium dilectissimum et fidelissimum regis Desiderii fuisse, quo devicto bis terve in Karoli necem eum conspirasse, ideo aliis poenis relaxatum in exilium missum esse, sed fuga elapsum tunc demum Beneventum ad ducem Arichim venisse, hoc mortuo in S. Benedicti coenobio sanctae religionis habitu indutum esse et ita usque ad vitae finem et litterarum studio et humilitate necnon et taciturnitate excelluisse. Neque rectius Paulus Aquilegiensis ecclesiae diaconus dicitur*[3], *sed in monasterio Casinensi hunc primum ordinis ecclesiastici gradum*[4] *assecutus esse putandus est. Quae vero de commentario in regulam S. Benedicti scripto*[5] *et palatio, quod in urbe sua Arichis dux construxerat, a Paulo versibus ornato Salernitanus tradit, comperta habere potuit.*

derii notarius sub Theodemario abbate ad Casinum perveniens monasticumque scema suscipiens, sanctitate, gravitate suo tempore singularis, philosophia quoque a pueritia eruditus. Composuit in laudem beatissimi Benedicti versus elegiaco metro digestos; hymnos quoque sancti Iohannis baptistae sanctique Benedicti, versus ad Carolum imperatorem, ad Arichis Beneventanum principem, sanctique Fortunati episcopi vitam eleganter descripsit; homilias quoque quinquaginta, sancti pontificis Gregorii vitam, in regula sancti Benedicti expositionem, ac de ingressu Langobardorum in Italiam, origine regnoque eorum historiam valde luculentam edidit. In historia autem Eutropii quam plurima adiunxit. Universas etiam lectiunculas a principio mundi usque ad suam aetatem una cum annali computo rithmice composuit. Fuit autem temporibus Caroli imperatoris. Sepultus est in eodem cenobio iuxta ecclesiam sancti Benedicti ante capitulum. *Cf. quae de his monuit Bethmann p.* 251 *n.* 1) *Muratori I*, 2, *p.* 326. 2) *Muratori VII*, *p.* 144. 150. *In nova SS. Vol. XIX. editione omissa.* 3) *c.* 37, *p.* 489. *Quod Leo omisit.* 4) *Paulus a se ipso in homilia de s. Benedicto (Bethmann p.* 302*) et a coaevis saepissime 'diaconus' vocatur; 'levita', quod idem significat, in epitaphio et in Johannis G. epp. Neap. Cf. Bethmann, p.* 254 *n. 'diaconus et philosophus' audit in cod. Casin. (Migne p.* 1574*).* 5) *c.* 37, *p.* 488: Set dum valde fuisset nempe oratus a patre ipsius monasterii simulque quippe et a fratribus, ut praedictam regulam, quicquid obscurius invenire ibidem, in patulo proderet, ipse vero obedienter omnimodis se talia nimirum adimplere respondit, atque quicquid obscurius ibidem repperire potuit, mirabili relatione in patulo protulit, codicemque illum 'super regulam' appellari praecepit. Scripsit autem et alia nonnulla opuscula sermone luculento. *Cf. hac de re Bethmann p.* 299. *Codex Bobiensis s. X. aperte dicit*: Incipit expositio Pauli diaconi super regulam sancti Benedicti abbatis. *Cui fidem habendam esse puto. — Ibid. p.* 489: ipsum palatium, quod princeps... Arichis struxit in memorata Salernitana urbe, undique ipsum versibus illustravit. Set quia fuerunt sequestrati et propter longo tempore sunt vetustati, numerare legereque illos nequivimus. Nam si in una quippe pagina fuissent nexi, comparare illos profecto potuissemus Maroni volumina nimirum Catonique sive profecto de aliis sophistis. *Num 'Versus in*

*p. 25. *Apud eum de Historia Langobardorum ne verbum quidem. Sed saeculo prius Erchempertus scripsit:* Langobardorum seriem, egressum situmque regni, hoc est originem eorum, vel quomodo de Scandinavia insula egressi ad Pannoniam, iterum a Pannonia Italiam transmigraverint regnumque susceperint, Paulus, vir valde peritus, compendiosa licet brevitate set prudenti composuit ratione, extendens nichilominus a Gammara et duobus liberis eius hystoriam Ratchis pene usque regnum. *Et mox non solum in patria terra sed per totum Franciae regnum propagatus, lectus et exscriptus est liber, quo Paulus res a popularibus gestas memoriae tradere studuerat.*

Opus procul dubio ab ipso auctore in sex libros est digestum; libri in capitula divisi; cuique libro capitum index praemissus. Liutprandi regis obitus sexto libro finem facit; in cujus ultimo capitulo cum Paulus dicat: miraculum quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus, *de historia ulterius deducenda, id est libro certe septimo adjiciendo, quin ipse cogitaverit, dubitari nequit*[1]. *Ideo, ut videtur, liber praefatione caret, ita ut de ejus consilio et fontibus nonnisi ex ipso judicari possit.*

Ut res a sua aetate remotas narraret, Paulus quotquot potuit subsidia satis diligenter adhibuit[2]. *Brevem illam Langobardorum historiam Originis nomine inscriptam integram fere recepit; etiam quae fabulosa ipsi videbantur cum lectoribus communicare, observationibus suis additis, fas duxit (I, 8). Cum his alteram conjunxit narrationem, quae prorsus diversa de sedibus et migratione gentis illius tradidit, haec inter se pugnare vix animadvertens vel parum curans. Postea praesertim Secundi episcopi Tridentini*[3]

tribunali' a Hauptio et Dümmlero (Z. f. D. Alt. XII, p. 460*) editi huc pertineant, incertum est; ne Pauli nomen quidem indicant. Sine causa vero Leo Ostiensis idem de palatio Beneventano dixit; v. Bethmann p.* 251 *n.* 1. 1) *Quod Erchempertus loco supra allato dicit, certe ad initium regni Ratchis referendum est. Quae vero de causa addit, qua Paulus adduci potuerit, ut calamum hoc loco deponeret, in mera conjectura consistunt.* 2) *De fontibus historiae Langobardorum diligenter tractavit R. Jacobi Halensis.* 3) *Ex codice Weingartensi hoc ejus fragmentum ad a.* 580 *pertinens edidit Bonelli, Notizie storiche della chiesa di Trento III (Trento* 1762*), p.* 483*; inde Troya, Codice dipl. Nr.* 8*; Bethmann, Arch. X, p.* 350*; Baudi di Vesme, Edict. p. LXXV):* A principio usque ad passionem Domini sunt anni 5229, passo Christo usque in presentem annum sunt 554, et a presente pascha iuxta prophete eloquium, secundum quod humane fragilitati datur capere intellectum, restant de presenti seculo anni 217. Et in hoc supra memorato anno fuit bissextus, residentibus in Italia Longobardis ann. 12, eo quod secunda indictione in ea ingressi sunt mense Maio.

libro adjutus est, qui saeculo VI. exeunte, VII. ineunte vixit (obiit a. 612) et Paulo teste 'succinctam de Langobardorum gestis composuit historiam' (IV, 42; cf. III, 28. IV, 27), qua fortasse etiam antiquiora illa tempora tetigit[1]. *Certe Paulus quaecumque de rebus s. VI. et VII. gestis accuratius refert ex hac sumsisse *putandus est*[2], *qua destitutus brevem* *p. 26. *et jejunam tantum temporum subsequentium notitiam dedit (IV, 23 sqq.). His vero ea inseruit quae de imperatoribus Constantinopolitanis, de regibus Francorum, de scriptoribus ecclesiasticis, de monasterio S. Benedicti comperta habuit, ita ut generalem fere s. VI.—VIII. historiam conderet, quae historiae Romanae in medio saeculo VI. desinentis quasi continuatio possit haberi. Ad manus ei fuerunt Plinii historia naturalis, Servii commentarius in Vergilium, quem Donati nomine laudat (II, 23), Catalogus provinciarum Italiae infra edendus (II, 20), Isidori chronicon et Etymologiae, Gregorii I. Magni dialogi et epistolae, Gesta pontificum Romanorum ad Gregorium II. usque deducta, Marci carmen in laudem S. Benedicti (I, 26), Eugippii vita Severini, Autperti vita Paldonis et Tasonis (VI, 40), Jordanis liber de rebus Geticis (II, 17)*[3], *Gregorii Turonensis Historia ecclesiastica Francorum, in qua multa etiam de Francorum bellis cum Langobardis gestis invenit*[4], *Bedae liber de sex aetatibus mundi et Historia ecclesiastica Anglorum, Digestorum codex (I, 25), Edictus Rotharis cum additionibus Grimoaldi (I, 21. V, 33), epitaphium Droctonis quod Ravennae exstabat (III, 19). Praeterea fastos vel annales s. V. (I, 25. II, 14), fortasse etiam catalogum ducum Beneventanorum*[5] *et Spoletanorum habuisse putandus est. Plura vero eaque magni facienda etiam ex populi ore collegit, sive car-*

Acta sunt supra scripta omnia in civitate Tridentina in loco Anagnis, presedente Agnello episcopo anno 3. expleto. Ego Secundus servus Christi scripsi hec conversionis sacre relegionis mee anno 15, imperii Tiberii anno primo, mense Iunio, indict. 13. 1) *Secundi codicem adhuc s. XII. Brixiae fuisse, incerta est notitia; Emmert, ap. Mone Anzeiger* 1839, *p.* 282. 2) *Cf. Baudi di Vesme, Edicta Introd. p. LXXIV, qui tamen nimia fiducia de singulis locis judicat. Quae Cont. Prosperi Havniensis de Langobardis narrat notatu valde digna ex Secundo sumta esse, Bethmann (Arch. X, p.* 381*), Hille (p.* 10*), alii statuerunt. Sed recte Jacobi hoc negavit.* 3) *Unum hunc locum non magni facerem, nisi in historia Romana saepius eo usus esset. Libri de regnorum successione certa vestigia haud inveni.* 4) *Fredegarii epitomen et chronicon inter Pauli fontes non retulerim, quamvis nonnumquam (II,* 5. *IV,* 15. 43. 50*) similia narret.* 5) *Nimis certe de chronico ducum Beneventanorum loquitur Baudi di Vesme p. LXXIV. Tale si exstitisset, in Gestis epp. Neapolitanorum, Vita Barbati ejus vestigia deprehendere deberemus.*

minibus ferebantur sive singulis locis narrabantur (II, 8. III, 32. VI, 5; cf. I, 27). Saepe ad ea provocat quae ab aliis visa audierat (I, 2. 6. 13. II, 8. V, 19). Etiam terrarum situm cognoscere et describere ipsi curae est: primo et secundo praesertim libro, cum pauca de rebus gestis tradenda essent, in his versatur. Italiam saepius pervagatus — praeter Papiam, Romam, Beneventum, etiam Modoetiam et Astam eum vidisse, verisimile est (IV, 22. V, 6); Larium lacum carmine celebravit[1] *— de ecclesiis aliisque aedificiis constructis notitias collegit (IV, 48. V, 34. 36. VI, 1. 17. 58). Nihilominus vero multa et gravia ejus notitiam effugisse, scriptorum Byzantinorum aliorumque monumentorum quae exstant comparatio docet.*

Libris scriptis Paulus ita usus est, ut non raro ipsorum verba retineret, id quod praesertim in locis ex Gregorio et Beda sumtis factum videmus, alibi vero ea paulo plusve mutaret, augeret. Eandem qua in historia Romana res diversas inter se conjunctas videmus levitatem[2] *hic deprehendimus*[3]*. Neque id cavit, ne talia adjiceret quae vel verborum sensum turbarent vel res aliter disponerent. Temporum ordinem parum curat. Quae gentis suae gloriae nimis adversari videbantur silentio praeterit*[4]*. Ecclesiae catholicae addictus Theodelindam celebrat, cujus meritis Langobardi 'a gentilitatis errore' ad catholicam fidem sunt conversi (IV, 6), non tamen acerbius antiquiores castigat reges qui fidem profitebantur Arianam. Rarissime judicium prodit; aequo animo res a se remotas perstringit*[5]*. Nimis fabulosa respuit*[6]*, fideliter vero quae ex ore populari accepit reddidisse videtur.*

*p. 27. **Narratio his praesertim partibus vivacior quam verior; nonnumquam carminum antiquorum relatum audire credas.*

Veteres auctores non multos affert neque magnam eorum

1) *Z. f. D. Alt. XII, p.* 451. *Dahnio assentiri nequeo, qui p.* 66. *hoc carmen Pauli esse negat.* 2) *V. quae Bauch dissertatione sua p.* 64. *de Romana exposuit historia. Neque Oechsli p.* 58. *et Droysen, Forsch. XV, p.* 175, *mihi alia persuadere potuerunt.* 3) *Singulis locis haec annotanda duxi.* 4) *Bethmann p.* 285. *benignius de eo judicasse videtur. Neque Baudio di Vesme prorsus assentiri possum dicenti: 'Paulus spectatae omnino fidei quamvis non semper recti judicii historicus'.* 5) *Quae Dahn p.* 16. *de operum indole dicit probare nequeo.* 6) *Sed sanctorum miraculis firmiter credidit. Iis quae I,* 26. *de S. Benedicto canit conferas homiliam (Migne p.* 1575. 1579*):* Testatur hoc quod loquitur recens illud miraculum, quod ante hoc fere decennium gestum multisque vestrûm est cognitum, mutum scilicet ante eius hoc corpus sacratissimum fuisse locutum... quod est admirandum vehementius, non solum loquelam propriam, hoc est barbaram, coepit effari, sed simul etiam et Latinam.

copiam habuisse videtur. Ad historiam Romanam augendam praeter Hieronymi et Prosperi chronica praesertim epitomen quae Aurelii Victoris nomine fertur, Orosium et Jordanem adhibuit, praeterea Frontinum, Plinium; an Livium viderit, dubium est. Vergilii locum in Historia Langobardorum exscripsit (I, 6); alios poetas in carminibus memorat vel imitatur.

Paulum plerosque sui saeculi, praesertim vero temporis anterioris scriptores lingua puriore superasse, ex eo patet, quod tam Karolus rex quam Adalhardus abbas stilo ejus utebantur ad libros veteres emendandos, soloecismos aliaque vitia eliminanda[1]. *Et quam diligenter in hac re versatus sit, ipse epistola ad Adalhardum data profitetur. Sunt qui etiam grammaticum opus ipsi tribuerint*[2].

Vix tamen sermonem, quo in Historia Langobardorum usus est, laudaveris. Si codicibus antiquissimis fides, non raro contra grammaticae regulas peccavit Paulus. Linguae vulgaris, qua s. VII. et VIII. scriptores tantum non omnes utebantur, tam Itali quam Galli, vestigia non pauca invenies. Non certo certius constat, quae ipsi Paulo, quae amanuensibus sint tribuenda. Si Historia Langobardorum aliis libris negligentius scripta videtur et plura barbarae locutionis exempla praebet, considerandum quidem est, opus imperfectum esse et vix ab ipso Paulo relectum. Nec tamen a falsis verborum formis et soloecismis abstinuisse censendus est[3]. *Qua de re cum alibi fuse disseruerim (N. Archiv I, p. 539 sq.), haec breviter monuisse sufficiat*[4], *ne lectores offendant quae nimis barbare expressa deprehendent. Codices etiam plura ejusmodi praebent, et caute ea tantum recepi quae certa eorum auctoritate fulciri videbantur, aliis quae magis dubia erant in annotationes relatis*[5].

1) *Nescio unde Mabillon, De re dipl. p.* 51, *hauserit, cum dicat, Paulum homilias per annum legi solitas et aliquot Augustini epistolas interpunctionis signaculis illustrasse. Certe in epistola Karoli encyclica hac de re nihil.* 2) *Cf. Bethmann p.* 319, *qui testimonia collegit. In cat. bibl. Lauresh. ap. Mai Spicil. V, p.* 19 *(Rhein. Mus. XXIII, p.* 390*) legitur:* Ars grammatica S. Augustini. Item Pauli Diaconi ad Carolum regem. *Id vero procul dubio ad codicem pertinet nunc Vaticano-Palatinum Nr.* 1746, *ubi f.* 27'. *legitur:* Incipit ars Donati quam Paulus diaconus exposuit; *quo titulo Donati artem quam dicunt minorem contineri, A. Wilmans monuit (Rhein. Mus. XXIII, p.* 397*). V. Cl. Keil, Grammaticorum Latinorum editor doctissimus, tale Pauli opus minime se invenisse, mihi scripsit.* 3) *Etiam Einhardum in epistolis et translatione S. Petri et Marcellini negligentius Latina lingua usum esse quam in Vita Karoli, nuper Dünzelmann monuit.* 4) *Similibus soloecismis alia hujus temporis carmina laborare, jam Giesebrecht, De litt. stud. p.* 36 *h., invitus fere concessit.* 5) *Hoc unum addam:*

Sunt quidem quae suadere possint, Historiam Langobardorum non semel editam esse, sed illi quae in plerisque exstat codicibus libri formae aliam praecessisse. In indice enim capitum libri VI. ultima duo capitula non notata sunt, semel etiam antecedens (56) omissum, et ipsa haec capitula (56—58) codici desunt qui singularem Pauli recensionem praebet (B 2 infra nominandus; B 1 jam fine destitutus est). Haec non raro Pauli verba mutavit, quaedam aliter expres- *p. 28. *sit, quaedam etiam addidit, quae ab * ipso auctore profecta esse credere posses. Sed alia ex errore nata videntur vel certe Paulo haud tribuenda (I, 21.* adalingi *pro* Lithingi; *II, 9.* machedonus, *vocabulum prorsus inauditum pro* marpahis), *ita ut conjecturam illam tenere vix liceat. Pauli librum neutiquam grammaticorum manus evasisse, qui sermonem elegantiorem reddere studerent, aliis codicibus comparatis edocemur.*

Nam mox Historia Langobardorum magnam famam est nacta latissimeque divulgata. Andreas Bergomas et alii eam continuandam susceperunt; Erchempertus res Beneventanas gestas descripturus ad ejus exemplum provocat. Saepius excerpta facta, modo ut res Langobardorum brevius narrarentur, modo ita ut ea quae ad res Romanas et ecclesiasticas pertinebant separatim describerentur (ita in cod. Cheltenhamensi s. IX). Quotquot de rebus Langobardicis et Italis postea egerunt, Pauli libro usi sunt[1]. *Inter quos auctor qui Gesta episcoporum Neapolitanorum condidit primum in Italia locum obtinere videtur; in Francia Regino*[2]. *Postea etiam rerum Danicarum scriptor Saxo Grammaticus Paulum exscripsit*[3]. *Codices vero innumerabiles fere per totam Europam sparsi, ita ut vix ullum opus historicum, si unum Martini Oppaviensis chronicon excipias, per medium aevum toties sit descriptum quam Pauli Historia Langobardorum. Etiamnum plus quam centum exstant libri manuscripti, sive integri, sive mutili*[4]; *aliorum apud recentioris temporis scriptores notitiam habemus; non pauci prorsus interciderunt.*

quod contra Bethmanni sententiam et contra codicum aliquot auctoritatem ae *et non* e *scripsi, codice epistolarum Gregorii Adalhardo transmisso approbatur. In ipsius epistolae specimine a Mabillonio edito legitur:* aestate, tuae, prę. 1) *Quorum magnam partem affert Bethmann p.* 316. *Omnium primum Einhardum nominat; sed nescio an ad errorem ductus Pertzii verbis, SS. II, p.* 429, *qui p.* 431. *Gesta tantum episcoporum Mettensium indicat.* 2) *Ante eum Walafridus Strabo Pauli Gesta Langobardorum laudat, De div. off. c.* 28, *ed. Migne CXIV, p.* 962. 3) *l. VIII, ed. Müller p.* 418 *sq.* 4) *Bethmann a.* 1851. *(Arch. X, p.* 319*)* 98 *recenset,* 15 *deperditos luget. Hunc sequitur Abel, Transl. p. XXI, qui* 114 *notos esse dicit. Nunc* 108 *indicare, c.* 20 *deperditos afferre licet.*

Unus alterve non longe a Pauli aetate abest, alii certe saec. IX. vel X. exarati, plerique posteriori aetate usque ad artis typographicae incunabula descripti. De quibus partim Bethmann, partim ipse in Annalibus nostris (Archiv der Gesellschaft VII, p. 275 sqq. X, p. 317 sq. Neues Archiv I, p. 535 sqq.) fusius egimus. Hic singulos breviter tantum recensemus[1]*, plures discernentes classes, litteris majoribus indicatas (A 1 sqq.).*

(1) *Omnium qui exstant antiquissimus est codex rescriptus bibliothecae Asisiensis, prima manu litteris quas dicunt uncialibus saec. VIII. exeunte, ut videtur, exaratus, in quo fragmenta libri II. et V. deprehendit Bethmann. De quorum indole v. N. Arch. l. l. p. 537.*

(2) *A 1. Ecclesiae cathedralis Forojuliensis (Civitatensis), in ipsa Pauli patria, ut videtur, exaratus, s. IX. medio, manu una, calamo continuo, atramento subfusco; quaterniones formae octonariae erant 13, e quibus primi folia quinque priora cum septimo ultimique folium primum cum octavo exciderunt; lineae per paginam sunt 27. Bethmann, qui in ecclesia majore Forojuliana, canonico de Orlandis adjuvante, hujus pretiosi libri lectiones accurate enotavit, de ipso haec praeterea monuit: 'Habitus plane ut in legum codicibus saeculi IX; litterae initiales neque ornamentis neque coloribus insignitae, maculis solummodo nunc viridis nunc crocei coloris distinctae, forma Merovingicis simillimae. Capitum numeri atramento exarati in calce praecedentis cujusque capitis, non in margine. Vocum divisio admodum manca. Scribendi compendia paucissima. Alia manus per totum codicem hic illic quaedam minus bene correxit'. Textum hic traditum summae esse auctoritatis, cum Bethmanno non possumus quin statuamus. Neque tamen mendis caret, et in verborum formis exprimendis nonnumquam ab archetypo scriba recessisse videtur. Scripturae specimen vide in tabula I. editionis majoris.*

*(3) *A 2. Vaticanus Nr. 4917, olim Sirleti, membr.* *p. 29.
4. s. XI, qui praeter Historiam Langobardorum tres continet formulas: Qualiter patricius sit faciendus. Qualiter iudex constituendus sit. Qualiter Romanus fieri debeat *(v. Giesebrecht K. G. I, p. 884). Inde librum Romae scriptum esse colligendum est. Indices per singula capita sparsi, id quod scribae tribuendum esse videtur*[2]*. Liber cum A 1 affinitate conjunctus neque tamen ex hoc fluxit, nonnumquam etiam*

1) *Omnes, de quibus aliter non monui, Bethmann ipse evolvit.* 2) *Nam singulis libris verba praemittit:* In n. D. inc. capitula de historia Langobardorum *etc.*

propius ad archetypum accedere videtur. Correcturae s. XIII. illatae non magnae sunt auctoritatis. Librum cum Muratorii editione quam accuratissime comparavit b. m. G. H. Pertz. Cf. Archiv VII, p. 310.

(4) *A *2. Vaticanus Nr. 3852, olim fortasse S. Columbae prope Viennam*[1], *cujus carta in codice ligando praefixa, s. IX. 4., una manu exaratus, fragmenta tantum praebet, nulla librorum vel capitum distinctione servata. Lectiones, ut Bethmann recte judicavit, egregias, ipse diligenter descripsit.*

(5) *A 2ª. Vaticanus Nr. 1983, membr. s. XV. fol., quem ex A 2 descriptum esse monuit G. H. Pertz. Eodem volumine Pauli historia Romana et Aretini descriptio belli Gothici continentur.*

(6) *A 2ᵇ. Vaticanus Ottobonianus Nr. 941, chart. s. XVII, itidem ex A 2 descriptus.*

(7) *A *3. Codex monasterii S. Dominici, Palatii in Dalmatia (Spalatro) constituti, olim Forojuliensis (Civitatensis)*[2], *a Bethmanno in villa comitis Strassoldi Jeanniz prope Utinum a.* 1851. *visus, et ab ipso ita descriptus: 'Codex membr. formae quadratae, saec. X. in. a tribus librariis exaratus, optime conservatus, nil nisi Historiam Langobardorum continet. Vocum divisio admodum manca; numeri capitum margini impositi; litterae initiales pictae nullae'. Cum vero ex* 17 *tantum libri I. capitibus lectiones enotare posset, recurrendum erat ad collationem inter schedas Dominici de Rubeis in bibliotheca Marciana Venetiis, XIV,* 153, *asservatam, cujus partem ante multos annos b. m. Bluhme (cf. Arch. V, p.* 619), *partem nuper V. Cl. Heller, integram vero V. Cl. Joh. Veludo, bibliothecae praefectus, diligentissime exscripsit nobisque benevole transmisit. Ex qua patet, codicem proxime ad A 3 accedere (cf. e. gr. V,* 23); *nonnumquam cum A 2 vel A 5 convenit; non raro veram confirmat lectionem.*

1) *De quo volumine haec Bethmann monuit: 'Continentur Bedae chronicon; Item ex libris Pauli Orosii; Item ex libris cujusdam Pauli historici gentis Langobardorum; Volusii Meciani distributio, item vocabula ac notae partium in rebus pecuniariis pondere numero mensura; De variis vocabulis; Ex libro Tertulliani; De gemmis; De signis ponderum; Sancti Vaede (sic) pb. ex libro explanationum secundo in Samuhelem; Item ejusdem de naturis lapidum'. Reliqua ab alia manu sunt, ex Hieronymi operibus desumta.* 2) *V. Valentinelli, Bibl. manuscr. ad S. Marc. VI, p.* 149: *'Codex Civitatensis bibliothecae monasterii S. Dominici apud S. Laurentium Venetiarum hoc saeculo cessit; fato tamen nobis adverso ante monasteriorum abrogationem a.* 1867. *Venetiis habitam, Palatium Dalmatiae ad ejusdem ordinis monasterium translatus est'.*

(8) *A* 3. *Vindobonensis Nr.* 443 *(olim Hist. eccl. Nr.* 81*), libros diverso tempore scriptos continet, quorum unus, Bedae historia ecclesiastica Anglorum s. X, notatus est:* Iste liber pertinet monasterio beatae Mariae Magdalenae in Franckentale; *a.* 1572. *'Laurentius Moller juris utriusque doctor possedebat'; postea in bibliothecam castelli Ambras (Nr.* 315*), inde Viennam venit. Paulus s. XI. vel XII. manu exaratus est. Lectiones procurante b. m. Pertz diligenter enotavit Pirsner. De quarum indole cf. Arch. VII, p.* 311*; N. Arch. I, p.* 540.

(9) *A* 3*. *Vindobonensis Nr.* 7911 *(Rec.* 1951*), chart. s. XVIII. fol. 'ex collectione P. Hayrenbach', in* 125 *paginis diligenter exaratus, procul dubio ex A* 3 *descriptus. Locos quosdam cum A* 3 *contulit V. Cl. Dr. V. Bayer.*

*(10) *A* 3^{a}. *Pesthinensis, antea baronis de Bran-* *p. 30.
dau, tunc Nicolai de Jancovich, cujus bibliotheca a. 1832. *in museum Ungaricum transiit*[1]*, olim 'sororum s. Clare in Argent.'*[2]. *Liber membr.* 4. *s. XII. pluribus manibus exaratus, cum A* 3 *ita convenit, ut ipsius apographum judicari posset, nisi uno saltem loco (IV,* 4*) ea haberet quae in A* 3 *lacunae signo apposito desiderantur (cf. Arch. VII, p.* 313*). Lectiones enotavit G. H. Pertz.*

Sive A 3 *sive* 3^{a} *in bibliotheca Conradi Peutingeri fuisse videtur*[3]*, cujus editio cum his valde convenit (Arch. VII, p.* 314*).*

(11) *A* 3^{b}. *Vindobonensis Nr.* 3177 *(Hist. eccl.* 75*), chart. a.* 1501[4]*; quo praeterea continentur Victor Vitensis, Jordanis Getica, Callimachi Attila. Multa habet cum A* 3 *communia, alibi*[5] *tamen ab eo ita recedit, ut ex alio fonte eum fluxisse sit statuendum; id quod loci a VV. Cl. W. Wattenbachio et V. Bayero enotati docuerunt.*

(12) *A* 3^{c}. *Oxoniensis Bodleianus inter Dorvillianos X, I,* 3, 38, *chart. fol. s. XV, qui etiam Jordanis librum cum Pauli historia conjungit. Lectiones a V. Cl. R. Paulio exscriptae hunc libro attribuunt locum.*

(13) *A* *4. *Vaticanus Nr.* 1984, *membr. fol. s. XI. ex. scriptus, ad A* 2. 3 *prope accedit, multa tamen omittit (III,* 25. 26. 32. *IV,* 3. 6. 7. 11—13. 20. 23—25. 27. 28. 30—35. 38—44. 46. 48. *V,* 10. 16—29. 36. 37 *partim,* 38—41.

1) *Cf. Petzholdt, Adressbuch p.* 313. 2) *Ita Haenel legit, non* Aegnt., *ut Bethmann scripsit, Arch. VII, p.* 312. *De monasterio S. Clarae Strasburgensi cf. Städtechr. Strassb. II, p.* 878. 3) *In cat. librorum mss. Peutingerorum, Cod. bibl. Rom. Barberinae XXXVIII,* 90, *Bethmanno teste, affertur: 'Historia Langobardorum'.* 4) *Joh. Faber episcopus a.* 1540. *universitati Vindobonensi dono dedit.* 5) *Cf. I,* 8. 9. 17.

VI, 3. 10. 16. 18—27. 30. 33. 35. 38. 44. 45. 50—52. 55 his diebus — nomine fuit*). Desinit in verbis* quae ad perticas *(VI, 55), ultimo quaternionis folio amisso; quae alia s. XII. manus supplere incepit sed non finivit. Ita Bethmann, qui codicem Romae evolvit.*

(14) *A 4. Bononiensis S. Salvatoris Nr.* 276, *membr.* 4. *s. XI, primo quaternione truncatus, incipit in medio carmine I, 26:* Pestis iniqua. *Post tertium librum numeri capitibus non jam adscribuntur. Codex ex genuino fonte haustus, plura tamen posterioris temporis vestigia ostendit.*

(15) *A* 5. *Vaticanus Ottobonianus Nr.* 1702, *chart. s. XIV, olim Altaempsianus, ubi Pauli Historia Romana et Langobardorum sunt conjunctae. Haec desinit V,* 40. *in verbis:* regem esse*, ultimis libri foliis vacuis relictis.*

(16) *A* 5^{a}. *Vindobonensis Archivi imper. Nr.* 771 *(Universal.* 5*), chart. s. XV, cum praecedenti ita convenit, ut ejus apographum videatur. Quae ibi desunt, manus recentior supplevit ex codice quodam classis C vel D. Hunc evolvit V. Cl. W. Wattenbach.*

(17) *A* 5^{b}. *Vindobonensis Nr.* 104 *(Hist. prof.* 516*), a.* 1464. *Jacobi Parleonis Ariminensis juris doctoris, tum Sambuci, scriptus 'manu mei Georgii Stelle quondam Facini civis Janue', membr. s. XV. Proxime ad A* 5 *accedit, quocum etiam Historiam Romanam addit. Peculiare est, W. Wattenbachio monente, quod indices post librum sextum collecti habentur.*

(18) *A* 6. *Parmensis, De Rossi II, IV,* 126, *membr. s. XII. ex.* 8, *manu continua Beneventi scriptus vel ex Beneventano exceptus. Post Paulum leguntur:* Ab adventu Longobardorum usque ad annum domni Grimoaldi sunt anni CCXLI*; epistolae Karoli et Alcuini fictitiae (ex hoc codice typis datae N. Arch. I, p.* 169*), Constantini et Karoli epistolae. Foliis aliquot deperditis, Pauli opus lacunis laborat (e. gr. I,* 6—15*). Librorum V. et VI. ordinem scriptor mutavit (V,* 11. *VI,* 5. *V,* 30. *V,* 12. 14. 15. 13. *VI,* 4*), quaedam omisit (V,* 33—41*), alia de suo addidit, ex Vita Barbati plerumque sumta (V,* 2. 7*; VI,* 4 *ex Beda), necnon novum capitum indicem libro V. praemisit. Codicis notitiam b. m. Joh. Merkel Bethmanno dedit.*

*p. 31. **Eodem monente* Ystoria Langobardorum, *a b. m. G. H. Pertz descripta ex Annalibus Placentinis Gibellinis cod. Londinensis Harlei. Nr.* 3678 *(v. SS. XVIII, p.* 409*):* Igitur cum circumquaque — subiugata est, *Pauli librum II, nonnullis omissis, praebet ex codice A* 5. 6 *valde simili descriptum.*

(19) *A* 7. *Matritensis regius V*, 188, *membr. et chart. s. XIV, in Italia vel Helvetia exaratus, qui nil nisi Historiam Langobardorum continet, postea alio assuto ad Concilium Constantiense pertinente. Index primi libri deest. Paucula enotavit b. m. H. Knust; alia V. Cl. Baist.*

A prima hac codicum classe longius recedunt quos littera B indicavimus, de quorum indole jam supra agendum erat, quippe qui dubitationem injiciant, num ab ipso Paulo fortasse verba ita sint mutata qualia hic legantur. Ceteros antiquitate praecellit

(20) *B* 1. *Havniensis, collect. reg. antiquae Nr.* 2158, 4, *olim Lindenbrogii, pluribus s. IX. vel X. manibus, quarum specimina in tabula II addidimus, in Italia, ut videtur, exaratus. De pretioso hoc codice, nobis petentibus benevole Berolinum transmisso et quam fidelissime cum aliis comparato, v. N. Arch. I, p.* 540 *sq. Quaternionibus pluribus deperditis, Pauli liber lacunosus est (desunt III,* 12—*IV,* 21. *V,* 17—40. *VI,* 17—58*).*

(21) *B* 2. *Mediolanensis Ambrosianus C* 72, *membr. fol. s. XI, olim ut videtur S. Martini Masciacensis, qui pluribus manibus scriptus varia continet opera*[1], *inter quae Pauli historia Romana et Langobardorum necnon Jordanis liber de rebus Geticis uni debentur amanuensi; specimen scripturae dedit editio Muratoriana. Quamvis in multis cum B* 1 *conveniat, aliud tamen Pauli exemplar secutus est. Ultima tria libri VI. capitula omisit*[2]. *Cf. N. Arch. I, p.* 543, *ubi accuratius de libri hujus indole egimus. Lectionis varietatem, jam in Muratorii editione uberius, nec tamen ubique pari diligentia exscriptam, Bethmann denuo schedis suis intulit.*

(22) *B* 2[a]. *Vaticanus Ottobonianus Nr.* 1378, *olim 'liber ecclesiae beati Marcialis', membr. s. XII. in., tum in fine libri VI, tum in singulis verbis ita cum B* 2 *convenit, ut, Bethmanno judice, ex hoc descriptus sit censendus. Indices omisit.*

(23) *B* 3. *Bernensis Nr.* 83, *f.* 104 *sqq., membr. fol. s. XI, pluribus manibus scriptus, cui recentiore aetate praeligatus est alius codex olim S. Remigii Remensis (cf. Hagen,*

1) *Praecedunt Bedae historia Anglorum, Daretis historia Trojana, Consulum et imperatorum catalogus, Epistolae Hieronymi et Senecae. In fine voluminis exstant Gesta Apollonii manca. Eadem in codice Masciacensi conjuncta erant teste catalogo s. XII. in cod. Vaticano Nr.* 3324: Historia Anglorum Troianorum Romanorum Langobardorum Gottonum in uno cod. BETHM. 2) *Muratorii annotationem minus accuratam esse (cf. N. Archiv I, p.* 544*), V. Cl. Heller, codice iterum inspecto, probavit.*

Catal. cod. Bern. p. 101). Quam proxime ad B 1 accedit, ita tamen ut scriba ultima libri VI. capita ex codice classis D suppleret. Neque indices libris praemittuntur, neque singulis capitibus argumenta adscribuntur (I, 23. excepto), quamvis ad medium quartum librum usque spatium iis sit relictum. De verborum indole Bethmann pauca tantum enotanda duxit, quibus V. Cl. A. Stern nuper quae ab eo petieram benevole adjecit.

(24) B 4.[1] Parisiensis Nr. 17568 (Notre Dame 127), membr. fol. s. XIII. in. una manu exaratus[2], proxime ad B 1 et 3 accedit (cum illo in argumentis libri I. — c. 17. convenit; N. Arch. l. l.; hujus singularem VI, 58. lectionem praebet).

Cum codicibus classis A arctius conjuncti sunt quos inscripsimus C et D, quorum major pars jam cis Alpes asservatur, ibique scripta videtur.

(25) C *1. Cheltenhamensis (bibliothecae a b. m. Thom. Phillipps relictae) Nr. 1887, olim S. Vincentii Metensis, tum Coll. Claromontani Nr. 683, postea Meermanni
*p. 32. *Nr. 796, membr. s. IX. ex. vel X, solum Paulum continet[3]. Initium primi libri (capitum index et pars cap. 1. — ea loco occupassent) atque ultimi finis (inde a VI, 24. revertenti) interciderunt; sed postea quatuor folia praemissa sunt manu s. XIII. scripta, quae indicem primi libri cum 12 primis capitibus continent. Variam lectionem a Bethmanno saepius frustra quaesitam hoc anno V. Cl. Pauli enotavit. Codex quamvis ad archetypum recedere ejusque in verborum formis vestigia servare videatur, multis tamen mendis est maculatus. Quam proxime ad hunc accedit

(26) C 1. Lipsiensis bibl. civitatis I, 60, membr. 4, s. IX—X, uno calamo nitide scriptus; litterae ornatae nullae; vocum divisio manca. Primo quaternione deperdito, incipit I, 24. (suspiria sua continere). Capita VI, 52. et 53. in calce libri suppleta sunt. Librarius quisquis fuerit exemplar quod secutus est satis fideliter descripsisse videtur, sed ita ut sermonem Latinum parum curaret, nedum auctoris sensum assequeretur. Qua de re cf. quae Arch. VII, p. 317. et N. Arch. I, p. 544. allata sunt. Codicem primus Boehmer, postea Bethmann cum editis contulerunt; denique a biblio-

1) N. Arch. I, p. 543. 544. B 1a inscriptus. 2) Eodem continentur Pauli Hist. Romana, Gesta Apollonii, Gregorii Tur. Vitae patrum, Excerpta Paschasii, Hieronymus de virginitate, Alani poenitentialis. 3) In cat. librorum coll. Claromontani minus recte ita describitur: 'Pauli D. libri sex cum praefatione inedita. In capite et in fine codicis habetur officium nocturnum epiphaniae cum notis musicis'. BETHM. 4) Lacunam III, 34, quam C* 1, non vero C 1, habet, proprio Marte explevit.

thecae praefecto V. Cl. Naumanno benevole mecum communicatum ad editionem hanc parandam adhibere potui. Scripturae specimen vide in tabula I. editionis majoris.

(27) *C 2. Parisiensis Nr.* 6158, *olim Puteanus, membr. s. XII, nil nisi Paulum continens. Ex C*1 descriptus videtur. Cum editis contulit Schneegans. Cf. Arch. VII, p.* 319 *sqq.*

(28) *C 3. Parisiensis Nr.* 5873, *olim Colbertinus, membr. s. XII; cui s. XIV. Jordanis, Gesta Alexandri, Gesta Trevirorum sunt annexa. Quaternio primus et ultima dua folia Pauli evulsa in cod. Parisiensi Nr.* 1750 *reperit Bethmann, necnon hujus libri lectiones a Grotio esse inscriptas editioni Basileensi (in bibl. Lugdunensi Voss. Lat. fol.* 449) *perspexit.*

C 2 et 3 necnon D 1 cum C 1 in eo conveniunt, quod VI, 52. *et* 53. *in fine libri ponunt. Eadem prorsus omittunt*

(29) *C 4ª. Parisiensis Nr.* 6160, *manu coaeva inscriptus:* Hunc librum dedit domnus Samson Remensis archiepiscopus Sanctae Mariae Igniaci, *membr. s. XIII. Paulo passio S. Viti subjuncta est. Indices capitumque numeri nulli. Praeter VI,* 52. 53. *etiam II,* 32. *omittitur.*

(30) *C 4ᵇ. Bruxellensis Nr.* 9184, *olim societatis Jesu Brugensis, a.* 1227. *manu nitidissima exaratus; magnam librorum historicorum collectionem praebet, quippe quo Gesta Trevirorum, Historia miscella, Hugonis Floriacensis historia, Gesta Francorum, Genealogia comitum Bulonensium sint conjuncta (cf. Arch. VII, p.* 529; *SS. IX, p.* 341; *Bull. de l'acad. de Brux.* 2. *ser. IV* (1858), *p.* 169). *Libros non distinguit praeterquam quod quarto subjicit:* Expl. liber quintus, incipit liber sextus, *et quinto:* Incipit liber septimus. *Capitum divisionem scriba ex ingenio instituit argumentaque singulis quibusque imposuit a se inventa. Ceterum cum C 4ª plane convenit.*

(31) *C 5. Audomarensis Nr.* 736, *chart. fol. s. XVI, in quo Historiam Langobardorum nomina gentium antiquarum et catalogus episcoporum Florentinorum ad a. usque* 1411. *antecedunt; Pauli vero operi liber septimus additus est, quo historia ad Karoli M. usque tempora deducitur. Ad simile exemplar ac C 4ª. ᵇ. hunc referendum esse librum, eo probatur quod II,* 32. *brevis tantum ex indice facta notitia datur; adsunt tamen VI,* 52. 53.

Idem de codice manuscripto Abrahami Ortelii, Hamburgensis ecclesiae decani, quo usus est Frid. Lindenbrogius, monitum videmus (ed. Lind. 1595, *p.* 299). *Cujus fata ignoramus. Cf. Arch. VII, p.* 327.

*(32) *D 1. Vaticanus reginae Christinae Nr.* 801, *p. 33.
membr. 4. *s. X, in Gallia ut videtur scriptus, vel certe diu*

adservatus, unde recentiori tantum tempore cum tot pretiosissimis historiae Francicae monumentis Romam devectus est, ubi post Bethmannum hoc anno et ipse eo usus sum. Codex ut primum exaratus erat proxime ad C 1—3 *accessit (fortasse ex C**1 *descriptus), etiam VI,* 52. 53. *in fine collocavit, praeterea ubique fere vetustam libri formam, eamque mendis quam plurimis aspersam praebuit. Sed correctores plures s. X. et XI*[1]. *priscae orthographiae et linguae vulgaris vestigia tollere, lacunas explere, quae intellectu difficilia videbantur explanare conati sunt, praeterea in margine saepius glossas adjecerunt. In quo negotio nonnumquam alio codice adjuti fuerint oportet; non pauca vero de ingenio mutaverunt, addiderunt. Quae in alios multos transierunt codices, quos ideo sub signo D conjungendos duxi. Plerosque tamen, cum ad genuinam Pauli lectionem restituendam parum aut nihil eos conducere facile esset intellectu, singulis tantum locis inspiciendos esse recte judicavit Bethmann. Quo factum est, ut etiam de eorum cognatione jam non ubique certo certius judicari possit.*

Proxime ad D 1 *accedere videtur*

(33) *D* 1a.[2] *Rothomagensis Nr.* 28. 27, *olim Gemmeticensis G* 21, *membr. fol. s. XI, qui solum Pauli librum continet, tribus manibus conscriptum; postea demum aliis assutis. Desinit VI,* 3. (tenuisse) *in media pagina. D* 1 *tam fideliter expressit, ut aperto errore etiam glossam in textum (III,* 9*) receperit; cf. N. Arch. I, p.* 546.

(34) *D* 1b. *Bruxellensis Nr.* 18395[3], *olim Trunciniensis, postea bibliothecae Lammens Gandavensis illatus (cf. Arch. VII, p.* 341*), membr. s. XII,* 8. *Historiae Langobardorum addita sunt liber Victoris Vitensis et Arianorum confessio cum refutatione Augustini. Indices per singula capita sparsi. Bethmann praecipuas lectiones, alias Dr. Heller enotavit. Inter quas una est (IV,* 22*), quae codicem ut hic ponamus suadet; quamvis alio loco (I,* 25*) cum D* 3 *conveniat.*

(35) *D* 2. *Parisiensis Nr.* 5872, *olim Nicolai Favre, membr. s. XI, solum Paulum continet. Quem jam ante plus quam* 50 *annos Spörlin in usus novae editionis totum cum editis contulit. Inter D* 1 *et* 3 *medium fere locum tenet (III,* 18. *lacunam habet cum reliquis hujus classis codicibus communem; IV,* 21. *verbis in hoc omissis alia illi substituerunt).*

1) *N. Arch. I, p.* 545, *Bethmannum secutus, de uno tantum correctore dixi, sed plures discernendos esse, post codice inspecto intellexi, qui tam litterarum forma quam atramento modo nigro modo fusco inter se differunt.* 2) *N. Archiv I, p.* 546. *sub signo D* 7 *indicatus.* 3) *Non* 18477, *ut Arch. VIII, p.* 546. *scriptum est.*

(36) *D *3. Londiniensis, Kings*[1] *13, A. XXII, olim Bertinianus, membr. s. XI, continet Historiam Langobardorum et Excerptum ex Josepho de Moyse, cui alia manus postmodum versus subjecit:* Dic suavis cythara, dic citharista Bertini populum coenobiumque. *Codicis notitiam debemus V. Cl. R. Paulio*[2].

(37) *D *3ª. Lugduno-Batavus Lat. Nr. 71, membr. fol. s. XI. ex., qui idem Excerptum ex Josepho cum Paulo conjunxit, iisque concilium Remense Calixti II. papae addidit. Quem ex D *3 descriptum recte judicavit Bethmann.*

(38) *D 3. Vindobonensis Nr. 182 (Hohendorf 16), membr. fol. s. XII. in., quem in Italia scriptum Bethmann opinatus est. Eodem volumine Leonis III. papae epistola ad Leonem Armenum continetur. Lectionis varietatem enotavit Pirsner. — Nonnullis locis D 2 et 3, aliis D 3 et 4 propiorem cognationis gradum indicare videntur.*

*(39) *D 4. Oxoniensis Bodl. Nr. 1302, Guil. Laud* · p. 34.
247, olim H 39, membr. fol. s. XII, una manu exaratus, quae praeter Pauli historiam etiam Victorem Vitensem, Einhardi Vitam Karoli, Physiologum, Gesta Alexandri, Historiam Apollonii scripsit. Praecipuas lectiones V. Cl. Pauli enotavit.

(40) *D 4ª. Oxoniensis Balliol. Nr. 295. Arch. C, 3, 10, olim C, 21, s. XIII: continet praeter Paulum Eusebii historiam ecclesiasticam, Victorem Vitensem, Catalogum pontificum et imperatorum*[3]. *Evolvit eum V. Cl. Pauli.*

(41) *D 5. Vaticanus Ottobonianus Nr. 909, olim Christinae 350, membr. fol. s. XII, in Gallia manu continua exaratus. Pauli historiam antecedunt Alexandri epistola, Einhardi Vita Karoli.*

(42) *D 6. Londiniensis, Kings 15, C. VI, anno 1130. exaratus. Eodem volumine continentur Pauli historia Romana, Gesta Alexandri cum ejusdem epistola ad Aristotelem*[4]. *Notulas quasdam V. Cl. Paulio debemus.*

(43) *D 7. Londiniensis, Kings 12, C. IV, membr. s. XIII: Hyginus Paulum antecedit, sequuntur Gesta Alexandri cum epistola ad Aristotelem. Etiam hunc V. Cl. Pauli inspexit.*

1) *Unus eorum est quos in aedibus Jacobaeis (regis Jacobi) recenset Smith, Cat. codd. Angl. p. 244, sub Nr. 629:* Historia Langobardorum bis. 2) *In hoc aliisque hujus classis codicibus VI, 14. in rubra et textu nominis* Ceadpalla *formam ex male intellecta littera Anglosaxonica w* (ƿ) *ortam esse, hic monuit.* 3) *Ille desinit:* Celestinus III. (ann. 7, *alia manu*). Innocencius (ann. 18. Honorius); *hic:* Henricus reg., Lotharius reg. ann. Conradus regn. ann. 4) *Smith p. 247. in aedibus Jacobaeis affert Nr. 880, quo historia Romana et Langobardorum continebantur.*

(44) *D* 8. *Parisiensis Nr.* 4877, *olim Colbertinus, membr. s. XIII. Post Paulum exhibet Einhardi Vitam Karoli et Gesta Alexandri, omnia una manu exarata.*

(45) *D* 9. *Parisiensis Nr.* 14693 (*S. Victoris* 289), *membr. fol. s. XIV. in. Historiam Langobardorum antecedunt Haitoni historia orientis, Exordium hospitalis Hierosolimitani, Pauli historia Romana.*

(46) *D* 10. *Haagensis Nr.* 906, *olim Fontanellensis, membr. s. XII. ex.,* 8, *ubi post breves Annales Fontanellenses legitur:* Incipit pars de gestis Langobardorum, *i. e. VI,* 53. *III,* 1—35. *VI,* 5. 6. *I,* 15. 16. 27. *II,* 28—30.

(47) *D* 11. *Alencionensis, olim Uticensis S. Ebrulfi, membr. s. XII, hoc quoque loco ponendus est, quantum ex singulis locis a. V. Cl. Daulne bibliothecae praefecto inspectis, de quibus Bethmanno retulit, judicare licet. Eodem volumine etiamnum continentur Vitae Sanctorum, Ademari chronostichon ad Rohonem, Gesta pontificum, Vita Majoli; olim vero Montfauconio teste praeterea Epitaphium Mabiliae, Ordericus Vitalis.*

Ab his longius recedunt codices classis E.

(48) *E* 1. *Florentinus Laurentianus LXV,* 34, *fol. s. X. XI, liber magnae molis, quo praecipua historiae monumenta erant conjuncta: Prosperi chronicon, Pauli historia Romana, Orosii liber, Jordanis de temporum successione et de rebus Geticis, Josephus et Hegesippus, hi duo nunc sejuncti, Gesta Francorum, Einhardi Vita Karoli, Historia Apollonii. Pauli verba liberius reddita, quaedam vel negligentia vel consilio omissa; quorum partem (praesertim carmen in laudem S. Benedicti compositum I,* 26) *scriba postea supplevit. Cf. N. Arch. I, p.* 546.

(49) *E* 2. *Vindobonensis Nr.* 3126 (*Hist. prof.* 477), *olim 'Liber M. patriarche Aquilejensis'*[1], *chart. s. XV, manu Itala scriptus, qui praeter Josephum et Hegesippum eadem continet scripta. Eum evolvit V. Cl. Wattenbach.*

(50) *E* 3. *Romanus bibliothecae Angelicae V, III,* 19, *chart. s. XV. ex. vel XVI, nil nisi Historiam Langobardorum praebet eoque ab E* 1 *differt, quod singulis capitibus argumenta praemittit. Fluxit tamen, Bethmanno judice, qui eum apud S. Augustinum examinavit, ex E* 1 *vel E* 2.

(51) *E* 4. *Londiniensis Harlei. Nr.* 5383, *membr.* 4.
*p. 35. *s. XIII. vel XIV, Florentiae, *ut videtur, scriptus*[2]. *Indices omnes et complura capita (I,* 26. *II,* 13. *III,* 2. 14. *IV,* 9. 19. 33. *VI,* 7. 8. 14) *plane omittuntur, alia multo contrahuntur,*

1) *Cod. Scurial. II. R.* 18. BETHM. 2) *In marg. fol.* 7. *legitur:* A. D. MCCCXLVIII. simillima pestis Florentie et quasi per universum orbem.

ea praesertim quae ad historiam ecclesiasticam spectant. V. Cl. Pauli hanc ejus notitiam dedit.

Cum E affinitate quadam sunt conjuncti codices F. G, omnium qui exstant fere antiquissimi, sed a genuino textu ita recedentes, ut hoc demum loco eos recensere liceat. Non solum Pauli carmina I, 26, sed etiam aliud II, 13. omittunt, praeterea non paucos locos minores, praesertim eos qui in codicibus C et D corruptela quadam laborant; cf. N. Arch. I, p. 551. Sed et ita mendis scatent, quae partim incuria vel ignorantia scriptorum nata sunt, partim vero ex vetustiore exemplari recepta esse debent, quippe quae et alibi, atque etiam in ipso codice rescripto Asisiensi reperiantur. Cf. N. Archiv I, p. 547 sqq.

Inter hos eminet

(52) *F* 1. *Sangallensis Nr. 635, s. VIII. IX, membr. fol., omnium qui integri exstant antiquissimus ideoque magni faciendus. Scriptus diversis manibus, quarum specimina in tab. III. edit. maj. dedimus, proculdubio in Italia septentrionali, fortasse Mediolani, de cujus duce II, 32. alia manu additamentum factum est; in monasterium Sangallense post medium saeculum IX. translatus*[1]. *Indices libri I, II. et VI. omissi, post IV, 4. hujus libri argumenta repetita, quae libro V. praemittenda erant in calce voluminis posita sunt. Verborum scribendi ratio ea qualis in monumentis saeculi VIII, praesertim Italicis, deprehenditur; contra grammaticae leges saepius peccatum est, quam ipsi Paulo id contigisse statuere licet; non raro etiam singula vocabula vel longiores verborum series omissa. Quibus mendis postea alii mederi conati sunt, partim aliis codicibus, praesertim illo quem G 1 nominavimus, adjuti, partim vero satis temerarie, et id tantum studentes, ut verbis rudibus sensum qualemcumque inferrent. Codicem jam a Bethmanno adhibitum, a V. Cl. Zardetti, bibliothecae Sangallensis praefecto, benevole Berolinum transmissum, summa diligentia iterum iterumque excussi. Cf. N. Arch. I, p. 547—552.*

(53) *F**1. *Gothana fragmenta, membr. II, Nr. 191, duo folia a tegumento libri cujusdam soluta, media quaternionis, quibus exigua pars Pauli (II, 22 inc. — 28 med.) continetur, s. IX. scripta. Quaecumque F 1 peculiaria habet hic quoque reperiuntur, novis mendis nonnullis aucta. Ne-*

1) *In catalogo librorum Sangallensium hoc tempore confecto nondum indicatur; cf. N. Arch. I, p. 549. In alio vero codicis olim Lasbergiani, nunc in bibliotheca Donaueschingensi asservati (v. Barack, Catal. Nr. 191, p. 177), quem in monasterio Sangallensi confectum putant,* Historia Langobardorum *indicatur, Serapeum 1840, p. 84. Eundem Bethmann, Arch. X, p. 318, Constantiensem dixit.*

que tamen ex illo descripta esse possunt, ita ut etiam hic codex trans Alpes advectus esse sit censendus. Scripturae specimen vide in tabula I. edit. maj.

Alios vero hujus classis quotquot exstant codices ex F 1 *repetendos esse, correctorum notae ostendunt ex ipso receptae et longius propagatae. Ex quibus duo in monasterio Sancti Galli scripti sunt:*

(54) *F* 1^{a}. *Sangallensis Nr.* 620, *membr. fol., s. XII. ex., ubi inter alia opera Pauli historia f.* 253—272. *legitur (cf. Scherreri catalog. p.* 201*). Indices in unum collecti libro primo praemittuntur, I. II. ex ingenio facti, III. IV. V. ex F* 1 *abbreviati. Ex hoc magna cum licentia exceptus, alia manu postea ad eundem est correctus. Eadem epitomen historiae Andreae Bergomatis margini intulit; cf. Arch. X, p.* 369. *Ultimis quaternionibus intercisis, desunt omnia quae post V,* 2. (servus tuus) *sequebantur.*

(55) *F* 1^{a*}. *Sangallensis Nr.* 547, *membr. fol. s. XII, fol.* 517—554. *(cf. Scherrer p.* 167 *sqq.). Descriptus ex F* 1^{a}, *priusquam hic fine destitutus erat, Bethmanno teste.*

*p. 36. **Jam antea vero in Italia codicis F* 1 *exemplum factum sit oportet, quod quamquam presso pede illud sequebatur ejusque emendationes plerasque recepit, nonnullis tamen locis verba mutavit (praesertim II,* 18 *fin., v. N. Arch. I, p.* 551*). Ex hoc alii manarunt fonte, omnes in Italia confecti:*

(56) *F**2. *Vaticanus reginae Christinae Nr.* 710, *membr. fol. s. XI, duabus manibus (f.* 1—32. 33—78*) exaratus, s. XIV. Brixiae, ut videtur, asservatus, de qua urbe tunc breves margini adscriptae sunt notitiae*[1]. *Scriba quod habebat exemplar male legisse videtur, ideoque mox litteras sensu vacuas pinxit, mox liberius Pauli verba reddidit (e. gr. II,* 19*). Codicem carie adesum post Bethmannum et ipse Romae praesens aliquot locis inspexi*[2].

(57) *F* 2. *Modoetiensis Nr.* 135, *membr. s. XI. XII*[3], *una manu exaratus, eo insignis quod IV,* 21. *et V,* 6. *amplas inserit interpolationes ad ecclesiam Modoetiensem spectantes*[4]. *Alia coaeva manus aliquoties lacunas explevit aliaque correxit. Lectionis varietatem editio Muratoriana dedit, postea Bethmann enotavit; locos quosdam Frisi (Memorie II, p.* 202 *sqq.) imprimi fecit.*

1) *III*, 31: et nota, quod ab ipso Grippho desenderunt Gripphi de Brexia; *IV*, 2: Similiter magna multitudo locustarum que venerunt de Tridento Brexiam in MCCCXLIII. 2) *Quae N. Arch. I, p.* 551. *de F* 2. 3. 4 *notavi etiam in F** 2. *cadere vidi.* 3) *Bethmann in s. XII. ex. posuit, quod cum specimine in editione Muratoriana data pugnare videtur.* 4) *Praeterea inter II,* 24. *et* 25. *eadem manu notula de cometis sub Ottone I. et II. visis inserta est.*

(58) $F\,2^{a}$. *Parisiensis Nr.* 6159, *membr.* 8. *s. XI, cum F 2 ita etiam in locis interpolatis convenit, ut ex ipso exceptus censendus esset, nisi quae de scripturae aetate referantur obstarent. Quae si recte habent, etiam hic ex Modoetia repetendus aut vetustior hujus urbis codex jam deperditus statuendus est. Bethmann eundem putavit qui in catalogo bibliothecae Vicecomitum Papiensi a.* 1426. *Nr. XXIII.* Historia Lombarda parvi voluminis *affertur (Bibl. publica Papiensis Tit. XXXV,* 3*); id quod Delisle (Hist. du cabinet des manuscrits p.* 126*) postea confirmavit*[1]. *II,* 15—24. *omissa scriba in calce libri supplevit, ubi ultimum tamen folium intercidit.*

(59) $F\,2^{a*}$. *Parisiensis Nr.* 6815, *s. XIV. in membrana Itala ex* $F\,2^{a}$ *descriptus. Hoc continentur volumine: Solinus, Pauli historia Romana, Historia Langobardorum, Isidori historia Gothorum, Martinus Polonus, Thomae chronicon, Gaufridi historia Angliae (cf. SS. XXII, p.* 489*). Eadem opera cum in codice bibliothecae Vicecomitum Papiensi sign. DCXXXVII afferantur (l. l.), hanc vero a.* 1499. *vel* 1500. *Parisios asportatam esse constet (Delisle l. l. p.* 125*), quin idem sit dubitari nequit*[2].

(60) *F* 3. *Vaticanus Nr.* 3339, *membr. fol. Post Orosium et Pauli historiam Romanam s. XI. scripta sequitur liber manu Itala s. XII. ex. exaratus, quo Dares,* 'Liber ystorie de origine ac gestis Longobardorum' *et Einhardi Vita Karoli continentur. Qui historiam illam ex Paulo excerpsit*[3] *(I,* 1—12. 14—16. 22. *et* 27 *in.* 25. 26 *in. II,* 1. 5—10. 12. 14—25. 27. 28 *in.* 32. *VI,* 35 *part.* 22 *part.* 16 *part.* 23. 37. 28. 38. 42. 53. 45. 54 *in.* 48. 54 *part.* 55. 56. 57. 58 *part.), hujus classis codice usus est.*

(61) $F\,3^{a}$. *Romanus Casanatensis A II,* 34, *membr. fol. s. XIV, post Martinum Polonum et aliam chronicam etiam Daretem, Excerpta historiae Langobardorum, Einhardi Vitam Karoli, necnon Cosmographiam habet. Quae magnam partem ex F* 3 *sumta esse videntur.*

(62) $F\,3^{b}$. *Vaticanus Nr.* 8086, *chart.* 4, *a.* 1488. *Perusiae exaratus, ubi inter alia multa aliunde collecta historia illa Langobardorum et catalogus imperatorum in F* 3 *in calce historiae Romanae additus sunt descripta.*

*(63) *F* 4. *Vaticanus Palatinus Nr.* 927, *membr.* *p. 37.
a. 1181. *in monasterio S. Trinitatis Montis Oliveti prope Veronam una manu continua exaratus. Pauli historiam*

1) *Catalogus ille ad ejus notitiam non venit.* 2) *In tegumento legitur:* Ex libris hystorialibus pul^{to} 6. 3) *Id quod in fine aperte dicitur:* Explicit tractatus de libro ystorie Langobardorum summatim extractus.

*antecedunt: 'Excerptum ex Orosio, Historiarum Pompeji Trogi epitome, De sex aetatibus. Excerpta ex chronica Eusebii, ex Eutropio, Orosio, ex Cassiodori historia tripartita, De primo adventu Gothorum ad Italiam et Roma capta, De forma regis Attilae ex libro Jordanis, De adventu Oduachar'. Quorum partem cum in codice tum Cheltenhamensi (infra G *3) jam conjunctam videret Bethmann, non scribam Veronensem, sed auctorem s. IX. vel X. hanc continuam fere rerum praesertim in Italia gestarum narrationem composuisse, statuit. Integrum Pauli opus vero cum ibi non invenerit, aliunde ille sumsit, exemplar ut videtur non unum secutus, quippe qui modo ad codices F, modo ad G accedat (excerptis fortasse codicis G *3 usus). Indices libris praemissi, sed etiam singulis capitibus nonnumquam argumenta adscripta. Addita est praeterea continuatio usque ad a. 8-5. deducta, de cujus auctore non constat. Scriba Veronensis vero urbis suae Annales usque ad a. 1181. subjecit, quos alii ad a. 1223. usque continuarunt (cf. SS. XVIII, p. 1), et alia quaedam de cyclo paschali, de sepulchro Domini, de victoria Saladini. Singulis libri partibus praeterea picturae sunt adjectae, satis eleganter delineatae. Codice, dum in bibliotheca Heidelbergensi adservabatur, Freher*[1] *et Gruter usi sunt.*

(64) *F* 4^a^. *Mediolanensis bibliothecae Brerae A. N. XIV, 29, chart. s. XVI. in., eandem quam F 4 continuationem praebet.*

(65) *F* 5. *Caesenas Malatestianus, plut. XII, 5, 'scriptus per me Jacobum Pergulitanum pro magnifico et potenti domino domino Malatesta Novella de Malatestis et est completus d. 3. Jan. 1454'. Indices lib. I. et II. desunt, ut in F 1, quocum plerumque convenit; aliam vero capitum divisionem instituit, non pauca arbitrarie mutavit et Pauli sermonem quam maxime deformavit. Quae a Bethmanno enotata repetere inutile visum est.*

Plures vero exstant libri tam aetate quam indole conspicui, qui ad F 1 prope accedunt, eo vero maxime differunt, quod indices librorum I. et II. ex ingenio, libri VI. ex alio Pauli codice sunt suppleti, praeterea loci nonnulli mutati et plerumque depravati. Primaevum hujus classis exemplar jam deperditum est; inde derivati vero in bibliothecis Germanicis exstant plures codices, in Italia unus tantum, posteriori tempore advectus.

(66) *G* 1. *Giessensis Nr. 688, olim 'Liber Sancti*

1) *Idem fortasse est, quem Moller, Diss. de Paulo D., Altorf.* 1646, *p.* 21, *Freherianum allegat.*

Martini in Winigartin', postea Senkenbergianus, s. IX. 4, nitide in alba pergamena exaratus, nil nisi Historiam Langobardorum continens. Plura exciderunt folia (quaternionis primi 1. 3. 4. 5. 6, *septimi* 5, *undecimi* 1, *duodecimi* 7, *decimi tertii* 1, *decimi septimi* 8). *Lectionis varietatem in Catal. bibl. Giessensis Otto p.* 288—312. *evulgavit, jam antea Bethmann enotavit, post quem et ipse librum pretiosae antiquitatis a bibliothecae praefecto V. Cl. Noack humanissime Berolinum transmissum accuratius perlustravi. Quae secunda manus correxit partim ex F* 1 *sumta sunt. Cf. N. Arch. I, p.* 555. *Scripturae specimen vide in tab. IV. ed. maj.*

(67) *G* *2. *Casselensis bibliothecae folia* 6 *quadrata in tegumentis librorum a Jacobo Grimmio detecta. Codex s. IX. manu Anglosaxonica exaratus, olim in monasterio Fuldensi, postea S. Martini Maguntino fuisse videtur (cf. Arch. VII, p.* 283; *N. Arch. I, p.* 554 *n., et de libris Fulda in monasterium S. Martini translatis Giesebrecht, Z. f. Gesch. VII, p.* 564).

Ex hoc fortasse fluxit

(68) *G* 2. *Heidelbergensis Palatinus Nr.* 912, *membr. s. IX.* 4, *pluribus manibus, quarum specimina in tab, IV. ed. maj. dedimus, scriptus, qui solum Paulum continet. Exemplar* **litteris Anglosaxonicis exaratum fundamento positum esse,* *p. 38. *cum singula vocabula, tum nomina Langobardica formam induta Saxonicam* (Thiadbert, Thiadric, Ottwini *etc.*), *probant; cf. N. Arch. I, p.* 554. *Multa sunt cum G* 1 *communia, alia vero ab hoc recedunt, praesertim primis libris, quorum scriba sermonis asperitatem auferre eumque ad grammaticae regulas sibi notas reducere conatus est. Quo alter diasceuastes non contentus, totum librum emendandum sumsit. Quibus sepositis, ubique ad priorem lectionem recurri, cum codicem a V. Cl. Zangemeistero, bibliothecae praefecto, benevole Berolinum transmissum diutius inter manus versarem. Ex hoc vel prorsus simili codice etiam F* 1 *emendationes quasdam illatas esse, tum perspexi; cf. N. Arch. l. l. p.* 552.

(69) *G* 2[a]. *Stuttgardiensis Hist.* 26, *inter alia multa ante trecentos fere annos in unum volumen colligata novem continet quaterniones formae octonariae, quibus plures manus s. XII. inscripserunt Historiam Langobardorum, vitam Fursei, alia. Illam ex G* 2 *descriptam esse, Bethmann sibi persuasum habuit.*

(70) *G* *3. *Cheltenhamensis Nr.* 1885, *olim Metensis, post collegii Claromontani, membr. s. IX, ubi catalogo imperatorum ex Beda descripto addita sunt excerpta ex Paulo ad res Romanas et ecclesiasticas pertinentia (I,* 25.

26 *in. II,* 1—4 *med.* 5—7. *III,* 12. 13. 15. 17. 23. 24. 26. 29. *IV,* 5. 6. 8. 17. 26. 33. 36. *V,* 6—13. *VI,* 4. 5. 11—14. 31. 32. 34. 36. 40. 37. 42. 46—49. 53. 54 *init.). G. H. Pertz haec cum Muratorii editione contulit.*

(71) *G* 3. *Vindobonensis Nr.* 237 *(Hist. prof.* 680*), membr. s. X.* 4, *una manu exaratus, quae nil nisi Pauli librum scripsit. Complura folia exciderunt (V,* 38—*VI,* 6; *VI,* 34*), alia initio et fine jam s. XII. adeo humiditate erant corrupta, ut qui tunc hujus libri exemplum faciebat ea vix legere posset. Verborum formas satis rudes plerasque ex vetustiore libro receptas esse, comparato codice G* 4 *huic affinitate conjuncto docemur; alia tamen et ipse amanuensis peccasse videtur. In quibus emendandis postea corrector desudavit. Codicem sub auspiciis Pertzii Pirsner cum editis contulit, Bethmann hac opera usus fuse descripsit, Arch. VII, p.* 275 *sqq., sententiam vero de ipso tunc prolatam postea prorsus rejecit eumque hoc loco esse ponendum intellexit. Scripturae specimen vide in tab. IV. ed. maj.*

(72) *G* 3^{a}. *Vindobonensis Nr.* 406 *(Jur. civ.* 64*), olim Gotwicensis, membr. s. XII. fol., in quo Historiam Langobardorum Lex Bajuvariorum antecedit (LL. III, p.* 188*). Desinit VI,* 44, *scriba adnotante:* deest multum. *Praeter G* 3 *nonnumquam codex classis C vel D adhibitus esse videtur. Hujus quoque lectiones enotavit Pirsner.*

(73) *G* 4. *Ultrajectinus Nr.* 287, *olim Campensis, membr. fol. min. s. X. vel XI. in., paginis bipartitis nitidissime exaratus. Amanuensis quae corrupta judicabat vel minus intelligebat in margine annotavit (signo r+ =* require*), nonnumquam spatium vacuum reliquit, ceterum exemplar, quo usus est, G* 3 *simile, satis fideliter expressisse videtur; II,* 18—20. *desunt, lacuna non indicata. Lectionis varietas Leibnitii manu scripta inter schedas ipsius in bibliotheca regia Hannoverana exstat, alteram a Schmückingio in margine editionis Elzevirianae enotatam bibliotheca Gottingensis servat (cf. Arch. VII, p.* 284*). His non contentus Bethmann denuo codicem, tunc magni factum (Arch. VIII, p.* 31*), accuratissime exscribendum curavit.*

Quinque qui sequuntur hujus classis codices ita inter se conveniunt, ut, cum alter ad alterum referri nequeat, ex communi fonte eos haustos esse statuendum sit. Id commune habent, quod ceteris liberius Pauli verba reddunt, ad grammaticae regulas ea castigant, nonnumquam, ut sermonem perspicaciorem elegantioremve reddant, quaedam mutant vel addunt. Quod jam medio saeculo IX. factum sit oportet, cum exempla duo ad hanc usque aetatem ascendant, in Lotharingia, ut videtur, quo illa pertinent et ubi Regino ejus-

modi libro usus est. Codex fundamento positus G 2 similis fuit; formae nominum Saxonicae hic quoque, immo constantius quam illic ponuntur; cf. Arch. VII, p. 293; N. Arch. I, p. 557.

*(74) G 5. *Haagensis Nr. 907, membr. s. IX. ex.,** una manu satis negligenter exaratus. Desunt II, 23—III, 30. 34—V, 4. VI, 3. usque ad finem. I, 25.* (patricium) — *II, 5.* (exagitatus in) *ordine turbato post II, 23. collocantur; V, 40 — VI, 3. post V, 4—40.* p. 39.

(75) *G 5ª. Vaticanus reginae Christinae Nr. 578 (olim Nr. 1220), s. XII. 'liber Sancti Pauli in Trajecto inferiori', una manu nitide exaratus, nil nisi Historiam Langobardorum continens.*

(76) *G 5ª*. Gothanus Nr. 139, 'liber Waldemari regis Danorum', membr. s. XII. ex. 8. (cf. Jacobs, Beiträge I, p. 253), adeo cum praecedenti convenit, Bethmanno teste, ut alter ex altero fluxisse censendus sit.*

(77) *G 5ᵇ. Vaticanus Nr. 1981, olim S. Viventii (in dioecesi Augustodunensi), postea S. Joffridi (?). Codici catalogum librorum S. Viventii et Pauli historiam Romanam continenti postea quatuor s. XI. quaterniones annexi sunt, qui Historiam praebent Langobardorum — IV, 37.* (rapinis diripiunt), *reliqua libri parte deperdita. Index primo tantum libro praemittitur; desunt III, 23—26. IV, 2. 9. 17. 19.*

(78) *G 5ᶜ. Treverensis Nr. 1142, olim S. Mathiae, membr. s. X. Codici, qui solam Historiam Langobardorum continet, postmodum Vita S. Annonis assuta est. Varietas lectionis a b. m. Wyttenbachio satis diligenter descripta est.*

(79) *G 6. Cheltenhamensis Nr. 1886, olim S. Remigii Remensis, s. XVII. 'ex bibliotheca Antonii Augervei (?)', postea Collegii Claromontani Parisiensis Nr. 681, indeque in bibliothecam Meermanni (Nr. 795), denique Thomae Phillippsii illatus, membr. s. X. nitide exaratus. Quem huic classi adscribendum esse, singulae probant lectiones a b. m. Pertzio enotatae.*

(80) *G 7. Romanus Chigianus G. VI, 156, chart. s. XV, quem Bethmann aliquot locis inspexit et huc pertinere judicavit.*

Quascumque Historiae Langobardorum recensuimus codicum classes ad saeculum saltem decimum ascendunt; tunc, et fortasse saeculo jam antecedenti, tam diversas induit formas liber hic saepissime descriptus et lectitatus. Sunt vero libri, posterioris praesertim temporis, nulli earum certo certius ascribendi, quippe qui aut ex pluribus confecti videantur exemplaribus aut etiam magis temerarie Pauli historia

usi, ut eam potius deformasse quam reddidisse sint dicendi. Horum quoque complura genera discernamus oportet.

Unum (H) ad Galliam pertinens.

(81) *H* 1. *Vaticanus reginae Christinae Nr.* 905, *olim S. Mariae Pontiniacensis, membr. s. XIII. in. fol. Eodem volumine continentur: Dares, Historia Apollonii, Ademari historia Francorum, Hugonis Floriacensis historia ecclesiastica, nomina regionum, civitates Galliae. Inde a libro III. praesertim codicem classis C sequitur.*

(82) *H* 1[a]. *Romanus Corsinianus Nr.* 863, *chart. s. XIV. Ademarum et Paulum ex H* 1 *descriptos esse, judicavit Bethmann.*

(83) *H* 2. *Vaticanus Nr.* 1795, *membr. fol. s. XIII;*
*p. 40 *s. XIV. Forolivii asservatus*[1], **antea, ut videtur, Trecis in Gallia*[2]. *Etiam hic Dares et Ademarus Paulum antecedunt, sequuntur historia Alexandri, Tractatus de Sibillis* (Sibille generaliter omnes *sqq.*), *Roberti historia Hierosolymitana.*

(84) *H* 3. *Romanus Casanatensis*[3] *A, I,* 21, *membr. s. XIII. fol. Post Daretem, Historiam Apollonii, Historiam Langobardorum leguntur epitaphia Ludovici regis et aliorum, Passio Thomae Cantuariensis, Translatio S. Stephani, Vita S. Leonardi.*

1) *Ultimo folio haec leguntur:* In MIII^{c}XLVII. et XLVIII. et in parte sequentis anni magna epidimia fuit in Firlivio, item in. MIII^{c}LXI, item in MIII^{c}LXV, te m in LXXIIII, item in LXXXIII. In MIII^{c}LXXV. civitas Cesene derobata fuit a Bretonibus capientibus homines et mulieres et vituperantes eos, quod facere non potuissent, nisi intervenisset auxilium domni Iohannis Aguti cum suis gentibus de Inghilterra, qui erat Faventie MIII^{c}LXXXXIIII. die VII. Augusti, dum esset guerra inter Cechūm et Pirum de Ordelaffis ex una parte et Karolum domni Gallaotti de Malatestis et fratres ex altera. Hinc inde multis dampnis datis, venit ipse Karolus cum magna gente in villa Bosecli districtus Forlivii. Tunc Forlivienses exeuntes extra et non valentes resistere dictis gentibus, capti fuerunt de Forlivio plures 4us (4 milibus?) homines, et redimerunt se magnis q^{s}tℓ, et aliquanti fuerunt mortui. *In ima pagina praecedente Blondus Forliviensis, cujus manus per totum codicem notulas marginibus aspersit, haec addidit*: Referre solita fuit Francisca genitrix mei Blondi, quo die tumultus hic Forolivii fuit, eam, que apud genitricem et fratres pransum erat, cum vidisset cives ad arma discurrere, memorem subito factam, arma genitoris mei in cubiculo clausa esse, cuius ipsa claves teneret, me raptim gremio exceptum, qui menses octo natus essem, asportasse, nullo expectato itineris comite, et ad arma patri meo danda viam omnem decurrisse. BETHM. 2) *Ut conjicio ex iis quae ad II,* 4: fugientes cladem vita relinquebantur, *margini imposita leguntur:* al. 'vitae' per diptongum, et sic est in monasterio Pontigniacensi Autissiodorensis diocesis, al. 'vitam', ut in monasterio de Rigniaco dicte diocesis ita est. Johannes de Castronovo canonicus Trecensis BETHM. 3) *Olim fortasse Rigniacensis, ut nota innuere videtur marginalis ad praecedentem codicem allata.* BETHM.

(85) *H* 4. *Oxoniensis collegii Corp. Christi*[1] *Nr.* 82, *membr. s. XIII. fol. max., in Gallia, ut videtur, exaratus. Insunt Curtii historia Alexandri, Gesta ejusdem, Caesar de bello Gallico, Ademarus, Historia Apollonii, Paulus. Codicem evolvit V. Cl. R. Pauli.*

(86) *H* 5. *Bernensis Nr.* 208, *olim, ut videtur, S. Eugendi Jurensis*[2], *postea Danielis et Bongarsii, membr. s. XIV. in. fol., eadem quae H* 1 *continet opera, quibuscum Bongarsius plura alia compaginari fecit (cf. Hagen, Cat. Bern. p.* 256*). Variae hujus lectiones enotatae sunt in cod. Paris. Suppl. Lat. Nr.* 40.

(87) *H* 5[a]. *Parisiensis Nr.* 17780 *(Bouhier Nr.* 93*), chart. s. XVI, ex cod. S. Eugendi descriptus et Chifletii manu hic illic correctus. Solam historiam Langobardorum continet.*

*Aliud genus in Bavaria natum est et propagatum; cujus auctor praeter codicem D (vel C **1*) alterum classis G (ad G **3 *prope accedentem; v. III,* 29*) adhibuit, nonnumquam utriusque lectiones conjunxit; cf. N. Arch. I, p.* 558.

(88) *I* 1. *Monacensis Lat. Nr.* 6391 *(Frisingensis Nr.* 191*) membr. s. XI.* 4; *litteris praegrandibus non una manu scriptus, qui solum Paulum continet. Primo deperdito quaternione, in I,* 6. *incipit. Hunc librum a V. Cl. Halmio, bibliothecae Monacensis praefecto, humanissime Berolinum transmissum post Bethmannum et ipse accuratius examinavi.*

(89) *I* 1[a]. *Monacensis Lat. Nr.* 18571 *(Tegernseensis Nr.* 571*), membr. s. XI. ex. Historiae Langobardorum alia manus adjecit passionem S. Quirini. Illa Frisingensi exemplari valde similis, non tamen ex ipso, sed ejus fonte manasse videtur (cf. praesertim IV,* 27 *ex.* 28 *inc.).*

(90) *I* 1[a*]. *Monacensis Lat. Nr.* 4602 *(Benedictoburanus Nr.* 102[3]*), membr. s. XII.* 8., *ex Tegernseensi nitidissime exscriptus.*

(91) *I* 1[b]. *Romanus Vallicellianus B.* 61, *membr.* 4, *inter alia multa variis temporibus scripta praebet etiam Historiam Langobardorum, in cujus calce legitur:* Exemplar inveni in bibliotheca Ecclesię Brixinensis[4], cuius episcopus est reverendissimus dominus meus d. Nicolaus de Cuſsa tt.

1) *Primo legitur folio:* Orate pro anima rev. in Christo patris ac domini Ric̄i Fox, olim Winton. episcopi, collegii Corporis Christi fundatoris, qui hunc librum dedit eidem. 2) *Id Bethmann statuit, quia H* 5[a], *qui quam proxime ad H* 5 *accedit, ex hujus monasterii codice est descriptus.* 3) *Hunc recenset Pez, Thes. III,* 3, *p.* 627. 4) *Hic fortasse iis ansam dedit quae de codice Secundi Brixinensi traduntur; v. supra p.* 19 *n.* 1.

sancti Petri ad Vincula S. R. e. cardinalis; descripsi ut vides confuse in Bunneccha oppido Norico eiusdem ecclesiae
*p. 41. Brixinensis anno *1460. die 8. Aprilis absolvi Deo gratias Io. an. *Indices nulli, neque capita distinguuntur. Brixinensis ille codex utrum etiamnum exstet, compertum non habemus.*

(92) *I* 1^{c}. *Vaticanus Urbinas Nr.* 984, *chart. s. XV, ex altero Urbinate Nr.* 413, *qui jam intercidit, catalogo teste descriptus. Cum* 1^{b} *id habet commune, quod indices desunt neque capita discernuntur; praeterea lectiones singulae a Bethmanno enotatae hunc ei locum attribuunt.*

(93) *I* 2. *Bruxellensis Nr.* 8244, *olim Korssendonkanus dioc. Brugensis, chart. a.* 1489, *qui Bedae historiam Anglorum*[1], *Aretinum de bello Gothico, Historiam Langobardorum et Jacobi de Vitriaco Historiam orientalem continet. Pauli textus inter A C et G fluctuat, ab I* 1 *tamen diversus. Indices nulli; capita de suo distinxit librarius.*

(94) *I* 3. *Parisiensis Nr.* 5315, *Colbertinus, olim, ut videtur, Arelatensis, membr. s. XI. ex. fol. Post Vitas sanctorum et Victorem Vitensem Historiam continet Langobardorum, in qua V,* 16. (perempta) *librarius calamum in media pagina deposuit. Additamentum peculiare habet III, 8; argumenta capitibus praescribere coepit, nec tamen in hoc consilio ultra medium librum I. perstitit. Lectio modo ad codices A modo ad G accedit.*

(95) *I* 3^{a}. *Avenionensis, Musei Calvetiani, membr. s. XIII. Praeter Paulum et Victorem Vitensem etiam Eusebii historiam ecclesiasticam a Rufino translatam et Cassiodori historiam tripartitam complectitur. In iisdem desinit verbis ac I* 3; *cf. Arch. VII, p.* 209.

(96) *I* 3^{b}. *Gratianopolitanus Nr.* 338, *olim Carthusianorum ejusdem urbis, membr. s. XIII. De quo nihil compertum habemus praeter quod eodem volumine Orosius et Victor Vitensis exstant (Haenel, Catal. p.* 169*).*

(97) *K* 1. *Londiniensis, Musei Britannici Nr.* 14092, *a.* 1843. *emptus*[2], *olim fortasse Vicentinus*[3], *membr. s. XV.* 8, *una manu Italica exaratus, quae varia opera Paulo subjecit*[4]. *Libri non distinguuntur, plura omittuntur (III,* 25.

1) *Exstat in B* 2; *Aretinus in A* 2^{b}. 2) *'Purchased at the sale of the Saibante and Gianfilippi mss. at Paris, Jan. Feb.* 1843, *Lat.* 440'. *Ideo idem esse videtur, quem marchio Gianfilippi Veronensis s. X. esse jactabat; v. Arch. V, p.* 620 *n.; XII, p.* 655. 3) *Quod conjicere licet ex inscriptionibus Pauli subjectis, quae inventae erant:* in loco putei prope Forumiulium agri Vicetini in quadam domo, in loco Acignani agri eiusdem, Marosticae, in suburbio civitatis Vicetiae ante portam. BETHM. 4) *Historia Gothorum Hispanorum; Historia Francorum* — 1356; *Catalogus regum Francorum usque ad Johannem II; Vita*

IV, 31. VI, 7. 37), alia transponuntur, contrahuntur, verbis mutatis redduntur, ut potius opus ex Paulo confectum quam Pauli codicem dicas. Neque interpolationes desunt (II, 9. 23. 32. IV, 37). De his omnibus retulit V. Cl. R. Pauli.

(98) *K 2. Cheltenhamensis (bibliothecae Thomae Phillipps) Nr.* 3706, *olim Julii Saibanti*[1]. *Sub titulo* Pauli Wanafrit Forliviensis de bello Longobardorum *f.* 281. *legitur historia ex Paulo excerpta potius quam descripta. Pauca enotavit V. Cl. R. Pauli.*

(99) *L* 1. *Bambergensis E. III.* 14, *membr. s. XI, in Italia scriptus, de quo fuse disputatum est Arch. IX, p.* 673 *sqq. Quae hoc volumine continentur veterum scriptorum opera pleraque non fideliter excepta, sed mutato sermone reddita multisque additionibus aucta sunt, ita ut vix genuini sermonis vestigia deprehendas.*

(100) *L* 2. *Oxoniensis, Coll. Magdalen. Lat.* 14, *membr. s. XIV.* 4, *Bambergensi similis, ut V. Cl. R. Pauli accuratius exposuit, N. Arch. I, p.* 161 *sqq.*

(101) *L* 3. *Saresberiensis ecclesiae cathedralis* 1060. 234, *olim 'liber ecclesie Sarum', membr. s. XIII, a Bethmanno huc relatus est; cf. Arch. VII, p.* 244. 343.

**Afferuntur praeterea*[2]: *p. 42.

(102) *Vaticanus Nr.* 8086, *chart. s. XV (cf. Arch. XII, p.* 260*), qui inter alia excerpta ex Paulo quaedam descripsit capitula (I,* 1—12. 14—16. 22. 23. *II,* 1. 8—10. 14—17. 19—21. *V,* 30. *VI,* 11. 23. 24. 34. 39. 47. 48. 57).

(103) *Mantuanus, olim monasterii Padolironensis, Arch. XII, p.* 627.

(104) *Cantabrigiensis, Clare Hall, membr. fol. s. XIII, Haenel, Cat. p.* 781.

(105) *Comitis de Asburnham L.* 86, *membr. s. XII, cujus notitiam b. m. G. H. Pertz dedit.*

(106) *Abrincensis bibliotheca aliquot codicis qui fuit Montis S. Michaelis folia s. XII. scripta servat; Bethmanno teste, qui ibi praesens fuit.*

(107) *Vaticanus Palatinus Nr.* 851, *chart. s. XV,*

comitissae Mathildis (a comite P. Manara edita); De festis apostolorum; De 72 *discipulis; De septem miraculis mundi; Excerpta ex Solino.*

1) *V. (Maffei) Indice de' libri di Giulio Saibanti. Veron.* 1734, 8, *ubi ita affertur:* Pauli Venafri Foroliviensis de bello Longob. 2) *De Parisiensi Nr.* 1750 *v. supra C* 3; *de Brixiensi J* 1[b]. 3) *Cod. Glasgoviensis, Mus. Hunter. S.* 52, *membr. s. XIII. XIV, Pauli epitomen ab Ekkehardo confectam continet.*

dum Bethmann Romae versabatur, inveniri non poterat; Arch. XII, p. 344[1].

Flammis consumpti sunt:

Londiniensis Cotton. Otho A. 10, in quo Aethelwerdi chronicon et Historiae Langobardorum libri sex, 'characteribus antiquis et elegantissimis' legebantur, teste Smith, Cat. bibl. Cotton., Oxon. 1647, p. 67.

Londiniensis Cotton. Vitellius E. II, qui etiam Fragmentum de regibus Francorum, G. Alexandri, Daretem, Historiam Romanam, alia continebat. Ib. p. 95.

Bethmann praeterea quotquot invenire poterat codicum antiquorum notitias summa diligentia collegit, quas ubi ad libros nostro tempore servatos referre licebat supra indicavimus; reliquos vero codices, quos certo agnoscere plerumque nequimus aut deperditos lugemus, nunc ipsius verbis recensemus. Sunt vero:

Itali, praeter Pauli archetypum: Casinensis sub abbate Theobaldo, hoc est a. 1022—1035. exaratus, teste Leone Ostiensi II, 53 (SS. VII, p. 662); Casinensis alter sub Desiderio abbate scriptus, ut refert Petrus Diac. Chron. Casin. III, 63 (ib. p. 746: Historiam Langobardorum, Gothorum et Wandalorum*); Farfensis, quem Hildeprandus a. 939—943. defraudavit, teste Gregorio Catinensi (SS. XI, p. 536 n.); Lucensis, qui in inventario sacristiae capituli S. Martini a. 1264. facto (Liber ej. capit. LL. 43) ita notatur:* Istorie Longobardorum, cronica Bede*; Novaliciensis, a Carolo de Lewis adhuc a. 1775. visus et s. X. attributus*[2]*; Patavinus S. Johannis, quem affert Montfaucon, Bibl. I, p. 485:* Pauli Diaconi historia *(idem fortasse qui A 6); Ticinensis in bibliotheca Vicecomitum, cujus catalogus tres recenset, quorum duos inter Parisienses reperire licet (v. supra p. 35, F 2ª. F 2ª*), tertius Jordanem et Paulum continebat (Bethmann fortasse eundem esse opinatus est qui in cata-*

1) *De Urbinate Nr. 413 v. J 1ᶜ.* 2) *Anecdota sacra. Taurinis 1789, I. praef. 34, ubi ita de eo refert: 'membr. s. X. in principio desunt quaedam paginae. Insunt: orationes missae; S. Bonifacius de poenitentia; Remigius Novaliciensis de Og et Magog num sint Ungari qui Galliam invaserunt, ad Virdunensem episcopum; de ambigenis; de aroma ejusdem Remigii; epitaphium Ambrosii; Bedae vita S. Gregorii; Epitaphium Brunonis archiepiscopi; de Theophilo; Augustini sermo; Vitae SS. Mariae Aegyptiacae, Pelagiae, Marinae, Eufrosiae, Catherinae; Translatio S. Benedicti; Hieronymus ad Paulam; Amphilochii acta S. Basilii; Vita S. Hieronymi; Vita S. Dionysii Mediol.;* Inc. gesta Langobardorum eorumque originem. Inc. capitula libri primi. *Liber primus completus est; liber secundus usque ad cap. 17. et tres posteriores inteligibiles (?) sunt'. Eadem fere in Excerptis Lewisi manu factis in Arch. Taurin. (Archivio dell' Economato) leguntur.* BETHM.

logo librorum mss. apud heredes abbatis Silvestri Maurolyci in cod. Vatic. reg. Christ. Nr. 2099, *s. XVI. ita affertur:* Gepidarum gesta et Pauli Diaconi hist. Langob. membr. fol.). *Codex comitis Karoli della Pace Utinensis affertur in libro Asquini (Del Forogiulio dei Carni. Ver.* 1827. *4. *p.* 67*).* • p. 43.
Sforzanus in catalogo bibliothecae Sforzanae, Romae olim asservatae, in cod. Vatic. Ottobon. Nr. 2355. *ita indicatur:* 93. chart. Pauli Foroiulensis hist. Langob. libr. sex, *fortasse ex iis est qui hodieque Romae exstant. Codicem vero Petri de Luna antipapae, qui in catalogo bibliothecae illius, Cod. Barberin. XXXIX,* 84, *recensetur:* Ystoria Longobardorum et Africana, *inter eos quaerere licet qui Victorem Vitensem cum Paulo conjunxerunt.*

Germani: Augiensis, quem Reginbertus Augiensis monachus in catalogo ante a. 846. *confecto inter libros suo tempore scriptos ita allegat (Neugart Episc. Const. I,p.* 550[1]*):* In tricesimo quarto libro continentur libri quinque Historiarum gentis . . . Winilorum qui et . . . . et liber in quo habetur excidium Troiae civitatis *(i. e. Dares); Coloniensis S. Martini in catalogo a.* 1494. *ap. Ziegelbauer, Hist. rei litter. ord. S. Benedicti I,* 506*:* Gesta Longobardorum libr. 6; *Dunensis ap. Sander, Bibl. ms. Belgica p.* 187[2]*:* Pauli Warnefridi pars quaedam Historiae Langobardorum; *Sangallensis s. X (?), litteris initialibus auro vivisque coloribus nitidissime pictus, teste Gercken (Reisen II, p.* 175*), ideo a F* 1. 1ª. 1ª* *diversus*[3]*; Wessofontanus in catalogo s. XII. et altero s. XIII. ap. Naumann, Serapeum* 1841, *p.* 252*:* Gesta Longobardorum.

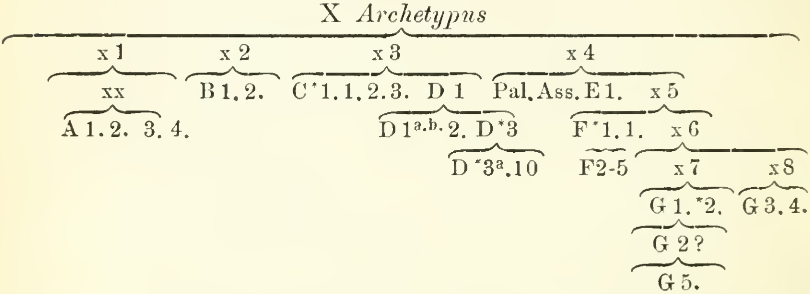
Gallici: Beccensis in catalogo s. XIII, quem ex cod. Abrincensi Nr. 186 *edidit Ravaisson (Rapport au ministre* 1841*), ita indicatur:* Historia Orosii, Trogus Pompeius et Historia Langobardorum libris quinque; *Massiliensis S. Victoris, in catalogo s. XII. a Champollion-Figeac edito (Documents sur l'hist. de France I, p.* 657*) descriptus:* Volumen gestorum Grecorum Romanorum et Longobardorum *(id est Dares, Historia Romana et Lang.); Senonensis S. Petri Vivi, quem Arnaldus abbas a.* 1095—1123. *scribi fecerat teste Chron. monast. (ap. Dachery Spic. II, p.* 485*):* Paulus Langobardorum historiographus et in eodem volumine Inventio capitis S. Iohannis.

Angli: Cantuariensis in memoriali Henrici prioris monasterii Christi Cantuar. a. 1285. *electi, quod exstat in*

1) *De quo cf. König, Freiburger Diöcesanarchiv IV, p.* 265. 2) *Minus certi sunt Aldemburgensis, ibid. p.* 224*:* Historia Langobardorum incerti auctoris; *et Bonae Spei in Hannonia, ibid. p.* 311*:* Pauli Diaconi chronicon *(historia Romana?).* 3) *Cf. supra p.* 33. 34.

cod. Londiniensi Cotton. Galba E. 4: Hystoria Langobardorum; *fortasse Colchestrensis: Historia Dudonis, cosmographia Ethici,* Paulus de Cassina historicus, *et Eoveshamensis:* Historia Pauli de Casino, *uterque a Leland, Collectanea III,* 271. 269, *allegatus, nec tamen ita descriptus, ut certo agnoscere liceat, utrum Historia Langobardorum an Romana sit intelligenda*[1].

Alios non paucos Historiae Langobardorum exstitisse codices, eorum quos superstites gaudemus recensio docet, quorum inter se cognatio ita tantum explicari potest. Quod haec ostendit tabula[2]:

*p. 44. **Ex qua patet, ad archetypum plures esse referendos codicum classes, quibus inter se comparatis illius lectio est enucleanda. Quam certo certius assequi nobis videmur, ubi omnes vel magna eorum pars quos tamquam optimos cujusque classis numero 1 (vel *1) indicavimus inter se conveniunt; sed etiam duorum vel trium consensus idem suadere potest. Ipse ille archetypus mendis non carebat, quae eo nata esse videntur, quod Pauli librariis verba in calamum dantis sensus ab his saepius non recte intelligebatur, auctor vero ea emendare neglexit vel morte praereptus haud potuit. Alia vero a scribis postea inferebantur; id quod non diu post Pauli tempora factum esse, fragmenta codicis Asisiensis rescripta docent, quibuscum libri quos habemus antiquissimos faciunt. Verborum distinctio raro instituta, eaedem litterae in fine et initio verborum ponendae semel tantum scriptae erroribus non paucis ansam dederunt. Quos*

1) *Idem dicendum est de codice collegii Eaton Nr.* 103 *(Smith Cat. Angl. p.* 48*; Arch. VII, p.* 343*). Alterum vero, Nr.* 52 *(ib. p.* 47*), Historiam praebere Romanam, aperte indicatur. Cheltenhamensis, Nr.* 451. *ib. p.* 342, *continet Jacobi de Voragine historiam Sanctorum Lombardam; alius s. XV. codex (Arch. l. l. p.* 342*) brevem Langobardorum historiam.* 2) *Paucis mutatis, quae jam accuratius indicari poterant, repetita ex N. Arch. I, p.* 559.

ut tollerent, Pauli verba, ut supra monuimus, ad modum vulgaris linguae non semel scripta, ex grammaticae regulis corrigerent, lacunas explerent, alii s. IX. et X. librarii sibi sumserunt, quod tamen vix prospere eis cessit. Nec fieri potuit, quin in tanta codicum mole variae natae sint lectiones innumerae fere, eaeque modo omni sensu destitutae, modo temerariae et a genuino verborum tenore prorsus alienae. Quas omnes enotare, nedum hic recensere, taediosum et plane inutile erat. Id tamen egimus, ut codicum qui aetate vel auctoritate praestant (A 1. 2. *F* 1) *integram lectionis varietatem exhiberemus, ex aliis qui ad hos prope accedunt (B* 1. *C* 1. *D* 1. *G* 1. 2) *omnia quae ad veram lectionem stabiliendam facere possunt aut saltem non apertae corruptionis indicia praebent, ex reliquis vero, quantum licebat, ea quae codicum cognationem et textus Paulini, ut ita dicam, historiam explanant. Neque id egimus, ut ubique singuli cujusque codicis afferretur lectio; nonnumquam classis signum (praesertim D) posuimus, ubi plures inter se conveniunt, de reliquis vero non constabat. Nam quantamcumque operam Bethmann aliique socii nostri in indagandis et examinandis Pauli codicibus posuerunt, non omnes tamen locos inspexerunt, qui dubia movere vel solvere possent. Quae correctores postea codicibus intulerunt ex A* 1 *et* 2 *tantum annotavimus, ex D* 1 *et F* 1 *partem eorum quae in ceteros harum classium libros transierunt, aliis, quibus praesertim G* 1. 2. 3 *abundant, prorsus omissis. Nihilominus lectores nimia lectionum mole obrutos esse, multos fore qui judicent vix dubito. Quos tamen monitos velim, bis terve primum a Bethmanno, postea, codicibus antiquissimis denuo adhibitis, a me non grato sane labore eas esse recensitas et castigatas.*

Editionum vix semel vel bis ratio habenda erat. Sunt vero hae[1]*:*

1) *Ascensiana, ed. Guil. Parvo, Paris.* 1514, *ex codice classis F (fortasse F* 2^{a} *vel F* 2^{a*}*).*

2) *Peutingeriana, Augustae* 1515, *codices secuta ad A* 3 *et I* 1 *pertinentes.*

3) *Frobeniana, curante S. Gelenio, Basileae* 1532, *inter Historiae Romanae scriptores, ex* 1 *repetita.*

4) *Lindenbrogiana prima, Lugduni Bat.* 1595. 8, *ex* 2 *sumta, adhibito codice Orteliano, qui ad C* 5 *prope accedit (supra p.* 29*). Novo titulo aucta prodiit cum Jordane aliis Lugd.* 1617. 8.

5) *Lindenbrogiana altera, Hamburgi* 1611. 4, *cum Jordane, Isidoro etc., p.* 187, *adhibito codice B* 1.

1) *Cf Bethmann p.* 296 *sqq.,* 314 *sqq.,* 344 *sqq., ubi accuratius de iis egit; N. Arch. I, p.* 558.

6) *Gruteriana, Hanoviae* 1611. *fol. inter Historiae augustae scriptores, cum varia lectione codicum G* 2 *et F* 4.

7) *Elzeviriana, cui Hugo Grotius manum admovisse dicitur, Amstelodami* 1655. 8, *cum Jordane, Isidoro.*

8) *Lugdunensis* 1677, *Maximae bibliothecae patrum Vol. XIII, p.* 332 *sqq., ex* 7.

*p. 45. *9) *Muratoriana cur. Horatio Blanco (Bianchi), SS. Rer. Italicarum Vol. I, Mediolani* 1723, *cum varia lectione codd. B* 2 *et F* 2.

10) *Migniana, Paris* 1861, *Patrologiae latinae Vol. XCV, ex* 9.

Translationes Italicae exstant una manuscripta in bibliotheca Taurinensi, duae impressae auctoribus L. Domenichi (Venet. 1548. 1554. *Milan.* 1631*) et Viviani (Udine* 1826*)*[1]*; duae Germanicae, altera a C. de Spruner ex codice corruptissimo L* 1 *(Hamb.* 1838*), altera ab O. Abel (Geschichtschreiber etc. Berl.* 1849*); una Francogallica auctore Faubert (Paris.* 1603*)*[2].

Annotationes nonnullas adjecit Fridericus Lindenbrogius, quas retinuit multisque amplae eruditionis frugibus plenis auxit Hor. Blancus. Quas ex his selegendas duxi signo Bl. *indicavi, alias ex Bethmanni schedis sumtas* BE.*; nonnullas ipse adjeci, praesertim eas quae ostendant, quomodo fontibus usus sit Paulus. Ampliori commentario auctores prosequi, a consilio nostro alienum est.*

Berolini, mense Julio 1876. *G. WAITZ.*

1) *Bethmann p.* 318. *Editionem Venetam a.* 1548. *in bibliotheca Berolinensi vidi.* 2) *Dahn p. XXXIII.*

INCIPIVNT[a] CAPITVLA LIBRI PRIMI.

1. De Germania, quod plures nutriat populos, ideoque ex ea multae gentes egrediantur.

a) In nomine Domini incipiunt capitula de historia Langobardorum A 2. In Christi nomine incipiunt capitula libri istoriȩ Langobardorum A *3. Incipiunt capitula libri primi historiae Langobardorum A 3. 3c. Incipiunt capitula libri primi in historia Longobardorum A 5. In n. s. trinitatis inc. cap. libri primi in historiam Longobardorum A 6. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti incipiunt capitula libri primi historiae Longobardorum D 3. Incipiunt capitula libri primi historiae gentis Langobardorum *plerique* D. Inc. cap. in historia Langob. E 1, *ubi abbreviata sunt.* Incipiunt capitula in historia Longobardorum H 4. — *Index cum primis foliis excidit in* A 1. C 1. I 1 *et aliis; omittitur omnino in* A *2. B 1, *ubi argumenta capit.* 1—24. *praemissa sunt,* B 2a. E 4. F 1. G *5. 5a. I 2. K 1. — *Prorsus diversum codd.* G 1. 2. 3 (*cujus prima pagina jam legi nequit*). 4. 5. I 1a *ita exhibent:* 1. De septentrionali plaga, quod (*deest* G 4) quamvis singula loca (*deest* G 4) propriis nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo Germania vocitetur. 2. Divisio Winolorum (Huinolorum G 4) in tribus partibus facta. 3. De eo quod tertia pars populi Ibor et Aionem super se ordinaverit duces. 4. De septem viris dormientibus in eadem Germaniae regione (in Germ. I 1a). 5. De Scriptowinis (Scriptofinnis G 1) gente (gens G 4), quae crudis carnibus vivunt (vivit I 1a), quibus etiam in locis per aliquot dies noctium (noctu I 1a) lux clarissima cernitur. 6. De voragine oceani maris et de viro quem umbilicus absorbuit. 7. De egressu Winilorum a Scandanavia, et pro tributis Wandalorum legatis ad eos missis. 8. De eo quod Wandali Godan sortilogum victoriam postulassent (postulabant G 4). 9. Quod Langobardi ab intactae (intacto G 4. I 1a) ferro barbae longitudine sint (sunt G 4. I 1a) appellati. 10. Bellum Winilorum (Winolorum G 4) cum Wandalis. 11. Ubi Assipitti (Assipiti G 4) eorum iter inpediunt. 12. De singulari certamine et libertate transeundi Langobardorum per fines Assipittorum. 13. De libertate servorum et in quibus postea habitaverint (habitaverunt G 4) locis. 14. Mortuis ducibus Ibor et Agione (Aione G 4), primum eis Agelmund, Agionis filius, regnat. 15. De quadam meretrice uno partu septem enixa puerulos et in piscinam proiectos, ex quibus rex unum levari praecepit et Lamissio nomen imposuit, qui postea cum Amazonarum fortissima in fluvio natatu conflixit. 16. De eo (hoc G 1; De eo *des.* I 1a) quod subito super eos Vulgares inruentes, regem eorum Agelmund occiderunt. 17. Hic secundus Langobardis Lamissio regnat et Vulgarum gentem inpugnat. 18. Hoc quoque defuncto, Lethu, dehinc Hildehoc, et post hunc quintus Gudeon regnum suscepit. 19. Bellum inter Odoacar, qui intra Italiam regnabat, et Feletheum Rugorum regem. (*Sequentia usque ad verba* I, 6: fuerunt morientibus *desunt* G 1, *quatuor foliis excisis*). 20. Hic mors Gudei et Clafonis, et bellum inter Tatonem et Rodulfum regem Herulorum. 21. De interfectione Tatonis, et quod Wacho (Humacho G 3) Suavos suo dominio subiugavit. 22. (*hoc loco incipit* G 2, *primo folio amisso*) Hinc (Hic G 3. 5c. I 1a) Waltari (VII. Waitari G 5c), post quem nonus Auduin (Oduuini G 2; Otwinus I 1a) regnat (filium regis occidit *add.* G 5c). 23. Hic (Aduin G 5c) Albuin (Albuuin G 2 *semper*), filius regis Auduin (Oduuini G 2. I 1a), Turismodum, Turisindi (Thur. G 2) Gebidorum (Gebitorum G 3) regis filium, occidit. 24. De eo quod Albuin pro petenda arma ad Thurisindum regem profectus est. 25. De Iustiniano (Iustiano G 2) imperatore, qui et bella prospere per Bilisarium gessit et in (*deest* G 3) causis (clusis G 3. 4) civilibus mirificus extitit; huius temporibus Cassiodorus divinae scientiae claruit, et Priscianus grammaticae artis profunda rimatus est. 26. De sancto Benedicto (et eius miraculis et laudibus eius *add.* I 1a). 27. De regno Albuini, et quod cum Avaris (Averibus G 2; Avares G 3) foedus perpetuum inierit, et de interfectione Cunimundi regis Gepidorum capiteque illius ablato et ex eo poculum (*corr.* poculo G 4) facto. — F 1a *argumenta ita de suo supplevit:* 1. De natura et situ septentrionalis plage Germanie, et quod ex ea Gothi Wandali Heruli Turcilingi necnon et alie feroces et barbarae gentes prodierunt. 2. Pari modo et Winilorum, hoc est Longobardorum, gens, quae in Italia regnavit, a Germania sorte exiit. 3. Quod constituerunt duos duces super se, Agion et Ibor. 4. De septem dormientibus qui ibi in quodam antro requiescunt. 5. De Scritowinis. 6. De caribdi, *et cetera.* — D *3 *ita:* 1. De Germania, quod multos populos ibi nascatur et inde multe gentes egresse sunt. 2. De Scandanavia insula, de qua Winnolorum, id est Longobardorum, gens venit *etc.* — *Porro* F 2. *2. 4 *ita habent:* 1. Prologus

*p. 46. *2. De Scadinavia[a] insula, et quia[b] ex ea Winilorum, hoc est Langobardorum, gens est egressa.

3. Quod Ibor et Aio[c] primi duces Winilorum cum matre sua Gambara fuerunt[d].

4. De septem viris apud Germaniam[e] dormientibus.

5. De gente Scritobinorum.

6. De duobus umbilicis oceani maris, qui[f] sunt ex utraque parte Brittaniae.

7. Quod Winili[g] in Scoringam venerunt, et[h] quia Ambri et Assi[i] Wandalorum duces eis tributa sibi[k] persolvere mandaverunt.

8. De Godan[l] et Frea ridicula[m] fabula.

9. Quare Winili Langobardi appellati sint[n], et quod Wotan[o] ipse sit qui apud Romanos Mercurius dicitur.

10. Quomodo Langobardi Wandalos vicerunt, et[p] de fame Langobardorum.

11. Quia Langobardi in Mauringam transire volentes ab Assipittis[q] sunt impediti.

12. De monomachia duorum virorum fortium, quorum[r] unus e Langobardis, alter ex Assipittis[s] fuit.

13. Quod Langobardi in Mauringam transierunt, ac[t] deinde ad ulteriora[u] loca progressi sunt.

14. Quia, mortuis Ibor et Aione[v] ducibus, Langobardi primum regem Agelmundum[w] habuerunt.

*p. 47. *15. De meretrice quae septem infantulos peperit[x], ex[y] quibus Lamissio[z] unus fuit, et de monomachia eius cum Amazone.

16. Quomodo Vulgares[a] noctu super castra Langobardorum inruentes, Agelmundum[b] regem interfecerunt et filiam eius[c] captivam duxerunt.

quae sit Germania et quae gentes eam inabitent. 2. Ut quid Langobardi a proprio solo moverint se et nomina primorum ducum (et — ducum *desunt* F 2. *2). 3. Miraculum de septem longo tempore dormientibus. 4. De Scriptowinis, et (*deest* F *2) qualiter apud eos sol candeat. 5. De maris umbilico testimonium Virgilii et aliud in Brittania *etc.* — *Denique* H 1 *incipit*: Geus Lang. dicta quomodo aut qualiter exeuntes de provincia sua ad expugnandas plurimas gentes, quia ex genere et nativitate munda generatione Winili fuerunt procreati. De Germania quod p. n. p. *etc.* De Scad. insula dicta, quia ex ea *etc.* a) Scadianavia A 3c; Scandinavia A 3? B. C. D. E. b) qui ea A 2b. c) Alo A *3; Haio A 6. d) D 3 *argumentum* 4. *cum hoc ita jungit ut addat:* et de miraculo septem dormientium. e) Germanias A 3. 3c. f) qui — Brittaniae *des.* E 1. g) Uuinnili B 1. h) et — mandaverunt *des.* E 1. i) Tassi A 3. 3c. H 1; Assiam D 1; Asiani *alii* D. k) *ita* A. C. D. L; vi B 1. l) Godam B 1. m) r. f. *des.* A 5. 6. n) sunt A 3; et — dicitur *des.* E 1. o) Vota *corr.* Godan D 1; Godan C. D. — ipse s. q. *des.* A 6. p) et d. f. L. *des.* E 1. q) ad Asipictis B 1; a Tassis pitis A 3; a Tasispictis H 1; a sipiatis A 5. 6; a Tassis pittis *corr.* ab Assis pictis D 1. — et — impediti *des.* E 1. r) quorum — fuit *des.* E 1. s) e Tassispitis A 3. 3c; e Tassis pittis B 1, *corr.* ex Assispictis D 1; Assispictis C. D. H 1. t) ac — sunt *des.* E 1. u) altera loca progressis s. B 1. v) Agione d. Langobardorum B 1. w) Agelmunth *e corr.* A 3, *et ita* A 3c; Agilmundo *corr.* Agelmundum D 1. x) pepererit D 1. y) ex — Amazone *des.* E 1. z) Lamisso A 3; Lamisio B 1 (*et ita postea*). a) Bulgares A *3. L 2, *e corr.* D 1. b) Agelmunth A 3. 3c; Agelmundo *corr.* Agelmundum D 1; Ag. — duxerunt *des.* E 1. c) ipsius B 1. D 1.

17. Quomodo Lamissio rex effectus est, et[a] qualiter Vulgares superavit.
18. Quod, mortuo Lamissione, regnum Lethu[b] suscepit, et[c] post hunc filius eius Hildehoc[d], post quem[e] quoque Godehoc[f] regnavit.
19. Bellum inter Odoacar[g] regem Turcilingorum[h] et Feletheum[i] regem Rugorum, et quomodo Langobardi, superatis ab Odoacre[k] Rugis, eorum provinciam possiderunt.
20. Mortuo Godehoc[l], regnavit Claffo, et[m] post hunc Tato, qui delevit regnum Herulorum.
21. De morte Tatonis et regno Wachonis[n], et quomodo Wacho Suavos[o] superavit, et de uxoribus eius et filiabus[p], et de regno Waltari, filii eius.
22. Mortuo Waltari, regnavit Audoin, qui[q] Langobardos in Pannoniam adduxit.
23. Bellum Gepidorum[r] cum Langobardis, in[s] quo Alboin filium regis Gepidorum extinxit.
24. Quomodo Alboin cum quadraginta viris ad Turisendum[t] regem, cuius filium interemerat, profectus est arma ab eo petens, ut cum suo patre possit in convivio residere; et quomodo a Turisendo arma accepit[u].
25. De regno Iustiniani et[v] victoriis eius.
26. De beato Benedicto et miraculis et[w] laudibus eius.
27. De morte Audoin et regno Alboin, et[x] quomodo Alboin Cunimundum[y] regem Gepidorum[z] superavit et filiam eius Rosamundam in[a] matrimonium duxit.

EXPLICIVNT CAPITVLA.

a) et — superavit *des.* E 1. b) Letthue B 1; Lethus D 2. c) et — regnavit *des.* E 1. d) Hildeoc A 3; Ildehoc B 1. e) hunc B 1. f) Godeoc A 3. 3c; Godeac *corr.* Godeoc D 1. g) Odoachar B 1; Edoagar D 1. h) Torcilinguorum D 2. 3; Torcilingorum D 1. i) Feledeum *corr.* Feletheum D 1. — regem — possid. *des.* E 1. k) Godoacre D 1; a Godehoc Rugilandam e. D 2. l) Godeoc *e corr.* A 3; Gudehoc B 1; Godooc *corr.* Godeoc D 1. m) et — Herulorum *des.* E 1. n) Vach. D 2; Wacc. H 1. L 2. — et — eius *des.* E 1. o) Suevos D 3. 4. L 2; *deest* B 1. p) et de f. D 2. 3; f. Waltari filius eius A 3. 3c. — et — eius *des.* B 1, *qui sequens argumentum ita exhibet:* De regno Waltari filii eius mortuoque. q) qui — adduxit *des.* E 1. r) Geppid. B 1. D 3. s) in — extinxit *des.* E 1. t) Turisindum B 1 *constanter.* — T. venit *ceteris omissis* E 1. u) suscepit B 1. v) et v. e. *des.* E 1. w) et l. *des.* E 1; m. eius et l. D 3. 4. x) et — duxit *des.* E 1. y) cum Cunimundo D 2. z) *deest* D 1. a) coepit *post suppl.* D 1; R. accepit D 2; R. uxorem duxit D 3.

INCIPIT LIBER PRIMUS[a].

1[b]. Septemtrionalis plaga quanto magis ab aestu solis remota est et nivali frigore gelida, tanto salubrior corporibus *p. 48. hominum[c] et propagandis est[d] gentibus coaptata[e]; *sicut econtra omnis meridiana regio, quo[f] solis est fervori[g] vicinior, eo[h] semper morbis habundat[i] et educandis minus est[k] apta mortalibus. Unde fit, ut tantae[l] populorum multitudines arctoo[m] sub axe oriantur, ut non inmerito universa illa regio Tanai tenus[n] usque ad occiduum, licet[o] et propriis loca in ea[p] singula nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo Germania vocitetur[1]; quamvis et duas ultra Rhenum[q] provincias Romani, cum ea loca occupassent, superiorem inferioremque Germaniam dixerint[r. 2]. Ab hac ergo populosa[s] Germania saepe innumerabiles captivorum turmae abductae[t] meridianis populis pretio distrahuntur. Multae quoque ex ea, pro eo quod tantos[u] mortalium germinat, quantos[v] alere vix sufficit, saepe[w] gentes egressae sunt, quae nihilominus et partes Asiae[x], sed maxime sibi contiguam[y] Europam adflixerunt. Testantur hoc ubique urbes erutae per totam Illiricum[z] Galliamque[a], sed maxime[b] miserae Italiae, quae pene om-

a) In nomine Domini incipit liber primus A 2. Expl. cap. In Christi nomine incipit liber istoriae Langob. A *3. Expl. cap. Incipit liber hystoriae Langobardorum primus A 3. 3c. Expl. cap. Inc. liber Longobardorum A 6 Incipit historia Langobardorum B 1. L 2. Expl. cap. libri primi. Incipit ipse liber D 1. Expl. cap. Incipit liber primus hystoriae (*deest* 3) gentis Langobardorum D 3. 4; *codd.* D. *addunt:* a Paulo quodam monacho de monte Cassini editus. Incipit origo gentis Longobardorum E 1. De origine gentis Longobardorum et gestibus eorundem liber primus incipit feliciter E 4. De origine gentis Langobardorum et gestis E 5. Incipit liber primus Langobardorum actus G 5c. Expl. cap. Incipit liber primus historia Longobardorum H 1. 4. Incipit hystoria Longobardornm a Paulo dictata liber I. I 1a. b) *De codicibus qui singulis quibusque capitulis argumenta praemittunt v. praefationem.* c) *deest* A 5; corporalibus h. ut A 2. 2a. d) *deest* D 3. 4. H. e) magis c. C 2. D 3. 5. I 1a. b. f) qui B 1. 2. 2a. D 1; que A 7. B 1a. 3. E 1. F 4a. 5; B 2 *et* D 1 *e corr.*; quanto H 1. 4. g) fervore C 4b. 5. F 2. 3. I 2; fervoris E 1; fervor G 3. h) et G 3. 4. i) *deest spatio vacuo relicto* E 1. k) *deest* D 3. 4. l) U. f. ut t. *des.* E 1. m) areto A *3. 3. 6. B 1. 3. C. D 1 (*in marg.:* vel arcturo). 1a. 4a; arctho *corr.* arcthoo A 5; arcturo A 2. D 2. *3. 3. 5. H 1. 4; aictuo G 3. 4; arctos G 5b. c. 6; actoos G *5; articulo F 5; a. s. a. o. *des. spatio vacuo relicto* E 1. n) tam actenus B 1; — i. r T. t. *des. spatio vacuo relicto* E 1; r. venieus u. o. F 5. o) licet loca singula n. proprio nomine F 2; licet et propter loca singulo n. nomine F *2; licet et propter loca in ea singula n. nomine F 3. p) in ea *des.* A 6. F 2. 3. G 2. *ed pr.* q) Regnum A 2, *corr.* Renum A *3; Rehnum A 3; Renum B 1, *alii*; Rhrenum F 1; Hrenum G 1. I 1a. r) dixerunt D 4a. F 2. 4a. 5. G 5. H 1. I 2. 3. *Abhinc novum caput incipit* F 1a*. s) *deest* B 1. 2 (*post suppl*); populi A *2. B 2a; populari A 5. 6; p. terra s. F 5. G. t) adduct. B 1. 2. 3. G 5b. H 1. u) tant(a)e E 1 (*corr.* tantos). F 1. G 4; tantas m. turmas F 1, *e corr.* F 2; tante m. turme F 3; tantum m. turmae F 4; tantum I 1b. I 1b*; tantam prolem I 2. v) quanto F 1. G 3. I 2; quantum G 3a. 7. I 1b*; w) *deest* B 1; — Saepe gentes eg. *incipit* K 2. x) ex parte Affricam G 4. y) congruam D 8. 9. I 1a; contiguam congruamque F 5; Erupam F 1 (*corr.* Europam). z) Yllir. F 1. G 2. a) totas ... Galliasque A 3. 3a. b) maxime — illarum est *des.* C *1; *e corr. add.* D 1.

1) *Cf. Isidori Etym. XIV*, 4, 4: unde et propter fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. 2) *Haec quoque ex Isidoro l. l.*

nium illarum est gentium [*a] experta saevitiam. Gothi [a] siquidem Wandalique, Rugi [b], Heroli [c] atque Turcilingi [d], necnon etiam [e] et aliae feroces et barbarae nationes e Germania prodierunt. Pari [f] etiam modo et Winnilorum [g], hoc est Langobardorum [h], gens, quae postea in Italia feliciter regnavit, a Germanorum populis originem ducens, licet et aliae causae egressionis eorum asseverentur, ab [i] insula quae Scadinavia [k] dicitur adventavit [1].

2. Cuius [l] insulae etiam Plinius [m] Secundus in libris, quos de natura rerum conposuit, mentionem facit [2]. Haec igitur insula, sicut retulerunt nobis qui eam lustraverunt, non tam [n] in mari est posita, quam marinis [o] fluctibus propter planitiem [p] marginum terras ambientibus circumfusa [q]. Intra hanc ergo constituti populi dum in tantam multitudinem *pullulassent, ut iam simul habitare non valerent, in tres, ut fertur, omnem catervam partes dividentes, quae ex illis pars patriam relinquere [r] novasque deberet sedes exquirere, sorte perquirunt [s]. *p. 49.

3 [t]. Igitur ea pars, cui sors dederat genitale solum excedere [u] exteraque arva sectari, ordinatis super se duobus ducibus, Ibor [v] scilicet et Aionem [w], qui et germani [x] erant [3] et iuvenili [y] aetate floridi et ceteris praestantiores, ad [z] exquirendas quas possint incolere terras sedesque statuere, vale-

*a) *deest* B 1. a) *hic novum cap. inc.* F 5. b) W. querulosi F 1 *e corr.* (W. ulusi *vel* rulusi *fuisse videtur*), *et ita* F 2. 3; W. atque R. A *2; Vandali et R. K 2; et regi G 4. c) *ita* A 2. 3. B 1. D 1. G 2, *alii*; Eroli A *4; Hieroli E 1; Heruli F 1. G 5. I 2. D 1 *et* G 2 *e corr.*, *alii*; Herculi L 2. d) Turgilingi B 1. 2. F 2; Turcilgni G 3. 4. e) *deest* B 1. f) *novum cap. inc.* C 5. F 1. 2. 3. *edd.* g) *ita* A 2. *3. F 1, *alii*; Winilorum A 3. B 1. G 2. 3, *alii*. *Neque codices in verbo scribendo sibi constant; legitur etiam* Winuli G 3. 4; Winnuli A *3; Pinili *semel habet* A 3. h) *ita plurimi optimique codices semper fere scribunt*; Longobardi *rarissime* A 3. D 1. G 2. 3. 4; Langobardi *et* Longabardi *promiscue* D 4. H 1. I 2; Longobardi *const.* A 5. 6. D 4a. F 5. G 5c, *alii*. i) ab — adventavit *des.* E. F (*post suppl.* F 2). G 2. 3. 4 (*codicis* 1. *haec pars deperdita est*). *Quorum loco habent* F 4. G *5. 5a. c. 7: a Scandinavia insula egressa est; G 5b: asseverant a Scandinavia insula egressos esse; *quod ex argumento c. 2. sumtum esse apparet, ut lacuna expleretur.* k) *ita* A 3c. D 1. H 1; Scadanavia A 3. D 3. G 2 *infra* c. 7; Scandinavia A *2. 2. *3. 5. 6. B 1. 2. *Fortasse Paulus ne in hoc quidem verbo scribendo sibi constans fuit.* l) Huius A 3. 3a. 5. 6. B 2. C 4. G 4. 5b. c. H 1. I 1a *e corr.* 3. m) plenius A *2. 3. 3a. E 1. F. G 2. 3. 5c. H 2. n) tantum C *1. o) in m. C *1. p) planiem m. terrarum sevientibus c. A 3; propter p. m. t. a. *des.* F 3. *ed. pr.* q) e. est A *3. r) relinquid re n. F 1. s) perquirit A 2. *3 *e corr.*, 3. 5. 6. C *1. D. F 1. K 2; *quod fortasse in archetypo scriptum codices* B. E. G. H. I *correxerunt.* t) *hoc caput praecedenti adjungunt* F 2. 3. 5. u) relinquere B. L 2. v) Hibor A 5. 6. D 3; Ebor G 2. I 1a; Ebore G 5. w) *ita* A 2. 2a. C 1a. D 1; Agionem A 3. B 1a. C 2. D 1a. F 1. G 4. 5b. H 3. L 1; Agione B 1. 2. F 1 *e corr.* G *5. 5a. I 3; Aione A 2 *et* D 1 *e corr.* H 1, *alii*; Haione A 5. 6; *in indice omnes fere* Aio. x) gemini F 5. y) iuvenali A 3. G 2. 5c. z) ad — statuere *des.* G 5b. c.

1) *Haec Paulus ex Origine sumsisse videtur.* 2) *Plin. IV*, 13 (27), 3) *Nomina ex Orig. sumsit; quos, ut genti novam patriam sectanti praeessent, electos esse, Paulus finxisse videtur.*

dicentes suis simul et patriae, iter arripiunt. Horum erat ducum mater nomine Gambara[a], mulier quantum inter suos et ingenio acris et consiliis provida; de cuius in[b] rebus dubiis prudentia non minimum confidebant.

4. Haut[c] ab re esse arbitror, paulisper narrandi ordinem postponere, et quia adhuc[d] stilus in Germania vertitur, miraculum, quod illic apud omnes celebre habetur, seu[e] et quaedam alia breviter intimare[f]. In extremis circium versus[g] Germaniae finibus, in ipso oceani littore, antrum sub eminenti rupe conspicitur, ubi septem viri, incertum ex quo tempore, longo sopiti sopore quiescunt, ita inlaesis[h] non solum corporibus, sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione perdurant, apud indociles[i] easdem et barbaras nationes veneratione[k] habeantur[1]. Hi denique, quantum ad habitum spectat, Romani esse cernuntur. E quibus dum unum quidam cupiditate stimulatus vellet exuere[l], mox eius, ut dicitur, brachia aruerunt, poenaque sua ceteros perterruit, ne quis eos ulterius contingere auderet. Videres[m], ad quod[n] eos profectum[o] per tot tempora providentia divina conservet. Fortasse horum quandoque, quia non aliter nisi christiani esse putantur, gentes illae praedicatione salvandae sunt.

5. Huic loco Scritobini[p] — sic enim gens illa nominatur — vicini sunt. Qui etiam aestatis tempore[q] nivibus non carent, nec aliud[r], utpote[s] feris[t] ipsis ratione non dispares, quam[u] crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam hirtis[v] pellibus sibi indumenta
*p. 50. peraptant[w]. Hi a saliendo iuxta linguam barbaram[2] *ethi-

a) Gabara D 2. *3. b) *deest* G 3; *post add.* F 1; c. viribus et prudentia F 4. c) Nec F 4. G 2. 3. 4. 5. I 1a. d) st. adh. A *3. e) seo F 1; sed A *2. 3. C 1a. E 1. G 5a. I 1a. — et *deest* B 1. f) libet i. A 3. g) circius versus A *2; circumversus A 7. C 4. 5. D 9. E 1. H 1; circumversis A 3. F 1. G 2. 3. *5. 5b. c. I 1a; autem veris G 5a *e corr.*; a. versis G 5a*. h) inlaesi *vel* illesi G. I 1a. 2. i) indocibiles G 3. I 2. k) venerationi A *2. 2. *3. 5. 6. B 1a. C 4a. 5. D 1. K 2, *e corr.* B 2. F 1; in veneratione G 5. l) veste e. *corr.* F 1. m) *ita* B. E 1a; videns F 2; videris *ceteri*; *cf. infra.* n) quem A 5. 5b. 7. C. 5. D 3. 5. 8. I 1b; quid *corr.* quod A 3b; quos B 3. G 2. *5; quorum G 5b. o) perfectum G 3. 4. 6. p) Scrittobini B 2; Scriptobini B 1; Scriptovini F (*corr.* Scritovinni F 1). G 3. 4; Scriptofinni G *5. 5a; Scritovini A 5. 6. D 3. E 1; Scriduwinni G 5b; Scridowinni G 5c; Scritofinni G 1; Scritovinni L 1; Cristobini C 4, *et similiter infra, ubi* Scriptiwini G 3. q) temporibus G 5b. c, *ubi* n. n. c. *desunt.* r) alius E 1. F 4. G 2. 3; aliis *corr.* alius G 6; aliis G 4. 5a, *e corr.* F 1 *et* G 2; alias G *5; nec ullo alio I 1b. — in cibum *corr. add.* A *3. s) ut utpute A *2; utpotes *corr.* utpote F 1; ut potest F 3b. 4. 5; *deest* A *3. I 1b. t) feres ipsi A *2; fieri E. F 4. 5; fieris *corr.* feris F 1. G 2; sceris G 3. *5 (*ubi* ipsi). 6; f. i. nisi ratione sunt d. I 1b. u) que A 5. 6. G 3. *5. 5a. 6. I 1a; quamquę G 4 v) hircis *vel* hyrcis A *2. B 2a. C 4. D 1. 4. 5. 9; hyrticis E 1; hirtis *corr.* hirsutis A *3. 4. 6. F 1, *et ita* A 5; yrsutis F 4; istis G 3; *deest* G 5b. w) coaptant A 2. 3. B 1. D 6. 7.

1) *Narrat eandem fabulam Gregor. Turon. mirac. I,* 95. *Sed noster ex alio sua hausit fonte; cf. Baron. ad* 254*; Martyr. Rom. Jul.* 27. BE. *Acta septem dormientium in codd. saepius obvia (Hagen, Cod. Bern. p.* 157. 241*).* 2) *Cf. Zeuss, Die Deutschen p.* 684.

mologiam ducunt. Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras adsecuntur. Aput hos est animal cervo non satis[1] absimile[a], de cuius ego[b] corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicae genu tenus aptatam conspexi, sicut iam fati, ut relatum est, Scritobini utuntur. Quibus[2] in locis circa aestivale solstitium[c] per aliquod[d] dies etiam noctu[e] clarissima lux cernitur, diesque ibi multo maiores quam alibi habentur; sicut e contrario circa brumale solstitium[f], quamvis diei lux adsit, sol tamen non ibi videtur, diesque minimi[g], quam usquam[h] alibi, noctes quoque longiores existunt; quia scilicet, quanto magis a sole longius disceditur, tanto sol ipse terrae vicinior apparet et umbrae longiores excrescunt. Denique in[i] Italia, sicut et antiqui scripserunt, circa diem natalis Domini novem pedes in umbra staturae humanae hora sexta metiuntur. Ego autem in Gallia Belgica in loco qui Totonis[k] villa dicitur[3] constitutus, status mei umbram[l] metiens, decem et novem et semis pedes inveni. Sic[4] quoque contrario modo, quanto[m] propinquius meridiem[n] versus ad solem acceditur, tantum[o] semper umbrae breviores videntur, in tantum ut solstitio[p] aestivali, respiciente sole de medio[q] caeli, in Aegipto et Hierosolimis et in eorum vicinitate constitutis locis nullae videantur umbrae. In Arabia vero hoc ipso tempore sol supra medium[q] caeli ad partem aquilonis cernitur, umbraeque versa vice contra meridiem[r] videntur[5].

6. Nec[s] satis procul ab hoc de quo praemisimus litore, contra occidentalem partem, qua[t] sine fine oceanum pelagus

a) *ita* A *3. 3. 5 6. B 1a. D 3. 8; adsimile A *2. 2. C *1. 2. D 1. E 1. G 3a; assimile C 4. 5. D 4a. F. G 4 5a. b. 1 2, *e corr.* B 2; n. s. assimile *corr* satis simile G 2; simile G 5c. H 1 I 1a; dissimile B 1 3. b) *deest* G 2. c) solistitium F 1; per — solsticium *in margine suppl.* F 1. 2, *des.* F *2. 3. 4. 5. d) *ita codd. vetustiores omnes fere pro* aliquot; quod E 1. e) noctium G 2. 3. 4. I 1a; nocte G 5. f) solestitium A *2. E 1; solistitium G 3, *alii.* g) minores G 2, *e corr.* F 1. h) *deest* B 1. i) *deest* F 4. G 2. 3. 4; et G 2; et in D 3. k) Teotonis G 2; Theodonis G 5a. b. c; Teodonis G *5; Tectonis I 1a. l) umbra A 2. *3, *corr.* umbram F 1. m) quantum A *3. 3. F 5. n) meridie (-ę) A *2. F 1. G 2. 3. 4. o) *ita* A *2. 2 3. 5. D 1. E 1. F 1. H 1, *e corr.* B 2; tanto B. G. 1 1a, *alii.* p) solstitium (solis'itium G 3. *5) E 1. F. G 3. 4. 5. I 2. — aestivale F 4. G 4 5; aestuale E 1, *corr.* aestivali G 2. q) medio F 1. G 3; midio G 2; in medio G 5. r) meridie (-ę) A *2. 2. *3. F 1. G 3. s) H(a)ec A 2. *2. 3. t) quo G.

1) *i. e.* non multum, *u' c.* 6. BE. *Rhenonem (Rennthier) Paulus indicat.* 2) *Cf Beda, De temp. rat. c.* 29. 31. 3) *Seu Theotonis villa, Dietenhofen. De hoc loco exstat disquisitio mathematica comitis Josephi de Rinaldis in Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici, Venetia* 1751, 8°, *XLV*, 127 *ff. Unde nil discimus, nisi Pauli nostri staturam* 5′ 11″ 11‴ *mensuram complerisse.* BE. 4) *Cf. Beda l. l.* 5) *De Arabibus vulgatissimum illud*:

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras. BI.

patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus. Quae bis in die fluctus absorbere et rursum evomere dicitur[1], sicut per universa illa litora accedentibus ac recedentibus fluctibus celeritate nimia[a] fieri conprobatur. Huiusmodi vorago sive vertigo a poeta Virgilio Caribdis appellatur; quam[b] ille in freto Siculo esse suo in carmine loquitur, hoc modo dicens:

Aen. III. 420. 'Dextrum Scilla[c] latus, laevum inplacata Caribdis
Obsidet, atque imo baratri ter gurgite vastos[d]
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda'.

Ab hac[e] sane de qua diximus vertigine saepe[f] naves raptim cursimque adtrahi adfirmantur tanta celeritate, ut sagittarum *p. 51. per aera lapsus imitari videantur; et nonnumquam *in illo baratro horrendo nimis exitu[g] pereunt. Saepe cum iam iamque mergendae sint, subitis undarum molibus retroactae, tanta rursus agilitate exinde elongantur, quanta prius adtractae sunt. Adfirmant, esse[h] et aliam huiusmodi voraginem inter Brittaniam[i] insulam Galliciamque[k] provinciam[l]; cui etiam[m] rei adstipulantur Sequanicae Aquitaniaeque litora; quae bis in die tam subitis inundationibus opplentur[n], ut, qui fortasse aliquantulum introrsus a[o] litore repertus fuerit, evadere vix possit. Videas[p] earum regionum flumina fontem[q] versus cursu velocissimo relabi ac per multorum milium spatia dulces[r] fluminum limphas in amaritudinem verti. Triginta[s] ferme a Sequanico litore Evodia[t. 2] insula milibus distat. In qua, sicut ab illius[u] incolis adseveratur, vergentium in eandem[v] Caribdin aquarum garrulitas auditur[w]. Audivi quendam nobilissimum Gallorum referentem, quod aliquantae naves prius

a) celeritatem nimie F 1. G 3. b) quem F. G 2. 3. 4; qui B 3. c) Sylla C *1. d) vasto G. I 2. e) hoc F 1. G 3. 4. 6. f) septem G 2 (naves *deest*); septenales r. F 1. G 3. g) exito G 3, *corr.* exitio F 1. 4; exiti G *5, *corr.* exito G 4; exitio A 3a. B 1. 3. F 2. 3a. G 5a. b. c. I 3; exicitii A 3. h) se A 3. — etiam D; *deest* G 4; adfirmantem est (?) et alia h. voragine F 1; adfirmantem (*deest* G 4) est et alia h. vorago G 3. 4; adfirmant. Est et alia h. vorago F 4. 5. G 5. 6. i) *ita* A 2, *et postea plerumque* A 1; Brittania insula F 1. k) Gallicamque B 1a. D; Galliamque A *2. 5. 6. C 3. 4. 5. l) provincia F 1; provinciae civitatem G 2; provinciam civitatem G *5. m) Huic r. G 2. n) oplentur F 1; sub(p)plentur G; replentur I 2. o) ad F 1. G 3; ad litora F 2. G 2; in G 3a. p) Videres G 4; Videris F 2. G 2. 3. 5. q) fontesque B 1. G 5b. c.; fontes G *5. 5a. — versos B 1; *deest* G 5b. c; fontemque versus cursus *corr.* fontesque recursu F 1. r) duces F 1. G 3; ductas G 5. s) *novum* (VII) *inc. cap. e corr.* F 1, *et ita* F 1a. t) Ebudia B; Aebodia *vel* Ebodia F. G 2. 3. 4. u) illis G 3. 5. v) eadem E 1. F 2. 4. G 2a. I 3. — Caribdi A *2. E 1; Caribdin *corr.* Caribdi B 1; Cary(i)bdis F 1. G 3. 4; Carybdim G 2. w) *deest* F 1. G 2; audiatur G 3. 4; audit F 2a; est F 2. 3; esse solet *post add.* F 1; sonat I 2.

1) *Cf. Ovid. Metamorph. lib. XIII, fab.* 8 (*v.* 730):
Scylla latus dextrum, laevum inquietata Charybdis
Infestat; vorat haec raptas revomitque carinas. LIND.
2) *Aldernay intelligi videtur.*

tempestate convulsae, postmodum ab hac eadem Caribdi[a] voratae sunt. Unus autem solummodo ex omnibus viris qui in navibus illis fuerant, morientibus ceteris, dum adhuc spirans fluctibus supernataret, vi[b] aquarum labentium abductus[c], ad oram[d] usque inmanissimi[e] illius baratri pervenit. Qui cum iam profundissimum et sine fine patens chaos adspiceret, ipsoque[f] pavore praemortuus se[g] illuc ruiturum exspectaret, subito, quod sperare non poterat, saxo quodam superiectus insedit. Decursis siquidem iam omnibus quae sorbendae erant aquis, orae[h] illius fuerant margines denudati; dumque ibi inter tot angustias anxius vix ob metum palpitans resederet[i], dilatamque[k] ad modicum mortem nihilominus operiret[l], conspicit ecce subito quasi magnos aquarum montes de profundo resilire navesque, quae absortae[m] fuerant, primas emergere[n]. Cumque[o] una ex illis ei contigua[p] fieret[q], ad eam se nisu quo potuit adprehendit; nec mora, celeri volatu prope litus advectus, metuendae necis casus evasit, proprii postmodum periculi relator existens. Nostrum quoque, id est Adriaticum, mare, quod licet minus, similiter tamen Venetiarum Histriaeque litora[r] pervadit, credibile est, parvos huiusmodi occultosque habere meatus, quibus et recedentes aquae sorbeantur[s] et rursum invasurae[t] litora revomantur. His ita praelibatis, ad coeptam narrandi seriem redeamus.

*7. Igitur egressi de Scadinavia[u] Winnili[v], cum Ibor[w] *p. 52. et Aione[x] ducibus, in regionem quae adpellatur Scoringa[y] venientes, per annos illic aliquod consederunt[1]. Illo itaque tempore Ambri[z] et Assi[a] Wandalorum duces vicinas quasque provincias bello[b] premebant. Hi[2] iam multis elati victoriis,

a) *deest* G 2. b) *deest* C *1; in B 1. c) adductus A 5. 6. E 1. G 3. 4. 5b. H 1; abd. *superscr.* vel sub F 1. d) ora A *2. 5. 6. B 1. 3. e) inmanissima E 1. F 1. G 1. 3; inmanissimam F 5. G 4. 5. f) *hic incipit* I 1, *quaternione primo evulso*; *post* pavore *plura des.* A 6, *folio deperdito.* g) sese A *2. 2. *3. 5. E 1, *e corr.* B 2. D 1. h) oris *superscr.* vel ore E 1; ore i. fecerant marginis d. F 1; marginis *etiam* F 2. 4. 5. G 4; denudate G 4. 5b. c. i) *ita* A *2. 2. *3. F 1. G 3. k) dilatumque F 1. G 1. l) opperiret A *2. 2. E 1. G 2. I 1; operire F 1. G 1. 3; op(p)eriretur A 5. B 2. 4. D 1. G 4. 5. I 2. 3; periret C 2. m) *ita codd. vetustiores omnes.* n) emergerent F 1. G 1. 3. o) Cum F 1. G. p) condigna G 1—4. q) fuerat *corr.* fuerit F 1; fuerit G 1. 2; fuerint G 3; fieri I 2; facta fuisset eam quomodo pot. G 4. r) litore F 1. G 1. 3. 4. s) sorbentur F 2. 3. 4. G. t) invasura A 2. 2a; invasore F 1. G 2; invaso G 3; invasa ad litore G 4; invaso litore F 1 *e corr.*, 2. 3. 5; ab invasore litore G 5a. b; ab invaso litori G *5; ab invaso litore A 5a. G 5c. u) *ita* F 1. G 1 (*corr.* Scand.), *alii*; Scadanavia A 3. G 2; Scandin. *corr.* Scadan. D 1. v) Winuli B 1. G 4; Winnuli A *3; Winili F 1. G 1; *postea codd. tantum non omnes* Winnili *vel* Winili. w) Ybor A *3; Ebor G 1. 2; Ebore G 5, *et ita deinceps.* x) Agione B 1. F. G 2. 5. I 2; Aigone G 3. y) Scoringia G 2. z) Cambri G 3. a) Asi F. G. I 2. b) per bella A *3.

1) *Quae de Langobardorum sedibus in Scoringa et post (c. 11) in Mauringa Paulus tradit unde hauserit, non constat.* 2) *Haec ex Orig. Paulus sumsit et suo more amplificavit.*

nuntios ad Winnilos mittunt, ut aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad[a] belli certamina praepararent. Tunc Ibor et Aio, adnitente[b] matre Gambara, deliberant, melius esse armis libertatem tueri, quam tributorum eandem[c] solutione[d] foedare[e]. Mandant[f] per legatos Wandalis, pugnaturos se potius quam servituros. Erant siquidem tunc Winnili[g] universi iuvenili[h] aetate florentes, sed numero perexigui, quippe qui unius non nimiae amplitudinis insulae tertia solummodo particula fuerint[i].

8. Refert hoc[k] loco antiquitas[1] ridiculam[l] fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan[m] victoriam de Winnilis postulaverint[n], illeque responderit, se illis victoriam daturum quos primum oriente sole conspexisset. Tunc accessisse[o] Gambara[p] ad Fream, uxorem Godan[q], et Winnilis victoriam postulasse[r], Freaque[s] consilium dedisse[t], ut Winnilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem conponerent maneque primo cum viris adessent seseque Godan[u] videndas pariter e[v] regione, qua ille per fenestram orientem versus erat solitus aspicere[w], conlocarent. Atque ita factum fuisse[x]. Quas cum Godan oriente sole conspiceret, dixisse[y]: 'Qui sunt isti longibarbi'[z]? Tunc[a] Frea[b] subiunxisse, ut quibus nomen tribuerat victoriam condonaret[c]. Sicque Winnilis Godan victoriam concessisse. Haec risui[d] digna sunt et pro nihilo habenda. Victoria enim non potestati est adtributa hominum, sed de caelo potius ministratur.

9. Certum tamen est, Langobardos ab intactae ferro

a) de b. certamine A *3. b) annuente A 5. G 3; aduuente c *corr.* A *3; ab innuente G 4. c) eorundem G 2. d) solutionem A *2. 2. *3. B 2. C *1. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. *5. 5b. c. d. I 1. 3. *Quod in archetypo scriptum fuisse videtur*; — tributi eos persolutione F 2. e) fedarent B 2; fedari G 2. *5. 5a; facere vel foedari G 5c; facere vel foederari G 5b. f) M. itaque G 1; vero *add. e corr.* F 1. g) Winilorum F. G (Winilorum pueri G 5b. c). h) iuvenali F 1. G 1. 3; *cf. p.* 53 *n.* y. i) fuerant B. D 4. 5. F 2. 5. G 3. I 3; fuerunt I 2; terciam particulam perfruiti sunt G 5b. c. k) hoc in l. B 1. l) ridiculosam B 1, *e corr.* F 1 *et* G 1. m) Gadam *superscr. littera* o B 1; Godam A 5b. F 5. H 2. 3; Guodan G *5. 5a. c; Guodant G 5b; Wodan (uuodan) C 3. 4b. D 1 *e corr.* (uuoda *corr.* uuodan). I 1 (*semel* Godant). n) postulaverunt A *4. 5. E 1. F. I 2. o) a. dicitur et Gamb. B 1. p) Gambaram A *2. 2. 5. C. D. F 3. G 4. *5 5a. b. H 3; Gabaram A 3. q) Godani B 1. r) postolasset G 1. s) *ita* F 1. G 1 3. I 3; Freamque *ceteri fere omnes.* t) dedisset E 1. F 1. u) Gotan F 1; a Godan A 2. *3; ad Godam B 1; ad Wodan D 1. v) in regionem quam B 1. w) aspiceret A *3: *deest* F 1. x) fuisset E 1. F 1. G 1. 3. — Cumque ita factum fuisset eosque G. o. s. intente conspiceret dixit F 2. y) dixisset A 2. 2a. E 1. G *5. 5a. z) *ita* A *2. *3. 5. B. F 1. G 1. 1 3, *e corr.* F 3. G 3; longibarbis A *4; longebarbi E 1; longabarba F 5; longibardi A 2. 5b. C *1. 4. 5. D 1a. 6. F 3. G 3. *5. 5a. H 4. I 2; longobardi A 7. F 2 G 2a. 5c; longo(u?)bardi *corr.* longibarbi D 1; langibardi A 3; langibarti A 3b; langobardi A 3b. D 1a. 2. 3. 5. G 2. a) Tum A *2. 2. *3. b) Fream A *2. 2. *3. 4. 5. C. D. F 5. G 2 *e corr.*, *5. 5a. b. H 1. I 2. c) cond. — victoriam *des.* A 3. 3a. d) *ita* A *2. 2. B 1. 2. C *1. 3. D 3. E 1. F. G 2. 3. H 1. I 1; risu *alii.*

1) *i. e. Origo.*

barbae longitudine, cum primis[a] Winnili[b] dicti fuerint, ita postmodum appellatos[c. 1]. Nam iuxta illorum linguam 'lang' *p. 53. longam, 'bart'[d] barbam significat[e]. Wotan[f] sane, quem adiecta[g] littera Godan[h] dixerunt[2], ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur et ab universis Germaniae gentibus ut deus adoratur; qui non circa haec tempora, sed longe anterius[i], nec in Germania, sed in Grecia fuisse perhibetur.

10. Winnili[k] igitur, qui et Langobardi, commisso cum Wandalis proelio, acriter, utpote pro libertatis gloria, decertantes, victoriam capiunt. Qui[3] magnam postmodum famis penuriam[l] in eadem Scoringa[m] provincia perpessi, valde animo consternati sunt.

11. De qua egredientes, dum in Mauringam[4] transire disponerent, Assipitti[n] eorum iter inpediunt, denegantes eis omnimodis per suos terminos transitum. Porro Langobardi cum magnas hostium copias cernerent neque cum eis ob paucitatem exercitus congredi auderent, dumque[o] quid agere deberent decernerent, tandem necessitas consilium repperit. Simulant, se in castris suis habere cynocephalos[p], id est canini[q] capitis homines. Divulgant aput hostes, hos pertinaciter bella gerere, humanum sanguinem bibere et, si hostem

a) *ita* A *2. 2. *3. 3. C *1. D 1. F 1. 4. G 3. *Quod alii correxerunt*: inprimis A 5. D 3. 5. F 2. 5. G 2. I 1; primum B. G 5b. c; primo G 5a *et e corr.* F 3; primitus G 4 *et e corr.* F 1; primi F 3; primos C 4. b) Winilis F 1. G 1. c) appellati sunt E 1; appellatur F 1. d) bard A 2. *3. B 2. C *1. D 4. 5. F 1. 2. 3. G 1—5a. H 1; bar B 1. 1a. I 3; baro C 2; barad A 2a; bardi E 1. — lingua Langobardus longam barbam s. A *2; linguam i. longobarbam s. A 5. e) significant F 1. G 1. 2. 3a. f) uuotan A *2; Wotam C 4; Wota C 2; Vodan F 2; Votan C *1. F 3; Vgodam B 1. 2; Gotan E 1. H 5a. I 3; Godan A 3b. H 1; Guodan G 5a; Guodant G 5b; Gwodan F 4; Godatan F 5; Goan D; Odan G 2 *et e corr.* F 1. g) adiectam litteram E 1; a. d. littera B 1. 1a. 2. I 3; o littera mutata in v Gudan I 2. h) Goddan B 2; Guodan G 5a; Guodin G *5; Gwodan F 2. G 5c; Gondan D 2. — quem deum d. G 5b. i) alterius A *3. k) Winilis F 1. l) penuria F 1; magna — penuria G 1. m) Scoringa *corr.* Scoringia G 2. n) Assipiti B 3. C 3. G 3. 4. H 3. I 3; Assipiti *superscr.* c B 1; Assipitti *corr.* Assipicti D 1; Assipicti B 2. C 2. E 1. H 1; Assipicii G 5c; Asipiati A 5; Assipite F 3; Hassipicti F 5. o) d. q. a. d. d. *des.* B. I 3; decernerent *deest* F 1. 4. G 1. 3. H 1. *Quod alii supplere volentes scribunt:* ignorarent F 1 *et* G 1 *e corr*, G 2; ambigerent G 4; haesitarent F 5. G 5; d. quererent q. F 2; d. dubitarent F 3. p) cenophales B 1; cy(i)nocephales A *3. G 3a. 5c. q) caninis F 1. G 1—4; caninis capitibus G 2.

1) *Cf. Isid. Etym. IX,* 2. 2) *E codicum vetustiorum lectione patet, primam vocabuli Wotan sive Votan litteram cum sequenti conjunctam vocalis vim habere.* 3) *Haec ex fonte deperdito hausta cum Originis narratione Paulus conjunxit; quod ne historiae convenire putes, cave. Scoringa 'Uferland' interpretatus est Müllenhoff, Nordalb. Stud. I, p.* 141. 4) *Cf. Geogr. Rav. I,* 11: patria Albis Maurungani certissime antiquitus dicebatur. *Apud Anglosaxones Myrgingas dicuntur; cf. Leo, Beovulf p.* 51; *Müllenhoff l. l. p.* 140. *De Moringau Bluhme, Gens Lang. p.* 23, *cogitavit: Assipittos ad montem Asse prope Wolfenbüttel collocavit. Sed nomina valde sunt obscura, vix cum certis posterioris temporis locis conjungenda.*

adsequi non possint, proprium potare cruorem. Utque[a] huic adsertioni fidem facerent, ampliant tentoria plurimosque in castris ignes accendunt. His hostes auditis visisque[b] creduli effecti, bellum quod minabantur iam temptare non audent.

12[c]. Habebant tamen apud se virum fortissimum, de cuius fidebant viribus, posse se procul dubio optinere quod vellent[d]. Hunc solum pro omnibus pugnaturum obiciunt. Mandant Langobardis, unum[e] quem vellent suorum mitterent, qui cum eo ad singulare certamen exiret, ea videlicet conditione, ut, si[f] suus bellator victoriam caperet, Langobardi itinere quo[g] venerant abirent; sin vero superaretur ab altero, tum[h] se Langobardis transitum per fines proprios non vetituros. Cumque Langobardi, quem e suis potius adversus virum bellicosissimum mitterent, ambigerent, quidam ex servili conditione sponte se optulit, promittit[i] se provocanti hosti congressurum, ea[k] ratione, ut, si de hoste victoriam caperet, a se suaque progenie servitutis naevum[l] auferrent.
*p. 54. Quid plura? *Gratanter quae postularat[m] sese facturos pollicentur. Adgressus hostem[n], pugnavit et vicit; Langobardis[o] transeundi facultatem[p], sibi suisque, ut optaverat[q], iura[r] libertatis indeptus[s] est.

13[t]. Igitur Langobardi tandem in Mauringam pervenientes, ut bellatorum possint[u] ampliare numerum, plures a servili iugo ereptos ad libertatis statum perducunt. Utque rata eorum haberi[v] possit ingenuitas[w], sanciunt more solito per sagittam, inmurmurantes nihilominus ob rei firmitatem quaedam patria verba[1]. Egressi itaque Langobardi de Mauringa, applicuerunt in Golanda[x, 2], ubi aliquanto[y] tempore commorati, dicuntur post haec Anthab[z] et Banthaib[a], pari

a) *hic incipit* A 1, *primo deperdito quaternione.* Atque ut B 1. F 2. G 1—4. 5a. c; Atque hic *corr.* Utque huic F 1; Ut. h. *des.* G *5; hic B 1. G 1. 3. 4. b) ipsisque F 1. c) *nulla capitis distinctio* A *3. 7. G 2. d) vellet C 4b. D 1a. I 1. e) ut u. D 3. F 2. G 5b. c, *e corr.* D 5 *et* F 4. f) *post add.* F 1. g) quod F 1. G 1. 2. 3; per quod F 2. h) tunc B. C. D. E. G. H. I; tum *corr.* tunc F 1. i) promittitque B 1. C *1. G 2; et promisit G *5. 5a; et *post add.* G 1. k) *folium excidit* H 4. l) nervum A *3. 3. E 1; nexum A 3c. G. H 1; iugum C 4b, *e corr.* F 1; in evum B 1; in ęvum *superscr.* iugum C *1; iugum in evum I 1. 1a; nomen A 5. m) postulaverat B 1; postularet A 2. F 1. I 1. n) cum hoste G 1. 2. *5. 5a. o) Langobardi A 1. p) *deest* F. G; viam t. G 3; aditum t. exhibuit F 2; facultate concessa A 5. — sibi *deest* C *1. q) optaverant F 1. G (*praeter* G 5a. b). r) iure A 2. 3. G 2. *Quod in archetypo fuisse crediderim.* s) adeptus A 5. B 1. 2. F 2. 3. G 5a *e corr.* t) 10. A *3, *et ita deinceps.* u) *ita* A 1. *3. 3. B 1; possit A 2; possent F. G, *alii.* v) habere A *2. F. G. H 4. w) *deest* C *1. x) Golandam G 3. 4; Goladam G 5b; Godolanda G 2; Rugolauda *e corr.* F 4; Rogolenda F 4; Rugolandam *corr.* Golandam F 2. y) per aliquod tempus c. fuisse d. G 5c. z) Anthaib A 3c. B. G 1—5; I 2. 3; Anthabus F 4; Anthabos F 2; Antabus F 5; Antab C *1. 2. D; Antaib I 1; Athab A 4. a) Bantaib G 5c; Banthaibus F 4. 5; Banthaibos F 2; Bantib H 1; Banthub D 5; Bantehub D 2; Bantub D *3a. 3; Bantab D 4; Bantheub C 2; Bantabib I 1; Banthocoh A 5.

1) *De hac manumissione in edicto nihil legitur. Cf. Grimm, R. A.* p. 162; *Christ, Disq. de rebus Lang.* p. 17. 2) *Redit Paulus ad Originem, ex qua sequentia sumsit. De nominibus Anthab (= Anthaib) etc. v. Zeuss* p. 472; *Grimm R. A.* p. 496; *G. d. D. Spr.* p. 686.

modo et Vurgundaib[a], per[b] annos aliquod possidisse[c]; quae nos arbitrari possumus esse vocabula pagorum[d] seu quorumcumque locorum.

14. Mortuis[e] interea Ibor et Aione ducibus, qui Langobardos[f] a Scadinavia[g] eduxerant[h] et usque ad haec tempora rexerant[1], nolentes iam ultra Langobardi esse sub ducibus, regem sibi ad ceterarum instar gentium statuerunt. Regnavit igitur super eos primus[i] Agelmund[k], filius Aionis, ex prosapia[l] ducens originem Gungingorum[m], quae aput eos generosior habebatur. Hic, sicut a maioribus traditur, tribus et triginta annis Langobardorum tenuit regnum[2].

15. His temporibus quaedam meretrix uno partu septem puerulos[n] enixa, beluis omnibus mater crudelior in piscinam proiecit[o] negandos[p]. Hoc si cui inpossibile videtur, relegat historias veterum, et inveniet, non solum septem infantulos[q], sed etiam novem unam[r] mulierem semel[s] peperisse. Et hoc certum est maxime aput Aegyptios fieri[3]. *Contigit itaque, ut rex Agelmund, dum iter carperet, ad[t] eandem piscinam deveniret. Qui cum equo retento miserandos infantulos miraretur hastaque, qua[u] manu gerebat, huc illucque eos inverteret, unus ex illis iniecta manu[v] hastam regiam conprehendit. Rex misericordia motus factumque *p. 55.

a) Vurgundahib A 5. I 1; Vurgundaybus A *3. 7; Vurgurdaib D 3; Vurgandaib H 5a; Virgundaib C 3; Wirgundaib C 2; Virgandaib F 5; Virgudaib D 2; Vurconthaib B 1. 2. I 3; Gurconthaib B 4; Vurgundahiber A 5b; Burgundaib E 1. G 1. 2. *5. 5a. 7. I 2. L; Burgandaib F 1; Burgundahib G 3; Burgiudahib G 4; Burgaindaib G 5c; Bugamdaib G 5b; Burgundaibus F 4; Burgandaibos F *2; Purgandaibos F 2. b) p. a. a. *des.* B 1. c) *ita* A 1; possedisset E 1; possedisse *ceteri.* d) paganorum D 2. 3. G 3a. I 1. e) mortuus A 1. E 1. F 1. G 3; mortuos A *2. f) Langobardi E 1; Langobardis F 1. G 1. 3. 4. g) Seandin. B 1, *alii*; Scatinavia F 2; Scladinavia H 1. h) adduxerant F 2. 3. G 2. 3. 4; adduxerat — rexerat F 1. G 1; abduxerant G 5; et — rexerant *des.* E 1. i) primum E. F. G; *deest* A 3. k) Agilmund A 2 *hoc loco*, G *5. 5a *const.*; Agelmun A *4; Agelmud E 1. F 3; Agelmundus B 2. C 1a. D 1a. 2. 3. F 5. G 6. I 1; Agilmundus G 5c. l) prosapiam F 1. m) Guningorum B 1. 2. I 3; Gunningorum K 1; Gunnigorum B 1a; Gungindorum A *4. B 2a; Gingingorum G *5; Gungincorum B 1a. D. I 1; Gungivorum G 5b; Cungingorum A 3e *e corr.*; Cuningorum F 5; Thuringorum L 1; Tungintorum L 2. n) pueros A 2; parvulos C 2. D 2. 3. G 5e. I 1, *alii.* o) proicit A 2. p) *ita pro* necandos A 1. *2. E 1. F 1. 3. G 3. q) infantes G 1. 2. r) una A 1. *2. *3. G 1; una mulier A 2. *4. s) *deest* G 5b. c. t) *post add.* F 1. u) *ita* A 1. *2. *3. F 1. G 1; q̠ B 2; *deest* E 1; quam *ceteri.* v) manum F 1.

1) et u. ad h. t. rexerant *de suo addit Paulus ex conjectura, ut seriem regnantium efficeret continuam. Quod plane erroneum.* BE. 2) *Haec in Orig. frustra quaeras.* 3) *Haec Paulus a Plinio excerpsit lib. VII, cap.* 3, *de prodigiosis partubus.* Tergeminos, *ille*, nasci certum est Horatiorum Curatiorumque exemplo. Supra inter ostenta adducitur, praeterquam in Aegypto, ubi foetifer potu Nilus *etc.* BI. *Cf. Gell. X*, 2. *Toti huic de Lamissione narrationi repugnat, quod Lamissio in prologo Edicti Rotharis vocatur* ex genere Gugingus. *Orta videtur ex nomine. Cf. quae Leo, Beovulf p.* 31, *congessit.* BE.

altius[a] ammiratus, eum magnum futurum pronuntiat. Moxque eum a piscina levari praecepit, atque nutrici traditum omni cum studio[b] mandat alendum; et quia eum de piscina, quae eorum lingua 'lama' dicitur[1], abstulit, Lamissio[c. 2] eidem nomen[d] inposuit. Qui cum adolevisset, tam[e] strenuus iuvenis effectus est, ut[f] et bellicosissimus extiterit et post Agelmundi funus regni gubernacula rexerit. Ferunt hunc, dum Langobardi cum rege suo iter agentes ad quendam fluvium pervenissent et ab Amazonibus essent prohibiti ultra permeare, cum earum fortissima in fluvio natatu pugnasse eamque peremisse, sibique laudis gloriam, Langobardis quoque transitum[g] paravisse. Hoc siquidem inter utrasque acies prius constitisse[h], quatenus, si Amazon[i] eadem[k] Lamissionem superaret, Langobardi a[l] flumine recederent; sin[m] vero a[n] Lamissione, ut et factum est, ipsa vinceretur, Langobardis eadem permeandi fluenta copia praeberetur[3]. Constat[o] sane, quia huius assertionis series minus veritate subnixa est[o]. Omnibus etenim quibus veteres historiae notae sunt patet, gentem Amazonum longe[p] antea, quam haec fieri potuerint[q], esse deletam; nisi forte, quia loca eadem, ubi haec gesta feruntur, non satis historiographis nota fuerunt et vix ab aliquo eorum vulgata sunt, fieri potuerit, ut usque ad id tempus huiuscemodi inibi mulierum genus haberetur. Nam et ego referri a quibusdam audivi, usque hodie in[r] intimis Germaniae finibus gentem harum existere feminarum[4].

16. Igitur[5] transmeato Langobardi de quo dixeramus flumine, cum ad ulteriores terras pervenissent[s], illic per tem-

a) alitus G 1; *deest* G 2; f. tale a. G 5c. b) o. constudio B 2; o. custodia A *4. 5. C 2. E 1. F 2. I 1; o cum custodia F 3. G 2. c) Lamisio B 1. G *5. d) *posthaec in* A 4 *folium excidit usque ad cap.* 17 *fin.* de hostium exu. e) et iam A *2. 2; ita B. F 1 *e corr.* 2. 3. 4; eo C 1 — 3. D. I 1; adeo C 4. 5. I 2; *deest* F 5. G 1—5. H 1. f) *deest* G. H 1; extiterat — rexerat G 2. 6; extitit G 4. 5. H 1; et rexit C 3. F 2. G 4. 5. g) transitu *corr.* transitum F 1. G 1. 2. h) constitisset F 1. G 2; constituisset G 3. 4; constituerunt *e corr.* G 1. i) Amazona I 1. k) eundem A *3. 5. 6. C 1. E 1. F 2. 4. G 2. 5. H 1; eadem *corr.* eundem A *3. B 3; eodem G 3, *corr.* eundem G 1. l) ad F 1. m) si F 1. n) ad Lamisonem F 1; Lamissionem G 3. 4. o) Constat — est *des.* D. p) longe — potuerint *des.* C 2. q) potuerunt C. D; potuerit F 1. G 1. 3. 4. 5. 6. I 3; h. fierent B 1. r) *deest* A 2. 2a. *3. G 3. s) pervenisset F 1. G 1.

1) *Vocem etiam apud Festum reperies:* Lacuna, aquae collectio, a lacu derivatur, quam alii lamam, alii lustrum dicunt. LIND. *Cf. J. Grimm, G. d. D. Spr. S.* 694: '*aus keiner germanischen Sprache jetzt zu erläutern*'. *Sed fortasse cum verbo nostro* '*Lehm*' *conjungendum est.* BE. 2) *Hanc nominis formam Paulus ex Edicto Rotharis sumsisse videtur.* Laiamicho *vel* Lamicho *Orig.* 3) *Modus bella dirimendi tunc non inusitatus; cf. Greg. Tur. II,* 2. 4) *De Kvenis haec intelligenda esse videntur; cf. Zeuss p.* 686. 5) *c.* 16. 17. *unde Paulus sumserit, non constat. Fortasse eandem secutus est narrationem, quam antea cum Origine conjunxit.*

pus aliquod commorabantur. Interea cum nihil adversi[a] suspicarentur et essent quiete longa minus[b] solliciti, securitas, quae semper detrimentorum mater est, eis non modicam perniciem peperit. Noctu denique cum neglegentia *resoluti *p. 56. cuncti quiescerent, subito super eos Vulgares[c] inruentes, plures ex eis sauciant[d], multos prosternunt, et in tantum per eorum castra dibachati[e] sunt, ut ipsum Agelmundum[f] regem interficerent eiusque unicam filiam sorte captivitatis[g] auferrent[h].

17. Resumptis tamen post haec incommoda[i] Langobardi viribus, Lamissionem[k], de quo superius[l] dixeramus, sibi regem constituerunt. Qui, ut erat iuvenili[m] aetate fervidus et ad belli certamina satis prumptus, alumni sui[n] Agelmundi necem ulcisci cupiens, in Vulgares arma convertit. Primoque mox proelio commisso, Langobardi hostibus terga dantes, ad castra refugiunt. Tunc rex Lamissio ista[o] conspiciens, elevata altius voce, omni exercitui[p] clamare coepit, ut obprobriorum[q] quae pertulerunt[r] meminissent[s] revocarentque ante oculos dedecus, quomodo eorum regem hostes iugulaverint, quam miserabiliter eius natam, quam sibi reginam optaverant, captivam abduxerint[t]. Postremo hortatur, ut se suosque armis defenderent, melius esse dicens, in bello animam ponere quam ut vilia mancipia hostium ludibriis subiacere. Haec et huiuscemodi dum vociferans diceret, et nunc min's nunc promissionibus ad toleranda[u] eorum[v] animos belli certamina roboraret; si quem etiam servilis conditionis pugnantem vidisset, libertate[w] eum simul cum praemiis donaret: tandem hortatu[x] exemplisque principis, qui primus ad bellum prosilierat, accensi, super hostes inruunt, pugnant atrociter, et magna adversarios clade[y] prosternunt; tandemque de victoribus victoriam capientes, tam regis[z] sui funus quam proprias iniurias ulciscuntur. Tunc magna de hostium exuviis[a] praeda potiti, ex illo iam tempore ad expetendos belli labores audaciores effecti sunt.

a) adversis F 1. G 1. 3; ad. nil G 2; ad. n. G 1. 4. 5; nihil *deest* G 3, *post add.* F 1; n. mali A 3. b) nimus A 2; numus G *5; nimis A 3. 3c; minus *corr.* nimis G 3; et longa B 1; sollicitus F 1; quieti l. nimis secur. sollicitis quae s. C 3. D 2. *3a. 3. 10, *et quibus* solliciti *deest* C 4. 5. D 1. 1a. 5. I 1. 1b; e. quieti sec. que semper H 1; essent quieti minus solliciti q. *corr.* e. q. minusque soll. securitas q. A 6, *et ita* A 5. c) Bulgares *plerumque* A 3. C. D. G 5b. c. d) *deest* G 2. e) *ita* A 2. 6. D 1. 1a. G *5; divagati F 5. G 4; divagatis ut G 1. 3; diu vagantes ut F 2. 3. 4. (*in* F 1 debachati sunt *rec. manu in loco raso*). f) Agelmund A *3. g) captivatam A 3. h) affererent F 1. G 1. i) incommodo F 1; hoc incommodum G. k) Lamisone F 1. l) *deest* D. I 1. m) iuveni F 1. G 1; iuvenis G 5. n) p. non aliud nisi C 4b. I 1; alium (*corr.* aliud) nisi C *1; a. s. *e corr.* D 1. o) ista — obprobriorum *des.* A 5a. p) exercitu A 3. C 1. 2. F 1. G 1. q) obprobria quae A 3b. c; opprobrium quod A 5. 6. F 2. G 2. 3. H 1; obprobrium quem F 1. 2. 4. G 1. 4. *Quod Paulum scripsisse putarim.* r) protulerant B 1. D 2. G 5c. s) memisniscerentur B 1; reminiscerent I 1. t) adduxerint A 4. F 1. 4. G 1. 3. 4. 5b. c; adduxerunt H 1, obduxerint A 5. 6. C *1; abduxerunt E 1. I 1. u) tolerandi A *3. v) *deest* G 2. — animo F 1. w) libertatem A 2. C 1. F 1. G 2. 3. H 1 (*ubi* ei); libertatis B 1; libertati B 2. 3. x) hortatum E 1. F 1? 1. G 1; hortati G 2. y) c(a)ede F 1 *e corr.*, G. z) regi F 1. a) *pergit* A 1; magni de h. e. facti G 5b. c.

18. Defuncto[1] post haec Lamissione, qui secundus regnaverat, tertius ad regni gubernacula Lethu[a] ascendit. Qui cum quadraginta ferme annos regnasset, Hildeoc[b] filium[c], qui quartus in numero fuit, regni successorem reliquit. Hoc quoque defuncto, quintus Gudeoc[d] regnum suscepit.

19. His temporibus inter Odoacar[e], qui in Italia[f] per aliquod iam annos regnabat, et Feletheum, qui et Feva[g] dictus est, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarsit[2]. Qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat,
57. quam[h] a Norici[i] *finibus idem[k] Danubius separat. In his Noricorum finibus beati tunc erat Severini[l] coenobium[3]. Qui omni abstinentiae[m] sanctitate praeditus, multis iam erat virtutibus clarus. Qui cum hisdem[n] in locis ad vitae usque metas habitasset, nunc tamen eius corpusculum Neapolim[o] retinet[4]. Hic saepius hunc de quo diximus Feletheum eiusque coniugem, cui[p] vocabulum Gisa[q] fuit, ut ab iniquitate quiescerent, verbis[r] coelestibus monuit. Quibus pia verba

a) Letu A 2. 3, *corr.* Letus A *3; Lethunc A 5. 6; Letthuc B 1; Lettē B 2; Lethuc G 2. I 3; Lethus G 3. L, *e corr.* A 3c. G 1; Leth E 1. F 2. 5; Lethii H 1. b) Gildeoc *corr. eadem manu* Hildeoc A 1; Hildehoc A 2. D 1. F 1. 4. 5. G 1—4. I 1; Hildeoch A 5. C 2. 3. G *5. 5a; Ildehoc B 2. E 1; Hildehohe G 5c; Hideoc H 1. Gildehoc F 2; Childehoc L. c) f. suum B 1. d) Gudehoc B 1. C 1. G 4. I 3; Godehoc A 2. *3. 7. D 2; Godeoc A 3. H 1. L 1 *et infra* A *3; Gudeoch C 2. 3. (Godeoch *infra* A 7); Gaudehoc D; Gedech A 5 (*infra* Ghodech); Godech A 6; Gedehoc F 2; Gedeon F 1 (*corr.* Godeoc). G 3; Godeon F 4. G 1. 2; Guodeon G 5a; Gudeon G *5. 5b (*et ita omnes G in indice*); Guodeo G 5c; Gudeos *infra* F 1. G 3; Gudeus *infra* G 1; Godeos *infra* G 4; Goden F 5. e) Odoachar A 7. B 1. C 3. D 2. F 2. 4; Odoacer A 6. F 5; Adoacer A 5; Odochar G 5b; Odachar G 5c; vel Odoacrum *superscr.* D 1. f) intra Italiam F. G. I 1. g) Feba B 1. F 1. G 1. 2. *5. 5a. I 3; Fava E 1; Faba G 3. 5b. c; Heba A 5. 5b. 6; Fleba B 2; Pheba F 3; Fethia I 1. h) qua A 2. i) q. bonorici A 1; a nuorici B 1; noricis A *2. D 3. G 3a. *5; q. arrianicis D 2: onoricus sinus i. F 5; a norici *e corr.* F 1. k) id est B 2. 3. F 1. G. — Danubii *vel* Danuvii F 1. G 1. 2. 3. l) Seviriani F 1; Severiani G. I 2, *corr.* Severini I 1. m) abstinentia F 1. G. 1. 2. — sanctitatem A 2; sanctitati F 1. n) isdem A *2. C *1. 1 D 1. I 1. *G. Neap.*; eisdem B. F *2. 4. G 5. I 3; eiusdem E 1. F 1. 2. G 1. 3. 4. o) Neapolis B. D. G 5. I 3. p) cuius A 2? B 1. q) Gysa G 4; Gyso A 3; Giso *G. Neap.* r) verbum (?) *corr.* verbis F 1. G 1.

1) *Totum cap. ex Orig. sumtum.* 2) *Cf. Orig., quacum Paulus ea conjunxit quae in Vita Severini reperit. Ex hac etiam nomen Felethei sumsit, c.* 8. 3) *Eiferingen, ad radices montis Kalenberg, quarto a Vindobona lapide, ubi vestigia monasterii Lazius adhuc vidit.* BE. 4) *S. Severini Noricorum apostoli corpus anno sexto depositionis ejus, ut ait Eugippius, migrantibus in Italiam Romanis a Rugorum servitute liberatis, primum in Montem Feretrum, inde vero auctoritate Gelasii pontificis, petente illustri foemina Barbaria in castrum Lucullanum, et postremo infestantibus Campaniae litora Saracenis anno Chr.* 910. *Neapolim translatum, et in celebri monasterio S. Severini per Joannem abbatem solemni pompa conditum, ubi et adhuc religiose asservatur. Acta SS. Balland.* BI. *Haec est causa, quod in codicibus monasteriorum inferioris Italiae, qui Acta continent sanctorum, saepius Vita invenitur Severini; v. Arch. V, p.* 47*: XII, p.* 380. 518. 527. 531.

spernentibus, hoc quod eis[a] postmodum contigit longe antea[b] futurum praedixit[1]. Adunatis igitur Odoacar gentibus quae eius dicioni parebant, id est Turcilingis[c] et Herolis Rugorumque partem[d], quos iam dudum possidebat[e], necnon etiam Italiae populis[f. 2], venit in Rugiland[g] pugnavitque cum Rugis, ultimaque eos clade conficiens, Feletheum insuper eorum regem extincxit; vastataque omni provincia, Italiam repetens, copiosam[h] secum captivorum multitudinem abduxit[i]. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in Rugiland[k], quae Latino eloquio Rugorum patria dicitur, atque in ea, quia[l] erat solo fertilis, aliquantis commorati sunt annis.

20. Inter haec moritur Gudeoc[m]; cui successit Claffo[n], filius suus. Defuncto quoque Claffone, Tato[o], eiusdem filius, septimus ascendit ad regnum. Egressi quoque Langobardi de Rugiland[p], habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico 'feld'[q] appellantur. Quo in loco dum per trium annorum spatia morarentur, bellum exortum est inter Tatonem atque Rodulfum[r] Herolorum regem[3]. Quos[s] cum prius[t] foedera necterent, causa inter eos discordiae ista fuit[4]. Germanus Rodulfi regis ad Tatonem *serendae[u] pacis gratia* p. 58.
venerat. Qui cum expleta legatione[v] patriam repeteret, contigit, ut ante regis filiae domum, quae Rumetruda[w] dicebatur, transitum haberet. Illa multitudinem virorum nobilemque

a) eius F 1. G 1; ei G 2. 3. 4; in eis B 3. b) ante D 2. G 2. I 1 *G. Neap., alii.* c) Turchil. *hoc loco* B 1; Turcilinguis D 1. I 1; Turciliguis G 3. 4; Turtilignis G 3 — Erolis A *3. d) *ita* A 1. 2. 3. 6. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. 5b. I 1; partes quas G 3a; parte *alii.* e) possedebat G 1. H 1; possederat C 1. 2. 4. 5. D 1a. 3. 5. I 1. f) populi F 1. G 1. g) Rugilant A 3. G 1. 2. 3; Rugilandam B 1; Rugiland̄ C *1; Rugilandum C 2. 3. D 1? (Rugiland : :). 2. h) copiosa — multitudine F 1. G 1. i) adduxit A 6. B. C *1. 2. D. F 2. G 3. 4. H 1. I 3. k) Rugilant A 3. F 5. G 2a. 5a; Rugiland̄ D 1; Rugilandi A 4; Rugilanda C 2. 3. F 1. G 1—4. H 1; Rugilandam B 1; Rugibandam A 6. — D 1 *in margine manu s. X. XI*: land germanice patria dicitur. l) qui A 1. 2; ut E 1. m) Godeoc A *3; Gudeus *hoc loco* G 1. 2; Gudeos G 3. n) Clafo G 4; Glaffo A 3 *constanter*; Calfo L 1. o) Tatto G 2. 5c; Tanto C 2. 3, *corr.* Tato D 1, *corr.* Tatto G *5. p) Rugiland̄ D 1; Rugilanda B 1. 2. F 4. G 1; Rugibanda A 5. 6. q) felt A 3c. F 2; feldi A 5. 6; felo G 4; fel D 1a; feb F 5; fled H 1; velt L 2; weld C 5; Asfeld E 1. *Sigebert.* r) Ruodolfum A 3; Rudolfum E 1; Rodolfum G 5c; Rodulf G 1—4; Rudolf F 1. — Herulorum *hoc loco et semel post* A 1, *saepius* F 1. G 1, *alii.* s) Quos *corr.* Qui A 1; Qui A 3. F *2. G 5a. H 1. I 2; Quis G 2. 3. t) primitus I 1. u) feriende *corr.* serende E 1; ferend(a)e B. G. H. I 1. L; reddende *in loco raso alia manu* A 1. v) legationem F 1. — patria A 1. 2. F 1. w) Rumitr. B 1; Rummetruda F 2a. G *5; Remetruda G 4; Remetrudis C 2. 3.

1) *Vita c.* 40. 2) *Haec ex Historia Romana Paulus sumsisse videtur; neque tamen de Rugorum parte jam Odovacaris ditioni subjecta ibi est sermo. Reliqua Origini debet.* 3) *Hucusque Orig. sequitur.* 4) *Haec ex traditione populari narrat Paulus. Longe aliter Procopius B. G. II*, 14. *Interitum Herulorum post a.* 506. *ponendum, Manso, Ostgothen p.* 328, *docet ex epistola Theoderici eo anno ad Herulorum regem directa apud Cassiod. Var. III*, 3. *Eundem a.* 512. *non posteriorem fuisse, patet ex Marcellini chron.* BE.

comitatum aspiciens, interrogat, quis iste esse possit[a], qui tam sublime obsequium haberet. Dictumque illi[b] est, Rodulfi regis germanum legatione[c] perfuncta patriam regredi. Mittit puella[d], qui eum invitaret, ut[e] vini poculum dignaretur accipere. Ille[f] corde simplici, ut invitatus fuerat, venit; et quia erat statura pusillus, eum fastu[g] superbiae puella despexit[h], verbaque adversus[i] eum inrisoria protulit. At ille verecundia pariter et indignatione perfusus, talia rursus verba respondit, quae ampliorem[k] puellae confusionem adferrent. Tunc illa furore femineo succensa, dolorem[l] cordis cohibere non valens, scelus quod mente conciperat[m] explere contendit. Simulat patientiam, vultum exhilarat, eumque verbis[n] iocundioribus demulcens[o], ad sedendum[p] invitat, talique eum in loco sedere constituit, quo parietis fenestram[q] ad scapulas haberet. Quam fenestram quasi[r] ob hospitis honorem, re[s] autem vera ne eum aliqua pulsaret suspicio, velamine texerat pretioso, praecipiens atrocissima belua[t] propriis pueris, ut, cum ipsa quasi ad pincernam loquens 'Misce' dixisset, illi eum a tergo lanceis perforarent. Factumque est; et, mox[u] crudelis femina signum dedit, iniqua[v] mandata perficiuntur, ipseque vulneribus transfixus in terram[w] corruens expiravit. Ea cum Rodulfo regi nuntiata fuissent[x], tam crudele germani funus ingemuit, dolorisque inpatiens, ad ulciscendam fratris mortem exarsit. Foedusque[y] quod cum Tatone pepigerat inrumpens[z], eidem bellum indixit[a]. Quid plura? Conveniunt utrorumque in campis patentibus acies. Rodulfus[b] suos in pugna[c] dirigit; ipse in castris resedens[d], de spe victoriae nihil ambigens[e], ad tabulam ludit. Erant siquidem tunc Heroli bellorum usibus[f] exerciti multorumque iam strage notissimi.

a) posset G 2. I 1. b) illis F 1; est illi B 1. G 2. c) legationem A 2. F 1; perfuncto B 1. F 1? d) puellam A *4. B 1. D 1. E 1. G 1. 3. 5a. b. I 1. 2; puella *corr.* puellam G 2. — qu(a)e B 1. 2. G 2. 5a. b. I 1. 2, *e corr.* A 2? D 1. G 1. — eam *corr.* eum F 1. e) ut — simplici *des.* D 2; ut v. *des.* F 1; i. uni p. G 1. f) I. ergo B 1. g) fausto G 1, *corr.* fastu F 1. G 2; fato G 3. h) dispexit F 1. G 2. 4. i) adversum F 1. k) ampliore coufusione F 1. l) et d. G 2. m) *ita* A 1. 2. B 2; conciperet F 1. G 3; conceperat *ceteri.* — expleret F 1. n) eaque verba F 1. G 1. 2. 3. o) *deest* A *3. p) rediendum G 1. 2; prandium G 5. q) fenestra E 1; fenestras F. G (*praeter* G 5a). — ad sc. *des.* G 2. r) *deest* B 1. s) re *e corr.* F 1; r. a. v. *des.* G; illa verita *add.* F 4. G 5a. t) verba C. D. E 1. F 2. H 1; velba *corr.* verba F 1. u) ut mox A *3; et ut mox A 3; et mox ut B. C *1. D 1 *e corr.*; et *deest* C 5. — crudelissima C 4. v) iniquaque A 5; in qua (?) *corr.* ilico F 1; in quo F 5. G 1—*5. 5a. c; iniqui G 5b; illique F 4. — perficiunt F. G. w) terra F 1. x) Ea (Et G) c. R. r. nuntiatum fuisset (fuis | isset F 1; fuit G 5b) F 1. G. y) que *deest* A *3. z) irrupit eidemque D 2. 3. a) induxit B 1. G 4. b) Rodulfo A 1. c) *ita* A 1. F 1; puguam *ceteri.* d) *ita* A 1. F 1; residens B 1. G 1. 2, *alii.* e) ambiens B 1a. C *1. 4b. 5. D 1. E 1. G 2. 3. 4. *5. 6. I 1. 3. *Quod in archetypo fuisse putarim*; dubitans H 1. f) lusibus C 5; sibi F 1. G. — exercitu F 1; exercitus F 5. G 3. 4. 5; exercitui *corr.* exercitati D 1; exercitati A *3 *et* *4 *e corr.*, B. C 5. D 11. G 2 *e corr.* 6; b. sive exercituum F 1 *e corr.*, *et ita* F 2. 3. 4.

Qui, sive[a] ut expeditius bella gererent, sive ut inlatum ab hoste vulnus contemnerent, nudi pugnabant, operientes solummodo corporis verecunda[b]. Horum itaque viribus rex indubitanter fidens, dum ipse securus ad tabulam luderet, unum e[c] suis in arborem, quae forte aderat, ascendere iubet, quatenus ei suorum victoriam celerius[d] referret, comminatus eius[e] se caput abscisurum, si Herolorum aciem[f] fugere[g] nuntiaret. Is cum Herolorum flecti acies et a Langobardis eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege saepius, quid Heroli gererent, eos optime pugnare respondit[h]. Nec prius malum quod cernebat, loqui non[i] audens, aperuit, quam universae acies hostibus terga praeberent. *Qui, licet sero, *p. 59. tandem in vocem[k] erumpens: 'Ve tibi', inquit, 'misera Herolia, quae caelestis Domini plecteris[l] ira'. Ad haec verba[m] commotus rex ait: 'Numquid fugiunt Heroli mei?' At ille: 'Non', inquit, 'hoc ego, sed tu rex ipse dixisti'. Tunc, ut in talibus fieri adsolet, rex ipse et omnes perturbati, dum quid agerent haesitarent[n], supervenientibus[o] Langobardis, graviter caeduntur. Rex quoque ipse nequicquam fortiter faciens, extinctus est. Herolorum vero exercitus dum hac[p] illacque diffugeret, tanta super eos caelitus ira respexit, ut viridantia[q] camporum lina cernentes[r], natatiles esse aquas putarent; dumque quasi nataturi brachia extenderent, crudeliter[s] hostium feriebantur a[t] gladiis[1]. Tunc[u] Langobardi, patrata victoria[v], ingentem, quam in castris reppererant, inter se praedam[w] dividunt. Tato vero Rodulfi vexillum, quod[x] bandum[y] appellant, eiusque galeam, quam in bello gestare consueverat, abstulit. Atque iam ex illo tempore ita omnis Herolorum virtus[z] concidit, ut ultra super se regem omnimodo[a] non haberent[2]. Iam hinc Langobardi ditiores[b] effecti, aucto de diversis gentibus, quas superaverant[c], exercitu,

a) sive — gererent *des.* A 3, *ed. pr.* b) verecundiam B 1. D 2. 3. c) exuis B 1; ex D 3; de s. F. G. I 1. d) *post add.* F 1; *deest* F 5. G. — refereret F 1; referreret G 1. 3. e) *deest* A 3; ei B; eum F1. f) acie F 1; aciae G 1; acię G 3. g) fugire G 3. 4; H. a. f. n. I. c. *des.* G *5. h) *deest* F 1. 5. G 1. 3. 4; ait *post add.* F 1. G 1; dicebat G 5a. b. i) *delevit* E 1; *deest* C. D. G 5b; non valens G 3. 4. k) voce C 2. G 1. — rumpens F 1. l) flecteris B 1a. C 4b. 5. D 1 (*corr.* plect.). I 1. m) *deest* D 2. 3. n) *deest* G 3; *post add.* D 1; nescirent C 2. o) supervientibus A 1. p) hanc *corr.* hac E 1; has F 2. — illaque B 2. 3. F 2. G 4. I 3; illucque A *3. — huc illucque G 3 q) viridantia *corr.* viridentia A 1, *et ita* H 4; virentia G 4. r) cernens F 1. G 1—4. I 1; *deest* A 5. 6; n. e. a. p. d. *des.* C 2; lina c. n e. a. p. d. *des.* C *1. D 1 (*post suppl.*). s) dum c. C *1. t) *deest* A 5. C 3. G 2. 2a. 5. H 1. I 2 (*in* D 1 *a corr. del.*). u) Tum A 1. 2. v) victoriam B 1. — ingente F 1. w) preda B 1. F 1. G 1. x) quem D 3. *3a. 5. F 4; quando F 1; quam F 1a. G 1. 2. — gestarent F 1. y) bandan G 2; bannum G *5. 5a. b; blandum C 5. D 3. z) virtutibus A 2. a) omnino A 2? G *5. *ed.* b) auditiores *corr.* audatiores D 1; audaciores C 2. c) superaverunt B 1; superarant A 3. *3 G 1. 2; superant F 1.

1) *Cf. Grimms Märchen Nr.* 149. BE. 2) *Haec ex Orig.*

ultro coeperunt bella expetere[a] et virtutis gloriam circumquaque protelare.

21[b]. At[c] vero Tato post haec[d] de belli triumpho non diu laetatus est. Inruit namque super eum Waccho[e], filius germani sui Zuchilonis[f, 1], et eum ab[g] hac luce privavit[2]. Conflixit quoque adversus Wacchonem Hildechis[h], filius Tatonis; sed superante Wacchone devictus, ad Gepidos[i] confugit, ibique profugus ad vitae fine[k] usque permansit. Quam ob causam Gepidi cum[l] Langobardis extunc[m] inimicitias contraxere[n]. Eodemque tempore Waccho super Suavos[o] inruit eosque suo dominio subiugavit. Hoc si quis mendacium et non rei existimat veritatem, relegat prologum edicti, quem rex Rothari[p] de Langobardorum legibus conposuit, et
*p. 60. pene in omnibus hoc codicibus, sicut *nos in hac historiola[q] inseruimus[r], scriptum repperiet. Habuit autem Waccho uxores tres, hoc est primam Ranicundam[s], filiam regis Turingorum[t]; deinde duxit Austrigusam[u], filiam regis Gepidorum, de qua[v] habuit filias[w] duas: nomen uni Wisegarda[x], quam tradidit in

a) expeterent F 1. b) *nulla capitis distinctio* G 3. c) Ad A 1. C *1 d) h. (hoc G 4, *corr.* hunc G 2; hunc F 2. G *5. 5a. b) b. triumphum (triumphu G 2) F. G. e) *ita* A 1 *const.*, A 2. G 3 *plerumque*; Wacho B. C. D, *alii*; Walcho F 1. G 1. 2 *hoc loco*; Wacco H 1; Guacco A 5; Pacho *plerumque* D 3. f) Zucchilonis F 4. G 1. 5a; Zuahilonis G 2; Zuachilonis G *5; Zacchilonis F 1; Zachilonis F 2. 5; Gucchilonis G 3; Guahilonis G 4; Truchilonis A 3; Tuchilonis A 5. 6; Luchilonis B. I 3; Hucilonis A 7. g) *del* G 2; *deest* G *5. h) Hildehis E 1: Childechis A 2. D 3 4. 5; Hildichis G 4. *5. 5a; Hilchis B 1. 2; Ildichis F 1. G 1. 2. 3; Hisdechis H 1. i) *ita plerumque* A 1, *alii*; Geppidi *saepius* B 1. D. I 3; Gipedi *nonnumquam* A 1; Gepiti *et* Gebidi (*ita et* Gibidi *etiam* B 1) *infra* G 1. 3. k) *ita* A 1. E 1; finem *ceteri.* l) *deest* G 1. 2. 2a. 5; *post add.* F 1. m) *deest* A 3. n) contraxerunt. Eodem quoque B 1. o) Suevos *e corr.* D 1. *plerique* C. D. F 4. I 2, *alii.* p) Lothari A 2. *4; *alibi* Rothari, Rottharit, *semel* Rotcari; Rotharit C 3. D 1 *e corr.* I 1; Rotthari E 1. F 1. G 1. 3. 4 *aliquoties*; Rotharius D 2. G 5c; Crotthari G 2; Rutihen F 5. q) storiola F 1. G 1; historiala D 1. G 2; istoria G 3. r) *deest* F 1. G 1—4. H 3; edicimus G *5. 5c; edidimus G 5a; dicimus G 5b; scribimus *post add.* F 1. s) Ranigundam A *3. G 5a *et infra omnes fere*; Ranichundam A 3; Raingundam H 1; Rinigundam G 3. 4; Radicundam B 1. 2. G 1. I 1. 3; Radicundiam G 2; Ramecundam A 5. 6; Radegundam G 5b; Ranidinda F 5. t) Thur. G 2, *alii*; Stur. F 1. u) *ita* A 1; Austrigosam A 2. 3. 5. 7. C. D. E 1. H 1. L 1; Aurigosam B 1. 2. I 3; Hostricusam F 1. G 1—5; Hostricosam F 2. 3. 4. v) quo G 1. 4. w) duas filias A 2. B 1. D 2. x) Wisagarda A 2. B 1; Wisigardam B 2. E 1; Wisigart G 5a; Wisegart G 5c; Guisegarda A 5. 6; Guiselgarda L 1; Wiselgarda L 2; Pisgarda D *3a. 3. 4. 5; Pisegarda D 2.

1) *Cum his, quae ex Orig. sumta sunt, conferas quae Procopius De b. G. III, 3. 35. IV, 27. narrat. Paulus post Tatonem, quem septimum dixerat Langobardorum regem, octavum numerat Waltarim, exploso, ut in prologo legum a rege Rothari editarum, Wachone, qui non legibus patriis, sed vi regnum abripuerat, occiso patruo suo Tatone, atque Hildelchi, Tatonis filio, seu verius nepote, in fugam ad Gepaedes acto.* BI *Neque in *Orig. Wacho* regnasse *traditur.* BE. 2) *Paulus Originis verba:* Occidit Wacho, filius Unichis, Tatonem regem barbanem suum cum Zuchilone *male interpretatus est.* BE.

matrimonium Theudiperto[a] regi Francorum; secunda[b] autem dicta est Walderada[c], quae sociata est Cusupald[d], alio regi Francorum, quam[e] ipse odio habens, uni[1] ex suis, qui dicebatur Garipald[f], in coniugium[g] tradidit. Tertiam[h] vero Waccho uxorem habuit Herolorum regis filiam nomine Salingam[i]. Ex ipsa[k] ei natus est filius, quem[l] Waltari[m] appellavit, quique[n], Wacchone mortuo, super Langobardos c. 540.
iam octavus[o, 2] regnavit. Hi[p] omnes Lithingi[q] fuerunt. Sic[3] enim[r] aput eos quaedam[s] nobilis prosapia vocabatur.

22. Waltari ergo[t] cum per septem[u] annos regnum tenuisset[4], ab hac[v] luce subtractus est. Post quem nonus[w] Audoin[x] regnum[y] adeptus est. Qui non multo post tempore c. 546.
Langobardos in Pannoniam[z] adduxit[5].

a) *ita* A 1; Theutiperto E 1; Theudeperto A *2. 3; Theodeperto A 2. F 1; Theodoperto F 5; Theodeberto B 1. C 2. D 2. 3. F 4. G 1. 2. 4. 5b; Teodeperto A *3; Teudeperto G 3; Teudeberto C *1. I 1; Theudeberto G 5a. c. D 4. 5. H 1. *Neque codices in hoc nomine scribendo sibi constant*; *e. gr.* G 2 *etiam* Teudeperto, Theudeberto *scribit, immo semel* (II, 2) Thiadbert. b) secunda — Francorum *des.* A 1; *post suppl.* D 1. c) Waldarada G 4; Walderata C *1; Waldrata G 5c; Waldrada F 5; Wanderada A 2. E 1; Wandarada A *4; Palderada D 4. 5; Palderata D 2. 3; Gualderata C 3. d) Cusupaldo G 2. F 1 *e corr.*; Cusubald A *2. *3. 3. 7. G *5. L 2; Cusubaldo B 1; Cusabaldo G 5b. c; Cumsubald A 2. *4; Consubaldo A 5. 6; Cusubardo B 2; Cusuald E 1. H 1; Chusual C 3; Cusual C *1 I 1; Cuswald C 4b; Cusuphald G 3; Cusupbald G 5a; Chusupald F 2; Teotbald D 1; Theotbald D 1a; Theodebaldo D 2. *3.. 3. 4. 5. e) quem A 1; quam — tradidit *post add.* F 2, *des.* F *2; — ipse *deest* F. G. H 3; q. hodie F 1; — hab. u. *des.* F 5. f) *ita vetustiores codices hoc loco et plerumque*; Garipalo *hoc loco* A 3, *alibi* Gariobald; Garipaldus B 1; Garibald *plerique* D (*cf. infra* IV, 39). g) coniugio E 1. F. G 1—4. I 2. h) tertia F 1. G 1. 4. i) Salinguam E 1. G 4; Saligam C 4b. k) ipsam n. F 1. l) que(ae) F 1. G 1. m) Vultari (uultari) A 1 (*post* ultari). G *5; Vulthari F 4; Walthari C 2. G 1. 2; Walttari F 1; Waltharium G 5b; Walteri F 2. 5; Waltari *corr.* Waltariht D 1; Waltarith D *3a. 3. 4. 5; Paltharit D 2. n) qui quid (?) *corr.* quique F 1; qui iam G 1—4, *ubi postea* iam *deest*; quique iam . . . iam oct. I 1. — Wachonem F 1. G 1. o) nonus B 1. 2. p) homnes *corr.* hi omnes F 1; hi *deest* F 2. 3. 5. G 1—5; isti F 4. q) Litingi A *2. 5. 6. E 1. H 1; Litingui A 5b. H 5; Lothingi D 3; Latingi F 1 (*superscr.* vel adalingi). G 2. 3 (*corr.* Latini) 4. *5. 5a. 6; Latini G 3a; Latini a rege Latino dicti sunt (fuerunt G 5b) G 5b. c; adalingi B. 1 3. K 1. r) etenim A 2. *3. *4. B 1. D 2. 3. E 1. s) quendam C *1 D 1. G 1. 3; quandam G 2. t) filius Wachonis *add.* B 1. 2? 3. u) quatuor B 2. 3; c. septem annorum G. v) *deest* F 1. G 1. 2. w) decimus B 1. 2. 3. x) Audan C *1. 2 (*postea* Aldoni). D 1. I 1; Auduin *saepius* G 1. 3. 4. 5; Audohin *et* Auduin, *postea* Audoin F 1; Odwini G 2 *const.*; Otwini I 1a *const.* y) *deest* G 2. 2a. z) Panoniam G 1; Panonia F 1. G 3; Pannonia B 1. 3.

1) uni ex suis qui dicebatur *Paulus adjecit, non animadvertens, de Garibaldo Bajoariorum duce esse sermonem. Cf. Gregor. Turon. IV*, 9. 2) *Cf. p.* 68 *n.* 1. 3) *Haec Pauli sunt verba.* 4) *Waltari locus datur in regiis fastis a Paulo, itemque a rege Rothari, exploso patre Wachone, non alia, ut opinor, ex causa, nisi quod puerulus iste regiae Claffonis prosapiae princeps, etsi adnitente patre regnum per vim obtinuerit , vivo adhuc Hidelchi, ut Procopius refert citato cap.* 35, *jure patriisque legibus confirmatum sub Audoini tutela, brevi licet spatio, administraverit.* BI. 5) *Omnia ex Orig., sed* non multo post tempore *Pauli additamentum. — Cf. Procop. de b. G. III*, 33.

*p. 61. *23. Gepidi[1] igitur ac Langobardi conceptam[a] iam dudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus praeparatur. Commisso itaque proelio, dum ambae acies fortiter dimicarent et neutra[b] alteri cederet[c], contigit, ut in ipso certamine Alboin[d], filius Audoin, et Turismodus[e], Turisindi[f] filius, sibi obvii fierent. Quem Alboin spata percutiens, de equo praecipitatum extinexit. Cernentes Gepidi, regis filium, per quem magna ex parte bellum consiterat, interisse, mox dissolutis animis fugam iniunt[g]. Quos Langobardi insequentes acriter sternunt. Caesisque quam plurimis, ad detrahenda occisorum spolia revertuntur. Cumque peracta Langobardi victoria ad sedes proprias remeassent, regi suo Audoin suggerunt, ut eius Alboin conviva fieret, cuius virtute in proelio victoriam cepissent[h]; ut, qui[i] patri[k] in periculo, ita et in convivio comes esset. Quibus Audoin respondit, se hoc facere minime posse[l], ne ritum gentis infringeret. 'Scitis', inquit, 'non esse aput nos consuetudinem, ut regis cum patre filius prandeat[m], nisi prius a rege[n] gentis exterae arma suscipiat'.

24. His Alboin a patre auditis, quadraginta solummodo secum iuvenes tollens, ad Turisindum, cum quo dudum[o] bellum gesserat, regem Gepidorum, profectus est, causamque qua[p] venerat intimavit. Qui eum benigne suscipiens, ad suum convivium invitavit atque ad suam dexteram, ubi Turismodus, eius quondam filius, sedere consueverat, collocavit. Inter haec dum varii[q] apparatus epulas caperent, Turisindus iam dudum sessionem filii mente revolvens natique funus ad[r] animum reducens[s] praesentemque peremptorem[t] eius loco resedere[u] conspiciens, alta trahens[v] suspiria[w], sese

a) concepta — rixa F 1. G 1. 2; concepta G 3a. b) ne ultra A 2. B 2. G 3. *5; ne alter A 3. c) caderent E 1. F 1. 4. G 1—4. *5. d) Albuin F 1. 5. G 1. 3. 4. 5. 6; Albwini G 2 *const.* e) Thurism. G 2, *alii.* f) Turisendi A 3. *3 *et postea* I 1, *alii*; Thurisindi C 2. D 2. F 5. G 2. 5b. c; Turissindi D 3. 4; Turisingi H 1; Torisindus G 4 *infra semel.* — regis *post add.* F 1. g) *ita* A 1. 2. 3. B 1. F 1. G 1. 3a, *alii*; inniunt G 3; ineunt G 2. I 1, *alii* — in f. vertuntur G 5c, *ubi* Quos — sternunt *des.* h) concepissent A 2; cepisset A 5. G 1. 4. *5. I 1. 2; cępisse G 3. 3a; c. v. (virtate F 1) in pr. virtutem cepissent F 1. 2. 5; c. in pr. virtute c. F 4. G 1. 3. 3a. 4; c. in pr. virtutem c. G 2. *5. 5a. c; suscepissent C 4b; cuius — esset *des.* C 1—3. 5. D. i) que A 1. 2. 5. 6. B 1 (q). C 4b. E 1. F 1; quomodo G 5a; sicut *post add.* F 1. k) par G *5. 5a. b; par fuerat I 1b. — in praelio G 5c. l) posset F 1. G 1. m) pranderet G 1. 2. — ut r. f. cum A *3. n) agere F 1 (*corr.* a rege); ageret G 1 (*corr.* a rege ut); a rege *e corr.* G 2; ut hoc agere possit extera G 4. o) *deest* B 1; c. quodam F 1. p) quam F 4. G 1. 3; propter quam G 2. 4; pro qua G 1 *e corr.*, G *5. 5b. I 1. q) varios apparatus epularum G 2; varias apparatas epulas G 3a. r) f. animum ad memoriam B 1; ad memoriam B 2. s) ducens F. G. t) redemptorem A 2. u) sedere A *3. v) retrahens A 2; t. a. pectore s. B 1. w) *incipit* C 1, *primo quaternione deperdito.*

1) *Haec ad bellum inter Langobardos et Gepidos gestum, de quo Jordanis de R. S. p.* 122 *(Gruter) agit, pertinere videntur. Cf. praeterea Procop. III,* 33 *sq. IV,* 18 *sq., qui de tribus bellis refert.* BE.

continere non[a] potuit, sed tandem dolor in voce[b] erupit: 'Amabilis', inquit, 'mihi locus iste est[c], sed persona quae in eo residet satis ad videndum gravis[d]'. Tunc regis alter qui aderat filius, patris sermone stimulatus, Langobardos iniuriis lacessere coepit, asserens eos, quia a suris inferius[e] candidis utebantur fasceolis, equabus quibus crure[f] tenus pedes albi[g] sunt similes esse, dicens: 'Fetilae[h] sunt equae, quas similatis[i]'. Tunc unus e Langobardis ad haec ita respondit: 'Perge', ait, 'in campum Asfeld[k], ibique procul dubio poteris *experiri, quam valide istae[l] quas equas nominas praevalent[m] *p. 62.
calcitrare; ubi sic tui dispersa sunt ossa germani quemadmodum vilis iumenti[n] in mediis pratis'. His[o] auditis, Gepidi confusionem ferre non valentes[p], vehementer in ira[q] commoti sunt manifestasque[r] iniurias vindicare nituntur; Langobardi econtra parati ad bellum, omnes ad gladiorum[s] capulos[t] manus iniciunt. Tunc rex a mensa prosiliens, sese in medium obiecit suosque[u] ab ira belloque[v] conpescuit, interminans primitus[w] eum puniri, qui primus pugnam[x] commisisset; non esse victoriam[y] Deo placitam, dicens, cum quis in domo propria hospitem perimit[z]. Sic denique iurgio conpresso, iam deinceps laetis animis convivium[a] peragunt. Sumensque Turisindus[b] arma Turismodi filii sui, ea Alboin tradidit, eumque cum[c] pace incolomem ad patris regnum remisit. Reversus ad patrem Alboin, eius dehinc[d] conviva effectus est[e]. Qui dum cum patre laetus regias delicias caperet, ordine cuncta retulit, quae[f] illi aput Gepidos[g] in Turismodi[h] regia[i] contigissent. Mirantur qui aderant et laudant audaciam[k] Alboin, nec minus adtollunt laudibus[l] Turisindi maximam[m] fidem.

a) c. ultra non valens B 1. b) vocem A 3. C *1. 4. 5. F 2. G 2. 5c. I 1. c) *deest* D 2. *3. 3. d) *deest* C 1; g. est F. G. I 2. e) *deest* D; assuris *corr.* a suris F 1. G 1; ausuris *corr.* a suris A 2. G 3; a *post add.* D 1. f) crurum G 2. g) *deest* G 4; illis G 1. 2. 3. — sunt *deest* F (*post add.* F 1). G; quibus sunt G 5a. c. h) *ita* (= foetulae) A 1. *2. 2 (*corr.* fetiles). *3. 3. 7; fetiles A 5. 6. E 1. F 1. 4. G 1. 2. 3. 5a. H 5a. I 2; fetite C *1; fetule C 4b. 5; fecile D 1, *corr.* fetide D *3a; fecule D *3; fetide B (B 3 *e corr.*). D 3. 4. 5, *e corr. etiam* F 2. G 1; fert ille C 1; fertiles C 2. G 3a. 4. *5. 5b. c. H 1; facile D 1a. 2; faciles F *2; felices I 1. i) simulatis G 1. 3. 4. I 1. 2; similasti B 1. k) Affeld C 5. F 2. G 2; Affelt D 3. I 2; Afeld G 5b; Hasfelt C 2; Feld B. D 2. l) isti A *2. B. C 2. G 1. 2. 3a. 4. *5. 5a. b. H 1. — quos B 1. m) *deest* B 1, *ubi in quaternionis primi fine* calcitrare — pratis *alia manu suppleta sunt.* n) iumentis F 1. G 1. o) Igitur his *alia manu in secundo quaternione pergente* B 1. p) quam a Langobardis perpessi fuerant *add.* B 1. 2. q) iram G 5b. c; v. ita G 3. r) manifestiusque G. s) gladium F 1. 4. G 1. 3; gladii G 4. t) capulas C 1. 2. D 2. G 2. I 2. u) suos A 3. G 3. v) *deest* C 1; que *deest* A 3. w) prius A 2. x) pugna F 1. G 1. y) victoria — placita F 1. z) peribit A 2; perimat G 2; perhimet G 1. 3; perimeret G 4. a) consilium F. G. b) Turisendus *hoc loco et infra* A 1. B 1. D 1; Turinsindus G 3. c) in G 2; c. p. *des.* F 1. d) eiusdem hinc A 5. 6. C. D. E 1; eiusdem abhinc c. C *1; eiusdemque c. F. G. e) *deest* C 1. 2. f) qui F 1. G 3; quid F 4. G 1. 2. g) Gepidis F 1. h) Turis(s)indi A 5. C 4b. D 2. 3. F 2. H 1, *e corr.* D 5. F 1. I 2; Turismundi *corr.* Turismodi D 1; *deest* I 3. i) regione G; regia aula C 5; convivio H 1. k) audacia B 1. l) *deest* F. G. m) maxime F 1. G 4; maximae G 1. 3; magnam C 2.

25. Hac tempestate Iustinianus augustus Romanum imperium felici sorte regebat. Qui et bella prospere gessit et in causis civilibus mirificus extitit. Nam per Belisarium[a] patricium Persas fortiter[b] devicit, perque[c] ipsum Belisarium Wandalorum[d] gentem, capto eorum rege Gelismero[e], usque ad internitionem delevit[1] Africamque[f] totam post annos nonaginta et sex[g] Romano imperio restituit[2]. Rursumque Belisarii viribus Gothorum in Italia gentem, capto[h] Witichis[i] eorum rege, superavit. Mauros quoque post haec[k] Africam[l] infestantes eorumque regem Amtalan[m] per Iohannem exconsule[n] mirabili virtute protrivit[o. 3]. Pari etiam modo et alias gentes belli iure conpressit. Quam ob causam propter horum omnium victorias, ut Alamannicus, Gothicus[p], Fran-
*p. 63. cicus, Germanicus, *Anticus[q], Alanicus[r], Wandalicus Africanusque diceretur, habere agnomina[s] meruit[4]. Leges quoque Romanorum[t], quarum prolixitas nimia[u] erat et inutilis dissonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes constitutiones principum, quae[v] utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coartavit eodemque[w] volumen codicem

a) Bilisarium A 5. 6. G 1. 2. *3 (*ubi hoc exstat capitulum*). 3. 4. *5. 5a. b. I 2; Vilisarium E 1; Bellisarium C 4b. D 1a. *3a. b) *deest* G 3. c) per quem F 1. G 1. d) Wandolorum F 1. G 1; Wandelorum G 4; *in codice* G *5 *sequentia usque ad* Neapolim (II, 5) II, 23. *inseruntur, codicis, quem secutus est, quaternione falso loco a biblopega posito.* e) Gelismelo A *3. f) Affr. G 3. 4, *alii.* g) VII. F 2. I 3. h) gentem capta D 1. G 4; gente capta C *1. 1. 2. i) Withichis A 3; Uutichis A *3; Withicis C 2. 4b. 5. D 2; Witigis D 3. 4, *e corr.* D 5; Witachis B 1; Wintichis E 1; Vintichis F 3; Witichisi F 1. 5; Withichisi F 4; Witihisi G 5c; Withigiso G 2; Withisi G 1. *3. 3. 5a; Wittisi G 4: Wilticis H 1. k) hoc F 1. l) Africa B 1. m) Antalan D *3a. 3. 4. 5; Amtalon A 5. 6; Amtalam C 1. 2. D 1a. H 1; Amtalem E 1; Amthalam G 3. 4; Attalam *e corr.* F 1, *et ita* F 2. 3. G 5c; Atthalam G 3a; Ampthalam F 5; Attilam F 4. n) *ita* A 2. C 1. 4b. 5. F 1; exconsulem A 1. G 1. 2, *alii*; proconsulem F 4; consulem G 3. 4. o) protrivit — belli *des.* G 3. 4. p) G. Fr. Germ. Anticus *des.* G 3. 4. L; G. Fr. Germ. *des.* C. D 1 (*ubi* Goth. Fr. *post add.*); Fr. Germ. *des.* D 2—10. I 1c; Germ. *deest* D 1a, *ubi ita legitur*: Alam. Ant. Alan. Goth. Franc. Wand. Afr. q) Alticus A 5. 5b. 6. C 5; Articus E 4, *corr.* Anticus D 5; Atticus D 3. 4. 5. 8. F 2. 3. 4. G 5; Antiquus D 2. *3. 4. 4a. 9. 11. I 1; Antiquis C *1. 1. 2. D 1. 1a; Antiquos A *2. r) *deest* A 3c. E 1, *ubi ita legitur*: Alam. Wand. Goth. Franc. Germ. Ant. Afric.; Abanicus F 1 (*corr.* Avaricus); Abbaricus F 2; Abariaticus F 5; Ibanicus F 4. G 2. *3. 3. 4. 6; Ibonicus G 5b. c; Ionicus G 5a; Onicus G *5; I 1 *codices* C *et* G *conjungens ita*: Alam. Antiquus Fr. Germ. Ibanicus Alanicus Wand. s) acnomina A *2; aucuomina *corr.* acnomina B 1; hacnomina E 1. F 1; ha(e)c nomina A 3. B 2. G 1. 2. *3. 4. 5a; hanc nomina G 3; haec omnia nomina G 5b; cognomina H 1. t) Romanę (?) F 1; Romanas G 2. 2a. 5c, *e corr.* G 1. 3; Romani G *3. 3. u) nomina F 1 (*corr.* non miuima); nominavit et G 1. *3. 3. 6; p. superflua et i. d. fuit m. G 4; q. non erat pr. renovavit et inutiles dissonantias m. G 2; pr. gravabat minoravit et inutiles dissonantias m. G 5. v) *deest* C *1. w) *ita* A 1. *2. 2. B 1. D 1 (*corr.* eundem). 1a. F 1; eodem quoque E 1; eodem G 1. 3; ad (*corr.* et) eodem G *3; eundemque A 3. B 2. F 5. H 1; idemque A 5. 6; eidemque *corr.* idemque G 2; idem G 3a; et idem G 4. *5. 5a. b. 6; ipsumque C 1. I 1; ipsum quoque C 2. — volumen *post del.* D 1.

1) *Haec ex Isidoro Paulus sumsisse videtur.* 2) *Cf. Marii chron. Paulum iisdem quibus hunc Fastis usum esse, Jacobi p.* 85. *monuit; cf. II,* 14. 3) *Cf. Jord. de R. S.* 4) *Haec et sequentia ex Digestorum praefatione vel juris Romani epitome sumta videntur; cf. Jacobi p.* 88.

Iustinianum[a] appellari praecepit. Rursumque singulorum magistratuum[b] sive iudicum leges, quae usque ad duo milia pene libros erant extensae, intra[c] quinquaginta librorum numerum redegit, eumque codicem digestorum sive pandectarum[d] vocabulo nuncupavit. Quattuor etiam institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus conprehenditur, noviter conposuit. Novas quoque leges, quas[e] ipse statuerat, in unum volumen[f] redactas[g], eodem[h] codicem novellam[i] nuncupari sancivit. Extruxit quoque idem princeps intra urbem Constantinopolim[k] Christo domino, qui est sapientia[l] Dei patris, templum, quod Greco vocabulo Agian Sophian, id est sanctam sapientiam, nominavit. Cuius opus adeo cuncta aedificia excellit, ut in totis terrarum spatiis huic[m] simile non possit inveniri. Erat enim hic princeps fide catholicus, in operibus rectus, in iudiciis iustus; ideoque ei omnia concurrebant in bonum. Huius temporibus Cassiodorus aput urbem Romam[n] tam seculari quam divina scientia claruit. Qui inter cetera[o] quae nobiliter scripsit[p] psalmorum praecipue occulta potentissime[q] reseravit. Hic primitus consul, deinde senator[r], ad postremum vero monachus[s] exstitit. Hoc etiam tempore Dionisius[t] abba in urbe Roma constitutus pascale[u] calculum miranda argumentatione conposuit[1]. Tunc quoque aput Constantinopolim Priscianus Caesariensis gramaticae artis, ut ita dixerim, profunda rimatus est. Tuncque[v] nihilominus Arator, Romanae ecclesiae subdiaconus, poeta mirabilis, apostolorum actus versibus exametris exaravit[w].

26. His[x. 2] quoque diebus beatissimus Benedictus pater et prius in loco qui Sublacus[y. 3] *dicitur, qui ab urbe Roma *p. 64.

a) Iustiniani A 3. D *3. 3. 5. 9. F 3; Iustinianeum D 2. G 5c; *deest* A 5. 6. b) magistratus F 1; magistratum G 1. c) *deest* C 1. 2. D 1a. 3. d) pandetarum E 1. F 1. 3. G 1. 2. *3. 3. 4; pandotarum G 5a; pandactarum F 2; pandattarum F 5. e) *deest* B 1. f) volumine F 1. g) reductas G 1—4; redactos D 1; redactis G *5. 5c. *G Neap.* h) *ita* A 1. *2. 2. 3. B 1. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. *3. 3; eumque G 2; eundem *e corr.* D, *alii, G. Neap.* i) novella C 1. 2. D 1. nobellum G *3; legem novellam G *5. 5b. c. k) Constantinopoli F 1. l) sapientiam F 1. m) illuc (?) similem *corr.* huic simile F 1. n) Romanam A *3. o) cetheri A 1. — quem A 2. p) conscripsit G 1. 2. *3. 3. q) *deest* D 2. r) sanator A 2; salva C 2. G 3a. s) monachum F 1. t) Diun. G 1. u) *ita* A 1. B 2. F 2. 3. 4; paschale A *2. 2. 3. 6. B 1. C 1. 2. 3. D. F 1. G 1. 2. *3. 5a. I 3; pascalem F 5. G 3. 4. 5c; paschalem *alii.* v) Tunc quoque A 2? B 1. G 3, *alii*; Tunc C *1. 1. D 1. w) ap. — exaravit *des.* G 2. x) *varias lectiones codicum Casinensium, aliorumque qui singula continent carmina (Arch. X, p.* 289, *adde*: 14) *Laurentianum XVI,* 28. *s. XI. inc.*; 15) *Ottobonianum* 477, *s. XII) indicavimus: Ed(itio)* 1. y) Sublacu C *1. 1 (*corr.* Sublacus). D 1. F 1. 3. G 1. 2. *3. 4; Sublaco G 5b.

1) *Cf. Beda, quem tamen hoc loco a Paulo exscriptum vix crediderim.* 2) *Quae hoc cap. continentur jam ante Langobardorum historiam separatim edidit Paulus; eaque ex codd. Casinensibus imprimi fecit Bethmann Arch. X, p.* 325 *sqq.* 3) *Subiaco.*

quadraginta milibus abest[a], et postea in castro Cassini[b], quod Arx[c. 1] appellatur, et magnae vitae[d] meritis et apostolicis virtutibus effulsit[e]. Cuius vitam[f], sicut notum est, beatus papa Gregorius in suis dialogis suavi sermone conposuit. Ego[g] quoque pro parvitate ingenii[h] mei ad honorem tanti patris singula eius miracula per singula distica[i] elegiaco metro hoc modo contexui[k]:

Ordiar unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,
  Virtutum cumulos ordiar unde tuos?
Euge, beate pater, meritum qui nomine prodis,
  Fulgida lux secli[l], euge, beate pater!
Nursia[2], plaude satis tanto sublimis alumno;
  Astra ferens mundo, Nursia, plaude satis!
O puerile decus, transcendens moribus annos[m]
  Exuperansque senes, o puerile decus!
Flos, paradise, tuus despexit florida mundi;
  Sprevit opes Romae flos, paradise, tuus.
Vas[*] pedagoga tulit diremptum pectore tristi;
  Laeta reformatum vas pedagoga tulit.
Urbe vocamen habens[n] tyronem cautibus abdit[o];
  Fert pietatis opem Urbe vocamen habens.
Laudibus antra sonant mortalibus abdita cunctis;
  Cognita, Christe, tibi laudibus antra sonant.
Frigora, flabra, nives perfers[p] tribus impiger annis;
  Tempnis amore Dei frigora, flabra, nives.

*) *Glossas manus s. X. XI. abhinc multas codici D 1 intulit, e. gr.* vas: capistrium; pedagoga: nutrix; tulit: attulit; diremtum: scissum. *Quas omnes exscribere longum erat.*

a) abens A 2. b) Casini A *2. 2. C *1. D 1 (*corr.* Casino). F 3. G 1. 2. *3; Cassino A *3. D 2. *3. 3 I 3; Casino *Ed.* 1. *Cas.* 1. 2; Cassiani *e corr.* F 1. c) *ita Ed.* 1. *Cas.* A 1. *3. 5. 8; arum *corr.* arx E 1; arum A 3. B 1. 2. 3. I 3; aric A 6; harum A 2. D; darum (*vel* clarum) F. G (darum *corr.* ars F 2); barum A 4. C 1. 2; baurum H 1; aurum A *2. 3c; bacrum I 1. d) vir F 1. 4. G. — magnae *corr.* magnis G 1, *et ita* G 4 6; vir magnae virtutis a. v. G 5; magnis iuxta meritis F 5. e) effusit A 1; fulsit *Ed.* 1. f) vita F 1. G 1. g) *reliqua hujus capituli des.* A 5. 5a. 6. 7. h) parvitatem G 1. — genii F 1. i) disticon G 2; elogico A 1; dicta mistica (*haec ex corr.*) ęlegi et quo metro G 3; m. distincte per metrum G 5a; distincte elegiaco disticon m. G 5c; m. distingam elegiaco metro G *5. k) *sequens carmen et quae sequuntur usque ad finem hymni des.* A *2. I 3. *Primum solummodo distichon habet* E 1, *addito:* Et cetera, *sed in calce libri carmen supplevit. Carmina et cetera usque ad capitis finem desunt* F. G (*praeter* G 5c); G 6 *alia manu coaeva supplevit priorem carminis partem:* Ordiar — mens quibus una fuit. F 2 *folio post adjecto carminum initia exhibuit. In* G 1 *in marg. corr. notavit*: deest. l) seclis A 2. m) aevum *Ed.* 1. n) babet A 1. o) abdii A 1. p) frestribus impier C 1; fers tribus C *1. D 1. I 1; inpier *corr.* inpiger I 1. — alacer *Ed.* 1. *codd.* 5. 6. *Bethm.*

1) Hunc plebs stulta locum quondam vocitaverat Arcem *Marcus in versibus.* BE. 2) *Cf. Vita S. Benedicti libro II. dialogorum a Gregorio M. scripta.*

Fraus veneranda placet, pietatis furta probantur.
Qua sacer altus erat, fraus veneranda placet.
Signat adesse dapes agapes, sed lividus[a] obstat;
Nil minus alma fides signat adesse dapes.
Orgia rite colit, Christo qui accommodat[b] aurem;
Abstemium pascens, orgia rite colit.
*Pabula grata ferunt avidi ad spelea subulci; *p. 65.
Pectoribus laetis pabula grata ferunt.
Ignis[c] ab igne perit, lacerant dum viscera sentes;
Carneus aethereo ignis ab igne perit.
Pestis iniqua latens procul est deprensa sagaci;
Non tulit arma crucis pestis iniqua latens.
Lenia flagra vagam sistunt moderamine mentem;
Excludunt pestem lenia flagra vagam.
Unda perennis aquae nativo e marmore manat;
Arida corda rigat unda perennis aquae.
Gurgitis ima, calybs capulo divulse, petisti;
Deseris alta petens gurgitis ima, calybs.
Iussa paterna gerens dilapsus vivit[d] in aequor;
Currit vectus aquis iussa paterna gerens.
Praebuit unda viam prumpto ad praecepta magistri;
Cursori ignaro praebuit unda viam.
Tu quoque, parve puer, raperis, nec occidis, undis;
Testis ades verax tu[e] quoque, parve puer.
Perfida corda gemunt stimulis agitata malignis;
Tartareis flammis perfida corda gemunt.
Fert alimenta corax digitis oblata benignis;
Dira procul iussus[f] fert alimenta corax.
Pectora sacra dolent inimicum[g] labe peremptum;
Discipuli excessum pectora sacra dolent.
Lyris amoena petens ducibus comitaris opimis;
Caelitus adtraheris Lyris[1] amoena petens.
Anguis inique, furis, luco[h] spoliatus et aris;
Amissis populis, anguis inique, furis.
Improbe sessor[i], abi, sine dentur marmora muris!
Cogeris imperio; improbe sessor, abi!
Cernitur ignis edax falsis insurgere flammis,
Nec tibi, gemma micans, cernitur ignis edax.

a) libidus A 1. D 1; lidibus A 2. b) quiacomodat A 1. B 2; quia commodat A 2. D 1. E 1. H 1. I 1; quia comendat C 1; qui commodat B 1a. F 4. H 5; quod commedat G 5c. c) Ignis — perit *duo versus erasi* C *1. d) currit C. D. H 1. e) tu quoquo — semper metuis *des.* E 1. f) iussis A 2. g) inimicum — dolent *des.* C *1. 1. 3. D 1 (*post suppl.*). I 1; inimicum — excessum *des.* C 2. I 1c. h) loco A 1. 2. C. H 1. I 1; loquo D 1; lucos B 1. 2. i) improbes exorabis *reliquo versu omisso* B 1.

1) *In Casinum montem venit, qua Lyris amnis ad radices labitur.* BI.

Dum struitur paries, lacerantur viscera[a] fratris:
Sospes adest frater, dum struitur paries.
Abdita facta patent, patulo produntur edaces;
Muneris accepti abdita facta patent.
Saeve tyranne, tuae frustrantur[b] retia fraudis;
Frena capis vitae, saeve tyranne, tuae.
Moenia celsa Numae nullo subruentur[c] ab hoste;
Turbo, ait, evertet[d] moenia celsa Numae.
Plecteris hoste gravi, ne lites munus[e] ad aram;
Munera fers aris; plecteris hoste gravi.
*p. 66. *Omnia septa gregis praescitum est tradita genti;
Gens eadem reparat omnia septa gregis[1].
Fraudis amice puer, suado captaris ab ydro:
Ydro non caperis, fraudis amice puer.
Mens tumefacta, sile, tacita et ne carpe videntem!
Cuncta patent vati; mens tumefacta[f] sile!
Pellitur atra fames delatis caelitus escis;
Nilominus mentis pellitur atra fames.
Pectora cuncta stupent, quod eras sine corpore praesens;
Quod pervisa mones[g], pectora cuncta stupent.
Vocis[h] ad imperium tempnunt dare frena loquelis;
E bustis fugiunt vocis ad imperium.
Vocis ad imperium sacris non esse sinuntur;
Intersunt sacris vocis ad imperium.
Tellus hiulca sinu corpus propellit humatum;
Iussa tenet corpus tellus hiulca sinu.
Perfidus ille draco mulcet[i] properare fugacem:
Sistit iter vetitum perfidus ille draco.
Exitiale malum capitis decussit honorem:
It procul imperiis exitiale malum.
Fulva metalla pius[k], nec habet, promittit egenti;
Caelitus excepit fulva metalla pius.
Tu miserande, cutem variant cui fella[l] colubrae[m],
Incolumem recipis, tu miserande, cutem.

a) biscena ff. C *1. 1. D *3a; al. bis gena fatris *in marg.* C 1; *corr.* viscera fr. C *1. D 1; patris A 2. b) frustantur A 1. c) *ita* A 1. 2. 3. 4. B 1. 2. C. D 1. 5; suruuntur D 3; subruuntur D 8. 9; subigentur I 1b. c; vertentur G 5c; rumpantur F 4; — evertentur *Ed.* 1. d) vertet A 1; avertet A 2; turba gravis vertet C 4. G 5c; — allidet *Ed.* 1. e) unus C. D. I 1. f) mentium facta A 1; t. stupent A 4. g) mones C. D; monet *codd. Cass. Ed.* 1. h) *hoc distichon om.* A 2. C 4. D 2, *alii*; *sequens deest* A 3. B 2 (*post suppl.*). 3. i) militat *e corr.* C *1. k) Fulvum et ala (alla B 1. C 4b. D 1) pius B 1. 2. 2a. C 1. 4b. D 1 (Fulva *e corr.*); Falva *corr.* Fulva C *1. l) felle G 6. I 1b. c, *corr.* pelle I 1, *et ita* G 5c; falla I 2. m) colubri *Ed.* 1.

1) *Paulus noster Langobardus et ipse amore suorum fortassis haec addit*: Gens eadem reparat omnia septa gregis, *quod utique verum est; nam subsequentes Langobardi principes de Cassinensi monasterio atque universa Benedictinorum familia sunt optime meriti.* BI.

Aspera saxa vitrum rapiunt, nec[a] frangere possunt;
Inlaesum servant aspera saxa vitrum.
Cur, promoconde[b, 1], times stillam praebere lechiti?
Dolia, cerne[c], fluunt; cur, promoconde[b], times?
Unde medela tibi, spes est cur nulla salutis?
Qui semper perimis[d], unde medela tibi?
Ah lacrimande[e] senex, hostili concidis ictu[f];
Ictu sed resipis, ah lacrimande senex.
Barbara lora manus ignaras criminis arcent;
Sponte sua fugiunt barbara lora manus.
Ille superbus equo reboans clamore minaci,
Stratus humi recubat ille superbus equo.
Colla paterna ferunt extincti viscera nati;
Viventem natum colla paterna ferunt.
*Omnia vincit amor, vinxit[g] soror imbre beatum[h]; *p. 67.
Somnus abest oculis; omnia vincit amor.
Simplicitate placens instar petit alta columbae;
Regna poli penetrat simplicitate placens.
O nimis[i] apte Deo, mundus cui panditur omnis,
Abdita qui lustras, o nimis[k] apte Deo!
Flammeus[l] orbis habet iustum super aethera nantem;
Quem pius ussit amor, flammeus orbis habet.
Ter vocitatus adest testis novitatis habendus;
Carus amore patris ter vocitatus adest.
Dux bone, bella monens exemplis pectora firmas,
Primus in arma ruis, dux bone, bella monens.
Congrua signa dedit vitae consortia linquens;
Ad vitam properans congrua signa dedit.
Psalmicen assiduus numquam dabat otia plectro;
Sacra canens obiit psalmicen assiduus.
Mens quibus una fuit, tumulo retinentur eodem;
Gloria par retinet, mens quibus una fuit.
Splendida[m] visa via est facibus stipata coruscis;
Qua sacer ascendit splendida visa via est.
Rupea septa petens nancta est errore salutem;
Errorem evasit rupea septa petens.

a) ne A 2. b) *ita* A 2. 4. B 1. I 2; promeconde *corr.* proconde A 1; promo conde *corr.* pro conde B 2, *et ita* B 1a. 3. C *1. 1. 2. D. I 1; promocande F 4; promocunde L 1. *codd. Cass. Ed.* 1; precor unde C 3 *et e corr.* C *1. c) certe C 1—4b. G 5c. d) times C 1—5; timens C 1a; retines I 1c; metuis D (1 *e corr.*). e) miserande B 1a. D 1. G 5c. f) *deest* A 1. g) vincit B 3. G 5c. I 2; vicit B 1 *e corr.* 1a. 2. C *1 *e corr.* D (1 *e corr.*). h) beata D (1 *e corr.*). i) omnis B. C. D; hominis *erasa litera* h I 1; aperte D *3a. 3. 4. 5; et apte C *1. 3, *et e corr.* D *3. k) omnis et a. C *1. l) *reliqua carminis pars deest* B 1, *foliis duobus excisis et pagina una et dimidia vacuis relictis; des. etiam* B 3. m) *reliqua hujus capitis des.* F 4.

1) promus condus *Plauti est vocabulum.*

Poemata parva dedit[a] famulus pro munere supplex;
Exul, inops, tenuis[b] poemata parva dedit.
Sint, precor, apta tibi, caelestis tramitis index;
O Benedicte pater, sint, precor, apta tibi[c]!

Ymnum[d] quoque singula eiusdem patris miracula continentem metro iambico archiloico ita texuimus.

*p. 68. Fratres, alacri pectore
Venite concentu pari,
Fruamur huius inclitae
Festivitatis gaudiis.
Hac[e] Benedictus aurea
Ostensor arti tramitis
Ad regna conscendit pater,
Captans laborum praemia.
Effulsit ut sidus novum,
Mundana pellens nubila.
Aetatis ipso limine
Despexit aevi florida.
Miraculorum praepotens,
Afflatus Alti flamine,
Resplenduit prodigiis
Ventura seclo praecinens.
Laturus[f] esum pluribus,
Panis reformat vasculum;
Artum petens ergastulum,
Extinxit ignes ignibus.
Fregit veneni baiulam[g]
Crucis per arma cymbiam.
Coercuit mentem vagam
Leni[h] flagello corporis.
Funduntur amnes rupibus.
Redit calybs e gurgite,
Currit per undas obsequens.
Peplo puer vitat necem.
Virus patescit abditum.
Mandata praepes efficit.
Hostem ruina[i] conterit.
Cedit[k] fremens leo grave.
*Immota[l] fit moles levis.
Rogus migrat fantasticus.
Fractum[m] revisit sospitas.
Excessus absentum patet.
Rector vafer, deprenderis.
Inique possessor, fugis.
Futura praenoscimini;
Arcana cor non contigis[n].
Fundantur aedes somniis.
Tellus vomit cadavera.
Dracone frenatur fugax[o].
Aether pluit nomismata.
Vitrum resistit cautibus.
Manant olivo dolia.
Vinctum resolvit visio.
Vitam receptant funera.
Tanti potestas luminis
Voto sororis vincitur.
Quo[p] plus amat quis, plus valet
Enare[q] quam[r] cernit polum[s].
Non ante seclis cognitum
Noctu iubar effulgurat,
Quo totus orbis cernitur
Flammisque subvehi[t] pius.
Haec inter instar nectaris
Miranda plectro claruit.
Nam pinxit apte lineam[u]
Vitae sacrae sequacibus.
Iam dux alumnis at[v] potens,
Adsis gregis suspiriis,
Gliscat bonis ydrum cavens,
Sit callis ut sequax tui!

a) dedi A 3. E 1, *et in pentametro* A 1. b) tenuit A 2. c) *aliquot editionis* 1. *codices plura addunt, quae videsis Arch. X, p.* 330. d) *novum* (XXIV) *cap. inc.* A *3. e) haec C 1. D 1. f) Daturus A 2. g) baiulum D. I 2. h) lenit A 3; lenis C 4b; levi D. I 2. i) ruinam A 1. k) redit C *1. 2. D. l) Immo C *1. 1. D 1. I 1; Inno siut moles C 4. m) Factum C *1. 1. 2. D 1. I 1. 1c. n) contegis A 2. *3. 3. 4; contigit C. D 1. 1a. I 1. 2; contingit B 2; contegit D 5; conterit D 3. 4. H 5a; tetigit D 2. o) frenatum rugax C *1. 1—3. D 1. I 1. p) Quod A 1. q) enarre A 1; enarrare A 4; evolare H 1. r) qua A *4; quam *post add.* D 1; quamquam D 2. s) polo B 2. 4. C 1—3, *e corr.* D 1; polim C 4b. t) subi A 1? subvei A 2. 4; subve inpius D 1; subvehit B 4. D 2. *3a. 3. u) linea C 2. 3. D 1; lintea C 1; lineas C 4b. v) ad A 1. I 1. 1b.c; ac C 3. D 3. 4. H 1; ait *corr.* at I 1; et D 2; alumpni sat D 1a. 9. I 2.

Libet[a] me breviter referre, quod beatus Gregorius papa minime in huius sanctissimi patris vita descripsit. Denique cum divina ammonitione a Sublacu in[b] hunc, ubi requiescit, locum per quinquaginta ferme milia adventaret, tres eum corvi, quos alere solitus erat[c], sunt circumvolitantes secuti. Cui ad omne bivium[d], usque dum[e] huc veniret, duo angeli in figura iuvenum apparentes, ostenderunt ei, quam viam arripere deberet. In loco autem isto quidam Dei servus tunc habitaculum habebat, ad quem divinitus ita dictum est:

'His[f] tu parce locis, alter amicus adest'.

Hic[g] autem, hoc est[h] in Cassini arcem[i], perveniens, in magna se semper abstinentia coartavit. Sed praecipue quadragesimae tempore inclausus et remotus a mundi strepitu mansit. Haec omnia ex Marci poetae carmine sumpsi, qui ad eundem patrem huc veniens, aliquod versus in eius laudem composuit, quos in his libellis cavens nimiam longitudinem minime descripsi[1]. Certum tamen est, hunc egregium patrem vocatum caelitus ob[k] hoc ad hunc fertilem locum et cui opima vallis subiacet advenisse, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc Deo praesule facta est, congregatio fieret. His cursim, quae omittenda non erant, narratis, ad nostrae seriem revertamur historiae.

27. Igitur Audoin, de quo praemiseramus, Langobardorum rex Rodelindam[l] in matrimonio[m] habuit[2]; quae ei Alboin, virum bellis aptum et per omnia strenuum, peperit. Mortuus itaque est Audoin, ac deinde regum[n] iam decimus Alboin ad regendam patriam *cunctorum votis accessit. Qui *p. 69.
cum famosissimum et viribus clarum ubique nomen haberet, Chlotarius[o] rex Francorum Chlotsuindam[p, 3] ei suam filiam in matrimonio[q] sociavit. De qua unam[r] tantum filiam Alpsuindam[s] nomine genuit[4]. Obiit interea Turisindus rex

a) *novum cap.* (XXVI. *vel* XXV) *incipiunt* A 2. *3. 3. C 1. 4b. 5. D 1a. *3a. b) i. h. *des.* B 1. c) consueverat C 1. 2; sicuti consueverant I 1. d) bibium A *2, *corr.* bivium A 2; convivium C. D. I 1. 2. 3; omnem vivium E 1. — usque — apparentes *des.* D 2. e) u. ad huc veneret *corr.* u. quo ad huc veniret A 2. f) *versus deest* C 2. g) Huc I 1b; Huic C 1. h) beatus Benedictus *post add.* D 1. i) arce A 2? *4. k) ab A *3. l) Ruodelindam G 2; Rodelinda F 1. G 1; Rodalindam G 5c; Rodelinquendam (en *e corr.*) C 1. m) matrimonium D 5. F. G. n) regum *corr.* regnum A 1; regnum A *2. C *1. 4b. 5. E 1. F. G. H 1. I 1. 2. 3; regnum ut iam diximus E 1. o) Chlotharius A 2. 4. C 1. G 1; Clotharius A 3. D *3a. 3. 5. G 3. 4. 5a. b. H 1; Chlottharius E 1; Chlodtharius F 1; Hlotharius G 2; Lotharius *nonnumquam* C 1. D 2. 3. p) Chlodsuindam F 1. G; Chlotsuidam C *1; Chloths. C 1; Clots. A *3. D 1; Clotfundam H 1. q) *ita* A 1. *2. *3. E 1. F 1; matrimonium *ceteri.* r) una A 1. G 1. s) Alapsuindam A 1. B 2. I 3; Alpsuidam C *1; Albsuindam A 3. C 2. D 1. 2, *et infra* A 1. 2 (*hic etiam* Albsoindam); Alsupdam A 3; Alsuindam A 2. 5. E 1; Albisindam F 1. G 1 — 4. *5. Albiscidam F 2; Absindam G 5b; Albsindam G 5c; Alfundam H 1; Lapsuindam C 1. — nomen G 1.

1) *Vide ex priore Pauli libro descriptum Arch. X, p.* 331 *sq.* 2) *Haec ex Orig.* 3) *Huic Nicetius Trevirensis epistolam scripsit, editam Bouquet IV, p.* 76. 4) *Haec ex Orig.*

Gepidorum[a]; cui successit Cunimundus in regno. Qui vindicare veteres Gepidorum iniurias[b] cupiens, inrupto cum Langobardis foedere, bellum potius quam pacem elegit[1]. Alboin vero cum Avaribus[c], qui primum Hunni[d], postea de regis proprii[e] nomine Avares[f] appellati sunt, foedus perpetuum iniit[2]. Dehinc ad praeparatum a Gepidis bellum profectus est. Qui cum adversus eum e diverso properarent[g], Avares, ut[h] cum Alboin statuerant[i], eorum patriam invaserunt. Tristis ad Cunimundum nuntius veniens, invasisse Avares eius terminos edicit. Qui prostratus animo et utrimque[k] in angustiis positus, hortatur tamen suos primum cum Langobardis confligere; quos si superare valerent, demum Hunnorum[l] exercitum e[m] patria pellerent. Committitur ergo proelium. Pugnatum est totis viribus. Langobardi victores effecti sunt[n], tanta[o] in Gepidos ira saevientes, ut eos ad internitionem usque[p] delerent atque ex copiosa multitudine[q] vix nuntius superesset[r]. In eo proelio Alboin Cunimundum occidit[s, 3], caputque illius sublatum, ad bibendum ex eo poculum fecit. Quod genus poculi apud eos 'scala' dicitur, lingua vero Latina patera vocitatur. Cuius filiam[t] nomine Rosimundam[u] cum magna simul multitudine diversi[v] sexus et aetatis duxit captivam; quam[w], quia Chlotsuinda[x] obierat, in suam, ut post patuit, perniciem[y], duxit uxorem[3]. Tunc Langobardi tantam[z] adepti sunt praedam, ut iam[a] ad amplis-

a) Gepidanorum G 3; Gebidanorum G 1; Gepidanorum *mox etiam* G 4. *5, *ubi* G 1. 3 Gebidanorum. b) *deest* G 3; iniuria G 1. c) Abaribus F 1. d) *ita* A 1 *constanter*; Hunni *corr.* Huni A 2; Uni F 1; Huni *reliqui fere omnes.* e) *deest* F. G. f) Habares F 1; Havares G 1. *Nonnumquam codd.* Avarorum, Avaris *scribunt, rarissime* Avari. g) praepararent F. G (*praeter* F 2. G 5a, *ubi* praepararentur); se prepararent I 2 *et e corr.* F 1; bellum p. G 4. h) qui C *1. i) statuerat F 1. G 1. *5; statuerent C *1. D 1; tunc A. st. G *5. k) utrumque A *2. 4. E 1; utrique A *4. G 1 (*corr.* utrimque). G 3; ntrisque C. D. F 4. G 4. H 1 (in u. a.); utriusque 1 3; animi metu tristisque F 1 *e corr.* — undiquesecus G 5b. c. l) Avarorum *e corr.* F 1; Hunnorum *hoc loco etiam* D 1. m) a F 4. G 2. 3. 4. 5a, *corr.* e E 1; *deest* A *3. n) *deest* G 2; Langobardis v. effectis G 1. 3. o) tantas in Gep. iram venientes F 1; et t. in G. ira sevierunt D 2. G 4. p) *deest* G 3; u. ad i. C 1. D 3, *alii.* q) multitudinem G 3. r) superasset F 1. G 1. 2. 3; superaret G 4. s) occidit — bibendum *des.* G *5. t) filia F 1. u) Rosemundam *codd.* C. D *saepius*, G *nonnumquam*; Rosilmundam C 2. v) diversę G 2; diversis C 3 *et* G 1. 3, *ubi* et *deest* (G 3 *post add.*). w) quam — duxit *des.* H 4. x) Chlosuindam B 1. y) pernitionem F 1. G 1. 2. 3. z) tanta F 1. a) etiam G.

1) *Ex Menandro Legat. p.* 303 *sq. (ed. Bonn.) apparet, Albuinum potius bellum provocasse; et si fides Theophylacto, Hist. VI,* 10, *belli causa fuit Rosemunda ab Albuino rapta (idem Orig. verba:* quae praedaverat *indicare videntur). Sed Paulus duo bella in unum confundit. Albuinus enim primo Cunimundum vicit; tunc Justino Gepidis auxilia praeparante, Albuinus pacem obtulit et matrimonium cum Rosimunda; frustra, Cunimundus bellum renovavit, quo occisus est a.* 567. *Ita Theophylactus. Johannes Biclariensis falso annum* 571. *habet.* BE.
2) *Ita etiam Menander l. l.* 3) *Haec ex Orig.*

simas pervenirent divitias. Gepidorum vero ita genus est deminutum, ut ex[a] illo iam tempore ultra non habuerint[b] regem[1]. Sed universi qui superesse bello[c] poterant aut[d] Langobardis subiecti sunt, aut[e] usque *hodie, Hunnis eorum *p. 70.
patriam possidentibus, duro imperio subiecti gemunt. Alboin vero ita praeclarum longe lateque nomen percrebuit, ut hactenus etiam tam aput Baioariorum[f] gentem quamque et Saxonum[g], sed et alios eiusdem linguae homines[h] eius liberalitas et gloria bellorumque felicitas et virtus in[i] eorum carminibus celebretur[k]. Arma quoque praecipua sub eo fabricata fuisse[l], a multis hucusque narratur[m].

EXPLICIT[n] LIBER PRIMUS.

INCIPIUNT[o] CAPITULA LIBRI SECUNDI.

1. Quomodo Langobardi conducti a Narsete chartolario[p] eidem contra Gothos auxilium praestiterunt.

a) *deest* G 1 (*post add.*). 2. 3. 4. b) habuerit G 1. 2. 4; haberent D 2. 3. c) *deest* B 1. d) ad *corr.* aut F 1; a. F *2. 4. G 1—4; *deest* F 5. G 5a. b. c. I 3. e) et G. f) Bavoariorum A *3; Baiuariorum F 1; Baiuvariorum C *1. G *in prioribus libris constanter.* g) Saxorum A 1. 3; Saxonorum F 1. G 1. 3. h) hominis F 1. G 1. i) *deest* B 2. k) celebret F 1. G 1. l) fuisset F 1. G 1. m) narrantur C 1. F 2. G 5c. n) Historiae Langob. expl. A 3. 4; De historia Lang. expl. F 5; l. primus, *post add.* istorie Langob. D 1; Finit liber primus D 2; *haec omittunt* F 1. G 3. 4, *alii.* o) Incipit de historia capitula l. s. A 2; capituli D 1. *Indicem omittunt* A *2. 6. B 2a. E 4. F. G 5b. I 2; *codices* G 1. 2. 3. 4. *5. 5a. c. *ita exhibent*: 1. De eo quod Narses patricius legatos ad Albuin dirigit, quatenus ei pugnaturum (—ro 2) cum Gothis auxilium ministraret; et de morte Totilae regis. 2. De eo quod Buccillinus et Amingus (Emingi 1; Hemming 2) Francorum duces a Narsete (Nersete 2) superati, extincti sunt. 3. Hic Narses, superato Sindualdo (— waldo 2) rege, celsa eum de (*deest* 2. 4) trabe suspendit. 4. De signis mortalitatis in Italia, et de morte Iustiniani augusti et imperio Iustini. 5. De accusatione, qua Romani Narsetem Iustino et eius coniugi Sophiae fecerunt, et de Langobardis ad Italiam invitatis. 6. De eo quod Albuin Italiam profecturus ab amicis suis vetulis Saxonibus auxilium petit, cum quo et plus quam (quam et 3) viginti milia venerunt. 7. Hic relicta Langobardi Panonia et commendata Hunnis (Hunis 2; Huinnis 3) Italiam properant possessuri. 8. Hic adventus regis Albuini (A. r. 3. 4) ad (*deest* 2) montem Regis (regii 3). 9) De eo quod Albuin in castro Foroiulii (Foraiulii 1; Foroiulo *5. 5a) Gisulphum (— fum 2. 3. 4) nepotem suum, qui eius strator erat, ducem constituit. 10. De morte Chlotharii (Hloth. 2) regis Francorum, et eius regnum quadrifarie divisum (regno q. diviso 2. *5. 5a), et de bello (eius b. 3. 4?) Avarum in Francos inlato. 11. De morte Narsetis patricii. 12. Quod rex Albuin Felici episcopo Tarvisiano omnes facultates ecclesiae concessit. 13. De eo quod Fortunatus in arte grammatica sive rethorica seu metrica (geometrica 3) clarissimus extitit. 14. De eo quod Albuin paucis exceptis totas Venetiae primae provinciae civitates (*corr.* civitate 2) coepit. 15. De secunda provincia Liguria et de (*deest* 4) Retia (Reci 3) prima et Retia secunda. 16. De Alpibus Cottiarum (Gotiarum 1. 3. 4) et Tuscia (Tustia 1). 17. De Campania et Lucania. 18. De Alpibus Apenninis (*corr.* Apeninis 2) et Emilia. 19. De Flamminia (Flaminia 3. 4) et Picenum (Picenu 1; Piceno 2. *5. 5a). 20. De Valeria et Samnium (Samnio *5. 5a). 21. De Apulia (Apullia 1. 3) et Sicilia. 22. De Corsica et de Sardinia (et Sardia 4). 23. Quod Brennus (Breunus *post corr.* Brennus 1; Bremunus 3; Premunus 4) rex quondam Gallorum cum tricentis milibus ad Italiam venerit. 24. Quod Italia et Ausonia et Latium (Lacium 1) vocitetur. 25. Ubi Albuin Liguriam introivit. 26. De eo quod Ticinensis civitas per triennium sit

1) *Haec ex Orig.*

*p. 71. *2. Quomodo Narsis Buccellinum[a] et Amingum Francorum duces[b] superavit, et de morte Leutharii[c] tercii ducis.
3. Quomodo Narsis Sinduald[d] Herulorum regulum sibi rebellantem[e] extinxit.
4. De signis pestilentiae et mortalitate quae tempore Narsetis[f] Italiam vastavit.
5. De invidia Romanorum adversus Narsetem, et[g] quomodo eum accusaverunt apud imperatorem, et qualiter ipse Narsis Langobardos ad Italiam possidendam invitavit.
6. Quomodo[h] Alboin Saxones ad suum auxilium adscivit.
7. Qualiter[i] Alboin cum Langobardis, relicta Pannonia[k], ad Italiam venit.
8. Quomodo Alboin ad Italiae fines veniens, montem Regis ascendit, et de bisontibus[l] feris.
9. Quomodo Alboin Venetiarum fines ingressus, in[m] Foroiuli Gisulfum suum nepotem ducem constituit.
10. Qui reges eo tempore Francis imperabant, et de[n] Benedicto papa deque[o] Paulo Aquileiensi patriarcha.
11. De morte Narsetis.
12. De Felice episcopo Tarvisiano, quomodo[p] Alboin ad Plabem fluvium occurrit.
13. De hoc eodem Felice et Fortunato sapientissimo viro.
14. Quomodo Alboin Venetiarum provincia[q] cepit, et[r] de nomine vel finibus eiusdem Venetiae.
15. De Liguria[s] secunda Italiae provincia[t], et[u] de duabus Retiis[v].

obsessa, et quod famis universam Italiam devastaverit. 27. Hic Albuin Ticinum ingreditur. 28. De eo quod Albuin insidiis Rosimundae suae coniugis Veronae sit interemptus. 29. Quod Helmigis, extincto Albuin, cum Rosimunda Ravennam fugit, ubi Dei iudicio uterque veneno uno momento perierunt. 30. Ubi Longinus praefectus Albsuinda (Albsuindam 4. *5. 5a *et e corr.* 1), Albuini regis filiam, Constantinopolim mittit. 31. Ubi Clep (Cleph 4), nobilissimum in urbe Ticinensium, Langobardi sibi regem statuerunt. 32. De eo quod mortuo Clep Langobardi per annos decem sub ducibus fuerunt. (EXPLICIUNT CAPITULA *add.* 1. 2. 4). F 1a *indices hujus libri ita de suo finxit*: 1. De Narseo patritio. 2. Quod Narseus Bucilinum vicit et interfecit. 3. Item de Narsetis actibus. 4. De peste inguinaria. 5. Quod Romani Narsetem accusaverunt. 6. Quod Alboin a Narsete in Italiam vocatus sit *etc.* *Denique* F 2. G 6 *ita*: Narsis pugnaturus cum Gothis auxilium habens Langobardorum vincit (*deest* F 2). Francorum duces Bucillinum et Amingum Narsis superat. Narsis Sinduald rebellantem occidit et Italiam totam subiugat et iustus describitur (et — describitur *des.* F 2). Hoc tempore gravissima pestis in Liguria orta est *etc.* p) *ita* D 1. E 1; cartol. A *3; chartul. *alii*; *cf. p.* 84 *n.* g.

a) Bucell. A 1. D 2, *alii*; Buccillinum C 1. D 1, *alii*. b) *deest* C 1. D 1 (*post suppl.*). I 1. c) Leutherii C. D. H 1; Lautharii E 1; Loutarii A 5. d) Sindualdum D 2, *alii*. e) rebellatum rebellantem B 1. f) Nascitis *Pal. Ass.* g) et — invitavit *des.* C. D. H 1. I 1. h) Qualiter C 1. D 1; *hoc argumentum deest* D 2. i) Quomodo C. D. H 1. I 1. k) Pannoniam B 1. D 1. l) bissontibus C. D. I 1; *deest* A 5. m) in — constituit *des.* C. D. H 1. I 1; sit *post add.* D 1, *et ita* D 2. 3. n) *deest* C *1. o) deque P. A. p. *des.* C. D. H 1. I 1. p) quomodo — occurrit *des.* C. D. H 1. I 1; in ad Plavem *cum antecedenti argumento junctum* B 1, *ubi*: De Felice est; D 5 *arg.* 11. *et* 12. *conjunxit.* q) *ita Pal. Ass., ut videtur,* A 1. B 1; provinciam *ceteri.* r) et — Venetiae *des.* C. D. H 1. I 1. s) Liguaria B 1; Ligoria C 1. D 1. I 1. t) provintiae C 1. I 1. u) et d. d. R. *des.* C. D. H 1. I 1. v) terris A 1? regis B 1.

16. De[a] quinta provincia Italiae, quae Alpes Cottiae[b] appellantur, et de sexta, quae Tuscia[c] dicitur.
17. De[d] Campania septima Italiae provincia, et de[e] Lucania sive[f] Britia, quae est octava.
18. De Appenninis[g] Alpibus, quae nona est Italiae provincia, et[h] de Emilia decima.
19. De Flamminia undecima Italiae provincia, et de Piceno[i], quae duodecima conputatur.
20. De Valeria et[k] Nursia, quae[l] pro provincia tercia decima[m] ponitur, et[n] de quarta decima Samnium.
21. De Apulia et Calabria et Sallento[o], quae quinta decima provincia appellatur.
22. Sexta decima[p] provincia Italiae Sicilia est, septima decima[q] Corsica, octava decima Sardinia.
23. Ob quam causam aliqua pars Italiae Gallia Cisalpina[r] vocatur, et de Gallorum in Italiam primo adventu.
24. Quare[s] Italia sic vocatur[t], ut[u] quid etiam Ausoniam[v] vel Latium[w] dicitur.
*25. Quomodo Alboin Mediolanium[x] ingressus est et[y] universas Liguriae civitates cepit, et de Honorato archiepiscopo, et de obitu Pauli patriarchae, et quia ei Probinus[z] successit. *p. 72.
26. Quomodo Ticinensis civitas tribus annis obsessa est, et quia Langobardi Tusciam invaserunt, et[a] quia plures de aliis gentibus secum in Italia[b] adduxerunt.
27. Quomodo Alboin Ticinum ingressus est.
28. Quomodo Alboin, postquam tribus regnaverat annis, consilio suae coniugis ab Helmechis[c] interfectus est.
29. Quia[d] Helmechis regnare voluit, sed non potuit, et[e] quomodo cum Rosemunda ad Ravennam confugiit, et quomodo inde[f] sunt extincti.
30. Quomodo[g] Longinus post eorum mortem Alpsuindam[h] cum Langobardorum thesauro imperatori[i] direxit, et de

a) et quinta D 2, *hoc argumentum cum antecedente jungens.* b) Scotię A 3; Cotię I 1; cotidie D 1; quotidie C 1. c) Tussientia C 1. d) *hoc arg. deest* C 1. F 1; *cum praecedente ita jungit* H 1: d. deque septima et de Lucanias. e) *deest* A 1? f) sive de A 1? g) Apenn. C 1. D 2. h) et d. E. d. *des.* C. D. H 1. I 1. i) Picena D 2. 3. k) *deest* C *1. l) q. est t. p. D 2. m) decimaque C 1. D 1. — prov. *deest* C *1. 1. I 1. n) et de q. Samnium *des.* A 1. 4. C. D. H 1. I 1. *Huic arg. sequens adjungit* H 1. o) Spallentio *corr.* Spallento C 1; Psallento C 3. I 1. — quae — appellatur *des.* C. D. H 1. I 1; pr. *deest* A 3. p) *hoc arg. deest* I 1; Quod s. p. Italia sit H 1. q) septima D 1. r) Galliacis albina C *1. D 1. I 1; Galliacis alpina D 2; Galliacis abina C 1; Gallia ei sabina C 2. — vocitatur C. I 1. — et — adventu *des.* C. D. H 1. I 1. s) *hoc arg. deest* I 1. t) vocitatur C 1. D 1. u) ut — dicitur *des.* C. I 1. Cap. 25. Ut q. e. Auxonia vel Latina d. D 3. v) *ita* A 1? 2b. 3. w) Lantium A 3. C *1. D 1; Latinum D 2. x) i (*corr.* in) M. D 1; in M. C *1. 1. D 2. F 1; in medium Latium D 3. y) et — successit *des.* C. D. H 1. I 1. z) Provinus B 1. a) et — adduxerunt *des.* C. D. H 1. I 1. b) Italiam A 3. c) Helmichis A 3. B 1. d) Quomodo D 2. 3. e) et — extincti *des.* C. D. H 1. I 1. f) ibidem A 3. g) *hoc arg. deest* I 1. h) Albs. c. Langobardis B 1. i) ad imperatorem D 2.

EXPLICIUNT[d] CAPITULA.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

1. Igitur[e] cum circumquaque frequentes Langobardorum victoriae personarent, Narsis[f] chartolarius[g] imperialis, qui tunc praeerat Italiae, bellum adversus Totilam Gothorum regem praeparans, cum iam pridem Langobardos foederatos haberet, legatos ad Alboin[1] dirigit, quatenus ei pugnaturum[h] cum Gothis auxilium ministraret. Tunc Alboin electam e[i] suis manum direxit, qui Romanis adversum[k] Getas[l] suffragium ferrent. Qui per maris Adriatici[m] sinum in Italiam transvecti, sociati[n] Romanis pugnam inierunt cum Gothis; quibus usque ad internitionem pariter cum Totila suo rege deletis[o], honorati[p] multis muneribus victores ad propria remearunt. Omnique[q] tempore quo Langobardi Pannoniam[r] possiderunt Romanae[s] rei publicae adversum[t] aemulos adiutores fuerunt.

2. His temporibus Narsis etiam Buccellino[u] duci bellum intulit. Quem Theudepertus[v] rex Francorum, cum in Italia[w]
*p. 73. introisset, reversus ad[x] Gallias, cum Amingo[y] *alio duce ad

a) et — interemit *des.* C. D. H 1. b) Caleph C 1; Cheph I 1. c) et d. m. e. *des.* C. D. F 1. H 1. d) Explicit D 1. E 1; — capitalia C 1; *haec des.* B 1. e) Igitur — frequentes *des.* B 1, *rubro ut videtur scribenda, manu recenti (s. XVI. XVII.) suppleta*; Igitur — personarent *des.* B 1a. f) Narses D 2. *3a. F 1. G *5. 5c. I 2, *alii*; Narsus G 3 *const.* g) carthol. A 2; charculalius C 1; carticularius G 3; cartul. F 1. G 1. 2, *alii.* h) pugnaturam C *1; pugnaturo A 4 G 2. H 3. i) eius m. F 1; ei m. G; essuis *corr.* e suis C 1; ex A *5. k) adversus F 1. G 1. 2. *3. l) Gethas I 1; Gothas A 3. E 1; Gothos A 5. B 1a. C 2. H 1. I 2. 3, *e corr.* G 5c; gentes F 1 (*corr.* Gothos). G 1 (*superscr. alia manu* vel Gothos). 2. 3. 4. *5. 5a; gens G 5b. m) Atriat. F 1. G 1. n) sociatique G 2. o) delictis A 1; deleti B 1. F 1. G 1. p) honerati A 1 *e corr.* D 1, *corr.* honorati F 3; honeratis A 4; honoratis E 1; onerati C 2. D 3. q) Omniaque tempora F 1. G 1. 2. *3. 3. r) Panonia F 1. s) Romani F 1. G 1. 3. t) adversus A 2. B 1. u) Buccillino A *2. E 1. G 1. 2. *3; Buccilino F 2. 3; Bucelino G *5. 5c; Buzelino G 5b; Bucillino F 1? (*post* Buccillin.). G 3. v) Teudep. A 2. B 1 (*postea* Teudeb.). F 1 (*mox* Teudip.). G 1. 2; Teudeb. C 1. D 1. G *3 (*postea* Teudip.); Teudb. G 4; Theodep. A *3; Theodeb. C 2. D 3; Teodeb. D 2; Thiadp. G 2 (*postea* Thiadb.). w) *ita* A 1. F 1. 2. *2. G 1; Italiam *ceteri.* x) ad G. *des.* D 2. y) Emingo G *5. 5c.

1) *Error. Audoin fuit, quem per totum bellum Gothicum regnasse, scimus ex Procopio* IV. 26. 33. *Miserat ea auxilia Audoin a.* 550, *remisit Narsis autumno* 552. BE.

subiciendam Italiam[a] dereliquerat. Qui Buccellinus cum pene totam Italiam direptionibus vastaret et Theudeperto suo regi de praeda Italiae munera copiosa conferret[1], cum in Campania hiemare[b] disponeret[c], tandem in loco cui Tannetum[d] nomen est[2] gravi bello a[e] Narsete superatus[f], extinctus est. Amingus[g] vero dum Widin[h] Gothorum comiti contra Narsetem[i] rebellanti auxilium ferre conatus fuisset, utrique a Narsete superati sunt. Widin captus Constantinopolim exiliatur. Amingus vero, qui ei auxilium praebuerat, Narsetis gladio perimitur. Tertius quoque Francorum dux nomine Leutharius[k], Buccellini germanus, dum multa[l] praeda onustus ad patriam[m] cuperet reverti, inter Veronam et Tridentum[n] iuxta lacum Benacum[o. 3] propria morte defunctus est.

3. Habuit nihilominus Narsis certamen adversus Sinduald[p] Brentorum[q. 4] regem, qui adhuc de Herulorum stirpe remanserat, quos[r] secum in Italiam[s] veniens olim[t] Odoacar adduxerat. Huic Narsis fideliter sibi primum adhaerenti

a) *deest* D 2. b) Campaniam remeare G 2. c) disposuit C *1. 1. D 1. d) Tanetum A 3. 4. C 1. I 1; Tamnetum A *3. G *3, *e corr.* G 3; Tarmentum D 1. G 2; Tamentum G 1. 5; Tannetam̄ F 1; Tamnetam F 4; Tamneta F 2; Tannetam F 5; Tametus L 1; Cannetum I 3, *et ita corrector* A 2, *qui adjecit*: non longe a kasa Marii. e) ad F 1. f) superatus — a Narsete *des.* D 1 (*post suppl.*). D 1a. g) Amingus — exiliatur *des.* G 4. h) Widim B 2; Windin B 3. D 3. 4. E 1, *et mox* C *1. 1. 3. F 1. G 1. 3. *5. 5c. H 1; Windi D 1. 1 3; Guidin C 2. 1 3. i) Narsete F 1. k) Leuthaurius A 1; Liuthuarius B 1; Leuthardus C 1. 2; Leutherius D 3. l) multam predam F 1; v. ad p. c. r. *des.* D 1 (*post suppl.*). m) patria F 1. — cupiret F 1. G 1. 3. n) Tridendum C 1; Trentum F. G 1. *3; Trientum G 4; Tarentum G 2. 5. o) Benocum A 2. p) Sinduald *corr.* Sinduuald G 4; Sindual A 3. *3; Sindualdo B 1; Silduald A 1; Siduald C *1, *corr.* Sisuald D 1; Sisuald(um) *ceteri* D. H 1; Sisuad H 3; Sidualo C 4b; Iduald C 1—3. q) Brendorum A *2. L 1; Brebtorum C 1. 2. 4. 5. D 1; Brettonorum F 1. G 1. 2. *3. I 1. 1b; Bretenorum G 3. 4; Brettanorum F 4; Britorum A 5. 6; Brionum G 5. r) quem A *2. 3? 5b. G; qui A 5. 6. s) Italia F 1. G 1. t) solim *post corr.* solum (*ita*: solumodoacar) A 1, *corr.* olim B 1. F 1; sol *duabus litteris erasis* A 2; solummodo acharad duxerat A 5; solummodo acarad duxerat A 6; solummodo odoachar addux. E 1; solummodo acari addux. F 5; solummodo secum addux. A *2; simul accar addux. C 4; simili modo acar (achar C 2. I 1) addux C *1. 1. 2. I 1, *corr.* s. m. Odoacer D 1, *et ita ceteri* D; quos s. Italiam veniens addux. F 2.

1) *Haec ex Greg. Tur. III*, 32. *sumta videntur. Paulus praeterea alium sequitur auctorem, fortasse Secundum.* 2) *Ad ripas Casilini fluminis, qui et Vulturnus dicitur, bellatum fuisse, constat ex citato Agathia lib. II*, 4—9, *locusque inscriptis carminibus celebratus, ut Constantinus Porphyrogen. in them. Imperii Orien. lib. II, them.* 11: τὸν δὲ Βουτελῖνον κατεπολέμησεν ὁ Ναρσῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Κασουλῖνον. *Locum autem Tanneti a Paulo memoratum assignare me non posse, ingenue fateor.* BI. *De urbe inter Parmam et Regium sita alii cogitarunt.* 3) *Ad urbem Cenedam, vel, ut scribit Agathias (II, 3), Cenesam.* BI. 4) *Iidem fortasse qui Breones vel Briones appellantur, in Alpibus Noricis habitantes; de quibus cf. Jaeger, SB. d. Wien. Akad. XLII, p.* 351 *sqq. A Paulo Erulorum nomen ita esse depravatum, sine causa statuit Zeuss p.* 484.

multa beneficia contulit; sed novissime superbe rebellantem[a]
565. et regnare cupientem, bello[b] superatum et captum celsa de[c] trabe suspendit[1]. Eo quoque tempore Narsis patricius per Dagisteum[d] magistrum militum, virum bellicosum et fortem, universos Italiae fines obtenuit[2]. Hic Narsis prius quidem chartularius[e, 3] fuit, deinde[f] propter virtutum[g] merita patriciatus honorem promeruit. Erat autem[h] vir piissimus,
*p. 74. in religione catholicus, in pauperes *munificus, in[i] recuperandis basilicis satis[k] studiosus, vigiliis et orationibus in tantum studens, ut plus supplicationibus ad Deum profusis quam armis bellicis victoriam obtineret.

570. 4. Huius temporibus in provincia praecipue[l] Liguriae maxima pestilentia exorta est[4]. Subito enim apparebant quaedam signacula per domos, hostia, vasa vel[m] vestimenta, quae si quis voluisset abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum coeperunt nasci in inguinibus hominum vel in aliis deligatioribus[n] locis glandulae[o] in modum nucis seu dactuli[p], quas mox subsequebatur febrium intolerabilis aestus, ita ut in triduo homo extingueretur. Sin vero aliquis triduum transegisset, habebat spem vivendi. Erat[q] autem ubique luctus, ubique lacrimae. Nam, ut vulgi rumor habebat, fugientes[r] cladem vitare, relinquebantur domus desertae habitatoribus, solis catulis domum[s] servantibus. Peculia sola remanebant in pascuis, nullo adstante pastore. Cerneres[t] pridem villas seu castra repleta agminibus hominum, postera vero[u] die universis fugientibus cuncta esse in summo silentio. Fugiebant filii, cadavera insepulta parentum relinquentes[v], parentes obliti pietatis viscera natos relinquebant[w]

a) rebellem C *1. 1. 2. D 2. 3. b) bellum F 1. c) *deest* E 1; in F 2. 3. 4. G 4. I 3; celsam de F 1. G 1. 2. *3; celsam eum t. G 3; celsum de H 5; alta de C 2. d) Dagisterium D *3a. 3. 4. e) *ita vel* cartul. *hoc loco omnes.* f) deinde — promeruit *des.* C 3. g) virtutis A 5. 6. F 1? virtum B 1, *corr.* virtutum A 3; virtutem E 1. G. — merito F 1. G 1—4. *5. 5a; merita v. G 5b. h) enim D 2. 3. i) in — orat. *des.* C 3. k) st. s. D 3. G 2. l) *deest* F. G. m) *deest* A 2. n) *ita* A 1. 2. B 1. F 1. G 1. *G. Neap.*; delicat. *ceteri*; d. membris D 2. 3. o) glandicule A 3; glandolae F 1. G 1. 3. p) *ita* A 1. 2. B 1. C *1. D 1. F 1. *G. Neap.*; dactili A 3. G 1. 2, *alii.* q) Erant A 2. C. D. H 1. I 1, *corr.* erat B 1; Erant — lacrimae *des.* G *5. r) quaereutes c. v. G 2; f. c. vitare voleutes C. I 1; vitarem A 4; uttam *corr.* vita D 1, *et ita ceteri* D; vitam H 3; vite *e corr.* H 1; ita A 5. 6; ut cladem vitarent G 5a; *et post* servantibus: ut vulgo (vulgi 5c) fugientes cladem vitarent G 5b. c. s) domus A *3. t) Cerneris G 1. *3. 3; Cerneus G 4. u) *erasum* D 1; *deest aliis* D. v) *deest* G 1 (*post add.*) 2. *3. 3; *in* F 1 *deletum videtur.* w) relinquebat F 1. G 1.

1) *Cf. Marium a.* 565. *et G. pont. Joh. III, ubi haec minus recte ante Bucellini et Amingi caedem narrantur.* 2) *Dagisthaei potissimum virtute Roma Gothis erepta suisque restituta anno* 26. *imp. Justiniani, ut Proçop. refert lib. IV, cap.* 33, *in causa fuit ut universa etiam Italia recuperaretur, eoque sensu intelligendum esse Paulum nostrum hoc loco putaverim.* Bl. 3) a Narsete scribarum *Or. Patricium eum dicit Beda.* 4) *Cf. Marium a.* 569. 570; *Exc. Sangall. a.* 570.

aestuantes. Si quem forte[a] antiqua pietas perstringebat, ut vellit[b] sepelire proximum, restabat ipse insepultus; et dum obsequebatur, perimebatur, dum funeri obsequium praebebat, ipsius[c] funus sine obsequio manebat. Videres[d] seculum in antiquum[e] redactum silentium[f]: nulla vox in rure, nullus pastorum sibilus, nullae insidiae bestiarum in[g] pecudibus, nulla damna in domesticis volucribus. Sata transgressa metendi tempus intacta expectabant messorem; vinea[h] amissis foliis radiantibus uvis inlaesa manebat hieme propinquante. Nocturnis seu diurnis[i] horis personabat tuba bellantium, audiebatur a pluribus quasi murmur exercitus. Nulla erant vestigia commeantium, nullus cernebatur percussor[k], et tamen visum[l] oculorum superabant cadavera mortuorum. Pastoralia loca versa fuerant in sepulturam[m] hominum, et habitacula humana facta fuerant confugia bestiarum. Et haec quidem mala intra Italiam[n] tantum usque ad fines gentium Alamannorum et Baioariorum[o] solis Romanis acciderunt[p]. Inter 567.
haec Iustiniano principe vita decidente[q], Iustinus[r] minor rem publicam aput Constantinopolim regendam suscepit[1]. His quoque temporibus Narsis patricius, cuius ad omnia studium[s] vigilabat, Vitalem[t] episcopum Altinae civitatis, qui ante annos plurimos ad Francorum regnum confugerat, hoc est ad Agonthiensem[u.2] civitatem, tandem[v] conprehensum aput Siciliam exilio damnavit.

*5. Igitur deleta, ut dictum est, vel superata Narsis *p. 75.
omni Gothorum gente[w], his quoque de quibus diximus[x] pari modo devictis[y], dum multum[z] auri sive argenti seu ceterarum specierum[a] divitias adquisisset, magnam[b.3] a Romanis, pro[c] quibus multa contra eorum hostes laboraverat,

a) fortem *corr.* forte A 1. b) *ita* A 2. E 1. F 1; bellit A 1; velit A *2. 3. B 1. C *1. 1. D 1; vellet G 1. 2, *alii.* c) ipse F 1 *e corr.* G 1—5. H 1. I 2. d) Videris A *2. F 1. G *3. 4; Videre A 2? B 1. E 1. e) antiquo F 1. f) *deest* G 2. g) transgresso m. tempore G *5. 5a b. H 1. h) vineam *corr.* vinea A 2. F 1; vinea — manebat *post corr.* vineae manebant B 1, *et ita* C 2. i) diuturnis G 2. *3. I 1; diuturniori G 3 k) percursor G 1. 4. l) visoculorum F 1? visu oc. G 1. m) sepultura B 3. E 1. F 1. G 1 (v. f. in s. *eadem manu suppl.*). *3. 4; sepultaram G 2; sepulturas C 5; in sep. — fuerant *des.* G 5b. n) Italia F 1. G 1. o) Baiuar. F 1; Baiuuar. G 1. 2. 3, *alii*; Baicaricorum *utraque littera* c *e corr.* A 3. p) acciderant C 2. D 2. 3 q) *ita* A 1. 2. 3. 4. B 1. 2. E 1. F 1. *2. 4. G 1. 3. 4. 5b. r) Iustinianus C 1. I 1. s) qui ad omnia studia C. D. I 1. t) Vitale F 1. u) Agonciensem B 1a. 2 3; Agonthiniensem A *2; Agontiensem C 5; Agothiensem D 1 *e corr., et ita* D 2; Ogothiensem A 4; Agatensem D 3. 4. 8, *e corr.* 5; Agodnensem F 5; Agotiesem E 1; Gothiensem G 2. L 1; Gonthiensem H 1; Agonthiensem *superscr. littera* m A 6; in Agonthiensem A 5; Agonth. *corr.* Magonth. G 1. 3; Magonthiensem I 3; Agomogontiensem G 5a; Mogonciacensium G 5b; Mogontiensem G 5c. v) *deest* C 1. w) gentem B 1. F 1 — o. Goth. *des.* D 3. x) *deest* H 1. y) devictus B 1; dedictis F 1; deletis G 1—5; debitis A 5. 6. z) multā A 1. a) meciarum A 1; speciarum B 1. E 1. b) magna A 1; magnan B 1. c) per F 1. G 1. 2. 3.

1) *Cf. Bedae chron.* 2) *Aguntum sive Inticha, Innichen, ad fontem Dravi.* BE. 3) magnam — pertulit *ex Beda.*

invidiam pertulit. Qui contra eum Iustiniano[a] augusto[1] et eius coniugi Sophiae in haec verba suggesserunt, dicentes quia: 'Expedierat Romanis, Gothis potius servire quam Grecis, ubi Narsis eunuchus imperat et nos servitio[b] premit; et haec noster piissimus princeps ignorat. Aut libera nos de manu eius, aut certe et civitatem Romanam et nosmet ipsos gentibus tradimus[c]'. Cumque hoc Narsis audisset, haec breviter retulit verba: 'Si male feci cum Romanis, male[d] inve-
567. niam'. Tunc augustus in tantum adversus Narsetem commotus est, ut statim in Italiam Longinum praefectum mitteret, qui[e] Narsetis locum obtineret. Narsis vero, his cognitis, valde pertimuit; et in[f] tantum maxime[g] ab eadem Sophia augusta territus est, ut regredi ultra Constantinopolim non auderet. Cui illa inter cetera, quia eunuchus[h] erat, haec fertur mandasse, ut cum[i] puellis in genicio[k] lanarum faceret[l] pensa dividere. Ad quae[m] verba Narsis dicitur haec responsa[n] dedisse: talem[o] se eidem telam orditurum, qualem ipsa, dum viveret[p], deponere non possit[2]. Itaque odio metuque exagitatus in[3] Neapolim Campaniae civitatem[q] secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem[r] dirigit, mandans, ut paupertina[s] Pannoniae rura desererent et ad Italiam cunctis refertam divitiis possidendam venirent[t]. Simulque multimoda pomorum genera aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit[u], quatenus eorum ad veniendum[v] animos possit[w] inlicere[4]. Langobardi laeta[x] nuntia et quae ipsi praeobtabant[y] gratanter suscipiunt deque[z] futuris commodis[a] animos adtollunt. Continuo aput Italiam terri-

a) *ita* A 1. *2. 2. B. C *1. 1. 2. 4. D. E 1. F. G 1. 2. *3. 4. I 3. (*corr.* Iustino F 1. G 1. *3. 4). *Andr.*; Iustino A *3. 3. 4. *5. 5. 6. H 1. I 2, *cum Beda.* b) servituti opremit F 1. c) trademus D 2. 3. F 1 *e corr.* G 1. 2. I 1, *alii.* d) malem *corr.* male E 1, *corr.* malum D 1, *et ita* C *et alii* D. H 1. I 1. e) qui — obtineret *des.* G *3; l. o. N. *post suppl.* D 1. f) *deest* F 1. G 1. 2. *5. g) *deest* C 1. 2. h) henehus C 1. i) cum C 2. D (*e corr.* 1). H 1. k) geniculo A 1; genio F 5. G *5; genecio *vel* genetio B. C 1, *alii;* geneteo G 4; gyneceum C 4b. l) faeere B 1. F 1. G. — pensam A 4. C 1. 3. D 1. F 2. 3. H 1; pensas G 3. 5. — divadere A 2. m) Atque F 1. n) verba D 3; verba vel r. G 5c. o) tales F 1 (*post suppl.* telam); tale G 1. — quale F 1. p) viverem A 2; vivere F 1. G 1; v. *corr.* adviveret D 1. q) Neapoli D. — civitatis A 2; Neapolitanam civitatem C. D. r) gente F 1. s) paupertinam A 4. C 1. 4b. F 3. 4. G 3; pautpertinam B 2; paupertinae G 2. 5b. c; pauperrima F 2. 5. H 1. I 2. t) veniret F 1. G 1. u) *deest* B 1. v) inveniendum A 2. w) possis B 1; posset C 1. 4b. D 3. G *5. x) laeti nuutio B 2; tali laetati nuntio B 1a. y) *ita* A 1. F 1. G 1. 3. z) denique A 2. a) *deest* G 2.

1) *Ita pro Justino Paulus scripsit, Gesta pontificum secutus, ex quibus sequentia* — inveniam *ad verbum fere descripta sunt.* 2) *Similia narrat Fredeg. Epit. c.* 65. 3) in — venirent *ex G. pont. vel Beda. Eadem fere Cont. Prosperi, Isidorus, Fredegarius, Origo tradunt.* 4) *Similia sed confusa omnia narrat Constant. Porphyr. de adm. imp. I,* 27. *Paulus traditionem popularem secutus est.*

bilia noctu signa[a] visa sunt, hoc est igneae acies in caelo apparuerunt, eum scilicet qui postea effusus est sanguinem coruscantes[b. 1].

6. Alboin vero[c] ad Italiam cum Langobardis profecturus ab amicis suis vetulis *Saxonibus[2] auxilium petiit[d], *p. 76. quatenus spatiosam[e] Italiam cum pluribus possessurus intraret. Ad quem Saxones plus quam viginti[f] milia virorum cum uxoribus simul et parvulis, ut cum eo ad Italiam pergerent, iuxta eius voluntatem venerunt. Hoc audientes Chlotarius et Sigisbertus[g] reges Francorum, Suavos[h] aliasque gentes in locis de quibus idem Saxones exierant posuerunt[i].

7. Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam, amicis suis Hunnis[3] contribuit, eo scilicet ordine, ut, si quo tempore Langobardis necesse esset[k] reverti, sua rursus arva repeterent[4]. Igitur Langobardi, relicta Pannonia[l], cum uxoribus et natis[m] omnique supellectili Italiam properant possessuri. Habitaverunt[5] autem in Pannoniam[n] annis quadraginta duobus. De qua egressi sunt mense Aprili[o], per 568. indictionem primam[p], alio[q] die post sanctum pascha[r], cuius festivitas eo anno iuxta calculi rationem ipsis[s] Kalendis Aprilibus[t] fuit, cum iam a Domini incarnatione[u] anni quingenti sexaginta[v] octo essent evoluti[6].

a) *deest* C *1. 1. 2; *post add.* D 1. — noctu *deest* G 3. b) coruscantem A 3; choruscantem C 1; eo — est humano sanguine coruscante D 1 *e corr., et ita alii* D. H 1. c) *deest* A 2. — ad *deest* C 1. 2. D. — Italia C 1. 2. D 1. d) petit C. D. e) spec(t)iosam B 1. C 1. D 1. G 2; spetiosę G *3. f) viginta F 1. G 1. g) Sigispertus G 4 *plerumque*; Sigipertus F 1a. 4. G 3, *alii*; Sigibertus B 1. G 2. *alii*; Sigilbertus B 2; Sigebertus A 3; Sichipertus F 2; Gisilbertus A 2. h) Suævos C 1 *plerumque*; Suevos D 2. 3, *alii.* i) *deest* B 3. k) esse A 2. l) Panonia G 1; Pannoniam B 1. F 1. m) nati F 1. n) *ita* A 1. 2. B 1. F 1. o) Aprilis B 1; Aprile F 1. G 1; Apreli C *1. G 3. p) prima F 1; indictione prima G 2. 3; et indictione prima G *3. q) alia B 1a. 3. G 3. 4. I 1. r) pasch(a)e A 3. B 1. 2. F 2; post resurrectionem G 2. s) ipsi F 1. t) Aprilis B 1. G 2. 3. 4; Aprelis G 1; *alii* Apri. April. *vel* Apl. *scribunt.* u) incarnationem F 1. v) nonaginta *in loco vacuo relicto post add.* G 3; et octo B 1.

1) *Haec ex Gregorii libris sumta sunt; Homil. pr. in evang.:* Prius quam Italia gentili gladio ferienda traderetur, igneas in coelo acies vidimus, ipsumque qui postea humani generis fusus est sanguinem coruscantes; *cf. Dial. III,* 38. 2) *Cf. II,* 26. *Greg. Tur. IV,* 37. BE. *Sequentia ex eodem IV,* 43. *V,* 15. 3) *i. e. Avaribus. Cf. I,* 27. BE. 4) *Cf. Chron. Goth., ubi eadem ex alio fonte hausta traduntur.* 5) Habitaverunt — pascha *ex Orig., ubi tamen legitur:* mense Aprilis a pascha, *id quod 'post pascha' tantum significare videtur. Cf. Secundi fragmentum supra p.* 18 *n.* 3. *editum. In cod. Sang. Nr.* 907. *s. IX. f.* 26. *inter alias temporum computationes legitur:* De principio mundi usque ad nativitatem domini nostri Ihesu Christi anni sunt 5229, et sic natus est Tiberius imperator, in Hierusalem regnante Herode rege. A principio mundi usque Langobardi in Hitalia priserunt anni sunt 5772, tempore Iustiniano imperatoris. 6) *Cf. quae Gregorius M. indict.* 13, *lib. V,* 21, *ad Constantiam augustam scripsit:*

569. 8.[a] Igitur cum[b] rex Alboin cum omni suo exercitu
vulgique promiscui[c] multitudine ad extremos Italiae fines
pervenisset, montem qui in eisdem locis prominet ascendit,
indeque, prout conspicere potuit, partem Italiae contemplatus
est. Qui[d] mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore
mons Regis appellatus est[1]. Ferunt, in hoc monte bisontes
feras enutriri. Nec mirum[e], cum usque huc[f] Pannoniam[g]
pertingat[2], quae horum animantium[h] ferax est. Denique
*p. 77. retulit mihi quidam veracissimus senex, tale[i] *se corium in
hoc monte occisi bisontis vidisse, in quo quindecim, ut
aiebat, homines, unus iuxta alium potuisset[k] cubare.

569. 9.[l] Indeque Alboin cum Venetiae fines[3], quae prima
est Italiae provincia, sine aliquo obstaculo, hoc[m] est civitatis
vel potius castri Foroiulani[n. 4] terminos introisset, perpendere

a) *hoc cap. praecedenti adiungunt* A 2. H 1. b) *deest* G 2. — rex *deest* G 4. c) promiscua G; promiscuit sexus m. B 1. d) Qui — appellatus est *des.* C 3. e) murum A 2. f) hoc B 1; ad C *1? 4b; *erasum* D 1; *deest* C 1; hic usque *e corr.* D 1, *et ita* D 1a; his usque D 2. 5; is usque D 3. 4. 8. g) Pannonia A *3. 3. 4. 5. F 5. G 3. 4. 5a. b. I 1; *deest* F 4. h) animalium G. i) talem A 3. C 2. G 4; tali G 5c. — se cor. *des.* F 1 (cor. *post suppl.*); t. in h. m. o. b. corium G 1—4. k) *ita* A 1. 2. B 1. 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. H 1; potuissent *alii.* l) Incipit provinciarium *superscr.* A 4. — K 1, *his et quatuor sequentibus capitulis omissis, ita habet*: Quia sepius nominanda occurrit Ytalia, ideo breviter describatur. Siquidem omnis Ytalia, que a cirtio in eurum extenditur, Tyreni atque Adriatici maris fluctibus ambitur, habens ab affrico Tyrenum mare, a borrea Adriaticum sinum, ab occiduo vero et aquilone iugis Alpium ita circumcluditur, ut non[nisi] per angustos meatus et per summa iuga montium possit introiri, ab oriente vero, ubi Panonie coniungitur, largius patentem et planissimum habet ingressum. Licet secundum venerabilem Paulum Langobardorum historiographum Ytalia ipsa in 18 tantummodo provincias dividatur, tamen traditione veridica, secundum quod ex antiquis et novis Ytalorum annalibus et etiam ipsa Pauli de Langobardis historia elici potest, ipsa Ytalia in 24 provincias constat esse divisa. Quee sunt hee. Prima est Histria, que ab Histro flumine cognominatur; qui secundum Romanam historiam amplior, quam nunc est, fuisse perhibetur. Hec a Iustinopolim usque ad flumen Consentium est extenssa, inque sunt urbes Iustinopolis, Piranum, Pazentium, Tergestus, Hemonia atque Pilla. Secunda est Venetia, que solum in paucis insulis, quas nunc Venetias dicimus, consistit *etc.*, *ut* II, 14—23. *ex., ubi inseruntur quae hic omissa sunt.* m) h. e. *eras.* D 1; *des. aliis* D. n) *ita semper fere* A 1. 2. *3. C 1. G 2; Foroiuliani *hoc loco* A 7. B 1. F 1. G 1, *et ita variant alii codices.*

Viginti autem et septem annos ducimus, quod in hac Urbe inter Langobardorum gladios vivimus; *et ad Phocam imp. lib. XIII*, 38, *indict.* 6: Qualiter enim quotidianis gladiis et quantis Langobardorum incursionibus ecce iam per triginta quinque annorum longitudinem premimur, nullis explere suggestionis vocibus valemus. *Cumque prima data sit anno aerae Christ.* 595, *detractis* 27, *ad* 568. *revolvimur, eademque ratione secunda, quae data est* 603. *Mihique verosimile videtur, sanctum pontificem ab ipsa potius gentis incursione quam a firmata illius dominatione calamitatum periodum deduxisse.* BI. *Annum* 569. *Secundi notae (ind.* 2.*) innuunt.* 1) *Monte Maggiore, quem ex archivi capitularis Forojuliensis fenestris mihi monstravit canonicus de Orlandis, mense Aprili, nive coopertum, narravitque, totam inde conspici posse terram Friulanam, nominarique nunc etiam 'Monte del Re'.* BE. *Nomen huic narrationi ansam praebuisse, vérisimile est.* 2) *Cf. Isid. Etym. XIV*, 4, 16. 3) *Cf. Exc. Sang. ed. De Rossi (Bull. di arch. crist.* 1857*), p.* 22: Item pc Iustiniani aug. anno Longobardi intraverunt in Italiam 12. Kal. April. 4) *Castrum Julium erat Colonia Julia Carnia, sita paulo supra Osopum*

coepit, cui potissimum primam[a] provinciarum quam ceperat committere deberet. Siquidem omnis Italia, quae versus meridiem vel potius in eorum[b] extenditur, Tyrreni sive Adriatici maris[c] fluctibus ambitur, ab occiduo vero et aquilone[d] iugis Alpium ita circumcluditur[e, 1], ut nisi per angustos meatus et per summa iuga montium non[f] possit habere introitum[g]; ab orientali vero parte[h], qua[i] Pannoniae coniungitur, et largius patentem et planissimum habet ingressum. Igitur, ut diximus, dum Alboin animum intenderet, quem in his locis ducem constituere deberet, Gisulfum[k, 2], ut fertur, suum nepotem, virum per omnia idoneum, qui eidem[l] strator erat, quem[m] lingua[n] propria 'marpahis'[o, 3] appellant, Foroiulanae civitati[p] et totae[q] illius regioni praeficere statuit. Qui Gisulfus non prius se regimen eiusdem civitatis et populi suscepturum[r] edixit, nisi ei *quas ipse eligere voluisset Langobardorum *p. 78. faras[s], hoc est generationes vel lineas[4], tribueret[t]. Factumque est, et annuente sibi rege quas obtaverat Langobardorum praecipuas prosapias[u], ut cum eo habitarent, accepit. Et ita demum doctoris[v] honorem adeptus[w] est. Poposcit quoque a rege generosarum equarum greges, et in hoc quoque liberalitate principis exauditus est[5].

a) prima F 1; *deest* C 1. 2. b) *ita hoc loco* A 3. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1—4. I 1 *et infra c.* 16. *etiam* A 1; eoro F 3; eo G *5. 5b. c; eodem G 5a; corum C 4b; chorum C 5 *et e corr.* F 1b; etruriam B 2. 3; eurum A 1. 2. 4. C 2. 3. D 2. 3. 4. F 5. H 1. I 2; euru A *2; euro A *3. 7; eutri B 1; eutrum A *4; in orientis partibus A 5. 6. c) *deest* B 1. d) ab a. G 3. 4. e) circumcludit F 1. G 1. 3. f) *post add.* F 1. g) introitu F 1. h) *deest* B 1; plaga A 2. G 5c; quarte C 1. i) quam B 1; qua — patentem *hic omissa post* regioni *inserunt* G 3. 4. k) Gisulphum A 2. 7. F 1. G 3, *postea etiam* G 1, *alii*; Sigulfum *hic et infra* C *1. 2. D 1. l) idem G 1. 3; que idem F 1; i. quidem G 4; q. tunc quidem G 2. m) qu(a)e F 1. G 1. n) linguam propriam B 1. o) marpais A 4. F 1. G 3. 4. L 1; mapahis A *3. 7; marpaisa L 1; marphais I 2. 3; mariphais *corr.* marphais E 1; marphahis A 5. 6. H 3; marphisis H 2; vel marphalis *in marg.* D 1, *et ita ceteri* D. H 5; marpacis G 1. 2; marachis G *5; marchis G 5a. b. c; machedonus B 1. 2. 3; machedonas B 1a. p) civitatis A 3. 4. E 1. F. G 1—4. 5b. H 1. I 3. q) toti A 5. B 1a. G 2. 3. *5. 5a. b; tote *corr.* toti I 3; totię A 3; totilae G 5c. — regione F 1. r) suscepturus A 7. — eduxit A 2. F 1. s) pharas F. G (*praeter* G 5c; paras *corr.* pharas G 3). I 2; farax A 4; faros B 1a. 2; furas D *3—10. H 5; foras A *4; feras A 5. 6 (*ubi* h. e. *desunt*; gen. bellicosas *c corr.*); ferax, *in marg. add.* vel faras E 1. t) ad habitandum *post add.* F 1. u) prosapies F 1. G 1. 3. v) *ita* A 1. 2. B 1. F 1; ductoris *ceteri.* w) arreptus A 2.

et Ragogna versus cacumen Alpium Juliarum, ut apparet e Venantio Fortunato in Vita S. Martini, Opp. I, 471. *Quadraginta millibus passuum Italicorum inferius versus austrum sita est ad Natisonem civitas Forojulii, nunc Cividale del Friuli, Alboini tempore villa obscura, postea castro Juliensi jam diruto crescens et ducatus caput factum. Contrariam vero sententiam incolae hujus civitatis defendunt, in ea coloniam sitam fuisse contendentes.* BE. 1) *Cf. Isid. Etym. XIV,* 4, 18. 2) *Videtur potius fuisse Grasulfus, pater Gisulfi. Cf. Murat. Ann. a.* 590. BE. 3) *Cf. gloss. Lang. LL. IV, p.* 655; *Grimm, G. d. D. Spr. p.* 692. 4) *Cf. gloss. Lang. l. l. p.* 653; *D. V. G. I, p.* 77. 5) *Haec inde*

10. His diebus, quibus[a] Langobardi Italiam invaserunt,
561. Francorum regnum, mortuo iam eorum rege Chlotario[b], eius[1]
filii quadrifarie regebant divisum. Primusque ex his Aripertus[c] sedem habebat apud[d] Parisios[e]. Secundus vero[f] Gunthramnus[g] civitati[h] praesidebat Aurelianensi[i]. Tertius quoque Hilpericus[k] cathedram habebat apud Sessionas[l] in loco Chlotarii, patris[m] sui. Quartus nihilominus Sigisbertus[n] apud urbem[o] regnabat Metensem. Hoc etiam tempore Romanam ecclesiam vir sanctissimus Benedictus papa regebat[2]. Aquileiensi[p] quoque civitati eiusque populis[q] beatus Paulus patriarcha praeerat. Qui Langobardorum barbariem metuens, ex Aquileia ad Gradus[r] insulam confugiit[s] secumque omnem suae[t] thesaurum ecclesiae deportavit[3]. Hoc[4] anno superiori hieme tanta[u] nix in planitie cecidit, quanta in summis Alpibus cadere solet; sequenti vero aestate tanta fertilitas extitit, quanta nulla aetas adseveratur meminisse. Eo quoque tempore comperta Hunni[5], qui et Avares[v],
*p. 79. morte Chlotarii regis, super Sigisbertum[w], *eius filium, inruunt.

a) *deest* F. G; eum F 2. b) Cholothario (*postea* Coloth.) C 1; Cblodthario F 1. c) Ripertus A 1; Aribertus F 1. D 2. 3, *alii*; Haribertus G *5. 5b; Heribertus A 3; Heripertus G 5c; Garipertus A *2; Cerebertus E 1. d) apput B 1; ap A 4; a F 1. G 1. 3; *deest* E 1. F 5. G 2. 4. *5. 5a. b. H 1. *Greg.* e) Parisius A 4. 5. C 2. D 1. F 3. 5. G 2. 3. 4; Parisui C 1. f) *deest* G 2. g) Guntramnus A 3. D 2. 3. G 1. 3. 4, *alii*; Gunthrannus A 2; Gumdramnus C 1; Guntrannus C 2. G *5. h) civitatis A 2. i) Aurelianensis A 1; Aurelinensis A 3; Aurilianensis C 1; Aurelianis G 5b. c; Aureliensi F 1. 4. G 1. 3. 4. k) Ilpericus A 2; Helper. G 5c; Chilper. D 2. l) Sassionas *corr.* Suessonas D 1, *et ita* H 1; Sessones A 5; Sessonam L 1; Sessiones A *3. B 2; Suessonas D *3a. 3. 4. 5; Suasionias E 1; Saesinnas G 1 (*in marg. al. manu* vel Senonas); Sasinnas F 5. G 3. 4; Sęsinas G 2; Sausonias C 1; Senonas *e corr.* F 1. G 3, *et ita* F 3. 4; Senones F 2; Sennis G 5b. c. m) patri F 1. n) Sigilb. C *1; Sicib. F 1. o) urbe F 1. G 1. p) *ita* A 1 *constanter et plerique alii*; Aquilegensi *corr.* Aquileiensi A 2; Aquilegensi F 1; Aquileigensi B 1; Aquiligensi G 1; Aquiliensi G 2. 3. *5; Aquileienensi C *1. 1. — Aquilegia *plerumque* A *2. 5 *et codd.* B. q) populi G 1. 3; populo F 1. G 2. r) Gradum G 2. s) *ita* A 1. *2. 2. B 1. 2. E 1. G 5b. t) *deest* G; sue et suarum e. B 1. — omne G 1. 3. u) tanta — Alpibus *des.* C *1—3. D 1 (*post suppl.*). I 1; hoc — solet *des.* F. G (*post suppl.* F 1. 2. G 1). v) Abares *hoc loco* B 1. w) Sigesb. A 1 *hoc loco*; Sigip. F 1; Sigep. G 1; Gisisb. A 2, *et ita mox*; *cf. p.* 89 *n.* g.

orta esse videtur narratio, quod strator primus dux fuisse dicitur. Forojulana regio fortasse equorum cultu excellebat. 1) *Sequentia* — Metensem *ex Greg. Tur. IV*, 22. 2) *Anno* 568, *quo Langobardi in Italiam venerant, Joannes hujus nominis III. pontificatum gerebat, illiusque successor Benedictus I. cognomento Bonosus creatus est anno* 573. *In errorem traxerat Paulum Liber pont., qui haec habet:* Benedictus ... Eodem tempore gens Langobardorum invasit totam Italiam. *Quae non de tempore adventus, ut Paulus habet, sed de latiori dominatione, ut indicant verba illa* 'totam Italiam' *sunt accipienda.* BI. 3) *Paulinum Aquilejensem archiepiscopum, non Paulum, metu Langobardorum de Aquileja in Gradum insulam exportato ecclesiae thesauro migrasse, accuratissime probat eminentiss. Norisius in sua dissertat. de V. synodo, eumdem illum, de quo Pelagii papae I. ad Narsetem epistolae.* BI. 4) *Haec ad Secundum referenda esse, verisimile est.* 5) *Cf. Greg. Tur. IV*, 29, *qui vero neque Thuringiam neque Albim fluvium indicat.*

Quibus ille in Turingia[a] occurrens, eos iuxta Albem[b] fluvium potentissime superavit, eisdemque petentibus pacem dedit. Huic Sigisberto de Hispaniis adveniens Brunicheldis[c] matrimonio iuncta[d] est[1], de qua ille filium Childepertum[e] nomine suscepit. Rursumque Avares cum Sigisperto[e*] in locis ubi et prius pugnantes, Francorum proterentes exercitum[f], victoriam sunt adepti[2]. 562.

11. Narsis vero de Campania[g] Romam regressus, ibidem non post multum tempus ex hac luce subtractus est[3]. Cuius corpus positum in locello plumbeo, cum omnibus eius divitiis Constantinopolim[h] est perlatum.

12. Igitur Alboin cum ad[i] fluvium Plabem[k, 4] venisset, ibi ei Felix episcopus Tarvisianae[l] ecclesiae occurrit[5]. Cui rex, ut erat largissimus, omnes suae ecclesiae facultates postulanti concessit et per suum praematicum[m] postulata firmavit[6]. 569.

13. Sane quia huius Felicis fecimus mentionem, libet quoque nos pauca de venerabili et sapientissimo viro Fortunato retexere, qui hunc Felicem suum adseverat socium fuisse. Denique hic de quo loquimur Fortunatus natus[n] quidem in loco qui Duplabilis[o] dicitur[7] fuit; qui locus haut longe a

a) Turingiam A *4. F 5. I 3; Thuringiam G 5a; Thuringeam G 2; Turingam E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 1; Turringam F 4; Turinga C 1. 4b; Toringia B 1. D 1 *e corr.*, *et ita alii* D; Toringa B 2; Thoringa H 1; Triugia A 5. 6; Turonia G 5b. b) Alben C 1; Albem *corr.* Albim G 2; Habem G 3. 4; Albam I 1. — fl. potentissimum F 1. G 3. 4. c) Brunecheldis *corr.* Brunechildis D 1, *et ita* C 3. 4. E 1. I 2; Brunichildis A *2. 3. 4. C 2. 4b. D 2. F 1. G. H 1; Brunihildis G 3. 4. 5c. I 1; Brunnihildis F 5. d) regina i. C 1; Br. regina C 2. e) Hildib. G 2; Hildeb. C 2. G 5c; Hildeberhtum L 1. e*) *ita hoc loco* A 1. f) exercitus A 2. g) Camniam *alia manu corr.* Campania A 1; Cam. in C *1; Camniam C 1; Canniam B 1; Caminiam *corr.* Campania D 1; Camnia A *2. C 2; Cannia B 2. 3; Samnio C 4b. 5. h) — poli B 1. i) *deest* A 3. k) Plabam A 4; Plavem A 2 *in argum.* 5. 6. E 1. F. G 1—4. H 1. I 1; Blavem G 5; Pladem I 3; Paem C 4b; Alpem C 5; *deest* C *1—3. D 1, *qui post add.* Plavem, *et ita ceteri* D. l) Tarvisanae G 1. 4; Tarvisine G *5; Carusiane B 1. m) placm. A 2. n) *deest* C. D. G 3. 4. H 1. o) Duplavilis A 3. 4. C 1. 4b. 5. D 1; Duclavilis A *2; Dupplabilis F. G.

1) *Ex. Greg. Tur. IV,* 27. 2) *Ibid. c.* 29, *ubi de pugnae loco nihil indicatur.* 3) *Haec ex G. pont. Joh. Cf. quae Agnellus c.* 95. *refert.* 4) *Piave.* 5) *Cf. Fortunati lib. IV, de vita S. Martini, Opp. ed. Lucchi I, p.* 472:

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Illustrem socium Felicem, quaeso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim *etc.*

6) *Scip. Maffei hoc vocat, Verona illustr. lib. XI, 'una simplicità di Paolo', quandoquidem Langobardi non potuissent scribere. Sed defendit nostrum Rambaldo degli Azzoni (in Nuova raccolta d'op. scientif. IX,* 405—453. *Venet.* 1762. 8⁰*). Cf. Troya, Codice dipl. Long. I,* 2. *fol.* BE. *Paulo antiquam chartam notam fuisse, verisimile est. Neque video, cur non Alboin episcopo petenti et chartae exemplar praebenti id firmare potuisset.* 7) *Cf. Fortunat. l. l. Cujus et patriam Cluverius fuisse autumat in edito colle ad laevam amnis ripam, ubi vulgari appellatione vicus S. Salvadore.* BI.

Cenitense[a] castro vel Tarvisiana distat civitate[1]. Sed tamen Ravennae[b] nutritus et doctus, in arte gramatica sive rethorica seu etiam metrica[c] clarissimus extitit. Hic cum oculorum dolorem[d] vehementissimum pateretur, et nihilominus Felix iste ipsius socius pari modo oculos doleret, utrique ad basilicam[e] beatorum Pauli atque[f] Iohannis, quae[g] intra eadem[h] urbem sita est, perrexere[i]. In qua etiam altarium in honore[k] beati Martini confessoris constructum propinquam habet fenestram, in qua lucerna ad exibendum lumen est constituta. De cuius oleo mox sibi isti[l], Fortunatus scilicet et Felix, dolentia[m] lumina tetigerunt. Ilico dolore fugato
*p. 80. sanitatem, *quam obtabant, adepti sunt. Qua de causa Fortunatus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut, relicta patria, paulo antequam Langobardi Italiam invaderent, Turonis[n] ad eiusdem beati viri sepulchrum properaret. Qui[o] sibi, ut in suis ipse[p] carminibus refert[1], illuc properandi[q] per fluenta Tiliamenti[r] et Reunam[s] perque Osupum[t] et Alpem Iuliam perque Aguntum[u] castrum Dravumque[v] et Byrrum[w] fluvios ac Briones[x] et Augustam civitatem, quam Virdo et Lecha[y] fluentant, iter[z] fuisse describit. Qui postquam Turonos[a] iuxta votum proprium advenit[b], Pictavis pertransiens, illuc[c] habitavit, et multorum ibidem sanctorum gesta partim prosa, partim metrali[d] ratione conscripsit; novis-

a) Canitense A 1; Cenitensi 1 1, *alii;* Ceninensi A 3. C 1. 2; Genitense D 1 *e corr.*, *et ita vel* Genitensi *ceteri* D. H 1; Ciense A 5. b) Rabenna F 1. G 1; Ravenna F 2. 3. G 2. 3.'4. 5; in Ravenna F 4. c) matricā A 1; geometrica F 2 (F 1 *superscr. sed delevit* geo). 4. G 3. *Sequentia usque* Venetiarum de (c. 14) *des. folio deperdito* G 1. d) dolore A 2 e) bassilica F 1. f) et A 2. g) qui A 1. h) *ita* A 1. F 1; eandem *ceteri.* i) perrexerunt C. D. k) *ita* A 1. 2. D 2. E 1. F 2. G 5b; honorem *ceteri.* l) iste D 1 *e corr., et ita alii* D. C 2. G 4. H 1; m. ut iste D 3; fratres isti *e corr.* F 1. m) *deest* C 1. F 1? (*ubi* dolentes oculos *e corr.*); lumi G 3. n) Toronis A 2. C *1. 1. D 1. F 1; — T. eadem b. F 1; et eidem b. G 3. o) Qui — describit *des.* H 1; Quique G *5. p) *deest* B 1. q) properandi *corr.* properanti B 1. F 1. G 1; properanti A *4. B 1a. 2. 5a. b. c. F 5. r) f. atiliament A 1; f. tilamenti E 1. F *2. G 5a. b. c; f. tilamento G *5; f. aliamenti A 5; f. abamenti A 5a; per fluentiliamenti C 1—5. D 1 (*corr.* fluenta iliamenti); fruenta tillamenti F 1; frunta tilamenti F 2. 4. G 6; fruentati lamenta G 2; perfruique tanti lamenti G 3. 4. s) Reuniam A 3. 5. D *3a. 3. G 5a. b. c; Reumam A 5a. D 1a. 4. 8; Remunam E 1. F 1 *e corr.*, *2. 2. 4; Remunum G 3. 4; Rheunna F 5. — perquem F 1. t) Ossupum G 3. 4; Osopum A *3. 3. 4. 5. B 1. E 1. G *5. 5b; Hosopum G 5c; Ossopum G 4. u) Aguntus A 1; Aguntūr B 1; Auguntum C 2; Agustam *corr.* Augustum C 1; Agantum G 1—5. v) Davumque A 1; Draumque G 3. w) Byrro G 2. 4. x) fl. achriores D *3. 5; fl. acriores D 2. 3. 4; fl. apriones F 1. G 2. 3. 4. 5. — Augustan F 1. y) Lech C 1. 2. 4b; Lec B 3; Leca E 1; Lecca G 5a. b. c; Leccha G *5; quamvis dolecca fluentent G 5c; quam Wirdo — advenit, *quatuor vel quinque vocabulis erasis, in marg. suppl. corrector* D 1 (*ibi* Lec). z) interfuisse A 2. 3. C 1. 2. 3. D 2. 3. E 1. G 5b. c; item G 3. 4; idem G 2. a) Toronos A *3. C *1, *corr.* Turonos B 1; Coronos A 2; Coronas A *4; Toronus F 1; Toronis A *2. F 2; Thoronis E 1; Turonis D. G. *alii*; Turones C 1. b) adveni F 1. c) illuc *corr.* illic A 2. F 1. G 1. 2. 4; illic E 1; *deest* G 3. d) liberali B 1; metali C 1; metrica D 2. 3; metricali G 5c.

1) *Cf. Fortunati lib. IV. l. l.*

simeque in[a] eadem civitate primum presbiter, deinde episcopus ordinatus est, atque in eodem loco digno tumulatus honore quiescit. Hic beati Martini vitam[b] quattuor in libris heroico versu contexuit[c], et multa alia maximeque ymnos singularum festivitatum et praecipue ad singulos amicos versiculos, nulli poetarum secundus, suavi et diserto[d] sermone conposuit. Ad cuius ego tumulum, cum illuc orationis gratia[e] adventassem, hoc epitaphium, rogatus ab Apro[f], eiusdem loci abbate[1], scribendum contexui:

Ingenio[g] clarus, sensu celer, ore[h] suavis,
 Cuius dulce melos pagina multa canit,
Fortunatus, apex vatum, venerabilis actu,
 Ausonia genitus, hac tumulatur[i] humo.
Cuius ab ore sacro sanctorum gesta priorum[k]
 Discimus: haec monstrant carpere lucis iter.
Felix, quae tantis decoraris, Gallia, gemmis,
 Lumine de quarum nox tibi tetra fugit.
*Hos modicos[l] prompsi plebeio carmine versus, *p. 81.
 Ne tuus in populis, sancte, lateret honor.
Redde vicem misero: ne iudice spernar ab aequo,
 Eximiis[m] meritis posce, beate! precor.

Haec paucis de tanto viro, ne eius vitam sui[n] cives funditus ignorarent, delibavimus; nunc ad historiae seriem revertamur.

14. Igitur[o] Alboin Vincentiam[p] Veronamque et reliquas Venetiae civitates, exceptis[q] Patavium[r] et Montemsilicis[s] et Mantuam*, cepit. Venetia[t] enim non solum in paucis insulis, 569.

*) *L 1 addit:* Mantua accepit nomen a filia Teresiae, que habuit nomen Mantua, et fuit ex genere Thebanorum, et cum venisset ad Italiam, fecit civitatem in Venetia, quam de nomine suo Mantuam appellavit.

a) in eadem *des.* G *5. — civitatem A 2. D 1. F 1 (*quod fortasse recipiendum era*); eandem civitatem C 2. b) vita F 1. c) composuit G 2; contexui F 1. d) disserto *e corr.* A 1, *et ita* F 1. G 2. 3. I 3; disserte c. G 4. e) gratiam A 2. F 1. G 3. 4. f) ab Aper A *2; a pbro (presbitero) A 3; *erasum* B 1. D 4. F 1 (abbapro *corr.* ab); *deest* C 4b. D 2. I 1b. 3; epitaphium abbas (*post suppl.* 6) pro e. loci episcopo scr. A 5. 6; r. ab Ap. *des.* A 5b (*post suppl.*). g) *novum cap. inc.* A 2. *3. Ad cuius ego tumulum — delibavimus *des.* A *4; *carmen et verba* Haec — revertamur *des.* F. G (*in folio assuto supplevit corrector* F 2). h) oreque I 1. *Paulus pronuntiavit* su-a-vis. i) tumulatus C 1. I 1. k) piorum C. D; Ausonia — priorum *des.* C 2. l) modicus A 1. *2. 2. 4. B 2. E 1, *corr.* modicos D 1. — prompso A 1; propri C *1; fecl plebeio *e corr.* B 1. m) eximius C. D 1a. I 1. n) de A 1. o) I. cum A 2. p) Vicentiam G 2; Vincenniam C 1. 2. I 1; Vincencia Veronaque F 1. q) excepto F. G. I 2. r) Patavum E 1; Patavio A 5. B 1a. 2 *e corr.*; Patavi C 3. G 3. *5; Padavl F 1. G 2. 4; Paduam F 3; Pataurim C 4b. D 1. H 3; Patauro D 3. 4. s) Monte S. et Mantua B 1a. B 2 *e corr.*, D 3. I. 3; Scilicas A 2. — et Mantuam — insulis *des.* D 2. t) Venetiam F 1.

1) *Aper teste diplomate in Gallia Christiana II*, p. 1224. *allato Pictaris apud S. Hilarium abbas nondum exstitit a.* 775, *sed jam abbatiam regebat a.* 780, *et a.* 792. *jam defunctus erat. Paulus ibi fuit intra a.* 782—786. BE.

quas nunc Venetias[a] dicimus, constat, sed eius[b] terminus a Pannoniae finibus usque Adduam[c] fluvium protelatur[d]. Probatur hoc[e] annalibus libris, in quibus Pergamus civitas esse legitur Venetiarum[1]. Nam[f] et de lacu Benaco[g] in historiis ita legimus[2]: 'Benacus lacus Venetiarum, de quo Mincius[h] fluvius egreditur'. Eneti[i] enim, licet aput Latinos una littera addatur, Grece[k] laudabiles dicuntur[3]. Venetiae[l] etiam Histria[m] conectitur, et utraeque[n] pro una provincia habentur. Histria[4] autem ab Histro flumine cognominatur. Quae[o] secundum Romanam historiam[5] amplior, quam[p] nunc est, fuisse perhibetur. Huius[6] Venetiae Aquileia civitas extitit caput; pro qua nunc Forum Iulii[q], ita dictum, quod Iulius Caesar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.

15. Non ab re esse arbitror, si etiam ceteras Italiae[r] provincias breviter[s] adtingamus. Secunda provincia[t] Liguria a[7] legendis, id est[u] colligendis, leguminibus, quorum satis ferax est, nominatur. In qua Mediolanum[v] est et Ticinus[w], quae alio nomine Papia appellatur. Haec usque ad Gallorum[8]
p. 82. fines extenditur. Inter hanc et Suaviam[x, 9], *hoc est Alamannorum[y] patriam, quae versus septemtrionem[z] est posita, duae provinciae, id est Retia prima et Retia secunda, inter Alpes consistunt[a]; in quibus proprie Reti[b] habitare noscuntur.

a) Venetia A 2; Venicia G 3. b) *deest* B 1; et F 1. c) Addam F 1. G 2; ad Adduam A *2. *3. B. E 1; ad Aduam A 2. 4. F 3; ad Addam I 3; ad Ada G 4. d) protelatur — Mincius fluvius *des.* G 5b. e) *deest* C *1. 1. 2. D. I 1. — Probatus A 2. f) Nam — Venetiarum *des.* A 2. *4. G 5c. g) Benacu A. E 1. F 4. G 2. 4. *5. 5a; Venacu F 1; Benecu *corr.* Bennacu G 3; Venaco H 1; Benacho B 2; Bonaco A 3. h) Mincus A 3; Mentius F 1. G 1. 3. 4. i) Eneci *corr.* Eneti B 2; Einoti D 1; Enneci F 1. G 1—4; Enecii G *5. 5b. c. I 3; Etnetii F 3; Etnetici F 4; Enetum F 2; Eneti — dicuntur *des.* F *2. k) Greci F 1. G 1. 3. 4. l) Venec(t)ia A *2. C 2. E 1 (*corr.* Venetiae). G 2. 5c; veneficie C 1. m) historia A 5. F 4. H 1, *corr.* histria A 2. B 1. D 1. 3. E 1; duae in hystoria conectuntur A 5. 6; historię *corr.* histrię G 2. 5a; historiam F 1 (*corr.* histria). G 1. 3 (*corr.* histriam); Histriam F 3. 4. 5. G 4; Istria F *2. n) utraque A 2. F 3; utroque F 1. G 1. 3. 4. o) Qui F 1. G 1. 3. 4. *5. p) qua F 1. q) Foroiuli F 1. G 1. 4; Foroiulii B 1. G 2. 3; Foroiulum G *5. 5c; Foroiulii A *3. *Et similiter aliis locis et in diversis casibus.* r) Italiae — Lucaniae quae nomen (c. 17) *des folio evulso.* s) *deest* D 2. t) provinci(a)e A 1. D 1. F 1? G 1. 3. 4. — Licuria C *1. F 1. u) l. vel A 3; i. e. c. *des.* F *2. v) Mediolanium C 2. G 3, *alii.* w) Tycinus F 1. G 3; Ticiuum D (1 *e corr.*). F 2. 3 H 1. x) Suæviam C 1; Sueviam D 2. 3, *alii*; cf. *supra p.* 89 *n* h. y) lamaun F 1. — patria A *4; provincia(m) F. G. I 2. z) septemt(d)rione F 1. G 1. a) adsistunt *vel* assist. G. b) Greci G 3. 4.

1) *Cf. Hist. Rom. l. XVI:* Biorgor rex Alanorum .... superatus non longe a Bergamo civitate Venetiae; *quae ex Fastis sumta esse, Holder-Egger, N. Archiv I, p.* 302, *docuit.* 2) *Sunt verba Isidori Etym. XIII,* 19, 7. 3) *Cf. Jord. Get. c.* 29: Eneti id est laudabiles dicebantur. 4) *Isid. XIII,* 14, 17. 5) *Cogitat fortasse de loco Hist. Rom. III (ed. Gruter p.* 794*).* 6) *Sequentia magnam partem ex antiqua provinciarum descriptione sumta sunt, quam in appendice ex codice Matritensi edimus.* 7) a — nominatur *Paulus adjecit.* 8) Langobardorum *Prov.* 9) Suaviam h. e. *et* q. v. s. e. p. *Pauli sunt verba.*

16. Quinta[1] vero provincia Alpes Cottiae[a] dicuntur, quae[2] sic a Cottio[b] rege, qui Neronis tempore fuit, appellatae sunt. Haec a Liguria[c] in eorum[d] versus[e] usque ad mare Tyrrenum extenditur, ab occiduo vero Gallorum[f] finibus copulatur. In hac Aquis[g], ubi aquae calidae sunt, Dertonam[h] et monasterium Bobium[i], Genua quoque et Saona[k] civitates habentur. Sexta provincia Tuscia est, quae a ture, quod populus illius superstitiose in sacrificiis deorum suorum incendere solebant[l, 3], sic appellata[m] est. Haec habet intra se circium[n] versus Aureliam, ab orientis vero partem[o] Umbriam. In hac provincia Roma, quae olim[4] totius mundi caput extitit, est constituta. In Umbria vero[5], quae[p] istius in parte ponitur, Perusium[q] et lacus Clitorius Spoletiumque[r] consistunt. Umbria[s, 6] autem dicta est, quod imbribus[t] superfuerit, cum[u] aquosa clades olim populos[v] devastaret[w].

17. Septima quoque provincia Campania[x] ab urbe Roma usque ad Siler Lucaniae fluvium producitur. In qua opulentissimae urbes[y] Capua, Neapolim[z] et Salernus constitutae sunt. Quae[7] ideo Campania appellata est propter uberrimam

a) cottidie A 1. D 1 (*corr.*). F 1; cotidie *expuncta littera* t A 2; Cotie A 4; Coctie E 1; Cocciae B 1a. L 1; Cotcię B 2; Gotiae G 4; Quotiae C 1; Scotiae C 2 Scottie A *2; Scothiae A 3; Co *in* Cottiae *e corr.* G 2. b) Cotio A 2. 4. D 4.; F 2. *2; Coccio B 2; Cothio A 5; Cothtio A 6; Coctie E 1; Coctico I 1; Cotzo L 1; Cuttio F 1; Gotio G 4; Scotio C 2; Scotico F 5. c) Ligurium D 2; ad Liguriam D 3; Ligura C 1; Ligoria C *1; Legoria D 1 d) *ita* A 1. 2. C 5 (*corr.* chorum). D 1. E 1. F 1. G 1. 3; chorum A *2. G 4; quorum B 2; eo G 5; eurum A 3. 4. C 1. D 2. 3. G 2, *alii* (E 1. F 1. G 3 *e corr.*); *cf. supra p.* 91 *n.* b. e) versa F 4. G 1—4. 5b; versum G *5. 5a. c. f) Galliarum G 3. 4. g) urbs *superscr.* D 1, *et ideo* u. A. D 2. 3. h) *ita* A 1. *2. 2 (*corr.* Dertona). B 2. C 5. D 1. I 1; Dertondam C 1; Derton(a)e C 2. F 2. 3; Destona D 2. 3; Terdona G 3; Vertone F 1. 4. G 1. 2. 4. *5. 5c; Virtone F 5. i) Bovium F 1. G 1—4. *5. 5c; Bolbium D 2. k) Soaua G 2. *5; Sceana G 5a. c. l) *ita Pal. Ass.* A 2 (*corr.* solebat). F 2. G 3. 4; solebat D 1. F 1. G 1, *alii.* m) appellatum *Pal. Ass.*; appellatus *corr.* — ta G 2. n) circum A *2. C 2. D 4. E 1. F 1. 5. G 1—4. 6 1 3; circui C 1; *cf. supra p.* 54 *n.* g. o) *ita Pal. Ass.* A 2 (*corr.* parte). F 1; parte *ceteri.* p) qui G 2; *deest* C *1. 1. 2; *post suppl.* D 1. q) Perusius A 2; Perusiam *corr.* Perusium G 3; *in Pal. Ass. legi nequit*; — iu qua P. C *1. r) *ita* A 2. 3; Spoletum A 1? C. D, *alii*; Spolitum F 1. G 1. 3; Spolebum F *2. s) Umbra *Pal. Ass.* F 1. t) in uiribus *Pal. Ass.* (*duabus lineis* in | uiribus). F. G 1—4 *pro* imuribus *i. e.* imvribus = imbribus; F 1 *corr.* vel umbris semper f.; umbribus. F *2. u) quam quos aclades (adades F 2. 4. G 1 *e corr.* 4; adactes F 3) F (*corr.* aut quod sua clade F 1). G 1—4; quando clades G 5; cum aquos adales F *2. v) populus F 1. G 1—4. *5. w) *de lectione cod.* L 1 *v. Archiv IX, p.* 688. x) *deest* F 1. G 1—5. (*adest* F *2); C. est quae ab D 3. y) *deest* G 1 (*post suppl.*). 2. z) Neapolis C 1. F *2.

1) *'Tertiam' dicit Provinciarum descriptio, Tusciam quartam, et sic deinceps. Paulus ordinem turbasse videtur.* 2) quae — appellatae sunt *Paulus ex Aurelio Victore; v. p.* 98 *n.* 4. 3) *Cf. Isid. IX,* 2, 86. *et XIV,* 4, 20; *sed verba* quod — solebant *Pauli sunt.* 4) olim *Paulus scripsit pro* aliquando. 5) vero — ponitur *Paulus.* 6) Umbria — devastaret *ex Isid. XIV,* 4, 21. 7) Quae — planitiem *cf. Isid. XV,* 1, 54; *verba* uberrimam planitiem *et* ceterum — montuosa est *Pauli sunt.*

Capuae planitiem[a]: ceterum ex[b] maxima parte montuosa est. Porro octava Lucania, quae[1] nomen a quodam luco[c] accepit, a Silere fluvio inchoat, cum Brittia[d], quae[2] ita a[e] reginae *p. 83. quondam suae *nomine appellata est, usque ad fretum Siculum per ora maris Tyrreni, sicut et duae superiores, dextrum Italiae cornu tenens pertingit; in qua Pestus et Lainus[f], Cassianum et Consentia Regiumque sunt positae civitates.

18[g]. Nona denique[h] provincia in[i] Appenninis[k] Alpibus conputatur[l], quae inde originem capiunt, ubi Cottiarum[m] Alpes finiuntur. Hae[n] Appenninae Alpes per mediam Italiam pergentes, Tusciam ab Emilia[o] Umbriamque[p] a Flamminia[q] dividunt. In qua sunt civitates Ferronianus[r] et Montembellium[s], Bobium[t] et Urbinum, necnon et oppidum[u] quod Verona appellatur[v]. Alpes[3] autem[w] Appenninae dictae sunt a Punicis, hoc est Annibale[x] et eius exercitu[y], qui per easdem Romam[z] tendentes transitum habuerunt. Sunt qui Alpes Cottias[a] et[b] Appenninas unam dicant[c] esse provinciam[d]; sed hos Victoris[e] revincit historia, quae[f] Alpes Cottias per se provinciam appellat[4]. Decima[g] porro Emilia[h] a Liguria in-

a) planicie F 1. G 3; plauciae G 1. b) *deest* G 2. c) loco C *1. 1. 4b. D 1. 2. F 1. G 4; lucio C 2; a quodam — ditissima Beneventus (*c.* 20 *medio*) *in* G 4 *deerant eorumque loco duae et dimidia lineae scriptae, quibus a manu coaeva erasis, jam legitur:* a quodam — positae civitates. *Tertia manus aequalis margini apposuit:* quod hic deest require in penultimo folio. *Sed hoc folium jam non exstat.* d) Briccia B 2. G 5b; Brictia A *2. G 5a; Britcia G 1; Britia A 3. 4. 5. C *1. 2. D. E 1; Bristia B 1; Brittua F 1; Bretia A 2; Brucia C 1; Brutia F 5. I 1; Breia F *2. e) *deest* A 1. f) Laginus C 1; Lanus G *5. g) *hoc caput antecedenti adjungunt* C 1. D 1. 5. h) decima A 2; *deest* A *4. i) hinc A 1. k) Apenn. D 1 *const.*; Appenninis *corr.* Appeninis G 2 (*postea* Apennin. *corr.* Appenin.); Apeninis F 1. l) *ita* A 3. 4. E 1. F *2. *cum Prov.*; coucupatus A 2; numcupatur B 1; nuncupatur A 1 *ceterique omnes*; eodem nomine *post add.* D 1, *et ita* D 2. m) Codtiarum B 1; Scotiarum C 2. G 3; Gotiarum G 1. 2; Cociarum F *2; *cf. supra p.* 97 *n.* a. n) Haec *vel* Hec A 2. 4. B 1. C *1. 4b. D 1. F 1; *deest* I 3. o) Etruria D 3. p) Umbriaque F 1. G 1. q) Flaminia A 2. 3. G 1. 2, *alii.* r) Fertonianus A 3; Ferronianum F 3. s) *ita* A 1. 4 *et infra* A 2; Montevellium A 3; Mentevellium A *3; Montembellium A *2. *4. B 1. 2. C 1. D 1. 2. 4. F 1. 2. G 2. 3. H 1; Montembellum F 3 *et infra* A 3. G 2; Montebellium A 5. D 3. G *5. 5a; Montebelium G 5c; Montebellum F 2 (*infra* Montemvellum); Montesbelium G 5b; Montembebium F 5; Montepellium A 2? *ed.* t) Bovium et Urbium B 1; Orbinum A 3; Urbinium D 2. 3. u) oppida *vel* opida G 1. 3. 5; opidamque quod F 1; opidaque quod G 1. 3. — quae quondam G 5c. v) appella(e)batur G 1. 2. *5; appellabantur G 5b. c.; vocatur F 4. w) *deest* G 2. x) Annibalem A 1; Anuibal C 2; Anibale A *2; Annivale F 1. G 1; Hanibale F 5; Hannibale A 5. *plerique* D. H 1, *alii*; a Hannibale G 2; ab Annibal G 3; P. hoc Annibal et eius exercitu per D 1; P. eo quod Annibal et eius exercitus per C 1. 2. — eius *deest* G 1. 2. y) exercitum F 1. G 1; exercitus C *1. z) Roma F 1. a) Cottidias F 1. b) et App. — Cottias *des.* C 1 (*pagina desinente*). *1. 2 (*ubi ita:* Cott. pro se provinciam appellant). 3. D 1 (*post suppl.*). c) dicunt D 3. G 2. 5c. d) provincias A 1. e) Victoriis G 1; Victorini G 2. 5a. b. c. f) qui D 3. G 5. g) *novum cap. incipit* G 2; Decima — appellatur *des.* D 2; Decima — versus *des.* C 3. h) Emelia F 1.

1) quae — accepit *ex Festi epit. (ed. Müller p.* 119*).* 2) quae — appellata est *fortasse ex Jord. Get. c.* 30. 3) *Ex Isidori loco XIV,* 88, 13. *haec Paulus confecisse videtur.* 4) *Est Sextus Aurelius Victor, cujus haec verba:* Pontum in ius provinciae Polemonis reguli permissu redegit, a quo Polemoniacus pontus appellatus est, itemque Cottias Alpes Cottio rege mortuo. LIND.

cipiens, inter Appenninas[a] Alpes et Padi fluenta versus Ravennam pergit. Haec locupletibus urbibus decoratur[1], Placentia scilicet et Parmaque[b], Regio et Bononia Corneliique foro, cuius castrum Imolas[c] appellatur. Extiterunt[2] quoque qui Emiliam et Valeriam Nursiamque[d] unam provinciam dicerent. Sed horum sententia[e] stare[f] non potest, quia inter Emiliam et Valeriam Nursiamque[g] Tuscia et Umbria sunt constitutae.

19. Dehinc undecima provinciarum est Flamminia, quae inter Appenninas Alpes et mare est Hadriaticum[h] posita. In qua nobilissima urbium Ravenna et quinque aliae[i] civitates consistunt, quae[k] Greco[l] vocabulo Pentapolim[m] appellantur. Constat[3] autem, Aureliam[n] Emiliamque et Flamminiam a constratis viis, quae ab urbe Roma veniunt, *et ab eorum * p. 84.
vocabulis a quibus sunt constratae talibus nominibus appellari. Post Flamminiam duodecima Picenus occurrit, habens ab austro Appenninos montes, ex altera vero parte Hadriaticum mare. Haec[o] usque ad fluvium Piscariam[p] pertendit. In qua sunt civitates Firmus, Asculus[q] et Pinnis[r] et iam[s] vetustate consumpta[t] Hadria[u], quae[4] Hadriatico pelago nomen dedit. Huius habitatores cum a Savinis[v] illuc properarent, in eorum vexillo picus consedit, atque hac[w] de causa Picenus nomen accepit[4].

20[x]. Porro tertia decima Valeria, cui est[y] Nursia adnexa, inter Umbriam et Campaniam Picenumque[z] consistit. Quae ab oriente Samnitum regionem adtingit. Huius[5] pars occidua, quae ab urbe Roma initium capit, olim ab Etru-

a) Penninas F 1. b) *ita* A 1. B 1. C 1. 2. F 1; et Parma F *2; et *deest* A 2. 3. D. G. I 1, *alii*; P. atque R. C 1. 2. c) Immolas F 1. G 1. 2. 3; Himmolas G *5; Himolas G 5c. d) *deest* G 2; Nursiaque F 1. — una F 1. G 3. e) sententiam F 1. f) sent. quod mendax sit in multis probatur F 2. *2. 3. 4 (*ubi* quia -- constitutae *des.*). g) Nursiaque F 1. h) *ita* A 1. 2; Hatriat. F 1; Attriat. G 1 (*infra* Hadr.); Adriat. *ceteri.* i) alias F 1. G 1. k) quam F 2. 3. 4; quae *corr.* quam G 2; quas F 5. G 5. I 2. — appellant F. G. I 2. l) Grecorum F. G 1—4. m) Pentapolis A *3. B 1a. C. D (1 *e corr.*). n) Auriliam B 1; Aurelia F 1; Valeriam G 2. o) Haec — Piscariam *des.* B 1. p) Piscarium F 5. G 2 *et e corr.* F 1a. G 3. q) Aculus C *1; Esculus *e corr.* D 1, *et ita alii* D. r) Pinnae F 2; Primus F 3; Firmus *corr.* Pinnus G 5b, *et ita* 5c; Pennis L 1. s) *deest* C. D. G 5b. c. — et *deest* C 1; que etiam F 4. t) corrupta G 1—5. u) *ita* A 1. 2; Adria *ceteri.* v) ad F 1. G 1. 2. 3. — Suinis G 2. 4; Savinis *corr.* Sabinis D 1, *et ita plerique* D; Suunis A 2; Suaviuis A 5. 6. F 4. G 1; Sabini C 1. 2. w) hec A 1; hacc C 1; in hac de F 4. G 1. 3; F *2 *ita:* In huius abitatorum vexillo ...... illuc properaretur picus condam con .. (.... *iam legi nequeunt*). x) *caput praecedenti adjungunt* C 1. D 1. 5. y) *deest* F 4. G 2. 3. 5; Nursia est G 1. z) que *deest* F 1. G 1.

1) decoratur *Pauli est;* Parmaque *in cod. Matrit. deest.* 2) Exstiterunt — constitutae *Pauli sunt.* 3) Constat — appellari *Paulus.* 4) quae — accepit *Paulus. De pico v. Festi epit. (ed. Müller p.* 212*).* 5) Huius — dicta est, *cf. Isid. XIV,* 4, 22, *qui ab Etrusco principe terram dictam refert.*

scorum populo[a] Etruria dicta est. Haec habet urbes Tiburim[b], Carsiolis[c] et Reate, Furconam[d] et Amiternum[e] regionemque Marsorum[f] et eorum lacum[g] qui Fucinus[h] appellatur. Marsorum[1] quoque regionem[i] ideo intra Valeriam provinciam aestimo conputari, quia in catalogo provinciarum Italiae minime ab[k] antiquis descripta est. Si quis autem hanc per se provinciam esse vera ratione conprobaverit, huius rationabilis sententia modis erit omnibus tenenda. Quarta decima Samnium[l] inter[m] Campaniam et mare Hadriaticum Apuliamque, a Piscaria incipiens, habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidenam[n], Hisernia[o] et antiquitate[p] consumpta Samnium, a qua tota provincia nominatur, et ipsa[q] harum provinciarum caput ditissima Beneventus[r]. Porro[2] Samnites nomen accipere[s] olim ab hastis[t], quas ferre solebant quasque Greci saynia[u] appellant[v].

21. Quinta decima provinciarum est Apulia[w], cumsociata[x] sibi Calabria. Intra[3] quam est regio[y] Salentina. Haec ab occidente vel africo habet Samnium et Lucaniam,
*p. 85. *a solis vero ortu Hadriatico pelago finitur. Haec habet urbes satis opulentas, Lucceriam, Sepontum[z], Canusium, Agerentiam[a], Brundisium[b] et Tarentum et in sinistro Italiae cornu, quod[c] quinquaginta milibus extenditur[d], aptam[e] mer-

a) habet ruscorum (*pro* hab = ab Etruscorum) populo (populos B 3. C *1) B 1a. 2. 3. C *1. 4b; habetur eorum p. F 2. 3. 4. G 1. 2. I 3. (*idem* F 1 *habuisse videtur, corr.* ab eorum p.); habetur a quorum populum G 3; habet rusticorum populo D 1 (*corr. ut editum*); ab rusticorum p. C 2; habet ruscorum pontifice pbro C 1; h. ab etriis eorum p. G 5c; habetur forum Pupilii (*hoc vocabulum e corr.*) F 5 b) Tyborim A 4. G 3; Tiborim E 1; Tyberim H 1; Tiberim C 4b; Tyburum F 1. G 1. 2. 5; Tybur F 5. c) Carsilis C 1. 2. D 2. 3; Carsolis I 1; Cassiolis A *3. d) Forconam B 1; Forconum A *2; Furconum A 3; Furconem A *3; Furcon(a)e F. G. e) Miternum F 1; Emiternum G 1. 3. f) Marsorum — regionem *des.* G 5a. g) locum A 1. h) Focinus F 1. G 1. 2; Facinus A 5. C 2. G 4. *5. 5b. c. 6; Ficinus E 1. i) q. gentem regionem A 3. k) ab a. *des.* D 2. l) Sannium B 1. m) intra A 2. 3. 4. 5. D 2. F 4. 5. n) Aufidemnam F 1. G 1. 2. 3. I 1; Aufidena D 1 *e corr., et ita alii* D; Ausidena A 3. o) Hiserniam C 1. F 1. G 1? 2. I 1, *et e corr.* B 2; Histernia D 2. 3. p) antiquitatem F 1. G 1 — consumptam G 2. 3. q) ipsam F 1. G 1. r) Venebentus F 1. s) *ita* A 1. B 1. 2. F 1. G 1. 3. *5; accipēr A 2; acciperet *corr.* accepere E 1; accipire A 4; accepere F 5. G 2, *alii.* t) abstis G 3; abastis G 4; ab artis *corr.* arcis G 2; ab hastis *corr.* abatis F 1; abbatis F 3; o. ambastis C 1. u) *ita* A 1. 2 (*corr.* sannia) 4. 5. 6. F 1. 4. G 1. 5a. 6; sainia B 1. E 1; saunia G 2. 5c; sannia F 5. G *5; saunia A *2. D 3. F 3; samniam F *2. L 1; sammia H 1; samia C. D 1 1a. 2. *3a. 6. F 1 *e corr.*, G *5b; saginia A 3. G 3; sagina *corr.* saginiam G 4; saucia B 1a. 2. v) *quae* L 1 *addit v. Archiv IX, p.* 688. w) Apuleia G 1; Epuleia C *1. 1. D 1. x) *ita pro* consociata A 1. *2. 2. 3. 4. D 1. 1a. F 1. 3. 4; cons. A 5. 6. B 2. C 1. D 3. E 1. G 1—4. 5b. y) *deest* G 4. — Salentina *corr.* Saleruina F 1, *corr.* Salertinia G 1. z) Sipontum A 2. D 1a. 3. 4. 5; Sep. *corr.* Sip. G 3. a) Agerentium D 2. 3; Aregentiam G 2. b) Brandisium F 1 (*ut saepius* a *pro* u); Brundusium G 5c; Brondusium C 2; Brudisium G 3. c) *deest* A 2. d) distat vel ext. G 5c. e) apertam G 1—4. *5.

1) Marsorum — tenenda *Paulus.* 2) *Ex Festi epit. (ed. Müller p.* 327*).* 3) Intra — finitur *Paulus, nisi in cod. Matrit. quaedam excidisse putes.*

cimoniis Ydrontum[a]. Apulia[1] autem a perditione[b] nominatur; citius enim ibi solis fervoribus terrae virentia perduntur.

22[c]. Sexta decima provincia Sicilia[d] insula conputatur. Quae[e, 2] Tyrreno mari seu Ionio[f] alluitur de[3] Siculique[g] ducis[h] proprio[i] nomine nuncupatur. Septima[k] decima Corsica; octava decima Sardinia ponitur. Quae utraeque Tyrrenis[l] fluctibus ambiuntur[4]. Porro Corsica a[m] duce suo Corso[n], Sardinia a Sarde[o], Herculis[p] filio, nominatur[q].

23. Certum est tamen, Liguriam et[r] partem Venetiae, Emiliam quoque Flamminiamque[s] veteres historiographos[t] Galliam[u] Cisalpinam appellasse. Inde est, quod Donatus gramaticus in expositione Vergilii[v, 5] Mantuam in Gallia[w] esse dixit; indeque est, quod in Romana historia[x] legitur[6] Ariminum in Gallia constitutum. Siquidem antiquissimo tempore[y] Brennus[z] rex Gallorum, qui aput Senonas urbem[a] regnabat, cum trecentis milibus Gallorum Senonum ad Italiam venit[b] eamque usque[c] ad Senogalliam, quae a Gallis[d] Senonibus vocitata est, occupavit[e]. Causa autem cur Galli in Italiam[f] venerint[g] haec fuisse describitur. Dum enim[h] vinum degustassent ab Italia[i] delatum, aviditate vini inlecti

a) Idrontu A 4; Hydrontum A *2; Hidrontum B 2; Idromantum *corr.* Idrontum G 3, *et ita* A 3, *alii.* — *Quae* L 1 *addit v. Archiv IX, p.* 688. b) perditionem F 1. c) *ita distinguunt in indice codices* A. B. C. D. E *omnes, et in textu* A 2. *3. 3. 4. 5. B 1. D 2. 3. 4. 8. F 4. 5. G 5b. K 1; *praecedenti hoc caput adjungunt in textu* A 1. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 3; *quod errore factum esse librariorum, non auctoris, eo patet, quod* A 1 *sequens caput* 23. *numerat* XXII, *cap.* 24. *etiam* XXIII, *at c.* 25. *recte* XXV *et sic deinceps. Capp.* 19—22. *in unum jungunt* C. D 1a. *3. 5. 6. I 1. *Codd.* G *hoc caput incipiunt in verbis* Septima decima Corsica *etc., et in textu illud praecedenti adjungunt, sequenti capite a plerisque (non* G 4) XXII. *numerato, et ita deinceps.* BETHM. — *In verbis* provincia Sicilia *incipit fragmentum codicis* F *1. d) Siciliam F 1. *1. e) *deest* B 1; Q. tyrse numeris F *1. f) maris enionio A 1. 3. D 1. F 1. *1. G 1. 3; maris ouionio A 2; maris etuionio G 3. 4; mascuionio C 4b. g) singulique F *1. h) ducibus F 1. *1. G 1. 2. 3. i) proprii A 1. *2. 2. 4. 5. 6. B 1. 1a. 2. C 2. 4b. D *3a. 3. F 1. *1. G 1. 3. 4. *5. H 1. I 1. 3; *quod quin in archetypo fuerit, dubitari nequit*; proprie C 1, *corr.* proprii D 1; proprii nominis G 1. 3; proprio *recte correxerunt* A 3. E 1. F 1. 3. 5. G 2. 5a. b. 6, *alii.* k) *novum* (XXIV) *cap. inc.* A *3. l) terrenis D 2. F *1. m) ad F 1. n) Carse G 2; Carso G 1. 3. 4, *corr.* Corso F 1. o) Sardo A 4. D (1 *e corr.*). I 3; Serde C 1. 2. F 1? (*corr.* Sarde). *1. G 1. 2, *alii.* p) Ergulis F *1; Erculis C *1. F 1. q) *quae* L 1 *addit v. Archiv IX, p.* 689. r) ad F. G; *deest* I 1. s) *deest* C 2. t) histori(a)e grapphos F 1. G 1; historiograpphos G 3. u) Gallia F 1. G 1. v) *ita* A 1; Virgilii *ceteri* w) M. Galliam F. G; in Galliam I 3. x) *deest* C *1. D; lege C 1. 2. y) *deest* G 2. z) Breunus G 3. 4; Brenus F 1; Bremnus G 1; Brennuus G *5. a) urbes F 1. G 1. 3. 4. 5b. I 2; *deest* C. D. b) venitur F 1. *1. c) *deest* A 2. d) Galli A 2. B 1. C *1. 1. F 1. e) *quae* L 1 *addit v. Archiv IX, p.* 689. f) Italia F 1. *1. g) venerunt A 2. *2. C 1. D. G 4. 5c. h) *deest* D 2; autem D 3. i) Italiam A 2. F 1.

1) Apulia — perduntur *Paulus, nescio quem auctorem secutus, qui de Graeco vocabulo* ἀπόλλυμι *cogitavit.* 2) Quae — alluitur *Paulus.* 3) *Ex Isid. XXIV,* 6, 32. 4) *Hucusque catalogus provinciarum.* Porro — nominatur *ex Isid. XIV,* 7, 41. 39. 5) *Servius potius ad. Aen. X.* BE. *Cf. Isid. XV,* 1, 59. 6) *Pauli h. R. II (Gruter p.* 787) *Sequentia ex Justino XXIV,* 4. *et XXV,* 1. *composuit.*

ad Italiam transierunt. Horum centum milia[1] non longe a Delphos[a] insula properantes, Grecorum gladiis extincta[b] sunt; alia[c] vero centum milia in Galatia[d] *ingressa[e], primum[2] Gallogreci, postea vero[f] Galatae appellata[g] sunt. Et[h] hi sunt quibus doctor gentium scripsit epistulam[i] Paulus. Centum milia quoque[k] Gallorum, quae in Italia remanserunt, Ticinum Mediolanumque[l], Bergamum[m] Brexiamque[n] construentes[3], Cisalpinae Galliae regioni nomen dederunt. Istique[4] sunt Galli Senones, qui olim[f] urbem Romuleam invaserunt. Sicut enim dicimus Galliam Transalpinam, quae[o] ultra Alpes habetur, sic Galliam Cisalpinam hac[p] parte, quae infra Alpes est, vocitamus.

*p. 86.

24. Italia[q] quoque, quae[r] has provincias continet, ab Italo[s] Siculorum duce[t], qui eam[u] antiquitus invasit, nomen accepit[5]. Sive ob hoc Italia dicitur, quia magni in ea boves, hoc est itali, habentur[6]. Ab eo namque quod est italus[v] per diminutionem, licet[w] una littera addita altera inmutata vitulus, appellatur[x]. Italia[y, 7] etiam Ausonia dicitur ab Ausono[z], Ulixis filio. Primitus tamen Beneventana regio hoc nomine appellata est; postea vero tota[a] sic coepit Italia vocitari. Dicitur[8] quoque etiam Latium[b] Italia, pro eo quod Saturnus Iovem, suum filium, fugiens, intra eam invenisset latebram. — Igitur postquam de Italiae provinciis vel ipsius nomine, intra quam res gestas[c] describimus, sufficienter est dictum, nunc ad historiae ordinem[d] redeamus.

25. Alboin igitur Liguriam introiens, indictione ingre-

a) adhelphos D 1. F 1. *1. 4. G 1; adhelpohs G 3; ad Delphos C *1. D 3. G 2, *et e corr.* F 1. — non longe *et* insula *des.* G 2. b) extincti D. F *2. G 4. 5b. c. c) alii C 1, *ubi* milia *deest.* d) *ita* A 1. F 1; Gallacia A *2; Gallicia *corr.* Gallacia F 4; Galatiam A 2. 3. *plerique* G; Galiciam B 2. C *1; Galliciam C 2. 3. D 1. F 3; Galliam C 1. e) ingressi A 3. G 3. f) *deest* D 2. 3. g) appellate A 4. D 1. 1a. G 4; appellati A 5. B 2. C 1. D 2. 3. F 1 *e corr.* G 2. 3. 5b. H 1, *alii.* h) Et — Paulus *des.* G 5b. i) epistolas A *2; epistula F 1; epistola Pauli (?) F *1. k) *deest* B 1. l) Medilanamque G 1. m) *ita hoc loco* A 1. F 1. *1; Perg. *alii* n) Brixiaque F 1. *1; Brixamque G 2; Brixiamque G 3. — cis Alpis Alpinę Gallię regionis F 1. *1. o) q. u. A. h. s. G. Cisalp. *des.* C *1, *post suppl.* D 1; q. u. A. h. *des.* C 1. 2. p) ac p. A 4; ac partem F 1. H 3. 5. I 2; hanc partem F 5. G. I 3, *et e corr.* C *1. H 1. q) Italiam F 1. G 1. 2. r) *deest* A 1. s) Itolo F 1; Itulo F *1; Itale C 1. t) ducem F 1. u) *deest* F 1 (*post suppl.*). *1; ea C 1. D 1; a. e. G 2. v) italiis A *2. E 1, *corr.* italus D 1; italis F 1. *1. G 1—4. w) licet et G 1—4. — unam litteram F 1. G 1. — additam F 1. x) appellabitur A 2. y) Italiam e. Ausoniam F 1. *1; I. enim A 3. *Novum cap.* (XXI) *incipit* I 1. *Quae* L 1 *add. v. Archiv IX, p.* 689. z) Auxono B 1; Ausonio *corr.* Ausono G 3; Ausona D 2. — filius A 2. a) *deest* B 1. b) Latinum D 2. G 4. c) gesta *corr.* gestas G 1. d) ordine F 1. *1.

1) *Hos numeros Paulus sibi finxit.* 2) primum — Galatae appellati sunt *ex Isid. Etym. IX,* 2, 68; *cf. XIV,* 3, 40. 3) *Justin. XX,* 5. 4) *Ibid. XXIV,* 4. 5) *Haec ex Isid. XIV,* 4, 18; qui eam ant. invasit *Paulus.* 6) *Haec ex Festi epit. (ed. Müller p.* 106). 7) *Ex Festi epit. (ed. Müller p.* 18). 8) *Ex Isid. XIV,* 4, 18.

diente tertia, tertio[a] Nonas Septembris, sub temporibus Ho- 569.
norati archiepiscopi Mediolanium[b] ingressus est[1]. Dehinc Sept.
universas Liguriae[c] civitates, praeter[d] has quae in litore maris
sunt positae[e], cepit. Honoratus vero archiepiscopus Mediola-
nium deserens, ad Genuensem urbem confugit. Paulus quoque
patriarcha annis[f] duodecim sacerdotium gerens, ab hac luce
subtractus est regendamque[g] ecclesiam Probino[h] reliquit.

26[i]. Ticinensis eo tempore civitas ultra tres[k] annos
obsidionem perferens, se fortiter continuit, Langobardorum
exercitu[l] non procul iuxta ea[m] ab occidentali parte residente.
Interim Alboin, eiectis[n] militibus, invasit omnia usque ad
Tusciam[o], praeter Romam et Ravennam vel aliqua[p] castra[q]
quae erant in maris litore constituta. Nec erat[r] tunc virtus
Romanis, ut resistere possint[s], quia et pestilentia, quae sub
Narsete *facta est, plurimos in Liguria[t] et Venetiis ex- *p. 87.
tinexerat[u], et post annum, quem[v] diximus fuisse ubertatis,
fames nimia ingruens[w] universam Italiam devastabat[x, 2].
Certum est autem, tunc Alboin multos[y] secum ex diversis,
quas vel alii reges vel ipse ceperat, gentibus ad Italiam ad-
duxisse. Unde usque hodie eorum in quibus habitant vicos
Gepidos, Vulgares, Sarmatas[z], Pannonios, Suavos, Noricos
sive aliis huiuscemodi nominibus appellamus[a, 3].

27. At[b] vero Ticinensis civitas post tres annos et ali-
quod[c] menses obsidionem perferens, tandem se Alboin et
Langobardis obsidentibus tradidit. In quam[d] cum Alboin 572.
per portam quae dicitur Sancti Iohannis ab orientali urbis
parte introiret, equus eius in portae medio concidens, quamvis[e]
calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde hastarum[f] verbe-

a) *deest* F 1; egreditur tertia tertioque *e corr.* D 1, *et ita* (t. e.) *alii* D. b) *ita hoc loco et in sequentibus* A 1. 2. 3. 4. D 2. G 3; Mediolanum B 1. C 1. F 1. G 2, *alii.* c) Legur. F 1. d) et *spatio vacuo relicto* G 2; preter et G 1; p. absque (*pro* as quae) in A 1. e) *deest* D; penne post hec coepit C 1. f) annos F 1. G 1. 2. 3. g) regendaque F 1. h) Provino B 1. D 1. 1a. F 1. 2a, *corr.* provigno D 1; privigno D 2. i) *hoc cap. post* 27. *posuit, sed errorem correxit* A 4. k) quatuor F 2a. *ed. pr.* — ultra *deest* D 2. l) exercitum F 1. G 1. m) *ita* A 1 (*corr.* eam). 2? F 1. *1; eam *ceteri.* n) cum electis C *1. o) Tuscia F 1. p) aquila G 1; aquileia G 2. q) castella C 1—3. D. r) erant A 2. D 1. s) possit F *1, *corr.* possint F 1. G 3, *corr.* possent G 1; possent A 3. C. D, *alii.* t) Ligurio D 2; inguinari(ia) pestis et C 1. 2. 3; plurimo singularia D 1; singularia G 1. u) extinexerant F 1; extinxerunt F *1; extinxit G 1—4. v) que F 1; qua G 1; quo F 4 G 3; quod G 4. w) irruiens *corr.* irruens G 2; inruens F 1. G 1. 3. 4; *deest* G 5b. c. x) devastavit F. G. 1 1. y) multas A 3, *ubi* ex d. — gentibus *des.*; multum F 1. *1. G 1. 3. 4. z) Sarmatos D 3. 4. F 4. G 2. 3. 4. 5a. c. 6. 1 1; Sarmacos G 5b. a) appellatas C *1; ap(p)ellatos C 1. D 2. 3; vel tos *superscr.* I 1. b) Ad A 1. F 1. c) *ita hoc loco* F 1. G 3. d) qua F 1. *1. e) q. c. st. *des.* G *1. f) astarum A 4. B 2. E 1; uastarum B 1; hastis c. I 2; cum astis L 1; hastrum C 4b; ad straturium *corr.* a stratorio F 1, *et ita* F 2; a stratare G 1 (*corr.* a strata). 3; a stratore G 2. 5a. b. c. 6 astratoris F 3.

1) *Haec ex nota quadam Mediolanensi hausta esse videntur, nisi ad Secundum referre velis.* 2) *Ita G. pont. Benedict.* 3) *Cf. Muratori Ant. I, p.* 14. BE.

ribus caesus, non poterat elevari. Tunc unus ex eisdem[a] Langobardis taliter regem adlocutus est dicens: 'Memento, domine[b] rex, qualem[c] votum vovisti. Frange[d] tam durum votum, et ingredieris urbem. Vere etenim[e] christianus est populus in hac civitate'. Siquidem Alboin voverat[f], quod universum populum, quia[g] se tradere noluisset, gladio extingueret. Qui postquam talem[h] votum disrumpens civibus[i] indulgentiam promisit, mox eius equus consurgens, ipse civitatem ingressus, nulli[k] laesionem inferens, in sua promissione permansit[l]. Tunc ad eum omnis populus in palatium, quod quondam rex Theudericus[1] construxerat, concurrens, post tantas animum[m] miserias de spe iam fidus coepit futura relevare[n].

28[o]. Qui rex postquam in Italia tres annos et sex men-
572 Mai. ses regnavit, insidiis suae coniugis interemptus est[p. 2]. Causa autem interfectionis eius[q] fuit. Cum in convivio ultra quam oportuerat aput Veronam laetus resederet[r], cum poculo quod de capite Cunimundi regis sui soceris[s] fecerat reginae ad bibendum vinum dari praecepit atque eam ut cum patre suo laetanter biberet[t] invitavit. Hoc ne cui[u] videatur inpossibile, veritatem[v] in Christo loquor: ego hoc poculum vidi in
*p. 88. quodam die festo[w] Ratchis[x] principem *ut illut[y] convivis suis ostentaret[z] manu tenentem. Igitur Rosemunda[a] ubi rem animadvertit, altum concipiens in corde dolorem[b], quem conpescere[c] non valens, mox in mariti necem patris funus

a) *ita Pal. Ass.* B 1. D 1, *alii*; isdem C 1; hisdem A 1? G 3, *alii*; ex his de F 1. G 1, *erasis* ex his G 2; u. de Lang. F *2; u. de e. Lang. A *3. b) d. r. *e corr.* F 1. c) *ita* A 1. E 1; quale *ceteri*. d) Frange — civitatem *des.* G 5b. c. e) enim F. G. f) voverant A 1, noverat B 1. D 3. F 1. G *5 (*corr.* voverat B 1. F 1); venerat G 4. g) quia *corr.* qui A 1. B 1. C 1. F 4; qui A 4. D 2. F *1. G 1. 2. 3. h) *ita* A 1. 2. B 1. F 1; tale *ceteri*; post t. A 1. i) vicibus A 2. k) i. versus nulli lesi *in loco raso* F 1; i. illi se non est inferens F *1; i. illi se none inf. G 1. 2; i. illi se nomine i. G 3. 4; i. est ille tamen non differens G 5; i. illis malum non i. F 5; n. l. i. *des.* F 2. 3. 4. l) Teud. F 1. *1. G 1. 3, *alii*; Theod. A 3. B 1. 2. D 2. *3a. 3. G 5, *alii*; Teod. C 1; Thiadric G 2; Thiadricus G 5c *alibi*. m) animi D 1 *e corr.*, *et ita alii* D. n) revelare C 1. D 3. G 4. I 1; levare F 2. 3; relevari F 5; relaxari A 5. 6; in futuro revelari G 5c; in futuro relevari G 5a. b. o) *cap. antecedenti adjungunt* B 1a. G 4. p) *deest* F *1. q) et F 1. *1; e. haec f. C. D. E. F 2. 3. G 2. 3. *5. 5c. I 1, *alii*. r) *ita* F 1. *1. G 1; resideret *ceteri*. s) *ita* A 1. 2. B 1. 2. F 1. *1. 3. G 1. 3; soceri *alii*. t) biberit A 2; viveret (*ut ante* vivendum) F 1. *1. u) *deest* G 3. 4. 1 3. v) veritate F 1. w) festa F 1. *1; diem festum G 3. 4; diem festo G 1. x) Rachis A 1. 4. C 2. D 3; Rathis A 3. C 1. D 10. G 5c; Raithis G 5b; Ratgis G 2; Ratigis B 2?; Ratichis F *1; Rattichis F 1. 3. 4; Rattighis G 4; Rathicis E 1. — principis F 1. y) *ita* A 1. — conviviis A 2. 4. B 2. D 1. F 1. *1. *2. G 1. 3. 4. 5a. b. I 3. z) ostenderet B 1. G 1a. a) Rosemunde A 1; Rosimunda F 1. G 1. 2, *alii*; Rosomunda D 1. b) dolore que F 1. *1. c) conpiscere F 1; conspicere A 1. F *1; concupiscere G 1. 3, *corr.* conpescere G 1. 4.

1) *Traditionem ecclesiae Ticinensis Paulus sequi videtur.* 2) *De mortis tempore v. Agnellum c.* 96. *et Exc. Sang.*: VI. $\overline{\text{pc}}$. Iustino aug. Eo anno occisus est a suis Albida rex Langobardorum 8. Kal. Jun.

vindicatura exarsit, consiliumque mox cum[a] Helmechis[b], qui regis scilpor[c], hoc est armiger[1], et conlactaneus erat, ut regem interficeret[d], iniit. Qui reginae persuasit, ut ipsa Peredeo[e], qui erat vir[f] fortissimus, in hoc consilium adsciret[g]. Peredeo cum reginae suadenti tanti[h] nefas consensum[i] adhibere nollet[k], illa se noctu in lectulo suae vestiariae[l], cum qua Peredeo stupri consuetudinem[m] habebat, supposuit; ubi[n] Peredeo rem nescius veniens, cum regina concubuit. Cumque illa[o] patrato iam scelere ab eo quaereret, quam se esse[p] existimaret[q], et ipse nomen suae amicae, quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: 'Nequaquam[r] ut putas, sed ego Rosemunda sum', inquit. 'Certe[s] nunc talem[t] rem, Peredeo, perpetratam habes, ut[u] aut tu Alboin interficies[v], aut ipse te suo gladio extinguet[v]'. Tunc ille[w] intellexit malum quod fecit, et qui[x] sponte noluerat, tali[y] modo in regis necem coactus adsensit. Tunc[z] Rosemunda, dum[a] se Alboin in[b] meridie sopori dedisset, magnum in palatio silentium fieri praecipiens, omnia alia[c] arma subtrahens, spatham[d] illius ad lectuli caput, ne tolli aut evaginari possit[e], fortiter conligavit, et iuxta consilium[f] Peredeo[g] Helmechis interfectorem omni bestia crudelior introduxit[2]. Alboin su-

a) *deest* A 1. b) Helmichis A 2. 3. 5. C 1. 3. 4b. D 1. 1a. I 1. L 1?; Helchimis A 3; Helmicisi F 1. *1; Helmigiso G 1. 2; Helmiso *corr.* Helmigiso G 4; Elmechis D 2. *3a. 10; Elmichis A 4. B 1. 2. D 4. F 5. L 2; Elmechisis E 1. c) scylpor F 1. *1. G 1; scilphor C 2. E 1. G 5a; scylphor G 5b. c; scylfor I 2; sclylpor G 3. 4; sciphor D 1? silpor A 4. F 2; sclipor C 5; scirpor A 5; scultporo G 2. d) interficere A 2. F 1. *1. e) Peredeum D 2. G 1. 2, *alii.* f) *deest* C 1. g) adsc. *corr.* affectaret F 1. h) *deest* A 1; tantum A 4. 5. D 2. 3. 5. G 4. 5a. b. I 1. 2; tale F 5. i) consum F 1. *1; sensum G 1 3, *corr.* consensum G 4; assensum G 2. k) nolet C 1. E 1; noluit F. G, *corr.* noluisset F 1, *et ita* I 2. l) vestiare A 1. m) consuetudine F 1. n) ubi — concubuit *des.* G 2. 2a. o) *deest* G 1. 2. p) esset F 1. q) extimaret A 1; (a)estimaret F. G, *alii.* r) quam ut — inquit *des.* F *1. s) C. te nunc A 3; Cerne C *1. t) *deest* C 1. u) *deest* G 2. — aut *deest* F *1. G 3. 4. v) interficeres *corr.* interficies A 2; interficeris C *1. D 1; interfices F 1. *1; interficis C 1: interficias D 2. 3. F 5. G 5b. — extinguit F 1. *1; extinget C 1; extinguat C 2. D 3. F 5. w) *deest* A 3; int. ille G 2. x) quid F 1. y) tale F 1. G 1. z) Tum A 2. a) cum G. I 1. L 1. b) *delevit* D 1; *om.* A 2. 3. *ceteri* D. F. G. I 1, *alii.* — *Fragmentum* F *1. *hic desinit.* c) aliena A *3; *deest* G 3. 4. L 1. d) *ita* A 1; spatam *plerique alii.* e) posset C 1. 2. D 2. 3, *alii.* f) consilio F 1. g) Peredeo *corr.* Peredei D 1; Peredei A *3. 3. 4. D *3. 4. 6. G 1. 5a. b. I 1. 3; Helmigisum *vel* Elmechisum G 1—4; Peredeum et Elmichis interfectores *e corr.* F 1, *et ita* F 2. 3. 4; Peredei et Helm. A 5. 6; interfectores L 1; iuxta consilium Helmechis Peredeo *corr. ed. Lind.*

1) *Cf. Gloss. Lang. LL. IV, p.* 655. 2) *Quae Paulus ita Originem sequens tradit cum antecedentibus pugnare, manifestum est. Quare alii textum corrigere conati sunt. — Agnellus, et ipse traditionem popularem secutus, Peredeum omnino ignorat, et quae Paulus de Peredeo, Agnellus omnia de Helmigiso tradit; id quod verius videtur.* BE. *Minus recte vero Bethmann propter sermonis rusticitatem hoc capitulum ex Secundo sumtum putabat.*

bito de sopore experrectus[a], malum quod imminebat intellegens, manum citius ad spatham[b] porrexit; quam strictius[c] religatam abstrahere non valens, adprehenso tamen scabello[d] subpedaneo, se cum eo per aliquod spatium[e] defendit. Sed heu[f] pro dolor! vir bellicosissimus et summae audaciae nihil contra hostem praevalens, quasi unus de inertibus[g] *p. 89. interfectus est, uniusque mulierculae consilio *periit, qui per tot hostium strages bello famosissimus[h] extitit. Cuius corpus cum maximo Langobardorum fletu et lamentis sub cuiusdam scalae ascensu[i], quae palatio erat contigua, sepultum[k] est. Fuit autem[l] statura procerus et ad bella peragenda toto corpore coaptatus. Huius tumulum nostris in diebus Giselpert[m], qui dux Veronensium fuerat, aperiens, spatham eius et si quid in ornatu ipsius inventum fuerat abstulit. Qui se ob hanc[n] causam vanitate solita aput indoctos homines Alboin vidisse[o] iactabat.

29. Igitur[1] Helmechis, extincto Alboin, regnum eius invadere conatus est. Sed minime potuit, quia Langobardi, nimium de morte illius dolentes, eum moliebantur extinguere[p]. Statimque Rosemunda Longino[q] praefecto Ravennae[r] mandavit, ut[2] citius[s] navem dirigeret, quae eos suscipere possit[t]. Longinus tali nuntio laetus effectus, festinanter navem direxit, in qua[u] Helmechis cum Rosemunda, sua[v, 3] iam coniuge, noctu fugientes ingressi sunt. Auferentesque[w] secum Albsuindam[x], regis filiam, et omnem Langobardorum thesaurum, velocius Ravennam pervenerunt. Tunc Longinus praefectus suadere coepit Rosemundae[y], ut Helmechis interficeret et eius se nuptiis copularet. Illa[z] ut erat ad

a) expertus A 3. G 1. 3; expestus F 1; expergefactus A 5. C. D. E 1. F 4. H 1. I 1. 2. b) spata F 1; sp. abstrahendam G 5c. c) strictus A 1. D 1. G 1; strictim C 2; cicius G 3; tractius *corr.* strictius E 1. d) scabill*o* A 1. B 1. e) spatio F 1. G 1. 3. 4. f) eu F 4; eum D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4; tunc G 5a. b. c. g) inertis A 4; incertis *corr.* inertibus E 1; incertibus D 1. 1a, *corr.* incestibus G 2, *et ita* C 5; incertis *e corr.* D 1; incestis D 2. *3. 3. 5. 6. 8; inermibus C 1. 2. H 1; de inertibus *superscr.* vel de inermis I 1. h) famosissimos F 1. G 1. i) ascensum A 4. F. G 1. 3. 4. 5a. b; adcensus B 1; ascens B 2. — quaeque C *1. k) sepultus A 2. G 1. 3. 4. l) *deest* G 3. — stratura A 1. m) Giselbert G 1; Giselbret G 5c; Gyselpret G 4; Giselbertus C 1; Gisebertus D 2. 3; Giselpero A *3. n) hoc (hac G 1) causa F 1. G 1. 3; Qui ob causam D 2; Quam ob causam D 3; Qui — iactabat *des.* F 5. — vanitatem F 1. o) se v. D 2. G; v. se D 3; vidisset E 1; vindicasse G 5c. p) extingueret F 1. q) Longinu F 1. r) Ravenna E 1. F 1. G 1. 4; Ravennam F 5. G 2. s) citium *corr.* citius A 1. t) posset D 1 *e corr.*, *et ita alii* D; *id quod saepius factum ubique annotare nolui.* u) *ita* A 2. B 1. D 2. F 1. G 1. 2. 3; quam *ceteri.* v) *deest* C 1. D. — iam *deest* G 3. w) affer. F. G 1—4. x) Abs. B 1. D 1. 3; Albisinda F 1; Albisindam G 1. 3. — regis *deest* D 2. 3. y) Rosemunda C 1. E 1. F 1; Rose(i)mundam G. H 1. z) At illa G 1—4. — autem ut *post suppl.* F 1.

1) *Sequentia ex Or.* 2) ut eam reciperet Ravenna *Or.* 3) festinanter, sua iam coniuge, noctu fugientes, velocius, ut erat — assensum dedit, poculum q. s. e. a., evaginato super eam gladio *Pauli sunt additamenta.*

omnem nequitiam facilis, dum optat[a] Ravennatium[b] domina fieri, ad tantum perpetrandum facinus adsensum dedit; atque dum Helmechis se in balneo ablueret, egredienti[c] ei de lavacro veneni poculum, quod salutis esse adseverabat, propinavit. Ille ubi sensit se mortis poculum bibisse[d], Rosemunda[e], evaginato super eam gladio[f], quod reliquum erat bibere coegit[1]. Sicque Dei omnipotentis iudicio interfectores iniquissimi[g] uno momento perierunt[h].

30. His ita peremptis[i], Longinus[2] praefectus Albsuindam[k] cum Langobardorum thesauris Constantinopolim ad imperatorem direxit. Adfirmant aliqui[l], etiam Peredeo[m] pariter cum Helmechis et Rosemunda Ravenna[n] venisse atque exinde cum Albsuinda[o] Constantinopolim[p] directus[q] esse ibique in spectaculo[r] populi coram imperatore[s] leonem mirae magnitudinis occidisse. Cui, ut ferunt, ne quid aliquid[t] malignum in regia urbe, quia *vir fortis[u] erat, moliretur, *p. 90.
iussu[v] imperatoris oculi evulsi[w] sunt. Qui sibi post aliquod[x] tempus duos cultellos aptavit[y]; quibus in utrisque suis[z] manicis absconsis, palatium[a] petiit atque se quaedam[b] ad augusti utilitatem, si ad eum intromitteretur, locuturum promisit. Ad quem[c] augustus duos[d] sibi familiares, qui eius verba susciperent, patricios misit. Qui cum ad Peredeo[e] venissent, ille ad eos, quasi aliquid eis secretius dicturus[f], propius[g] accessit[h] atque ambos utraque manu[i] gladiis[k],

a) optaret F. G. H 1. b) Ravennatum A 2; Ravennantium A 3. 4. B 1. D 2. E 1; Venatium *corr.* Ravennantium F 1. G 1; venatum G 3. 4; venatu G 3; Venetii G 2. 5a. e; Venetiae G 5b. c) egrediente F 1. d) bibisset F 1. e) *ita* A 2. 4. B 1. D 1. F 1; Rosemunde A 1; Rosemundam *ceteri.* f) gladium E 1. G 1. g) iniquissimo A 2. B 1a; nequissimo *corr.* iniquissimi F 1; iniquissima A 4; nequissimi A 5. F 5. G. h) *quae* L 1 *adjecit v. Arch. IX, p.* 702. i) peractis *e corr., iterum corr.* peremptis F 1; perentis G 3. k) Albisinda F 1. l) aliquid B 1. F 1. m) *ita* A 1. 2. 3. B 1. F 1; Peredeum C. D. G, *alii.* n) *ita* A 1. F 1. 4; *deest* G; Ravennam B. C. D. E. I 1. o) Albsoinda A 1 *hoc loco*; Albsoindam A 2; Albsuindam B 1. p) ad Const. G 1—4; in Constantinopoli F 1; in C. I 2. q) *ita* A 1. F 1; directum *ceteri.* r) in expectaculo F 1. 2. 4, *corr.* spect. I 1; expectaculum G 1. 3; spectaculum G 2; conspectu A 3. B 1a. s) imperatorem D 2. F 1. G 1. 3. t) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 3; *cf. VI,* 24; ne aliquod G 5b; ne quid aliquando F 5; ne aliquid *alii.* u) q. virtis F 1; q. virtutis G 1. 3. 4. 5b. c; q. magnae virtutis *e corr.* F 1. G 4, *et ita* F 2. G 2; q. virtutis e. magnae *e corr.* G 1. v) iussum F 1. G 1; iusso G 3. w) avulsi F. G. x) aliquid A 2; aliquo F 1. y) artabat in C 1. 2; artabit in C *1. D 1. z) *deest* A 3. a) plateam G 1; platea G 4. b) a. sequenda F 1; a. sequendum G 1; atquendum F 1a. G 3; a. se quiddam F 5. G 2; se quedam F 4; se quandam G 5a. c. c) Atque F 1. G 1. 2. d) duo F 1. G 1. 3; duos ibi G 4. — familiaris G 4; familiarios G 3. e) *ita* A 1. 2. F 1; Peredeum *ceteri.* f) *deest* G 2; addicturus F 1. G 1. 3. 4. g) proprius A 1. 2?; propriis F 1; propicius C 1. h) accedisset F 1; accidisset G 1. 3, *corr.* accessisset G 4, *et ita* F *2. 5 G 5a. b. c. i) manum F 1. G 1. k) cum gl. G 2.

1) *Carmen populare huic narrationi simillimum v. apud Nigra, Canzoni popolari del Piemonte.* BE. 2) Longinus — direxit *ex Or. Qui de Peredei morte retulerint, non constat.*

quos absconsos habebat, fortiter vulneravit, ita ut statim in terra[a] corruerent[b] et expirarent. Sic Samsonis[c] illius fortissimi ex aliqua parte non absimilis, suas iniurias ultus est et pro amissione duorum luminum duos imperatori[d] viros utillimos[e] interemit.

31. Langobardi[1] vero aput Italiam omnes communi consilio Cleph[f], nobilissimum de suis virum, in urbe Ticinensium sibi regem statuerunt. Hic multos Romanorum viros potentes, alios gladiis[g] extinxit, alios ab Italia exturbavit[2]. Iste cum annum unum et sex menses cum Masane[h] sua coniuge regnum optenuisset, a puero de suo obsequio[3] gladio iugulatus[i] est.

32[k]. Post cuius mortem Langobardi per[l] annos decem[4] regem[m] non habentes, sub ducibus fuerunt. Unusquisque enim ducum suam civitatem obtinebat: Zaban[n] Ticinum, Wallari[o] Bergamum[p], Alichis[q] Brexiam, Eoin[r] Trientum[s], Gisulfus[t] Forumiuli[u]. Sed et alii extra hos in suis urbibus triginta duces[v] fuerunt. His diebus multi nobilium Romanorum ob cupiditatem[w] interfecti sunt. Reliqui vero per hospites[x] divisi, ut terciam partem[y] suarum frugum Lan-

a) *ita* B 1. C 1. 2. D 1. F 1. G 1. 2; terram A 1? 2. 3, *alii*. b) corruent A 1; corruens et e. F 1; corruentes e. F 2. 3. 5. G. c) Saxoni F 5. d) imperatoris F *2. G. I 1. — viros *deest* C. D. e) utilimos B 1. F 1; utilissimos A 4. 5. D 2? F *2. 2. 5. G. f) Clep B 1. D *3a. 3. G. I 1. L 1; Cleb A 3. F. I 2; Clepam B 1a. — nobilissimo d. s. viribus F 1. g) gladios C 1. 4b. F 1; gladio A 3. G. I 2, *alii*; — extinexer̄ F 1. h) Massane C 1—3. *plerique* D. E 1. H 1. I 2; Massana C 4b. 5; Manasa A 5; Manassa A 5b; Manasse D 2. H 5a; Mansane L 1; Ansane F 1. *2. 4. G 1. 2. 4. 6; Ansone G 3; Asane F 2. G 5b; Asanae G 5c; Asa G 5a. i) iaculatus A 3. — gladio *deest* C 2. G 5c. k) *hoc caput deest* C 4; *in* C 5 *et cod. Ortelii ap. Lind. p.* 299. *legitur*: Itaque mortuo Cleph, per decem annos absque rege fuere Langobardi; tantummodo duces sibi (*deest Lind.*) praeerant. *Quod ex rubra sumtum esse videtur, ut lacuna expleretur.* l) post A 1. B 1. 2. C 1. 2. D 1. H 1. I 3; *quod in archetypo fuisse verisimile est*; usque per D 3. *e corr. ut videtur* F 1, *et ita* G. I 1, *alii;* usque post D *3a. 8; m) rege F 1. n) Laban A 3; Etab A 4; Tibaban A 5; Tiban G 5b; Tiaban L 1; Ticenum F 1. — F 1 *alia manu addit:* Alboni Mediolanum, *et ita* (Alloni F 2. 3) F 2. *2 (*ubi* Mediolanium *legi potest*). 3. 4. o) Waillari I 1. p) Perg. C *1. 1. D 1. G 2, *alii*. q) Alechis E 1; Aliis A 4; Alahis F. G 2; Alachis D 3; Alaichis G 4. — Brixsiam F 1; Brixiam G. r) *ita* A 1. B 1. 1a. 2. F. G 1—4. I 2. 3; Euin *plerique alii et infra fere omnes*; Eiun I 1. *Scribitur etiam* Ebin (G 2), Ebuin (G 3), Hevin (G 5c). s) Tridentum A 5. C. D. E 1. F 5. G 2. 5a. b. H 1; Trigentum F 1. G 1. 2. 3; Trentum F 2. 3. t) Gisolphus A 2. u) Foroiuli(ii) B 1. G; Foruicili C 1; Foruiuli D 1; Forolii F 1; *cf. supra p.* 96 *n.* p. v) ducibus F 1; viri G 3. w) cupiditate A 2. B 1. x) hostes D 2. 3. G 5b. I 1, *e corr.* G 4. y) hospites *corr.* partes F 1, *et ita* F 2. 3. 4; vel patres *superscr.* G 1.

1) *Paulus Originem secutus,* aput Italiam omnes communi consilio, nob. de s. v. in u. T. *de suo addidit. Reliqua vero aliunde sumsit.* 2) *Cf. Marium a.* 572, *qui similia tradit.* 3) *Cf. Marium a.* 573. *et de hoc loco Pabst, Forschungen II, p.* 504 *sqq.* 4) duodecim *Or. et Cont. Prosp.*

gobardis persolverent, tributarii efficiuntur[1]. *Per[a] hos Langobardorum duces, septimo anno[2] ab adventu[b] Alboin et[c] totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, civitatibus subrutis[d] populisque, qui more segetum excreverant[e], extinctis, exceptis[f] his regionibus quas Alboin ceperat, Italia ex[g] maxima parte capta et[h] a Langobardis subiugata est[3]. *p. 91.

EXPLICIT[i] LIBER SECUNDUS.

INCIPIUNT CAPITULA[k] LIBRI TERTII.

1. Quia duces Langobardorum Galliam ad praedandum sunt[l] ingressi (;) quorum adventum beatus Hospitius longe[m] praedixit.
2. De Langobardo[n] qui beatum Hospitium extinguere voluit (;) quomodo eius dextera obriguit, et quomodo ab eodem beato viro sanitati[o] restituta est, et quia ipse[p] Langobardus monachus[q] effectus est.
3. Quomodo Langobardorum exercitui Amatus[r] patricius bellum intulit, et quomodo ab eis[s] devictus[t] et occisus est (;) et quomodo Langobardi[u] victores[v] cum multa praeda ad Italiam[w] sunt reversi.
4.[x] Quomodo iterum Langobardi Galliam ingressi, a[y] Mummulo patricio sunt devicti.
5.[z] Quomodo Saxones[a], qui[b] cum Langobardis in Italiam[c] venerant[d] (;) Galliam depraedantes a Mummulo sunt superati.
6. Quomodo ipsi[e] Saxones cum uxoribus[f] et parvulis suis iterum Galliam[g] ingressi[h] (;) dum praedas[i] agerent,

a) Porro F. G 1—4. I 3. b) adventum F 1. c) in A 1. d) subruptis D 6. F. G; obstructis H 1. e) excreb(v)erat F 4. G 1. 5b; excr. cum his G 5b. — extinctos F 1. f) *deest* F. G; F 1 *post add.* exceptis, *sed corr.* in, *et ita* F 2. 3. 4. g) et A 2. 3. G 2. I 1, *corr.* ex E 1. h) *deest* G 1—4. i) Expl. hist. Lang. liber II. A 4; *haec desunt* F 1. k) hi(y)storiae Langobardorum *add.* F 1. G 1. 3; Incipit Deo favente liber III. Inc. cap. libri III. A 4. *Codices* C. D. F 2. 4 *pleraque argumenta breviora reddunt, desinentes ubi* (;) *posuimus*; F 4 *multa praeterea mutavit.* l) *deest* C *1. m) longe ante A 3. B 1. n) Langobardi F 1; Langobardis — voluerunt C 1. I 1; voluerit G 4. o) sanitatis F 1. p) isdem B 1. q) monacbis F 1. r) Armatus A 3. C 1. I 1. — patrichius F 1. s) eisdem D 1. t) devictus et *des.* C. D; patr. occurrit et ab eisdem occisus I 1. u) Langobardis F 1. v) *deest* A 3. w) Italia A 1; s. ad I. r. G 2. x) *hoc argum. deest* I 1. y) sunt a G 3. 4. z) *hoc argum. deest* D 2. a) ipsi S. B 1. F. G. b) *deest* C 1. c) Italia A 1. d) venerunt B. C. D. G. I 1; in Gallias proruperunt *add. e corr.* D 1, *et ita alii* D. e) *deest* C 1. D 1. f) u. suis et p. in G 2; et filiis s. D 2. 3; suis *deest* A 3 G 3. g) Gallias G 2. 4. I 1; in Gallia F 1; in Gallias G 1. 3. h) i. sunt C 1; regressi I 1. i) d. pr. *retinuerunt* C 1. D 1, *ubi corrector add.*: agerent a. M. eis sit occursum, *et ita* D 2.

1) *De hoc loco celeberrimo cf. praesertim Hegel, Städteverfassung I, p.* 352 *sqq. De vera lectione hic et infra III,* 16. *dubitari nequit.* 2) *Id Paulus ex Gregorio Turonensi (IV,* 35*) in historiam suam transtulit illius verba male interpretatus.* BI. 3) *Haec ex Greg. M. Dial. III,* 38.

coartati a Mummulo, auro se redimerunt et sic ad[a] Sigispertum[b] regem venerunt[c] et inde patriam revertuntur.

7. Quomodo Saxones de patria sua Suavos et alias[d] gentes quae ibi residebant expellere[e] (;) cupientes, ab eis vehementer sunt caesi.

8. Quomodo tres duces Langobardorum, hoc est Amo[f], Zaban[g] et Rodanus, Gallias[h] inruperunt[i], et quomodo Zaban[g] et Rodanus a Mummulo devicti[k] sunt(;) et quomodo toti tres ad Italiam revertuntur.

9.[l] Quomodo Franci Anagnis castrum Langobardorum ceperunt, et quomodo Ragilo[m] comis a Francorum[n] duce Chramnichis[o] occisus est (;) et quomodo ipse Chramnichis ab Euin[p] Langobardorum duce de Tridento[q] peremptus est.

*p. 92. *10. De morte Sigisperti Francorum regis, et de nuptiis Euin ducis.

11.[r] De morte Iustini[s] minoris[t] (;) et qualis in vita sua fuerit.

12. De principatu Tiberii Constantini, et[u] de bonis actibus eius (;) sive diviciis quae ei a Deo concessae sunt[v].

13. De aureis quos[w] Hilperico[x] imperator direxit, et de beato Gregorio (;) et de[y] vastatione Classis[z].

14. De morte Probini[a] patriarchae (;) et de Helia[b] eius successore.

15. De morte Tiberii[c] Constantini augusti et imperio[d] Mauricii.

16. De regno Authari, et quanta securitas eius tempore fuit.

17. Quomodo Childepertus Italiam introivit, sed[e] facta pace discessit.

18. De expugnatione Brexilli, et[f] de fuga Doctrulfi[g] ducis.

19. De morte Doctrulfi, et[h] quali epitaphio[i] honoratus est.

a) a A 1. G 2. 3. b) Sigib. B 1; Sigeb. G 2. — regem *deest* G 3. c) pervenerunt A 3. B 1. d) alia F 1. e) *in* D 1 *corr. addit*: conati sunt, *et ita alii* D; capiunt *add.* 1. I1; expulerunt H 1. f) Ama C *1, *corr.* Aman D 1, *et ita alii* D. g) Laban A 3; Taban D 1. h) Gallias — Rodanus *des.* C. D. G 2. H 1. I 1. i) superaverunt A 3. k) victi G 1. 2; et — devicti sunt *des.* I 1; et q. t. revertuntur *des.* G 1. 2. l) *hoc arg. deest* I 1. m) Ragilis G 2; Rugilo D 2. 3. n) Langobardorum G 3. 4. — a *deest* A 3. C 1—3. o) Cramnicis B 1; Chramnicis D 1. F 1. G 3; Chramnitis *semel* G 1; Chramnete G 2. p) Eoin F 1 *e corr.* G; *deest* A 3. q) Tridentum G 4; detrimentum G 3. r) *hoc arg. deest* G 3. s) Iustiniani I 3; l. imperatoris D 2. 3. t) iunioris G 2; et *aliis erasis habet* C *1. u) et d. b. a. e. *des.* I 1. v) c. erant G; consesserunt F 1. w) que F 1? G 4; quod G 3; aures quod G 1; auro quod G 2. x) Ilperico imperatori B 1; imperatore G 1; imper̄. dixerunt F 1; imp. *deest* D 2; regi D 3. y) *deest* G 2. z) causis A 1; dassis F 1. — D 3. 4 *inserunt*: XIIII. Quod Faroald Spoledanorum dux Classem urbem munitam spoliavit. a) Provini B 1. b) Elá B 1. c) Teb. B 1. — Const. *deest* A 1. d) imp. B 1. C 1. D 1; imperatoris H 1. e) s. f. p. d. *des.* F 2a. — pacem F 1. f) et — ducis *des.* F 2a. g) Docthrulfi A 3 (*post* Ductrulfi); Docthrulfu G 3; Droctuldfi F 5. G 4; Doctrulfi G 1; D. regis D 2. h) et — est *des.* F 2a. i) epitaphy(i)um G 1. 4; epitapinm G 3; *litterae* fio *e corr.* F 1.

EXPLICIUNT[e] CAPITULA.

a) sacerdocium G 3. 4. b) et e. H. p. *des.* F 2. c) Hispaniae G 2. d) Iugundis F 1. G 1. 2; Inguindis A 3. e) exercitum G 3. 4. f) regressi A 3; egressus F 1. G 3. g) Z. episcopi G 3. h) *deest* A 3. B 1. D 1; et — est *des.* F 2a. i) *deest* C *1. D 1; *corrector hic suppl.* iniuriatione, *et ita alii* D. k) Quo D 1; Quomodo G. *Deest hoc argum.* C. D. F 5. G 4. H 1. l) exercitu F 1. m) historiam B 1. n) fractione A 3; Franci B 1. o) sorore D 1. F 1. p) petit B 1; poposcit *post add.* D 1, *et ita alii* D; accepit C 1. q) Italia C 1. F 1. G 1. r) hac D 1. s) *deest* A 1. C 1. F 1. G 4. — is *in* Langobardis *e corr.* F 1. t) Baicariam A 3; Baioaria F 1. — D 1 (*ubi* perrexit *deest*) *post add.* ivit, *et ita alii* D; in B. venit ut s. sp. v. C 1. u) acceperit B 1; p. et uxorem duxit I 1; uxore F 1. v) *hoc arg. deest* I 1. w) morbos F 1. G 1. 3. 4. x) in p. *des.* B 1; reversionem G 3. 4. I 3. y) Autheri *hoc loco* G 1. z) Zotone B 1. D 1 *e corr., et ita* D 2; Tottone A 3; Azattone G 4. — primo *deest* F. G. a) Beneventorum A 3. D 1. 2. G 1. 2. 3. I 1. — ducem sunt D 1. b) *ultima duo arg. des.* H 1. c) Guntranum B 1; Guntramnum F 1. G 1. d) *deest* D. F. G. e) *ita* A 1; Expl. cap. *des.* A 5. F 1; *omnia haec desunt* G 3. Expl. cap. libri III. historia Lang. Inc. liber III. A 4; Expl. capit. historiae Langobardorum liber III. B 1; Exp. capit. historie Langobardorum. Liber III incipit C 1; Expliciunt capituli historiae Langobardorum libri III. D 1; Expl. cap. libri III. Incipit historia Lang. liber III. E 1; Expliciunt capitulae libri III. Incipit liber tertius G 2; Expl. cap. Incipit liber tercius A 3; Inc. l. t. A 5; Historie Lang. liber III. F 1.

*p. 93

*INCIPIT HISTORIAE LANGOBARDORUM LIBER TERTIUS.

574. 1. Igitur[1] aliquanti ex ducibus Langobardorum cum valido exercitu Gallias ingrediuntur. Horum[2] adventum vir Dei Hospitius, qui aput[a*] Niceam[3] erat inclausus[a], sancto sibi revelante Spiritu, longe ante praevidit eiusdemque[b] urbis civibus, quae mala inminerent, praedixit[b]. Erat enim vir iste magnae abstinentiae et probabilis vitae; qui constrictus ad[c] carnem cathenis ferreis, induto desuper cilicio, solo pane in cibo cum paucis dactulis[d] utebatur. In diebus autem[e] quadragesimae radicibus herbarum Aegyptiarum, quibus heremitae utuntur, exibentibus sibi negotiatoribus, alebatur. Per hunc Dominus magnas virtutes operari dignatus est, quae scriptae habentur in libris venerabilis viri Gregorii Turonensis[f] episcopi. Igitur vir iste sanctus adventum Langobardorum in Gallias hoc modo praedixit: 'Venient', inquid, 'Langobardi in Gallias et devastabunt civitates septem, eo quod increverit malitia eorum in conspectu Domini. Est enim omnis populus periuriis deditus, furtis obnoxius, rapinis intentus, homicidiis prumptus[g]; in quibus non[h] est iustitiae fructus: non decimae dantur, non pauper alitur, non tegitur nudus, non suscipitur hospitio peregrinus. Ideo haec plaga[4] ventura est super populum istum'. Monachis quoque suis praecipiens dixit: 'Abscedite et vos a loco isto, auferentes vobiscum quae[i] habetis. Ecce enim gens appropiat[k] quam praedixi'. Dicentibus autem illis: 'Non relinquimus[l] te, sanctissime pater', ait: 'Nolite timere pro me. Futurum est enim, ut inferant mihi iniurias, sed non nocebunt usque ad mortem'.

2. Discedentibus[5] autem monachis, advenit exercitus Langobardorum[6]. Qui dum cuncta quae reppererat vasta-

a*) apud A 1. F 1 *nonnumquam.* a) inclusus A *2. 5. D 3. F 3. 5. G 5a. b. H 1. I 1. 2. 3. b) ei. — praedixit *des.* G 1 (*post suppl.*). 2. 5a. b. c. c) *deest* C. D. — carnem *corr.* carne D 1, *et ita ceteri* D *et* C 2. E 1. d) dactulis *corr.* dactilis D 1, *et ita plerique* D, *praeterea* A *2. 2. 4. 5. B 1. F 5. G 2. 5a. b; dactalis F 1. G 4; dactilibus B 2. e) *deest* G 3. f) Toronensis A 2, *corr.* Turon. A 1. B 1. F 1; Turon. *ceteri* g) *ita* A 1. B 1. 3. F 1. G 1. 4; impromptus A 2. h) nullus A *3. i) omnia q. C 1. k) ap(d)propriat A 1. B 1; approperat B 2; ap(d)propinquat A 3. 4. 5. C 4b. E 1. G 3, *cum Greg.* — gens *deest* G 2, *ubi* quam predixit *corr.* quod predixi; quod G 3. l) relinquimus *corr.* relinquemus D 1, *et ita ceteri* D, *praeterea* C 1—3. G 2. 3. 5a. b.

1) *Cf. Greg. Tur. IV*, 42. 2) *Haec ex Greg. Tur. VI*, 6. *sumta sunt;* et prob. vitae *Paulus.* 3) *Nizza.* 4) plaga supervenit *Greg., cujus verba nonnumquam mutavit Paulus.* 5) *Ex Greg. VI*, 6. *ad verbum fere exscriptum.* 6) gens illa *Greg.*

ret[a], ad locum ubi vir sanctus inclausus[b] erat pervenit[c]. At ille per fenestram turris se eis ostendit. Illi vero circumeuntes turrem, dum aditum quaererent[d], per quem ad eum ingredi possent, et minime invenirent, duo ex eis ascendentes tectum[e], discoperirierunt[f] illud. Et videntes eum vinctum[g] cathenis indutumque cilicio, dicunt: 'Hic malefactor est et homicidium fecit, ideo in his ligaminibus vinctus tenetur'. Vocatumque[h] interpretem, sciscitantur ab eo, quid[i] mali fecerit[k], ut tali supplicio artaretur. At ille fatetur, se homicidam[l] esse omniumque criminum reum. *Tunc[m] unus, extracto *p. 94. gladio, ut caput eius amputaret, mox eius dextera in ipso ictu suspensa diriguit, nec eam ad se potuit revocare. Qui[n] relictum gladium terrae deiecit[o]. Haec videntes socii eius, clamorem[p] in caelo dederunt, flagitantes a sancto, ut, quid eis agendum esset, clementer insinuaret. Ipse vero inposito salutis signo arens brachium sanitatis[q] restituit. Langobardus[1] autem qui sanatus fuerat ad[r] fidem Christi conversus[s], statim clericus, deinde monachus effectus est atque in eodem loco usque ad finem vitae suae in Dei servitio permansit[1]. Beatus vero Hospitius dum Langobardis Dei verbum loqueretur, duo duces, qui eum venerabiliter audierunt, incolomes patriae redditi sunt; quidam[t] vero, qui eius verba despexerant, in ipsa Provincia miserabiliter[u] perierunt.

3. Igitur devastantibus Langobardis Gallias, Amatus[v][2] patricius Provinciae[w], qui Gunthramno[x] regi Francorum parebat, contra eos exercitum duxit, commissoque bello, terga vertit ibique extinctus est. Tantamque tunc stragem[y] Lan-

a) vastabat F 1. G 1. 4; reppererant vastabant E 1. F 2. G 3; reppererant (receperant A 5) vastarent (vestarent G 2) A 4. 5. 6. C *1—4b. D 1. F 4. 5. G 4. 5b. H 1. I 1. b) inclusus C 1. 2. D 2, *alii.* c) pervenerunt F 2. G 2. 3. 5b. H 1. I 1; pervenerant F 5; pervenitur C 1. 2, *corr.* pervenit D 1. d) querer-entur A 2. e) *deest* G 2. f) *ita* A *2. 2. 4. C 1. E 1. F 1; discooperierunt A 3. D 1; discoperuerunt F 2. 5. G 1. 3; discoperurunt *corr.* discooperuerunt B 1; doscoperuerunt *corr.* discoperuernnt G 2; discooperuerunt A 1? g) *ita* A 2. 4. B 1a. 2. 3. C *1. 1—4b. D *3a. 4. 10, *cum optimis Gregorii codd.*; victum A *2; vinctum A 1? F. G. H. h) Vocatoque interprete D 1 *e corr., et ita ceteri* D. F 5. G 2. 5a. b. I 1; vocatoque per interpretem A 5b; vocatusque per interpretem A 5. i) quod A 2. k) fecit A 1. l) homicida — reu (?) F 1. m) cum unus extraxisset gladium D 3. n) Que G 3; Qui *e corr.* G 1. — reiectum F 5; relicto gladio A 4. 5. 5b. C 1. 2. D *3a. 10. F 4. G. H. I 1. o) se d. A 5. 5b. C 1. 2. G 5a. b. c. I 1. 2. — terrae *deest* G 4. p) clamore F 1. q) *ita* A 2. F 1, *cum Gregorio*; sanitati *ceteri.* — restuit A 2. r) et ad C 1. s) c. est G 3. 4. t) alii C 1. u) mirabiliter C 1. D 1a. 2. G 1—4. v) Armatus C 1; Conatus A *3. w) Pr. Alamannicae A 3. (*omissis* q. G. r. Fr. p.) *ed. Peut.* x) Gunthrano A 2; Gunthranno B 1; Guntramno F 1. — regis F 1. y) frage F 1.

1) Ille autem in eodem loco conversus tonsorato capite fidelissimus monachus nunc habetur. *Greg.* 2) *Ex Greg. IV, 42;* qui G. r. Fr. p. *Paulus.*

gobardi de Burgundionibus[a] fecerunt, ut non possit colligi numerus occisorum. Ditatique inaestimabili praeda ad Italiam revertuntur.

4. Quibus[1] discendentibus[b], Eunius[c], qui et Mummulus[d], accersitus a rege, patriciatus honorem emeruit. Inruentibus autem[e] iterum Langobardis in Gallias et[f] usque[g] Mustiascalmes[h] accedentibus, qui locus Ebredunensi adiacet civitati, Mummulus exercitum[i] movit et cum Burgundionibus illuc[k] proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, factis etiam concisis per devia silvarum, inruit super eos multosque ex eis interfecit[l]; nonnullos vero cepit et regi suo Gunthramno direxit. Langobardi[2] quoque, his patratis, ad Italiam sunt regressi[m].

5. Post[3] haec Saxones[n], qui cum Langobardis in Italiam venerant, in Gallias prorumpunt et intra terretorium[o] Regensem[p], id est aput[q] Stablonem[r] villam, castra constituunt, discurrentes per villas[s] urbium vicinarum, diripientes praedas, captivos abducentes[t] vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummulus conperisset, super eos cum exercitu inruit multosque ex eis interfecit: donec[u] nox finem faceret, caedere[v] non cessavit. Ignaros enim reppererat homines et nihil de his quae accesserant[w] autumantes. Mane autem facto, statuunt[x] Saxones exercitum, praeparantes se fortiter[4] ad bellum;
*p. 95. * sed intercurrentibus nuntiis, pacem fecerunt, datisque muneribus Mummulo, relictis captivis et universa praeda, ad Italiam[y] revertuntur.

6. Igitur[5] regressi Saxones in[z] Italiam, adsumptis secum uxoribus atque parvulis suis vel omni[a] supellectili, rursum

a) Francis A 3. b) *ita* A 1. E 1. F 1. G 1, *cum aliquot Gregorii codd.*; Disced. *ceteri.* c) *ita* A 1. 4. F. G, *cum Greg.*; Euinus A 5. 6; Eunuis C 1; Emius B 2. D 3. 4. 10; Ennius A *2. 3. D 1. 2. E 1. H 1. I 1; Hennius A 2. d) Mummolus B 1. C 2. D 2 3. I 3 *constanter, cum Greg.*; Mumulus *hoc loco et nonnumquam* F 1. e) *deest* C 1. D, *cum Greg.* f) *deest* B 1. g) u. ad G 2. h) Musciascalmes B 1a. 2. C 2; Mutiascalmes *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D. H 1; Mustiamscalmes F. G; Mustiamscalmas I 1; Musticamscalmes F 5; Mustriascalmes A 5. 6; Musarias alpes L 1; Brientum I 3. i) exercitu A 2. F 1. k) illic A 2? C *1. 1. l) interficit G 1; occisit G 2. m) reversi D 2. 3. n) Saxsones C 1. o) terreturio E 1. p) *ita* A 1. *2. 2. 4. 5. B 1. 2. F 1. 4, *cum Greg.*; Regense C. D. E 1, *alii*; Regens est id est G 1; Remense H 1. q) *deest* C *1. r) Stabblonem A 2. C *1. G 1; Stalbonem A 3. s) vias A 1. t) adduc. A *2. 2. 4. 5. B 1. 2. E 1. G 3; ducentes D 3. 10. u) et d. D 10. G 1. 5a. b. H 1, *et e corr.* C *1. F 1. G 3; ac donec F 2. G 5c; et dum L 1. v) a c(a)ede C 1. 2. I 1. w) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. C *1. D 1. 1a. 10. F 1. 4. G 1. 4. H 1, *cum Greg.*; acceserant G 3; accesserat A *2. E 1. F *2; acciderant C 1. 2. D 2. 3. G 2. 5a. b, *alii.* x) statuit G 1; statim G 2. y) Italia F 1. z) ad F. G 1—4. a) s. omnique C 1. 2. — superlectili F 1. G 1. 3. 4.

1) *Ex Greg. l. l.; cf. Marium a.* 574. *et Cont. Prosp.* 2) Langobardi — regressi *Paulus.* 3) *Ex Greg. IV,* 43. 4) fortiter, ad Italiam *Paulus.* 5) *Ex Greg. l. l.*

ad Gallias[a] deliberant redire[b], scilicet ut a Sigisperto[c] rege suscepti[1], eius possint[d] adiutorio ad patriam remeare. Certum[2] est autem, hos[e] Saxones ideo ad Italiam cum uxoribus et parvulis advenisse, ut in ea habitare deberent[f]; sed quantum datur intellegi, noluerunt Langobardorum imperiis subiacere. Sed neque eis a Langobardis permissum est in proprio iure subsistere, ideoque aestimantur[g] ad suam patriam repedasse[h]. Hi Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt; et unus quidem cuneus per Niceam urbem, alter vero per Ebredunum ingressus est, illa revertens via, quam anno superiore[i] tenuerat. Hi, quia tempus messium erat, colligentes ac triturantes frumenta, comedebant ac[3] suis animantibus ad esum praebebant. Depraedabantur pecora[k], sed nec ab incendiis abstinebant. Qui cum ad Rodanum amnem pervenissent, ut, transmeato eo, regno se Sigisperti conferrent, occurrit eis Mummulus cum[4] valida multitudine. Tunc illi valde[l] viso eo timentes, datis pro redemptione sua multis auri numismatibus, Rodanum[m] transire permissi sunt. Qui[n. 5] dum ad Sigispertum regem pergunt, multos in itinere negotiatione sua deceperunt, venundantes regulas aeris, quae ita, nescio quomodo, erant coloratae, ut auri probati atque examinati speciem simularent. Unde nonnulli hoc[o] dolo seducti, dantes aurum et aes[p] accipientes, pauperes sunt effecti. Pervenientes tamen[q] ad regem Sigispertum, ad locum unde prius egressi fuerant redire permissi sunt[6].

7. Qui dum ad suam[r] patriam venissent, invenerunt, eam ad[s] Suavis[t] et aliis gentibus, sicut supra commemoravimus[7], retineri. Contra[8] quos insurgentes, conati sunt eos extrudere[u] ac delere. At illi[v] optulerunt eis tertiam partem regionis, dicentes: 'Simul possumus vivere et sine conlisione communiter[9] habitare'. Cumque illi[w] nullo modo adquiescerent, dehinc optulerunt eis[x] medietatem; post haec duas partes,

a) Gallia G 1. b) venire C 1. c) Sigisb. C 1. G 1, *corr.* Sigib. G 2; Sigip. G 3; Sigib. *vel* Sigeb. D 2. 3, *alii.* d) possent B 1. e) hosaxones F 1. f) deberet F 1. G 1; debere G 3. g) extimantur A 1. F 1; existimantur G. h) repedassent F 1. i) superiori C 1. G 3. — tenuerunt A 3; tenuerant C *1. k) corpora G 1. 2. 5b. c. l) *deest* C *1. F. G; viso eo valde C 1. m) *deest* F. G. n) Qui — permissi sunt *des.* C 2. o) ohoc F 1; obhoc G 1. 2. 3. 1 3. p) ates A 2. q) tandem D 2. 3. r) *deest* F 1. s) *ita* A 1. *2. 2. F 1; a *ceteri.* t) Suævis B 1. C 1 *saepius.* u) destruere C. D. H 1. I 1; instrudere G 1; impugnare G 2; extruderet a delere F 1. v) illis F 1. w) *deest* F. G; cum hoc G 5c. x) eis dehinc m. B 1. — medietate F 1.

1) Collecti in loco unde egressi fuerant stabilerentur. *Greg.* 2) Certum — Hi Gallias ingressuri *Paulus adjecit.* 3) ac suis — abstinebant *Paulus adjecit.* 4) cum v. m. *Paulus.* 5) Qui — deceperunt *Paulus.* 6) in loco — sunt stabiliti *Greg.* 7) *II*, 6. 8) *Ex Greg. V*, 15. 9) et communiter habitare *Paulus.*

sibi tantum tertiam reservantes. Nolentibus autem illis, optulerunt cum terra etiam omnia pecora, tantum ut a bello[a] cessarent. Sed nec hoc Saxones adquiescentes, certamen expetunt atque inter se ante certamen, qualiter uxores[b] Suavorum dividerent, statuunt. Sed non eis ut putabant evenit. Nam commisso proelio, viginti milia ex eis interempta[c] sunt, Suavorum vero quadringenti[d] octuaginta[e] ceciderunt, reliqui vero victoriam capiunt. Sex milia quoque Saxonum, qui bello superfuerant, devoverunt, se[f] neque barbam neque capillos incisuros, nisi se de Suavis hostibus ulciscerentur. Qui iterum pugnam adgredientes, vehementer adtriti sunt, et sic a bello quieverunt[g].

*p. 96. 575—577. *8. Post[1] haec tres Langobardorum duces, id est Amo[h], Zaban ac Rodanus, Gallias inruperunt. Et Amo quidem Ebredunensem carpens viam, usque Machoavilla[i], quam Mummulus munere regis meruerat, accessit ibique tentoria[k] fixit; Zaban vero per Deinsem[l] descendens urbem, usque Valentiam venit: Rodanus autem Gratianopolin[m] civitatem adgressus est. Et Amo quidem Arelatensem[n] debellavit provinciam cum urbibus qui[o] circumsitae sunt*: et usque ad ipsum Lapideum campum, qui adiacet urbi Massiliensi[p], accedens, universa[2] quae repperire[q] poterat depopulatus est;

*) I 3 *addit:* quorum nomina hec sunt: Avinion, Arausica, Vasion, Vapincum. De presule ipsius urbis. Sub ipso tempore urbem hanc et ecclesiam nobiliter et strenue regebat insignis presul Pancracius nomine[3]. Qui cum cerneret, se nequaquam hostibus resistere posse, aliquamdiu obsidionem perferens, dehinc ad montem tutissimum, qui inexpugnabilem obtinebat munitionem, in sua diocesim positum, nomine Vodoliensem, cum omnibus que habere poterat, imminens exicium declinans, secessit. Et Amo quidem obsidionem predicte urbis parans, ac eo capta atque a fundamentis ęversa, omnesque qui in ea reperti sunt, quoniam se sponte tradere noluerunt, gladio sunt perempti. Dehinc universa, vicos, urbes vel castella, que repperire poterat, usque ab ipsum Lapideum campum *etc.*

a) ab illo *corr.* ab illis F 1, *et ita* F *2. 4. G. b) uxore Suav. F 1. c) interenti A 4; interempti D. F *2. G 3. 5a. c. H 1 I 1; interepti C 1; interfecti C 2. d) quadrig. F 1. e) *ita* A 1. 4. D 1; octuoginta F 2; octoginta *alii.* — occid. F 1. f) sed A 2. g) cessarunt G 5c. h) Hamo D 3 *constanter*; Anno C 2. — Laban F 2 *const.* i) *ita* A 1. *2. E 1; Machaovillam A 2. 3. 4. 5. B. F. G 1. 2. 3; Machauvillam G 5; Machovilla D 1; Machovillam G 4. C *et plerique* D; Mochovillam H 1. k) tentoriam G 3. 4. l) Deinse A 1. H 1; Deensem E 1; Diensem C. D; Dunensem G 5b. c; Deindensem L 1; Deinsem *corr.* Ardensem G 1; *deest* F 5. m) *ita* A 1. F 1. G 1; Gramnopolim A 3; Gratianopolim *ceteri.* n) Aretensem G 1. 3. 4, *corr.* Arelatensem F 1. — devastavit A 2. — provincia F 1. G 1. o) *ita* A 1. *2. B 1. D 1. F 1. G 1, *cum Greg.*; quae *ceteri.* p) Masil. A 3. B 1. G 3. 4. I 1; Mansil. C 1. q) repperiret F 1.

1) *Greg. IV*, 44. 2) universa — depopulatus est *Pauli sunt verba.* 3) *Hic plane ignotus esse videtur; archiepiscopus Arelatensis tunc temporis fuit Sapaudus.*

Aquinsibus[a] autem obsidionem parans, viginti duabus libris[b] argenti acceptis, ab eodem loco discessit. Rodanus quoque et Zaban pari modo incendiis[1] et rapinis loca ad[c] quae accesserant demoliti sunt. Quae cum Mummulo patricio perlata fuissent, cum valida manu veniens, primum cum Rodano, qui[d] Gratianopolin[e] debellabat, conflixit et multos de eius exercitu peremit ipsumque Rodanum lancea[f] vulneratum ad montium excelsa fugere[g] conpulit. Qui exinde cum quingentis viris, qui ei[h] remanserant, per devia silvarum prorumpens, ad[i] Zaban, qui tunc urbem[k] Valentiam obsidebat, pervenit, eique[l] omnia quae acta fuerant nuntiavit[m]. Qui pariter dum ad Ebredunensem urbem omnia depraedantes[n] venissent, ibi eis Mummulus cum innumero exercitu occurrit; commissoque proelio, eosdem vicit[2]. Tunc Zaban et Rodanus Italiam repetentes, Secusium[o] devenere; quam[p] urbem Sisinnius tunc magister militum a[q] parte retinebat imperatoris. Ad[r] quem puer Mummuli adveniens, litteras ei directas a Mummulo porrexit eumque citius adventare dixit. Quo conperto, Zaban et Rodanus exinde mox ad propria discesserunt. *His auditis[s], Amo, collecta omni praeda, Italia[t] rediturus[3] * p. 97. proficiscitur; sed[u] resistentibus nivibus[v], praedam ex magna parte relinquens, vix cum suis Alpinum tramitem erumpere potuit et sic ad patriam[w] pervenit.

9. His diebus advenientibus Francis, Anagnis[x. 4] castrum, quod super Tridentum in confinio Italiae positum est, se

a) Aquinsibus *corr.* Aquensibus F 1, *et ita* F 2—4. G 5c. I 3; Aquiensibus A *3; Aquinensibus C. D. I 1. b) libras A 2. F 1; libras — acceptas G 3. 4; l. auri C 2. c) atque a. A 1; atquem *corr.* ad quae G 4; ad quem G 3; quam *corr.* quae G 1. d) quin A 3; quia G 2. e) Gratiānopolim A 1; Gramnopolim A 3. f) lanceam G 1. g) fugire G 1. 3. 4. h) eius F 1. i) a G 1. k) *deest* B 1. D 3. l) eaque o. acta A 2. m) nuntiavit — urbem *des.* C *1. 3, *in* D 1 *post suppleta*; C *1 *post add.* narravit; C 1 *de suo ita lacunam explevit*: retulit itemque cum Galliam ad supra (*e corr.*) scriptum locum. n) depredante A 2. F 1. o) secū uñ A 4; Secussium C 1. 4b; Secusiam I 1; Secusium *corr.* Segusium F 1; Seusium A 3. G 1. 2. 3. 5a. b. I 3 — devenire G 1. 3. 4. p) Qua (?) urbe F 1. q) *deest* F 1. r) atque A 2, *corr.* ad quem A 1. F 1. G 1. 2; at quem C 1. D 1; atque vero C *1. s) *deest* A 3, *ubi* collectam nimiam predam. t) *ita* A 1. *2. 2. E 1. F 1. G 1. 3. 4; Italiam *ceteri.* — redditurus A 1; reditus G 3; *deest* G 5b. c. u) *deest* A *3. v) nibi *alia manu corr.* nibis A 1; nibus A 2, *corr.* nivibus F 1; nivis A *2; nillibus I 1; sibi F 4. G; omnibus I 3; Burgundionibus F 5. — predam — potuit *omissa post suppl.* D 1. w) patria G 1. x) Anamnis A 3; Adagnis C 2. I 3; Magnis D 2; Anaginis D 10; Inagnis F 1. G 1-4; in Anagnis castris G 5b. c; — *infra* Anannis E 1; Agnis G 1. 3. 4.

1) inc. et r. demoliti sunt; cum valida manu *Paulus.* 2) *Cf. Cont. Prosp., qui proelium super amnem Rodanum haud procul a loco Agaunensium martirum (ita codex) commissum tradit.* 3) Italia rediturus; ex magna parte; Alpinum tramitem; et — pervenit *Paulus.* 4) *Nano, in Valli Non in dextra ripa fl. Nocii.* BE. *Haec ex Secundo sumta videntur; cf. fragm. supra p. 18 n. 3. editum.*

eisdem tradidit. Quam ob causam comes Langobardorum[a] de Lagare[b] [1], Ragilo[c] nomine, Anagnis veniens depraedatus est. Qui dum cum praeda reverteretur[d], in campo Rotaliani[e] [2] ab obvio sibi duce Francorum Chramnichis[f] cum pluribus e suis peremptus est. Qui Chramnichis non multum[g] post tempus Tridentum veniens devastavit[h]. Quem subsequens Euin[i] Tridentinus dux, in loco qui Salurnis[k] dicitur suis cum sociis interfecit praedamque omnem quam ceperat excussit. Expulsisque[l] Francis, Tridentinum territorium recepit.

10. Hoc tempore[3] Sigispertus rex Francorum occisus est fraude Hilperici[m], germani sui, cum quo bellum inierat, regnumque eius Childepertus[n], eiusdem filius, adhuc puerulus, cum Brunihilde[o] matre regendum suscepit. Euin[p] quoque dux Tridentinorum, de quo praemisimus[4], accepit uxorem filiam Garibaldi[q] Baioariorum regis.

11. Per haec tempora aput Constantinopolim, ut supra praemissum est[5], Iustinus minor regnabat, vir[6] in[r] omni avaritia deditus, contemptor pauperum, senatorum spoliator. Cui tanta fuit cupiditatis rabies[s], ut arcas iuberet ferreas fieri, in quibus ea quae rapiebat auri talenta congereret[t]. Quem etiam ferunt in heresim Pelagianam dilapsum[u]. Hic cum[7] a[v] divinis mandatis aurem cordis averteret, iusto Dei iudicio amisso rationis[w] intellectu amens effectus est. Hic Tiberium caesarem adscivit, qui eius[8] palatium vel singulas[x] provincias gubernaret, hominem iustum, utilem[9], strenuum, sapientem, elimosinarium[y], in iudiciis aequum, in victoriis

a) Languob. *hoc loco* B 1. b) Largare F 1. I 3; Lagare *corr.* Largare G 1: de Legare *vel* delegare A 4. C 1. 4b. G 2; largi revolvens G 5b. c; Lang. id volens G 5a; D 1 *in marg. signo super* La *posito addidit*: nomen oppidi, *unde* D 1a *fecit:* la nomen oppidi gare. c) Ragelo A 3. d) reverterentur F 1. 4. 5. G 1. 2. — in campo — pluribus *omissa post suppl.* D 1. e) Rotaliano D 1; Rotialiam D 2. 3. f) Chramnicis A 2; Cramnichis A 3; Chrannichis D 2; Chramnidis D 3; Charamnichis G 3. 4; Chramnichis — Chramnichis *des.* G 2, *ubi cap.* 10. *post* occisus est *additur:* cum pl. e. s. p. est; qui Gramnichis non. g) multo *corr.* multum B 1, *ubi* tempus *deest.* h) devastabat A 3. G 3. 4. i) Ebin F 1. G 3; Heuini *post corr.* Eoin G 1; Heuin G 5c; Aeuuini G 2; Eum D 1. 3. 4. E 1. — Tridentanus A 2. k) Sallurnis A 4; Saliurnis H 1; Salusnis G 4; Falurnis A 2; Salernns G 5a. b. c. l) Expulsique A 1. 2. F 1, *quod in archetypo fuisse putarim*; Expulso isque C 1. m) Chilperici A 2. n) *ita* A 1. 2. 3. B 1. F 1. G 1—4; Childebertus C 1. D 1, *alii.* o) *ita* A 1; Brunichilde A 2. B 1. C. *plerique* D. G; Brunehilde C *1; Brunilde A *3; Brunhilde F 1. p) Ein F 1 *hoc loco*; Aeuuini *post corr.* Eoin G 1. q) Garifaldi C 1; Gariphaldi C *1; Goubaldi F 5, *corr.* Gundobaldi F 1; Gonbaldi *e corr.* G 1; Gondobaldi F 2. r) in *deest* C 4. G 5b. I 2; vir omni avaritiae D *3a. 3. 10. F *2. 5. G 5a. c, *e corr.* F 2. G 4. s) rabie F 1. t) congeret B 1; congerere F 1; congregaret G 1. 2. 3. — Quę A 2. u) dilapsus A 1. v) ad F 1. w) oracionis B 1. F 1. x) singula provincia F 1. y) eli(y)mosinarum *corr.* elimosinarium A 1. G 3. 4.

1) *Lagare, Lägerthal, infra Tridentum.* BE. 2) *Inter Salurnum et Anagnis, in dextra Nocii ripa.* BE. 3) *Cf. Greg. Tur. IV, 52; V, 1.* 4) *c.* 9. 5) *II,* 4. 6) *Ex Greg. IV,* 40. 7) cum — intellectu *Paulus.* 8) eius palatium vel *Paulus.* 9) ut. str. sap. *Greg. V,* 20.

clarum et, quod his omnibus supereminet, *verissimum[a]* christianum. Hic[1] cum multa de thesauris quos Iustinus adgregaverat pauperibus erogaret, Suffia[b] augusta frequentius eum increpabat, quod rem publicam redigisset[c] in paupertatem, dicens: 'Quod ego multis[d] annis congregavi, tu infra paucum[e] tempus prodige dispergis'. Agebat[f] autem ille: 'Confido[2] in Domino, quia non deerit pecunia fisco nostro, tantum ut pauperes elimosinam accipiant aut[g] captivi redimantur. Hoc[h] est enim magnum thesaurum, dicente Domino: "Thesaurizate vobis thesauros[i] in caelo[k], ubi neque aerugo neque tinea corrumpit[l], et ubi fures non effodiunt nec furantur". Ergo de his quae[m] Dominus tribuit congregemus thesauros in caelo, et[n] Dominus nobis augere dignabitur in seculo[o]'. Igitur Iustinus[3] cum undecim[4] annis regnasset, amentiam, quam incurrerat[p], tandem cum vita finivit. Bella sane, quae per Narsetem patricium Gothis[q] vel Francis inlata superius[r] per anticipationem[s] diximus[5], huius temporibus gesta sunt. Denique et cum Roma temporibus Benedicti papae[6], vastantibus omnia per circuitum[t] Langobardis, famis penuria laboraret, multa milia frumenti navibus ab Aegypto dirigens, eam suae[u] studio misericordiae relevavit[v].

p. 98.

Matth. 6. 20.

12. Mortuo igitur Iustino, Tiberius Constantinus, Romanorum regum[w] quinquagesimus, sumpsit imperium. Hic cum, ut superius diximus, sub Iustino adhuc caesar[x] palatium regeret et multas cottidie elimosinas faceret, magnam ei Dominus auri copiam subministravit[7]. Nam deambulans per[y] palatium vidit in pavimento domus tabulam[z] marmo- 578.

a) piissimum G 3. 4. b) *ita* A 1. *2. 3. B 1. F 1. G 1. 3. 4; Soffia A 2. B 2. C 1; Sofia A 4. C *1. G 2, *e corr.* D 1. c) *ita* A 1. 2. B 1. D 1. F 1. G 1. 3. 4. d) in m. A *3. e) paucissimum D 1. G 1—4. f) *ita* A 1. *2. 2. 4. B 1. 2. C *1. 1. D 1. F 1. G 1. 2, *cum Greg.*; Aiebat *alii.* — autem *deest* G 3. g) ut A 1. C 4b. D 1. 1a. 3. F 5. G 2; et C 2. D 2. *3. 10. I 1, *e corr.* G 4. h) Hic — magnus thesaurus G 4. 5c. I 2; magnus thesaurus A 3. D 3. 10. G 5a. b. I 1; magnus thesaurum C 1. — enim *deest* F. G. I 1. i) thesauro A 1. F 1. k) ce(ę)los A 1. B 1. l) demolitur C 1. 2. D 2. 3, *superscr.* vel corrumpit B 1; demoliuntur D 1. m) quem A 2. n) et — seculo *des.* A 1. o) c(a)elo A 3. 5. F. G, *corr.* terra F 1, *et ita* G 5a. b. c; futuro sec. A 4. B 2. D (1 *e corr.* sec. f.). H 1. p) incurrebat A 1. C 1. 2. D 1 (*corr.*). q) Gothi F 1; Zothis G 2. 3. r) sicut sup. A 3. s) anticipatione F 1. t) circuitu F 1. G 1. u) suo G 1. 2. 3. v) revelavit A 2. C 1. G 1. 4. w) regnum A *2. C 3. E 1. G, *corr.* regum D 1. G 2, *corr.* regni F 1; *deest* C 2; *erasum* G 4. — imperium *deest* G 5b. c. x) *ita* A 1. 2. 4. 5. B 1. 1a. 2. E 1. F 1 G 3. 4. H 1. I 2; cesarem C 1. D 1; cesare A *2. 3, *alii.* y) in palatio A 3; per *deest* G 3; per — mar *in fine quaternionis post suppl.* D 1. z) tabula F 1.

1) *Ex Greg. Tur.* V, 19. 2) Confido in Domino *Paulus.* 3) Iustinus — finivit *Greg.* V, 30. 4) impleto octuodecimo anno *Greg. Quod falsum esse constat; nam annos fere* 13 *Justinus imperium tenuit.* 5) *II,* 1 *sqq., ubi recte sub Justiniano haec bella gesta narrantur.* 6) *Ex G. pont.* 7) *Ex Greg.* V, 19.

ream, in qua erat crux dominica sculpta[a], et ait: 'Crucem[b] Domini frontem nostram et pectora munire debemus, et[c] ecce eam[d] sub pedibus conculcamus'. Et[e] dicto citius[f] iussit eandem tabulam auferri. Defossamque tabulam atque erectam[g], inveniunt subter et aliam[h] hoc signum habentem. Qui[i] et ipsam iussit auferri. Qua amota, repperiunt et tertiam[k]. Iussumque[l] eius cum et[m] haec fuisset ablata, inveniunt magnum thesaurum habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc habundantius quam consueverat largitur. Narsis quoque patricius[1] Italiae cum in quadam civitate intra[2] Italiam domum magnam haberet, cum multis thesauris ad supra memoratam urbem advenit; ibique in domo sua occulte[n] cisternam magnam fodit, in qua
* p. 99. * multa milia centenariorum auri argentique reposuit. Interfectisque omnibus consciis, uni tantummodo seni[o] haec per[p] iuramentum[q] ab eo exigens commendavit. Defuncto vero Narsete, supradictus senex[r] ad caesarem Tiberium veniens, dixit: 'Si', inquid, 'mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, caesarem[s], dicam'. Cui ille: 'Dic', ait, 'quod[t] vis; proderit[u] enim tibi, si quid[v] nobis profuturum esse narraveris'. 'Thesaurum'[w], inquid, 'Narsis reconditum habeo, quod[x] in extremo vitae[y] positus celare non possum'. Tunc caesar Tiberius gavisus mittit usque ad locum pueros suos. Recedente[z] vero sene[a], hi[b] secuntur attoniti; pervenientesque ad cisternam, deopertamque[c] ingrediuntur. In qua tantum auri[d] vel argenti repertum est, ut per multos dies vix a deportantibus potuisset evacuari. Quae ille pene[3] omnia secundum suum morem erogatione largiflua dispensavit egenis. Hic[e] cum augustalem[f]

a) scalpta A 2; sculta C 2; sclupta G 2. b) *ita* A *2. B 1. 2. C. D 1. G 1—4. I 1, *cum Greg.*; cruce A 1? 3. 4. 5. 5a. B 1a. D (1 *e corr.*). F. G 5a. b. c. H 1. I 2. 3. — *post* Domini *add.* in G 1. 3, qua C. D (*praeter* D *3. 3. 10). I 1. c) et — conculcamus *des.* G 3. 3a; et *deest* A 2? C 1. d) ea G 1; ad F 1. e) Et hoc d. A *3; Et — auferri *des.* G 5b. c; Defossamque — auferri *des.* C 2. f) ocius F 1. g) Defossaque tabula atque erecta A 3. D 2. 3. G 2, *alii.* h) alia F 1. i) Qui *corr.* Quam D 1, *et ita alii* D; Qui — tertiam *des.* I 2. k) tertia F 1. l) *ita* D 1. F 1, *cum Greg.*; iussique A 1; iusso G 1; iussu G 2; iussuque *ceteri.* m) *deest* A *2. 3. 5. B 1a. 2 (*post add.*). C. D. E 1. G 2. 5c. n) *deest* G 5b; in c. A 3. o) senim *corr.* puero F 1, *et ita* F 2. 4 (*corr.* seni). p) *deest* A 4. G 2. q) iuramento A 1. *2, *corr. eadem manu* iuramentum A 2; iuramentim F 1. r) puer iam senex *e corr.* F 1, *et ita* F 2. 4. s) *ita* A 1. *2. 2 (c. t.). 4. F 1; c(a)esare A 5. E 1. H 1; c(a)esar *ceteri.* t) quid A 2. D 1 *e corr.*, *et ita ceteri* D. F 5. G 2. 3. 5a. c. I 1. u) proderim F 1; prod enim erit t. G *2. v) quis A 2. F 1. w) thesauri F 1. G 1. x) quoniam A 2. y) *deest* G 2. z) Recedentem G 2. 3; Recedentes F 1; Precedente B 1a. D 2. *3a. 3. 10. G 5a. b. c; Precedentem C 4b; Procedente F 5. a) senes F 1; senem C 4b. F 2. 3. G 1—4. b) hic E 1; hunc F 1. G *2. 3. 4; hinc G 2; *deest* D 2. G 5b. c) deopertaque F 1. G 1. *2. 2. 3; que *deest* C 1. 2. D 2. G 5c. H 1; deoperientesque eam D 3. d) aurum vel argentum A 2. B 1. e) Hic autem C 1. D 1. 2. 3. f) agust. F 1.

1) dux *Greg.* 2) intra Italiam *Paulus.* 3) pene omnia s. s. m. *Paulus.*

coronam accepturus esset, eumque[1] iuxta consuetudinem ad spectaculum circi populus expectaret, insidias ei praeparans[a], ut Iustinianum, Iustini nepotem, ad dignitatem imperatoriam[b] sublimaret: ille per loca sancta prius[c] procedens, dehinc vocatum[d] ad se pontificem urbis, cum consulibus ac praefectis palatium ingressus, indutus[e] purpura, diademate coronatus, throno imperiali[f] inpositus, cum inmensis laudibus in regni est gloria confirmatus[g]. Quod eius adversarii audientes nihilque ei, qui in Deo spem suam posuerat, officere[h] valentes, magno sunt confusionis pudore cooperti. Transactis autem paucis diebus adveniens Iustinianus, pedibus se proiecit imperatoris, ob meritum gratiae quindecim[i] ei auri centenaria[k] deferens. Quem ille[l] secundum patientiae suae ritum colligens, sibi in palatio assistere iussit. Sophia[m] vero augusta, inmemor promissionis quam[n] condam[o] in Tiberium habuerat, insidias ei temptavit ingerere. Procedente autem eo ad villam, ut iuxta ritum imperiale[p] triginta diebus ad vindemiam iocundaretur, vocato clam[q] Iustiniano[r], voluit eum sublimare[2] in regno. Quo comperto, Tiberius cursu veloci Constantinopolim regreditur adprehensamque augustam[s] omnibus thesauris spoliavit, solum ei victus cottidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris eius ab ea, alios de fidelibus suis posuit, qui ei[t] parerent, mandans prorsus, ut nullus de anterioribus[u] ad eam haberet accessum. Iustinianum vero verbis solummodo obiurgatum tanto in posterum amore dilexit, ut filio eius filiam suam promitteret rursumque filio suo filiam eius expeteret. Sed haec res, quam[3] ob causam nescio, ad effectum minime pervenit. Huius exercitus ab[4] eo directus Persas potentissime debellavit; * victorque *p. 100. regrediens, tantam molem[v] praedae cum viginti pariter elefantis detulit, ut[w] humanae crederetur posse sufficere[x] cupiditati.

a) preparante Sophia C 3. b) imperatoria F 1. c) protinus A 3. d) vocato — pontifice C 4b. D 2. *3a. 10. G 5c; vocato — pontificem A 3. C *1; pontificum G 3. 4. e) i. est — coronatus est G 2. f) imperialis F 1. g) est sublimatus B 1. h) efficere A 4. F 1 *e corr., et ita* F 2. 4. 1 2. 3; hoc facere non v. *corr.* officere v. D 1; nocere D 2; val. *deest* G 3. 4 (*post add.*). i) quindecim — argentique decoravit (*IV*, 21) *des.* A 3, *quaternione uno vel duobus evulsis.* k) centin. A 1; centaria F 1. G 1. l) *deest* G 3. 4. m) *ita codd. hoc loco.* n) qua A 2. o) *ita* A 1. *2. 4. E 1; quandam G 1—4; quondam *e corr.* F 1. p) *ita* A 1. 2. 4. 5. C 1. D 1. F 1, *cum Greg. codd.* q) iam G 1 (*corr.* clam). *2. 2. 3. 4; ea G 5a; ab ea G 5b. c; absconse L 1. r) Iustino C 1; Iustiano D 1 *ubique.* s) agusta F 1. t) eis A 2. F 1. u) int. A *3 v) molam A *2; tanta molem predem F 1; tanto mole G 1. *2. 3. 4; tante molis predam F *2. w) ut *deest* F 1; ut cum *corr.* ut vix G 1; ut h. c. *des.* G 4, *ubi corr. scripsit*: quanta suae posset. x) sufficeret F 1.

1) *Ex Greg. Tur. V*, 30, *paucis tantum verbis mutatis.* 2) erigere in imperium *Greg.* 3) quam ob causam nescio *Paulus.* 4) ab eo directus, potentissime *Paulus.*

13. Ad[1] hunc Hilpericus Francorum rex suos legatos dirigens, multa ab eo ornamenta, aureos etiam singularum librarum suscepit, habentes ab[a] una parte effigiem imperatoris[b] et[c] scriptum in circulo: TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI[d]. AUGUSTI, ab alia vero[e] parte habentes quadrigam[f] et ascensorem continentesque scriptum: GLORIA. ROMANORUM. Huius[2] in[g] diebus beatus Gregorius diaconus, qui post[h] papa extitit, cum esset apocrisarius, aput eandem regiam urbem[i] Morales[3] libros conposuit Euthiciumque[k] eiusdem urbis episcopum de resurrectione[l] errantem[m] in conspectu eiusdem augusti superavit. Hac[n] etiam tempestate Faroald[o], primus Spolitanorum dux, cum[p] Langobardorum exercitu Classem invadens, opulentam urbem spoliatam cunctis divitiis nudam reliquid[4].

14. Mortuo vero aput Aquileiam patriarcha[q] Probino, qui[r] ecclesiam unum rexerat anno[s], eidem ecclesiae sacerdos Helias[t] praeficitur.

582. 15. Tiberius igitur[u] Constantinus postquam imperium septem rexerat annis, sentiens[5] sibi diem mortis imminere, una cum consilio Sophiae augustae Mauricium, genere Cappadocem[v], virum strenuum, ad imperium elegit, ornatamque suam filiam[w] regalibus ornamentis, ei eam[x] tradidit, dicens: 'Sit tibi imperium meum cum hac puella concessum. Utere eo felix, memor semper, ut aequitate et iustitia delecteris'. Haec[y] postquam dixit, de hac luce[z] ad aeternam patriam migravit, magnum luctum populis[a] de sua[b] morte relinquens. Fuit enim summae bonitatis, in elimosinis promptus, in iudiciis iustus, in iudicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate conplectens; omnes diligens, ipse quoque est dilectus a cunctis. Quo defuncto, Mau-

a) ab — habentes *des.* B 3. b) imperatori F 1. c) *deest* F. G; scriptus F 1. d) imperii G *2. e) *deest* C 3. D. f) quam *corr.* equum F 1. g) *deest* B 3. F. G. h) *deest* C 1; postea B 3. i) *deest* G *2. k) Euthicumque F 1; Euticiumque B 3. G 2; Euthicemque C 1; Eutychemque C 2. l) resurrectionem C 1. F 1. G 1. m) dubitautem D 2. n) *cap.* 14. *hoc loco inc.* D 3. o) Faroal F 1. G 1; Foroal F 5; Foroald A 6; Feroald A 5; Faruald A 3. G 3. 4; Farcald G 5a: Faroaldus B 3. D 2. G 5b, *alii.* p) *deest* F 1. G 1. 4, *qui habent* exercitum. q) patriarcham G 1. r) eandem *post add.* F 1. s) *ita* A 1. 2. 5. F 1. G 5a. b; uno — anno A *3. 4. B 2. G 5c; unum — annum *ceteri*; qui — ann. *des.* F 5. — idem A 2. F 1. G 1. t) Heleas G 2; Elias G 3. u) *deest* G 2. v) Capad. G 1. 2; Cappadocum D 2. w) ornataque (ornatamque F 1) sua filia F 1. G 1. *2. 4. 5a. b. c. x) etiam A *3. y) Dixit haec postque, *eraso* quam G 2. z) lucem F 1. a) populo 1. G 2; populos C 1; *deest* C 2. b) suam mortem F 1.

1) *Ex Greg. Tur. VI*, 2. 2) *Ex Beda, verbis nonnullis mutatis.* 3) libros expositionis in Iob *Beda. Cf. V. Gregorii M. c.* 8. 9. 4) *Haec ex Droctulfi epitaphio c.* 19. *sumta esse videntur; sed num de Faroaldo Spoletano ibi sit sermo, dubitari potest.* 5) *Ex Greg. VI*, 30.

ricius indutus purpura, redimitus[a] diademate, ad circum processit, adclamatisque sibi laudibus, largita[b] populo munera, primus[c, 1] ex Grecorum[d] genere in imperio confirmatus est.

16. At vero Langobardi cum per annos decem sub potestate[e] ducum fuissent, tandem communi consilio Authari[f], Clephonis[g] filium supra memorati principis, regem *sibi statuerunt[2]. Quem etiam ob dignitatem Flavium[h] appellarunt[i]. Quo praenomine omnes qui postea fuerunt Langobardorum reges[k] feliciter usi sunt. Huius in diebus ob restaurationem regni duces qui tunc erant omnem[l] substantiarum suarum medietatem[m] regalibus usibus tribuunt, ut esse possit, unde rex ipse sive qui ei adhaererent[n] eiusque obsequiis per diversa officia dediti alerentur. Populi tamen adgravati per Langobardos hospites partiuntur[o, 3]. Erat sane hoc mirabile[p] in regno Langobardorum: nulla erat violentia, nullae struebantur[q] insidiae; nemo aliquem iniuste angariabat, nemo[r] spoliabat; non erant furta, non latrocinia; unusquisque quo libebat[s] securus sine timore pergebat[4]. *p. 101.

17. Hoc[5] tempore Mauricius imperator Childeperto regi Francorum quinquaginta milia solidos per legatos suos direxit[t], ut cum[6] exercitu[u] super Langobardos inrueret eosque de Italia exterminaret. Qui cum innumera Francorum multitudine in Italiam subito introivit[v]. Langobardi[7] vero in civitatibus se communientes, intercurrentibus legatis oblatisque muneribus, pacem cum Childeperto[w] fecerunt. Qui cum ad

a) redimitur G 1; redimur G *2; redimiturque G 2. b) l. sunt A 5. 6; post largita D *3a. 4; fecit l. G 3 (largita *corr.* larga). 4; largito A 2; largitus C 1. F 2; largitus est I 2; larga B 1a. 2. 3; larga p. m. exhibens F 5; larga tribuit *e corr.* D 1a. c) numerarius ex F 1; m. prius G 1. 2. 3; p. *deest* F 2a. 5; primusque *e corr.* D 1, *et ita alii* D. G 5a. b. c. d) Gregorum generem F 1. e) potestatem ductum F 1; iudicum G 5c. f) Auctari E 1; Autharic A *2; Autharith D *3. 3. 4. 10; Autharicum D 2; Autharium F 2. G 1. 4; Autherius G 5c, *sed infra plerumque* Othari. g) Chleponis C *1. 1; Chlephonis D 1; Clavonis A 5; Clafonis G 5c; Dephonis A 2; Dephoni F 1, *ubi*: supramemoratis principibus. h) fluvium *corr.* flav. F 1. i) appellaverunt A 2. C 1. D, *alii.* k) regem F 1; duces D 3. l) omnium A 3. m) medietate F 1. n) adherent I 3, *corr.* adhererent D 1a; adherant F 1, *corr.* adheserant G 1, *et ita* G 6; aderant *corr.* aderent E 1; aderant F 2. 4. 5. G 2. 3. 4. 5c. o) pactiuntur *corr. eadem manu* partiuntur C 1; patiuntur D 2. 3. H 1. — hospicia B 2; hospites — regno Lang. *des.* F 5. p) mirabilem F 1. G 1? q) stragebantur A 2. r) n. sp. *des.* D 2. s) volebat E 1. F 1. 2. G. I 1; nemo — libebat *post suppl.* D 1; *post* libebat *duae fere lineae erasae* F 1. t) ob hoc d. C. D. u) exercitus F 1. v) intravit A 2; introibat D; introbibit F 1. w) Chilperto A 1; Childebertum D 1.

1) primus ex Grecorum genere *Paulus.* 2) *Cf. Orig.* 3) *Cf. supra II*, 32. 4) *Haec cum vera historia parum convenire, Pabst monuit, Forschungen II, p.* 425 *n.* 5) *Ex Greg. Tur. VI*, 42. 6) cum — inrueret; cum innumera Fr. mult.; subito *Paulus.* 7) *Paulus hic a Gregorio recedit, quo teste Langobardi* subdiderunt se ditioni eius, . . . promittentes se parti eius esse fideles atque subiectos.

Gallias remeasset[a], cognito imperator Mauricius, quia cum Langobardis foedus inierit[b], solidos, quos[1] ei ob Langobardorum detrimento[c] dederat, repetere coepit. Sed ille suarum virium potentia[d] fretus, pro hac re nec[e] responsum reddere voluit.

18. His ita gestis, Authari rex Brexillum[f] civitatem super Padi marginem positam expugnare adgressus est. In qua[g] Droctulft[h] dux a[i] Langobardis confugerat, seque partibus imperatoris tradens, sociatus militibus, Langobardorum exercitui[k] fortiter resistebat[2]. Iste ex Suavorum, hoc est Alamannorum[l], gente oriundus[m], inter Langobardos creverat, et quia[n] erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat; sed cum occasione[o] ulciscendae suae captivitatis[p] repperit, contra Langobardorum ilico arma surrexit. Adversus[q] quem Langobardi gravia bella gesserunt, tandemque[r] *p. 102. eum cum *militibus quos iuvabat exuperantes, Ravennam cedere[s] conpulerunt. Brexillus[t] capta est, muri quoque eius solum[u] ad usque destructi sunt[3]. Post haec Authari rex 584 ex. vel 585. cum Smaracdo[v] patricio, qui tunc Ravennae praeerat, usque in annum tertium pacem fecit[4].

19. Huius[w] sane Droctulft, de quo praemisimus, ammi-

a) remeassent A 2. b) inierat C, *e corr.* D 1. c) *ita* A 1. *2. 2. 4. C 1. D 1. F 1. 2. G 1. *2. 3. 4; detrimenta A 3; detrimentum A 5. B 2. E 1. F 5. G 2. 5a. b, *e corr.* D 1 *et ceteri* D. d) potentiam F 1. G 1. — virium *deest* A 3; pot. — responsum *des.* G 3; pro — resp. *des.* G 4. e) ne C 1. F 1. G *2. f) Brexillam C 2. D 1. 2; Brixillum G 5c; Brax. *in rubra* A 2. g) quam A 4. F 5. G 5a. b. h) *ita* A *3. 3. D 1. *3. *3a. 6. 10; Droctrulft *hoc loco* A 1, *infra* Doctulft; Doctrulft A 2; Droctrulf D 4. F 2. G 5a; Droctulf C 1. 2. I 3, *postea etiam* G 2. 4. 5c; Droctulfus D 2. 3; Droctulfos *corr.* Droctulfus E 1; Droctrulst F 1; Drochtrulf (*postea* Drochtulf) G 3; Druetulf F 5; Doctrulf A *4. F 2. 4. G 1. 2. 4. 5b; Doctrulfus B 2; Ductrulf G 5c; Droct . . . stalt A 4. i) *deest* A 1. G 4. k) exercitu F 1. G 1. l) Alanmannorum F 1. m) captivus *post add.* F 1. n) qui erat G 1. 4. 6, *corr.* quieverat G 2, *et ita* G 3. 5a. b. c. — forma — meruerat *des.* F 1 (—emeruerat *post suppl.*). G; quia quaerebat secum occasionem F 2. 4 (*corr. ut edit.*). o) *ita* A 1. 2? D 1. F 1. G 1. 5b (*ubi* repperit *deest*); occasionem *ceteri.* p) tandem *post add.* F 1. q) Adversusque Langobardis F 1; Langobardis C 1; Adversusque (quod 2) Langobardos g. b. gesserat (gessit 2) G 1—5a; c. Langobardos arma suscepit adversus quos et g. b. gessit G 5b. c; grav(b)i A 1. F 1. r) tandemque — exuperautes *des.* D 2. *3. *3a. 3. 8. 9. s) *deest* F. G. — conpulero *corr.* conpulerant G 1; compulere G 2. t) vi *post add.* F 1. u) ad s. u. C. D. G 2. 3. 4. v) *ita* A 1. D 1. F 1. G 5c; Smaragdo *plerique alii.* w) Huius — extullerunt *des.* F 5.

1) quos — dederat; suarum virium potentia fretus *Paulus.* 2) *Cf Theophylact. II,* 17, *qui ejus facta narrat, et Greg. M. Reg. I,* 85; *X,* 44, *qui eum* de hostibus ad rem publicam venientem *Gennadio patricio Africae commendat.* BE. 3) *Nescio an conjecturae indulgere fas sit, quod de Brexillo ab Authari rege capto narratur ex epitaphio ortum esse, ubi Brexillum a Droctulfo captum dicitur.* 4) *Pacem inter Autharium regem et Smaragdum praecessisse annum* 586, *argumento est epistola prima Pelagii II. ad episcopos Istriae, quam dicto anno datam communiter affirmant (Mansi IX, p.* 891*).* BI.

niculo saepe Ravennatium[a] milites adversum[b] Langobardos dimicarunt[c], extructaque classe, Langobardos, qui Classe[d] urbem tenebant, hoc adiuvante[e] pepulerunt. Cui, cum vitae explesset terminum, honorabile[f] sepulchrum ante limina beati Vitalis[g] martyris tribuentes, tali[h] eius laudes[i] epitaphio extullerunt:

'Clauditur[k] hoc tumulo, tantum sed corpore, Drocton[l];
  Nam meritis toto[m] vivit in orbe[n] suis.
Cum Bardis[o] fuit ipse quidem, nam[p] gente Suavus[q];
  Omnibus et populis inde suavis erat.
Terribilis visu[r] facies, sed mente[s] benignus,
  Longaque robusto pectore barba fuit.
Hic et amans[t] semper Romana ac[u] publica signa,
  Vastator genti[v] adfuit ipse suae.
Contempsit caros[w], dum nos amat ille, parentes,
  Hanc patriam[x] reputans esse Ravenna[y] suam.
Huius prima fuit Brexilli[z] gloria capti;
  Quo[a] residens cunctis hostibus horror erat.
Quo[b] Romana potens valuit post signa iubare[c],
  Vexillum[d] primum Christus habere dedit.
*Inde etiam, retinet dum Classem[e] fraude Faroaldus[f], *p. 103.
  Vindicet[g] ut Classem, classibus arma parat.

a) Ravennantium A 1? 3. C *1. F 1. G 3; Ravennatum D 2. — milites *deest* D 2. 3. b) adversus A 2. F 1. c) d. e. c. L. *des.* G 3. 4. I 3. L 1; et L. qui *des* E 1, *in margine suppleta.* d) Classem A 2. 3. C. D. E 1. F 1. G 1. 2 3. 5a. e) adiubantem F 1. f) honorabilem F 1. G 1. g) Vitali F 1. h) talis A 1? C 1. i) *deest* G 2. k) *novum cap.* (XX) *inc.* F 1. *Legitur epitaphium etiam in cod. Paris.* 528, *s. X. et Palatino* 833, *ex quo Gruterus edidit; praeterea valde corruptum et primis versibus mutatis in cod. Harlei.* 3685, *cujus copiam fecit V. Cl. Dümmler. Incipit:*

Cernite consurgens cultu meliore sepulchrum,
  Quod gens infelix vertere non timuit,
Nec nocuit quidquam meritis, nec damna paravit,
  Sed sibi prava gerens contulit exitium.
Huius prima *etc*

l) Doctron B 2; Toctron *Par.*; Droctron D 4. H 1; Droctun G 4; Drocto A 5. 6; Droctuf E 1; Droctulft A 3; Droctulf G 5c. I 3; Droctrulf H 3; Doctrulf F 4. G 2. 5a. b. m) tota A 3 C 1. 2. D 1; totus F 5. n) urbis *corr.* orbe A 1. F 1. 2; ubis *corr.* orbe A 2; urbe *corr.* orbe D 1; urbis *corr.* urbi G 3, *et ita* G 4; urbe A 4. B 2. D 1a. 2. 3. E 1; urbibus F 2; verbis I 3. o) uadis F 1; Langobardis A *3. p) sed *Par.* q) Suavus — suavis erat *e corr.* F 1. r) visus F 1. s) mentes A 1; f. redimente G 1. 2; f. redimita G 5a. b. c. t) ama *corr.* amans F 1. G 1; ama G 3; arma G 4 H; adamans G 2. u) et *Par.* v) gentis A 4. 5. C 2. D 3. G. I 1. *Pal. Par.* w) caro F 1 x) patria F 1. y) Ravana D 1; Ravennam A 2. 4. E 1. F 1. I 3. L 1. z) Bresilli F 1; Brexilla F 4. G 1. a) *hic versus deest Pal.* b) *ita* A 1. E 1. G 1. 5b; Qui *ceteri.* — Roma A 2; Quo — iubare *des.* E 1. c) *ita pro* iuvare A 1. 2. C *1. 1. D 1. G 1. 4; iuvari D 4; uibrare B 1. d) vixillum G 1. 2. 3. *Par.*; Brexillum L 1. — primus F 1. e) Classe A 1. 2. G 3. — fraudem A 1; fraude — Classem *des.* F 1 (*post suppl.*). f) Faroldus G 2. *Par.*; Faruuldus G 1. 3; Faroald C 1. g) Vindicit F 2. G 1. 3; Vindicat G 4. H 1; Vindicem C *1. I 1; Vincent C 1.

Puppibus exiguis decertans amne Badrino[a. 1],
Bardorum innumeras vicit et ipse manus.
Rursus et in terris Avarem[b] superavit eois[c],
Conquirens[d] dominis maxima palma[e] suis[2].
Martyris auxilio Vitalis fultus, ad istos
Pervenit victor[f] saepe triumphos[g] ovans;
Cuius et in templis petiit sua membra iacere[h],
Haec loca post mortem[i] bustis[k] habere iubat[l].
Ipse sacerdotem[m] moriens petit ista Iohannem,
His[n] rediit[o] terris cuius amore pio'.

20. Denique[3] post Benedictum papam[p] Pelagius Romanae ecclesiae pontifex absque iussione principis ordinatus est[q], eo quod Langobardi Romam[r] per circuitum obsiderent, nec posset quisquam a Roma progredi. Hic Pelagius Heliae Aquileiensi[s] episcopo, nolenti tria capitula Calchidonensis[t] synodi suspicere, epistulam satis utilem misit[4]. Quam beatus Gregorius, cum esset adhuc diaconus, conscripsit.

21. Interea Childepertus rex Francorum bellum adversum Hispanos gerens, eosdem[u] acie superavit[5]. Causa autem huius certaminis ista[v] fuit. Childepertus rex Ingundem sororem suam Herminigildo[w], Levigildi[x] Hispanorum regis filio, in coniugium[y] tradiderat. Qui[z. 6] Herminigildus praedicatione Leandri[a] episcopi Hispalensis atque adhortatione suae coniugis ab Arriana heresi, qua[b] pater suus languebat, ad catholicam fidem conversus fuerat. Quem pater inpius[c] in ipso sacrato paschali die[d] securi percussum[e] interemerat[f].

a) Bradino C 3. D; Bradrino A *1. E 1. F 1; Bardino I 3; Batrino B 1a. 2. G 3; Tatrino G 4; Bitrino G 1 (*corr.* Bratrino). 2; Betrino G 5a. b. c. b) Abarem F 1. G 1. 2. 3; Abaram G 4; Avarim *Par.* c) eohis D 1; eolis A 2. B 1a. 2; eis A 4. C 1; eos E 1. F 1. G 1. 3. 4. L 1; eosdem G 2; eosque F 4; ipsos G 5a. b. c; et illos F 5. d) *in* F 1 *corrector super* eos conquirens *scripsit:* Quippe domi positis, *quae* F 1a *recepit.* e) lucra *Par.* f) claros *post add.* F 1. g) triumfos *e corr.* D 1; triumphos *corr.* triumphus G 2. 5a, *et ita* A 3. 5. D 6. 10. G 5b; triumphans B 2; triumphat C 1. 4b. D 2. H 1. I 1. h) iaceret A 2. i) morte F 1. k) membra tenere *Par.* l) *ita pro* iuvat A 1. 2. 3. D 1. E 1. F 1. G 1. *Par.*; iuvandus A 4. m) sacerdote F 1. n) His — pio *des.* F 2; Is *Par.* o) redit G 1. 3; reddit G 5a. I 2; reddi G 4; reddit. dignus G 5b. c; rediens I 3; ut reddat F 5; reddidit E 1. p) papa F 1. q) *deest* G 1. 3. r) Romanam F 1. s) Aquileinensi C 1; Aquilegensis F 1; Aquiligensi G 1. 2. — ep. n. t. c. C. *des.* A 2. t) Calced. A *3, *alii.* u) eodem acies A 1; acies F 1; easdem acies *corr.* eosdem acies G 1; eorundem aciem G 5c. v) ita A 1. G 3. 4; haec C 1. w) Hermigildo A 2. G 3. x) Leuuigildis C 1. D 1; Sevichildis C 2. y) ooniugio F 2a. G 1. 4. z) Qui cum C *1. a) Heleandri F 2. 4. b) quam A 2. c) ipsius A 1; inpium F 1. d) dei A 2? 3? *ed. Mur.* e) percussus F 1; percussu C *1; percursum C 1; percurrum G 3. 4. f) intererat F 1; interimerat D 1. F 2. G 1. 3. 4.

1) *Padoreno, brachium Padi; cf. Fantuzzi, Mon. Ravenn. I,* 120. 313. BE. 2) *Cf. Theophyl. l. l.* BE. 3) *Haec ex G. pont.;* nec — progredi *a Paulo addita.* 4) *Tres potius fuerunt, scriptae a.* 585. *vel* 586, *apud Baronium ad a.* 584. *et inde Mansi IX,* 891; *Troya, Cod. dipl. Lang. I,* 22. BE. 5) *Greg. Tur. VIII,* 28, *de expeditione Guntchramni regis narrat.* 6) *Ex Greg. M. Dial. III,* 31. *sumta videntur.*

Ingundis vero post mariti et martyris funus de Hispanis[a] fugiens, dum Gallias repedare vellet, in manus militum incidens, qui in limite[b] adversum Hispanos *Gotthos[c] residebant[d], *p. 104. cum parvo filio capta atque in Siciliam[e] ducta[f] est[1] ibique diem clausit extremum. Filius vero eius imperatori Mauricio Constantinopolim[g] est transmissus[2].

22. Rursum[h. 3] Mauricius[i] augustus legatos ad[k] Childepertum mittens, eum, ut contra Langobardos in Italiam exercitum dirigeret, persuasit. Childepertus existimans suam[l] adhuc germanam aput Constantinopolim vivere[m], legatis Mauricii[n] adquiescens, ut suam possit[o] sororem recipere[p], iterum adversum[q] Langobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit. Contra quos dum Langobardorum acies properarent[r], Franci[4] et Alamanni dissensionem[s] inter se habentes, sine ullius lucri[t] conquesitione[u] ad patriam sunt reversi[v].

23.[w] Eo[x] tempore fuit aquae diluvium in finibus Veneciarum et Liguriae[y] seu ceteris regionibus Italiae, quale[z] post Noe tempore[a] creditur non fuisse[b]. Factae sunt lavinae[c. 5] possessionum seu villarum hominumque pariter et animantium magnus interitus. Destructa sunt itinera, dissipatae viae, tantum tuncque[d] Atesis[e] fluvius excrevit, ut circa basilicam[f] beati Zenonis[g] martyris, quae extra Veronensis[h] urbis muros sita est, usque ad superiores fenestras

a) Hispanis *corr.* Hispaniis D 1. F 1. G 1, *et ita* A *2. 3. B 1a. 2. C 4b. D 2. 3. 10. F 5. G 4. 5a. b. c. H 1. I 1. 2; Hispania E 1. b) limitem A 2; l. ad nesum *corr.* l. adversum F 1. G 1; ad nesum inter G 5a. b. c; adnisum F 2; quae limitem adnixum F *2; quin milite adnisum G 3; in limite *vel* in milite *et* Gothos *erasum* G 4; in milite adv. D 1a. c) *ita* A 1. G 1; Gotthos *corr.* et Gothos F 1, *et ita* G 5a. b. c; Gothos *corr.* Gothosque G 2, *et ita* G 4. B 1a; Gothos Hispanos r. C 2. 3. d) residebat A 1. 2. G 1; redebat F 1. e) Sicilia F 1. G 1. 3. 4. f) deducta A 3. B 2. D 2, *alii.* g) Constantinopili F 1. h) Rursus A 2. i) *deest* D 2. k) a F 1. l) sua A 2. m) viveret F 1. n) Mauricius F 1; Mauriciis G 1. o) posset C 1. 2. D 1 *e corr.* 2. 3. G 5c, *alii.* p) accipere F 1. q) adversus A 2. F. G. r) properaret F 1? 2. G 1. 4. s) dissessionem G 1. 3. 4. t) cum *corr.* lucri F 1. u) *ita* A 1; conquestione A 3; conquisione C 1; conquisitionem F 1. G 1; conquisitione *ceteri.* v) regressi A 2. w) *c.* 23—26. *om.* G 5b. x) Hoc A 2. y) Leg. F 1. z) qualem G 3. a) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. 5. B 2. C 4b; tempore *corr.* tempora D 1, *et ita ceteri* D. B 1a. F 2. G 2. H 1. I 2; de tempore F 1. G 1. *2. 3. 4; tempus F 2. 5. G 5a. c. b) fuisset F 1. c) lavinae *post corr.* lacunae A 1, *et ita* C 1; lacuniae A *3; *in* F 1 *corrector superscr.* fluxamina, *inde* F 1a: flumina. d) *ita* A 1. 2. D 1. F 1; tantumque uno C 1; tantumque F *2. G 3; tantumque tunc *ceteri.* e) Ataesis D 1; Adhesis C 1. F 1? G 1. *2. 2. 5c; Adthesis G 3. — fluvium F 1. f) basilica F 1. g) Zezonis A 1. h) Veronensi F 1. G 1.

1) *In Africa periisse Ingundem, scribit Greg. Tur. VIII,* 28. *neque de illius fuga cum Paulo concordat.* BI. 2) *Cf. Greg. Tur. VIII,* 18. 3) *Cf. Greg. VIII,* 18: *cujus verba Paulus mutavit;* ut suam p. s. r. *addidit.* 4) *Hic Paulus aut alium secutus est aut erravit. Gregorius enim nil habet nisi:* Sed cum duces inter se altercarentur. BE. 5) *Glossae Isidori:* Lavina lapsum inferens; *legitur etiam apud d. Hieronymum.* LIND.

aqua pertingeret, licet, sicut et[a] beatus Gregorius post pa scripsit[1], in eadem[b] basilicam aqua minime introierit. Urb quoque eiusdem Veronensis muri ex parte aliqua[d] eade sunt inundatione subruti[e]. Facta est autem haec inundat sexto decimo Kalendas Novembris. Sed tantae[f] coruscation et tonitrua fuerunt[g], quantae fieri vix aestivo tempore solent. Post duos quoque menses eadem urbs Veronensiu magna ex parte incendio concremata est.

24.[i] In[2] hac diluvii effusione in tantum apud urbe Romam fluvius Tiberis excrevit, ut aquae eius super mur urbis influerent et[k] maximas in ea regiones occuparen. Tunc[3] per alveum eiusdem fluminis cum multa[l] serpentiu multitudine[m] draco etiam mirae magnitudinis per urbem trans
*p. 105. iens usque ad mare discendit[n]. Subsecuta *statim est han inundationem gravissima pestilentia, quam inguinariam ap pellant. Quae tanta strage populum devastavit, ut de[o] inac stimabili multitudine vix[p] pauci remanerent. Primumqu Pelagium papam[q], virum[r] venerabilem, perculit et sine mor extinxit. Deinde pastore[s] interempto, sese per populos extendit. In[u] hac tanta tribulatione beatissimus Gregorius qui tunc levita erat, a cunctis generaliter papa electus est[v] Qui[4] dum septiformem laetaniam fieri ordinasset, intra unius[v] horae spatium, dum[x] hi Deum deprecarentur[x], octuaginta[y] ex eis subito ad terra[z] corruentes, spiritum exalarunt. Septiformis autem laetania ideo[a] dicta est, quia omnis urbis populus

a) *deest* C 1. 2. 3. D 2. 3. F 1; et licet F 1; licet et sic G 4. b) *ita* A 1. *2. 4. D 1. E 1; eadem basilica A 4. D 2. 3; eandem basilicam *ceteri.* — aquam A 2. 3. c) Urbem F 1. G 1. 3. 4. d) partem aliam F 1; alia G 1—4. — in eadem A *3. e) presubruti A 1; inundatione — haec *des.* A 2. f) *deest* A 2. g) fuerant G 1. 2. h) tempore — Veronensium *des.* C 1 (*non* C 2). i) *nulla capitis distinctio* G. *edd.* k) et — occuparent *des.* A 1. l) *post corr.* magna F 1. m) multitudinem (— ne F 2. G 1. 4) draconum F 1? 2. G 1. *2. 3. 4. n) *ita* A 1. E 1. F 1. G 1; desc. *ceteri.* o) dev. unde A 1. E 1. F 1. G 3. 4. *Quod in archetypo fuisse videtur.* p) vim F 1; *deest* G 1. 2. q) papa F 1. r) *deest* G. — venerabile F 1. s) pastores interemptos C *1. t) populum E. G; se in p. D 1 *e corr., et ita alii* D. u) *novum caput incipiunt, quod* XXV. *numerant* (*et sic pergunt*) A 1. 2. D 3. E 1. H 1; XXIV. *praecedens* c. 23. *adjungentes,* A 4. 5. F 2. 5. G 2. v) G 1 *in margine adjicit alia sed coaeva manu*: Invenimus quia CLI an. fuit Ambrosius sanctus episcopus antea quam s. Gregorius papa; *in* A *4 *vero annotatio amplior in margine legitur manu vel eadem vel coaeva scripta:* Quem ille apicem totis viribus .... ordinari precepit. w) unum C 4b. G. *G. Neap.*; unus F 1. x) *deest* A 1; dum i Deum A 2; dum ibi Dominum d. F 1 *e corr.*; dum in Deum D 1 *eraso* in, *ideoque* hi *deest* D 2. *3a. 3. 10, *et ita etiam* C 1; Dominum *alii* D; *deest* F 5. — precar. A 2. 3. *3. E 1. G 1—4. y) *ita* A 1. 2. 3. F 1. G 1; octoginta C 1, *alii.* z) *ita* A 1 (*corr.* terram). F 1. G 1; terram *ceteri.* a) *deest* G 3. 4.

1) *Dial. III,* 19; *quem Paulus hoc loco sequitur.* 2) *Greg. M. l. l.* 3) *Ex Greg. Tur. X,* 1; ut — remanerent; virum venerabilem; et sine mora extinxit *Paulus addidit, alibi verba mutavit. Cf. V. Gregorii M.* c. 10, *quae propius ad Greg. Tur. accedit, ubi vero verba:* et sine mora extinxit *jam leguntur.* 4) *Ex Greg. Tur. X,* 2, *qui etiam sequentia fusius narrat.*

a beato Gregorio in septem partibus[a] deprecaturus Dominum[b] est divisus. In primo namque choro fuit omnis clerus, in secundo omnes abbates cum monachis[c] suis, in tertio omnes abbatissae cum congregationibus suis, in quarto omnes infantes, in quinto omnes laici[d], in sexto universae viduae, in septimo omnes mulieres coniugatae. Ideo autem de beato Gregorio plura dicere obmittimus, quia iam ante aliquod annos eius vitam Deo auxiliante texuimus. In qua quae[e] dicenda fuerant iuxta tenuitatis nostrae vires universa discripsimus[f, 1].

25. Hoc[2] tempore isdem[g] beatus Gregorius Augustinum et Mellitum et Iohannem cum aliis pluribus monachis timentibus Deum in Brittaniam[h] misit eorumque praedicatione[i] ad Christum Anglos convertit.

26. His diebus defuncto Helia Aquilegensi[k] patriarcha, 587. postquam[l] quindecim annos sacerdotium gesserat, Severus huic succedens regendam suscepit ecclesiam. Quem Smaracdus[m] patricius[n] veniens de Ravenna in Gradus[o], per semet ipsum e[p] basilica extrahens, Ravennam cum iniuria[q] duxit cum aliis tribus[r] ex Histria episcopis, id est Iohanne Parentino et Severo[3] atque Vindemio[4], necnon etiam Antonio iam sene[s] ecclesiae[5] defensore. Quibus comminans exilia atque violentiam[t] inferens, communicare conpulit Iohanni Ravennati[u] episcopo, trium capitulorum damnatori, qui a[v] tempore papae[w] Vigilii *vel[x] Pelagii a Romanae ecclesiae *p. 106. desciverat[y] societate[z, 6]. Exempto[a] vero anno, e Ravenna

a) *ita tantum non omnes;* partes A 3. D 2. b) Deum G 1. 2. c) congregationibus A 1. d) laichis F 1; laichi G 1. e) quaecumque C. D; *deest* A 3. G 3. f) *ita* A 1. F 1; describimus G 3; descripsimus *ceteri.* g) hisdem B 2. C 4b. E 1. F 1. G 1. 3. I 3; idem A *2. G 2. I 2, *alii.* h) *ita* A 1. G 3; Britaniam F 1. G 1. 4; Britanniam D 1; Brittanniam G 2. i) predicationem A 1. C 1. D 1; *quod fortasse recipiendum erat.* k) *ita hoc loco* A 1. 2. F 1. G 3; Aquileig. C 1; Aquilig. G 1. 2. l) post G *2; qui G 3; qui postquam G 1. 2; et postquam *e corr.* D 1, *et ita alii* D. m) Smaractus I 1; Smaragdus *hoc cap. etiam* A 1. n) patr. — Gradus *des.* D 1a. G 3. 4. o) Gradis G *2. p) et A 3. F 1; a. C. D. q) iniuriam A 2. r) ex his tribus ep. A *3. s) senem G 1, *corr.* sene G 2. t) violentia A 2. u) Ravennato F 1. v) *deest* C. D. H 1. I 2. w) *deest* A *3. x) vel P. *des.* A 2. y) desciberat F 1. G 1. *2. 2; describerat A 1. 2. B 2. G 4; describserat C *1; descripserat G 3; discesserat F 5. z) potestate A 3. a) Exepto F 1; Excepto A 1. *3. D 1. F 2. G 1. *2. 3. 4; Expleto F 4. G 5a. c; *quod Paulus fortasse scribere voluit*; Excepti Verona et Ravenna F 5.

1) *De qua cf. Bethmann, Arch. X, p.* 303 *sqq. Haec pauca exscribere juvat verba c.* 16*:* Denique cum de tota pene Italia Langobardorum gladios metuentes plurimi undique ad Romanam urbem confluerent, solertem pro omnibus curam gerebat et universis cum verbi pabulo corporis subsidia ministrabat. 2) *Ex G. pont. Greg.* 3) *Tergestino.* BE. 4) *Cissensi.* BE. 5) *i. e. Gradensis. Antoninum ecclesiae Romanae defensorem falso vocat qui brevius eandem rem narrat Johannes diac. in Vita Gregorii M. IV,* 38. BE. 6) *Romana ecclesia tempore Vigilii et Pelagii I, qui sedit a.* 555. *usque ad a.* 559,

ad Grados[a] reversi sunt. Quibus nec plebs communicare
*p. 107. 589 vel 590. voluit, nec ceteri *episcopi eos[b] receperunt. Smaracdus

a) Grado F 1; Gradus G 1—4. I 1. 3, *alii*; in Gradus D 3; in gradus proprios D 2.
b) eos accipiens *mediis omissis* G 5c.

nequaquam damnabat tria capitula, id est, *referente Victore Tunnunensi a.* 542, epistolam Ibae Edesseni episcopi ad Marim Persam, quae iudicio synodi Calchedonensis *(quarti concilii universalis a.* 451*)* approbata et orthodoxa iudicata est; Theodorum dein Mopsuestenum episcopum, synodaliter similiter apud Antiochiam et Calchedone laudatum; et Theodoreti Cyri episcopi dicta, synodi Calchedonensis vocibus collaudata. *Haec capitula tot tantarumque discordiarum causa exstiterunt, ut ad eas dirimendas a.* 532. *quintum universale concilium Constantinopolim convocaretur, in quo Theodorae maxime augustae factione tria capitula damnata sunt, Silverio papa eorum defensore interfecto, aliis plurimis episcopis ob eadem in carcerem conjectis, aliis in exilium missis, Vigilio autem, Silverii successore, ob id tantum damnationi assensum praebente, ut papatum obtineret. Papa autem factus, et ipse damnationem improbavit, ideoque a Justiniano in exilium trusus, ea tantum conditione restitutus est, ut quintum concilium reciperet: id quod etiam successores fecerunt ob pacem ecclesiae servandam, nil tamen Chalcedonensi concilio ideo derogari confisi. Sed* licet postea imperiali pondere ad consensum damnationis capitulorum ipsorum paulatim singuli fuerint coarctati *(verba sunt libelli supplicis a suffraganeis Aquilegiensibus ad imperatorem Mauritium a.* 590. *directi)*, nostrarum tamen provinciarum venerandi decessores ad hoc inclinari nullo modo potuerunt. Quorum nos exempla servantes, cum universo populo nobis credito sequentes in omnibus defensionem Chalcedonensis concilii, a communione damnantium abstinere dignoscimur *(id quod Pelagius II. per tres epistolas ipsis dissuadere studuit, a.* 585. *vel* 586, *cf. supra III,* 20; *sed nil effecit)*. Et cum Smaragdus gloriosus cartularius Heliam archiepiscopum pluribus vicibus contristaret, cum nostro omnium consensu direxit ad vestigia principatus vestri preces, ut . . . ad vestri praesentiam veniretur et vestrum expectaretur iudicium. Quod pietas vestra . . . . suscipiens, iussionem dedit ad gloriosum Smaragdum, ut nullatenus quemquam inquietare praesumeret . . . . Deinde defunctus est Helias *(a.* 587*)*. Post hoc ordinato archiepiscopo nostro Severo, quae contumeliae illatae sint, et quibus iniuriis ac caede corporali fustium et qua violentia ad Ravennatem civitatem fuerit perductus atque redactus in custodiam, potuit ad domini nostri pias aures sine dubio pervenire. *Ibi mansit Severus per annum unum, donec damnatoribus trium capitulorum communicans relaxatus est a.* 588. *vel* 589. *Sed cum ita ipse patriarcha et Severus Tergestinus, Johannes Parentinus, Patricius Aemoniensis, Vindemius Cissensis et Johannes Celeianus, qui teste Paulo una* cum patriarcha communicarant *trium capitulorum damnatoribus,* scisma *fecissent sive scissionem inter episcopos hucusque in defensandis capitulis concordes, eodem Paulo referente:* nec plebs *iis* communicare voluit, nec ceteri *duodecim* episcopi, qui se ab hoc scismate cohibuerant, eos receperunt, *usquedum in synodo apud Maranum prope Venetias facta a.* 588. *ex. vel* 589. *vel ineunte* 590. *patriarcha cum quinque suis sequacibus,* errorem suum, quod trium capitulorum damnatoribus communicassent, *confitentes, in communionem a reliquis sunt recepti. Eodem tempore,*

patricius a daemonio non iniuste[a] correptus[1], successorem 589 vel 590.
Romanum patricium accipiens, Constantinopolim remeavit. Post haec facta est sinodus decem episcoporum in Mariano[b. 2], ubi receperunt Severum patriarcham Aquilegensem dantem libellum erroris sui, quia trium capitulorum damnatoribus communicarat[c] Ravennae. Nomina vero episcoporum qui se ab hoc scismate[3] cohibuerunt haec sunt: Petrus de Altino[4],

a) iuste *corr.* iniuste G 1. 2; p. eosdem omnino iniuste correptos F 1 *e corr.*; p. adest omnino iuste F 2a. b) Mauriniano G 5c, *corr.* Mauriano G 1, *et ita* G *2. 2. 5a. 1 1; Marino G 3. 4; vel Arimino *add. in marg. corr.* F 1. c) communicaret F 1, *duabus litteris ante* Ravennae *erasis.*

scilicet ante medium a. 590. *Smaragdus patricius Constantinopolim revocatus successorem habuit Romanum. Gregorius Magnus autem, a.* 590. *Sept. papa consecratus, eodem adhuc anno cum jussione imperatoris Severum patriarcham Romam vocavit, ut ibi judicaretur. Qui statim cum suis episcopis ad imperatorem appellavit; unaque ejus suffraganei sub Langobardis constituti libellum supplicem imperatori direxerunt, quem videsis apud Baronium IX*, 904; *Mansi X*, 463; *Troya I*, 79, *petentes*, ne ad illius iudicium, *Gregorii scilicet*, cogerentur occurrere, cum quo causa ipsa esse dignoscitur, et cuius communionem . . . nos cum omni populo evitamus; quoniam sic accensi sunt omnes homines plebium nostrarum in causa ista, ut ante mortem perpeti, quam ab antiqua catholica patiantur communione divelli. Hoc tantum deposcimus, ut, quia misericordia Dei in meliori statu Italiae partes, laborante fideliter glorioso Romano patricio, perduxit, et credimus nos celeriter, devictis gentibus, ad pristinam libertatem deduci, . . . sint induciae, et cum iussione vestra parati erimus ad pedes vestrae pietatis occurrere et nostrae fidei plenam reddere rationem. *Quibus indulgens Mauritius, Gregorio rescripsit*: Quia tua sanctitas cognoscit praesentem rerum Italicarum confusionem et quod oportet temporibus competenter versari, iubemus, tuam sanctitatem nullatenus molestiam eis inferre, sed concedere eos otiosos esse. *Ita pro tempore res quievit. Paulus autem, Gregorii admirator et cujus de fide orthodoxa non est dubietas, in his tamen aperte et candide a partibus stat Aquilegiensium, Severi de causa communi Aquilegiensium defectionem* scisma *vocans atque* errorem. *Gregorio vero et Romanis scismatici sunt ipsi Aquilegienses, eo quod nolebant sequi auctoritatem et exemplum pontificum Romanorum, qui primo ob Justiniani jussionem et postmodum ob pacem ecclesiae tria capitula non quidem damnarunt, sed eorum damnatoribus communicarunt.* BE.
1) '*In voce sparsa fra la plebe, e Paolo prese una tal diceria per buoni danari contanti*'. MUR. *Revocatus fuit ante medium a.* 590; *tunc enim Romanus ejus successor jam epistolam scripsit ad Childebertum, apud Duchesnium I*, 871; *Bouq. IV*, 86; *Troya I*, 64. BE. 2) *Marano prope Venetias, in Laguna del Friuli. Acta hujus synodi deperdita sunt; de ea egerunt Norisius de quinta synodo IX*, 1; *Pagius et Mansius ad Baron. a.* 590; *De Rubeis, Mon. Aquil. c.* 29. BE. 3) *i. e. scissione inter episcopos Aquilegiae, eousque in vitandis trium capitulorum damnatoribus concordes, ut recte explicat De Rubeis.* BE.
4) *Altino prope Torcelli.*

Clarissimus[1], Ingenuinus[a] de Sabione[b, 2], Agnellus Tridentinus, Iunior Veronensis, Horontius[c] Vicentinus, Rusticus de Tarvisio, Fonteius[d] Feltrinus, Agnellus de Acilo[e, 3], Laurentius Bellunensis[f], Maxentius[g] Iuliensis[4] et Adrianus Polensis[h]. Cum patriarcha autem communicaverunt isti episcopi: Severus[5], Parentinus Iohannes, Patricius[i, 6], Vindemius[7] et Iohannes[8].

27. Hac[9] tempestate rex Authari ad Histriam exercitum
*p. 108. misit; cui[k] exercitui[l] *Euin dux Tridentinus praefuit. Qui post praedas et incendia, facta pacem[m] in annum unum, magnam pecuniam[n] regi detulerunt. Alii[o] quoque Langobardi in insula Amacina[p, 10] Francionem magistrum militum, qui adhuc de Narsetis parte fuerat et iam se[q] per viginti annos continuerat, obsidebant. Qui Francio post sex menses obsidionis suae Langobardis eandem insulam tradidit, ipse vero, ut obtaverat, dimissus a rege, cum sua uxore et supellectili Ravennam properavit. Inventae sunt in eadem insula[r] diviciae multae, quae ibi de[s] singulis fuerant civitatibus commendatae.

28. At[t] vero Flavius rex Authari legatos ad Childe-

a) Ingenius F 1. b) Sapione F 1. I 1; Sabaione G 1. 3. 4. c) Horocius B 1a. 2; Herontius A 4; Herentius I 2; Horontinus A *2. C 1. G 1; Horumtinus C 4b; Orontinus D 4; Horrencius G 5c; Honoratus H 1. — Vincentinus A *3; Vicentius I 1. d) Fronteius C 1. D 1. 1a. 3. 4. I 1; Fronteus D 2. *3a. 10; Fontegus E 1; Fontemus H 1; Fontelus I 2; *deest* A *2. e) Azilo G 3; Acilio C 1. I 1; Accilo F 2a. f) Delunensis C 2. 3, *corr.* Belun. D 1; Delunensi C 1; Vellunensis F 1; Velun. F 2a; Bullim. D 2; Laur. Bell. *des.* G 5c. — Max. I. et A. P. *des.* C. D. H 1. L 1. g) Magnentius G 2. 3. h) Pollensis F 1; Polesensis F 2; Polensis *superscr.* S G 1; Spolensis I 1. 1b; Spolitensis G 5c. i) Patrieius F 1; Patreius G 1—5a; Patreus G 5c. — et Ioh. *des.* G 5a. c. k) cu F 1; cuius G 1—4. l) exercitu A 1; exercitus A 4. m) *ita* A 1. 2. 3. B 2. E 1 (*post* unum *add.* fecerunt). F 1; pace *ceteri*; f. pace in a. u. facta D 2. 3; facta p. — interced. episcopis (c. 31) *des.* A 4, *duobus vel quatuor foliis evulsis.* n) penuriam A 1; magna pecunia E 1; magna pecuniam F 1. o) Alio A 1. p) Amaciana G 3; Amiciana G 4; Amachina D 10; Amancina B 1a. 2; Amaticina F 5; Amacina *corr.* Comacina A 1. F 1 (*ubi* sula co *e corr.*), *et ita* A *3. 5. E 1. F 4; Commacina A 6. L 1; Cumacina F 2; Comaciana G 1. I 1; Commatiana G 2; Cumatiana G 5a. b. c. q) sem F 1. r) insulam G 1. s) ibidem A 2. G, *corr.* ibidem a F 1, *et ita etiam* E 1; sibi de C 4b. t) Ad A 1. C *1. D 1.

1) *Concordiensis, paulo post defunctus. Libello enim supplici a.* 590. *ex. jam subscripsit ejus successor Augustus; unde dubium, num Clarissimus interfuerit synodo Marianensi.* BE. 2) *Seben prope Brixen.* 3) *Asolo; cf. SS. VII,* 7. 4) *Zuglio, tribus millibus de Tolmezzo distans (Noris. de quinta synodo IX,* 4*).* 5) *Tergestinus, cf. supra c.* 26, *p.* 105. 6) *Aemoniensis, quae sedes, ab Ungaris postea destructa, transiit ad Citta Nuova.* BE. 7) *Cissensis.* 8) *Celeianus, qui subscripsit cum reliquis hisce concilio Gradensi a.* 579. BE. 9) *Haec ex Secundo sumta esse, verisimile est.* 10) *Al.* Cumacina, *quae lectio castigatior, quippe sermo est de insula in Lario lacu* 20 *mil. pass. ab urbe Como.* BI. *Quamvis* Amacina *genuina lectio esse videatur, cum insula talis plane ignota sit, error fortasse archetypi statuendus est.*

pertum misit, petens, eius germanam suo matrimonio sociari. Cumque[1] Childepertus, acceptis muneribus a[a] Langobardorum legatis, suam germanam eorum regi se daturum promisisset, advenientibus tamen Gothorum de[2] Hispania[b] legatis, eandem[c] suam germanam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognoverat[d], repromisit.

29. Inter haec legationem[3] ad imperatorem[e] Mauri- (28)
cium[f] direxit, mandans ei, ut, quod prius non fecerat, nunc 5.
contra[g] Langobardorum gentem bellum[h] susciperet atque cum[i] eius consilio eos ab[k] Italia removeret. Qui[4] nihil moratus, exercitum suum ad[5] Langobardorum debellationem[l] in Italiam[m] direxit. Cui Authari[n] rex et Langobardorum acies non segniter obviam pergunt proque[o] libertatis statu fortiter confligunt. In ea pugna Langobardi victoriam[p] capiunt; Franci vehementer caesi[q], nonnulli capti, plurimi etiam[r] per fugam elapsi vix ad patriam revertuntur. Tantaque ibi strages facta est de Francorum exercitu[s], quanta[6] usquam[t] alibi non[t] memoratur. Mirandum sane est, cur Secundus, qui aliqua de Langobardorum gestis scripsit, hanc[u] tantam eorum victoriam praeterierit[v], cum haec quae praemisimus de Francorum interitum[w] in eorum historia[x] hisdem ipsis pene verbis exarata legantur.

*30. Flavius vero rex Authari legatos post haec ad[y] *p. 109.
Baioariam misit, qui Garibaldi[z] eorum regis filiam sibi in

a) ad G 4. b) Hilpanias F 1; Hispanias G 1; Hispaniis G 3. 4. c) eadem A 1. *2. d) eo voverat A 1. 2. C 3, *corr.* cognoverat D 1. E 1; evoverat B 2. 3; noverat A *2. I 3; eo vovenit C *1; evocaverat C 1; commemorabant F 5; f. c. convertisset I 1; quod gens illa ad f. chat. conversa fuisse eo vovera repromisit F 1; q. gens illa ad f. c. c. fuisset eam (eadem G 4; eis G 5; eis illam F 2. 4) dare promisit F 2. 4. G. e) imperatore Mauricum F 1; leg. imperator Mauricius direxit ad Childepertum m. A 3; leg. ad Childep(b)ertum (eum F 5) imperator (*deest* G *praeter* *3) Mauricius (Mauricium G 3; Maricius I 1) dir. F 4. 5. G. I 1. — direxit *deest* C 1. f) Maximum D 2. g) *deest* G *3. h) bella A 3? D 3? *ed.* i) c. e. e. *des.* G. k) ad G 1. l) debell. — rex et *des.* D 2; suum ei contra Langobardos in adiutorium misit. At Langobardorum acies D 3. 8. 9. m) Italia D 1. F 1. n) Autehari *nonnumquam* F 1. o) remque A 3. G 1. 2. *3. 3; pro quo A 2; ad que pro E 1; sicque pro *e corr.* F 1, *et ita* F 4. p) victromnia (?) F 1 (*corr.* vincunt omnia); victores omnia G. — capiuntur F (1 *e corr.*). G (capiunt G 5a); vincunt omnia capiunt F 5; victores effecti sunt E 1. q) iam si F. G 1—4; lapsi G 5a. b. c. r) pl. et alii p. G 1—4; occisi et alii G 5a. b. c; pl. tamen F 1 *e corr.*; Fr. vero attriti E 1. s) exercitum E 1. F 1. G 1. t) umquam F 1; numquam F 2. 5. G; nusquam C 1; u. fieri non A 5. 6; non *deest* A 1? C. D; nim F 1; nomine G *3. u) hac G 1. — tanta D 1. F 1. G 1. 2. — victoria G 1. 2. v) praet. — historia *alia sed coaeva manu suppl.* G 4. w) *ita* A 1. F 1; interitu *ceteri.* x) historiam A 1. y) *deest* E 1. F 1. G. I 2. z) Galibaldi C *1.

1) *Ex Greg. Tur. IX,* 25. 2) de Hispania *Paulus.* 3) *Ex Greg. l. l.;* Mauricium *Paulus.* 4) Qui n. m. *Paulus.* 5) ad regionem ipsam capessendam direxit. Commotis ducibus cum exercitu illic abeuntibus, confligunt pariter; ed nostris valde caesis *etc. Greg.* 6) ut olim similis non recolatur. *Greg.*

matrimonium peterent. Quos ille benigne[a] suscipiens, Theudelindam[b] suam filiam Authari se daturum promisit. Qui legati revertentes cum haec Authari nuntiassent, ille per semet ipsum suam sponsam videre cupiens, paucis secum sed expeditis ex Langobardis adhibitis, unumque sibi fidelissimum et quasi seniorem secum ducens, sine mora ad Baioariam perrexit. Qui cum in conspectum[c] Garibaldi regis iuxta morem[d] legatorum introducti essent, et his qui cum Authari[e] quasi senior venerat post salutationem[f] verba, ut moris est, intulisset[g]: Authari, cum a nullo illius gentis cognosceretur, ad regem Garibaldum propinquius[h] accedens ait: 'Dominus meus Authari rex me proprie ob hoc direxit, ut vestram filiam, ipsius sponsam, quae nostra domina futura est, debeam conspicere, ut, qualis eius forma sit, meo valeam domino certius nuntiare'. Cumque rex haec audiens filiam venire iussisset, eamque Authari, ut erat satis[i] eleganti[k] forma, tacito nutu contemplatus esset, eique[l] satis per omnia complacuisset, ait ad regem: 'Quia talem filiae vestrae personam[m] cernimus, ut eam[n] merito nostram reginam fieri optemus, si placet vestrae potestati, de eius manu, sicut nobis postea factura est, vini poculum[o] sumere praeoptamus'. Cumque rex[p] id, ut fieri deberet, annuisset, illa, accepto vini poculo, ei prius qui senior esse videbatur propinavit. Deinde cum Authari, quem suum esse sponsum[q] nesciebat, porrexisset, ille, postquam bibit ac poculum redderet[r], eius manu[s], nemine animadvertente[t], digito tetigit dexteramque suam[u] sibi a fronte[v] per nasum ac[w] faciem produxit. Illa hoc suae nutrici rubore perfusa nuntiavit. Cui nutrix sua ait: 'Iste nisi ipse[x] rex et sponsus tuus esset, te omnino tangere non auderet. Sed interim[y] sileamus, ne hoc patri tuo fiat cognitum. Re enim vera digna persona est, quae tenere debeat regnum et tuo sociari coniugio'. Erat

a) venignem F 1. b) Teudel. E 1. F 4. G 1. 3, Teudol. *aliquoties* A 1; Teodel. C 1 *hoc loco et plerumque*; Theodel. A 3. D. F 2. G 2. 5c, *ubi etiam* Thiatlint *et* Thiadlinda. c) *ita* A 1. 2. C 1. D 1. F 1; conspectu G, *alii.* — Ganaldis F 1. d) more F 1; moram G 4. — leg. *deest* C 5; Langobardorum G 5c. e) Autari *hoc loco* F 1. f) salutatione F 1; salutationis E 1. G; salutationum C 1. 4b. F 2—4. H 1; post salutationem *corr.* salutationum D 1, *et ita alii* D; post *deest etiam* C 4b. G 5b. H 1. g) intulissent A 2. h) propinquus A *3. i) *deest* C *1. k) elongati A 2. l) e. s. p. o c. *des.* C *1—3. (4—6?). D. I 2. 3. m) persona F 1. n) ea A 2. 3. F 1. o) ei prius *add.* G 3. 4. p) *deest* A 5; ut id f. d. B 2; id et f. d. A *3; id fieri debere a. C *1. 1. 4b. I 1. 1b; id f. deberet *corr.* nt id fieri deberet D 1, *et ita alii* D. H 1; idum fieri devere *corr.* ut idem fieri deberet F 1; deberet *deest* A 2; id dum fieret ann. G 2. 3; id ut fieret ann. G 1. 5a. b. c; fieri ann. (id ut *des.*) B 2. G 2; id fieri ann. F 5. I 2. q) sponsus F 1. r) reddiderat C 1. I 1, *corr.* reddidit D 1, *et ita ceteri* D. F 4. G 2. s) *ita* A 1. 2. E 1; manum *ceteri.* t) neminem D 1. G 1. — animadvertentem F 1. G 1. u) sua F 1. v) frontem F 1. w) a G 1; ad G 2 x) *deest* A 3. C 2; n. esset r. et sp. t. te C 1; rex et *post suppl.* F 1. y) *sequentia usque* in hanc patriam (*in fine cap.*) *des.* G 1 *folio exciso.*

autem tunc Authari iuvenali[a] aetate floridus, statura decens,
candido crine perfusus et satis decorus aspectu. Qui mox,
a rege comeatu accepto, iter patriam[b] reversuri arripiunt
deque Noricorum[c] finibus festinanter abscedunt. Noricorum
siquidem[d] provincia, quam Baioariorum populus inhabitat[e],
habet ab oriente[f] Pannoniam, ab occidente[f] Suaviam, a
meridie Italiam[g], ab aquilonis[h] vero parte Danuvii[i] fluenta.
Igitur Authari cum iam prope Italiae fines venisset secumque
adhuc qui eum deducebant[k] Baioarios haberet, erexit se
quantum super equum cui praesidebat[l] potuit et toto adnisu[m]
securiculam, qua[n] manu gestabat, in arborem quae proximior
aderat fixit eamque fixam reliquit, *adiciens haec insuper *p. 110.
verbis[o]: 'Talem[p] Authari feritam facere[q] solet'. Cumque
haec dixisset, tunc intellexerunt Baioarii qui cum eo comitabantur,
eum ipsum regem Authari esse. Denique post
aliquod[r] tempus, cum propter Francorum adventum perturbatio
Garibaldo regi advenisset, Theudelinda, eius filia[s],
cum suo germano nomine Gundoald[t] ad Italiam[u] confugiit[v]
seque[w] adventare Authari suo[x] sponso nuntiavit[1]. Cui statim
ille obviam cum magno apparatu nuptias celebraturus[y] in
campum[z] Sardis, qui super Veronam[a] est, occurrens,
eandem[b] cunctis laetantibus in coniugium Idus Maias[c] accepit. 589?
Erat autem tunc ibi inter ceteros Langobardorum duces Mai. 15.
Agilulf[d] dux Taurinensium civitatis. Quo in loco cum
perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis[e] septis[2]
situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum
fuisset, habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspicem
puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum porten-

a) *ita* A 1. 2. C *1. 1. G 2. 3. 4; iubenali F 1; iuveni A 3; iuvenili *ceteri*. b) patria F 1. c) indeque G 2. 5. — Nuric. G 2. 3. 4, *et ita postea*. d) quidem F. G. e) inhabitant F 1. G 3. 4; nunc inhabitat D 4; nunc habitat D 3; non habitat D 2; inhabitabat C 1. 2. — habent F 1. f) orientem — occidentem F 1; ad orientem A 3. g) Italia F 1. h) aquiloni F 1; aquilone A 1. G 2–4. I 2 (*deest* parte); aquilonali F 1 *e corr.* G *5; aquilonari G 5a. b. c. i) *ita* A 1. 2. D 1; Danubii C. D 2. 3. F. G. k) quod Baioaria nunc asit (?) provintia *add.* G *5. l) residebat A *3. m) adnisum F 1. n) *ita* A 1. B 2. D 1. F 1. 4. G 3. 4; quam *ceteri*. o) verbas C 1; verba A 5. B 1a. F 2. I 1; verba dicens G 5b; verba verbis G 5c. p) Tale F 1. q) faceret F 1. r) aliquid A 2; aliquo F 1. s) filiam F 1. t) Gundoalt D 1; Gundoalto D 2; Gundoaldo D 3; Gunduald A *3. 3. B 2. E 1. F 1. 4. G 4. 5; Gunduuald G 2; Guldoald *infra semel* G 2; Gaidoald L 1. u) Italia F 1. v) *ita* A 2. D 1. F 1; confugit A 1. C 1, *alii*; confugiunt F 4. G 2. 3. 4. w) usque C *1; usque eamque C 1. x) *deest* A 3. C. D. y) celebratus *corr. alia manu* celebraturus A 1. D 1; celebratur F 1; celebraturum E 1; ad n. celebrandum F 4. G 2. 3. 4. *5. 5a. I 1; ad n. celebrandas G 5b. c. z) campis A 3. a) Verona E 1. F 4. G 2. 3. 4. b) eadem F 1. c) Martias *corr.* Maias E 1; Mar. G 3. 4. d) Agilulft A 2; Agilolf A 3. G 5c; Agilulfus D 2. 3, *alii*. — Taurinaclum D 3. e) regis G 2. 3. 4.

1) *Cf. Fredeg. c.* 34. BE. 2) in regiis septis = *dans le clos du roi;* in clusura de ipso rege *codex* L 1. BE.

derent[a] ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: 'Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est'. Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est. Cui ille: 'Ego quidem[b]', inquid, 'occidi possum[c]; nam certe ad hoc ista in hanc patriam femina[d] venit, ut tuis debeat nuptiis copulari'. Quod ita quoque post factum est. Hoc[1] tempore, quam ob[e] causam incertum est[f], Ansul[g], cognatus regis Authari, aput Veronam est interfectus.

(30) 31. Hac etiam tempestate[h] Grippo[i,2], legatus[k] Childe-
590. perti regis Francorum, cum Constantinopolim[l] remeasset et[m] eidem regi suo, quomodo honorifice ab imperatore Mauricio susceptus fuisset, nuntiasset, et[n] quia iniurias, quas aput Cartaginem perpessus fuerat, imperator ad voluntatem Childeperti regis ultum[o] iri promisisset: Childepertus[p] confestim iterato in Italiam exercitum Francorum cum viginti ducibus ad debellandam Langobardorum gentem direxit. E quibus ducibus Audualdus[q] et Olo[r] et Cedinus eminentiores fuerunt. Sed Olo cum importune ad Bilitionis[s] castrum accessisset, iaculo sub mamilla sauciatus cecidit et mortuus est. Reliqui vero Franci cum egressi fuissent[t] ad praedandum, a Langobardis inruentibus passim per loca singula
*p. 111. prosternebantur. At *vero Audualdus et sex duces Francorum ad Mediolanensium urbem advenientes, ibi eminus in campestribus castra posuerunt. Quo loco ad eos imperatoris legati venerunt, nuntiantes, adesse exercitum in solatio eorum, dicentesque quia: 'Post triduum cum eisdem veniemus. Et hoc vobis erit signum: cum videritis villae huius, quae[u]

a) portenderet C 1. F 1. G 2. 3. b) *deest* A 2. c) sed fata nequeunt immutari *add. ed. pr. Lind. et sequentes.* d) feminam A 1. F 1; *deest* A 2. e) hoc F 1. G 1. 2. 3; hob *corr.* ob. G 2; G 1 *in marg. corrector add.*: r. vel quando ob ha (*cetera abscisa*). f) *deest* A 2. 3. C 1. D 1. F 1. g) Ansulf A 2; Ansulfus I 3; Insulfus I 2; Insul *e corr.* F 1, *et ita* F 2—5. G. h) tempestatem F 1. i) Gripho G 5c; Grippho G *5. I 1. k) legatos A 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. l) a Constantinopolim C *1. E 1; de Co(n)stantinopoli A *3. 3; a Constantinopoli D 1 *e corr.* F 5. G 5a. H 1. m) *deest* F. G. n) nunciassetque q. A 3; et quam i. a. F 1; et quas i. a. G 1—4; eas i. q. G 5a. b. c. o) ultu A 2. 3. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1; ultui repr. G 3; ulciri A *2; ulcisciri E 1; ulcisci A *3. G 2. 5b. c. p) Childepertum F 1; Childepert G 1. q) Audoaldus D 2. G 2, *alii, et postea* G 1; Audoaldi C 1; Addoaldus F 1 (*corr.* Ald., *et ita postea*). G 1. 3; *Andoaldus A *3. 3; Adualdus G 5c; Adoaldus *infra* A 2. r) Odo *hoc loco* H 1; Halo F 5; Holo C 2; Seddolo F 1. s) Vilitionis E 1; Bilicionis A *2. 5. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 3. 5b. t) *deest* A 3. u) qui A 2.

1) *Haec fortasse ex Secundo, qui etiam diem nuptiarum indicasse videtur.* 2) *Ex Greg. X, 2. 3;* quomodo — fuisset *et postea* iterato; Francorum; E quibus — fuerunt *Paulus adjecit. — De hac expeditione cf. epist. ad Childebertum regem datam Bouq. IV, p.* 86.

in monte sita est, domus[a] incendio concremari et fumum incendii ad caelos usque sustolli, noveritis, nos cum exercitu[b], quem pollicemur, adventare'. Sed expectantes[c] Francorum duces, diebus sex iuxta placitum, nullum ex his, quibus[d,1] legati imperatoris promiserant, venisse[e], contemplati sunt. Cedinus autem cum[f] tredecim ducibus laevam[g] Italiae ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta exegit[h]. Pervenit[2] etiam[i] exercitus Francorum usque Veronam, et deposuerunt castra plurima per pacem post sacramenta data, quae[k] se eis crediderant nullum ab eis dolum existimantes. Nomina autem castrorum quae[l] diruerunt in territorio Tridentino ista sunt: Tesana[3], Maletum, Sermiana[m], Appianum[n], Fagitana[o], Cimbra[p,4], Vitianum[q], Bremtonicum[r], Volaenes[s,5], Ennemase[t], et duo in Alsuca[u,6] et unum in Verona. Haec omnia castra cum diruta essent a Francis, cives universi ab eis ducti sunt captivi. Pro Ferruge[v] vero castro, intercedentibus episcopis Ingenuino de Savione[w] et Agnello[x] de Tridento[y], data est redemptio, per capud uniuscuiusque viri[z] solidus unus usque ad solidos sexcentos. Interea Francorum exercitum[a], cum esset tempus aestivum, propter[7] inconsueti[b] aeris incommoditatem desenteriae[c] morbus graviter exagitare coepit, quo morbo plures

a) domos A 2. F 1. G 1. 2. b) exercitum que F 1. c) expectatis G. d) quibus *corr.* quos G 2. D 1, *et ita ceteri* D. — legatis F. e) venisset F 1; venire G 2. f) *deest* A 3. g) leva A *2. h) exigit A *2. G 3; exiit E 1. i) per penitentiam C *1? 1. 2. D 1? (p. e. *e corr.*) I 1; *inde fecit ed. Lind.*: Per Placentiam vero *etc.* k) qui A *2. G 1. 3; quis A 5; quibus F 5. I 1; pro quibus G 5; gentes que se e. c. peremptae sunt *e corr.* F 1, *et ita* F 2. 3. 4; *post* existimantes *corr. add.* perempti sunt G 1. — tradiderant G 5. l) *corr. add.* F 1; quas G 1—4. m) Semiana C 1. I 1; Semiama *corr.* Sermiana D 1; Semina G 3; Sermia D 2; Sermusana F 1; Sermosana F 2; Sermisana F 4; Terminiana F *2; Ana F 5. n) Apianum F. G; Apipanu B 3. o) Fagitanum I 1; Fagitanam C *1. 1. D; Fragitana F 5; Fatitana H 1; Stigitana G 5. p) Chimbra E 1; Cibra G 1. 2. 5a; Cybra A *2. G 5b; Umbra C 1. D; Umbria I 1. q) Pritianum E 1; Britianum *vel* Bricianum F. G; Varianum I 3. r) Brentonicum A 2. 3. 5. G 1. 3. 4. 5; Bremtunicum I 1; Brettonicum G 2; Bretonicum E 1. F 5. s) Volannes E 1; Volaernes B 2. 3; Volones D 2; Volanes I 3; Valenes F *2; Balaenes F 1; Belones G 1. 2. 5a; Bellones G 5b; Bellunis G 3. 4. t) Enne. mase F 1; Ernemase B 2. 3; Ennemāsem A 5; Ennemansem A 6; Ennemare A *3. u) Alsucao A 3; Alsulca H 1. v) Ferrage A 3; Feruge F 5; Femigero B 2; Femugero B 3. w) Sabione A 5. 6. F. G; Saviane B 2; Savionce A 2; Samone A 3. x) Agnelli A 3. y) Tridente D 1; dec ridento C 1; Tridentino A 4. D 2. 3. 5. I 1. z) viris *corr.* viri A 2. F 1. a) exercitus A *2. 5. 6. B 2. F. G; exercitu A 4. b) inconsuetis F 1. G 1. 3. 4. c) dissent. A 3. D 2. 5. G 5. H 1; disint. D 3. F 4. — morbis *corr.* morbus F 1. G 1; morbos G 3; morbo A 5. G 5a. b; morbis agitari coeperunt I 1; eos ag. G 2.

1) q. l. i. pr. *Paulus.* 2) *Sequentia Secundus suppeditasse videtur. Cont. Prosp. de interfecto tantum Ollone duce 'apud Tiligonam castrum' refert.* 3) *Tesino; Malè nel Val di Sole.* 4) *Cembra.* 5) *Volano.* 6) *Valsugana. Cf. de his et aliis Cluver, Ital. ant. I,* 15; *v. Hormayr, Werke I,* 103; *Asquino, Del Forogiulio dei Carni (Verona* 1827. 4*).* BE. 7) *Ex Greg. X,* 3.

ex eis interierunt. Quid plura? Cum per tres menses Francorum exercitus[a] Italiam pervagaret[b] nihilque proficeret[c] neque se de inimicis ulcisci posset, eo quod se in locis firmissimis[d] contulissent, neque regem attingere[e.1] valeret, de quo ultio fieret, qui se intra Ticinensem[f] munierat urbem, ut diximus, infirmatus aeris intemperantia ac fame constrictus exercitus redire ad propria destinavit. Qui rever-
*p. 112. tentes ad[g] patriam, in tantum famis penuriam[h] perpessi * sunt, ut prius vestimenta propria, insuper etiam et arma ad coemendum[i] victum praeberent, quam ad genitale[k] solum pertingerent.

(31) 32. Circa haec tempora putatur esse[l] factum, quod de Authari[m] rege refertur. Fama est enim, tunc eundem regem per Spoletium[n] Beneventum pervenisse eandemque regionem[o] cepisse et usque etiam Regiam[p], extremam Italiae civitatem vicinam[q] Siciliae, perambulasse[r]; et quia ibidem intra maris undas columna quaedam esse posita[s] dicitur, usque ad eam[t] equo sedens accessisse eamque de hastae[u] suae cuspide tetigisse, dicens: 'Usque hic[v] erunt Langobardorum fines'. Quae columna usque hodie dicitur persistere et[w] columna Authari appellari[2].

(32) 33. Fuit autem primus Langobardorum dux in Benevento nomine Zotto[x], qui in ea principatus est per curricula[y] viginti annorum[3].

(33) 34[z]. Interea[4] Authari rex legationem verbis pacificis ad Gunthramnum regem Francorum, patruum scilicet Childeperti regis[a], direxit[b]. A quo legati idem iocunde suscepti[c],

a) exercitum Italia F 1. b) pervageretur C 1. H 1. 3; praevagaret *corr.* praevagaretur G 3. c) proficere F 1. d) fortissimis F. G. e) adtingeret F 1. f) Ticinense A 2. 4. F 1. G 1. 3; Ticinensem *corr.* Ticinense E 1; T. u. B 2. — munierant F 1. G 1. 3; intra T. u. erat A 5. 6. g) *deest* F 1. 5. G 1. 3. 4; in G 5; ad p. *des.* G 2. h) *deest* I 1. i) emendum A 3; comedendum A *3. B 2. C. D. E 1. G 2. H 1. I 1. k) genitalem A 3. G 1. 3. 4. — pertingeret F 1. G 1. l) esset F 1. m) Athari F 1; Theoderi G 5c. n) Spoletinum A *3. o) regione cepisset F 1. p) Regia F 1. G 1. 2. 3; Regium A 3. 4. 5. D 3. F 5. G 5a. b. q) viincam A 1. 2? B 2. 3. F 1. G 1. 3; viam A *3; vincam E 1; vicinam *in loco raso* D 1; ui in cap G 2; ut in campo C 1; ut ui in eam campo C 2; in campo I 1; contra campos G 5a. b. c. r) perambulasset F 1. s) positam A 4. E 1. F 1; columnam q. e. positam G 1. 4, *corr.* columna q. e. posita G 2. 3. t) eum A 3. u) asta (hasta) sua t. F. G. v) huc A *3. w) ad *corr.* ac F 1. x) Otto A 3; Zoto I 1. y) curriculam F 1. 4. G 1. 2; curriculum G 5; per annos XX F 5. z) *hoc caput praecedenti adjungunt* A 2. I 1; *deest* H 2. a) Childeperto regi F 1. G 1—4. b) direxerat C 1. D 1. c) susceptis F 1. G 1. 3; suscepti sunt F 5. G 5; suscepta D 1.

1) capere *Greg.* 2) *Narratio certe popularis; cf. Pabst, Forschungen II, p.* 453 *n.* 1; *Hirsch, Herz. Benevent p.* 5 *n.* 3) *Nullus in Paulo nostro locus occurrit, qui gravius literatis viris negotium dederit, quam praesentis capituli; ex eo enim investigantes initium Beneventani ducatus in diversas quique sententias abierunt.* BI. 4) *Ex Greg. Tur. X,* 3; patruum s. Ch. r.; ex fratre; ut — firmaretur *Paulus.*

sed ad Childepertum, qui ei[a] nepus ex fratre erat, directi sunt, ut per eius notum[b] pax cum gente Langobardorum firmaretur. Erat autem[c] Gunthramnus iste, de quo diximus, rex pacificus et omni bonitate conspicuus. Cuius unum factum satis ammirabile libet[d] nos huic nostrae historiae breviter inserere, praesertim cum hoc Francorum historia[e] noverimus minime contineri. Is[1] cum venatum quodam[f] tempore in silvam isset, et[g], ut adsolet fieri, hac illacque[h] discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantum[i] suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus eiusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De cuius ore parvum animal in modum reptilis egressum[k], tenuem rivulum, qui propter[l] discurrebat, ut transire possit[m], satagere coepit. Tunc isdem in cuius gremio quiescebat spatham suam vagina[n] exemptam super eundem rivulum posuit; super quam illud[o] reptile, de quo[p] diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non longe exinde in quoddam[q] foramen montis ingressum[r] fuisset, et post aliquantum spatii regressum[r] super eandem spatham praefatum rivulum transmeasset, rursum *in os Gunthramni[s], de quo exierat, introivit. Gunthramnus post haec de somno expergefactus, mirificam[t] se visionem vidisse narravit. Retulit enim, paruisse[u] sibi in somnis, quod fluvium quendam per[v] pontem ferreum transisset et sub montem quoddam[w] introisset, ubi multos[x] auri pondus aspexisset. Is[y] vero[z] in cuius gremio caput tenuerat, cum dormisset, quid de eo viderat, ei per ordinem retulit. Quid plura? Effossus est[z] locus ille, et inaestimabiles thesauri, *p. 113.

a) eius G 5. H 1. I 1. b) *ita pro* nutum A 1. *2. 2. 4. 5. B 3. D 1. F 1. G 1—4; noti B 2; nutu E 1; natum G 5a. c) *deest* D 2. 3. d) licet et A 3. e) hi(y)storiam A 3. G 4; historiæ C 1. 2; in F. historia *e corr.* D 1. F 1, *et ita* D 2. H 1. 3. f) quoddam A 1. 2. B 2. F 1. G 1; quod G 3; condam E 1. g) et *deest* A 5. H 1; et adsolet *corr.* et ut solet A 2; adsole F 1; solet C. D. G. H 1. I 1. h) hac *deest* A 3; illaque G 3; illac D 2; huc illucque A *3. B 3. G 2. 5. i) tamen A 1. 2. 3. B 2. F. G, *corr.* tantum F 1; t. s. r. g. *des.* E 1. k) egressus F 1. 2. G 1. 3. 4. l) *ita* A 2. *3. B 2. 3. C. D. F 1. H 3; prope A 1. *2. *4. E 1. F 4. G 1. 3. 4. 5a. b; pro pedes illius d. G 2; pontem A 4. m) possint F 1. n) vaginam C 1, *corr.* vagina G 3; vaginę G 2. — exceptam C *1. o) illum F 1; illan *corr.* illud C 1. p) quod A 1. F 1; r. quod d. G 5a. q) quodam A 2. r) ingressus F 1. 4. G 1. 2. 3. — regressus F 1. G 1. 3. 4. s) Gunt(h)ramnis F 1. G 1. 3. 4. t) mirifica F 1. G 1. u) apparuisse A 2? C 1; paruisse *corr.* aparuisse G 3. v) per — quoddam *des.* A 3. w) *ita* A 1. *2. 4. B 2. 3. C *1. D 1. F 1. 2. G 1. 3. 4; montem quodam G 2; monte quodam A 5. D 1 *e corr.* 2. 3. 5. G 2 *e corr.* H 1; monte condam E 1; montem quendam C 1. G 5. I 1; q. *deest* F 5. x) *ita* A 1. 2. B 2. 3. C 2. E 1; multo A *2; multus C 1; multum A *3. 3. 4. 5. 5b. F 5. G 5; multa F 1. G 1; multos pondus *corr.* multa pondera D 1, *et ita ceteri* D. G 2. I 1; pondos E 1. F 1a; u. m a. p. a. *des.* A *4. y) Is — dormisset *des.* C *1; Ipse vero — dormisset *post suppl.* D 1; Ipse D 2. 5. H 1. 3; Qui autem praefatam reptilem viderat ei cuncta in ordine retulit C 2. z) *deest* F. G 1. 3. 4; est eff. *e corr.* G 3; est fossus G 2.

1) *Cf. Grimm, Sagen I, Nr.* 247. 249; *II*, 455; *Müller, Myth. p.* 181. 187. BE.

qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti. De quo auro ipse rex postmodum cyborium[a] solidum mirae magnitudinis et magni ponderis fecit, multisque illud preciosissimis gemmis decoratum ad sepulchrum Domini Hierosolimam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, eodem[b] supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate Cavallono[c.1] sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit; et est ibi usque in praesentem diem. Nec est usquam ullum opus ex auro effectum, quod ei valeat conparari. Sed nos, his breviter quae relatu[d] digna erant contactis, ad historiam[e] revertamur.

(34) 35. Interim dum legati Authari regis in Francia[f]
590. Sept. 5. morarentur, rex Authari[g] aput Ticinum Nonas Septembris, veneno, ut tradunt, accepto, moritur, postquam sex[2] regnaverat annos. Statimque a[h] Langobardis legatio[i] ad Childepertum regem Francorum missa est[3], quae Authari regis mortem[k] eidem nuntiaret[l] et pacem ab eo expeteret[m]. Quod ille audiens, legatos[n] quidem suscepit, pacem vero in posterum se daturum promisit[o]. Qui tamen praefatos legatos post aliquod dies, promissa[p] pace, absolvit. Regina vero Theudelinda quia[q] satis placebat Langobardis, permiserunt eam in regia consistere dignitatem[r], suadentes ei, ut sibi quem ipsa[s] voluisset ex omnibus[t] Langobardis virum eligeret, talem scilicet qui regnum regere[u] utiliter possit. Illa vero consilium[v] cum prudentibus habens, Agilulfum[w] ducem Taurinatium[x] et sibi virum et Langobardorum genti regem elegit. Erat enim isdem vir strenuus et bellicosus et tam forma[y] quam animo ad regni gubernacula coaptatus. Cui[z] statim regina[a] ad se venire mandavit, ipsaque[b] ei obviam ad Laumellum[4] oppidum properavit. Qui[c] cum ad[d] eam

a) cy(i)burium A 2. 4. 5. B 2. E 1. F 1; cybarium G 1. b) *ita* A 1. 2. E 1. F 1. G 1; eodem transmittere D 3. 5; eodemque E 1; eadem A *2. G 3; eundem B 2. 3. C 1. 2. D 2. F 1 *e corr.* 2. I 1; eum H 1; idem A 5. D 1 *e corr.* F 5. G 5. c) Cavalonno A 3. 5. E 1; Cavallonio H 1; Cavolonno E 1; Cavalonis G 5c; Cavellono C 1; Cavellano C 2; Cavellonio *corr.* Cavillono D 1, *et ita* D 3; Cavillona D 2; Caballonno A *2. F 1. G 1. 2 (*corr.* Caballono); Caballono A 2. G 3; Cabalomno F 4; Caballano F 5; Cabillono B 2; Cabillonis G 5a; Avalonno A *3. d) relatum A *4. E 1. F 1. G 1. 3. 4. e) historia F 1. f) Franciam A 5. F 1. H 1. g) *deest* G 5. h) ad F 1. — Statimque — absolvit *des.* A *4. i) legatione A 2. k) morte G 1. 3. 4. l) ei denuntiaret B 3. D 2. F. G; ei denuntiarent G 5a; m. adnuntiarent G 5b. m) expeterent E 1. F. G. n) legato A 2. o) permisit A 2. p) promissam pacem absolvunt F 1; dissolvit A 2. q) Reginam — Theudelindam D 2. — qui *corr.* quae D 1, *et ita ceteri* D. C 1. H 1. r) *ita* A 1. 2. E 1; regiam c. dignitatem B 2. F 1. G 1. 4; regiam c. dignitate G 3; regia c. dignitate C. D. G 2. I 1, *alii.* — consisterem F 1. s) *deest* C. D. t) *deest* A 2. u) ut. r. A *3. v) consilio F 1. G 1. 3. 5a; consilia G 5b. w) Agiulffum F 1. x) Taurinatum F 1. y) formam F 1. z) Quem A 5. C. D. H 1. a) reginam F 1. b) ipsaque — properavit *des.* G 3. 4. c) Quia A 2. d) *deest* C 1. I 2, *post add.* G 4.

1) *Châlon-sur-Saone.* 2) septem *Or.;* ann. 6, mens. 6. *Cont. Prosp.* 3) *Cf. Greg. Tur. X, 3, cujus verba Paulus liberius reddidit.* 4) *Lumello.*

*venisset, ipsa sibi post aliquod[a] verba vinum propinari 590.
fecit. Quae[b] cum prior bibisset, residuum Agilulfo[c] ad biben- *p. 114.
dum tribuit. Is cum reginae, accepto poculo, manum honorabiliter osculatus[d] esset, regina[e] cum rubore subridens, non deberi[f] sibi manum osculari, ait, quem[g] osculum[h] ad os iungere oporteret[i]. Moxque eum ad suum basium erigens, ei de suis nuptiis deque regni dignitate aperuit[1]. Quid plura? Celebrantur cum magna laeticia nuptiae; suscepit Agilulf, qui
fuerat cognatus regis Authari, incoante[k] iam mense Novembrio Nov.
regiam dignitatem. Sed tamen, congregatis in unum Lan-
gobardis, postea mense Maio[l] ab omnibus in regnum aput 591. Mai.
Mediolanum levatus est.

FINIT[m] LIBER TERTIUS.

INCIPIUNT[n] CAPITULA LIBRI[o] QUARTI.

a) *ita* A 3. C 1; aliquid A *4; aliqua A *3. 4. 5. B 1a. 2. F. G. I 1. 3; aliquanta I 2; aliquot *ceteri*. b) Qui G 1. 3. 4. c) Agiulfo F 1. d) obsc. A 1. e) reginam F 1. f) debere C 1. D 3. G 5. H 1. — manus A 3. g) que F 1. G 1. 3; o. atque G 2. 4. h) sibi *add.* C 4b. 5. G 2. 5. i) oportere G 1. 2. 3. 4. 6; sed osculum ad os (sed os G 5b) sibi iniungere oportere G 5a. b. c. k) incoantem F 1. l) Madio F 1. m) *ita* A 1. 3. 4. D 1. 3. F 1. Explicit A 2. G 1. 4, *alii*; *des.* G 3. 4. n) *in quarti libri indice codices tantum non omnes conveniunt*; *deest* A *2. B 1a. E 4. G 5b. I 2; *in* A *4 *desunt argumenta capitum* 3. 6. 7. 11—13. 23—25. 27. 28. 30—35. 39—48; *ultimorum loco legitur*: De bello quod fecit Rotbari rex cum Romanis. De morte Rothari rex et eius sepulchrum qui in ecclesia sancti Iohannis situm est. o) liber F 1. p) Agiulf F 1 *const.*; Agillulf D 1; Agilulfus D 3. I 1, *alii*. q) Franciam A 4. 5. 6. D 4. F 5. G 1. 5a. H 1. I 1. r) siccitatem F 1. s) *ita* A 1; Mimulfu F 1; Mimulfum *plerique*, *corr.* Minulfum G 2. t) *ita* A 1. F 1. G 1. 3; Gaudulfi A 4. 6. B 2. C 1. D 1. 2. E 1. H 1; Gaidulfi A 3. 5. C *1? D 3. F 4. G 5a. I 1, *et infra c.* 3. *omnes*. u) Uulfari G 2; Alphari *vel* Alfari *plerique* C *et* D. H 1; Aufari D 2. v) Helperici G 1. 2; Chilp. A 3. B 2. D 2. E 1; Chilpeperici G 3; Ilper. A 5. 6. w) et d. p. *des.* C. D. H 1. x) *ita* A 1. E 1. F 1; dialogorum D; dialogum *ceteri*.

1) *Haec an verae historiae conveniant, dubitari potest. Brevis Originis narratio indicare videtur, Agilulfum vi coronam appetisse eamque, Theodelinda sibi conjugio copulata, adeptum esse. Cui rei etiam tempora a Paulo relata conveniunt. Neque Prosperi continuator aliud innuere videtur.*

7. Quod Tassilo ab[a] Hildeperto[b] Francorum rege[c] rex ordinatus est.
8. Quod Romanus patricius civitates quas Langobardi[d] tenebant invasit[e]; et quia rex Agilulf Maurissionem[f] ducem occidit, et quia cum beato Gregorio et Romanis pacem fecit.
9. Epistola[g] beati Gregorii ad Theudelindam[h] reginam. Item[i] alia eiusdem ad[k] Agilulfum regem.
10. De stilla[l] comete[m] et morte Iohannis episcopi et Euin[n] ducis, et de Baioariis.

*p. 115. *11. De morte Childeperti[o] Francorum regis, et de[p] bello Avarorum[q] cum Francis, et de transitu[r] Gunthramni[s] regis.
12. Quia cacanus legatos ad Agilulfum misit, et de pace[t] cum Gallinico[u] patricio.
13. De[t] pace Agilulfi cum Francis[v], et de morte Zangrulfi[w] et Warnecautii[x].
14. [y]De peste aput Ravennam et mortalitate[z] aput Veronam.
15. De signo sanguineo in caelo et bello[a] inter se Francorum.
16. De morte Ariulfi[b] ducis Spolitani[c], et de ducato[d] Theudelapii.
17. De depraedatione[e] facta a[f] Langobardis in[g] coenobio sancti Benedicti.
18. De morte Zottonis et[h] ducatu Arichis.
19. Epistula beati[i] Gregorii papae ad eundem Arichis.
20. De captivitate filiae regis Agilulfi[k], et quia rex Agilulf[l] cacano[m] artifices[n] direxit.
21. De basilica beati Iohannis in Modicia[o], quam Theudelinda regina aedificavit.

a) ad G 4; a D 2. G 2. b) Childep. G 1; Childeb. C 1. D (1 *e corr.*). G 2. I 1; Ildip. F 1. c) regem F 1. d) Langobardis F 1. e) inbasi et q. F 1; invasi sunt G 1. 3. 4. f) Maurisionem G 1. 3. 4. I 1; Marisionem F 1; Marsiónenem C 1; Massionem D 2; Marsionem D 1. *3a. H 1; Martionem D 1a. g) De ep. H 1. I 1. h) Theodol. *hoc loco* A 1. i) Et C 1. H 1. — alia *deest* C 1. D. — *novum arg. a vocabulo* Item *incipit* A 6. k) *post suppl.* F 1. l) *ita pro* stella A 1. 2. D 1. F 1. m) comate G 2. 3. 4; comite A 2. C *1. D 1. G 1. 5a. I 1; comitem E 1. n) Euuin G 2. o) Gildep. F 1. p) *deest* G 3. q) Abarorum F 1, Avarum D (1 *e corr.*); Avareum C 1; avorum G 2. r) transitum F 1. s) Gun(m)t(d)ramnis F 1. G, *ubi* regis *deest*; Guntramno D 1. t) pacem F 1. u) Callinico G 4; Gallino C 1. 5. D 1 (*corr.* Gallinico). v) Franci F 1. w) Zangrumfi D 3; Zangrurlfi C *1; Zaurulfi D 2; Zamgulfi F 1; Gangulfi A 3; Angrulfi G 4. x) Warnecauti A 3; Warnecaudi H 1; Warnecaud C 1; Warnegaudi *e corr.* D 1, *et ita vel* Warnegaudii *ceteri* D; Warne causi A 6; Warenę causi A 5; Warnacatii G 1; Warnachatii G 5a; Varnecacii G 3; Warnecatii I 1; et W. *des.* G 2. y) *hoc arg. deest* A 3. z) mortalitatem F 1. a) bellum C *1. D; bellum inter Francos C 1; b. in se F 3. b) Agiulfi F 1; Agilulfi G 1. 2. 3; Ragelulfi G 4; Aiulfi I 1. c) Spul. F 1. G 1. 2. d) *ita hoc loco* A 1. F 1. G 1. 3; ducatu *alii.* — de *deest* I 1. — Teudel. F 1. G 1. 2. e) præcatione C 1; predicatione *corr.* predatione G 1. 2; pred. D 2. G 3. 4. I 1. f) ad F 1. g) in c. s. B. *des.* G 3. 4. h) et de d. C. D. G 2. H 1. i) *deest* I 1. k) *deest* G. l) Agiulf F 1. m) c. regi D 2. n) artificem C. D. G. H 1. I 1; artifice F 1; artifici A 5. 6. o) Modicio A 3; Modicina I 1.

a) Pataviae I 1; Patevinae G 2; Pictav. D 2. 3. b) Abaribus D 1; Abbaribus F 1. c) De n. *des.* F 1; De Ada(o)loald (Aleald G 4) filio G. d) multis A 1. C 1. D 1. H 1; multi A 3. F 1; mortis G 3; montem E 1. e) Gaidoal G 1; Gaidoald G 2. 3. 4. — Gisulfu F 1. f) *deest* F. G. g) Adoaldi E 1. H 1. I 3; Adaioaldi D 2; Aloaldi D 1a. h) *deest* A 3. i) transitum F 1. k) *erasum* G 2. l) et de e. I 1. m) sanctitatem F 1. n) pacem factam F 1. o) *ita* C 1. D 1, *alii.* p) Eleuterii F 1. G 1. q) imperatori F 1. r) imperatorem F 1. s) Focatu *corr.* Focate D 1; Focato C *1. 1. D 2. E 1. H 1; Foca F 5; Fogace G. t) et i. E. *des.* D 2; et *deest* F 1, *ubi* Erachii; et *post add.* D 1. u) *novum arg. incipiunt* F 1. 5. v) et — perpessi *des.* H 1. w) Hunni A 1. D 1. F 1; D 3. 4 *add.*: XXXIX. De mea genealogia qui haec scribo, et quomodo Lupigis, qui proavus meus extitit, captivitatis iugum abicere studuit. x) *ita hoc loco* A *4. F 1. G 1. 3; thicatai C 1; thicata *corr.* ducatu D 1. y) *deest* A 3. z) Caccanis F 1; Caconis D 2. G 3. 4.
a) *ita* A 1. G 1; adventum F 1; adventu *ceteri.* b) Radoaldi D 1. F 1. G 1. H 1; Radualdi G 3. c) Grimualdi A 3. F 1. G 3. d) pacem F 1. e) et de Fr. G. f) depop. C. D. H 1. I 1. g) et de m. D 2. 3. h) Gundualdi A 3. G 3. 4. i) *hoc arg. deest* D 1a. k) Adal. — regno *des.* G 3. 4; Adoaldi F 1. l) et de r. I 1. m) Arioldi G 2. 3; Adrialdi *corr.* Arioaldi D 1; Adarioaldi D 2; Alioaldi I 1.

EXPLICIUNT CAPITULA[x].

INCIPIT LIBER QUARTUS[y].

591. Mai. 1. Confirmata[1] igitur Agilulf, qui et Ago dictus est, regia dignitate, causa eorum qui[z] ex castellis Tridentinis captivi a Francis[a] ducti fuerant, Agnellum episcopum Tridentinum in Francia[b] misit. Qui exinde rediens, secum aliquantos captivos, quos Brunihilde[c] regina Francorum ex proprio pretio redimerat[d], revocavit. Euin quoque dux Tridentorum[e] ad optinendam pacem ad Gallias[f] perrexit; qua[g] impetrata, regressus est.

2.[h] Hoc anno fuit siccitas nimium gravis a mense Ianuario usque ad mensem[i] Septembrium; et facta est magna

a) *arg.* 42—47. *des.* F 1. b) et regno Adaloaldi *add.* I 1. c) Rotharit D 3; Rotharii G 2. I 1. d) Agonem C 1; Alonem G 1. 2. e) *deest* A 3. G 1. 2. f) de d. C. D. G. g) Aradoaldi G 3; Adoaldi G 2. — D 3 *add.*: et quomodo Rodoald mortem Aionis ultus est. h) Rotharit C 1. D 3. I 1; Rotthari A 3; Hrothari G 2. i) coepit A 1 *saepius.* k) Radaldi G 3; Radoaldi E 1. G 2. I 1; Adoaldi A 1. l) *ita hoc loco* A 1. D 1. G 1. m) *deest* C 2. 3. n) D 3. 4 *hoc arg. ita dividunt:* XXXXIX. De morte Rotharit(h) regis. L. De regno Ro(a)doaldi regis. o) Rodoaldi *hoc loco* A 1. F 1. G 3; Rothari I 1. p) *hoc arg. deest* F 5. G 3. 4. — Radoaldi — regno *desunt* I 1. q) et de r. F. G 1. 2. r) riperti G 2. s) Eracli F 1. — aug. *deest* D. t) cesare regni G 2. u) Gudip G; Gadip. A 3; Godeb. D 2. v) et i *des.* I 1, *ubi* Garabaldi. w) *deest* G 3. x) libri quarti *add.* G 1—4. y) Incipit historia Langobardorum liber IIII. A 2; Inc. Langobardorum liber III. D 1; Incipit hystoriae Langobardorum liber IIII. D 3; Historiae Longobardorum liber IIII. incipit C 1; In nomine Domini hist. Lang. inc. lib. quartus (quarti F 1) A 3. F 1; Incipit liber quarti (*erasum*) G 1. 2. z) quia F 1. G 1. 3. a) Franci F 1. b) *ita* A 1. *2. 2. 4. B 2. E 1. F 1; Franciam *ceteri.* c) *ita* A 1; Brunechilde *corr.* Brunechildis E 1; Brunihildis A 2. 3. D 1. G 1. 3. 4; Brunicheldis C 1; Brunichildes F 1; Brunichildis D 2. G 1. 2; Brunechildis D 3, *alii.* d) *ita* A 1. *2. 2. 4. B 2. C 2. D 1. 1a. 2. E 1. G 3. 4. e) Tridentiorum A 3; Tridentinorum B 2. D 2. 3. E 1. G 2. 3. f) Galliam A *3. g) quam A 2. F 1; qua *e corr.* D 1. h) *hoc cap. om.* G 5b, *praecedenti adjungit* A 3. i) a mense A 1. F 1, *quod fortasse recipiendum erat;* mense Septi(e)mbrio A *3. 4. B 3. E 1.

1) *C.* 1. 2. *Paulus ex Secundo sumsisse putandus est.*

penuria famis. Venit quoque et magna[a] locustarum *magni- *p. 117.
tudo[b] in territorium[c] Tridentinum, quae maiores erant quam 591.
ceterae locustae; et mirum dictum[d], herbas[e] paludesque[f] depastae sunt, segetes vero agrorum exigue[g] contigerunt. Sequenti quoque[h] anno pari nihilominus modo adventarunt[i].

3.[k] His[1] diebus Agilulf[l] rex occidit Mimulfum[m] ducem de insula Sancti Iuliani, eo quod se superiori tempore Francorum ducibus tradidisset. Gaidulfus vero Pergamensis dux in civitate sua Pergamo[n] rebellans, contra regem[o] se communivit; sed datis obsidibus[p] pacem cum rege[q] fecit. Rursum se[r] Gaidulfus[s] in insula Comacina[t] seclausit[u]. Agilulf vero rex in eandem Comacinam[v] insulam ingressus, homines Gaidulfi exinde[w] expulit et thesaurum, quem[x] ibidem a Romanis positum[y] invenerat, Ticinum transtulit. Gaidulfus[z] vero iterato[a] Pergamum[b] confugiens, ibique ab Agilulfo rege obtemptus[c], rursus in gratia[d] receptus est. Rebellavit quoque dux Ulfari[e] contra regem Agonem[f] aput Tarvisium[g] et obsessus captusque est ab eo.

4. Hoc anno fuit pestis inguinaria iterum aput Ravennam, Gradus et Histria[h] nimium gravis[i], sicut et prius ante[k] triginta annos extiterat. Hoc etiam tempore Agilulfus[l] rex cum Avaris[m] pacem fecit. Childepertus quoque bellum gessit cum consobrino suo, Hilperici filio; in quo proelio usque ad triginta milia hominum caesa sunt[2]. Fuit autem tunc hiems frigida[n] nimis, qualem[o] vix aliquis prius reco-

a) *deest* G 3; magnarum I 2. b) *ita archetypus habuisse videtur; corr.* multitudo F 4. G 4, *et ita* B 1a. 2. C 4b. D 2. 3. F 5. G 5a. c; *quod Paulum scribere voluisse putarim.* c) territorio A 2. d) *ita* A 1. *2. 3. *4. 4. 5. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4, *corr.* dictu D 1. F 4, *et ita ceteri.* e) herbae G 1. 2; herbe *corr.* herbas G 3. f) plaudesque C 1. 2. D 1; paludes D 2; palustres D 3. g) exige F 1; exiguo D 2. *3a. 3; exiguas non c. G. H 1, *et e corr.* F 4; *deest* F 5. h) vero C 1. 2. i) adventa sunt A 3; advente sunt G 4; adinvente sunt G 3. k) *hoc cap. om.* A *4. l) Agiulfo A *3. m) Minulfum *e corr.* F 1, *et ita* D 1. 2. F 4. G; Munulphum A 2. n) Pergama G 2. o) rege F 1. — communiit F 1. G 1. p) ossid. F 1. q) regem F 1. r) *deest* D 3. G 3. s) Gaidulf A *3. t) Commac. C 1. D 3. F 1. G 1—4; Cumatina G 5c; Cumatia *corr.* Commatina D 1. u) reclausit A 3. 4. 5. C *1. G 2; reclusit D 2. 3; seclusit F 5; se conclusit: clausit F 4. v) Com(m)acina A 2. C *1. D 1. F 1. — insula F 1. w) inde G 4; exp. exinde A 2. x) quod D 2. G 1. 3; que F 1. y) impositum A *3. z) Gaud. F 1. a) iterato — ibique *des.* A 3. b) Pergamus F 1, *ubi* con *erasum.* c) *ita* A 3. 4. G 3. 4; obtempus A 1. 2. B 2. C *1. 2 F 1; optempus C 1; obtentus *ceteri.* — rursum F 1. d) *ita* A 1. 2. 4. 5. B 2. D 1. E 1. F 1. 5. G 1. H 1; gratiam C 1, *alii.* e) Uulfari G 2; Olfari A 3; Alfaricus D 2; *cf. supra p.* 141 *n.* u. f) Agone F 1. g) Tarbisium A 2. F 1; Tarvisius A 3; Tervisum G 3. 4. h) *ita* A 1. 2. D 1. G 1. 2. 4; Istria A 4. E 1; Istriam A *3; Istaria F 1; gravis in Histria C 1. i) errabis *corr.* gravissima G 1; miserabilis G 3; terribilis G 5c; gravis *e corr.* G 4; *error ex scriptura* grabis *natus est.* k) antea A 1. l) Agilulfu F 1; Agilulf G 2. m) Habaris F 1; Avaribus D 3. G 5a. b. c. I 1. n) frigidam F 1. o) quale A 1. 3. E 1.

1) *Cf. Orig. et Cont. Prosp.; Paulus alium secutus est auctorem (Secundum).* 2) *Cf. Fred. chron. c.* 14; *G. Franc. c.* 36.

lebat fuisse[a]. In regione[b] quoque Brionum[c] sanguis de nubibus fluxit; et inter Reni[d] fluvii aquas rivulus cruoris emanavit[e].

593. 5. His diebus sapientissimus ac beatissimus Gregorius papa Romanae urbis, postquam alia multa ad[f] utilitatem sanctae ecclesiae scripserat, etiam libros quattuor de vita sanctorum conposuit; quem codicem dialogum, id est duorum locutionem[g], quia eum conloquens cum suo diacono Petro ediderat, appellavit. Hos igitur libros praefatus papa Theudelindae[h] reginae direxit, quam sciebat utique et Christi fidei deditam[i] et in[k] bonis actibus esse praecipuam.

*p. 118. *6.[1] Per hanc quoque reginam[m] multum utilitatis Dei ecclesia[n] consecuta est. Nam pene omnes ecclesiarum substantias Langobardi, cum adhuc gentilitatis errore tenerentur[o], invaserunt. Sed huius[p] salubri[q] supplicatione rex permotus, et catholicam fidem tenuit, et multas possessiones[r] ecclesiae Christi largitus est atque episcopos, qui in depressione et abiectione erant, ad dignitatis solitae honorem reduxit.

7. His diebus Tassilo[s] a[t] Childeperto rege Francorum aput Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum[u] exercitu in[v] Sclaborum[w] provinciam[x] introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit.

8. Hac etiam tempestate[y] Romanus[1] patricius et exharchus[z] Ravennae Romam properavit. Qui dum Ravennam revertitur, retenuit[a] civitates quae a Langobardis tenebantur, quarum ista sunt[b] nomina: Sutrium, Polimartium[2], Hortas[c],

a) fuisset A 2. F 1. b) ne — cruo *des.* F 1; In — emanavit *des.* F 5, *in* F 2 *post suppleta.* c) Britonum G 3. 4; Britiorum D 3. 4a. d) intra Rheni A 3; intereni fl. A 2; interene A *2; in tureni A 5; in tirreni A 6; in tyrreni f. G 5b; interni f. F 2; interni f. aquam F 4; interini f. quasi C 1; interim f. (fluvius C 4a) quasi C *1. 3. 4. 5a. b, *corr.* inter Rheni f. aquas quasi D 1, *et ita ceteri* D (*praeter* D *3a, *ubi:* f. aquasi); in Rheni fluvii (fluvio I 1b) quasi I 1. 1b. — aqua G 1—4; aqua quasi G 5b. c; in Rheni fluminis aquas sanguinis r. K 1. e) F 1 *iterum indicem capitum libri tertii exhibet, post deletum.* f) ab F 1. g) locutionum A 2. 3. C 1. 2. D 1. 2. G 3; duarum locutionum I 1. h) Theudol. *hoc loco* A 1; Thiadlindae G 5c, *et ita postea.* i) dedita F 1. G 1. k) *deest* C 1. G 4; set in bonum G 1. l) *hoc cap. om.* A *4. m) *deest* G. n) eccl. — omnes *des.* C *1. 3. 4. — consecuta — subst. *des.* C 2; c. est. N. p. o. e. *post suppl.* D 1; ut. de ecclesiarum substantiis Longobardis C 1. — subitatis *corr.* sublimitates F 1. o) teneretur F 1. p) hus A 1; eis (?) F 1; hos G 1—4. q) salubris A 1; s. consilio et s. G 5c. r) passiones A 1. s) Tassilio A *3. t) ab D 1. 3. F 1. G 1. 3; ac C 1. u) *deest* C 1; c. e. *des.* B 1a. 2. — exercitum F 1. v) ri *vel* si *erasum* F 1; *deest* G (S. in G 5b. c). w) *ita* A 1. 3. C *1. F 1. G 1. 3. 4; Sclavorum A 2. C 1. D 2. 3, *alii*; Slavorum G 3. x) provincia F 1; his B 2; horas C 1a. y) tempestatem F 1. z) *ita* A 1. 3. F 1. G 1; exharcus G 2; exartus G 4; exarcus C 1, *alii*; exarchus C 3. D 1. G 3, *alii.* a) *ita* A 1. *2. 2. 4. E 1; tenuit C *1. 1. D. b) *deest* G 2. c) Hortus A 3. 4; Ortus A *3; Hortar F 1; Hortam G 1—4. I 1; Hortem B 2. I 3; Horta C 1. D 1. F 4. G 5; Horte F 5; Hostas D *3a. 3; Hastas D 4.

1) Romanus — et alias *ex G. pont. Greg.* 2) *Bomarzo, Orte, Todi, Amelia, Perugia.*

Tuder[a], Ameria, Perusia, Luceolis[b], et alias quasdam[c] civitates. Quod factum cum regi Agilulfo nuntiatum esset[d], statim Ticino[e] egressus, cum valido exercitu[f] civitatem 598? Perusium[g] petiit; ibique per dies aliquod Maurisionem[h] ducem Langobardorum, qui se Romanorum partibus tradiderat, obsedit, et sine mora captum vita[i] privavit. Huius regis adventum[k] in tantum beatus Gregorius papa exterritus est, ut ab expositione templi, de quo in Ezechiele[l] legitur, desisteret, sicut ipse quoque in suis homeliis refert[1]. Rex igitur Agilulf, rebus[m] conpositis, Ticinum repedavit. Nec multum post, suggerente[n] maxime Theudelinda regina sua coniuge, sicut eam[o] beatus papa[p] Gregorius suis epistulis[q] saepius ammonuit, cum eodem viro sanctissimo papa Gregorio atque Romanis pacem firmissimam *pepigit. Eidemque[r] 599. *p. 119. reginae idem venerabilis sacerdos[s] pro gratiarum actione hanc epistulam direxit[2]:

9. 'Gregorius Theudelindae reginae Langobardorum. Quia excellentia vestra ad faciendum[t] pacem studiosius et benigne se, sicut solet, inpenderit[u], renuntiante filio nostro Probo abbate cognovimus. Nec enim aliter de[v] christianitate

a) Faider C *1. 1. 2; *litterae* Tu *e corr.* D 1. b) Luceolus A 5. C. D. I 1. c) quas duas A 1. d) fuisset A 2. D 2. e) Ticinum G 2. f) exercitum F 1. g) c. statim P. A 2; Perusiam D. h) Maurusionem G *2; Maris. F 1. i) vitam F 1? G 1. 3. 4. k) *ita* A 1. *2. *4. 4. 5. F 1. G 1. *2. 2. 3. 4; adventu *ceteri.* l) Ezechielo F 1. G 1. *2. 3; Ezechiehelo C *1; Iezechielo C 1; Hiezechielo G 2. m) extincto Maurisione Ticin. *e corr.* F 1. n) suggerentem F 1. o) etiam E 1. F. G. p) *deest* D 2. 3; Gr. p. D 1; s. e. s. *et* eodem v. s. p. G. atque *des.* D 2. 3, *ubi* monuit 2, monuerat 3. q) *ita* A 1. F 1, *saepius.* r) Eodemque F 1. s) Gregorius D 2. 3. t) faciendam C. D. I 1. u) inpendere B 1a. G. 1 2; sol inpenderi F 1; studuit impendere F 5; sicut *post del.* F 1, *deest* G 5c. — renuntiantem F 1. v) de — fundendus fuerat *des.* G 5c.

1) *D. Gregorii verba praefat. in lib. II. super Ezechielem:* Quia multis curis prementibus Ezechielis prophetae librum coram caritate vestra totum per ordinem perscrutari non licuit: bonis desideriis placuit parere, ut saltem extrema eius visio, quae ei facta est de aedificio in monte constituto, quae et cunctis est visionibus eius obscurior, exponi debuisset. Et quidem voluntati vestrae me parere necesse est. Sed duo sunt quae hac in re perturbant animum meum, unum, quod haec eadem visio tantae obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectu interlucente videatur; aliud, quod iam Agilulphum Langobardorum regem ad obsidionem nostram summopere festinantem Padum transisse cognovimus; unde pensate, fratres carissimi, in caliginosis et mysticis sensibus penetrare quid valeat mens misera, timoris sui perturbationibus occupata *etc. Recitata vero homelia XXII. haec ait:* Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia, sicut omnes cernitis, nostrae tribulationes excreverunt. Undique gladiis circumfusi sumus, undique imminens mortis periculum timemus. Alii detruncatis ad nos manibus redeunt, alii capti, alii interempti nunciantur. Iam cogor linguam ab expositione retinere, quia taedet animam meam vitae meae *etc.* BI. 2) *Reg. IX*, 43.

vestra confidendum fuit, nisi quia in causa pacis laborem et bonitatem vestram omnibus monstraretis[a]. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, qui[b] ita cor vestrum sua pietate[c] regit, ut, sicut fidem rectam tribuit, ita quoque placita[d] sibi vos semper operari concedat[e]. Non enim, excellentissima filia, de sanguine, qui ab utraque parte fundendus[f] fuerat, parvam te credas adquisisse[g] mercedem. Ex qua re voluntati vestrae gratias[h] referentes, Dei nostri misericordiam deprecamur, ut bonorum vobis vicem in corpore et anima hic et in futuro conpenset[i]. Salutantes vos[k] praeterea paterna dilectione hortamur, ut aput excellentissimum coniugem[l] vestrum illa agatis, quatenus christianae rei publicae societatem non rennuat[m]. Nam sicut et vos scire credimus, multis modis est utile, si se ad eius amicitiam conferre voluerit. Vos ergo more vestro quae ad gratiam partium[n] pertinent semper studete[o] atque, ubi causa[p] mercedis se dederit, elaborate, ut bona vestra amplius ante omnipotentis Dei oculos commendetis'. Item[q] epistola eiusdem ad Agilulfum
*p. 110. regem[1]: *'Gregorius Agilulfo[r] regi Langobardorum. Gratias

a) demonstraretis F 4; demonstretis G 1—4; demonstratis G 5a; monstraretis F 5. b) quia A 1. D 2. F. G. c) pietatem F 1. d) placitam F 1. e) concedit A 2. 3. B 2. C 2. D 1. 2, *alii.* f) *deest* D 2. g) adquissiset F 1. h) gratia F 1. i) *deest* G 1, *ubi post* vicem *suppl.:* reddat; concedat G 2. k) *deest* C *1. 1. l) seniorem G 3. m) renuunt A 1; rennit G 3. 4; rennuit B 2. G 1; renuait C 1; rennuat *e corr.* D 1. n) pacis G; *deest spatio vacuo relicto* B 1a. o) studetem F 1. p) causam A 1. — mercedisesedederit A 1. *2. 2. C *1. 1. D *3a. 9. F 1; mercedis ediderit C 2. D 1. 1a. 6. F 4. G 1—4; merceđ se dedit A 4; mercede se dederit A 3; mercedis sederit E 1. q) Item — regem *des.* A *4. 5. 6. B 1a. 2. C 3. 5. D 4. 6. 9. G 4. I 3; *iidem et ceteri* C. D. F 5. G 5a. c *hic novum incipiunt cap.* r) Agilolfo F 1.

1) *Reg. IX*, 42. *Ex registro apparet has litteras datas indictione* 2. *At si sequenti mense Januario apparuit stella cometes, et Joannes archiepiscopus Ravennae mortuusest, isque anno* 595, *ut Baronius et ex Agnello Bacchinius contendit, e vivis sublatus est, ad superiores annos firmata Langobardos inter et Romanos pax esset revocanda. Minime vero acceptam hanc chronotaxin everterem argumento potissimum alterius epistolae ejusdem s. pontificis ad Innocentium Africae praefectum lib. X, datae subsequente indictione* 3, *in qua scribit:* Cognoscentes igitur, quale studium in praeparandis dromonibus gesseritis, sollicitudinem vestram desiderato nuntio relevamus, indicantes, cum Langobardorum rege usque ad mensem Martium futurae quartae indictionis de pace, propitiante Domino, convenisse. Quae si retineatur, ignoramus, quia idem rex obiisse postea nunciatus est, licet adhuc habeatur incertum. *Cumque in ea pacem ad proximam quartam indictionem sancitam fuisse aperte constet, datas etiam antecedenti* 2. *gratulatorias ad Agilulphum et Theodolindam, necessario dicendum est ex brevitate temporis, qua nondum constabat de valetudine regis. Ex ea etiam epistola cognoscimus pacis conditiones, quas minime Paulus recensuit, eamque fuisse pretio comparatam ex eodem lib. epist. facile quis arguet, atque ad id fortasse respiciunt ea quae ad Constantiam augustam scribit:* Viginti autem iam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Langobardorum gladios vivimus. Quibus quam multa hac ab ecclesia quotidianis diebus

excellentiae vestrae referimus, quia peticionem nostram audientes, pacem, quae[a] utrisque esset partibus profutura, sicut de vobis confidentiam[b] habuimus, ordinastis[c]. Ex qua re excellentiae vestrae prudentiam[d] et bonitatem[e] valde laudamus, quia pacem diligendo, Deum[f] vos, qui auctor[g] ipsius est, amare, monstratis. Nam si, quod[h] absit, facta non fuisset, quid[i] agi habuit, nisi ut cum peccato et periculo partium miserorum rusticorum sanguis, quorum labor utrisque proficit, funderetur? Sed ut prodesset[k] nobis eandem pacem, quemadmodum a vobis facta est, sentiamus, paterna caritate[l] salutantes petimus, ut, quotiens occasio se[m] dederit, ducibus vestris per diversa loca et maxime in his partibus constitutis vestris praecipiatis epistolis, ut hanc pacem, sicut promissum est, pure[n] custodiant, et occasiones sibi aliquas non quaerant, unde aut contentio quaedam aut ingratitudo nascatur, quatenus voluntati vestrae agere gratias valeamus. Latores[o] vero praesentium litterarum, sicut revera homines vestros, in eo quod[p] debuit affectu[p] suscepimus, quia iustum fuit, ut viros[q] sapientes et qui[r] pacem factam Deo propitio nuntiarunt cum caritate[s] et suscipere et dimittere deberemus'.

10. Inter haec sequenti mense Ianuario paruit[t] stella cometis[u] mane et vespere per totum mensem. Eo quoque mense defunctus est Iohannes archiepiscopus Ravennae. Cuius in locum Marianus[v] civis[w] Romanus substitutus est. (11) 595?

a) quam u. esse p. credimus profuturam C. D. b) confidentia F 1. c) ordinasti A 2; ordinatis D 2. G 1. d) prudentia F 1. G 3. e) veritatem F 1. f) *deest* G 2. 5a. c. g) auctores i. estis G. h) ut F 1. i) quod A 2. k) *ita pro* prodesse A 1. *2. 2. 3. 4. B 1a. 2. C 1. D 1. F 1. G 1—4. 5a. c. H 1. I 1, *quod quin in archetypo fuerit, dubitari nequit*; propesset F 4; prodesse *ceteri.* l) vos *post add.* G 1. m) occasione d. A 2. n) pore *corr.* summopere F 1; pure *corr.* summopere G 1. o) lata A *2. 2. 3. 4 (*de* A 1 *non constat*). F 1. G 1 (*corr.* lecta); lecta A 5. 6; leta G 3. 4; leti F *2; latorem G 5c; allatores C 1. I 1; ablatores C 2; tanta B 2. 3; latores D. F 1 *e corr.* G 2 *e corr.* 5a. H 1. I 2, *quod recepimus, quamvis correcturae deberi videatur.* p) quo A 2. D 2. 3. I 1. — decuit C 3. 4b. G 5a. c. I 1; debuimus I 2. — affectum F 1; effectum G 1. 2; affectus G 4. I 3. q) homines C 1. 2. r) quia G 1. 2. 3. s) caritatem F 1. t) *ita* A 1. *2. 2 (*corr.* apparuit). 4. 5. F 1. G 1. 2; apparuit *ceteri.* — stellam F 1. G 1. u) comates G 3; cometes D 2; commetes C 1. G 5c. v) Marianos A 2; Maurianus G 2; Marinianus D 3. w) cives A *2. 4. D 1. E 1. F 1 (cibes). G 1—4; cerves civis G 5c; *deest* D 2.

erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia, sicut in Ravennae partibus dominorum pietas apud primum exercitum Italiae sacellarium habet, qui causis supervenientibus quotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe ex causis talibus eorum sacellarius ego sum. Et tamen haec ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo atque insuper Longobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium ecclesiarum premitur afflictione *etc. Quantum vero laboris et studii impenderit s. pontifex ad eam, reluctantibus Graecis, comparandam, plures aliae indicant epistolae, quas longum esset hic recitare.* BI.

Euin quoque duce[a] in Tridentu[b] mortuo, datus est eidem
loco dux Gaidoaldus[c], vir bonus ac fide catholicus. Isdem
ipsis diebus Baioarii usque ad duo milia virorum dum super
Sclavos[d] inruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur.
Tunc primum cavalli[e] silvatici et bubali in Italiam[f] delati,
Italiae populis[g] miracula fuerunt.

(12) 11. Hac[h] etiam tempestate Childepertus rex Fran-
596. corum aetatis anno[i] vigesimo quinto cum uxore propria,
sicut fertur, in[k] veneno extinguitur. Hunni[l] quoque, qui
et Abares[m] dicuntur, a Pannonia in Turingam[n] ingressi, bella
gravissima cum Francis gesserunt. Brunichildis[o] tunc regina
cum nepotibus adhuc puerulis Theudeperto[p] et Theuderico[q]
regebat Gallias, a[r] quibus accepta Hunni pecunia rever-
593. tuntur ad propria. Mortuus quoque est Gunthramnus rex
Francorum, regnumque[s] illius Brunichildis regina suscepit
cum nepotibus adhuc parvulis, filiis Childeperti.

(13) *12.[t] Per idem tempus cacanus rex Hunnorum legatos
*p. 121. ad Agilulfum Mediolanum[u] mittens, pacem cum eo fecit.
Romanus quoque patricius moritur; cui Gallicinus[v] successit
et cum Agilulfo rege pacis concordiam[w] iniit.

(14) 13. Hoc etiam tempore Agilulf[x] cum Theuderico Fran-
corum rege pacem perpetuam fecit. Post haec[y] Ago[z] rex
rebellantem sibi Zangrulfum[a] Veronensium ducem extincxit.
Gaidulfum quoque[b] Pergamensem[c] ducem, cui[d] iam bis peper-
cerat, peremit[e]. Pari etiam modo et Warnecautium[f] aput
Ticinum occidit.

(15) 14. Subsequenti[g] tempore rursum Ravennam[h] et eos

a) duci A 2; ducem G 2. b) *ita* A 1. 2; Tridenti A 3; Tridentum A *4. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 3. 4; Tredento E 1; Tridentino C 2. G 2; Tridentinum D 2. c) Gaidualdus C 1. D 1. F 1. d) Exclabos F 1. G 1; Sclabos G 3. 4; Sclavos *ceteri.* e) *ita* A 1. D 1. — salvatici A *3. f) Italia F 1. G 1. g) populus E 1. F 1; populo G. H 1. — miraculo A 4. 5. 6. B 1a. 2. 3. D 3. 4. F 4. 5. G 3. 4 *e corr.* 5a. b. L 1. h) Hec e. tempestatem F 1. i) *deest* G 4. — vicesimo A 2. D 3. G 1, *alii.* k) *ita* A 1. F 1 (in *post erasum*); f. viveni A 4; veneni *corr.* vi viveni D 1, *et ita ceteri* D. A 5. E 1. G 1. 2. 4, *alii;* f. veneno A 3. B 2. C 1. 2. 4b. F 5. G 3. I 1. l) Uni F 1. G 3; Hunin G 1; Huni *alii.* m) *ita hoc loco* A 1; Haberes F 1; Avari G 2. 3; Avares *alii.* n) *ita* A 1? 5. 6. D 2. *3a. 4. F (F 1 *e corr.*). G 1—4; Turingia E 1; Toringiam B 1a. 2. C 2; Torigiam A 3; Toringam C 4b; Thoringam H 1; Turoniam G 5b. c; Turingiam A 2. 3, *alii.* o) Brunigildis *hoc loco* A 2. p) Theodip. A 2; Theodep. G 1; Theudepertos F 1. q) Theod. A 2. 3. D 3. G 1. 2. r) ad F 1. s) regnum quoque G. I 2; que *deest* I 1. t) *hoc cap. om.* A *4. u) Mediolano C 2. G 3. 4; *deest* I 2. — missis A 3. v) Gallicinius E 1; Callicinus G 2; Gallinicus D 1 *e corr.*, *et ita* D 1a. A 2 *in rubra*; Gallinicinus A 3; Gallicanus *e corr.* F 1; Gallus D 2. 3; *cf.* c. 20. 25. w) concordia F 1. — habuit A *3. x) Agilolfi F 1. y) Postea A 2; haec *deest* A *3. z) Aio A 3. a) Langr. A 3; Zangrunf. D 3. b) vero A 2. c) Pergom. A 1. 3. D 1; Pergamense F 1. d) ab *post corr.* cui A 1. F 1; cu *corr.* cui iam G 2. e) *deest* C 1. D. f) Warnecautum F 1; Warnecatium *vel* Warnecacium G (Warncatium G 5c); Warnecancium B 1a. 2; Warnegaudum *e corr.* D 1, *et ita* D 1a. 3. 4; Warnegaudium D *3a; Warnegauchum D 2; Gwarnecausum A 5. 6. g) S. quoque t. D 2; Sequenti vero t. C 2. G 3. 4. h) Ravenna F 1. G 1. 3.

qui circa ora[a] maris erant pestis gravissima vastavit. Sequenti quoque anno mortalitas valida populos[b] Veronensium attrivit.

15. Tunc[c] etiam signum sanguineum in caelum[d] appa- (16)
ruisse visum est et quasi hastae[e] sanguineae et lux clarissima per totam noctem[1]. Theudepertus[f] rex Francorum
eo tempore cum Clothario[g] patruele suo bellum gerens, eius 600
exercitum vehementer adflixit.

16. Sequenti anno Ariulfus dux[h], qui Farualdo[i] aput (17)
Spoletium[k] successerat[2], moritur. Hic Ariulfus[l] cum bello[m] contra Romanos in Camerino gessisset victoriamque[n] patrasset, requirere a suis hominibus coepit, quis vir ille fuerit, quem ipse in illo bello quod[o] gesserat tam strenue pugnantem vidisset. Cui cum sui viri responderent[p], se ibi nullum aliquem fortius facientem quam ipsum ducem vidisse[q], ille ait: 'Certe multum et per omnia me meliorem ibi[r] alium vidi, qui, quotiens[s] me adversae partis aliquis[t] percutere voluit, ille vir strenuus me semper suo clyppeo[u] protexit'. Cumque dux ipse prope Spoletium, ubi basilica beati martyris Savini episcopi sita est, in qua eiusdem venerabile corpus quiescit, advenisset, interrogavit, cuius haec tam[v] ampla domus esset. Responsum est ei a viris fidelibus, Savinum ibi martyrem requiescere[w], quem christiani, quotiens in bellum[x] contra hostes irent, solitum haberent in suum auxilium invocare. Ariulfus vero, cum adhuc esset gentilis, ita respondit: 'Et potest fieri, ut homo mortuus aliquot[y] viventi auxilium praestet?' Qui cum hoc dixisset, equo dissiliens[z] eandem basi-

a) oram A 5; horam A 6. B 1a. F *2. G 4. 5a; oras F 5; eta E 1. b) populus C *1. D 1. E 1. F 1. G 3; populum A 5. 6. D 2. G 4. 1 2; populis F 5. — attribuit F 1. c) Tum G 1. d) *ita* A 1. *2. B 1a. 2. C *1. 1. D. F 1. *2. G 1. 3. 4; caelo A 2. 5. 6. G 2, *alii.* — apparuisset F 1. e) harte A 3; ab haste D 1; ab haste (hasta 2) sanguinea C 1. 2; aste sanguinea B 2; hasta sanguinea B 1a; hoste *corr.* haste G 1; hostes sanguinei per t. n. dimicantes *Agnellus.* f) Teop. F 1. g) Chlotario F 1. G 1. 4; Hlothario G 2; Lothario C *1. 1. D 1. h) dux — Hic *des.* B 1a. 2. 3. i) Faroaldo C 1. D. F. G, *alii.* k) Spolitium F 1. G 1. 4; Spoletum C, *et ita post.* l) Arialphus *hoc loco* A 2 (*in rubra*: Auriulfi). m) *ita* A 1. *2. 2. 3. F 1. G 1. 3; bellum *ceteri.* n) victoriaque F 1. G 1. 3. — petrasset G 1. 2. o) quem D. p) ei r. A 2. q) vidisset A 2. 5. 6. F 1. G t. 4. 5a; vidissent E 1. F *2. 4. G 3. r) meliore mihi F 1; mihi G 1; *erasum* G 2. 4; *deest* G 3. 5c. s) qui tiens A 2. t) aliquit A 1; *deest* G 2, *post add.* G 4. u) *ita* A 1; clippeo C *1. 1; chlippeo F 1. G 1. v) *deest* A 3; et haec G 1. — amplam d. esse F 1. w) requiesceret F 1. x) bello A 3. y) *ita* A 1; aliquid G 1. 3; aliquod *ceteri.* z) desil. D 3. F *2. 4, *alii.*

1) *Cf. Fredeg. chron. c.* 20. 2) *Ariulfi tempus ex eo patet, quod Gregorius M. in epist. II,* 3. 29, *ind.* 10, *ejus facit mentionem. Fatteschi praeterea affert Vitam s. Cetei episc. Amiterni, Acta SS. Jun.* 13, *in qua is episcopus dicitur temporibus Gregorii papae et Faroaldi ducis; hos una vivere solummodo a* 3. *Sept.* 590—591 *ex. potuisse.* BE.

*p. 122. *licam conspecturus intravit[a]. Tunc aliis orantibus, ipse picturas eiusdem basilicae mirari coepit. Qui cum figuram beati martyris Savini depictam conspexisset, mox[b] cum iuramento affirmavit dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse[c]. Tunc intellectum est, beatum martyrem[d] Savinum eidem in proelio adiutorium contulisse[e]. Igitur mortuo Ariulfo, duo filii Faroald[f] superiori[g] ducis inter se propter ducatum decertantes, unus ex ipsis, qui cum victoriam coronatus est[h], nomine Teudelapius[i], ducatum suscepit.

(18) 17.[k] Circa haec tempora[1] coenobium beati Benedicti patris, quod in castro Casino[l] situm est, a Langobardis noctu invaditur. Qui universa diripientes, nec unum[m] ex monachis tenere potuerunt, ut prophetia venerabilis Benedicti patris, quam longe ante praeviderat, impleretur, qua[n] dixit: 'Vix apud Deum optinere potui, ut ex hoc loco mihi animae cederentur[o]'. Fugientes[p] quoque ex eodem loco monachi Romam petierunt, secum codicem sanctae regulae, quam praefatus pater conposuerat, et quaedam alia scripta necnon pondus panis et mensuram[q] vini et quidquid ex supellectili subripere[r] poterant[s] deferentes. Siquidem post beatum Benedictum Constantinus[t], post hunc Simplicius[u], post quem[v] Vitalis, ad extremum Bonitus congregationem ipsam rexit; sub quo haec distructio facta est.

(19) 591. 18. Mortuo igitur Zottone[w] Beneventanorum duce,

a) introivit C *1. 1. b) *deest* G 3. 4. c) habuisset F 1. d) martyre F 1. e) contulisset F 1. f) *ita hoc loco etiam* A 1. 2. g) *ita* A 1. 2. C *1. F 1. G 1, *corr.* superioris D 1. G 3, *et ita ceteri.* h) *ita Paulum scripsisse putarim*; conatus A 1. C *1. 4b; qui victoriam coronatus C 1; qui cum victoria coronatus H 1; qui cum victoriam nanctus E 1; qui cum victoria mantus (?) G 1; qui cum eo victoriam nactus G 2; qui victoriam nanctus A 4; qui v. nactus A 3. D 2. I 1; qui v. actus A 2; qui v. consecutus A 5. 6. 8; qui cum victoria adiunctus G 3. 4; qui cum victoria(m) cunctatus *e corr.* F 1; qui (*eraso vocabulo* cum) victoriam adeptus *e corr.* D 1, *et ita alii* D. A *3. C 3; qui cum v. adeptus esset G 4 *e corr.*, B 1a (*ubi* qui *deest*); q. c. victoriam hem nomine B 2. 3; q. c. victoria est I 3. i) Theudelapius A 3. C. D, *alii*; Theudelabius G 1; Teudelabius G 3; Theodeladius G 2; Thiadlapius G 5c; Deudelapsus A 2. k) *hoc cap. om.* A *4. G 5b. l) Casinum A 2. F (Tasinum F 1). G. — castrum G 3. m) quidem *add.* C. D; ne C 1. D 1, *corr.* nec D 3. n) quod G 1. 3. 4; qui I 2; cum G 5c. o) conced. C 1. 2. I 1. p) Fugiendo F 1. q) mensura F 1. r) subriperent F 1. s) potuerant A 3. D 3. G 1. 2; potuerunt A *2. 2? 4. 5. B 2. E 1. F 4. 5. G *2. t) Constancius G 3. I 2. u) Simplicium F 1. v) post quam A 2. w) Lottone Beneventorum A 3; Totone C 2. — ducem G 3.

1) *Ad Pauli nostri emendationem potius quam illustrationem satis fuerit carpsisse vetustiora monumenta, ex quibus evincitur, ad superiora tempora contra Pauli testimonium insignem hanc celeberrimi monasterii eversionem esse referendam.* BI, *qui provocat ad Anastasii Vit. Pelagii; sed quae ex hac afferuntur in genuino textu non leguntur, sed Leonis sunt Ostiensis verba. Paulus Gregorium M. Dial. II,* 17. *sequitur.*

Arigis[a] in loco ipsius a rege Agilulfo[b] missus successit[1]; qui ortus in Foroiulii[c] fuerat et Gisulfi Foroiulani[d] ducis filios educarat[2] eidemque[e] Gisulfo consanguineus erat. Ad hunc Arigis extat epistula beati papae Gregorii in hunc modum directa[3]:

19. 'Gregorius Arogi[f] duci. Quia sic de gloria vestra (20) sicut re vera[g] de filio nostro confidimus, petere a[h] vobis aliqua fiducialiter provocamur[i], arbitrantes, quod minime nos patiamini[k] contristari, maxime[l] in tali re, unde vestra anima multum poterit[m] adiuvari. *Indicamus autem, propter ecclesias[n] *p. 123. beatorum Petri ac[o] Pauli aliquantas[p] nobis trabes necessarias esse, et ideo Savino subdiacono nostro iniunximus, de partibus Brittiorum[q] aliquantas incidere, et ut usque ad mare in locum aptum trahere debeat. Et quia in hac re solaciis indiget, salutantes gloriam vestram paterna caritate[r] petimus, ut actionariis vestris qui[s] in illo[t] loco sunt deputetis, ut homines qui sub eis sunt cum bubus suis in eius transmittere solatium debeant[u], quatenus vobis concurrentibus[v] melius quod ei iniunximus possit perficere. Nos enim promittimus, quia, dum res perfecta fuerit, dignum vobis exenium[w], quod non sit iniuriosum, transmittemus[x]. Nam scimus nos[y] considerare et filiis nostris, qui bonam[z] nobis voluntatem exhibent[a], respondere. Unde iterum petimus, gloriose fili, ut ita facere debeatis, ut et nos vobis possimus esse pro praestito beneficio debitores, et vos mercedem[b] pro sanctorum ecclesiis[c] habeatis'.

20.[d] His diebus capta est filia[4] regis Agilulfi cum (21)

a) Aregis E 1; Arichis B 1a. 2. 3. D *3a. 3. F 2. 3. 4. 5. G 4, *et infra* A 2; Arigis vel chis D 3. b) Aidulfo C *1. c) Forum iulii A 3. d) *ita* A *3. C *1. D 3. G 2, *alii*; Foroiulano A 2; *cf. supra p.* 90 *n.* n. e) eidemque — erat *des.* A 2. f) *ita* A 1. 2. 4. 5 *cum Greg.*; Arodi *corr.* Arogi F 1; Arogis A *2; Arogisi E 1; Arogiso G 4; Arigi C *1. 1. D (*praeter* 4). H 1; Arigis I 1; Arigiso C 2. G 1—3. 5a; Arichi B 1a. 2. C 4. F 5; Archi I 3; Arichiso F 4. g) veram G 1. h) c. preterea v. A 1. D 1. I 1; c. propterea v. C 1. 2. — nobis F 1. — aliquid A 2. i) provocamus D 1. I 1. k) paciamus F 1. l) maxime — adiuvari *des.* E 1. m) potuerit G 1. 3. 4. n) ecclesia F 1; ecclesiam F. 4. G. o) et C 1. D 2. 3. p) aliquanta F 1. q) Brittorum A 3; Britiorum *vel* Briciorum B 2. C 1. D 1. 2. 3. F 2; Brinciorum G 3. 4; Braciorum B 1a; Bruticrum *Greg.* r) caritatem F 1. s) *post suppl.* F 1. t) *deest* C 1. D 1 (*post suppl.*). 3; illoco F 1. u) debeatis G 1—4; iubeatis G 5c. v) succurrentibus A 2. w) xenium A 2. 3. D 1 *e corr.* *3a. G 5a. c. L 1. x) transmittimus A 3. 6. B 2. G 3. 4. I 3; transmittamus C 2. y) *deest* A 2. z) bona n. voluntate G 3. a) debeamus *post add.* D 1, *et ita alii* D. b) mercede F 1. c) ecclesias G 3. 4. d) *hoc cap. om.* A *4.

1) *Tempus eo patet, quod in Gregorii M. epist. II,* 46, *data Jul. indict.* 10, *jam dux vocatur.* BE. 2) *Id quod in dubium vocavit Meo, Annali I, p.* 146 *sqq.* BE. 3) *Reg. XII,* 21. 4) *Haec non potest esse filia Theudelindae, de qua Origo Lang.*: genuit Acquo de Theodelinda filiam nomine Gunpergam. BE.

viro suo Gudescalco[a] nomine de civitate Parmensi ab exercitu[b] Gallicini[c] patricii, et ad[d] urbem Ravennatium[e] sunt deducti. Hoc quoque tempore misit Agilulf rex cacano regi Avarorum artifices ad faciendas naves, cum quibus isdem cacanus insulam quandam in Thracia[f] expugnavit.

(22) 21. Per idem quoque[g] tempus Theudelinda regina basilicam beati Iohannis baptistae, quam in Modicia[h] construxerat*, qui locus supra Mediolanum[i] duodecim[k] milibus abest[l], dedicavit multisque ornamentis auri argentique
*p. 124. decoravit[1] praediisque[m] *sufficienter ditavit**. Quo in loco

*) F 2. *2. 2a *addunt:* pro se et pro viro suo et pro filiis ac filiabus et pro cunctis Langobardis Italiensibus, ut ipse sanctus Iohannes sit intercessor pro cunctis Langobardis ad Dominum, et illi voverunt inter se unanimiter maiores natu cum rege suo et una cum Theodelinda regina atque dixerunt: 'Si sanctus Iohannes pro nobis interpellator sit ad dominum nostrum Iesum Christum, nos[n] omnes unanimiter pollicemur illi omnique anno in die nativitatis sue, hoc est 8. Kal. Iulii, de nostris facultatibus transmissuros honorifice ad oraculum eius, ut per illius interpellationem habeamus iuvamen domini nostri Iesu Christi tam in bello quam in omnibus locis, ubicumque ituri sumus'. Ab illo ergo die in omnibus actibus eorum ceperunt invocare sanctum Iohannem, ut illis preberet auxilium in virtute domini nostri Iesu Christi, et illi omnes permanebant illesi victoresque exstiterunt super cunctos adversarios eorum.

**) F 2. *2. 2a *addunt:* familias ac possessiones multas in eodem loco subiugavit in honore sancti baptiste Iohannis. Dicamus offersionem scripture Theodelinde regine: 'Offert gloriosissima Theodelinda regina una cum filio suo Adalvald rege[2] sancto Iohanni patrono suo de dono Dei et de dotibus suis cartulam donationis, quam et suorum presentia scribere fecit[2]. Si[o] quis quolibet tempore hanc donationem[p] voluntatis sue corruperit, in iudicii die cum Iuda traditore dampnetur'. Ordinatio vero eius talis fuit: 'De

a) *ita* A 1. 2. F 1. G 1; Godeschalco A 3; Godescalco A 4. 5. C 1. D 1. 2. 3. F 4. G 2. 5a. I 1; Godescalcho F 5; Godescaldo A 6. C *2; Gadescalco B 2; Godeccalco A *3. b) exercitum F 1. c) Gallinici D 1 *e corr., et ita alii* D. d) *deest* F. G 1—4; in G 5a. b. e) Ravennantium A 2. 4. 6. C *1. 1. D 1. E 1. F 1. G 4, *e corr.* G 5c; *cf. supra p.* 107 *n.* b. — deducta F 1. f) Trachia A 3. 5. B 2. G 1. 4. 5a; Thrachiam *corr.* Thracia G 3; Tracia C 1. D 3. F 1. I 1; Traciam A 6. H 1. g) *deest* G 2. — tempus *post suppl.* F 1. h) Modica B 2. C 1; Moedęcia *ut videtur corr.* Modicia G 3; Modoctia F 2a; *cf. infra c.* 27. i) *ita hoc loco omnes fere*; Mediolanium G 3 *saepius*; *cf. supra p.* 103 *n.* b. *et p.* 157 *n.* b. k) tredecim A 3; undecim G 4. l) adest A 1. 2. m) *pergit* B 1. n) et nos F *2. o) *deest* F *2. p) *deest* F 2. *2; testem *ed. Asc.*

1) *Codex evangeliorum, aureis operculis, cum inscriptione dedicatoria Theodelindae, depictus apud Frisi, Mem. di Monza III,* 58. *Corporale cum monogrammatibus et inscriptione, fortasse ab ipsa Theodelinda acu pictum, ibid.* 184. *Schedula reliquiarum quas b. Gregorius Theodelindae transmisit, ibid. II,* 1. BE. 2) *Bonincontrus Morigia, Muratori SS. XII, p.* 1071, *qui eandem cartam excepit, addit:* ipsa die in qua in presentia patris coronatus est ibi.

etiam Theudericus[a] quondam Gothorum[b] rex palatium construxit, pro eo quod aestivo tempore locus ipse, utpote vicinus Alpibus[c], temperatus ac salubris existit.

22. Ibi etiam praefata regina sibi[d] palatium condidit, in quo aliquit[e] et de Langobardorum gestis[f] depingi fecit. (23) In qua pictura manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondebant, vel qualis illis[g] vestitus qualisve habitus[h] erat. Siquidem cervicem[i] usque ad occipitium[k] radentes nudabant, capillos a facie usque ad os[*] dimissos[l] habentes, quos in utramque partem[m] in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant laxa et maxime linea, qualia[n] Anglisaxones[o, 1] habere solent, hornata[p] institis latioribus vario colore contextis. Calcei vero eis[q] erant usque ad summum pollicem pene[r] aperti et alternatim laqueis corrigiarum retenti. Postea vero coeperunt osis[s] uti, super quas equitantes tubrugos[t] birreos[2] mittebant. Sed hoc de Romanorum consuetudine[u] traxerant.

23.[v] Usque ad haec tempora Patavium[w] civitas, fortissime militibus repugnantibus, Langobardis rebellavit. (24) Sed tandem, iniecto igni, tota flammis vorantibus[x] concremata est, et iussu regis Agilulfi ad solum usque destructa est.

rebus sancti Iohannis nullo modo se debet aliquis intromittere, nisi tantum sacerdotes, qui ibi deserviunt die ac nocte, tamquam[y] famuli et famule, qui ibi subiecti sunt, communiter debeant vivere'.

*) L 1 *addit:* id est buccam.

a) Federicus A *3; Th — construxit *des.* D 2; *eorum loco habent:* sepe commanebat D *3. *3a. 3. 4. (5—7?) 8. 9. b) Gotthorum G 1. c) Alpinus A 2. d) suum C. D. G 4; p. s. A 2. e) *ita* A 1; aliquod F 1. G 1, *corr.* aliquid G 2; aliquot G 3; aliquid *ceteri.* f) gentis A 1. 2; gest. — pictura *des.* E 1. F. G; de Langobardis F 4; de L. actibus G 5; habitu *post add.* F 1; ritu *post add.* G 1, *et ita* F 5; usu *post add.* G 2. g) *deest* B 1, *ubi:* qualis vel. — i. habitus aut vestitus A *3. h) abitus A 1. 2. i) cervice A 2, *quod in archetypo fuisse putarim;* de cervice E 1; Seque de cervice F. G; verticem B 1a. k) occipium C *1. 2. D 1. F 1. G 1. 4; hoc(c)ipium C 1. G 3. l) dimisso A 2. D 1. F 1. G 1, *ex archetypo ut videtur.* m) utraque parte A 1? E. F. G. I 2. n) quali A 1. o) Augli Saxores A 3; Anglis Saxones G 3. p) *ita* A 1. 2. *2. 4. C 1. D 1; hortana G 1—4; ornamenta B 2. I 2; ornatis D *3a. 4. q) *deest* A 3. r) pedis G 1; pene *corr.* pedis F 1. s) hosis A 3. C 4b. D 3. F 5. G 5a. b. I 2; hossis G 5c; ossis A *4. C 1. 2, *e corr.* F 2. — uti *deest* A 3. t) tubrugros A 2. D 3; tubugros D 2. *3a. 4; tubrucos A 4. E 1. H 1; trubugos B 1. 1a. 2; tugubros C 2; tibrugos F 1; tiburgos F 5; tybrugos G 1. 2. 4; tybugros F 4; tribugos A 3. G 3; tribucos F 2. G 5b, *et e corr.* E 1; trubucos G 5c. u) consuetudinem C 1. I 2; consuetudines F 1. G 1. 3. 4; de Romana non de sua c. B 1. 2. — traxerunt D 2. 3. 6. v) *hoc cap. om.* A *4. w) Patabium G 2; Pictavium D 2. 3. x) voratibus A 2. y) tantum F *2. 2a.

1) *Paulus primus est apud quem haec nomina conjuncta leguntur; cf. VI,* 15. BE. 2) *Isidor. Etymolog. XIX,* 22: Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias braccasque tegant. *Papias:* Byrrus vestis est amphimallus villosus. LIND.

Milites tamen qui in ea fuerunt[a] Ravennam[b] remeare permissi sunt.

(25) *p. 125. *24.[c] Hac[d] tempestate legati Agilulfi regressi a cacano, pacem perpetuam factam cum Avaribus nuntiarunt. Legatus[e] quoque cacani cum eis adveniens, ad Gallias perrexit, denuntians Francorum regibus, ut, sicut cum[f] Avaribus, ita pacem habeant[g] cum Langobardis. Inter haec Langobardi cum Avaribus et Sclavis[h] Histrorum fines ingressi, universa ignibus et rapinis vastavere[i].

(26) 602. 25. Agilulfo quoque regi[k] tunc nascitur filius de Theudelinda regina in Modiciae palatio, qui Adaloald[l] est appellatus[1]. Sequenti tempore Langobardi castrum Montis Silicis invaserunt. Per idem tempus, repulso[m] apud Ravennam Gallicino[n], rediit Smaracdus[o], qui prius fuerat Ravennae patricius.

(27) 602. 26.[p] Igitur Mauritius augustus[q], postquam uno[r] et viginti annis rexit imperium, cum filiis Theudosio[s] et Tiberio et Constantino a Focate[t], qui fuit strator Prisci patricii, occiditur. Fuit autem utilis rei publicae[u]; nam saepe contra hostes[v] dimicans victoriam obtenuit[w]. Hunni quoque, qui[x] et Avares appellantur, eius virtute devicti sunt.

(28) 27.[y] Hoc anno Gaidoaldus[z] dux de Tridento et Gisulfus[a] de Foroiuli[b], cum antea a[c] regis Agilulfi societate discordarent, ab eo in pace recepti[d] sunt. Tunc etiam
603. baptizatus est praenominatus puer Adaloald[e], filius Agilulfi regis, in[f] Sancto Iohanne in Modicia[g], et susceptus de fonte est[h] a Secundo servo Christi[i] de Tridento, cuius saepe fecimus[k] mentionem[2]. Fuit autem festi pascalis dies eo
Apr. 7. tempore septimo Idus Aprilis.

a) fuerant A 6. B 1. 2. G 3. 4. b) Ravenna E 1. F 1. G 1. 3. 4 (*corr.* Ravennam F 1. G 4); *deest* G 5b. c. — redire D 2. 3. — p. s. *des.* B 1. c) *hoc cap. om.* A *4. d) H. etiam t. D 2. 3. e) Legatos A 2. f) *deest* A 2. g) habebant A 2. h) Sclabis F 1. G 1. 3. 4. i) vastaverunt B. C. D. E 1? G 3. 4. k) *deest* G 4. — tunc *deest* C 1. 2, *e corr.* D 1. l) Adaload A 2; Adaioald A *3; Adoald E 1 *const.*; Aloald C 2; Adacaldus B 1; Adlold, *infra* Athalold, Adalold G 5a. m) repulsum F 1; sepulso A 2; sepulto A 3. H 1. n) Galico A 1; Galinico A *3. 4. 5. E 1. G 1. 2; Galliuico A 2. B 1. C 1. 2. D 1. H 1; Gallicinio F 4; Galicino *e corr.* F 1; *cf. supra c.* 12. 20. o) *ita* A 1. *alii.* p) *hoc cap. antecedenti adjungit* G 5c. q) ag. F 1. r) unum E. F. G. s) *ita* A 1; Teud. F 1; Thed. G; Theod. *vel* Teod. *ceteri.* t) Focato B 1; Foca C. D. F 5. I 2, *e corr.* F 4. u) sed avaricia deditus nimia *add.* B. v) hostem C *1. 1. w) *ita* A 1. 4. x) qui — de Foroi. (*cap. sequent.*) *desunt* I 1 (*folio finiente et alia manu in sequenti incipiente*), *at non* I 1a. 1a*. y) *hoc cap. om.* A *4. z) Gadoaldus A *3. a) Gisolfus A 2. b) Foroiulii C 1. F 1, *alii.* e) antea r. F 1. d) r. s. *des.* C *1. 1, *post add.* D 1; suscepti C 2; sunt revocati I 1. 1a. — pacem D 3. e) Adoioald A *3; Adoloaudus B 1. f) in *corr.* a A 3; apud Sanctum Iohannem D 3. g) Modica A 1. B 1. 2, *corr.* Modicia E 1; *cf. supra p.* 154 *n.* h. h) *deest* A 3. i) Dei B 1. k) facimus F 1. G 1. 3. 4. I 2.

1) *Cf. Gregorii M. Reg. XIV*, 12. 2) *Ex quo magnam hujus libri partem sumtam esse, primo patet aspectu.*

28.[a] Erat autem his diebus adhuc discordia Langobardis cum Romanis[1] propter captivitatem filiae regis. Qua (29) de causa rex Agilulf egressus Mediolanio[b] mense Iulio, Jul. obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos[c] ei cacanus rex Avarorum[d] in solacium miserat, et cepit eam[e] duodecimo Kalendas Septembris et ad solum usque destruxit. Pari etiam modo expugnavit etiam[f] Mantuam, et interruptis Aug. 21. muris eius cum arietibus[g], dans veniam[h] militibus qui in ea erant revertendi Ravennam, *ingressusque[i] est in ea *p. 126. die[k] Iduum Septembrium. Tunc etiam partibus Langobar- 603. dorum se tradidit castrum quod Vulturina[l. 2] vocatur; milites Sept. 13. vero Brexillum[m. 3] oppidum igni cremantes, fugierunt[n]. His ita patratis, reddita est filia regis a Smaracdo[o] patricio cum viro ac filiis[p] ac rebus cunctis; factaque est pax mense nono usque Kalendas Aprilis indictionis[q] octavae[4]. Filia vero regis 605. mox[r] a Ravenna[s] Parmam rediit; ob[t] difficultatem partus periclitata, statim[u] defuncta est. Hoc anno Teudepertus[v] 605. et Theudericus reges Francorum adversus Clotharium patruum

a) *hoc cap. om.* A *4. b) *ita* A 1. 2; Mediolaui A *2; Mediolano A 3. 4. 5. C. D. F 2. 5. H 1; medio iano I 1; Mediolanium F 1. 4. G 1. 2. 3. 5a; Mediolanum B 1. 2. G 4. 5c. c) quas F 1. G 1. 3. d) Avarum ad G 2; Habarorum F 1. e) *deest* G 4. — duodecima A 2. f) et B 1. 1a. 2. G 5a. b; *deest* A *2. 3. 4. C. D. F 3. G 2. 3. 4. H 1. g) Avaribus B 1. 2; parietibus A *3. h) viam C. D. I 1. i) que *deest* B 1a. D 3. 4. F 5. G 4. H 1. I 2; ingressus quoque F 4. G 2. 5a. b; reversusque C 1. 2. I 1. k) *ita* A 1. 2 (*corr.* eam). D 2. *3a. 4; eadem id. C 2. F 1. *2. 4. G 1. 2. 3; eandem G 4. 5a; eam die A *2. *3. 3. 4. B 1. 1a. 2. C 1. 3. D 1. 1a. 3. 6. F 5. l) Vulterina A 2; Vultirina C 1; Vulturia C 2; Vulturna D 3; Vulturinam G 3. 4. m) Bressillum F 1; Pressillum G 1. I 3; Pre . . llum *superscripta littera* x G 2; Bresillum G 4; Brixillum G 5c. n) *ita* A 1—4. B 1. C *1. D 1. F 1. G 1, *alii*; fugerunt B 1a. C 4b. F *2. G 2. 5a. b. e; effugerunt *vel* effugierunt C 1—3, *plerique* D. I 1. o) *ita hoc loco* C 1. D 1. p) filia A 3; filius C 1. q) *ita* A 1. *2. 2. 4. 5. B 1. C *1. D 1. 4. H 1; octava A 1? indictione octave A 3; indictione (indicione G 2) octava (VIII) *ceteri*. r) ut *post add.* F 1. G 2, *et ita* G 5c. s) Ravennam P. rediens B 1; Rav. Romam, *in margine add.* vel domum G 2. t) et ob C. D 1. G 4. 5a. b. c. I 1. 2; atque ob D 2. *3a. 3. u) *deest* B 1. 2. v) Thiadbertus et Thiadricus G 5c, *et ita deinceps.*

1) *i. e. Ravennatibus, ut scribit Agnellus c.* 101. *Cf. Cont. Prosperi, ubi similia narrantur. Quae si e Secundo sumta putes, Paulus ea omisisse censendus esset quae ille narrat: regem cum totius robore exercitus ad obsidionem urbis Romae perrexisse, sed cum Gregorius papa ad gradus basilicae s. Petri ei occurrisset, hujus precibus fractum ab urbis obsidione recessisse. Sed Continuator sua aliunde hausisse videtur; cf. Hille p.* 10; *Jacobi, Quellen p.* 83. *Postea etiam addit, Romanos, cum ad obsidendam Romam Agilulfus rex venisset,* 5 *centenaria se Langobardis soluturos esse spopondisse; idque Eleutherium exarchum, a Sundrario (ita cod.) duce Langobardorum saepius bello victum, denuo confirmasse.* 2) *Valdoria.* 3) *Bersello non longe a Reggio.* 4) *Anni scilicet* 605. *Congruit huic Pauli historiae datum recitatae d. Gregorii epistolae, indict.* 7, *nempe post mensem Septembris anni* 603, *cujus etiam anni mense Novembri pax cum Langobardis est inita in annum ferme ac dimidium.* BI.

suum dimicarunt. In quo certamine ex utraque parte multa milia ceciderunt.

(30) 604. Mart. 29. Tunc etiam beatus[a] papa Gregorius migravit ad Christum, cum iam Focas per indictionem octavam anno regnaret secundo[1]. Cuius in locum[b] ad apostolicatus[c] officium Savinianus est ordinatus[2]. Fuit autem tunc[d] hiems frigida[e] nimis, et mortuae sunt vites pene in[f] omnibus locis. Messes quoque partim vastatae[g] sunt a muribus, partim percussae uredine evanuerunt. Debuit etenim[h] tunc mundus fame[i] sitimque pati[3], quando recedente tanto doctore animas hominum spiritalis alimoniae penuria sitisque ariditas invasit. Libet sane me pauca[k] de eiusdem beati Gregorii papae quadam epistola[l] huic[m] opusculo inserere, ut[n] possit liquidius agnosci, quam[o] humilis iste vir fuerit quantaeque innocentiae et sanctitatis. Hic denique cum accusatus aput Mauritium augustum et eius filio[p] fuisset, quod Malcum[q] quendam episcopum in custodia[r] pro solidis occidisset, scribens pro hac re epistulam Saviniano[s] suo apochrisario[t], qui erat aput Constantinopolim, inter cetera sic ait[4]: 'Unum est quod breviter suggeras serenissimis[u] dominis nostris, quia, si[v] ego servus eorum in morte[w] vel Langobardorum[x] me miscere voluissem, *p. 127. hodie Langobardorum[y] gens nec regem nec duces *nec comites haberet atque in[z] summa confusione divisa esset. Sed quia Deum timeo, in morte[a] cuiuslibet hominis me miscere[b] formido. Malcus autem isdem[c] episopus neque

a) sanctus G. p. G 4; papa *deest* B 1. 2. b) loco G. c) apostolatus (apostolatos C *1) A 5. B 1a. 2. C. D. F 5. H 1. d) *deest* F. G; autem *deest* D 3. e) frigidam F 1. f) *deest* B 1. g) vastatae — partim *des.* C. D. E 1 (*post suppl.*). F *2. h) enim A 2. i) *ita* A 1. 2. *4. B 1. 2. F 1; famae G 1; sitique partim B 1; sitique perire B 2. k) *deest* B 1. C 2. l) epistolam F 1. G 1, *et ita in archetypo fuisse putarim*; quandam epistolam C. D 1 (*corr.* quadam epistola). 2. E 1. F 2. 4. I 1. 2; quandam (quendam 1) paucam epistolam B 1. 2. m) vix A 2; huuc F 1. n) et A 1; insereret A 2; ut *e corr.* D 1. o) quam — Malchum *post suppl.* D 1. p) *ita* A 1. 4; filius (filiu?) C *1; filios *ceteri.* q) Malcum *corr.* Malchum A 2; Malchus A *4; Malchum A 3. B 1a. D 1, *alii.* r) custodiam F 1. G 1. 2. 3. s) Savino A 2. t) apocrisario A *2. *4. 5. C 1. E 1. G 1. 2. I 1; apocrissario G 4; apocrisarium A 4; apocrisiano B 2. G 5a, *alii.* u) *deest* E. F. G. v) sic F 1. G 1. 4; non sic G 5a; sic non G 5b. c; *deest* G 3. w) mortem C 1. F. G 1—4; in m. *des.* E 1. — vel *deest* A *2. C 1. D 1. G 2. H 1. x) Langobardorum — hodie *des.* F 1 (*post suppl.*). 2. 3. G; *eorum loco habent* G 2: vellem cuiuslibet hominis me miscere; G 5: Langobardorum consentio et si in multis ipse me non interposuissem, gens ista nec. y) nec Lang. nec B 1. z) *deest* A 1. — summam confusionem F 1. a) mortem E. F. G. I 1. b) misceri A 2. c) hisdem A *2. 2? 3. 4. B 1. 2. F 1. G 1—4; idem A 1. B 3.

1) *Non bene Paulus secundum annum imperii Phocae cum morte d. Gregorii per indictionem octavam illigavit; constat enim sub finem anni* 602. *Phocam imperare coepisse, currente sexta indictione.* BI. *Errat Paulus Bedam secutus; Gregorius obiit a.* 604, *ind.* 7. BE. 2) *Ex G. pont.* 3) *De fame referunt G. pont. Sabin. et V. Gregorii M. c.* 29. 4) *Reg. IV,* 47.

in[a] custodia fuit neque in aliqua afflictione; sed die qua[b] causam dixit et addictus[c] est, nesciente me[d], a Bonifacio notario in domum eius ductus est ibique prandidit et honoratus est ab eo et nocte subito mortuus est'. Ecce quantae humilitatis vir iste fuit, qui, cum esset summus pontifex[e], se servum nominavit! Ecce quantae innocentiae[f], qui nec in morte Langobardorum, qui[g] utique et increduli erant et omnia devastabant, se[h] noluerit ammisceri[i]!

30.[k] Igitur sequenti aestate mense Iulio levatus est (31)
Adaloaldus[1] rex super Langobardos aput Mediolanum in 604. Iul.
circo, in praesentia patris[m] sui Agilulfi regis, adstantibus legatis Teudeperti[n] regis Francorum, et disponsata[o] est eidem[p] regio puero filia regis Teudeperti, et firmata est pax perpetua cum Francis[1].

31.[q] Eodem tempore Franci cum Saxonibus pugnantes[r], (32)
magna strages[s] ab utrisque partibus facta est. Apud Ticinum quoque in basilica[t] beati Petri apostoli Petrus cantor fulmine ictus est[u].

32. Sequenti denique[v] mense Novembrio rex Agilulf (33) 605.
pacem fecit[w] cum Smaracdo patricio in annum unum, acci- Nov.
piens a[x] Romanis[2] duodecim milia[y] solidorum. Civitates quoque Tusciae, hoc est Balneus[z] Regis[3] et Urbs[a] Vetus,
a Langobardis invasae sunt. Tunc etiam mense Aprili et 606.
Maio[b] apparuit in caelo stella quam cometem[c] dicunt. Dehinc Agilulf rex iterum fecit pacem cum Romanis tribus annis.

33.[d] His diebus defuncto Severo patriarcha, ordinatur (34)
in[e] loco eius Iohannes abbas patriarcha in Aquileia[f] vetere,

a) *deest* F 1 (*ubi* custodi). G 1; neque in c. f. *des.* F 5. b) di causam F 1; di quam *corr.* dicam quam G 1; dico quam G 3. 4; s. aliquam c. G 5a. c; s. aliqua c. C 2. c) additus G 3. 4; adictu B 1; adductus A *4. 4. 5. C. D 1. 2. H 1, *et e corr.* A 3; abductus I 1; adducta E 1; et dictus B 2. d) *deest* F 1 (*postea ante* nesc. *suppl.*). G 1. 3. 4; me n. G 2. e) Dei p. s. s. hominum C. D. 1 1. f) i. vir iste fuit B 1. 2. g) q. u. *des.* B 1. — et *deest* C 1. G. L 1. h) sese A *2. 2. 4. 5. B 1. 1a. 2. C 3. D. H 1; esse C 1; sed G 4. — noluerint A 2; noluit B 1a. D 2. E 1. F *2. I 2; noluerat B 1. G 2. I 3; noluerant B 2; voluerit D *3a. 3. 4. G 5a. c. i) amisceri A 2? 3. 4. C 1. D 1. G 3. 4; ad(m)miscere A 5. C 4b. F *2. G 2. 5a. c. k) *hoc cap. om.* A *4. l) Adaioaldus A *3; Adadoloaldus G 1 4 (— dux). m) patri A 1. B 1. D 1. E 1. F 1. G 1, *littera* s (patrisui) *in archetypo semel tantum scripta.* n) Theudip. F 1 (*mox* Teudip.). G 1. o) *ita* A 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1—4; desp. B 1, *alii*; dispensata C *1. p) idem F 1a. 4. G 1—4. q) *hoc cap. om.* A *4. r) Francis — pugnantibus *corr.* D 1, *et ita alii* D. s) m. ab u. p. f. e. str. A *3. t) ecclesia A 2. u) i. e. mortuus D 2. v) Sequentibidenque B 1; Seq. idemque G 2. 3; *erasum* G 4; S. tempore G 5a. b. c. w) *deest* B 1. x) *deest* A 2. y) *deest* B 1. z) Balneum G 2. 5c; Balneoregium F 5; Regis *deest* D 2. 3. a) Urbis A *2 C 1. F 1. G 1—4; Urbe E 1. — luctus A 2; uenis A 3. b) Magio G 3. 4. L 1. c) comitem A *2. E 1. F 1; comite G 1; commates *corr.* commatem G 4. d) *hoc cap. om.* A *4. L 1. e) in l. e. *des.* D 3; ord. — patr. *des.* B 1. f) Aquilegia F 1; *cf. supra p.* 92 *n.* p.

1) *Cf. quae narrat Fred. chron. c.* 45. 2) *i. e. Graecis, ut IV*, 47. *VI*, 46. BE. 3) *Bagnarea; Orvieto.*

cum consensu regis et Gisulfi ducis[1]. In Gradus quoque ordinatus est Romanis[a] Candidianus antistis[b]. Rursum mense Novembrio et Decembrio stella cometis[c] apparuit. Candidiano quoque defuncto, aput Grados[d] ordinatur patriarcha Epiphanius, qui fuerat primicerius notariorum, ab episcopis qui erant[e] sub Romanis. Et[f] ex illo tempore coeperunt duo esse patriarchae.

(35) *p. 128. *34.[g] Hac[h] aetate Iohannes[2] Consinus[i] invasit Neapolim. Quem de eadem civitate[k] non multos[l] post dies Eleutherius[m] patricius expulit eumque interfecit. Post haec isdem[n] Eleutherius patricius eunuchus[o] imperii iura suscepit. Qui dum a Ravenna Romam pergeret, in castro Luceolis a militibus interfectus est, caputque eius Constantinopolim imperatori delatum est.

(36) 35.[p] Hac etiam[q] tempestate misit rex Agilulf Stablicianum[r] notarium suum Constantinopolim ad Focatem[s] imperatorem. Qui rediens cum legatis imperatoris, facta[t] pace annuali, Agilulfo[u] regi idem legati imperialia munera optulere[v].

(37) 36.[w] Focas igitur, ut praemissum[x] est, extincto Mauricio eiusque filius[y], Romanorum regnum invadens, per octo annorum curricula principatus est. Hic[3] rogante papa Bonifacio[z] statuit, sedem Romanae et apostolicae ecclesiae caput esse[a] omnium ecclesiarum, quia ecclesia Constantinopolitana prima[b] se omnium ecclesiarum scribebat. Idem alio[c] papa Bonifacio petente iussit, in veteri fano quod pantheum[d] vocabatur, ablatis idolatriae sordibus, ecclesiam beatae semper virginis Mariae et omnium martyrum fieri, ut, ubi[e] quondam

a) a. R. A *3. 5; Romanus A *2. B 1. D 1a. E. F. G; *deest* B 1a. 2. b) *ita* A 1. 2. F 1; antestis G 1; antistitis C 1. c) comitis A *2. E 1. F 1. G 1. *2; comates G 3; cometes C 1. G 2, *alii.* d) *ita hoc loco* A 1. *2. 2. 3. 4. 5. C 1. D 1. F 1. G 1. *2. 4; Gradus D 3. G 2. 3, *alii*; Gradibus C 2. e) erat A 2. F 2. f) Ex illo namque B 1; et *deest* A 2. g) *hoc cap. om.* A *4. h) Hac etiam a. B 1. i) Confines C 1. 2. D *3a. I 1; Confinus D 1; Confinis D 3; *corr.* Cors. F 1. k) civitatem C *1. 1. l) multo F 1. G 1. 4. 5a (*deest* dies); n. p. m. d. A *3. m) Eleth. F 1; El. — Post haec *des.* B 1. 2; El. — isdem *des.* G 4. n) hisdem F 1. G 1; idem D 3, *alii.* o) heunchus C 1. p) *hoc cap. om.* A *4. q) *deest* B 1. r) Stabilicanum A 3; Stabilic(t)ianum B 1. 2. F 5; Stablisianum F 2. 4. G 1. 5a. c; Stabilisianum G 3. 4; Stabilianum *corr.* Stabilisianum G 2; Stabicianum D 1 s) Focacem A 5. F 1. G 1. 3. 4. t) factam pacem F 1. u) A. r *des.* B 1. 1a. v) optuleret F 1. w) *hoc cap. om.* A *4. x) prom. A 2; premissus F 1. y) *ita* A 1. *2. 2. 4. D 1. E 1. F 1. G 1–4; filios B 1. 2; filio F *2; filiis A 2. D 2. 3. z) Bonef. B 1a. 2. C 1. D. G 1. 4. I 1. — papa *deest* G 3. a) esset F 1. b) *ita* A 1. *2. 2. B 1. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. *2. 2; primam A 3. D 2. 3, *alii.* c) etiam C 1. 2. H 1. I 1; *deest* F *2. — papa *deest* G. d) panteum C 1. G 2; panthum A 3; pantheon B 1. — vocabat *corr.* vocabant C 1, *et ita* I 1. e) ibi A 1; et ubi A 2? G 4.

1) *Cf. Johannis epist., Baronius a.* 605 *(Troya* 282*), et Chron. Gradense infra edendum.* 2) *Haec ex G. pont. Deusd. et Bonif. V. Cf. Cont. Prosp. p.* 37, *qui et alibi cum Gestis pont. convenit; Jacobi p.* 53. 3) *Ex Bedae chron.*

omnium[a] non deorum, sed demoniorum cultus agebatur[b], ibi deinceps omnium fieret memoria[c] sanctorum. Huius[1] tempore Prasini et Veneti per orientem et Aegyptum civile bellum faciunt ac[d] sese mutua caede prosternunt. Persae[2] quoque adversus[e] rem publicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias et ipsam Hierusolimam[f] auferunt. Et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, inter ornamenta locorum sanctorum vel[g] communium etiam vexillum dominicae crucis abducunt[h]. Contra hunc Focatem Eraclianus, qui Africam regebat, rebellavit, atque cum[i] exercitu veniens, eum regno[k] vitaque privavit remque publicam Romanam Eraclius[l], eiusdem filius, regendam 610.
suscepit.

37. Circa haec tempora rex Avarum[m], quem sua[n] (38)
lingua cacanum appellant, cum innumerabili multitudine[o] veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic Gisulfus Foroiulanus dux cum Langobardis, quos habere poterat, audacter occurrit; sed quamvis forti animositate contra inmensam[p] multitudinem bellum cum paucis gereret, undique tamen circumseptus, cum omnibus pene suis extinctus est. Uxor vero eiusdem Gisulfi nomine Romilda[q] cum Langobardis qui evaserant sive eorum uxoribus et filiis qui in *bello perierant, *p. 129.
intra murorum Foroiulani castri muniit[r] septa. Huic erant filii Taso et Cacco[s] iam aduliscentes[t], Raduald[u] vero et Grimuald[v] adhuc in puerili aetate constituti. Habebat vero et filias quattuor, quarum una[w] Appa[x], alia Gaila[y] vocabatur[z], duarum vero[a] nomina non[b] retinemus. Communierant[c] se quoque Langobardi et in[d] reliquis castris quae his vicina

a) omnium — deinceps *des.* C 1. b) augebatur F 1. G 1. 3. 4; ag . . ebatur D 1; habebatur G 5a. c; erat A 3? c) *deest* G 2. d) ac — rem publicam *des.* G. e) adversum A 2. f) *ita* A 1; Hyerosol. F 1; Hierosol. *ceteri fere omnes.* g) illorum G 3. 4; v. c. *des.* I 2. h) adducunt A *2. B 1. D 1a. F. G. H; advenit I 2. i) cum — vitaque *des.* G 3. 4; cum *deest* G 2. — exercitum F 1. k) recognovit atque pr. A 3. l) Heracleus B 1; Eradius F 1. m) Avarorum A *2. 3. 6. B 1. 2. C 1. E 1. G 1. 3. H 1. — que F 1. n) suam linguam B 1. G 3. o) multitudinem F 1. p) inmensa F 1. q) Romelda A 2; Romilla D 1 *nonnumquam*, D 2 *constanter*; Romilda F 1; Romhild G 5c; Rumilda *infra semel* A 3. G 3. r) munivit A 2. C *1. 3. 5; munuit E 1; muniunt C 1. 2. D 1. I 1. 1b; castra (so?) munivit C 4a. b; se F. c. muniit A *3. 3. 4. B 1. 2. 3. I 3; se F. c. munit B 1a; se F. c. muniut A 5; se F. c. muniunt A 8; muros se F. c. muniit A 6; c. munii F 1; c. (castro G 2) monii septa configit (confugit G 3. 4) G 1—4; c. moeniis septa confugit G 5c; c. s. confugit G 5a. s) Caco D 2. 3. G 4; Caao A 4; Cacano C 1. t) *ita* A 1. E 1; adulescentes A 4. C 1. F 1. G 5a; adhul. D 1; adulesentes G 3; adolescentes *alii.* u) Radoald A 2. 6. C 1. 5; G 1. 4; Raddoald F 1; Radoald A *3. 4. 5. F 4. I 1; Rodoaldus B 1. 2; Radoaldus D 2. 3; Radwald G 5c. v) Grimoald A 2. *3. 3. 5. 6. C 1. D 1. G 1; Grimoaldus B 1. 2. D 2. 3; Grimwald G 4. 5c. w) unam F 1. x) Papa C 1; Pappa F 2; Mappa G 5c. y) Gala A *3. z) vocabantur A 2. F 1. a) *deest* A 3. b) minime B 1. c) communierunt A 3. D 2. 3. F 1. G 1—4; cōuniū B 1. d) *deest* B 1.

1) Huius — prosternunt *ex Isidori chron.* 2) Persae — abducunt *ex Beda.*

erant, hoc est in Cormones[a. 1], Nemas[b], Osopo[c], Artenia[d. 2], Reunia[e], Glemona[f], vel etiam in Ibligine[g. 3], cuius positio omnino inexpugnabilis existit[h]. Pari etiam modo et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est Avaribus, praeda fierent, se communivere. Avares vero per omnes Foroiulanorum fines discurrentes, omnia incendiis et rapinis vastantes, Foroiulanum[i] oppidum obsidione claudunt et totis viribus expugnare moliuntur. Horum rex, id est cacanus, dum circa muros armatus cum magno equitatu perambularet[k], ut, qua ex parte urbem facilius expugnare posset[l], inquireret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuvenili[m] aetate florentem, meretrix nefaria concupivit[n], eique[o] mox per nuntium mandavit, ut, si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barbarus audiens, eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit eamque se in matrimonium[p] accipere spopondit. Illa vero nihil morata, portas Foroiulensis castri aperuit et ad suam[q] cunctorumque qui aderant perniciem hostem[r] introduxit. Ingressi vero Avares cum rege suo Forumiulii[s], universa quae invenire[t] poterant rapinis diripiunt[u]; ipsamque[v] urbem flammis concremantes, universos quos reppererant[w] captivos adducunt[x], fallaciter tamen eis promittentes, quod eos, unde digressi[y] fuerant, Pannoniae in finibus conlocarent. Qui cum patriam revertentes ad[z] campum quem[a] Sacrum nominant pervenissent, omnes qui iam in[b] maiori aetate constituti erant Langobardos gladio perimere statuunt, mulieres vero et parvulos captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Cacco seu Raduald, filii Gisulfi et Romildae, cum hanc Avarorum malitiam cognovissent, statim ascensis equis fugam arripiunt. E quibus

a) Cormonans A 6. b) Nemos A 2; Nemaso G 5a. c; Menas D *3a. 3; Hemas B 1. 2. c) Ossopo G 3. d) Arcenia F 4; Artema D 3. 4. F 5. G 2; Artemia C 2; Arteunia D 2, *ubi* Reunia *deest.* e) Reuma A 3. G 1. 2; Arcunia D 3. f) Glemena D 2. g) e. inbligine D 1—4; e. inibline A 4. G 5a; e. mibligine A 3. I 1; e. in ebligiuem G 3; e. iu ebligine G 4; uubligine B 1a. h) extitit C 1. F *2. G 3; existat *corr.* existit G 2. i) F. itaque o. B 1. k) circuiret B 1. l) possit G 1. 3. m) iuvenali G 2. 3; *cf. supra p.* 135 *n.* a. n) statim c. eum B 1. 2. o) ei quoque F 2. G 1—4. p) matrimo B 1; matrimonio B 1a. C 1. 2. D 2. F *2. G 2. 3. — *in* A 1 *haec avulsa sunt.* q) sua F 1. G 1; a suo G 3. r) hunc F. G. s) Forumiuli A 2. 3. F 1. G 1; Foroiuli G 4. t) invenirent F 1. u) derip. C 1. F 1. G 1. 2; *in hoc verbo desinit* G 5b. v) ipsaque F 1; ipsam G 1—4. w) *deest* C *1. 1. x) *ita* A 1. *2. *4. 6. C *1. 1. D 1. E 1. F. G; abducunt *ceteri*; *cf. supra.* y) dic gressi A 2. z) et ad A 3. C 1. 2. D 1. G 3 *e corr.* 5c. I 1. a) ꝙ (que) A 1. 2; que A *2. E 1. G 5a; quod F 1. G 1. 3. 4. H 5a. I 2. b) *deest* A 2.

1) *Cormons; Nimis; Ossopo ad Tagliamento fluvium.* 2) *Artegna in Carnia; Ragogna, villa capitulari ecclesiae Cividalensi pertinens; Gemona in provincia Forojuliana.* BE. 3) *Iplis, quarto a Cividale miliario in via ad Cormons ducente. Cf. Cluver, Ital. ant. XV.* BE.

unus Grimoaldum[a] puerulum fratrem suum, dum existimaret[b] utpote parvulum super equum currentem[c] se tenere non posse[d], *melius ducens[e] eundem gladio perimere quam captivitatis *p. 130. iugum sustinere, eum occidere voluit. Cum igitur ut eum percuteret lanceam elevasset, puer lacrimans exclamavit, dicens: 'Noli me[f] pungere, quia possum me super[g] equum tenere'. Qui iniecta manu[h] eum per brachium adprehendens super[g] nudum equi dorsum posuit eundemque ut si posset[i] se continere hortatus est. Puer[k] vero frenum equi manu[l] arripiens, fugientes germanos et ipse secutus est. Quo conperto, Avares mox ascensis equis eos persecuti sunt; sed reliquis veloci fuga evadentibus, Grimoald puerulus ab uno eorum, qui velocius cucurrerat, capitur. Nec tamen eum suus conprehensor gladio ferire propter parvitatem aetatis dignatus est, sed sibi eundem potius serviturum[m] reservavit. Cumque eum[n] ad castra[o] revertens adprehenso eiusdem equi freno reduceret deque tam nobili praeda[p] exultaret — erat enim ipse[q] puerulus eleganti forma, micantibus oculis, lacteo crine perfusus —; qui cum se captivum trahi doleret,

Ingentes animos angusto[r] in pectore versans,

ensem, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahentem Avarem[s], quantulo[t] adnisu valuit, capitis in vertice[u] percussit. Moxque ad cerebrum ictus[v] perveniens, hostis[w] ab equo deiectus est. Puer vero Grimuald verso equo fugam laetabundus arripiens, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua, nuntiato[x] insuper hostis interitu, inaestimabile gaudium fecit. Avares vero omnes Langobardos qui iam in virili aetate erant gladio perimunt, mulieres vero et parvulos captivitatis iugo addicunt[y]. Romildam[z] vero, quae totius malitiae caput extitit, rex Avarum[a] propter iusiurandum, sicut ei spoponderat, nocte una quasi in matrimonio[b] habuit, novissime vero duodecim Avaribus tradidit,

a) *ita hoc loco etiam* A 1. 2. — parvulum G 3. 4. b) extimaret E 1; estimaret D 2. F *2. G 2. 3. c) currere A 2; currentes C *1; c. retinere F (se ret. 5). G. d) posset F 1. e) dicens esse B 1. f) frater mi *add.* B 1. g) *deest* G 3. h) manum B 1; iniectam manum F 1. i) possit F. G 1—4; sicut posset G 5c; si *deest* A 4; si p. *des.* C. D. — sese D. — contineret B 1a. D. G 5c; teneret G 5a; contingera A *4; sequeretur C 1. 2. I 1 (continere A 2—5. B 1. 2. D 1. F. G 1—4; *in* A 1 *haec avulsa sunt*). k) Puer — secutus est *des.* C 2. l) manum C *1. F 1. G 1—3; *quod fortasse recipiendum erat.* m) servitium A 2; ad servitium C 1. 2; servituti B 1. n) *deest* G 3. 4. o) castram G 3. p) predam F 1. q) *deest* C 1. r) *deest* B 1. 2. s) Avare F 1. t) quantulum C 1. 2. D 1. G 1—4. H 1; quantumlo F 1. u) verticem A 1; capitis in capite *corr.* in capite F 1, *et ita* F 4. 5. G. v) *deest* G 4. 5c. w) hosti A 2. x) nuntiato *corr.* nuntiata A 1. G 1. 3; nuntiata A 3. 4. B 1 (suam liberationem nuntiata et). 2. C. D, *alii*; nuntians B 2. — interitum B 1. 1a. 2. C 1. 4b. D 1. E 1. G 2. 3. 4; interitus F 1. y) addicunt *corr.* abdicunt A 1; abdicunt A 4. B 1. 2. C 1. 2, *corr.* addicunt G 5a; addicunt *corr.* adducunt F 1, *et ita* A 5. F 4. G 1—4. I 1. 2; abducunt A 3. G 5c. z) Romilda B 1. D 1. a) Avarorum A 1? B 1. 2. G 3. 4; Avarum *corr.* Avarorum G 1. b) matrimonium B 1. G 1.

qui eam per totam noctem vicibus sibi succedentes libidine vexarent. Postmodum quoque palum in medio campum[a] configi[b] praecipiens, eandem in eius acumine inseri mandavit[c], haec insuper exprobrando inquiens: 'Talem te dignum est maritum habere'. Igitur dira proditrix patriae tali exitio periit, quae amplius suae libidini quam civium et consanguineorum saluti prospexit. Filiae vero eius non matris libidinem secutae, sed castitatis amore[d] studentes ne a barbaris[e] contaminarentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mammas sub fascia posuerunt, quae[f] ex calore putrefactae odorem foetidum exalabant. Cumque eas vellent Avares contingere[g], non sustinentes foetorem, putabant eas naturaliter ita foetere[h], procul ab eis cum execratione recedentes[i] atque dicentes, omnes Langobardas foetidas esse. Hac[k] igitur arte Avarorum libidinem[l] puellae nobiles evadentes, et ipsae castae servatae sunt et utile servandae castitatis, si quid tale feminis contigerit[m], mandaverunt exem-
*p. 131. plum. Quae postea per diversas regiones *venundatae, iuxta nobilitatem suam dignis sunt nuptiis potitae[n]. Nam una earum[o] Alamannorum regi, alia vero dicitur[p] Baioariorum principi[q] nupsisse.

(39) Exigit[r. 1] vero nunc[s] locus, postposita generali[t] historia, pauca etiam privatim de mea, qui haec scribo, genealogia retexere[u], et quia res ita postolat[v] paulo superius narrationis ordinem replicare. Eo denique tempore quo Langobardorum gens[w] de Pannoniis ad Italiam venit Leupchis[x] meus abavus[y] ex eodem Langobardorum[z] genere cum eis pariter adventavit. Qui postquam aliquod[a] annos in Italia[b] vixit, diem clau-

a) *ita* A 1. 2. 4. E 1. F 1. G 1. 2. 4. H 1. I 2; capis *corr.* campi G 3; campi A 3; medium campum H 5a; campo A 5. 6. B. C. D. F 4. 5. I 1. b) confixi A 1; confrigi C 1; figi F 4. c) m. dicens B 1. d) amori A 3. B 1a. C 4b. H 1. e) ab Avaris C. D. F 4. I 3; ab Avares B 1. 2; ab Avaribus B 1a; ne Avaribus I 1. f) qui A 2. g) contingeret F 1. h) facere A 2. B 2. C 1; fetere *e corr.* D 1; foetare G 1. 2. i) recedebant dicentes D 2. 3. k) Hęc A 2. l) libidine A 3. F 1. G 1—3. m) contingerit A *2. 2. 3. 4. F 1. G 1. 4; congerit *corr.* contingerit G 3. n) petitae B 1. 1a. 2; positae C *1, *corr.* potitae D 1; possite C 1. o) *deest* A 3. p) *deest* A 3. G 2. q) p. regis n. B 1. r) *novum cap. incipiunt* A 1. 2. 5. C. D. E. F. H 1. L; *quod contra indicem factum esse apparet*; A 1 *numeros conturbavit, cap. praecedens* XXXVII, *hoc* XXXVIIII, *sequentia* XXXVIII, XXXX, XXXXI, *iterum* XXXXI. *etc. signans. In* G 1 *alia manus coaeva hic et in fine capitis crucem posuit, cui adscripsit:* De ista cruce in antea usque ad alia require de ille omo qui hunc librum fecit. s) nunic A 2. t) generalitate historiae G 3. 4. u) rextexeret F 1. v) *ita* A 1. F 1. G 1. — paulo *deest* B 1. w) rex G 2. — Pannonia B 1. x) Leuphchis G 5a; Leupichis A *2. F 4. G 1—4; Lupichis E 1; Leypichys B 1; Leupigis B 1a. 2; Leuchis A 6. C. D; Leochis L 1; Liafgis G 5c. y) abvius A 3; avus C *1. 1. 2. D 1—3; abbus *corr.* ababus F 1; abavavus *corr.* abavus G 4. z) *deest* B 1; Langb. F 1. a) *ita* B 1. F 1. G 1. 2; *infra etiam* A 1, *alii*; aliquos G 3. 4; aliquot A 1, *alii. Et similiter postea*; *cf. p.* 165 *n.* k. — post a. A 3. b) Italiam A 2. B 1.

1) *Cf. praef. nostram p.* 1 *sq.*

dens extremum, quinque ex se genitos filios adhuc parvulos reliquit; quos tempestas ista captivitatis, de qua nunc diximus, conprehendens, omnes ex castro Foroiulensi in Avarorum patriam exsoles[a] deduxit. Qui cum per multos annos in eadem regione captivitatis miseriam sustinuissent et iam ad virilem pervenissent aetatem, ceteris quattuor, quorum nomina non retinemus, in captivitatis angustia persistentibus, quintus eorum germanus nomine Lopichis[b], qui noster postea proavus extitit, inspirante sibi[c], ut credimus, misericordiae auctore[d], captivitatis iugum abicere statuit et ad Italiam, quo gentem Langobardorum residere meminerat, tendere atque[e] ad libertatis iura studuit reppedare. Qui cum adgressus[f] fugam adripuisset, faretram tantum et arcum et aliquantulum cibi propter viaticum gerens, nesciretque omnino quo pergeret, ei lupus adveniens comes itineris et ductor effectus[g] est. Qui cum ante eum pergeret et frequenter post se respiceret et cum stante subsisteret atque cum pergente praeiret[h], intellexit, sibi eum divinitus datum esse, ut ei iter, quod nesciebat, ostenderet. Cum[i] per aliquod[k] dies per montium solitudines hoc modo pergerent[l], panis eidem viatori, quem[m] exiguum habuerat, omnino defecit. Qui cum ieiunans iter carperet et iam fame[n] tabefactus defecisset, tetendit arcum suum et eundem lupum, ut eum in cibum sumere possit[o], sagitta interficere[p] voluit. Sed lupus idem[q] ictum ferientis praecavens, sic[r] ab eius visione elapsus est. Ipse autem, recedente eodem lupo, nesciens quo pergeret, insuper famis penuria nimium debilis effectus, cum iam de vita desperaret, sese in terram[s] proiciens, obdormivit; viditque quendam virum in somnis talia[t] sibi verba dicentem: 'Surge! Quid[u] dormis? Arripe viam in hanc[v] *partem contra quam[w] pedes tenes; illac[x] etenim est* p. 132.
Italia, ad quam tendis'. Qui statim surgens, in illam partem[y] quam in somnis audierat pergere coepit; nec mora, ad habitaculum hominum pervenit. Erat enim Sclavorum habitatio

a) *ita* A 1. F 1. G 1. 2; exoles A 2. E 1; exsole A *2. b) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. 6. F 1; Leopchis A *3. 5; Lupichis G 1—4. H 1. I 1, *e corr.* F 1; Lupicis C *1. 1. E 1, *corr.* Lupigis D 1, *et ita ceteri* D; Lupechis L 1; Leupichis B 1; Leupigis B 1a. 2; Leuphis F 2; Leuphchis G 5a; Liafbergis G 5c. c) inspirantes F 1. d) auctorem F 1. G 1. 3. e) adque A 1. G 3. f) iter *post add.* D 1, *et ita alii* D. g) factus C 1. I 1; *deest* C *1. h) periret B 1; pergeret B 1a. 2. F 4. G 3. i) Cum *corr.* Cumque G 5a; Cumque B. C. D. F 1. G. H 1. I 1. k) *ita* A 1. *2. 2. 3. B 1. 2. C. G 2—4. I 3; aliquid F 1; aliquo A *4. aliquot A 5. D. G 1. *alii.* l) pergeret A 1. D 1; pertingerent A *3. m) qui F 1; quia F 4. G 1—5. n) famem tabemfactus G 3. o) posset C 1, *alii*; *deest* G 3. p) interficeret F 1. q) *ita* A 1. 5. D 1 (*quod pro* eundem *positum esse putarim*); isdem A *2. 2. *3. 3. 4. B 1. 2. C *1. 1. F 1. G 1—3. 5a. c. H 1. I 1; hisdem E 1. G 3. — ictu B 1. 2. C *1; ictus F 1. G 1. 3. 4; hictus A 2. E 1. — ferientes A 2. F 1. r) *ita* A 1. F. G. I 1; *deest cett.* s) terra C 1. G 4. t) talia *et* verba *des.* C 1. u) qui A *2. 3. G 3. v) hac parte B 1. C 1. 2. D 2. 3. w) quo C 1; quem G 3. x) illa D 2. *3a. 3. 4. I 1; illic B 1. 1a. 2. C 4b. E 1. G 5a. I 3; illuc G 3. 4. I 2. y) *deest* A 3.

in illis locis. Quem[a] cum una mulier iam vetula vidisset, statim intellexit, eum fugitivum esse et famis penuria laborare[b]. Ducta autem[c] misericordia super eum, abscondit eum in domo sua et secreto paulatim ei victum ministravit[d], ne, si ei usque ad saturitatem alimoniam[e] praeberet, eius vitam funditus extingueret. Denique sic conpetenter ei pastum praebuit[f], quousque ipse recuperatus vires accipere potuisset. Cumque eum iam validum ad iter faciendum vidisset, datis ei[g] cibariis, ad quam[h] partem tendere deberet, admonuit. Qui[i] post aliquod dies Italiam ingressus, ad[k] domum in qua ortus fuerat pervenit; quae ita deserta erat, ut non solum tectum non[l] haberet, sed etiam rubis[m] et sentibus plena esset. Quibus ille succisis intra eosdem parietes[n] vastam hornum[o] repperiens, in ea[p] sua[q] faretra suspendit. Qui postea consanguineorum et amicorum suorum muneribus dotatus[r], et domum reaedificavit et uxorem duxit; sed nihil de rebus quas genitor suus habuerat, exclusus iam ab his qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit. Iste, ut iam superius praemisi, extitit meus proavus. Hic etenim genuit avum meum Arichis[s], Arichis[t] vero patrem meum Warnefrit[u], Warnefrit autem ex Theudelinda[v] coniuge genuit me[w] Paulum meumque germanum Arichis, qui nostrum avum cognomine retulit. Haec paucis de[x] propriae genealogiae serie[y] delibatis, nunc generalis historiae revertamur ad tramitem[z].

(40) 38.[a] Mortuo[b], ut diximus, Gisulfo duce[c] Foroiulensi, Taso[d] et Cacco, filii eius, eundem ducatum regendum[e] susceperunt. Hi[f] suo tempore Sclavorum regionem quae Zellia[g. 1] appellatur usque ad locum qui Medaria[h] dicitur[2]

a) Quę A 2. b) laboraret F 1; liberare C *1. c) sunt *erasum* F 1; *deest* F 2. G. d) et potum *add.* C 1. 2. e) alimonium A 2. F 1. f) tribuit A 2. g) eis F 1. G 1. h) qua parte *corr.* quam partem A 1. 2. — adtenderet F 1; adtendere G 1—4; ad quam pertendere E 1. i) Qui — pervenit *post add.* D 1. k) in A 2. l) *deest* F 5. G 1. 3. 4. I 3, *post add.* F 4. G 2. m) iubis A 3; nivis G 1 (*superscr.* rubis). 3. 4; nive G 2. 5c. n) paries A 2. — vasta F 1; astam B 2. o) *ita* A 1. 2. 3. D 1. F 1. G 1—4. I 1; hor . . um A 6; ornum A 5. D 2. 3. 6. F 2. G 5a, *alii*; urnum E 1; hortum D 1a. p) hac C. D; in ea *des.* B 1. q) *ita* A 1. *2. 2. 4. E 1. F 1. G 1—4; suam faretram (barettam C *1) A *3. B. C. D. I 1, *alii.* r) ditatus C (dicatus C 1). D. G; donatis B. s) *deest* C *1. 1. 2. t) Aricius A *3. u) Warnefrid E 1. G 1. 2. 5a. I 1; Warnifredo. Varnifredus B 1; Warnufredum B 1a; Warnefridum D 2; Guarnefrit D 3; W. autem *des.* C *1. 1. 2. v) Teudelenda F 1; Teodel. C 1. G 1, *alii*; Teadel. G 2; Thiadlinda G 5c. w) *deest* G 2. K 1, *qui habet:* Paulum venerabilem monachum Cassinenssem dyaconum ecclesie Romane huiusque scriptorem hystorie. x) *deest* G 1. 3. 4, *post add.* G 2. y) s. d. *des.* C 2; serie — historiae *des.* A 2. z) tramite F 1. G 1. a) *hoc cap. om.* A *4. H 4. b) M. quoque G 3. 4. c) duci F 1. d) Traso B 1; Tasilo C 1 *jam constanter.* e) gerendum F 1. G 1. 2 f) His (Hi 2) vero eodem t. C 1. 2; Eodem vero t. I 1. g) Azellia B 1. F 1. G. I 2; Agellia F *2. 4; Cagellia B 2. F 2. 3. h) Meclaria A 1? 2. 5. B 1. G 1. 3. 4; Mecharia A *3; Melaria A 4; Neclaria A 6.

1) *Cilly.* BE. 2) *Windisch Matrei.*

possiderunt. Unde usque ad[a] tempora Ratchis ducis idem Sclavi[b] pensionem[c] Foroiulanis ducibus persolverunt. Hos duos fratres Gregorius patricius Romanorum in civitate Opitergio[d. 1] dolosa fraude peremit. Nam promittens Tasoni, ut ei barbam, sicut moris est, incideret[e] eumque sibi[f] filium faceret[2], ipse Taso cum Caccone[g] germano suo et electis iuvenibus ad eundem Gregorium nihil mali metuens[h] advenit. Qui mox cum Opitergium[i] cum suis esset ingressus, statim isdem[k] patricius civitatis portas claudi praecepit et armatos *milites super Tasonem eiusque socios misit. Quod *p. 133. Taso cum suis conperiens, audacter se ad proelium praeparavit; ultimumque sibi data pace valedicentes, per singulas civitatis plateas hac illacque[l] dispersi, quoscumque[m] obvios habere poterant trucidantes, cum magnam stragem de Romanis fecissent, ad extremum etiam ipsi perempti sunt. Gregorius[n] vero patricius propter iusiurandum quod dederat caput Tasonis sibi deferri iubens, eius barbam, sicut promiserat, periurus abscidit[3].

39.[o] His ita peremptis[p], dux Foroiulanis[q] Grasulfus[r], (41) Gisulfi germanus, constituitur. Radoald vero et Grimoald despectui ducentes sub patrui sui Grasulfi potestate[s] degere, cum essent iam[t] prope iuvenilem[u] aetatem, ascensa[v] navicula remigantes, ad Beneventi[w] fines[x] perveniunt; et exinde ad Arichis[y] Beneventanorum ducem[z], suum quondam paedagogum, properantes, ab eo gratissime suscepti[a] et filiorum loco[b] sunt habiti. His[c] temporibus mortuo Tassilone duce Baiuariorum[d], filius eius Garibaldus[e] in Agunto[f. 4] a Sclavis devictus est, et Baioariorum termini depraedantur. Resumptis tamen Baioarii viribus et praedas ab hostibus excutiunt et hostes de suis finibus pepulerunt.

a) e tempore Ratichis d. hisdem B 1; Ratigis B 2. b) elavis F 1. c) possessionem A 2. d) Opitergi B 1; Opytergio F 1. e) incedere A 2; incidere F 1. f) *deest* F. G. g) Caccano A 2. h) suspicaus B 1. 2. i) pro civit. *superscr. alia manu* G 4. k) hisdem *hoc loco etiam* A 1. l) illaque A 1. B 1. 2. D 2; huc illucque A *3; hac — habere *des.* F. G, *eorumque loco habent*: ut F 2. G 1—4 (ut ut *corr.* ut 4); prout F *2. 4; palantes ut G 5c; palantes prout G 5a: *in* F 1 *post additur*: hac uillaque d. q. o. h. m) que *deest* A 2. — obv. *deest* A 3. n) Greg. — abscidit *des.* C 2. o) *hoc cap. om.* A *4. p) peractis B 1. 2. q) *ita* A 1. 3. D 3; Foroiulani C 2. D 2. I 1; Foroiuliani C 1; Foroiulanus A 2. B 1, *alii.* r) Grassulfus C 1 *const.* s) potestatem F 1. G 1. 2; *deest* B 1 *spatio vacuo relicto*; imperio B 2. t) esset etiam A 2. u) iuvenalem G 3. v) ascensam F 1. w) Beneventu F 1. x) f. usque G 2. y) Rachis C 1. 2. 5. D 2. *3a. I 1 (*superscr.* vel Archis); Radichis C *1. D 1. z) duce A 1. 2; duces E 1. a) s. sunt G 2. b) s. l. h. A *3 c) *novum cap. incipit* E 1. d) *ita* A 1. G 2; *sed mox cum ceteris* Baioar. e) Garialdus G 3. f) G. Magunto A 3. B 1a; in Sagunto A 2.

1) *Oderzo.* 2) *Cf. Grimm R. A. p.* 146, *qui ejus rei hoc unum testimonium habet.* 3) *Rem aliter narrat Fredegarius in chronico c.* 49. *ad annum* 9. *Dagoberti regis, qui* 631, *vel ut ipse fortasse numerat* 630, *respondet.* BI. 4) *Innichen.*

(42) 40.[a] Rex vero Agilulf pacem cum imperatore in[b]
annum unum itemque[c] in alterum faciens, cum Francis
611. quoque iterato pacis concordiam renovavit. Hoc nihilominus
anno Sclavi Histriam, interfectis militibus, lacrimabiliter
612. depraedati sunt. Sequenti[d] quoque mense Martio[e] defunctus
est aput[f] Tridentum Secundus servus Christi, de quo saepe
iam diximus, qui[g] usque ad sua tempora succinctam de
Langobardorum gestis[h] conposuit historiolam. Eo[i] tempore
rex Agilulf cum imperatore iterato pacem conposuit. Occisus
quoque est his diebus Theudepertus rex Francorum, et facta
est pugna gravissima inter eos[1]. Gundualdk[k] etiam, germanus
Theudelindae reginae, qui[l] erat dux[m] in civitate
Astensi[2], nemine scientem[n] auctorem mortis ipsius, hoc ipso
in tempore sagitta ictus interiit.

(43) 41.[o] Igitur Agilulf rex[p], qui et Ago est[q] appellatus,
postquam viginti et quinque annos regnaverat, diem clausit
616. extremum, relicto in regno filio suo Adaloald admodum
puerum[r] cum Teudelinda matre. Sub his ecclesiae restauratae[s]
sunt et multae dationes[t] per loca venerabilia largitae.
Sed dum[u] Adaloald eversa mente insaniret, postquam cum
matre decem regnaverat annis, de regno eiectus est, et a
626. Langobardis in eius loco Arioald[v] substitutus est. De cuius
*p. 134. regis gestis ad nostram notitiam aliquid *minime pervenit.
Circa haec tempora[3] beatus Columbanus ex Scottorum[w]
602. genere oriundus, postquam in Gallia[x] in loco qui Luxovium[y, 4]
dicitur monasterium construxerat, in Italiam veniens,
612. a Langobardorum rege gratanter exceptus est, coenobiumque
quod Bobium[z] appellatur in Alpibus Cottiis[a] aedificavit,
quod quadraginta milibus ab urbe dividitur Ticinensi. Quo[b]

a) *hoc cap. om.* A *4. b) fecit in G 3. 4. c) iterumque F. G. I 2. d) *novum cap. inc.* A 5. e) Magio G 3. 4. f) *deest* A 1. g) quo F 1. G 1. 3. h) gentis A 1. 2. C 1. D 1, *e corr.* E 1; gente I 1; gestos *corr.* gestis G 3. — historiam G 3. 4; historialem C 1. i) Eo quoque B 1; Eodem G 2; Eo — composuit *des.* D (1?). k) Gundoald C 1; Gundoaldus B 1. D 3; Gundoaltus D 2; Gulduald G 3. l) *deest* B 1. m) *deest* D. n) *ita* A 1. 2. C *1. D 1. F 1. G 1. 2; nemo sciente B 1; neminem sentientem E 1. o) *hoc cap. om.* A *4. p) *deest* D 2. F. G. q) *deest* F. G; est dictus C 2. D 2. r) *ita* A 1. 2. 4. C *1. 1. D 1. E 1. F 1. G 1--4; pueri C 2; puero *ceteri.* s) restitutae A 2. t) donationes B 2. G 1. 2 H 1, *e corr.* D 1. u) cum A 3. C. D. — Adaioald A *3. v) Arioalt C 2; Ariald G 5c; Arioal G 1. 2; Arioad G 4; Arioaldus D 3; Arioldus D 2. w) Cottorum A 1. 2. C *1. D 1 (*corr.* Scottorum), *quod in archetypo fuisse verisimile est*; Cotorum E 1; Gottorum A 3; Gotthorum (B 1. G 1) *vel* Gothorum A 5. 6. B. C 1. F (Scottorum *e corr.* F 1). G (*corr.* Scothorum G 3). I 1. x) Galliam F 1. G 3. y) Luxobium A 2. *3 3. C *1. z) Bovium A 2. a) Cotiis C *1. 1; Cotticis D 2; Scotiis F 1; Gotiis G 1, *corr.* Cotiis G 2; Zatiis G 3. 4; *deest* G 5c. b) Quod G 3. 4.

1) *Cf. Fredeg. c.* 38. 2) *Cf. Orig.; de morte ipsius Fred. c.* 49. 3) *Non bene sibi compertam Paulus noster aevi hujus Langobardorum historiam ingenue fatetur, et revera chronologicum ordinem turbavit.* BI. 4) *Luxeuil prope Vesoul.*

in loco et multae possessiones a singulis principibus sive Langobardis largitae sunt, et magna ibi facta est congregatio monachorum.

42.[a] Igitur Arioald postquam super Langobardos (44)
duodecim annis[1] regnum tenuit, ab hac luce subtractus[b]
est; Langobardorum[c] regnum Rothari[d] genere Arodus[e] susce- 636.
pit. Fuit autem viribus fortis et iustitiae tramitem sequens, sed tamen fidei christianae non rectam lineam tenens, Arrianae hereseos perfidia maculatus est. Siquidem Arriani minorem Patri[f] Filium, Spiritum quoque sanctum minorem Patri[f] et Filio ad suam perniciem dicunt; nos autem catholici Patrem et Filium et Spiritum sanctum in tribus personis unum et verum Deum aequali potentia eademque gloria confitemur. Huius temporibus pene per[g] omnes civitates regni[h] eius duo episcopi erant, unus catholicus et[i] alter Arrianus. In civitate quoque Ticinensi usque nunc ostenditur, ubi Arrianus episcopus aput[k] basilica[l] sancti Eusebii residens baptisterium habuit, cum tamen ecclesiae catholicae alius episcopus resideret. Qui tamen Arrianus episcopus[m], qui in eadem civitate[n] fuit, Anastasius nomine, ad fidem catholicam conversus[o], Christi postea ecclesiam[p] rexit. Hic Rothari[q] rex Langobardorum leges, quas[r] sola memoria[s]
et usu retinebant[t], scriptorum serie conposuit codicemque[u] 643.
ipsum edictum appellari praecepit. Erat autem iam ex quo Nov.
Langobardi in Italiam venerant annus septuagesimus septimus[2], sicut idem rex in sui edicti testatus est prologo.
Ad[v] hunc regem Arichis dux Beneventi filium suum Aionem (45)
direxit. Qui cum Ravennam[w] venisset, Ticinum pergens, ibi ei[x] Romanorum malitia talis potio data est, quae eum mente excedere faceret; atque ex eo tempore numquam pleni sanique sensus[y] fuit.

43.[z] Igitur cum dux Arichis, huius de quo diximus pater, iam maturus annis ad diem ultimum propinquasset, sciens filium suum Aionem non recti esse sensus, Radoaldum

a) *hoc cap. om.* A *4. b) substractus A 2. F 1. c) Lang. — suscepit *des.* D 2. d) Rottari G 3; Rotharit D 3 *semper*; *cf. supra p.* 141 *n.* h. e) Rodus G 5c. 1 3; Arochis A *3. f) patre A 5. B 1a. C 5. D 2. 3. F *2. G 5a; Filium — Patri *des.* A 2. g) *deest* F 1. h) regioni A 2. i) a. autem B 1. k) aput — episcopus *des.* F 1 (*post suppl.*). l) *ita* A 1 (bassilica). 2. D 1. m) *deest* G. n) *deest* F. G; civitatem A 2. o) c. est B 1. p) ecclesia F 1. q) Recharius D 2. r) qua sola A 1. B 1. F 1. G 1. s) m. eius r. C *1. 1. 2; m. eius et usu r. I 1. t) retinebat A 1. F. G, *et e corr.* D 1. u) codiceque G 1. v) *novum cap. inc.* A 3. D 1. *3a. F; prologo suum. XLII. Ad huc regem Ar. Ben. Aionem d., *post add.* dux filium suum F 1; Suum quoque filium ad h. r. A. B. d.; A. d. F 4. G; Arigis G 1. w) Ravenna F 1. x) *deest* F 5; ei a D 1. F. G. I 1. 2. y) sensu A 1; pleno sensu fuit C. D. z) *hoc cap. om.* A *4.

1) *Ita Paulus cum genuino Originis textu.* 2) anno septuagesimo sexto *Edicti codices. LL, IV, p.* 1.

et Grimoaldum, iam florem iuventutis habentes, quasi pro-
prios filios Langobardis qui aderant commendavit eisque
dixit, quod melius eos regere isti quam Aio suus filius possit[a].
(46) c. 641. 44.[b] Defuncto ergo[c] Arechis[d], qui ducatum quinqua-
*p. 135. ginta[e] tenuerat annis, Aio[f], *eius filius, Samnitum[1] ductor
effectus est; cui tamen Radoald et Grimoald sicut seniori
fratri et domino per omnia paruerunt. Qui[g] Aio cum iam[h]
annum[i] et mensibus quinque Beneventanorum[k] ducatum
regeret, venientes Sclavi cum multitudine[l] navium, non[m]
c. 642. longe a civitate Seponto[n] castra posuerunt[o]. Qui occultas
foveas circa sua[p] castra facientes, cum Aio super eos, absen-
tibus Raduald et[q] Grimoald, venisset eosque debellare vellet,
equus eius in unam de eisdem[r] foveis cecidit, atque inru-
entibus super eum[s] Sclavis, simul cum aliquantis aliis ex-
tinctus est. Quod cum Raduald[t] nuntiatum fuisset, cito
veniens, eisdem Sclavis propria illorum lingua[u] locutus est[2].
Cumque eos[v] propter hoc segniores[w] ad bellum reddidisset[x],
mox super eos[y] inruens magnaque eos strage prosternens,
et Aionis mortem ultus est et de illis finibus eos qui reman-
serant hostes fugam petere coegit.
(47) 45. Igitur Rothari[z] rex Romanorum civitates ab urbe[a]
Tusciae Lunensi[b] universas quae in litore maris sitae sunt
usque ad Francorum fines cepit. Opitergium quoque, civi-
tatem inter Tarvisium[c] et Foroiuli[d] positam, pari modo
expugnavit et diruit. Cum Ravennantibus[e] Romanis bellum
gessit ad fluvium Aemeliae[f] quod[g] Scultenna dicitur[3]. In

a) posit B 1; posuit A *4; posset C 4b. D 2. I 1. 2. G 5a *c corr.*; possent *e corr.* D 1, *et ita plerique* D; possint F 5. b) *hoc cap. om.* A *4; *nulla capitis distinctio* D 2. 3. c) igitur A 3; autem D 2. 3. d) *ita hoc loco* A 1. 2. 4. E 1; Arhis D 1; Archis *corr.* Arichis C 1; Arigis G 3; Arichis *ceteri* e) quinque C. D 1 (*corr.* quinquaginta); quadraginta F 1a. G 3. 4. f) A. autem G 1—4. g) *novum cap. inc.* D 2. 3. h) *deest* C. D; item G 2. i) anno A *3. 3. G 5a. c. H 1; unum *add.* B 1a. k) Beneventinum F 1; Beneventanum A 2. 3. C 1. D 2. 3. G 5c, *alii.* l) multitudinem G 3. m) *deest* C. G 3, *post add.* D 1; ne *corr.* non G 1. n) Sepontum B 1; Sipanto *corr.* Siponto G 2; Siponto D 2. o) posuerunt — castra *des.* F 1. p) *deest* A 3. q) et G. *des.* G 2. r) de isdem F 1; de hisdem C *1. s) *deest* A 3. t) *ita* A 1. 3 *hoc loco et postea.* u) linguam F 1. v) *deest* C. D. w) seniores *corr.* seriores F 1. x) redisset D 1. F 1. G 1. 2. 4 (*corr.* vidisset F 1. G 1, *corr.* reddidisset D 1. G 2. 3); reddissent C 1; redissent C 2. y) e. i. m. *des.* G 1. 2. z) *deest* B 1. a) urbs A 1. 3; urbes A 2; urbis A *4. b) Lunensis universi A 2; Ninensi A 3. — u. q. *des.* D 3. c) Tarbisium A 2; Tarvissium C 1. d) Foroiulani A 1. C *1. I 1; Foroiuliani C 1, *corr.* Foroiuli D 1; Foroiulii B 1. C 2, *alii*; Foroiulium D 3. e) *ita* A 1. E 1. G 2; Ravennatibus F 1. G 1, *alii, ut supra.* — et Rom. B. C. G 5c. H 1. I 1. 2. f) *ita* A 1; Emiliae *alii.* g) qui B 1a. D 3. F *2. G 5a. c; quam D *3a. — Scultema C 4b; Scultentus *corr.* Scultenta G 1, *et ita* G 5a. c; Sculptenta G 4; Stultenta G 2; Cultenna B.

1) *i. e. Beneventanorum.* 2) *Vicini etenim Sclavis olim in Forojuliensi ducatu, unde Beneventum venerant Radoaldus et Grimoaldus, ipsorum linguam ab ipsa puerili aetate didicisse potuerant.* BI. 3) *Tanaro inter Mutinam et Bononiam.* BE.

quo bello a[a] parte Romanorum, reliquis[b] terga dantibus, octo[c] milia ceciderunt[1]. Eo tempore[2] magnus Romae terrae motus factus est, magnaque tunc[d] fuit inundatio aquarum. Post haec fuit clades scabearum[e], ita ut nullus potuisset mortuum suum agnoscere propter nimium inflationis tumorem.

46.[f] Aput Beneventum vero mortuo Raduald duce[g. 3], (47)
qui ducatum quinque rexerat annis, Grimuald, eius germanus, c. 647.
dux effectus est gubernavitque ducatum Samnitium annis quinque et viginti. Hic de captiva puella, sed tamen nobili[h], cuius nomen Ita[i] fuit, Romualdum filium et duas filias genuit. Qui dum[k] esset vir bellicosissimus et ubique insignis, venientibus eo tempore Grecis[l], ut oraculum sancti archangeli[m] in monte Gargano situm depraedarent, Grimuald super eos cum exercitu veniens, ultima[n] eos caede prostravit[o].

*47. At vero[p] rex Rothari postquam annos sedecim[q] *p. 136.
et menses quattuor regnum tenuerat, vita decedens, Lan- (48) 652.
gobardorum regnum Rodoald[r] suo filio reliquit. Hic cum iuxta basilicam beati Iohannis baptistae[4] fuisset humatus, post[s] aliquantum tempus quidam, iniqua[t] cupiditate succensus, eius sepulchrum noctu aperuit et quicquid in ornamentis eius corporis repperit abstulit. Cui beatus Iohannes per visionem apparens, eum vehementer exterruit eique dixit: ‘Cur ausus es corpus istius hominis contingere? Fuerit[u] licet non recte credens, tamen mihi se commendavit. Quia igitur hoc facere praesumpsisti, numquam in meam basilicam deinceps ingressum habebis’. Quod ita quoque[v] factum est. Quotiescumque enim voluisset beati Iohannis oraculum ingredi, statim velut a validissimo pugili[w] guttur eius feriretur, sic subito retro ruebat inpulsus. Veritatem in Christo loquor; hoc[x] mihi ipse retulit qui hoc ipsum suis oculis factum

a) ad G 3. b) *deest* D (1?). G 5c. c) novem D 2. d) *deest* D 2. 3. e) scabiarum F 2. G 5c; scaberum A 2; scabierum C 4b. F 2a. H 5. I 1; scabi eorum C 1. f) *hoc caput praecedenti adjungunt* C. D *3a. 6. I 1. L 1. *edd.* g) ducem A 2. F 1; mortuum R. ducem G 1. h) nobilissima B 1. i) Itta A 4. 5. C 2. D (1 *e corr.*). E 1. F 1. 4. G 4. L 1; It B 1. 2; Ida G 5a. c; Tita H 1. k) cum A 1? C. D. I 1. l) Saracenis F 2. 2a. m) *vocabulum erasum* F 1. n) ultimam F 1. o) prosternit C 1. p) *deest* A 3. q) decem C 4b; sedicem F 1; quindecim *ed. Peut.* r) Hrowaldo G 5c, *ubi infra* Ruodwalt *et* Hrowalt. s) postquam A 2. t) *deest* A 3; q. iniquitate s. F 1. u) *deest* B 1. v) *deest* G 3. 5c. w) pugillo B 1. 2. x) quod hoc B 1.

1) *Haec ex Orig., paucis verbis additis, sumsit Paulus.* 2) *Perperam haec Paulus ad Rotharis tempora protrahit, cum ad superiora sint referenda.* BI.; magnus — factus est. Post haec — agnoscere *ex G. pont. Deusdedit.* 3) *Hujus ducis mentionem faciunt Acta SS. Renati et Valerii, Ughelli VI, p.* 100. 4) *In Modoetia; ni forte Ticinensis est, de qua cf. cap. seq.* BE.

(49) vidit. Rodoald[a] igitur post funus patris Langobardorum regnum suscipiens, Gundipergam Agilulfi et Theudelindae sibi[b] filiam in matrimonium sociavit[1]. Haec Gundiperga regina ad instar suae genetricis, sicut illa in Modicia, sic et ista intra Ticinensem civitatem basilicam in honorem[c] beati Iohannis baptistae construxit, quam mire ex auro et argento peplisque decoravit rebusque singulis opime[d] ditavit; in qua et[e] eius corpus tumulatum quiescit. Haec dum de crimine adulterii aput virum accusata fuisset, proprius eius servus Carellus nomine a rege expetiit, ut cum eo qui reginae crimen[f] ingesserat[g] pro castitate suae dominae monomachia[h] dimicaret. Qui dum cum[i] criminatore illo singulare certamen inisset, eum cuncto populo adstante superavit. Regina vero post[k] hoc factum ad dignitatem pristinam rediit.

48.[l] Rodoald[m] quoque, ut fertur, dum uxorem[n] cuiusdam Langobardi stuprasset[o], ab eodem interfectus est, postquam septem diebus et quinque regnaverat annis. Huic
653. successit in regni regimine Aripert, filius Gundoaldi, qui fuerat germanus Theudelindae reginae. Hic condidit aput Ticinum oraculum domini[p] Salvatoris, quod extra portam occidentalem, quae dicitur Marenca[q], situm est; quod et[r] ornamentis variis decoravit et[s] substantiis sufficienter ditavit[2].

(51) 641. 49. His diebus defuncto Eraclio augusto aput Con-
*p. 136 stantinopolim, Heraclones[t], eius *filius, cum matre Martina regni iura suscepit rexitque imperium duobus annis[3]. Quo

a) *hic novum cap. incipiunt omnes codd. praeter* A 3. 6. *et edd. Asc. et Peut., sed obloquitur index. In* A 1 *hoc loco ponitur* XXXXVII, *sed sequens cap. numeratur* XXXXIX, *post quod bis* L *scribitur.* — Rod. — sociavit *des.* B; Rod. — rediit *om.* A *4. b) *deest* A 2. G 1. 2. c) honore C. F 1. G 1—3. d) *ita* A 1. *3. 3. 4. 5. 6. C 1. 2. D 1 (*corr.* optime). E 1. F 1; optime A 2? G. I 1. e) *deest* G 1. 2. f) crimine G 3. 4. g) ingress. A 1; ingressaret F 1. h) monachia G *2 (*cujus fragmentum quod exstat hic incipit*). 2. i) *deest* F 1. k) pro F 1. l) *hoc caput praecedenti adjungunt* F 4. G. L 1. m) Hodoaldus B 1. n) uxore F 1? G 1. o) strupasset G 1. *2. 2. 3; struprasset G 4. p) *deest* G 1. 2. q) Mareca B 1; Marene G 5c. r) *deest* C. D. G 4. s) *deest* F. G. *post suppl.* G 1—3; ac *post add.* F 1. t) Heracleones B 1a. 2; Heracleone A 4; Heracleon F 5. G 5c; Heracloni C *1. 1, *corr.* Heraclonas D 1, *et ita* A *2; Heracleonas D 3. 4. L 1; Heradon C 4b; Eracleonas D *3a; Eraclonas D 2; Eraclones G 2. 5a. I 1; Eracliones E 1.

1) *Gundebergam non Rodoaldo, sed Arioaldo uxorem fuisse, testis est Jonas in vita S. Bertulfi, cui maxime deferendum, utpote illius aevi scriptori. Accedit etiam Fredegarius in suo chronico, qui non tantum Arioaldo regi uxorem fuisse scribit, sed et illius successori Rothari, vel ut ipse vocat Chrothario, cum quo non absimilem saevitiam passa fuerat quam cum priore marito ex Adaulfi calumnia.* BI. *Certe per temporum rationem haec quam Paulus hic narrat historiola temporibus Arioaldi magis convenit quam Rodoaldi, cujus tempore Gundiperga quinquaginta amplius annos habebat.* BE. 2) *Erravit Paulus, eo quod fontem suum exscribens pro* mensibus *posuit* annis. *Rodoald sex tantummodo menses regnavit. Cf. Lupi, Cod. dipl. Berg. I, p.* 293. BE. 3) *Haec et sequentia ex Beda, qui imperatorum successionem turbavit.*

vita decedente, successit in loco eius Constantinus[a], germanus eiusdem, alius[b] filius Heraclii[c], imperavitque[d] mensibus sex. Hoc etiam mortuo, Constantinus[e], eiusdem filius, ad regni dignitatem ascendit[f] tenuitque regnum annis octo et[g] viginti.

50. Circa haec tempora regis Persarum coniux nomine (52)
Cesara de Perside[h] exiens, cum paucis suis fidelibus privato[i] habitu propter christianae[k] fidei amorem Constantinopolim venit. Quae ab imperatore[l] honorifice suscepta, post aliquod[m] dies, ut desiderabat, baptismum consecuta et ab augusta[n] de sacro fonte levata est. Quod[o] vir eius Persarum rex audiens, legatos Constantinopolim ad augustum direxit, quatenus eidem suam uxorem redderet. Qui[p] ad imperatorem venientes[q], verba regis Persarum nuntiant, qui suam requirebat[r] reginam. Imperator haec audiens remque omnino ignorans, eis[s] responsum reddidit dicens: 'De regina, quam quaeritis, fatemur nos nihil scire[t], praeter quod ad nos hic aliqua mulier privato habitu advenit'. Legati vero responderunt dicentes: 'Si placet vestro conspectui, velimus[u] hanc quam dicitis mulierem[v] videre'. Quae cum iussu[w] imperatoris advenisset, mox[x] eam legati conspiciunt, ad eius vestigia provulvuntur[y] eique venerabiliter, quia[z] eam suus vir requireret[a], suggerunt. Quibus illa respondit: 'Ite, renuntiate regi vestro et domino, quia, nisi, sicut ego iam credidi, ita et ipse in Christum crediderit, me iam ultra consortem thori habere[b] non poterit'. Quid multa? Reversi legati ad patriam, universa quae audierant suo[c] regi renuntiant. Qui nihil moratus, cum sexaginta[d] milibus viris Constantinopolim pacifice ad imperatorem venit, a quo gratanter et satis digne susceptus est. Qui cum universis Christum dominum credens, pariter cum[e] omnibus sacri baptismatis unda perfusus et ab augusto de fonte levatus, catholica fide confirmatus est; multisque muneribus ab augusto honoratus, accepta sua coniuge, laetus et gaudens ad suam[f] patriam repeda-

a) Const. — mortuo *des.* E 1. b) alias — eiusdem *des.* D 1, *ubi corr. suppl.* alius Heraclii, *et ita alii* D. c) Heracli F 1. G 1. 3; Herachlii G 2: Eraclii C 1. I 2. d) qui imperavit F 4. G. — mensibus — regnum *des.* C 4b. e) m. eiusdem Constantis f. B 1. f) *deest* B 1. g) et v. *des.* C 1; v. et o. G. h) Persida B 1. i) probato A 2; privatu F 1. G 1. 3. k) *deest* C *1. l) imperatorem F 1. G 3. m) aliquos G (*corr.* aliquot G 4). I 3. n) imperatore G 5c. L 1. o) Quod — audiens *des.* A 2. p) Qui — reginam *des.* C 4b. 5. q) veniens — nuntiavit A 2. r) requirebant A 3. 4. 5. C. D. F 5. G 2. 3. s) ei A 2. t) sciret propter F 1. u) volumus B. C. D. F *2. 4. I 2. G 1 *e corr.*; vellemus F 5. G 5a. c. G 4 *e corr.* v) muliere F 1. w) ad iussum C 1. 2. D 3. x) mox ut A 3. B 1. C 1. D 2. 3. G 5a. I 1. G 2 *e corr.* y) *ita* A 1. F 1. G *2. 2; provabuntur A 2; provolv. *ceteri.* z) qui A 2; quid *corr.* quod G 4; quod C 4b. a) requirere F 1. b) *post suppl.* F 1. c) *deest* C. D. d) LXX B 1; XII A 2. — militibus F 4. G 1—4. 5c; militaribus G 5a m. virorum A 3. e) *deest* B 1. f) *deest* G 3.

vit[1]. Circa[a] haec tempora mortuo aput Foroiuli Grasulfo duce, Foroiulensem[b] ducatum Ago regendum suscepit. Aput Spoletium quoque[c] Theudelaupo[d] defuncto, Atto[e] eidem civitati
c. 653. ductor efficitur.

(53) *51.[f] Igitur Aripert postquam aput[g] Ticinum per annos
*p. 138. novem Langobardos rexerat diem obiens, regnum duobus filiis suis adhuc aduliscentibus Perctarit[h] et Godeperto[i]
661. regendum reliquit[2]. Et Godepert quidem Ticini[k] sedem regni habuit, Perctarit vero in civitate Mediolanensi. Inter quos fratres, facientibus malignis[l] hominibus, discordiae et odiorum fomes surrexit in tantum, ut alter[m] alterius regnum invadere[n] conaretur. Qua de re Godepertus Garipaldum[o] Taurinatium ducem ad Grimuald Beneventanorum strenuum tunc ductorem direxit, invitans eum, ut quantotius veniret et sibi[p] adversus germanum suum Perctarit auxilium ferret, regisque filiam, suam germanam, ei se daturum promittens. Sed legatus ipse fraudulenter contra suum dominum agens, Grimualdum exhortatus est, ut veniret et Langobardorum regnum, quod aduliscentes germani dissipabant, ipse arri-

a) *novum cap. incipiunt* F 4. G 5c. L 1. — Circa — efficitur *om.* A *4. b) Foroiul(i)ense B. G; Foroiul(i)ensi C. D 1a. 5. c) *deest* F. G. d) Theudalapo A 2; Theudelapo *corr.* Theudelapio D 1, *et ita alii* D. I 2; Theudelappo G 5c; Teudelaupo F 4. G 1. 2. 6; Teudelapro G 3; Teudelapo A *3. G 4; Teudelapio G 5a; Theodelapio B 1; Theodelapo C 1; Theodephio C 2; *cf. IV*, 16. e) Attho B 1; Acto E 1; Hatto D 3. G 5a. c; Hato D 4; Ago D 2; Azio C 1. f) *hoc cap. deest* F 4. G; *in* G 1 *alia manus coaeva notavit*: Hic deest caput de Aripert, *quod duae aliae repetierunt pennae exercendae causa.* g) *deest* B 1. C *1. h) *in hoc nomine scribendo codices valde variant:* Perctarit, Perctari, Berctarit, Bertarit A 1; Bertharit, Pertarit, Perctarit A 2; Berthari, Berctarit, Bertaridus A 3; Bertari, Bertarit B 1. 2; Bertari E 1; Bertarit, Bertcarit C 1; Bertarit, *plerique* D, *nonnumquam* F 1. G 1; Pertari, *nonnumquam* Pertarit F 1; Pertarit *plerique* G, *nonnumquam* D. I 1; Perctarit *nonnumquam* D *et* G; Perctarith *raro* C 1; Pertari A *3. 5; Perthari H 1; Bertarius I 3. i) Gudeperto *hoc loco* A 1. C *1. D 1. F 1; *mox* Godepert, Godepertus A 1; Gudipert *et* Gudepert, *postea* Godipert A 2; Godepert, Godipert *et* Gudipert C *1; Gundipert E 1; Gudebert *vel* Gudibertus I 1; Gotipertus *vel* Godepertus A 3; Godipert *vel* Godepertus *etiam* A 5. C 1. D. E 1. G; Godebertus B. D 3, *et nonnumquam alii*; Godibertus D 2; Gotbert *et* Gothbertus *nonnumquam* A 3. k) Ticinis F 1. l) malis F 1. m) *deest* F 1. n) iuvaderet F 1. o) *ita* A 2, *et infra* A 1; Gariobaldum A 3; Garbaldum A *3; Garibaldum *hoc loco* A 1. F 1, *alii.* p) *deest,* et *erasum* B 1.

1) *Fabula haec ab illa fortasse nata est, quae auctores habuit Chron. Pasch. I,* 614, *Theophyl. Simocattam et abbatem Biclariensem ejusdem aevi scriptores, ad quos e vulgi rumore venerat. Chosroes namque II. vel arte, vel memor accepti beneficii a s. Sergio martyre, cui pro restitutione sua in regnum votum fecerat, bene se animatum in religionem christianam ostendit; at errores suos minime abjurarit, ut liquido constat ex epistola s. Gregorii papae ad s. Domitianum episcopum Melitinae a Baronio aliisque allegata. Plura etiam fabulosiora scripsit de hac re Fredegarius in suo chronico, c.* 9. *Ceterum Chosroes, viro adhuc Heraclio imperatore, jussu filii Siroeae sagittis confossus occubuit anno Christi* 627, *ita ut haec omnia non cum imperio Constantis, sed Heraclii fuissent alliganda.* BI. 2) *Orig. et Chron. Goth. hos omittunt.*

peret, qui aetate maturus, consilio providus et viribus fortis[a] existeret. Grimuald haec audiens, mox animum ad regnum Langobardorum obtinendum erexit. Ordinatumque[b] aput Beneventum Romualdum[c] suum filium ducem, ipse cum electa[d] manu Ticinum profecturus iter arripuit, ac per omnes civitates, per quas viam[e] habuit, sibi amicos et adiutores ad[f] regnum percipiendum adscivit. Transemundum[g] vero comitem Capuanum per Spoletium[h] et Tusciam direxit, ut eius regionis[i] Langobardos suo consortio coaptaret. Qui imperata sibi strenue perficiens, ei cum multis adiutoribus aput Aemiliam in[k] itinere occurrit. Igitur Grimuald, cum prope Placentiam cum robusta virorum multitudine advenisset[l], Garipaldum, qui legatus ad eum missus a Godeperto fuerat[m], Ticinum praemisit. ut eidem Godeperto de[n] suo adventu nuntiaret. Qui ad Godepertum[o] veniens, Grimualdum citius adventare dixit. Cumque Godepert ab eo quaereret[p], quo[q] in loco eidem Grimualdo hospitium parare[r] deberet, Garipald[s] ita respondit: quod dignum esset, ut Grimualdus, qui pro eius causa venerat eiusque sororem accepturus esset, hospitium intra palatium[t] haberet. Quod ita quoque[u] factum est. Nam adveniens Grimuald, intra palatium mansionem[v] accepit. Isdem vero Garipald totius nequitiae seminator Godeperto persuasit, ut non aliter quam lorica sub[w] veste indutus cum Grimualdo[x] locuturus veniret: asserens, quia[y] eum Grimuald occidere vellet. Rursus idem fallendi artifex ad Grimualdum veniens dixit, quod[z], nisi se fortiter praepararet, eum Godepertus suo[a] gladio perimeret, asseverans, Godepertum, quando cum eo ad conloquendum[b] *veniret, loricam[c] sub veste[d] * p. 139.
gestare. Quid plura? Cum ad conloquium[e] die crastino venissent, et Godepertum post salutationem Grimualdus amplexatus esset, statim sensit, quod loricam[c] sub veste[f] gestaret. Nec mora, evaginato gladio eum vita privavit. Regnumque[g] eius et omnem potentiam invadens, suae subdidit ditioni. Habebat autem tunc Godepert iam filium parvulum

a) et foribus B 1. b) Ordinatoque — Romualdo (Romualdum C *1) suo filio duce C. D; O. Benevento B 1. c) Rumoald. C 1; Romoald. A 3, *alii, postea etiam* A 1; Rumwald *postea* G *2. 2. 5c. d) electam manum F 1. e) quas obviam h. C. I 1, *corr.* per quas h. viam D 1; quas sunt viam h. E 1. f) ad r. p. *des.* C 2. g) Transamundum A 3. 4, *et infra* A 2. G 2. 3. 4; Trasamundum A 5; Trasemundum A 2. B. E 1. F. h) Spoletum F 1. i) regiones C 1; per eas regiones I 1. k) in i. *des.* D 2. 3. l) advenissent F 1. m) fuerat — Godep. *des.* B 1. n) *deest* A 1. o) Godiperto F 1. p) requireret F 1. q) quod A 1. 2. B 1. C *1. 1. D 1 (*corr.* quo). E 1. F 1; *quod in archetypo fuisse crediderim neque tamen Paulo obtrudere ausus sum.* r) praeparare C. I 1. s) Garipaldus F 1; Garibald C 1. t) suum p. A 3. u) *deest* A *3. v) hospic(t)ium C. D. I 1. 2. w) *deest* C. D 2. I 1. x) Grimuald F 1. y) qui A 2. z) quid A 2. a) suo — Godepertum *des.* F 1. b) loquendum A 1; eo alloquendum E 1. c) lorica F 1. d) vestem A 1. e) colloquendum A 3; loquendum C 4b. D (1 ?). H 1. f) vestem B 1. g) que *deest* A 2.

nomine Raginpertum[a], qui a Godeperti fidelibus sublatus et[b] occulte nutritus est. Nec eum Grimuald persequi curavit, quippe qui adhuc infantulus esset. Quo[c] audito Peretarit, qui aput Mediolanum[d] regnabat, quod germanus eius esset extinctus, quanta potuit velocitate[e] fugam arripuit adque[f] ad regem Avarum[g] cacanum[h] pervenit, uxorem[i] Rodelindam et parvulum filium nomine[k] Cunicpertum[l] relinquens, quos Grimuald Beneventum[m] in exilium direxit. His ita gestis, Garipaldus, cuius instigatione et certamine ista patrata sunt — et non solum haec egerat, sed et fraudem in legatione[n] sua fecerat, dum munera, quae deferre Beneventum debuerat, non integra deportasset — talium ergo[o] operum patrator non diu laetatus[p] est. Erat quidam parvus homunculus ex propria familia Godeperti oriundus in civitate Taurinatium[q]. Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati[r] Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum[o] baptisterii fontem conscendens laevaque[s] manu se ad columellum[t] tugurii continens, unde Garipaldus[u] transiturus erat, evaginato ense[v] sub amictu[w] tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut[x] pertransiret, ipse, elevato[y] amictu, toto adnisu eodem ense[z] in cervice[a] percussit caputque[b] eius protinus amputavit. Super quem qui cum Garipaldo venerant inruentes, multis eum ictuum vulneribus occiderunt. Qui licet occubuerit, tamen Godeperti[c] sui domini iniuriam insigniter[d] ultus est.

FINIT LIBER QUARTUS[e].

a) *ita* A 1; Raginp. *vel* Ragimp. A 3, *et infra* G 3; Raginb. *vel* Ragimb. B 1 *et plerique* D. G; Riginp. C 1; Reginb. I 1; *infra etiam* Raimbertus *vel* Rainb. *legitur*; Aginpertum A 2; Garipertum *hoc loco* F 1. b) s. est A 1; sublevatus C 1. — et o. n. *des.* C. D. — Nec — esset *des.* C. D 1. (*post suppleta*). c) Quod F 1. d) Mediolano B 1. e) velocitatem F 1. f) *ita* A 1. F 1. g) Avarorum B 1. C. D 2. I 1. h) c. nomiue A *3. i) relicta uxore Rodelinda et filium n. C. q. B 1. k) nominet F 1. l) Cunicpertus A 1; Cunincpertum C *1. I 1, *et postea etiam* A 2. 3; Cunipertum *hoc loco* A 2 *et* A 4. 5. H 5a; Kunipertum A 3; Cunicp. H 1; Cunincb. D 1; Chunib. B 1. C 2. D 2. m) *deest* B 1. 1a. n) legacionem suam F 1. o) *deest* B 1. p) legatus A 2. q) Taurina. Qui c. B 1. 1a; Taurinancium F 1. r) sancti B 1. s) laevam manum ad H 1; levavit D 1a. 3. 6. 8; levavitque D 2. *3a. 4; *in* D 1 *erasum.* t) colomellum H 1; columellam C 3. 4b *et e corr.* C 1; colunellam I 1; colum(p)nellum A 4. B 1. 2. F *2. I 3; colum(p)nellam B 1a. F 5. u) Garibald F 1. v) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. E 1. F 1; evaginato (*corr.* evaginatum) ensem D 1; evaginatum ensem *ceteri* C. D. H. I. — e. manu t. C 2. w) amictum F 1. x) et C. D. H. I y) ipse el. acmictu, adnisum B 1; ipse el. amicto (*superscr.* n) adnisu F 1; i. deveto a. C *1; i. de punctu adnisu D 1. 2; de cuncto adnisu I 1. z) eneum se (*eadem manu ut videtur corr.* ense A 1) A 1. 3; *in archetypo* eum *super* ense *scriptum erat; quod correctoris esse putarim, qui* eodem *pro* eundem *scriptum fuisse haud intellexit*; eodem cum ense in B 1. 2; eum ense A 2; ense eum A *3. 4. 6; Eodem . . . . . . re *corr.* eum ense F 1; a. eundem ense C. D. H. I 1. a) cervicem C. D. I 1. — perc. *deest* A *3. b) c. e. p. a. *des.* B. F 1. c) Giperti A 2. d) *deest* B 1. e) *ita* A 1; Explicit l. q. A 2. B 1. C 1. G 1. I 1; Hystoriae gentis Langobardorum finit l. IIII. A 3; Historia g. L. lib. q. C 1; Hic finitur liber IIII. F 1, *ubi additur*: hic scrivere debes capitula de historie gentis Langobardorum liber quintus: *quae suppleta sunt in ultimo codicis folio.*

*INCIPIUNT[a] CAPITULA LIBRI QUINTI. *p. 140.

a) Incipit A 1; 1. c. de libro qui superscriptum est F 1 *in ultimo folio* (*v. p.* 176 *n.* e). B 1 *argumenta ita habet*: Incipiunt capitula libri quinti. Grimoaldus regis filiam duxit uxorem. Berthari ad Grimoaldo revertitur. Quomodo Bertari requisitus non invenitur. Unulfus et vestiarius dimissi a Bertari pergunt. Francorum exercitus in Italia a Bertari invitati devictus est. Constantinus augustus super Lang. venit. Augustus Beneventum obsedit. Quia Sisualdus falsitati non adsensit, occisus est. Fugit inperator Grimoaldum regis adventu. Saburrus directus ab augusto a Romoald victus est. Devastata Roma, Sicilia afflicta, augustus a suis occiditur. Metentius imperator factus ad Italie militibus cum suis occiditur. Sarraceni Sicilia invasserunt. Grimoaldi obsides regis filia data Sicilia moritur. Hoc tempore multe pluvie et fulgore. Erepti Beneventani a Grimoaldo rege. In Foroiulii post Grasulfo Agus, deinde Lupus. Grimoaldus rex super Lupum ducem Avaros invitat. Occiso Lupo duce, Avari Foroiulium possident Grimoaldus in Genus pugna parans, Avarorum exercitum fugat. Warnefridus cum Avaris apud Nemas castrum occiditur. Wetari dux cum Sclavis dimicans vicit. Post Wetari Laudari, postea Rodoaldus dux. Rex Lupi filiam Rumualdo suo filio uxorem dedit. De suis infidelibus rex ulciscitur. Forum Populi eiusque habitatores rex graviter atrivit. Propter vindictam fratrum a Romanis occisis multa contra eos exercuit. Bulgares Grimoaldus apud Beneventum collocat. Extincto Mecentio tiranno, Constantinus imperator efficitur. Stella cometis apparente, subsequitur magna mortalitas. Grimoaldus cum Dagoberto rege Francorum pacem fecit; fraude medicorum moritur. Berta revertitur. Berthari Chunibertum filium in regnum asotiat. Nequitia Alachis contra Chunibertum. Chunibertus Anglorum genere duxit uxorem. Alachis Chuniberti palatium invasit et rebellavit. Verba pueri qui Aldonem et Grausonem perturbavit. In Coronate pugna comititur. Expliciunt capitula. Incipit liber V. — A 6 *ita habet:* 1. Quomodo Grimoald confirmatur in regno. 2. De fuga Pertarit in Sithia, et quomodo Grimoaldus ad regem cacanum misit, ut eum expelleret de sua civitate, et de provintia Sithia, et quare dicti sunt Scithe Massagete, et Hircania, et Hircani, et unde Armenia dicitur, et Hiberia unde dicitur, et Albania unde dicitur. 3. Quomodo Pertari revertente ad Grimoaldum regem misit Unulfum fidelem suum ad eum ante se *etc., quae exscribere longum erat.* — F 2 *ita*: Grimoald regis filiam sumens uxorem, pariter exercitum ad propria remisit. Hic Pertarith ad Grimoaldum revertitur insidia ductus (doctus). Quomodo Pertarith requirunt non invenientes. Post haec Unulfus cum vestiario a rege dimissus *etc.* — *Totus index omittitur* A *2. B 2a. 3. E 4. F 3. G 5b. *In* G 1 *folio exciso argumenta c.* 1–21. *desunt.* b) Grimwald *semper* G *2. 2; *postea etiam* G 1. c) confirmatus est in r. C. I 1. d) *deest* H 1. e) a F 1. f) Fracia A 1. E 1; it. faciam F 1; it. Fanciam *corr.* Franciam G 3, *et ita* G *2. 2; it. in Frant(e)iam A 2. C 1. D 1. 2. 3. G 5a; in infancia D *3a; a facie eius F 5. g) *deest* D 2. 3. h) Hunulfo D 2. 3. i) P. regis D 2. 3. k) Quomodo — Perctarit *des.* C *1. l) eum F. G; P. *deest* D 2. 3. G; ad e. P. *des.* A 3. m) P. nepotem F 1, *ubi* i. p. *desunt.* n) adversus D. F. G. o) victoria A 3. D 2. 3. F 5. I 1; de victoria G 5c. — eius *deest* G 2. p) Italia G 2. q) Berrentum G 3. r) Rimwaldo *corr.* Rumwaldo, *et ita vel* Romwald *postea* G 2. — Beneventu F 1.

a) sororem E 1. F 4. G *2. 2. 3. 4. b) *ita* A 1: ad Beneventum C 1; s. Beneventum D 2; a Benevento F 1, *ceteri*. c) Mutola D 2; Mitalo G. — Capauus G *2. 2; Capnus C 1. d) ad D 1a. G 3. 4 (*corr.* ab). e) Mezentii D 2. 3; Metetii C 1; Mececii F 1. f) *corr.* depop. A 1, *et ita* E 1. F 5. G *2. 5a. g) *deest* G *2. 2. 3; depraedatis F 1. h) *arg.* 16—21. 23. *des.* D 2. i) eique — trad. *des.* H. k) matrimonio G 4. l) et — est *des.* H. m) *hoc arg. post suppl.* G 4. n) Lupo F 1. G. o) d. i. G. p) Luponi F. G, *et ita deinceps* (Luponis c. 22. G). q) Arnifrid D 1. F. G; Carnefrit H 1. r) Wicthari G 1; Wittarit F 1; Victari G 2; Wicta G 3; Wectari D 1 *e corr.* D 2. 9; Wectarit D 3; Withari I 1. s) *deest* D 4. G 2. t) de S. *des.* C. D. H. I 1. u) De m. *des.* G 3. 4. v) Wactari H 1. w) Laudarit D 3; Laudariu D 2. x) et — tenuit *des.* D 2. H. y) Roaldo A 1; Roald C *1, *corr.* Rodoald D 1, *et ita* I 1, *alii*; Rodoalt C 1. z) *hoc arg. deest* D 3. 4; *post sequens collocat* D *3a. a) filia F 1. b) *hoc arg. post suppl.* G 2. c) *deest* C. D. F.

FINIUNT[a] CAPITULA.

*INCIPIT[b] LIBER QUINTUS. *p. 142.

1. Confirmato[c] itaque Grimuald regno[d, 1] aput Ticinum, 662 ex.

a) *deest* D 2. 3. G 3; Gr. isdem rex C 1; Q. isdem rex I 1. b) expugnavit atque d. D 2; expugnavit et nomen civitatis d. D 3. c) *hoc arg. deest* H. d) Belgarum D 2. e) ducem F 1. G 3. 4. — Alzeconem F 1. G 1—4; Alzetone C 1; Alzegone D 2. f) tyrrano A 1; tirrano F 1; tirranno G 3. g) Constantii G 4. h) comite G 1; comates G 3. i) *deest* C 2. k) Saxorum A 1; Saorum C *1. 1, *corr.* Saxonorum D 1; Saxonim I 1; Xaxonum F 1. l) Britan(n)ia D 1. I 1. m) et de G 1. *2 (*cujus fragmentum primum hic finit*). 2; et regnum G 3. n) Cuniperto filio G 1. 2. o) q. s. a. *des.* C. D. H. p) abscivit A 1. q) Alais D 1; Aiais C *1. 1; Alachis A 3. D 2. 3. I 1. r) filii eius *add.* C 2. s) et de F 1. G 1. 2; et s. Th. *des.* C. D. H. t) Arachis C 1. u) Cuninep. *hoc loco et deinceps* F 1. G 1; Cunincb. G 2. v) adversum G 1. 2. w) et morte S. dicit C 1; et m. S. d. *des.* H. — Senonis A 3; Senodi G 3. x) *ita etiam* A 1 *hoc loco.* y) et — est *des.* H. z) Ticinium G 2.
a) Finit A 1; Finiunt cap. libri quinti hystoriae Langobardorum A 3; F. c. libri quinti F 1; Expl. c. C 1. D 3. G 1. 2; Expl. cap. libri v. hist. Lang. Incipit ipse liber D 1. b) Inc. libor v. historiae Langobardorum E 1; Inc. hyst. Lang. liber quintus D 3; Historie Longobardorum liber v. incipit C 1; 1. I. q. *des.* F 1. I 1. c) C. deinc i. B 1; C. dehinc i. F 1. d) regnum F 1. G 1—4; in regnum B 1; in regno B 2. 3.

1) *Tempus patet ex prologo legum (LL. IV, p. 91):* anno D. p. sexto regni mei, mense Iulio, indictione undecima; *itaque mense Iulio a.* 663. *currebat annus primus.* BE.

non multo[a] post[b] tempore iam dudum pactam sibi Ariperti regis filiam, cuius germanum Godepertum extinexerat, duxit uxorem. Beneventanum vero exercitum, cuius auxilio regnum adeptus erat, multis dotatum[c] muneribus remisit ad propria[d]. Aliquantos tamen ex eis secum habitaturos retenuit, largissimas eis tribuens possessiones.

2. Qui postquam conperit[e], Perctarit[f] profugum Scithiam[g] appetisse[h] et aput cacanum demorari, eidem cacano Avarum[i] regi per legatos mandavit, ut, si Perctarit[i] in suo regno detineret, cum Langobardis et secum pacem, quam hactenus habuerat, deinceps habere non possit[k]. Haec Avarum[l] rex audiens, adscito Perctarit, dixit ei, ut[m] in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Avares cum Langobardis inimicitias[n] contraherent[1]. Perctarit vero haec audiens, Italiam ad Grimualdum reversurus[o] repetiit: audierat

a) multum C *1. G 3. 4. b) *deest* G 2. c) ditatum A 3. B. C. D *et e corr.* F 1. G 1. 4; multum ditatus F 4; ditatos A 6. E 2; donatum A 2. d) propriam C *1. 1. e) conperiit F 1. f) Percatharid *hoc loco* C 1. g) Scitthiam C *1. D 1a. G 1. 4; Schitthiam F 1; Scitiam *corr.* Scitthiam G 3. *Quae* L 1 *fol.* 170. *addit v. Arch. IX, p.* 703; A 6 *additamentum habet de Scithia, Hircania etc.* h) appetisset F 1. i) Avarorum B 1. C *1. 1. D 2. G 2. k) posset B 1. C 1. G 2, *alii.* l) Avarus A 3. 6. B. F 1. G, *corr.* Avarum A 2; Avarorum C *1. 1. D. F 5. H 1; Avarus *in archetypo scriptum fuisse putarim, sed contra fidem codd.* A 1. 4. 5. E 1 *recipere nolui.* m) *deest* B 1. n) inimicitiam A *3. o) *ita* A 1. 3. 4. 6; reversus A 2. B 1. C. D. F. G; revertitur B 2. — rep. *deest* B 1. 2.

1) *Firmiorem cacani fidem cum Bertharido cognoscimus ex Eddio in vita s. Wilfridi I. Eboracensis archiepiscopi, illius aevi scriptore, apud Mabillonium in appendice tom. IV. saeculi Benedictini p.* 691: Pergentes itaque, *scribit Eddius*, sancti episcopi *(nempe Wilfridus et Theodatus)*, viam Domino dirigente, pervenerunt ad Berchterum Campaniae regem *(hoc est Langobardorum, ut ex eodem scriptore certo apparet)*, virum humilem et quietum et trementem sermones Dei; qui peregrinos secundum praeceptum Domini benigne suscipiens, sancto pontifici nostro enunciavit dicens: 'De Britannia inimici tui nuncios ad me mittentes, suis sermonibus salutantes me, et dona mihi maxima promittentes, si te subterfugientem, ut dixerunt, episcopum angarizarem et ad apostolicam sedem tendentem retinerem; quibus tam nefariam rem renuens dixi: "Fui aliquando in die iuventutis meae exul de patria expulsus sub pagano quodam rege Hunnorum degens, qui iniit mecum foedus in deo suo idolo, ut nunquam me inimicis prodidisset vel dedisset. Et post spatium temporis venerunt ad regem paganum sermone inimicorum meorum nuncii, promittentes sibi dare sub iureiurando solidorum aureorum modium plenum, si me illis ad internecionem dedisset. Quibus non consentiens dixit: 'Sine dubio dii vitam succidant, si hoc piaculum facio irritans pactum deorum meorum'. Ego vero quanto magis, qui Deum verum scio, animam meam pro totius mundi lucro in perditionem non dabo?" Tunc vero sanctum pontificem nostrum et suos socios cum honore et ducibus, sicut eum Dominus ubique in peregrinatione protegens magnificavit, ad apostolicam sedem olim optatam in gratiarum actione remisit. BI.

enim, eum clementissimum esse. Igitur cum ad Laudensem civitatem venisset, misit ante se ad Grimualdum regem Unulfum[a] sibi fidelissimum virum[b], qui suum ei[c] adventum nuntiaret. Unulfus vero[d] ad regem veniens, Perctarit in eius fide[e] adventare nuntiavit. Haec ille audiens, fidenter promisit, in sua eum fide[f] venientem nihil mali passurum fore. Inter haec Perctarit adveniens[g], ad Grimualdum ingressus[h], *cum eius se vestigiis advolvere[i] conatus esset, rex eum* p. 143. clementer retenuit atque ad suum[k] osculum erexit. Ad quem Perctarit: 'Servus tuus[l] sum', inquit; 'sciens te christianissimum[m] et pium esse, cum possim inter paganos vivere, fretus de tua clementia ad tua vestigia veni'. Cui rex, ut solebat[n], iureiurando ita repromisit[o] dicens: 'Per eum qui me nasci fecit, postquam in meam fidem[p] ad me venisti, nihil in aliquo mali patieris, sed ita te ordinabo, ut decenter vivere possis'. Tunc ei[q] in spaciosa domo[r] hospitium praebens, eum post viae[s] laborem habere requiem iussit; praecipiens, eidem ex publico victum[t] et quaeque essent necessaria largius ministrari. Perctarit vero cum ad hospitium sibi a rege[u] praeparatum venisset, mox ad eum Ticinensium civium coeperunt turmae concurrere, ut eum vel viderent vel pristina notitia cognitum salutarent. Verum quid non mala lingua inrumpere potest? Mox namque venientes ad regem quidam maligni adolatores, regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius vita privaret[v], ipse regnum protinus cum vita perderet; adseverantes, ob hoc ad eum totam concurrere[w] civitatem. His auditis Grimuald nimium credulus effectus, et quod promiserat oblitus, in innocentis[x] Perctarit statim necem accenditur, consiliumque iniit[y], qualiter eum, quia[z] iam hora tardior erat, in crastino vita[a] privaret. Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina[b] quoque praecipua[c] variaque potionum genera transmisit, ut[d] eum inebriare[e] possit, qua-

a) Hunulfum *plerique* D. G *5. H 5. I 1. b) *deest* B. F. G. c) eius C *1. F 4. G; sui eius F 1. 5; sibi A 6. d) *deest* C. D. e) fidem B 1. 1a. F. G. I 1. 3; in eiusdem servitium A 6. f) fidem G 3; suam fidem G 4. g) adiens F 4; audiens G (Inter *erasum* G 2). h) i. est cumque B 1. i) advolveret F 1. k) os suum osculumque C. D. l) *deest* C *1; *hic desinit* F 1a, *reliquis deperditis.* m) christianum B 1. C 2; et piissimum e. et c. A 2. n) asolebat B 1; solvebat C 1. G 2; s. iurare iurando D 1a. 2. 3; s. iurando G 4. o) promisit A 2; respondit B 1. p) mea fidem F 1; meam fidem *corr.* mea fide D 1, *et ita* F 4. G. 1 2. q) eis B 1. F. G; *deest* I 1. r) domum B 1. s) *ita* A 2. 3. B. D. F 1 *e corr., alii*; potue lauorem haberem *post corr.* post laborem habere A 1; poto e labores G 1. 2; post laberem C 2. G 3. 5a; post labores G 4 *et e corr.* G 2; post tales labores *e corr* G 1; post tantum laborem B. F 2; post ei laborem C 1; post eius laborem C 4b. D 1. I 1. — haberem F 1. t) *deest* C 1. u) s. agere F 1. G 1. 2. v) privaretur C. D. I 1. w) concurret F 1. x) *deest* B 1; innoeeneias F 1; innocentiam G 1. 2. 3. y) initur F 1; initi G 1. 2; consilium (consilio 4) inito G 3. 4. z) qui A 2. — ora *post suppl.* F 1. a) vitam G 1. 2. b) vinam F 1. c) *deest* A 2. d) ut — possit *des.* G 5c. e) inebriaret F 1. — posset C. D 1 *et* G 2 *e corr., alii.*

tenus multa eadem[a] nocte potatione resolutus vinoque sepultus, de[b] sua nihil salute cogitare valeret. Tunc[c] unus[d] qui de eius patris obsequio fuerat, cum[e] eidem Perctarit ferculum[f] regium adtulisset, quasi eum salutaturus sub mensam[g] caput mittens, eidem[h] secrete, quia rex eum occidere[i] disponeret[k], nuntiavit. Perctarit vero statim suo pincernae[*] praecepit, ut sibi in fiala argentea non aliud quam[l] aliquantulum aquae propinaret. Cumque hi[m] qui diversi[n] generis potiones ei a rege deferebant de verbo regis eum rogarent, ut totam fialam biberet[o], ille[p] in honorem[q] regis se totam bibere[l] promittens, parum aquae libabat de argenteo calice. Qui ministri dum haec regi[r] nuntiarent, quod ille avidissime biberet, rex laetus respondit: 'Bibat ebriosus ille; cras enim pariter eadem vina mixta cum sanguine refundet'. Perctarit vero Unulfum[s] citius ad se adscitum, de sua morte ei regis consilium nuntiavit. Qui statim ad domum suam puerum misit, ut sibi[t] lectisternia deferret[u], lectumque sibi iuxta stratum Perctarit fieri praecepit. Nec mora, rex Grimuald suos satellites direxit, qui domum, in qua Perctarit quiescebat, ne aliquo modo effugere[v] possit[w], custodire deberent. Cumque coena finita esset[x], et egressis[y] omnibus Perctarit tantum
*p. 144. et Unulfus ac vestiarius[z] Perctarit remansissent[a], *qui utique eidem[b] satis erant fideles, consilium ei[c] aperiunt[d] et obsecrant eum[e], ut, cum Perctarit fugeret[f], ipse eum[g] quamdiu possit[h] intra eodem[i] cubiculum quiescere simularet[k]. Cumque se ille[l] hoc facturum spopondisset[m], Unulfus[n] pannos

*) L 2 *addit:* quem vulgo scaffardum dicimus.

a) ad e. F 1. b) ad suam n. salutem (salute F 1) F. G. I 3; de suae animae n. s. I 1. c) Tum A *3. F 1. G 1. 2. d) u. de parasitis G 5c. e) cui F 1. f) poculum C. D. I 2. g) *ita* A 2. B 1. F 1. G 1. 2; sub *deest* G 3. 4; in m. I 3; mensa *ceteri.* h) idem F 1. G 1. i) *hic alterum cod.* G *2 *fragmentum incipit.* k) disponere F 1. l) *deest* G 2; *post suppl.* G 1. *2; nisi G 5c. m) hii A 6. B 1a. E 1. H 1. I 1. 3; *e corr.* D 1; his F. G. n) diversus F 1; diversis G 1. *2. 2. 4. o) biberent F 1. p) et i. A 2. q) honore A 6. F. G. I 3. r) regis G 1—4. — nunciaret F 1. G 1. *2. 2; r. d. h. n. F. G. — biberent F 1. s) Hunulfo ad se accito D 2. 3. t) *deest* B 1. u) afferret C. D. I 1; defferret F 1. v) effugire C *1. G 1. 3. 4; effugere *corr. ut videtur* effugire C 1. w) posset C, *alii.* x) essent F 1. y) egressi A 1. B 1. F 1, *quod fortasse recipiendum erat.* z) vestiarios A 1. F 1; vestigarius G *1. a) remansisset A 1. 2. B. b) eisdem G 1. *2. 2. c) et A 2. d) aperuit et obsecrat F *2. I 3; aperuit et obsecravit A 3. G 5c; aperuit et obsecrant B 2. 3; aperiunt et obsecrare A 5; aperuerunt et obsecrant C. D. e) *deest* C. — et cum A 1. f) fugiret C *1. D 1. F. G. g) enim G 3; *erasum* G *2. 2; *deest* F 4. G 5a. c. h) posset B 1. C, *alii.* i) *ita* A 1. 2. 5. B 1. C *1. D 1. 1a. *3a. F. G 1—4. I 3; cubiculo B 1. C *1. D 1; eundem B 1a. 2. C 1. 2. D 2. 3. E 1. F 4. G 1. I 2; eondem *corr.* eundem A 4; idem A 3. C 1. 2. 4b. D *3a. F *2. G 5a. c. k) simularent C *1. 1; quiesceret F. G; q. diceret F *2. 5. I 3, *et alia manu corr.* G 1. 4; possit, fateretur eum i. idem c. quiescere G 5a. c. l) *deest* D 3. F. G; ille se hoc C 1. 2. D 1. I 1. — *In* D 1 *corrector signo inter* ille *et* hoc *posito addit*: se fugere nequaquam posse asseveraret, illi Pertarit iuquirentibus in eodem quiescere simularet cubiculo intulerunt; qui dum *etc.*; *quod ceteri* D (10?) *receperunt.* m) promisisset A *3. n) et U. A 2.

suos[a] lectaricios et culcitram[b] ursinamque pellem supra dorsum ac cervicem Perctarit inposuit, eumque ex consilio quasi rusticanum servum extra ianuam inpellere coepit, multasque ei[c] iniurias faciens, fuste eum insuper[d] percutere desuper[e] et urguere[f] non cessabat, ita ut inpulsus atque ictus saepius ad terram corrueret. Cumque eundem Unulfum regii[g] satellites, qui ad custodiam[h] positi erant, requirerent, quid hoc esset: 'Servus iste', inquit, 'nequam lectum mihi in cubiculo ebriosi istius Perctarit statuit, qui in[i] tantum vino[k] plenus est[l], ut quasi mortuus ita cubet. Sed satis est, quod eius nunc usque amentiam secutus sum, iam deinceps in vita domni regis in domo propria manebo'. Haec[m] illi audientes et vera quae audierant esse credentes, laeti effecti sunt, et eum pariterque Perctarit, quem putabant servum et qui[n] opertum, ne agnosceretur, habebat caput, locum illis[o] dantes, abire permiserunt. Illis autem abeuntibus, vestiarius ille fidelissimus, obserato[p] diligenter ostio, remansit intrinsecus solus. Unulfus[q] vero Perctarit de muro anguli, qui est a parte Ticini[r] fluminis, per funem[s] deposuit eique quos potuit socios coniunxit. Qui, arreptis quos in[t] pastu invenerant equis, eadem nocte ad Astensem[u] properant civitatem, in qua Perctarit amici manebant et qui[v] adhuc Grimualdo rebelles extabant. Deinde quantotius Perctarit Taurinensem urbem petens, ac post claustra Italiae transgressus[w], Francorum ad[x] patriam pervenit. Sicque Deus omnipotens dispositione misericordiae et innocentem a morte eripuit et regem ex animo bona facere cupientem[y] ab offensione[z] servavit.

3. At[a] vero rex Grimoald dum Perctarit in hospitio suo quiescere putaret, ab eodem hospitio usque ad palatium suum[b] acies hominum hinc et inde adstare fecit, ut per eorum medio[c] Perctarit deduceretur, quatenus effugere[d] minime possit[e]. Cumque a rege missi venissent, qui Perctarit ad palatium evocarent[f], et ad ostium, quo[g] eum qui-

a) *deest* F. G. I 3. b) *manu Francica superscr.* b c d i G *2. c) eis F 1. G 1. 2. d) *deest* C. D. e) *erasum* G 2; *deest* G 5c. f) arguere A 2. D 1a. — cessavit A 2; accessit A 3. g) regi A 2. D 1a. E 1. G *2. 2. 3; regii *corr.* regis G 4; regis A 3. *4. 6. C 2. 4b. D 3. F *2. 5. H 1. I 2. h) c. eius A *3. i) *deest* A 2. G 3. k) vinum F 1. l) *deest* C *1. m) Haec autem illi B 1. n) quia C 1. 2. 4b. D 1a. 2. *3a. I 1. o) illi A 3. 4. B. D 1a. 2. *3a. F 5. G 3. H 5. p) observato C 1, *corr.* obserato A 3. q) Unulfum G *2. 2. r) Ticinis F 1. s) fune F 1. t) in p. *des.* H. u) Astense F 1. — p. e. in qua P. *des.* F. G (*post suppl.* F 1); Ast. am. domum manebat (manebant G 4) G 1. *2. 2. 4; Ast. civitatem am. domum pervenit G 3; Ast. urbem ubi amici eius manebant pervenerunt G 5a. c. v) quia A 2 (*corr.* qui) B 1. G; *deest* A 6; et — extabant *des.* C. D. w) transgressum A 1. x) a F 1. y) facientem C, *corr.* facere cupientem D 1. z) offensionem F 1. G 3. 4. a) Ad A 1. C *1. b) *deest* F. G. I 3; *expunctum* E 1. c) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. F. G; medium *ceteri*. d) effugire D 1. e) posset B. C, *alii*. f) revocarent F 1. g) q. e. q. p. *des.* A 3.

escere putabant[a], pulsassent, vestiarius[b] ille qui[c] introrsus erat rogabat eos dicens: 'Misericordiam[d] cum eo facite cumque paululum quiescere sinite, quia[e] adhuc de itinere lassus gravissimo somno deprimitur'. Quod cum illi adquievissent[f], hoc ipsum regi[g] nuntiaverunt, quia adhuc Perctarit gravi[h]
*p. 145. somno quiesceret. Tunc ille: 'Sic', inquit, '*hesterna sera[i] se vino opplevit, ut adhuc[k] vigilare non possit[l]'. Quibus tamen praecepit, ut mox eum excitatum ad palatium deducerent. Qui venientes ad ianuam[m] cubiculi, in quo Perctarit sperabant quiescere[n], coeperunt acrius pulsare. Tunc vestiarius ille rursum[o] eos rogare coepit, ut quasi eundem Perctarit aliquantulum adhuc dormire permitterent. Qui irati vociferantes, iam satis ebriosum illum quievisse, mox calcibus eodem[p] cubiculi ostium confringunt, ingressique Perctarit in lectulo requirunt. Quem[q] cum non invenissent, ad[r] requisita eum naturae residere, suspicati sunt. Quem cum nec ibi repperissent, vestiarium illum interrogant[s], quid de Perctarit factum fuisset. Quibus ille, fugisse eum, respondit. Quem statim capillis adprehensum, furentes eumque verberantes, ad palatium pertrahunt[t]. Eumque in regis praesentiam[u] perducentes, fugae Perctarit hunc esse conscium ideoque morte[v] dignissimum, dicunt. Quem[w] rex dimitti praecepit eumque per ordinem, qualiter Perctarit effugisset, inquisivit. Ille regi universa sicut acta fuerant retulit. Tunc rex a[x] circumstantibus requisivit dicens: 'Quid vobis de homine isto videtur, qui talia perpetravit'? Tunc omnes una voce responderunt, esse eum dignum multis suppliciis excruciatum interire. At rex: 'Per [eum[y]] qui me nasci fecit', inquit, 'dignus[z] est homo iste bene habere, qui se pro fide sui domini morti[a] tradere non recusavit'. Eumque mox inter suos vestiarios esse praecepit, ammonens eum, ut sibi eandem fidem[b] quam Perctarit[c] habuerat servaret: multa se ei commoda[d] largiturum promittens. Cumque rex requireret[e],

a) reputabant F 1. b) vestarius A 2. c) iu quo A 1. d) misericordia F 1. G 1—3. e) qui A 2. F. G. f) aq. C *1; adquiebisset F 1. g) regis F 1. h) gravissimo A 5. C. D. F 2. 4. G 2. 5a. c. I 3. i) hesterna sera *corr.* hesterno sero A 2. D 1. G 1. *2, *et ita* A 6. C 1. 2. D 3. F 5. H 5a. I 3; sera *corr.* cena G 2; serat F 1; hesternae (hesterni) diei sero G 5a. c; hesterno se v. H 1. I 1. — adeo o. D. — impl. D 3. G 1. 2; repl. G 3. k) huc A 2. l) posset B 1. m) c. i. A *3. n) quiescerent F 1. o) rursus A 2. p) *ita* A 1. 4. 5. B 1. C *1. E 1. F 1. G 1—4; eundem B 2. D. F 5. H 1; idem A 3; eiusdem A 2? 6. C 1. 2. F 4. G 5. I 1. q) *deest* G 1 (*erasum?*). 3. 4. r) ad requisita — repperissent *des.* B 2? I 3. *ed. pr.* s) interrogabaut G *2. 2. t) pertrahentes A 3. u) praesentia D 1. F 4. G 1—4. v) eum mortem A 1. w) Qui F 1. G 1—4. — rex *deest* C *1. 1. x) *deest* A 2. y) *deest* A 1. 2. 3. F. G. *post add.* B 1. D 1; per illum A 6. I 3. z) dignum G 1. *2 (*corr.* d. e. hominem illum). 2. a) morte A 3. G *2. 2. b) *deest* A 3. c) ad P. A 3 *et e corr.* G *2; cum P. *e corr.* B 1. G 1, *et ita* B 1a. G 5a; erga P. C. D. I 1. 2; q. P. h. *des.* A 2. d) quomoda *corr.* co(m)moda G 1. *2. 2. 3. 4. e) inquireret D 2. 3.

quid de Unulfum[a] factum fuisset, nuntiatum[b] est ei, quod in beati archangeli Michahelis basilicam[c] confugium fecisset. Qui mox ad eum misit, sponte promittens, quod nihil pateretur mali, tantum[d] in sua[e] fide veniret. Unulfus vero talem regis[f] promissionem audiens, mox ad[g] palatium venit[h], atque ad regis vestigia provolutus, interrogatus ab eo est, quomodo aut qualiter Perctarit evadere potuisset. At ille cum ei[i] cuncta ex ordine retulisset, rex eius[k] fidem et prudentiam conlaudans, omnes eius[l] facultates et quicquid habere poterat eidem clementer concessit.

4. Cumque post aliquot tempus rex Unulfum[m] inquireret, utrum vellet ipsis diebus cum Perctarit esse, ille iureiurando ait, prius se vellet[n] cum Perctarit mori, quam usquam alibi in summis deliciis vivere. Tunc rex[o] etiam vestiarium illum[p] requisivit dicens, utrum melius[q] ei esset secum[g] in palatium manere[r], an cum Perctarit in peregrinatione degere[s]. Qui cum ei similia sicut et[t] Unulfus respondisset, rex[u] eorum verba benigne suscipiens[v] eorumque[w] fidem conlaudans, praecepit Unulfo, ut quicquid vellet de domo sua *tolleret, pueros *p. 146.
scilicet et equos et diversam supellectilem, et ad Perctarit inlaesus properaret[x]. Pari etiam modo et vestiarium illum absolvit. Qui omnia sua secundum benignitatem regis sufficienter tollentes, cum eiusdem regis adiutorio[y] Francorum in[z] patriam ad[a] suum dilectum Perctarit sunt profecti.

5. Hac tempestate[1] Francorum exercitus[b] de Provincia egrediens, in[c] Italiam introivit. Contra quos Grimuald cum Langobardis[d] progressus, hac eos arte decepit. Fugere[e] quippe se eorum impetum simulans, castra sua simul cum tentoriis et diversis pariter referta bonis praecipueque vini optimi copia hominibus omnino[f] vacua reliquit[g]. Quo dum Francorum acies advenissent[h], existimantes Grimualdum cum

a) *ita* A 2. B 1. F 1; Hunullo C 1; Unulfo *vel* Hunulfo *ceteri.* — de *deest* A 3. b) nunt. — fecisset *in marg. post suppl.* F 1. c) *deest* G 3. d) t. ut A *3. 4. 5. B. F 1. 4. G. 1. *2. 2. 3. 5a. c. I 1. e) suam fidem I 1, *e corr.* G 4. f) regis — atque ad *des.* C *1. 1. 2. 3; prom. — atque ad *post suppl.* D 1. g) *deest* A 2. h) *deest* G 2; *post suppl.* G 1. *2 (*vocabulo ante* ad p. *eraso*); pervenit A 3. — atque *deest* G 3. i) *deest* A 1; eidem C 1. k) ei G 1. 2. l) suas A *3. m) Unulfus F 1. — requireret B 1. G. n) *ita* A 1. 2. 4. B 2. D 1. E 1. F 1. 4. G 1. *2. 2. 3. 4. *5; p. volo I 3; velle B 1, *ceteri.* o) rex *et* illum req. d. u. *post suppl.* G 1. p) ei m. A *3. q) *deest* B 1. r) *ita* A 1–5. B 1. 2. D 1. F 1; palatiumanere E 1; palatio m. *ceteri.* s) degeret F 1. t) *deest* C 1. I 1. u) rex — conlaudans *in marg. suppl.* G 1. v) *in hoc vocabulo desinit fragmentum cod.* G *2. w) utrumque F 1. G 1–4. I 3, *corr.* utriusque G 2, *et ita* F 4. G 5; eorum D 2. E 1. x) propinaret A 2; propararet F 1. y) adiutorium C *1. D 2, *corr.* adiutorio G 3; adiutorio *corr.* adiutorium F 1. z) *deest* C *1. 1. 2. a) *deest* F 1; *post add.* G 1. 2; post G 5a. c. — suum *deest* F. G. I 3; d. sibi G 5. b) exercitum A 2. B 1. F 1; *quod in archetypo fuisse videtur.* c) egr. Almanniam A 3. d) Alamannis A 3. e) Fugire F 1. G 1. 3. 4. f) *deest* A *3. g) non r. G 1—4. h) advertissent F 4. G 1—5.

1) *De tempore non constat.*

Langobardis pavore deterritos castra integra reliquisse, mox laeti effecti certatim cuncta invadunt coenamque affluentissimam instruunt. Qui dum diversis epulis multoque[a] degravati vino somnoque quievissent, Grimuald super eos post noctis medium inruens, tanta eos caede prostravit, ut vix pauci ex eis elapsi patriam valuerint reppedare[b]. Qui locus, ubi hoc gestum est proelium, Francorum usque hodie Rivus[c] appellatur, nec longe distat ab Astensis civitatulae moenibus[d].

6. His diebus Constantinus augustus, qui et Constans
663 in. est appellatus, Italiam a Langobardorum manu[e] eruere cupiens, Constantinopolim[f] egressus, per[g. 1] litoralia[h] iter habens, Athenas[i] venit, indeque mare transgressus, Tarentum applicuit. Qui tamen prius ad solitarium quendam, qui prophetiae spiritum habere dicebatur[k], adiit, studiose ab eo sciscitans[l], utrum gentem Langobardorum, quae in Italia[m] habitabat, superare[n] et optinere possit. A quo cum servus Dei spatium unius noctis expetisset, ut pro[o] hoc ipso Dominum supplicaret*, facto[p] mane ita eidem augusto respondit:
*p. 147. 'Gens Langobardorum *superari modo ab aliquo non potest,

*) *Sequentia in codd.* F 2 *2. 2a *et ed. pr. ita ampliata leguntur:* ut pro hoc ipso dominum Deum supplicaret; et ille fideliter agebat; prompto corde orationem fundens ad Dominum, dicebat: 'Domine Ihesu Christe, rex regum, lumen verax, qui misisti Spiritum sanctum in specie ignis in apostolos tuos, transmitte Spiritum sanctum consolationis tue in os meum, ut possim consilium rectum mittere hominibus istis, qui venerunt in tuo nomine ad me'. Eadem hora vise sunt ei tres persone spirituales, quarum una erat archangeli Michaelis, secunda Iohannis baptiste, tertia apostoli Petri. Tunc una ex illis dixit ad solitarium: 'Dic imperatori Constantino, talem rem habenti in corde suo dispositam: "Domini voluntas adhuc non est. Gens Langobardorum, qui in Italia habitant, superari modo ab aliquo non potest, quia regina quedam ex alia provincia veniens basilicam in honore Domini et sancti Iohannis baptiste construxit in Langobardorum finibus, et ornavit eam facultatibus honorificis; famuli et famule et reliqua sibi subiecta sunt ibi, et sacerdotes in ipso oraculo Domino fideliter serviunt, et propter hoc ipse sanctus Iohannes pro Langobardorum gente continuo intercedit. Ipsa vero gens suppliciter ac devotissime de

a) multaque A 1, *corr.* multoque G 1. 2; multique (?) *corr.* multoque F 1. b) reppedaret F 1. c) ribus F 1. G 1. 2; rivulus F 2; *erasum* G 4; *deest* I 3. d) milibus I 3; civitu lemoenibus G 3; civitate liminibus A *2; Ast. distat civitatum lemonibus A 3; Ostensi civitate moenibus C 1; civitate lem. C *1; civitatis limitibus *corr.* F 1. e) manum F 1. — eripere B 1. f) Constantinopoli A 3. — gressus A 2. g) per — transgressus *alia manu suppl.* G 4. h) litoria A 2. B 1; littora C 2; litoraria *G. Neap.* i) Atthenas F 1. k) dicebant G 1 *e corr.* 2. l) sissitas F 1; sesciscitans G 1. m) Italiam G 3. n) superaret F 1; s. ac delere et o. eos p. F 2. o) per A 2. p) facta F 1.

1) Venit Constantinus augustus de regia urbe per litoralia in Athenas et exinde Taranto. *G. pont. Vital.*

quia regina[a] quaedam ex[b] alia provincia veniens basilicam beati Iohannis baptistae in Langobardorum finibus construxit, et propter hoc ipse beatus Iohannes pro Langobardorum gente[c] continue intercedit. Veniet autem tempus, quando ipsud[d] oraculum habebitur despectui, et tunc gens ipsa peribit[e]'. Quod nos ita factum esse[f] probavimus, qui ante Langobardorum perditionem eandem beati[g] Iohannis basilicam, quae utique in loco qui Modicia dicitur est constituta, per viles personas ordinari conspeximus, ita ut indignis et adulteris non pro vitae merito, sed praemiorum datione[h], isdem[h] locus venerabilis largiretur.

7. Igitur cum, ut diximus, Constans augustus Tarentum venisset, egressus exinde[i], Beneventanorum fines invasit omnesque pene per quas venerat Langobardorum civitates cepit. Luceriam[k] quoque, opulentam Apuliae civitatem, expugnatam fortius invadens diruit, ad[l] solum usque prostravit. Agerentia[m] sane propter munitissimam loci positionem capere minime potuit. Deinde cum omni suo exercitu Beneventum circumdedit et eam vehementer expugnare coepit; ubi tunc Romuald[n], Grimualdi filius adhuc iuve-

suorum facultatibus in honore Domini et sancti Iohannis baptiste omni tempore in die nativitatis sue offert ad ipsum oraculum loco qui in Modoetia dicitur. Vere tamen tibi dicturi sumus in Domino: veniet autem tempus et dies, quando ipsum supra memoratum oraculum omnes habitatores terre huius habebunt despectui et omnes eius facultates inde expellent, et famulos ac famulas, qui ibi subiecti sunt, propter facultates eorum sepe affligent eos, et sacerdotes, qui ibi deserviunt, die ac nocte inquieti erunt nimis, et auferentur que illorum sunt. Propter hec ducetur vita illorum in amaritudine. Quando hec inchoabuntur, et vos cernetis hec fieri, certe tunc ipsa gens peribit cum omnibus que ad illos pertinent, et stabunt in improperium omnibus gentibus, que in circuitu illorum sunt". Et dixit ad eos solitarius: 'Obsecro clementiam vestram, sancti, si conversi sunt ad superiorem promissionem illorum, nunquid invenient indulgentiam'? Et dixerunt ad illum: 'Scis, que veritas dixit: "Convertimini ad me, et ego convertar ad vos". Eadem hora Zach. 1, 3.
nusquam comparuerunt. Facto autem mane, ita eidem Constantino augusto, ut supra scriptum est, per ordinem diligenter in omnibus revelavit. Tunc imperator libentissime suscepit verba eius. Quod nos ita factum *etc.*

a) reginam F 1. b) eorum A 3. c) gentem C 4b. D 1. 2. G 3. 4. — finibus C 1. — continuo A 2. d) *ita* C *1. 1. F 1. *G. Neap.*; istud A *3; ipsum *ceteri.* e) periit F 1; periet F 4. G. 1 2. f) *deest* A *3. g) sancti F 4. G; *deest* A 3. h) dationem C 1. — hisdem A *2. E 1. F 4. G 1—4. i) inde C *1. 1. k) Lucernam A 2 (*corr.* Luceriam). B 1. 1a. 2. D (1?). G 2. l) d. a s. F 1 (et *post add.*); d. ac s. A 2. B 1. G 1—3; adque ad G 3; et ad *ceteri.* m) Agerentiam A 3. 6. E 1. F 4. 5; Agrentia G 1; Agrootiam *corr.* Agentia G 2; Areneiam (?) C *1; Aritia C 1. 2. *corr. ut videtur* Acerentiam D 1, *et ita alii* D; Arentiam I 1, *corr.* Agerentiam G 5a; Acerentia *G. Neap.* n) Romoald A 1, *alii.*

nulus[a], ducatum tenebat. Qui statim ut imperatoris adventum cognovit, nutricium suum nomine Sesualdum[b] ad patrem Grimualdum trans Padum direxit, obsecrans, ut[c] quantocius veniret filioque suo ac Beneventanis, quos ipse nutrierat, potenter succurreret. Quod[d] Grimuald rex audiens, statim cum exercitu filio laturus auxilium[e] Beneventum pergere coepit. Quem plures ex Langobardis in itinere relinquentes, ad propria remearunt, dicentes, quia expoliasset palatium et iam non reversurus repeteret[f] Beneventum. Interim imperatoris exercitus Beneventum diversis machinis vehementer expu- *p. 148. gnabat, econtra* *Romuald cum Langobardis fortiter resistebat[g]. Qui quamvis cum[h] tanta multitudine congredi manu[i] ad manum propter paucitatem exercitus non auderet, frequenter tamen cum expeditis iuvenibus hostium castra inrumpens, magnas eisdem[k] inferebat undique clades. Cumque Grimuald, eius pater, iamque[l] properaret[m], eundem nutricium eius, de quo praemisimus, ad filium misit, qui[n] ei suum adventum nuntiaret. Qui cum prope Beneventum venisset, a Grecis captus imperatori delatus est. Qui[o] ab eo unde adveniret[p] requirens, ille se a Grimualdo rege venire dixit eundemque regem[q] citius adventare nuntiavit. Statimque imperator exterritus, consilium cum suis iniit, quatenus cum Romualdo[r] pacisceretur, ut[s] Neapolim possit reverti[t].

8. Acceptaque[u] obside Romualdi sororem[v], cui nomen Gisa fuit, cum eodem pacem fecit. Eius[1] vero nutricium

*) A 6 *ex vita S. Barbati c. 4 sqq. haec ampliavit*: At contra R. cum Langobardis, ut erat magnanimus et imperterritus — revoluti suos adeunt fines.

a) *ita* A 1. 2. D 1. E 1. G 1. 2. *3; iubenulus F 1; iuveculus A 3; iuvenculus C 1. 2. D 2. 3, *alii*. b) *ita* C. F. G 3. 4; Sesoaldum A 1, *alii*; Seswaldum G 1. 2. 5c; Sisoaldum D 2. c) eum ut F. G. I 2. 3. d) *novum* (VIII) *cap. inc.* A *3. e) auxilio A 2. f) repetere F 1. g) resistebat — paucitatem *in exemplari quod codd.* F. G. I 3 *secuti sunt defuerunt. In* F 1 *corrector erasis vocabulis* non auderet *et alio supplemento* (fort. metuens exercitus congredi non auderet, *ut videtur*) *expuncto, supplevit*: resistebat. Qui — non auderet; F *2 *scripsit*: et contra Romualdum c. L. f. exercitus non auderet; I 3: fortiter exerceri non auderet; F 4 *post* fortiter *inseruit*: et si palam; F 5 *legit*: fort. resistebat. Sed cum exercitum admovere non auderet; G 1. *3. 4: cum fortiter exercitus non auderet; G 3. 3a: exercitus (exercitum 3a) imperatoris demoliebatur, ita tamen ut in eos cum expeditis; G 2 *in loco raso alia manu*: cum foras exercitum producere non auderet. h) tum A 2. i) manum manu A 3. k) eis B 1. l) iam F 4. G; iamque *corr.* iamiamque D 1. F 1, *et ita ceteri* D. A 2—6. B 1. 1a. 2. F 5. H. m) propinquaret D 1 *e corr., et ita ceteri* D. H 1; propinquasset C 2. n) que F 1. o) Qui — requirens *des.* A 1. 2. p) advenisset G 3. 4; veniret A 2. 3. 4. 6. D 1a. 2. 3. E 1. F *2. 4. 5. G 5c. I 2. L 1. q) rege F 1. r) Rumualdo *hoc loco* G 1. s) et i Neapolim A 2. t) revenire F 1. u) Accepta quoque A 2. v) *ita* A 1 *e corr.*, 2—5. B 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 2. *3; soror G 3; sorore *ceteri*.

1) *Non bene sibi cohaerere Pauli narrationem, patet. Fortasse, quae de Sesualdo refert pacem praecessisse, statuendum est.*

Sesualdum[a] ad muros duci praecepit, mortem[b] eidem minatus, si aliquid Romualdo aut civibus de Grimualdi adventum[c] nuntiaret, sed potius asseveraret, eundem venire minime posse. Quod ille ita se facturum ut ei praecipiebatur promisit; sed cum prope muros advenisset, velle[d] se Romualdum videre dixit. Quo[e] cum Romuald citius[f] advenisset[g], sic ad eum locutus est: 'Constans esto, domine[h] Romuald, et habens[i] fiduciam noli turbari[k], quia tuus genitor citius tibi auxilium praebiturus aderit. Nam scias, eum hac[l] nocte iuxta Sangrum[m. 1] fluvium cum valido exercitu manere. Tantum obsecro, ut misericordiam exhibeas cum mea uxore[n] et filiis, quia gens ista perfida[o] me vivere non sinebit[p]'. Cumque hoc[q] dixisset, iussu[r] imperatoris caput eius abscisum[s] atque cum[t] belli machina quam petrariam[u] vocant* in urbem proiectum[v] est. Quod caput Romuald sibi deferri iussit idque lacrimans obsculatus est dignoque in loculo tumulari praecepit[2].

9.[w] Metuens igitur imperator subito[x] Grimualdi regis adventum, dimissa Beneventi *obsidione, Neapolim profici- *p. 149.
scitur. Cuius tamen exercitum Mitola[y] Capuanus comes iuxta fluenta[z] Caloris[3] fluminis in loco qui usque hodie Pugna dicitur vehementer adtrivit.

10.[a] Postquam vero[b] imperator Neapolim pervenit, unus ex eius[c] optimatibus, cui[d] nomen Saburrus[e] erat, ab augusto, ut fertur, viginti milia militum expetiit, seque cum

*) L 1 *add:* quam vulgo dicimus mancolam.

a) *ita hoc loco* A 1. C 1, *alii*; Sesoaldum B 1. F 1, *alii*; Sisualdum D 3. b) mortemque A 3. c) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 2. *3. *G. Neap.*; adventu A 3. C 1. D 2. 3, *alii.* d) vellet A *4; velle — advenisset *des.* F (*in marg. suppl.*). G. I 3. e) Qui A 2; Quod B 1. 2. *G. Neap.* f) *deest* B 1. 2. g) adveniret A 3. D 3. h) dome A 2; *deest* D 2. i) habes A 2. k) t. vel contristari G 5c. l) a F 1; ea G 1. m) Sangruum C 1; Sangrum *corr.* Sagrum G 1; sacrum F 4. G 3. 4. I 3. n) uxorem G 3. o) perfide A 2. p) sinebit *corr.* sinet D 1, *et ita ceteri* D. A 6. H 1; sinevit F 1. *G. Neap.*; sinit *corr.* sinet G 5a. q) *deest* G 1. 2. r) iussum F 1. s) abscissus G 3; abscisus C 1. D. — a. est A 1? D. t) *deest* D *3a. I 3. u) patriam A *3; petralia G 3; petrali G 4. v) proiectus D 1a. F 1. G 1 *c corr.* G 2. 4. I 3. — est *deest* A 1. D 3. G 2—4. w) *hoc cap. praecedenti adjungit* A 2. x) subitum A 2. B 1. D 1a. 2. 3. I 3, *alii.* — adventu F 1. y) Mitolam A 1; Mittola A 5. F 5. G 3. 4; Mitolo I 3; Mitalo A 2; Mitula D 1a; Mutula D 2; *deest* A 6. z) fluente G 1. 2. a) *hoc cap. om.* A *4. b) *deest* A 3. D 2. 3. c) eis G 2. 3. d) *deest* B 1. e) Saburus F 1.

1) *Sangro in provincia Abruzzen.* BE. 2) *Similem narrationem multo post apud Constantinum Porphyr., De adm. imp. c.* 29, *legi, Hirsch monuit, Benevent p.* 22 *n.* 2. 3) *Calore non procul a Benevento.* BE. *Ad hunc Pauli locum Camil. Peregrinius: 'Fluvium Calorem a Paulo pro Sabato dictum non dubito; quem prope Petrus diaconus in Auct. ad Ostiensem lib. IV, cap.* 16 *(SS. VII, p.* 769*) agnoscit hunc locum appellatum Pugna'.* BI. *Cf. Hirsch p.* 23.

Romualdo pugnaturum[a] victoremque spopondit. Qui cum accepto exercitu[b] ad locum cui Forinus[c, 1] nomen est advenisset ibique castra posuisset, Grimuald, qui iam Beneventum advenerat, haec audiens, contra eum proficisci voluit. Cui filius Romuald: 'Non est opus', inquit; 'sed tantum partem nobis de exercitu[b] vestro tribuite. Ego Deo favente cum eo pugnabo; et cum vicero, maior utique gloria[d] vestrae potentiae adscribetur'. Factumque est; et accepta[e] aliqua parte de patris exercitu, pariterque cum suis hominibus contra Saburrum proficiscitur. Qui priusquam bellum cum eo iniret, a quattuor partibus tubas insonare praecepit moxque super eos audenter[f] inrupit. Cumque utraeque[g] acies forti intentione pugnarent, tunc unus de regis exercitu nomine Amalongus[h], qui regium contum[*] ferre erat solitus, quendam Greculum eodem contulo[i] utrisque manibus fortiter percutiens, de sella super quam[k] equitabat sustulit eumque in aera[l] super caput suum[m] levavit. Quod[n] cernens Grecorum exercitus, mox inmenso pavore perterritus in fugam convertitur, ultimaque pernicie caesus, sibi fugiens[o] mortem, Romualdo et Langobardis victoriam peperit. Ita Saburrus, qui se imperatori suo victoriae tropeum[p] de Langobardis promiserat patrare, ad eum cum paucis remeans, ignominiam deportavit; Romuald vero, patrata de inimicis victoria[q], Beneventum triumphans reversus est patrique gaudium et cunctis securitatem, sublato hostium timore, convexit.[**]

663, Iul. 11. At vero Constans augustus cum nihil se contra Langobardos gessisse conspiceret[r], omnes saevitiae suae minas contra suos, hoc est Romanos, retorsit. Nam egressus[2] Neapolim[s], Romam perrexit. Cui sexto ab urbe miliario Vitalianus papa cum sacerdotibus et Romano populo occurrit. Qui[t] augustus cum ad beati Petri limina pervenisset, optulit

*) L 1 *add.:* quam vulgo vandum regis dicimus.
**) A 6 *multa inserit ex Vita S. Barbati:* Beatissimus vero Barbatus — migravit.

a) pugnaturus A 2. b) exercitum F 1. c) Foranus I 1. d) gloriae G 1. 2. *3. e) acceptam aliquam partem G 4. f) audieuter G 1. 2. g) utraque A *3. D 2; utreque F 1; *deest* G. — pugnaret F 1. G. h) Amalungus G 5c; Amelongus F 2. i) contu D 1a. F 1. *2. G 1. 2. *3. 3. 4; conto A 2. 5. 6. B 1. 1a. H 1. I 2. 3, *e corr.* D 1; comtum *corr.* comto E 1. k) quem A 2. B 1. F 1. G 1. 2. *3. 3. l) area A 2; aerat F 1. m) *deest* G 4. n) Quo F 1. o) fugiendo C. D. G 5c. I 1. 2. p) tropheo G 3. 4. q) victoriam C 1. F. G; *quod fortasse recipiendum erat.* r) conspicere F 1. s) a N. G 3. — Roma F 1. t) Quia F 1.

1) *Forino inter Avellino et Nocera.* 2) *Sequentia ex G. pont. Vital.:* antiquitus instituta; quae — martyrum; imperiali iussu et Grecorum avaritia; sed — luit; a suis *et alia singula verba addidit Paulus.*

ibi pallium auro textilem[a]; et manens aput Romam[b] diebus
duodecim, omnia quae fuerant antiquitus instituta ex aere
in ornamentum civitatis deposuit, in tantum ut etiam basili-
cam[c] beatae Mariae, quae aliquando pantheum vocabatur
et conditum *fuerat in honore omnium deorum, et iam ibi *p. 150.
per concessionem superiorum principum locus erat omnium
martyrum, discoperiret[d] tegulasque aereas exinde auferret[e]
easque simul cum aliis omnibus ornamentis Constantinopolim
transmitteret. Deinde reversus imperator Neapolim, itinere[f]
terreno perrexit civitatem Regium[g]. Ingressusque Siciliam
per indictionem septimam, habitavit in Syracusa[h], et tales
afflictiones inposuit[i] populo seu habitatoribus vel possesso-
ribus Calabriae, Siciliae, Africae[k] atque Sardiniae, quales 663,64.
antea numquam auditae sunt, ita ut etiam uxores[l] a maritis
vel filii[m] a parentibus separarentur. Sed[n] et alia multa et
inaudita harum regionum populi sunt perpessi, ita ut alicui
spes vitae non remaneret. Nam et vasa sacrata vel cimilia[o]
sanctarum Dei ecclesiarum imperiali iussu et[p] Grecorum
avaricia sublata sunt[q]. Mansit autem imperator in Sicilia[r]
ab indictione[s] septima usque in duodecimam; sed tandem
tantarum iniquitatum poenas luit, atque dum se in balneo
lavaret, a suis extinctus est. 668.

12. Interfecto igitur aput Siracusas Constante[t] imperatore, Mecetius[u] in Sicilia[v] regnum arripuit, sed absque orientalis exercitus voluntate[1]. Contra quem Italiae milites[w] alii per Histriam, alii per partes Campaniae, alii vero a partibus Africae et Sardiniae venientes[x] in Siracusas, eum vita privarunt. Multique[y] ex iudicibus eius detruncati Constantinopolim perducti sunt; cum quibus pariter et falsi imperatoris[2] caput est deportatum.

a) *ita* F. G 1—4. I 3, *cum G. pont.*; textile A 1, *alii*; texto C *1. D 1; textum *ceteri* C. D. I 1. — auro *deest* E 1. b) Romanos A 3. C. D. c) basilicae A 2; basilica F 1. d) discooperiat A 6. e) eas esset *post corr.* excussisset F 1. f) in it. F 1. G 1. 2; per reno *corr.* terreno G 1. 2; tirreno G 3 *e corr.* G 5c. g) Regiam A 3. D 1a. 2. 3. *3a. 4. F *2. G 5c; regnum G 2; Civium C *1; Chium C 1. 2. I 1, *corr.* Regium D 1. h) Syragusa F 1. G 1. i) in suo F 1; in suo p. — Sardiniae intulit G. I 2; exercuit in I 3. k) Affr. A 3. D *3a. 3. F *2. 4. G. H 1. I 2. 3, *et ita postea.* l) uxorem G 1—4. m) filiis B 1, *corr.* filii D 1; filius G 3; filios G 1. 2. 4. 5. n) Sed — remaneret *des.* G *5. — et *post suppl.* F 1. o) similia A 3; chimilia H 1; cimelia D 4; ci(y)mbia C 1. I 1; cyboria C 2; communia A 6. — sacrarum A 3. p) e F 1. G 1. *3; *deest* G 2. 3. q) A 6 *hoc loco inserit c.* VI, 5. *et* V, 30. r) Syciliam F 1. s) indigcionem F 1. t) Constantem imperatorem C *1. u) Meceeius B 1; Mecerius A *3; Meletius F 4. G 1. 2. *3. 4; Metentius F *2. I 3; Mecitius A *2; Mezentius A 2. D (1 *e corr.*). F 5. v) Si(y)ciliam F 1. G 1—3. w) miliae milites C 1, emiliae milites C 2; Italia ęmilię milites I 1; *inde fecit ed. Lind.* militiae milites. x) vehementer in S. irruerunt cumque C. D. I 1. — e. v. p. *des.* C 2. y) Multisque F. G. H 5; Mul i — detruncati multique C. D.

1) *Paulus G. pont. Adeod., quae exscribit, male intellexisse videtur, ubi legitur:* Mezezius, qui erat in Sicilia cum exercitu orientale, intartizavit et arripuit regnum. 2) simul et caput eiusdem intartae *G. pont.*

13.[a] Haec[1] audiens gens[b] Sarracenorum, quae iam[c] Alexandriam et Aegyptum pervaserat[d], subito cum multis navibus venientes, Siciliam invadunt, Siracusas ingrediuntur multamque stragem faciunt populorum, vix paucis evadentibus, qui per munitissima castra et iuga confugerant montium, auferentes quoque praedam nimiam et omne[e] illud quod Constans augustus a Roma abstulerat ornatum in aere et diversis speciebus; sicque Alexandriam reversi sunt.

14. Porro regis filiam[f], quam de Benevento obsidis[g] nomine sublatam diximus[2], Siciliam veniens, diem clausit extremum.

15. Hoc tempore tantae[3] pluviae[h] tantaque tonitrua fuerunt, quanta ante[i] nullus meminerat hominum, ita ut innumera hominum et animantium milia fulminibus essent
*p. 151. *perempta[k]. Eo anno legumina, quae propter pluvias colligi[l] nequiverunt, iterum renata et ad maturitatem usque perducta sunt[m].

663. 16. At[n] vero rex Grimuald, ereptis Beneventanis et eorum[o] provinciis a Grecis, ad palatium suum aput[p] Ticinum repedare disponens, Transamundum[q], qui dudum Capuae comes fuerat et[r] ei ad[s] percipiendum regnum strenuissime paruerat, data ei[t] in matrimonium sua[u] filia, Romualdi altera sorore, eum post Attonem[v], de quo superius diximus[4], aput Spoletium ductorem effecit[w], indeque Ticinum reversus est.

17.[x] Siquidem, ut superius praemiseramus[4], Grasulfo[y] Foroiulanorum duce[z] defuncto, successor ei[a] in ducato[b]

a) *hoc cap. post* 15. *collocat* A 6. b) *deest* B 1. — Sarracinorum F 1. G 1. *3. c) *deest* C. D. d) pervaserant A 1 *e corr.* G 3. 4. I 2. e) omnem F. G; illudquę *corr.* illum quem G 2, *et ita* G 5a. c. D 3. I 1; illum quod A 4. f) *ita* A 1—4. B 1. 1a. 2. F 1. G 3. 4; filia A 5. 6. C. D. F 4. G 1. 2. 5 *et e corr.* E 1. g) obsidem D 1. G 4. H 1; *in* A 1 *alia manu super* nomine *scriptum est* Gisa, *quod post* filia(m) *receperunt* A 5. C 1. 4. D 1. F *2. G 3. 4. H 1; D 1 *vero illo loco erasit et post* nomine *collocavit, et ita ceteri* D. h) pluvia A 2. i) antea A *3. 6. G; te C 1; *deest* A 6. k) *hic desinit* I 3. l) collige A 1; colligere B 1. 2. C 1. 2. 4b. D 1 (*corr.* colligi). F. G. m) *in* A 6 *sequitur V*, 13, *tunc VI*, 4. *ex Beda interpolatum*: Tempore Constantini — reperitur. n) Ad A 1. C 1. F 1. G 3. o) horum G 4; relicorum C 1; Grecorum C 2. 3. I 1. p) ap. T. *des.* A 3. q) Trasam A 2. G 4; Transem. F 1; Thras. C *1. r) et — paruerat *des.* G 5c. s) *post suppl* F 1. t) enim A 1. u) suam filiam R. alteram sororem C *1. 1. 2. D 1 (*corr. ut ed.*); alteram sororem G 1—3. v) Adtonem B 1; Tatonem A 1. D 1a. F 1. 4. G 3. 4; Tattonem D 2. G 1. 4. *5. 5c; Catonem F *2. w) efficit A 3. F. G; effectus C 1; effectus est C *1; fecit C 4. — indeque — est *des.* C. D. x) *Sequentia* — quondam Gundiperga (*V*, 40) *des.* B 1, *quaternione deperdito.* y) Grasolfo Foroiulanum F 1; Foroiulanarum G 1. z) ducem F 1. G 1. 2. a) eius C. H. I 1, *corr.* ei D 1. b) *ita* A 1. 2. 4. 5. B 2. F 1. 4. G 1. 2. 4; ducatum F 5. G 5a. H 1; ducatu A 3. 6. C. D. G 3.

1) *Haec quoque ex G. pont., sed pluribus additis vel mutatis.* 2) *C.* 8. 3) *Ex G. pont. l. l.; sed* innumera milia *Pauli sunt.* 4) *IV*, 52.

Ago datus[a], de cuius nomine usque hodie domus quaedam intra[b] Foroiuli[c] constituta domus Agonis appellatur. Quo Agone[d] mortuo, Foroiulanorum ductor Lupus efficitur. Hic Lupus in Grados[e] insulam, quae non longe ab Aquileia est, cum equestri exercitu per stratam quae antiquitus[f] per mare facta fuerat introivit, et depraedata ipsa civitate, Aquileiensis ecclesiae thesauros exinde auferens, reportavit. Huic Lupo, quando Grimuald[g] Beneventum perrexit, suum palatium commendavit.

18. Qui Lupus dum rege absente multa insolenter aput Ticinum egisset, quippe quem[h] reversurum non aestimaret: revertente rege, sciens, eidem[i] ea quae non recte gesserat displicere, Forumiuli[k] petens, contra eundem regem suae nequitiae conscius rebellavit.

19. Tum[l] Grimuald, nolens civile bellum inter Langobardos excitare, regi Avarum[m] cacano[n] mandavit, ut in Forumiuli[o] contra Lupum ducem cum exercitu veniret eumque bello[p] protereret. Quod et factum est. Nam veniente cacano cum magno exercitu, in loco qui Flovius[q] dicitur[1], sicut nobis retulerunt seniores viri qui in ipso bello fuerunt, per tres dies Lupus dux cum Foroiulanis adversus cacani exercitum[r] conflixit. Et prima[s] quidem die validum eius exercitum, paucis suis vulneratis, prostravit[t]. Secunda[u] vero die, iam aliquantis e suis vulneratis et mortuis, pari modo multos[v] ex Avaribus extinexit. Tertia vero die, iam pluribus ex suis sauciatis[w] sive peremptis, nihilominus magnum cacani exercitum delevit praedamque copiosam invasit. At vero die quarto tantam super se multitudinem conspexerunt venientem, ut vix per fugam evadere possint[x].

20. Ibi[y] itaque Lupo[z] duce perempto, reliqui qui *p. 152.
remanserant sese per castella communiunt. Avares vero per omnes eorum fines discurrentes, cuncta rapinis invadunt vel

a) d. est C 1; Agodacus G 4, *corr.* Agodictus A 6; Agodagus A 1. F 1. 4. G 1; Agoda... G 2; Adogadus A 2; Adgadus B 2. 3; Ago dux B 1a; Ago fuit *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D. H 1; datur Ago G *5. 5a; Ago est constitutus F *2. b) *deest* G 2. c) Foroiulio A 2; Foroiulii G 3. d) Ago A 1. e) Gradus D 1. F 1. G 1. 3. L; ingressus G 2. f) antecitus A 1. g) Grimualdo A 2. h) cum G 4; quia cum C. D. I 1. i) *reliqua hujus cap. des., spatio dimidiae columnae vacuo relicto* E 1. k) *ita* A 1 *hoc loco*; Forusiuli A 2; Foroiuli *vel* Foroiulii A 3. F 1, *alii.* l) Tunc C. D. F. G. H. I. m) Avarorum C *1. 1. n) cacanum G 3, *corr.* cacano D 1a. G 4. o) Foroiuli F 1. p) bellum C 1; proterreret F 1; perterreret F 4. 5. G 1—4. *5. 5a; procuteret G 5c. q) *ita* A 1—5. F 1. G 4; Fluvius *corr.* Flovius G 1; Fluvius A 6. B. C. D. F 4. G 2. 3. H 1. I 1; Fluinus A *3. r) exercitu F 1. s) *deest* G 1. t) prostr. — vuln. *des.* 1 1. 1a. a*. u) secundo v. iam G 1. 2; iam *deest* A 3. G *5. v) multis F 1. G 1. 2; *deest* G 3. w) saucitatis F 1. G 1. 2. — sive peremti sunt F 1. x) possit *eadem manu corr.* possint A 1; possit A 4. G 1—4; possent *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D, *alii.* y) Abiit A 2. z) Lupone G 2. 3. 4. — ducem F 1. G 1. 2.

1) *Fluvius Frigidus in valle Wippach provinciae Krain.* BE.

subposito igni conburunt. Qui cum per aliquot[a] dies hoc facerent, a Grimualdo eis mandatum est, ut iam a[b] devastatione quiescerent. Qui legatos ad Grimualdum mittunt, dicentes, Foroiuli se[c] minime relicturos, quam armis propriis conquisissent.

21. Tunc Grimuald necessitate[d] conpulsus exercitum quoadunare[e] coepit, quatenus Avares de suis finibus exturbaret. In medio itaque campo sua castra et[f] Avarum hospitium[g] conponens, cum exercitus[h] partem exiguam haberet[i], eosdem ipsos quos habebat diverso habitu variisque instructos armis ante oculos legatorum per dies aliquot, quasi novus iugiter exercitus adventaret, frequenter transire fecit. Avarum vero legati dum eundem ipsum[k] exercitum aliis et[l] aliis modis praeterire[m] conspiciunt, inmensam Langobardorum multitudinem[n] esse, crediderunt. Quibus Grimuald ita dixit: 'Cum omni hac[o] quam vidistis exercitus multitudine statim super cacanum inruam[p] et Avares[q], nisi de Foroiulanorum finibus velociter[r] exierint'. His visis et auditis legati Avarum cum haec suo regi nuntiassent[s], mox cum omni suo exercitu ad proprium reversus est regnum.

22. Denique Lupo[t] hoc modo ut praemisimus interempto, Arnefrit[u], eius filius, voluit in loco patris aput Foroiuli optinere ducatum. Sed metuens Grimualdi regis[v] vires, fugiit[w] ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum[1]. Qui postea cum Sclavis adveniens, quasi ducatum[x] eorum viribus resumpturus, aput Nemas castrum[2], quod non longe a[y] Foroiuli distat, inruentibus super se Foroiulanis, extinctus est.

23. Deinde ordinatus est aput Foroiuli dux Wechtari[z], qui fuit oriundus de Vincentina[a] civitate, vir benignus et

a) aliquid F 1. b) *deest* A 3; ad devastationem A 2; devastacionem F 1. c) e F; neminem se r. quos (quas C *1) a. C *1. D 1. 2. 4. I 1. d) necessitatem A 2. F 1. e) *ita* A 1. 2. F 1. G 1—4; coadunari C 4b. D *3a. G 5a. — praecepit A 3. C. D. I 1. f) *deest* D 3. 8; e. inter sua c. et G 5c. — Habarum F 1. g) hostium conspiciens *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D. H 1. h) exercitum F 1. i) habere F 1. G 1. 2; et cacanus legatos ad eum mitteret *add. ed. pr. Lind. cett.* k) per i. A *3. l) et a. *des.* C 1; aliisque A 3. m) preterito F 1. — venire F 4. G. n) multitudine F 1. o) *deest* C 1—3. I 1. — quem A 2. F 1. p) *deest* C 1, *ubi post* Avares *alia manu suppl.* inrumpimus. q) Avarum exercitum disperdam C. D. H 1. I 1. 2. r) *deest* G 2. s) nunciasset F 1. t) Luppo C 1; Lupone G 1—4. u) Arnefrid C 2. 5. F 4; Arnefried C 1; Arnefrit *corr.* Arnifret G 3; Anefrit A 2; Varnefrid G 1. 2; Warnefrit G *5. 5c; Warnefrid G 5a; Warnefridus D 2. 3. v) *deest* A 3. w) *ita* A 1. 2. 4. 5. B 2 F 1. 4. G 1—4. L 1; fugit C. D, *alii.* x) ad d. A 2. y) *deest* A 2. z) *ita* A 1. F 4. G 3. 4; Wecthari F 1. G 1. 2; Wectari A 4. 5. C 1. D 1. G *5. 5a. I 1, *postea etiam* A 2. F 1 (*semel* Wectarit); Wectarit D 3; Wectarith D 4; Vectari B 2. E 1, *nonnumquam etiam* C 1. D 1; Wictari A 2. 3. C 2. H 1, *raro etiam* A 1. a) Vicentina A 2. 4. B 2. F 4. G 3. H 1; Vincentena C *1; Vincentia A 5. D 2. G 4. 5, *corr.* Vicentina E 1; Vicentia F 5. G 1. 2; Vincentana I 1.

1) *Carnuntum vetus falso cum Sclavorum provincia Carantana conjunctum esse, vix est quod moneamus.* 2) *Nunc vicus Nimis.* BE.

populum suaviter regens. Hunc[a] cum audisset Sclavorum gens Ticinum[b] profectum esse, congregata valida multitudine, voluerunt super Foroiulanum[c] castrum inruere; et venientes castrametati sunt in loco qui Broxas[d] dicitur[1], non longe a Foroiuli. Secundum divinam autem dispositionem[e] contigit, ut dux Wechtari superiori vespere a[f] Ticino reverteretur nescientibus Sclavis[g]. Cuius comites cum ad propria, ut adsolet fieri, remeassent, ipse hoc nuntium[h] de Sclavis *audiens, cum paucis viris, hoc est[i] viginti quin- *p. 153.
que, contra eos progressus est. Quem Sclavi[k] cum tam paucis venire conspicientes, inriserunt, dicentes, patriarcham[l] contra se cum clericis adventare[m]. Qui cum ad pontem[n] Natisionis[2] fluminis, qui ibidem est ubi Sclavi residebant[o], propinquasset[p], cassidem sibi de capite auferens, vultum suum Sclavis ostendit; erat enim calvo capite. Quem dum Sclavi, quia ipse esset Wechtari, cognovissent[q], mox perturbati, Wechtari adesse clamitant[r], Deoque eos exterrente[s], plus de[t] fuga quam de proelio[u] cogitant. Tunc super eos Wechtari cum paucis quos habebat inruens, tanta eos strage prostravit[v], ut ex quinque milibus viris vix pauci qui evaderent remanerent.

24. Post hunc Wechtari Landari[w] aput Foroiuli ducatum tenuit. Quo[x] defuncto, ei Rodoald[y] in ducato[z] successit.

25. Mortuo igitur, ut dixeramus[a], Lupo[b] duce, Grimualdus rex filiam eius nomine Theuderadam[c] suo filio Romualdo, qui Beneventum regebat, in matrimonium tradidit. Ex qua inde[d] tres filios, hoc est Grimualdum, Gisulfum[e] necnon et Arichis[f], genuit.

26. Rex quoque Grimuald de omnibus illis, qui cum,

a) Hoc G. b) T. ad regem p. A *3. 3; et T. Wectari profectum esse G *5. 5c. c) Foroiulanos G 3 4; Foroiul(i)anorum C. D. F 5. I 1. d) Proxas G *5. e) dispositione G 1. 2. f) *deest* G 3. 4. g) Sclabis F 1. G 1. h) nuncio G 3. 4. 5. i) cum *add.* A 3. C. D. I 1. k) Sclavis F 1. G 1. l) patriarcha cumtra .. se F 1. m) adventaret F 1. n) ponte F 1. G 1–4. o) sedebant A *3. p) propinquassent A 2. 5. C *1. F 4. G 3. 4 5a. q) cognovisset F 1. G 1. 2. r) clamitat G 1. 2. — Deoque *e corr.* G 1. 2. s) exterrentem F 1. t) de f. *e corr.* F 1. u) consilio C. D. I 1; de *deest* G 3. v) percussit F 2a. G; p. — milibus *des.* F 1, *post suppleta*; ex q. m. v. *des.* F 4. 5. G; viris *deest* B 1. 4b. w) Landri A 3; Laudari A 5. B 2. D 1. G 1. 2. *5. 5c; Laudarit D 3; Laudarith D 4; Laudaria D 2. x) Quod F 1. G 2. y) Rodoaldi? F 1; Rodoalt D 1; Roduald G 3; Romoald A 1; Romualdus D 2. z) *ita* A 2. B 2. F 1. G 1. 2. 4. I 2; ducatu A 1. 3. 4. 5; ducatum C. D. F 5. I 1.
a) diximus A 3. 6. B. C. D. E 1. F 5. H. b) Lupone F 4. G. c) Theuderatam A 4. F 4. G 1. 2. 5a; Teuderatam G 3. 4; Teuderadam B 2; Theoderatam A 2. G *5; Theodoratam F 2. G 5c; Theoderadam A *3; Theoderam A 3. d) idem B 1a. 3. D 3; isdem D 1 *e corr., et ita alii* D; deinde G 5; *deletum* G 2; *deest* C. D 2. F 5. I 1. 2. e) et Gis. F. G. f) Arichi F 1.

1) *Bethmann de castello quodam Purgessimo prope pontem mox memoratum cogitavit; alii, quos affert, de Prosasco ad fontem Natisonis; alii de Borgo Bressana suburbio urbis Cividale.* 2) *Ponte de' Schiavi prope S. Pietro de' Schiavi.* BE.

quando Beneventum profectus fuerat, deseruerunt[a], suas[b] iniurias ultus[c] est.

27. Sed et Forum Populi, Romanorum civitatem[d], cuius cives eidem adversa[e] quaedam intulerant[f] Beneventum proficiscenti missosque[g] illius euntes et redeuntes a Benevento saepius laeserant, hoc[h] modo delevit. Quadragesimorum[i] tempore per Alpem Bardonis[1] Tusciam[k] ingressus, nescientibus omnino Romanis, in ipso sacratissimo sabbato[l] paschali super eandem[m] civitatem, ea hora qua[n] baptismum[o] fiebat, inopinate inruit, tantamque[p] occisorum stragem fecit[q], ut etiam diacones[r] ipsos[s], qui infantulos[t] baptizabant, in ipso sacro fonte perimeret[u]. Sicque eandem urbem deiecit[v], ut usque hodie paucissimi[w] in ea commaneant habitatores.

28. Erat quidem[x] Grimualdo contra Romanos non mediocre odium, pro eo quod[y] eius quondam germanos Tasonem[z] et Cacconem[a] in sua fide[b] decepissent[2]. Quam ob causam Opitergium civitatem, ubi ipsi extincti sunt, funditus destruxit eorumque qui ibi habitaverant[c] fines Foroiulanis Tarvisianisque[d] et Cenetensibus[e] divisit.

*p. 154. *29. Per haec tempora Vulgarum[f] dux Alzeco nomine, incertum quam ob causam[g], a sua gente digressus[h], Italiam pacifice introiens, cum omni sui ducatus exercitu[i] ad regem Grimuald venit[k], ei se serviturum atque in eius patria[l] habitaturum promittens. Quem ille ad Romualdum[m] filium[n] Beneventum dirigens, ut ei cum suo populo loca ad habitandum concedere deberet[o], praecepit[3]. Quos Romualdus dux[p] gratanter excipiens, eisdem spatiosa[q] ad habitandum

a) deseruaruut G 1. 2. b) sua F 1. c) *deest* D 1. d) civitate F 1; civitates G 1—4; R. cuius eiusdem civitatis cives D 2. e) adversam G 3. f) intulerunt A 1. B 2. C. D 1. F 4. G. 1 1. 2. g) missoque F 1. h) modo eos A 3. i) quadragesimae B 1a. F 4. 5. G. I 1; quadragesimali A 6; quadragesimi D 2. k) Tusciae G 3. 4. l) *deest* G 2. m) eadem G 3. n) quo C 1. 2. G 3; quem G 4. o) baptismo G 3. 4; baptismus C 2. 3. F *2. G 5c. p) tantumque F 1. q) facit F 1. r) *deest* G 5c. s) ipso F 1. t) infantulo F 1; infantibus G 1. 3. 4. u) perimereut A 5. 6. D 1. G 3; peremeret F 1; peremerunt G 4. v) delevit A *3. w) paucissimis F 1. x) quidam A 1. 2. B 2. D 1. F 1. G 2; quida (quidā?) *Pal. Ass.*; *deest* E 1. y) q. e. *post suppl.* G 1. z) Tassonem C *1. 1. 2 D 2. G 1. 2. a) Caconem A 2. C 1; Caccauem G 2. b) fidem F 1. c) *ita Paulum scripsisse vel saltim scribere voluisse putarim*; hauerant A 1; auerant A 2; aderant A 3. C. D; erant A 4; aberant B 1a. 2; habuerant F. G. I 2, *corr.* habitaverant F 1. G 1. 2, *et ita* F 2. G 5c, *sed etiam* A 5; habitaverunt A *3. E 1. d) Tharv. F 1. G 2; Tarvisiensibus C 3; *deest* G 5c. e) Cenetenensibus C 1. f) Walgarum F 2. G 3. 4; Bulgarum C *1. 2. 3; Bulgorum D 1. 2. — Alzegone A *3; Algeco A 3; Alzeo G 4. g) causa *Pal. Ass.* h) degressus *Pal. Ass.*; degessus *corr.* digressus G 3; digressus est Italiamque D *3a. 3; est *post add.* G 4. i) exercitus F. G. k) Grimo adveuit, *post superscr.* ald F 1; Gr. advenit F 4. G 1. 2; Gr. advenisse serv. G 3. 4. l) patriam F 1. G 1. 2. m) Romoald F 1, *et ita infra* n) suum *add.* C. D. H 1 I 1. o) debere G 1. 2. p) *deest* C. D G 5a. I 1. q) speciosa G 1. 2. 4; preciosa F 1.

1) *Bardi prope Parmam.* 2) *V. supra IV*, 38. 3) *Theophanes a.* 671 *(Historia miscella) rem aliter narrat.*

loca, quae usque ad illud tempus deserta erant, contribuit, scilicet Sepinum[a. 1], Bovianum et Iserniam[b] et alias cum suis territoriis civitates, ipsumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine, de[c] duce gastaldium vocitari praecepit. Qui usque hodie in his ut diximus locis habitantes, quamquam et Latine loquantur, linguae tamen[d] propriae usum[e] minime amiserunt.

30.[f] Igitur extincto, ut diximus[2], aput Siciliam Constante augusto, punitoque qui ei[g] successerat Mezetio[h] tyranno, Romanorum regnum[i] Constantinus, Constantii[k] augusti filius, suscepit regendum, Romanisque principatus est annis decem et septem. Constanti[l] sane temporibus Theodorus[m] archiepiscopus et Adrianus abbas, vir aeque[n] doctissimus, a Vitaliano papa missi in Brittaniam, plurimas[o] ecclesias Anglorum[p] doctrinae ecclesiasticae fruge[q] foecundarunt. E quibus Theodorus archiepiscopus[r] peccantium iudicia, quantis[s] scilicet annis pro unoquoque peccato quis poenitere debeat, mirabili et discreta consideratione descripsit[t]. 668.

31.[u] Insequenti post tempore mense[3] Augusto a parte orientis stella cometis[v] apparuit nimis fulgentibus radiis[w], quae post semet ipsam reversa[x] disparuit. Nec mora, gravis pestilentia ab eadem parte[y] orientis secuta, Romanum populum devastavit. His diebus Domnus[z] papa Romanae[4] ecclesiae locum qui Paradisus dicitur ante basilicam[a] beati apostoli Petri candidis et[b] magnis marmoribus mirifice stravit. 676?

32. Hac tempestate Francorum regnum aput Gallias c. 675.

a) Sepianuovianum F 1; Sepianum G. I 1. — Bevianum A *3; Ovianum G 3. 4; Hovianum G 1; Obvianum G 2. b) Hiserniam A 2; Isernia F 1. c) n. ducem egastaldium C 1. d) et t. G 1. 2. e) usu A 1. F 1. G *5; usi G 1—4. — minime *deest* B 2. f) *hoc cap. om.* A 6. g) eis A 1. h) *ita vel* Mezecio A 1—3. C 1. G; Mezotio C *1. F 1; Mec(z)entio D 2. 3, *alii.* i) *sequentia* — cui cum responsum esset (*c.* 33) *des.* G 1, *folio absciso.* k) Constantis D 3; Constantie G 3. 4. l) *ita* A 1. 2. *2. 4. F 1. G 2—4; Constantii A *4. I 1; Constantis A *3. 5. B 1a. C. D. H 1; Constanto B 2; Constantini A 3. F 5. — ante A *3. m) Theoderus A 3; Teodorus G 3; Teudorus G 4 *semel.* n) vireaque *corr.* vireque A 1; viri e(ae)que A 3. I 1; virique C 1; vereque G 2. 3. 5a; vere G 3. *5; veri G 5c. — doctissimis C 1; doctissimi G 2. I 1. o) plurima F 1. G 2. p) Angulorum A 1, *corr.* Anglorum C 1; Angularum F 1; Angelorum G 2. q) grege A 2. r) episcopus C. D. I 1. s) quanti F 1. t) describit F 4. G; consistit E 1. u) *hoc cap. antecedenti adjungit* G 5c. v) comates G 3; commetis C 1; cometes A 2. D 2. 3, *alii.* w) radii F 1. x) digressa F 4. G; diversa F 1. *2; *deest* F 5; *in Pal. Ass.* diue *legi videtur.* — disrapuit F 1. y) partem F 1. G 3. z) Domnus *corr.* Donus A 1. D 1. E 1; Donus A 2. 3. 5. D 3; Donnus B 2. C 4b; Dominus D 2; donum F 1; donis papae *corr.* Donus papa G 2; domnus Odo p. II 1. a) basilica F 1. b) et m. *des.* A 1? G; set *corr.* et magnis F 1.

1) *Sipicciano; Sergna; prope quas etiam Bovianum situm erat.* 2) *Supra V*, 6. *Quae sequuntur* — fecundarunt *ex Beda sumta.* 3) *Ex G. pont. Don.* Insequenti post tempore; cometis *et* Rom. pop. dev. *add. Paulus.* 4) Hic atrium b. Petri apostoli superiore, qui est ante ecclesia in quadriporticum, magnis marmoribus stravit. *G. pont.*

*p. 155. Dagipertus[a] regebat, cum *quo rex Grimuald pacis firmissimae foedus inierat[1]. Cuius Grimualdi vires Perctarit etiam aput Francorum patriam constitutus metuens, egressus e[b] Gallia, ad Brittaniam insulam Saxonumque regem properare disponit.

33. At vero Grimuald nono die[c] post flevotomum[d] in suo palatio constitutus, accepto arcu[e] cum[f] columbam[g] sagitta percutere nisus esset, eius brachii vena disrupta est. Cui, ut ferunt[h], medici venenata medicamina supponentes[i],
671. eum ab[k] hac funditus privarunt luce. Hic in edicto, quod[l] Rothari rex conposuerat, aliqua[m] capitula legis, quae ei utilia visa[n] sunt, adiecit[2]. Fuit autem corpore praevalidus, audacia primus[o], calvo capite, barba prominenti, non minus consilio quam viribus decoratus. Sepultum autem est corpus eius in basilica beati Ambrosii confessoris, quam dudum ipse intra Ticinensem[p] construxerat civitatem. Hic, post mortem Ariperti regis expleto iam anno uno[q] et mensibus tribus, Langobardorum regnum invasit, regnavitque ipse annis novem, relicto Garibald, filio suo, quem[r] ei Ariperti regis filia genuerat, rege adhuc puerilis aetatis. Igitur, ut dicere coeperamus, Perctarit egressus de Gallia, navem ascendit, ut ad Brittaniam[s] insulam ad regnum Saxonum[t] transmearet. Cumque iam aliquantum per[u] pelagus navigasset, vox a litore audita est inquirentis, utrum Perctarit in[v] eadem nave consisteret. Cui cum responsum esset, quod[w] Perctarit ibi esset[x], ille qui clamabat subiunxit: 'Dicite illi, revertatur in patriam suam, quia tertia die[y] est hodie, quod Grimualdus ab hac subtractus[z] est luce'. Quo[a] audito, Perctarit

a) Dagibertus B 2. F 2. 5. G 2; Dagobertus A 3. B 1a. C. D. G 4. *5. 5a. H 1. I 1. 2. b) a G 2. *5. c) non hodie A 1. 2 (odie *superscr.* h). G 2 (*eraso* h *corr.* nono die); n. d. *des.* F 1. H 1. d) flevotum A 1. 4; fleotum A 3; fleutomum G 3, *corr.* fleotomum D 1, *et ita alii* D. F 1 *e corr.* I 2; fleotemum A *3. 5; fletumum G 2; fleutumum G 3; fletomiam G *5; fleotomium D 2; flebotomum A 6. C 4. 5. D 3. F *2. 4. H 1; fleubotomum C *1. 1. 2. I 1; flebotomiam *e corr.* G 5a. e) arcum G 2. f) *post suppl.* A 1, *et ita* G 2—4. I 1; *ante* nono *collocant* A 3. C. D. I 1 *et e corr.* F 1, *ante* accepto A *3; *deest* A 2—6. B 2. E 1. F. g) columba G 2. 3. h) fertur A 3. G 3; *deest* F 5. i) superp. F 1. G 2. k) *deest* G *5. I 1; ab ha F 1; hanc *corr.* hac G 2. l) que G 2. m) aliquaque A 1. B 2. E 1. F 1. G 2; aliquoque A 2; alia quoque A *4. D *3a. 3. G 3. 4. H; aliqua quoque A 4—6. C. D 1. 2. F 1. *2. I 1. 2; alia queque G 5a; aliaque F 5. G *5. n) vise A 1. o) prius *corr. eadem manu* primus A 1; pronus F 4. G. p) Ticinense contraxerat F 1. q) *deest* F 1. r) que F 1. s) Brittania F 1. t) Saxorum A 1 *saepius.* u) post F 1? G 1. — pelagum A 2. v) in — ibi *des.* A *3. w) *pergit* G 1. x) *sequentia hujus cap. om.* A 6. y) *ita* A 1. 2. F 1. G 1; dies *ceteri.* — est — reversus *des.* E 1. z) substractus A 2. a) Quod F 1.

1) *Hic Pauli locus Mabillonio in praefatione partis primae saeculi quarti Benedictini lucem praebuit ad investigandam Dagoberti II. restitutionem in Austrasiae regnum, ob quam scriptores ferme omnes rerum Francicarum maxime laborant. Negant alii Paulo fidem, et pro Dagoberto Clotharium III. vel Childericum reponunt, pluribus innixi argumentis.* BI. 2) *LL. IV, p.* 91.

statim post se reversus est, veniensque ad litus, invenire personam non potuit[a], quae[b] ei de Grimualdi morte nuntiavit; unde arbitratus est, non hunc hominem, sed divinum nuntium fuisse. Exindeque[c] ad patriam tendens, cum ad claustra Italiae venisset, iam ibi omnia obsequia palatina omnemque[d] regiam dignitatem cum magna Langobardorum multitudine[e] praeparatam, se[f] repperit expectari[g]. Itaque Ticinum reversus, exturbato Garibaldo[h] puerulo a regno, ab universis Langobardis mense tertio post mortem Grimualdi in regnum levatus est. Erat autem vir pius, fide catholicus, 672.
iustitiae tenax pauperumque largissimus nutritor. Qui statim Beneventum misit exindeque[i] Rodelindam[k] suam coniugem et Cunincpertum[l] filium suum[m] revocavit.

*34. Qui[n] ut regni iura suscepit, in loco illo qui a parte *p. 156.
fluminis Ticini est[o], unde ipse olim fugerat, monasterium quod Novum appellatur Domino[p] et liberatori suo in honore[q] sanctae virginis et martyris[r] Agathae[s] construxit[1]. In quo multas virgines adgregavit rebusque et[t] diversis pariter eundem locum ornamentis ditavit. Regina vero[u] eius Rodelinda basilicam sanctae[v] Dei genitricis extra muros eiusdem civitatis Ticinensis, quae Ad perticas appellatur, opere mirabili condidit ornamentisque mirificis decoravit. Ad perticas autem[w] locus ipse[x] ideo dicitur, quia ibi olim perticae, id est trabes, erectae steterant, quae ob hanc causam iuxta morem Langobardorum poni solebant: si[y] quis enim in aliquam[z] partem aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei eius intra sepulchra[a] sua perticam figebant, in cuius summitate columbam ex ligno factam ponebant, quae illuc versa esset[b], ubi[c] illorum dilectus obisset, scilicet ut sciri possit[d], in quam[e] partem his qui defunctus fuerat quiesceret.

35. Igitur Perctarit, cum solus per annos septem regnasset,

a) poterat A *3. b) qui F. G. c) que *deest* A 2. d) omneque G 1. 2. e) multitudinem C 1. 2. G 3. 4. f) esse C. H 5a. I 1. 2; *erasum* D 1; *deest* D 1a. 2. *3a. 3. 4. F 5. H 1. g) expectare A 2. D (1 *e corr.*); expertari F 1. 4; perctari G 3; r. Exiude Perctari(th) Ticinum C. I 1; Exinde itaque Bertaridus Tic. *ed. Lind. cett.* h) Grimbaldo F 1; exturbaldo p. G 2. — puero C *1. 1. G 1. i) que *deest* F. G. H. I 2; et exinde *e corr.* G 2, *et ita* G 5. k) Rodol. G 1. 2. — suam *deest* F. G 2. 3. l) *ita* A 1? F 1; Cunibertum D 3; Chunibertum D 2. m) *deest* A 2. *3. n) Que F 1. o) *deest* G 1. 2. p) *deest* G 3. q) honorem A 3. 5. C 1. F 1. G 1. 3. 4. — in — coustruxit *des.* A 4. r) martyrae A 1. C *1; Mariae C 1; virg. Mariae et m. A. G 5c. s) Agathis A *3. t) *deest* C. I 1. u) uxor *post add.* F 1. v) *deest* G. w) *deest* G 3. x) iste F 1. y) Si — ponebant *in marg. post suppl.* F 1, *des.* F 5. z) aliqua parte D 3. F 1 *in suppl.* a) sepulchrum A 1; sepulturam suam G 5. b) esse F 1. c) ubi — possit *des.* D 1a. d) posset B 1a. G 3—5. I 1. 2, *alii*; possent F *2. e) qua parte D 3.

1) *Ticinensium rerum scriptores ob eam causam s. virgini Agathae sacrum hoc templum a Bertarido constructum ferunt, quod nocte praecedente festum ejusdem s. virginis per civitatis moenia e regione amnis demissus Grimoaldi furorem declinaverit.* BI.

680. octavo iam anno Cunincpert[a] filium suum in regno[b] consortem adscivit, cum[c] quo pariter per decem annos regnavit.

36. Cumque in magna pace degerent et ex omni parte in circuitu tranquillitatem haberent, surrexit contra eos filius iniquitatis Alahis[d] nomine, per quem in regno Langobardorum, perturbata pace[e], maximae populorum factae sunt strages. Hic dum dux[f] esset in Tredentina[g] civitate, cum comite Baioariorum[h], quem illi gravionem dicunt, qui Bauzanum[i] et reliqua castella regebat, conflixit eumque mirifice superavit. Qua de causa elatus, etiam contra regem suum Perctarit manum levavit atque se[k] intra Tredentinum[l] castellum rebellans communivit. Contra quem rex Perctarit progressus, cum eum[m] extrinsecus obsideret, inopinate subito Alahis cum suis civitate[n] egressus, regis castra protrivit regemque ipsum fugam petere[o] conpulit. Qui tamen postmodum, faciente[p] Cunincperto, regis filio, qui eum iam olim diligebat, in regis Perctarit gratiam reversus est. Qui rex cum eum interficere aliquotiens vellet[q], Cunincpertus, eius filius, hoc fieri semper proibuit, reputans eum de reliquo fidelem existere; nec destitit[r] patrem optinere, quin etiam ei ducatum Brexiae[s] contribueret: reclamante saepius patre[t], quod in suam hoc Cunincpert perniciem faceret, qui hosti suo ad regnandum vires praeberet. Brexiana denique[u] civitas magnam[v] semper nobilium Langobardorum multitudinem habuit, quorum auxilio metuebat Perctarit Alahis potentiorem fore[w]. His diebus rex Perctarit in civitate Ticinensi portam[x] contiguam palatio, quae et Palatiensis[y] dicitur, opere[z] mirifico construxit.

*p. 157. *37. Qui cum decem et octo annos[a], et primum solus et post[b] cum filio[c], regnum tenuisset[1], ab hac luce subtractus

a) *ita* A 1. 3. F. G; Cunipert A 2; Cunincpertum C 1; *cf. p.* 179 *n.* u *et* x. b) regnum A 1. D 3. c) cum — regnavit *et sequens cap. om.* A *4. d) Halahis *hoc loco* A 1. F 1, *postea* Alahis; Halachis C 1. D 1. E 1; Halais A 2; Alais A 6; Alachis D 1. G 2, *alii plerumque.* e) *deest* A 1; *quae sequuntur* — tantorum beneficiorum (*c.* 38) *des.* G 1, *folio exciso.* f) *deest* C 1. g) *ita* A 1. 4. D 1. F 1. G 2. 4; Trad. A 2; Trid. *ceteri.* — civitatem G 2. h) com commite Baldariorum G 2. i) Pauzanum C. D; Baptizanum G 3. 4. k) intra se F 1. G 2. l) *ita* A 2. F 1. G 2. — castrum A *3. 3. m) eo G 3. 4. n) civitatem C 1. G *5. I 1 (*ubi* ingressus); de c. e. D 3. o) peteret A 1. p) *deest* G 2. q) voluisset I 1. r) desistit A 1. — apud patrem A 3, *e corr.* D 1. F 1, *et ita ceteri* D. G 5a. c. I 2; a patre o. A *3. s) apud Brexias ei d. A 3. t) patrem quę G 2. u) vero D 2. 3. v) magna A 1. G 3. I 2. w) forem F 1. x) *in cod.* G 2 *hoc loco folio desinente, sequens valde est mutilatum; post quod plura prorsus exciderunt usque ad VI,* 6; G 2a *haec exscripsit, priora vero* — exosos habebat (*V,* 38) *omisit.* y) Palatinensis C 1—3. D 1. 2. I 1; Patilensis D *3a. 3 (*in marg.*: vel Palatensis). 4; Platinensis F 2; Placiensis F *2; que ad Palatiensis A 2; q. ad Palanensis A 6. z) *deest* A 3. a) *ita* A 1; annis F 1, *ceteri.* b) postmodum A *3. c) f. suo D 2. 3.

1) *Non est sibi constans Paulus in Bertaridi regis annis enumerandis; antecedenti quippe cap.* 35. *decem et septem tribuit, hic decem et octo.* BI.

est, corpusque illius iuxta basilicam domini Salvatoris, quam 688? Aripert, eius[a] genitor, construxerat, sepultum est. Fuit autem statura[b] decens, corpore pleno, mitis per omnia et suavis. At vero Cunincpert rex Hermelinda[c] ex[d] Saxonum Anglorum genere duxit uxorem. Quae[e] cum in balneo Theodotem[f], puellam ex nobilissimo Romanorum genere ortam[g], eleganti corpore et[h] flavis prolixisque capillis pene usque[i] ad pedes decoratam vidisset, eius pulchritudinem suo[k] viro Cuninceperto regi laudavit. Qui ab uxore[l] hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellae exarsit amorem[m]; nec mora, venatum[n] in silvam[o] quam Urbem[p] appellant perrexit secumque[q] suam coniugem[r] Hermelindam venire praecepit. Qui exinde noctu egrediens, Ticinum venit, et ad[s] se Theodotem puellam venire faciens, cum ea[t] concubuit. Quam tamen postea in monasterium, quod de[u] illius nomine intra[v] Ticinum appellatum est[1], misit.

38. Alahis vero iam dudum conceptam iniquitatem parturiens, adnitentibus Aldone et Grausone[w] Brexianis civibus, sed et aliis multis ex Langobardis, oblitus tantorum[x] beneficiorum quae in eum rex Cunincpert inpenderat, oblitus etiam iusiurandum quo[y] ei se fidelissimum esse spoponderat, cum Cunincpert abesset[z], regnum eius et palatium intra Ticinum positum invasit. Quod Cunincpert ubi erat audiens, statim[a] ad insulam, quae intra lacum Larium[b] non longe a Como[c] est, confugit ibique se[d] fortiter communivit. Facta est autem magna tribulatio omnibus qui eum diligebant, et maxime sacerdotibus et clericis, quos omnes Alahis[e] exosos habebat. Erat autem eo tempore Ticinensis ecclesiae episcopus vir Domini Damianus, sanctitate praecipuus, liberalibus artibus sufficienter instructus. Is cum Alahis palatium invasisse respiceret, ne[f] quid ab eo ipse vel sua[g] ecclesia adversi[h]

a) *deest* F 1 (*post* gen. *suppl.*). G 2. 3. b) staturam decem F 1. c) *ita* A 1; Ermelinda G 2; Hermelindam A 2. C. D. F. G 4; Hermilendam A 4; Ermelindam B 2; Hermelendam E 1; Hermizindam (*postea* Hermil.) A 3. d) et A 1. — Sasonum C *1; exasonum Angulorum (*corr.* Anglorum) C 1. e) *reliqua usque ad finem libri om.* A *4. f) Theodotam C 1. 2. G 5c. I 1; Teudoten G 3; Teudotam G *5. g) orta G 2; ornatam C 1—3. I 1, *corr.* ortam D 1. — el. c. *des.* G 4; el. — vidisset *in marg. suppl.* D 1. h) *deest* F 1 (*post suppl.*). G 2. i) u. ad *des.* G 2. k) *deest* F 1. G 2—4. — viro *deest* G 4. l) uxorem C 1. — hoc *deest* G 3. m) amore G 2. n) *deest* A 3. o) silva A 3. G 2. 3. p) Urbam G *5. q) secumque — praecepit *des.* D. r) sua coniuge G 3. s) a G 2. t) h(a)ec F 1. G 2. 3. *5; hac G 4. u) quod illius nomen F 1; q. illius nomine G 2. v) i. T. *des.* G. w) Grasone A 1, *corr.* Grausone D 1; Gausone A 2; Grausonem F 1. x) tantorum — inpenderat *des.* G *5; *hoc loco pergit* G 1. y) quod A 2. 3. B 2. F. G. z) abesset — Quod *des.* C 1. a) *deest* C. D. b) Largium G 4. c) Quomo F 1; Cumo F 4. G 1—4. I 1. L 1; Cuma G 5a. c; Cumor G *5; Commacina D 3; domo H 1. d) f. se A *3. e) Alihis G 1; aliis *corr.* alii G 2. — e. habebant G 1. 2. f) nec A 1. 2. 4. 5. 6. F 1. 4. G 1. 3. 4; *quod in archetypo fuisse putarim.* — quod A 2. g) suę ecclesię A 2. h) *deest* G.

1) *Monasterium s. Mariae Theodotis, vulgo nunc della Posterla.* BI.

perpeteretur[a], Thomam[b] diaconem suum[c], sapientem scilicet et religiosum virum, ad eum misit perque eum[d] eidem Alahis benedictionem[1] sanctae suae ecclesiae transmisit. Nuntiatum est Alahis, Thomam diaconem ante fores adstare[e] benedictionemque ab episcopo[f] detulisse[e]. Tunc Alahis, *p. 158. qui, ut diximus, *omnes clericos[g] odio habebat, ita inquit ad suos: 'Ite, dicite illi, si munda femoralia habet, intret; sin autem aliter, foris contineat pedem'. Thomas vero cum hos sermones audisset, ita respondit: 'Nuntiate ei, quia munda femoralia habeo, quippe qui ea[h] hodie lota indutus sum'. Cui Alahis ita[i] iterato mandavit: 'Ego non dico de[k] femoralibus, sed de his quae intra femoralia habentur[l]'. Ad haec Thomas ita respondit: 'Ite, dicite illi: Deus solus potest[m] in me in[n] his causis reprehensionem[o] invenire; nam ille nullatenus potest'. Cumque eundem diaconem Alahis ad se ingredi fecisset[p], aspere[q] satis et obiurgando[r] cum eo locutus est. Tunc omnes clericos et sacerdotes pavor et odium tyranni[r*] invasit, aestimantium[s] se eius feritatem[t] tolerare omnino non posse. Coeperuntque tanto[u] amplius Cunincpertum desiderare, quanto pervasorem regni superbum execrationi[v] haberent. Sed non diutius feritas[w] et cruda barbaries pervasum regnum optinuit.

39. Denique eum die quadam solidos super mensam numeraret, unus ei tremisses[x] de eadem[y] mensa cecidit, quem filius Aldonis adhuc puerulus de terra colligens, eidem Alahis[z] reddidit. Ad quem[a] Alahis, sperans puerulum parum intellegere[b], ita locutus est: 'Multos ex his genitor tuus habet, quos[c] mihi in proximo, si Deus voluerit, daturus est'. Qui puer cum vespere domum ad patrem regressus esset,

a) perpetiretur A 2. 4. 5. F 1. *2; perpateretur A 6. G 1—3; perpetretur A 3. I 2; pateretur B. C. D. E 1. F 4. 5. G *5. L 1. b) Thomas ... *corr.* Thomasum F 1. — autem *add.* G 1—4. c) suo G 3. 4. d) p. quem (que A 1?) eum A 1. 2. 4. B 2. E 1 (*post del.*). F 2; perque eum eum eidem A 3; per quem eidem C. D. F 1. G. H. I. — idem B 2. e) adstaret — detulisset F 1. G 1. 2. f) b. quam ab ep. acceperat C. D. I 1. g) cleros A 1. h) quia ea A 5. 6. B 2; quia h. C. D. E. F. G 1—4. H. I; quae G 5. I 2. i) *deest* F. G; ite iterato et dicite illi quia ego C, *corr.* mandavit ite dicite illi quia ego D 1, *et ita ceteri* D; Al. respondit I 1. 2; r. dicite ei quia ego I 1. 1c. k) *post suppl.* G 1. 2. l) habet G 3a; sunt I 1. m) poteus G 1. 2. n) *deest* F 1. G 1—4; *post suppl.* de F 1. G 2, *et ita* F 4. G 5. o) reprehensionis A 1. p) fuisset A 2. F 1. q) aspera C *1. 1. r) obiurgandum G 1—3; obiurganda I 1. r*) tyrranni A 1. s) estimantes A 6. F *2. G 5a. H 1. I 2. — fraternitatem t. G 5e. t) veritatem F 1. G 1. u) *deest* C 1. 2. 4. v) execratione C. D. E 1. G 2. 3. — habere D 3. G; habentur C 1. w) feritu A 3; ferita sed G 1—4. — barbarius G 3a. 4; *sequentia* — faceret quod Cunincpert (*c.* 41) *des.* D 1a, *foliis duobus deperditis.* x) tremissus A *3. 5. C 1. D 1. 2. *3a. I 1; tremissis D 3, *alii.* y) *deest* G 3a; t. dem m. C 1. z) Al. r. A. q. *des.* C 1. F 5. a) Adque A 1. 2. F 1; Atque G 1—4, *corr.* Ad quem F 4. b) intellegerent F 1. c) quod A 1. 2. C 1. 2. D 1. F 1; multa ... quod C *1. 1; multum ... quod C 2; multo ... quod G 1. 2, *et ita in archetypo fuisse putarim.*

1) *Sive eulogiam, scilicet panem benedictum.* BE.

eum suus genitor requisivit, si[a] quid ei[b] illo die rex locutus fuisset, ille patri omnia ut facta fuerant et quid[c] sibi rex dixerat nuntiavit. Audiens[d] haec Aldo vehementer pertimuit, fratremque[e] suum Grausonem adscitum[e], ei omnia quae rex maligne locutus fuerat nuntiavit. Qui mox cum amicis et his quibus credere poterant consilium ineunt[f], qualiter Alahis tyrannum regno[g] privarent, priusquam ipse eis[h] aliquam laesionem facere possit[i]. Qui maturius ad palatium profecti, ita Alahis dixerunt[k]: 'Quid dignaris in civitate residere? Ecce[l] omnis civitas et universus populus tibi fidelis existit[m], et ebriosus ille Cunincpert ita dissolutus est, ut iam ultra nullas[n] possit habere vires. Egredere et vade in venationem et[o] exerce te cum iuvenibus[p] tuis, nos autem cum reliquis fidelibus tuis defendimus[q] tibi hanc civitatem. Sed et[r] ita tibi repromittimus[s], ut in proximo inimici tui Cunincperti caput adferamus[t]'. Qui eorum verbis[u] persuasus, civitatem[v] egressus atque ad[w] Urbem vastissimam silvam profectus est ibique se[x] iocis et venationibus exercere coepit. *Aldo *p. 159. vero et Grauso euntes ad lacum Comacinum[y] ingressique navem, ad Cunincpertum profecti sunt. Ad[z] quem venientes, eius pedibus provoluti[a], se contra eum nequiter egisse professi sunt[b], eique, quid Alahis malitiose contra eos locutus fuerit[c], vel quale ipsi ad eius perditionem[d] consilium eidem dederint[e], nuntiarunt[f]. Quid plura? Fleverunt pariter et inter se sacramenta dederunt[g], diem statuentes[h], in quo Cunincpert veniret, ut ipsi ei civitatem Ticinensem contraderent. Quod[i] et factum est. Nam die[k] statuto Cunincpert Ticinum adveniens, ab eis libentissime susceptus palatium suum ingressus est. Tunc omnes cives, et praecipue episcopus[l], sacerdotes quoque et clerus[m], iuvenes et senes, certatim ad eum con-

a) *deest* G. b) *deest* G 1—4. c) qui F 1; qu(a)e F 4. G. d) Audiens — pertimuit F 1 *eadem manu in loco raso*; Audiens — nuntiavit *des.* G 5c. e) que *deest* F 1; fratreque suo Grausone adscito D 3; atsitum G 1. 2. f) iniunt A 3—6. B 1a. 2. F 1 *e corr.* G 3a; inierunt C. D. I 1. g) regnum C 1. F 1. h) ei G 1. 3a. 4; *deest* G 2. i) posset C 2. 3, *alii.* k) dicunt *post suppl.* G 2. l) h(a)ec F. G (*deest* F *2. G 5c). m) existat A 1; existunt A 6; extitit G 3a. n) nulla A 2. F 1; nullus G 1. 2. o) *deest* F 1. G 1. 3a. 4, *post suppl.* G 2. — exercere c. A 1 *e corr.* E 1. G 3. 4. p) iuvenalibus G 3a. q) defendemus C. D 1 *e corr., et ita ceteri* D. F *2. 4. 5. I 1. 2. r) *deest* F. G 1—4 (*post suppl.* G 1). s) prom. A *3. t) afferamus A 6. B 2. F 1; afferemus A 4. G *5. I 2; efferamus G 5c; offeramus C 2. I 1; auferamus C *1. 1. 4b. D 1. F 4. G 1—4. *5. H 1. u) verbum F 1; verba G 1. 2; in e. verba G 3a. v) civitate G 3a. w) *deest* F 1; ab urbe ad v. G 3a. x) *deest* G 1. 2 (*post* ven. *suppl.* G 2). y) Comacimum G 2; Comacianum I 1; Commacinum F 4; Commacinam D 2—4; Cumacinum F 3; Cumatitinum G *5; Macinum G 4. z) At G 1; Atque G 4. a) provolutus F 1. b) professis G 1. 2. c) fuerat C 1. 2. 4b. D 1. F *2. 5. G. H 1. I 2. d) perditione A 2; perditionis G 3a. e) dederunt A 1. 2. C. D. G 2. f) nuntiaverunt C. D. I 1; nuntiaret quę G 2. g) deduxerunt C *1. 1. h) statuens G 1—4. i) Quo F 1; Que G 2. k) Nave s. F 1. l) episcopus *corr.* episcopi A 1, *et ita* C 1. G. I 1; episcopis F 1; episcopos A 2. m) clerici C. D. F *2. H 1. I 1. L 1; clericos A 5.

currentes, omnesque eum cum[a] lacrimis amplexantes, Deo gratias de eius reversione, inaestimabili gaudio repleti[b], conclamabant; quos ille omnes prout potuit osculatus[c] est. Nuntius subito ad[d] Alahis pervenit, adimplesse Aldonem[e] et Grausonem quod[f] ei promiserant: et caput Cuninceperti attulisse[g], et non solum caput, sed et totum corpus, eumque adfirmans in palatio[h] consedere. Quod ille audiens, animo consternatus est, multaque[i] contra Aldonem[k] et Grausonem furibundus et frendens comminans, exinde egressus, per[l] Placentiam[m] ad Austriam[n] rediit[1] singulasque civitates partim blanditiis[o] partim viribus sibi socios[p] adscivit. Nam[q] Vincentiam veniens, contra eum eius[r] cives egressi, bellum paraverunt; sed mox victi, eius socii effecti sunt. Inde exiens, Tarvisium[s] pervasit, pari modo etiam et reliquas civitates. Cumque[t] contra eum Cunincepert exercitum colligeret, et Foroiulani in eius auxilium iuxta fidelitatem[u] suam vellent proficisci: ipse Alahis ad pontem Liquentiae[v] fluminis[2], quod a[w] Foroiuli quadraginta et octo milibus distat et est in itinere Ticinum pergentibus, in silvam[x] quae Capulanus[y] dicitur latens[z], cum Foroiulanorum exercitus[a] sparsim veniret, omnes eos, sicut veniebant, iurare sibi conpulit, diligenter cavens, ne aliquis ex his retro reversus venientibus hoc aliis nuntiaret[b]; sicque omnes a Foroiuli venientes eius sunt sacramentis adstricti. Quid plura? Cum omni Alahis Austria[c], econtra Cunincepert cum suis venientes[d], in campo cui Coronate nomen est[e, 3] castra posuere[f].

40. Ad[g] quem Cunincepert nuntium misit, mandans ei, ut cum[h] eo singulare certamen iniret, nec opus esset utro-
*p. 160. rumque exercitum[i] fatigare. Ad[k] quae verba Alahis *minime

a) *deest* F 1. G 1—4. b) *deest* F. G. c) o. et consolatus *ed. pr.*; consolans o. G 5c? *ed. Lind. cett.* d) *deest* C 1. e) Aldone et Grausone F 1. G 1. 2. f) quod — Grausonem *des.* G 2. 2a. — ei *deest* F. G. g) attulisset F 1. h) palacium G 1. 4. i) m. ei c. C *1. 1. k) c. Aldone et Grausone F 1; contra *deest* G; Aldone et Grausoni G 3a; Aldoni et Grausoni G 4. l) super C *1. 1. m) Placencia F 1. n) Histriam *e corr.* A 1. o) parti blanditi parti F 1; partem bl. G 1. 2. p) *ita* A 1. B 2. C 1. H 1. I 1; socias A *2. 2. 3. 4. 5. C. D 2. 4. 5. F 1 (*corr.* socians); socians A 6. F 4. G 1. 2. 3a. 5a; sociens *corr.* socians G 4. q) Nam et G. I 1. — Vicentiam C *1. F. G. r) ei F 1. s) Tarvisinum C 1. t) Cumque *deest* F 1 (*post suppl.*); Etiam dum e (de G 2. 5c; et G 3a) reliquis civitatibus contra G. u) fidelitate sua F 1. v) Loquentiae G 3a; Liquetiae G 5c. w) ad A 2. F 1; quae a G 2. — Foroiulani C *1. 1. x) silva D; p. insula A 3. y) Copulanus F 4. G 1—4. *5. 5a; Copulatus G 5c; Caspulanus L 1. z) *deest* C *1. 1. a) exercitu sparsi A 2; exparsim F 1. G 1. 2. b) nunciare F 1. G 1. 2. c) Austrie contra *corr.* Histrie c. A 1; austeritate c. C 1. 2. I 1; contra G 3a. 4. d) veniens C 2. I 1; veniente G 3a. 4. — campum G 3a. e) C. dicitur A 3. f) *ita* A 3—5. E. F. G (posuit G 3a); posuerunt *ceteri.* g) At F 1. G 1. 2. h) c. eo *des.* A 3. i) exercitu A 2. F 1. — fatigaret F 1; fatigari D 3. I 1. k) At qu(a)e F 1. G 1. 2.

1) *Austria in Liudprandi legibus saepius nominatur; v. LL. IV, Ind. p.* 667 *s. v.* 2) *Livenza.* 3) *Kornate ad Adduam; cf. c.* 41. *et Lupi I, p.* 359.

consensit. Cui cum unus e suis, genere Tuscus[a], ei persuaderet, virum bellicosum fortemque eum appellans, ut contra Cunincpertum audenter[b] exiret, Alahis ad haec verba respondit: 'Cunincpert, quamvis ebriosus sit et stupidi[c] cordis, tamen satis est audax et mirae fortitudinis. Nam tempore patris eius quando nos erabamus[d] iuvenculi, habebantur in palatio berbices[e] mirae magnitudinis, quos ille supra dorsum eorum lanam adprehendens, extenso eos[f] brachio a terra levabat; quod quidem[g] ego facere non poteram'. Haec ille Tuscus audiens, dixit ad eum: 'Si tu cum[h] Cuninceperto pugnam inire singulari[i] certamine non audes, me iam in tuo adiutorio socium non habebis'. Et haec dicens, proripuit se et statim ad Cunincpertum confugiit[k] et haec ipsa illi[l] nuntiavit. Convenerunt[m] itaque, ut diximus, utraeque acies in campo[n] Coronate. Cumque iam prope essent[o], ut se coniungere[p] deberent, Seno diaconus Ticinensis ecclesiae, qui custus[q] erat basilicae beati Iohannis baptistae, quae intra eadem[r] sita est civitatem, quam quondam Gundiperga regina construxerat, cum nimium diligeret[s] regem et[t] metueret, ne[u] rex in bello periret, ait ad regem: 'Domine rex, omnis vita nostra in tua salute consistit; si tu in bello perieris, omnes nos iste tyrannus[v] Alahis per diversa supplicia[w] extinguet. Placeat itaque tibi consilium meum. Da mihi apparatum armorum tuorum, et ego vadam[x] et pugnabo cum isto tyranno. Si ego obiero[y], tu recuperabis causam tuam; si vero vicero, maior tibi, quia per[z] servum viceris, gloria adscribetur'. Cumque rex hoc se facturum esse[a] denegaret, coeperunt eum[b] pauci qui aderant eius fideles cum lacrimis deposcere, ut ad ea quae diaconus dixerat adsensum praeberet. Victus tandem, ut erat pii cordis, eorum precibus et lacrimis, loricam suam, galeam atque ocreas et cetera arma diacono praebuit in suaque[c] persona eum ad proelium direxit. Erat enim ipse diaconus eiusdem staturae et habitus, ita ut, cum fuisset

a) Tuscius A 2. b) audienter G 1. c) tepidi C 1; trepidi C 2. I 1. d) eravamus *corr.* erabamus A 1, *et ita* A *2. 2. 4. B 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1—4. e) verveces D 2. *3a. 3. 4. F 4. G 5a. c. I 1. 2, *e corr.* A 6 G 2. 3a. f) *ita* A *2. *3. 3. 4. 5 F 5; eo A 1. 2. B 1a 2. C 1. D 1. F 1. I 2; cum F 4. G, uno H 1; suo H 5a; *deest* C 4b. F *2. g) *deest* A *3? C. D. h) *deest* G 2. i) singulare F 1. k) *ita* A 1. 2. 4. 6. E 1. F 1. 4. G 1. 2. 3a. H 1; confugit A 3. C. D. I 1, *alii.* l) *deest* C. D. m) Convenerunt — Coronate *des.* D. n) campum G 3a. 5c. o) esset A 1. 2. B 1a. F 1. G; *sed cf. sequens cap.* p) coniugere G 1. 2. q) *ita* A 1. F 1. — erat *post suppl.* F 1. r) *ita* G 1. 2; eadem — civitate A 2. F 1; eandem *ceteri.* s) diligenter et r. F 1. G. t) et — regem *des.* C 4. 5. u) nec A 1. 2. F 1. G 1. 2; *cf.* V, 38. v) tyrrannus A 1. w) tormonta A 3. — extingue F 1. x) vado F 1. y) ibiero *corr.* obiero A 1. F 1 (*ubi post add.* ibi); abiero C 1. 2 (*in marg.* al. interiero), *corr.* ob. D 1; abigero G *5 z) per *deest* F 1; q. servo F 4. G 1—4; s. tuum C. D. I 1. a) *deest* B 1, *qui haec continet*; esset F 1. b) *deest* B 1a. 2. F. G. — p. que F 1. c) suamque (suam G 3a) personam G 3a. 4.

de tentorio armatus egressus, rex Cunincpert ab omnibus esse putaretur[a]. Commissum itaque est proelium et totis[b] viribus decertatum. Cumque Alahis ibi magis intenderet, ubi regem esse[c] putaret, Cunincpertum se extinxisse putans, Senonem[d] diaconem interfecit[e]. Cumque caput eius amputari praecepisset, ut, levato eo in[f] conto, 'Deo gratias' adclamarent[g], sublata casside, clericum se occidisse cognovit. Tunc furibundus exclamans: 'Heu me!' inquit, 'nihil egimus, quando ad hoc proelium gessimus, ut clericum occiderimus[h]. Tale itaque nunc facio votum, ut, si mihi Deus victoriam iterum dederit, quod unum puteum de testiculis impleam clericorum'.

41. Igitur Cunincpert perdidisse[i] suos conspiciens, statim se eis[k] ostendit omniumque corda, sublato[l] pavore, ad sperandam[m] victoriam confortavit. Instruuntur[n] iterum *acies,
*p. 161. et[o] hinc Cunincpert, inde Alahis ad[p] belli certamina praeparantur. Cumque[q] iam prope essent[r], ut se utraeque acies ad pugnandum coniungerent, Cunincpert ad[s] Alahis iterato in haec verba mandavit: 'Ecce, quantus[t] populus ex utraque parte consistit! Quid opus est, ut tanta multitudo pereat? Coniungamus nos ego et ille singulari[u] certamine, et cui voluerit Dominus de nobis donare[v] victoriam, omnem[w] hunc populum salvum[x] et incolomem ipse[y] possideat'. Cumque Alahis sui[z] hortarentur, ut[a] faceret quod Cunincpert illi mandavit, ipse respondit: 'Hoc facere ego non possum, quia inter contos[b] suos sancti archangeli[c] Michahelis, ubi ego illi[d] iuravi, imaginem[e] conspicio'[1]. Tunc unus[f] ex illis: 'Prae pavore', inquit, 'cernis quod non est; et tibi iam tarde est modo ista meditari'. Conseruntur itaque acies

a) putaretur — regem esse *des.* C 1. b) totius F 1. G 1. 2. c) *desinit* A 5; *in* A 5a *reliqua recentiore manu addita sunt.* d) Senone A 1, *ubi* d. i. C. c. e. am. *des.* e) interficit A 2. G 3a. 4. f) incunctanter C *1. 1. g) adclamaret A 3. F 1. *2. 4. G; ageret H 5a. I 2. h) *ita* A 2. B 1. F 1. G 1. 2; occideremus *ceteri.* i) per diverse A 2; se p. G 4 *e corr.* *5. 5a; p. victoriam G 3a. — suo G 1. k) ei F 1. l) sublatum F 1. m) patrandam C 1. 2. I 1; peragendam G 2. n) Instruunt F. G. o) ut A 1; *deest* E 1. p) ad — ad Alahis *des.* C 1. q) que *deest* B 1. G 1. 2. — iam *deest* C. D. r) esset G 1 5; essent *corr.* esset F 1. G 2. s) *deest* G 3a. 4. I 1. t) quantum F 1. u) singuli *corr.* singulari A 1. v) dare A 2? B 1a. C. D. F 5. I 1. 2. w) omne F 1? G 1. 2? x) s. et *des.* G 3a. y) *deest* A 3. z) suis A 2. a) ut f. *des.* C 1. — f. et quod G 1. 2. b) cunctos D 1. G 2. 3a. *5. c) angeli A 2; arcang. G 1. d) *deest* A 3; ille G 1. 2. e) imagine F 1. G 2 f) unum F 1.

1) *Notandus hic mos veterum Langobardorum patronos gentis suae in contis pingere solitorum. Praecipui illorum cultus in s. Michaelem archangelum, praeter templa in ejus honorem excitata et historica plura monumenta, testes adhuc sunt nummi ab ea gente signati sacra illius imagine hastam et contum deferentis.* BI.

perstrepentibus bucinis, et neutra parte locum dante[a], maxima populorum facta est strages. Tandem crudelis tyrannus Alahis interiit, et Cunincpert, adiuvante se[b] Domino, victoriam cepit. Exercitus quoque Alahis, conperta eius morte, fugae subsidium arripuit. E quibus quem[c] mucro non perculit, Addua[d] fluvius interemit. Caput quoque Alahis detruncatum cruraque eius*) succisa sunt, informeque[e] tantum truncumque cadaver remansit. In hoc bello[f] Foroiulanorum exercitus minime fuit, quia, cum invitus Alahis iurasset, propter hoc nec[g] regi Cunincperto nec Alahis auxilium[h] tulit, sed cum illi bellum commisissent, ipsi ad propria[i] sunt reversi. Igitur Alahis hoc modo defuncto, rex Cunincpert corpus Senoni[k] diaconi ante fores[l] basilicae beati Iohannis, quam[m] ipse rexerat,[n] mirifice sepelire[o] mandavit; ipse[p] vero regnator[q] cum omnium[r] exultatione et triumpho victoriae Ticinum reversus est.

EXPLICIT LIBER QUINTUS.

INCIPIUNT[s] CAPITULA LIBRI SEXTI.

1. Quomodo Romuald[t] Tarentum cepit, et quomodo Theuderata[u] monasterium sancti Petri aedificavit.
2. De morte Romualdi, et[v] quomodo corpus beati Benedicti ad Gallias delatum est.
*3. De Rodoald[w] duce Foroiulano[x], et de Ansfrit[y], qui eius[z] ducatum invasit. *p. 162.
4. De sinodo quae aput Constantinopolim facta est, et[a] de epistola Damiani episcopi.
5. De eclipsi lunae et solis, et de pestilentia quae Romae et Ticini[b] facta est.

*) L 1 *addit:* id est gambas.

a) donante F. G. b) *deest* C. D. F. L 1. c) *deest* B 1. d) Adduas A 2. D 2; Adda G 1. 2. 3a, *e corr.* F 1; Ada G 4. e) informaque A 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 2, *quod in archetypo fuisse videtur.* f) *post suppl.* G 1. g) non G 1. 2. 3a. h) ausium G 1, *corr.* adiutorium G 2. i) propriam C *1; proprias F 1. k) Sennoni A 1. F 1; Senoni *corr.* Senonis G 2; Seneni G 4; Senonis A 3. D 1a. 3. G 3a, *alii.* l) foras C *1. 1 m) qua G 1; quia G 2. n) rexerat *corr.* erexerat A 1, *et ita* C 1. D. E 1. F 4. o) *ita* A 1. F 1; sepelliri *vel* sepeliri *ceteri.* p) ipse — est *des.* C 2. q) regnans A 3, *e corr.* F 1, *ubi* regnator *fuisse videtur et postea restitutum est*; regnatorus B 3. r) omni C. D. E. F 1—4. G. I. s) *indicem omittunt* A *2. B 2. E 4. F 1. 5. G 5b; *alium habet* F 2, *ita incipiens:* De Romoaldo Beneventanorum duce et gestis eius. t) Rimwald G 2 *nonnumquam*; Romalt D 1; Romoalt C 1; Rumuald *e corr.* G 1. u) Theoderata A 1, *sed infra* Theud.; Theodorata G 1; Teud. C *1; mulier eius *add.* L 1, *qui hic quoque saepius a Pauli verbis recedit.* v) *novum inc. arg.* H 1. w) Romoald A 1. D *3a. 4; Romoalt C 1; Romald D 1; Romualdo D 3; Rodoald *e corr.* B 1; Roduald A 3; Rodoaldo E 1. G 1. 2. x) Foroiulanorum B 1. — et — invasit *des.* C 3. y) Ansefriti C 1. D 1; Ansefrido D 2; Ansfrid G 1. 2, *alii.* z) eum G 1. 2. a) et de e. D. e. *des.* C 3. b) Ticina C *1, *corr.* Ticino D 1, *et ita alii* D. H 1; Titina C 1.

a) Audoni B 1. b) *ita* A 1. D 1; Cuninceperi *alii*; Chunibertus D 2; Cunibertus D 3. c) et g. D. d) Bergomense C *1. G 1. 2. e) eructatione D 1. f) Catarginem A 1; Chartag. D 1. G 1. 2. g) de regno G. h) *hoc arg. deest* D 1a. 2. 3a; C 3. 4 *ita cum sequente jungunt:* Q. L. I. regno privavit et T. L. superans imp. eff. est i) *deest* G 1. 2. k) *deest* C. D. l) proiciens D; eiciens H 1. m) e. est C. D; efficitur G 2. n) quinta A 1. C 1. G 1. 2. o) *ita* A 4. E 1; Cedoaldo A 6. H 1; Ceadpalla D *3a. 3; Ceadpallas D 2; Cedpalda D 4; Eudoalt I 1; Teudoalt C 1; Teudoald A 1. B 1; Theudoad D 1; Theodoald C *1. F 4. G 1. 2. 5; Teudualdo G 4. p) Angel. G 1. q) *hoc arg. deest* A 6. E 1. r) Quomodo C. D. H 1. I 1. s) *deest* C. D. H 1. t) *deest* B 1. C. D. u) Leutberti C 1, *et ita semel postea*; Liudp G 1. v) Ragimp. G 1; Raginb. G 2, *alii*; Ragemb. C *1. w) *ita* A 1. B 1. C 1. D 1; Aripertus A 6. D 2. 3. H 1; Aripert G 1. 2, *alii*. x) Liutperto C *1. D 1. y) et p. e. *des.* G 1—3. z) *ita* B 1. D 1. 1a. *3a; Rotharius D 2; Rothari *alii*. a) Perg. B 1. D 3; *reliquum indicem om.* G 4. b) Ansprand C *1. G 1. 2. c) *ita* A 1. C *1 *hoc loco*; Theuperto A 3. B 1; T(Th)eudiperto G 1. 2; Thutberto C 1; Theodeberto D 2; Thedemperto D *3a. d) rege eorum H. L 1. e) *sequentia novum arg. efficiunt* D 1a. 2. *3a. E 1; *des.* H. f) Liudp G 1; Liudb. G 2.

23.[a] Quod aput Gallias maior domus Anscis[b], Arnulfi filius, tunc[c] erat.
24. De morte Adonis aput Foroiuli[d] et ducatu Ferdulfi[e], qui a Sclavis[f] occisus est.
25. De ducatu Corvuli[g] aput Foroiuli, qui a rege excaecatus est.
26. De Pemmone[h] Foroiulanorum duce, et[i] de nativitate trium filiorum eius.
*27. De Gisulfo Beneventanorum duce, quomodo Suram[k] et *alia castra invasit. *p. 163.
28. De donatione quam Aripert Romanae ecclesiae fecit, et de duobus Anglorum[l] regibus[m].
29. De Benedicto Mediolanensi[n] archiepiscopo.
30. De[o] morte Transamundi[p] Spoletini ducis et ducatu[q] filii eius Faroaldi[r].
31. De Iustiniano imperatore, quomodo iterum[s] regnum invasit et suos rebelles[t] occidit.
32. Quomodo Philippicus[u] Iustinianum peremit et augustales[v] decus invasit.
33. De obitu Petri[w] patriarchae et sacerdotio Sereni[x].
34. Quomodo Philippicum Anastasius superavit.
35. Quomodo Ansprand[y], auxiliante sibi Teudeperto cum Baioariis, Aripertum superavit, et de morte Ariperti in flumine, et de fuga germani eius Gumperti[z] et regno Ansprandi et[a] Liutprandi, filii eius.
36.[b] Quomodo Theodosius Anastasium superavit et[c] regnum invasit, et de inundatione Tiberis.
37. De gente Anglorum et rege[d] Francorum Pipino[e] et bellis eius, et quia ei Carolus, suus filius, successit.
38. Quomodo Liutprand[f] rex Rotharit[g] suum rebellem occidit[h], et de audatia eiusdem regis.

a) *hoc arg. deest* A 6. E 1. b) Ansis C *1. 1. D 1; Anschis A 4. G 1. 2; Anchis F 4; Ansgis G 5a; Ansio H 1; Ansegisus D 2—4. c) *deest* D. d) Foroiulim G 1; Foroiulini G 2. e) Feirdulfi A 1; F. q. a. *des.* G 2; Fredulfi qui *e corr.* G 1. f) Sclabis G 1? 2. g) Corvoli G 1. 2. h) Poemone C *1. 1. D 2; Pęmone G 1; Paemone G 2; Pemone *alii.* i) et — duce *des.* B 1. k) Soram et aliam castram G 1. 2. l) Angelorum G 1. 2. m) et de ducibus A. C 1; de ducibus Saxonum H. n) Mediolensi G 1. 2. o) et de *haec praecedenti argumento adjungens* D 2. p) Transamundo A 1; Transamundis politani G 2; Spolitini G 1. q) de d. D 1a. 2. 3. r) Feroaldi A 3; Farualdi G 1. 2. s) iter A 1; *deest* G. t) inimicos suos D 1a. 2. *3. 3. 4; et — occidit *des.* H. u) Philippus A 3. D 1a. 2. *3a. v) *ita* A 1. 3. B 1. C 1. D 1. F 4. G 1. 2. I 1; augustale D 2. 3; augusta E 1. w) *deest* C *1. 1. x) Severini D 1a. 2. *3a; Severi D 3; *qui pergit*: XXXIII. Quomodo Philippicus Cirum de pontificatu eiecit et Constantino papae litteras pravi dogmatis direxit. y) Ansprat G 2; Anspandus D 2. z) Cumperti B 1; Gunicperti C 1; Gunberti C 2; Gumberti D 3. G 2. a) et L. *des.* G 1. 2. 3a. b) *arg.* 36. 37. *post* 38. 39. *ponunt* D 1a. 2. *3a. c) et r. i. *des.* B 1. d) rege *corr.* duce D 1, *et ita ceteri* D. H. e) Pippino C 1; Pepino C *1. f) Liudp. G 1; Liudbrant G 2. — rex *deest* A 3. D 3. g) Rotharit A 1. h) occidit *deest* H 5. — et — regis *des.* H.

39. De morte Gisulfi ducis Beneventanis[a] et ducatu[b] filii eius Romualdi.
40. Quomodo beatus Petronax monasterium sancti patris[c] Benedicti aput Cassinum[d] reparavit, et[e] de monasterio sancti Vincentii.
41. Quomodo[f], defuncto imperatore Theodosio, Leo ei[g] successit in regno.
42. Quomodo Carolus Francorum princeps Raginfridum[h] superavit.
43. Quomodo Liutprand[i] rex donationem Romanae[k] ecclesiae confirmavit, et[l] quomodo filiam Theutperti in coniugium accepit.
44. Quomodo Faroald[m] dux Classem invasit, et quia Theudo Baioariorum dux ad apostolorum limina Romam venit.
45. Quod[n], defuncto Sereno patriarcha, Calixtus[o] regimen ecclesiae suscepit, et de bello Pemmonis adversum Sclavos.
46. De adventu Sarracenorum in Hispaniam, et quomodo eos[p] Carolus et Eudo[q] in Gallia superarunt.
47. Quomodo Sarraceni Constantinopolim obsiderunt et a Bulgaribus[r] devicti sunt.
48. Quomodo Liutprand rex corpus beati Augustini Ticinum advexit; quo etiam tempore Leo imperator igonas[s] deiecit.
*p. 164. *49. Quas[t] civitates Romanorum Liutprand rex invasit, et [de[u]] deterioribus factis Leonis augusti.
50. De Romuald[v] Beneventano duce et Gisulfo, filio eius.
51. De inimicitiis Pemmonis contra Calixtum patriarcham.
52. Bellum Ratchis contra Sclavos.
53. Quomodo rex Liutprand Pipino[w], Caroli regis filium[x], capillum[y] tetigit.
54. Sarraceni[z] rursum[a] Gallias repetentes a Francis superantur, et[b] quomodo Liutprand in solacium[c] Francorum ivit.
55. De Transamundo duce Spoletino et Gisulfo Beneventano[d] et Gregorio et regno Hilprandi[e].

a) *ita* A 1. B 1. C 1. D 1. F 4. G 1. 2. b) ducatus G 1. — et — Romualdi *des.* H. c) petris A 1; *deest* G. d) Casin. G 1, *alii*; *cf. p.* 211 *n.* e. e) et d. m. s. V. *des.* D 4. E 1. H; et *deest* G 1. 2. — *In* A 6 *reliqua arg. praeter* 45. *desunt.* f) Quo *corr.* Quod G 1. 2. g) *deest* B 1. h) Raginfredum B 1, *alii*; Rainfridum D 2. i) Leutbrand C 1; *deest* B 1. — rex *deest* A 3. k) *deest* C. D. l) et — accepit *des.* H. m) Foraal (?) C *1. n) Quomodo C 1. D 2: defuncto *deest* D 1a. 2. *3a; mortuo Severo D 3. o) Calistus G 1. 2. *alii.* p) *deest* C 1. q) Heudo G 1; Theudo G 2. r) Vulg. G 1. 2. — ducti A 1. s) iconas A 3; yconas D 1a. 2. *3a. t) Quomodo C 1. H; C 3. 4 *ita*: Quomodo L. rex Ravennam obsedit et Classem destruxit, et de imaginibus quas Leo imperator incendit, et rursus de quibusdam civitatibus Romanorum quas L. rex invasit, et de det. *etc.* u) *deest* A 1. 3. B 1. C 1. D 1. 2. G 1. 2, *alii*; et — augusti *des.* H v) Romoald A 1; Rumuald G 1; Rumwald G 2. w) Pepiuo A 1; Pippino B 1. x) *ita* A 1. B 1. D 1 (*corr.* filio). E 1. F 4. G 1. 2 (*corr.* filio); filio *ceteri.* y) capillos G. — totondit C. D. G 5a. H. I 1. L 1. z) Quod S. D 3. a) rursus G. b) et — ivit *des.* C 3. H. c) sol?tio G 1. 2. d) *reliqua des.* C 1. — et r. H. *des.* H. e) Ildeprandi B 1; Hildebrandi D 2. G 1; Hildeprandi D 1a. *3a.

56.[a] Quia, mortuo Gregorio, Godscalcus[b] in Benevento dux factus est, et[c] quomodo Liutprand[d] bellum in Pentapoli[e] gessit[f].

FINIUNT[g] CAPITULA.

INCIPIT[h] LIBER SEXTUS.

1. Dum[i] ista aput Langobardos trans Padum geruntur, Romualdus[k] Beneventanorum dux, congregata exercitus multitudine[l], Tarentum[m] expugnavit et[n] cepit, parique modo Brundisium[o] et omnem illam quae in circuitu est latissimam regionem suae dicioni[p] subiugavit. Coniux quoque eius Theuderata[q] eodem tempore foras muros Beneventanae[r] civitatis basilicam in honore[s] beati Petri apostoli construxit; quo in loco multarum ancillarum Dei coenobium[t] instituit.

2. Romuald quoque, postquam sedecim[u] annos ducatum gessit, ab hac luce subtractus est. Post quem eius filius Grimualdus[v] tribus annis Samnitum populos[w] rexit. Huic in coniugio sociata fuit Wigilinda[x], soror Cuninсperti, filia Perctarit[y] regis. Defuncto quoque[z] Grimualdo, Gisulfus[a], eius germanus, ductor effectus est[1], praefuitque[b] *Benevento *p. 165.
annis decem et septem. Huic sociata fuit Winiperga[c], quae ei Romuald peperit. Circa[d] haec tempora, cum in castro Cassini[e], ubi beatissimi Benedicti sacrum corpus requiescit[f], ab[g] aliquantis iam elapsis annis vasta solitudo existeret,

a) *hoc arg. deest* A 3. b) Gotscalcus C *1. D 1; Gotstalcus C 1; Godscalcus *corr.* Godescalcus G 2, *et ita alii.* c) et -- gessit *des.* D 4. H. d) rex L. B 1. G; L. rex C 3. e) Pentapolim G. I 1. L 1. f) D 3. 4 *addunt*: LVII. Quomodo (rex 3) Liutprandus Gisulfum suum nepotem ducem constituit, et de ecclesiis quas construxit, et de Baodolino sancto viro; E 1 *addit*: LVIII. Quomodo Spolitini (*l.*: tium) et Beneventum ordinavit et multa oracula construxit. LVIIII. De Badolino et Theudelapio servus Dei, et de Petro episcopo Ticinensi et morte Liudprandi regis. g) Finit A 1; Expliciunt capitula C 3. D 1. E 1. I 1; E. c. libri VI. (sexti) G 1. 4; *desunt* A 3. C 1. h) In Christi nomine historiae Long. incipit liber VI. D 1. F 1. i) Cum A 3. B 1a. D 1a. F 5. G 1a. 5c. I 1. k) *ita* A 3. C. F 1, *postea etiam* B 1, *alii*; Romwaldus G 1. 2; *cf. p.* 210 *n.* v. *et p.* 187 *n.* n. l) multitudinem G 1. 2. m) Tharentum F 1. G 1. 2. n) *deest* F 1. o) Brand. G 3a. p) dicionis A 1. B 1. C 1. D 1. F 1; *quod ex falsa geminatione litterae* s *ortum videtur.* q) Theode(o)rata A 3. F 1. G 2, *alii*; Teuderada C *1. 1; Deoterata A *3. r) *deest* F. G. (*post suppl.* F 1). s) (h)onorem C. D 1. F 1. 4. 5. G 5a. H. t) cenubium F 1. G 1. 2. u) sexdecim B 1. v) *ita* A 3. F 1. G 1, *alii*; Grimwaldus G 2; *cf. supra p.* 161 *n.* v. w) populo C 1. D 1. E 1; populum D 1a. 2. *3a. 3. G 3a. I 2. x) Wiglinda *corr.* Wighilinda F 1; Wigillenda G 1; Wingillinda G 2; Wilgilinda A 3; Wigilanda G *5. y) Berctarit *hoc loco* A 1. 3, *alii.* z) Defunctoque A 2? 3. C. D. I 1. a) Gesulfus A *3. b) *deest* A 2. c) Wini: perga F 1; Winipirga G 3a; Winiperta C 1. 4, *corr.* Winiberga D 1, *et ita ceteri* D. G 4. 5. H 1; Winiberta C 2; Winberga C 3. D 3. d) *hoc loco novum incipiunt cap.* A 1. B 1. C 1. 2. D 1 *e corr. et alii* D. F 1. H, *contra indicem, quem solus* H *ita dividit.* e) *ita* A 3. 4. 6. B. D (1 *e corr.*) *et supra* I, 26. *etiam* A 1, *alii*; Casini *hoc loco* A 1. *2. E 1. F 1, *alii*; Casino C *1. G 1. 2. *5; Cassino C 1. F 4. G 5c. H 1, *alii.* f) requiescebat C. D; requiesceret A 6. g) *deest* C 4. 5. D. G 5, *erasum* G 4.

1) *Pro Gisulfo puero Theoderadam matrem ducatum rexisse, Acta s. Sabini referunt; id quod etiam diplomata confirmant.*

venientes de Celmanicorum[a, 1] vel Aurelianensium[b] regione[c] Franci, dum aput venerabile corpus se pernoctare[2] simulassent, eiusdem venerabilis patris pariterque eius germanae venerandae[d] Scolasticae ossa auferentes, in[e] suam patriam adportarunt[3]: ubi singillatim[f] duo monasteria in[g] utrorumque[h] honorem[i], hoc est beati Benedicti et sanctae Scolasticae, constructa sunt. Sed certum est, nobis[k] os illud venerabile et omni nectare suavius et oculos semper caelestia contuentes, cetera quoque membra quamvis defluxa[l] remansisse. Solum etenim singulariter dominicum corpus non vidit corruptionem; ceterum omnium sanctorum corpora in aeternam postea gloriam[m] reparanda corruptioni subiecta sunt, his exceptis, quae ob divina miracula sine labe servantur.

3.[n] At vero Rodoald[o], quem aput Foroiuli praemisimus[4] ducatum[p] tenuisse[q], cum ab eadem civitate abesset, Ansfrit[r] de castro Reunia[s, 5] ducatum eius absque regis nutu pervasit. Quo comperto[t], Rodoald in Histriam fugiit[u] ac deinde navigio per Ravennam Ticinum ad Cunincpertum regem pervenit. Ansfrit vero non contentus ducatum[v] Foroiulanensium regere[w], insuper contra Cunincpertum[x] rebellans, regnum eius invadere voluit[y]. Sed conprehensus in Verona, ad regem deductus[z], evulsis oculis, in exilium trusus[a] est. Foroiulano[b] autem ducatui post haec Ado, frater[c] Rodoaldi, lociservatoris nomine[d] per annum[e] et menses septem gubernavit.

a) Celemanicorum A 4; Celmania L 1; Cenomannicorum D 1 *e corr.*, *et ita ceteri* D (Cemann. *3a; Cenomannorum 3). b) Aurianensium F 1; Aurilian. G 1; Aureliensium G 2; Aureniensium G 3a; Auriniensium G 4. c) regionem C *1. d) *deest* C *1. 1; ven. Scol. — b. Bened. *des.* C 5. D 1a. 2. *3a, *e quibus* D 2 *locum ita restituere conatus est*: eius germanae sanctae Sc. corpora detulerunt. e) in s. p. *des. pluribus crasis* B 1. — asportaverunt C 1. I 1; apportarunt G 2; deport. A 3. f) singalatim F 1. g) *decst* A 1. h) utroque C *1. 3. D 1. F 1. G 1—3; utriusque C 4. D 3. 9. F *2. 5. G 3a. 5; *deest* C 1. I 1. i) honore A *3. C. D, *alii*; h. e. *des.* C 4. 5. D; h. est — Scolasticae *des.* D 9. — Sc. ossa constructa sunt A 2. k) *deest* A *3. l) in cinerem d. C 4. 5; illibata *cod. Lind. Ort.* m) gloria F 1. G 1. 2; eterna p. gloria D. F 4. 5. G 5a. — reparandam C 1. F 1. n) *hoc cap. om.* A *4. o) Romoald A 1, *et ita postea*; Romoalt *eadem manu corr.* Rodoalt A 2; *cf. p.* 207 *n.* w. p) ducatu F 1. q) *hic desinit* D 1a *in media pagina.* r) Aufrit A *3. s) Rema *corr.* Reunia F 1; Reuma G 1. 2; Runia F 1a. G 4; Reumad G 5c. t) cumperto A 1. G 1; Quod compertum C *1. 1. u) *ita* A 1. 2. 4. B 2. F 1. G 3a. 4. H 1. v) ducatus C 1, *ubi* regere *deest.* w) *deest* C *1. 1. x) regem Cun. C. D. I 1. y) *desinit* G *5. z) ductus C. D. I 1. a) retrusus C. D. I 1. b) Foro autem iulauo G 2; Foroiulani F 1; Foroiulanorum B 1a. C. D; Foroiulanum F 4. G 5a. — ducatum B 1a. C. D. G 5a. c) fratrem B 1. G 1. 2. d) lociservator effectus G 3a. e) anno F 1.

1) *i. e. Cenomannicorum, Le Mans.* 2) *Frequentissima apud veteres christianos hujus verbi acceptio pro nocturnis precibus ac psalmodiis, de quibus d. Hieronymus, Tertullianus aliique.* BI. 3) *Celeberrimam ex hoc Pauli nostri capite controversiam de translatione corporis s. abbatis Benedicti ejusque sororis Scholasticae Casinates inter et Floriacenses monachos, immo inter Italos nostros et Gallos multoties refricatam, praestantissimi viri jam diu pertractarunt.* BI. 4) *V*, 24. 5) *Ragogna.*

4. Dum[a] haec in Italia geruntur, heresis[1] aput Con-
stantinopolim orta est, quae[b] unam in domino nostro Iesu
Christo voluntatem et operationem adseverabat. Hanc autem
*heresem[c] excitarunt Georgius[d] patriarcha Constantinopo- *p. 166.
litanus, Macharius[e], Pyrrus[f], Paulus et Petrus. Quam ob
causam Constantinus augustus centum quinquaginta episcopos 681.
congregari fecit; inter quos etiam fuerunt legati sanctae Ro-
manae ecclesiae missi ab Agathone papa, Iohannes diaconus
et Iohannes[g] Portuensis episcopus; qui omnes eandem he-
resem dampnaverunt. Ea[h] hora tantae haranearum[i] telae in
medio populi ecciderunt, ut omnes mirarentur; ac per hoc
significatum est, quod sordes hereticae pravitatis depulsae
sunt. Et[k] Georgius quidem patriarcha correptus est[2], ceteri
vero in sua defensione[l] perseverantes anathematis[m] sunt
ultione perculsi[n]. Eo[3] tempore Damianus Ticinensis eccle-
siae episcopus[4] sub[o] nomine Mansueti Mediolanensis archiepi-
scopi hac de causa satis utilem rectaeque fidei epistolam
conposuit, quae in praefato[p] sinodo non mediocre suffragium
tulit. Recta autem et vera fides haec est, ut in domino nostro
Iesu Christo sicut duae sunt naturae, hoc est Dei et hominis,
sic etiam duae credantur esse[q] voluntates sive operationes.
Vis audire de eo quod deitatis est? 'Ego[r]', inquit, 'et pater Ioh. 10, 30.
unum sumus'. Vis audire quod humanitatis? 'Pater maior 14, 28.
me est[s]'. Cerne secundum humanitatem eum in[t] navi dor-
mientem; cerne eius divinitatem, cum euangelista ait: 'Tunc Matth. 8, 26.
surgens imperavit[u] ventis et mari[v], et facta est tranquillitas
magna'. Haec est sexta sinodus universalis Constantino-
poli[w] celebrata et Greco sermone conscripta, temporibus
papae Agathonis, exsequente ac residente Constantino prin-
cipe intra septa palatii sui.

5. His temporibus per[5] indictionem[x] octavam luna 680.
eclypsin[y] passa est. Solis[6] quoque[z] eclypsis eodem pene 679.
tempore, hora diei quasi decima, quinto Nonas[a] Maias effecta

a) Cum A 2. b) qui F 1. c) heresen B 1. G 4, *infra* F 1. d) Georius A 3; Geordius G 4 *constanter*. e) Macarius F 1. G 1. f) Pyrus C *1; Purus C 1. 2; *deest* A 3. g) Iohannis F 1. h) Ea — mir. *des.* C 4a. 5. i) t. aran. nigerrimae D 3. k) Et — perculsi *des.* A 3. l) destensione F 1. m) anathemati A 1. 2. B 1. C 1. F 1. G 1. 2. *3 (s *semel scriptum*). n) perclusi G 1. 2. o) s. n. M. M. *des.* G 5c. p) *ita omnes fere codd.* q) esset F 1. r) Ego enim G *3. s) G *3 *iterum add.*: Ego, inquid, et pater unum sumus. t) in n. *des.* A *3. u) imperavi F 1. v) maris F 1. w) Constantinopolim A *2. 3. *4. 4. B 1a. 2. C 2. D (1 *e corr.*). F. G. H. 1 1. 2. x) indictione F 1. y) luneclypsi F 1. z) quippe G 2. a) nonos A 2.

1) *Cf, G. pont., ex quibus Paulus haec exscripsit; collato chronico Bedae, qu iisdem usus est.* 2) *Haec Bedae sunt verba.* 3) *Haec Pauli sunt.* 4) *Qui per id tempus tantum presbyter erat, illamque epistolam dictaverat anno, antequam succederet Anastasio. Ex Ughellio* BI. 5) *Ex G. pont. Agath.* 6) *Ex Beda.*

est. Moxque subsecuta gravissima[1] pestis est tribus mensibus, hoc est Iulio, Augusto et Septembrio; tantaque fuit multitudo morientium[a], ut etiam parentes cum filiis atque fratres cum sororibus, bini per feretra positi, aput urbem Romam ad sepulchra ducerentur. Pari etiam modo haec pestilentia Ticinum quoque depopulata est, ita ut, cunctis civibus per iuga montium seu per diversa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis herbae et frutecta[b] nascerentur. Tuncque visibiliter multis apparuit, quia bonus[c] et malus angelus noctu per civitatem[d] pergerent, et ex iussu[e] boni angeli malus angelus, qui videbatur venabulum manu[f] ferre, quotiens de venabulo hostium cuiuscumque domus percussisset, tot de eadem domo die sequenti homines interirent. Tunc cuidam per revelationem[g] dictum est, quod pestis ipsa prius non quiesceret, quam in basilica[h] beati Petri quae ad Vincula dicitur sancti Sebastiani martyris altarium poneretur[i]. Factumque est, et delatis ab[k] urbe Roma beati Sebastiani martyris reliquiis, mox[l] in iam dicta[m] basilica altarium constitutum est, pestis[n] ipsa quievit[2].

*p. 167. *6. Rex vero Cunincpert[o] dum post haec cum stratore suo, qui[p] lingua propria 'marpahis'[q] dicitur, consilium iniret in civitate[r] Ticinensi, quomodo Aldonem[s] et Grausonem vita privare deberet: repente[t] in fenestra, iuxta quam consistebant, una de maiusculis musca consedit; quam Cunincpert cultello ut extingueret percutere volens, eius tantum[u] pedem abscidit. Aldo vero et Grauso dum ad palatium regis consilium nescientes venirent, cum basilicae sancti Romani martyris, quae prope[v] palatium sita est, propinquassent[w], repente eis obvius[x] quidam claudus uno pede truncato factus

a) merentium F 1. G 1—3 (*corr.* morientium G 1. 2). b) fructecta A 2. 3. C 1. D. G 1. 4; fractecta *corr.* fructecta F 1. c) m. et b. F. G. d) civitate F 1. e) iusso C *1. f) manum F 1. G 1. 2. *3. g) revelacione F 1. h) basilicam A 2. G 3a. 4. i) ponerentur G 1. 2. *3. k) *deest* A 2. l) mox ut C. D; mox ut in d. *corr.* mox in suprad. I 1. m) dictam G 3a. 4. — basilicam F 1. G 3a. 4. n) et p. F 4. G; sicque p. B 1a. o) Cunipert A 2. 3; Cuniepert D 1; *cf. supra p.* 200 *n.* a. p) quem A 2; quem — dicunt (fingunt G 3a) A *3 3. B. E. F. G; *erasa* G 4, *des.* L 1. — linguam F 1. q) *ita* A 3. E. F. G 1. 2. I 1; marphais A 1. 6. C. D (marphalis D 3). H; marphaias I 1; marfais G 5c; merphais G 3a; marpais A 4. B. F. 5; marthais A 2; marachis G 5a; *cf. supra p.* 91 *n.* o. r) civitatem G 1. — Ticinense A 2. s) Aldone B 1. F 1. t) repetente A 2. u) *deest* B 1. — pedes F 1. G 1. 2. v) quippe F 1. w) propinquasset A 1. 2. B 1. F 1. G 1. 2, *quod in archetypo fuisse videtur*; ingrederentur G 5a; ingrederent G 5c. x) obvium A 2. F 1.

1) *Ex G. pont. l. l.* — deducerentur. 2) *Ticinensium rerum scriptores uno ore asserunt, s. Damianum episcopum, quem paulo ante noster memoravit, s. martyris reliquias a Romano pontifice impetrasse et solemni pompa, erecto in ejus honorem altari, in ecclesia s. Petri ad vincula collocasse, addito voto, quo se clerumque adstrinxit, ut tribus diebus ante festum ipsoque festo die episcopus cum clero, solemnibus institutis supplicationibus, accederet sacra facturus.* BI.

est; qui eis dixit, quod eos Cunincpert, si ad eum pergerent, occisurus[a] esset. Qui haec audientes, magno timore correpti, post altarium eiusdem basilicae confugiere[b]. Moxque Cunincperto regi nuntiatum est, quod Aldo et Grauso in basilica[c] beati Romani martyris confugissent[d]. Tunc Cunincpert stratorem suum arguere[e] coepit, ut quid suum consilium prodere debuisset. Cui suus strator ita respondit: 'Domine mi[f] rex, tu scis, quia[g], postquam hoc consiliati sumus, ego a tuo conspectu non exivi; et quomodo hoc alicui dicere potui?' Tunc rex [ad[h]] Aldonem et Grausonem misit, interrogans eos, ut quid in locum sanctum confugium fecissent. Qui respondentes dixerunt: 'Quia nuntiatum est nobis, quod nos dominus[i] rex occidere vellet'. Iterato[k] rex misit ad eos, sciscitans, quis fuerit[l] ille qui[m] eis nuntiaverit, mandans eis, ut, nisi ei[n] nuntiatorem proderent, eius[o] gratiam invenire non possint[p]. Tunc[q] illi sicut factum fuerat regi[r] mandaverunt, dicentes, claudum hominem[s] obvium se[t] habuisse, qui unum pedem truncatum habebat et genu[u] tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui[v] interitus nuntium. Tunc intellexit rex, muscam[w] illam cui pedem truncaverat[x] malignum spiritum[y] fuisse[z] et ipsum sui secreti consilia[a] prodidisse. Qui statim Aldonem et Grausonem in sua fide de[b] eadem basilica[c] suscipiens, eisdem culpam[d] pepercit et in reliquum eosdem[e] in loco fidelium[f] habuit.

7.[g] Eo tempore floruit in arte gramatica Felix, patruus Flaviani[h] praeceptoris mei; quem in tantum rex dilexit, ut ei baculum[i] argento auroque decoratum inter reliqua suae largitatis munera condonaret.

8. Per idem quoque tempus Iohannes episcopus Bergomatis ecclesiae vir mirae sanctitatis extitit[2]. Qui cum regem[k] Cunincpertum in convivio dum sermocinarentur *offendisset[l], rex ei hospitium revertenti equum ferocem et *p. 168.

a) occisurum F 1. b) *ita* A 1. 4; confugire *corr.* confugere A 2; confuire F 1; confugere A 3. F *2; confugerunt B. C. D. E 1. F 5; confugiunt F 4. G. c) *ita* A 1. F 1. G 1; basilicam *ceteri.* d) confuissent F 1. e) arguebat c. G 3, *qui hoc loco pergit.* f) *deest* A 3. g) *deest* C. D. h) *deest* A 1—4. B 1. F. G (*post suppl.* B 1. G 2). i) d. noster r. D 2. 3. k) Iterum C. D. l) fuit C. D. I 1; fecerit A 2. m) quivis nunciaret A *3. n) *deest* A 4. F G. I 2; nisi ęnuntiatorem E 1. o) suam C. D. p) possent A 3. C, *alii.* q) Tum A 2. r) *deest* G 3. 4. s) *deest* G 1. 2. t) *deest* F. G. — habuissent G 3. u) sub geniculo c. *e corr.* F 1. v) *deest* F 1. G. w) musca illa G 3. x) truncaverunt F 1. y) spiritus F 1. z) fuisset A 1. a) s. consilium C 4b; secretum consilia D 1. F 1; secretum consilii F 4. G 1. 2. 5a. c; secretum consilium G 3. 4; secreta consilii F *2; secreti nuncium fuisse B 2. b) *deest* A 1. c) basilicam F 1. d) culpa G 1. 2; *deest* C 1. e) eodem A 1. f) filium G 4; filiorum C. D. g) *hoc cap. om.* A *4. h) Flabiani F 1. i) vaculum *corr.* baculum F 1; vasculum G (*corr.* baculum G 1); bac E 1. k) rege Cunincperto G 3. 4. l) offendit F. G.

1) *Interfuit s. Joannes episcopus Bergomensis concilio Romano contra Monothelitas sub s. Agathone papa.* Bl.

indomitum, qui inmenso fremitu[a] super se sedentes terrae allidere solebat, praeparari fecit. Cui cum episcopus supersedisset, ita mansuetus extitit, ut eum blando incessu[b] usque ad domum propriam[c] deportaret. Quod rex audiens, et episcopum ex eo die honore debito coluit, et ei[d] ipsum equum, quem suae sessioni[e] dedicaverat, dono largitus est.

9. Hac[f] tempestate[1] noctu[g] stella iuxta vergilias[h] caelo sereno inter Domini natalem[i] et theophaniam[k] apparuit, omnimodo obumbrata, veluti cum luna sub nube est constituta. Post haec mense Februario die media stella ab occasu[l] exiit, quae cum[2] magno fulgore in partes orientis declinavit. Dehinc[m] mense Martio Bebius eructuavit per dies aliquod[n], et omnia virentia circumquaque prae pulvere et cinere illius exterminata sunt.

10.[o] Tunc[p] Sarracinorum[q] gens infidelis[r] et Deo inimica ex Aegypto in[s] Africam cum nimia[t] multitudine pergens, obsessam Cartaginem[u] cepit captamque crudeliter depopulata est[v] et ad solum usque prostravit[3].

685. 11. Inter haec Constantinus imperator aput Constantinopolim moritur, et[4] eius minor filius Iustinianus Romanorum regnum suscepit, cuius per decem annos gubernacula[w] tenuit. Hic Africa[x] a Sarracenis[y] abstulit et cum eisdem pacem terra[z] marique fecit. Hic Sergium pontificem, quia[a] in erroris[b] illius synodo, quam Constantinopolim[c] fecerat, favere et subscribere noluit, misso Zacharia protospathario* suo, iussit Constantinopolim deportari. Sed militia Ravennae vicinarumque partium iussa principis[d] nefanda contemnens, eundem Zachariam cum[e] contumeliis ab urbe Roma et iniuriis pepulit.

*) id est primo armigero *alia sed coaera manu superscripsit* G 2.

a) fremito F 1; i. f. *des. vocabulo eraso* G 2, *ubi in marg.* valide *suppl.* b) incessum G 3; incęsum G 4. c) propria F 1. d) e *erasum* F 1. e) sessionis B 2; sui sessione C 1. 4b. D 1; sua sessione I 1 *et e corr.* G 2—4; suae *deest* A 3. f) Haec G 1. 2. g) noctum G 3. 4. — stellas B 1. h) *ita* A 2. 3. B. C 4. 5. F *2. G 1. 2. 5a; vergileas A 1; virgili . . . as F 1; virgilias A *2. D 1. E 1. F 4. 5; vigilias A 6. D 2. G 2. 3. H 1; vigilas C 1. i) natali G 1. 2. k) teuphaniam G 1; theuph. F 1. G 2. l) oc(c)asum G 3. 4. m) *novum* (X *vel* XI) *cap. incipiunt* A 1. 2. D. E. F. G. n) *ita* F 1; aliquos D 2. G 1—4. o) *hoc cap. om.* A *4. p) Cum A 2. q) *ita* A 1 *hoc loco*; Saraceuorum F 1; Sarracenorum *ceteri.* r) iu Deo et inf. A *3. s) *deest* F 1. t) nimiam multitudinem F 1. u) *ita* A 3. B 1. C *1. 1. G 2; Charthag. A 1; Carthag. *alii.* v) depopulatam G 1. 2. w) gubernaculum F 4. G. H. I 1. x) *ita* A 1. B 1. F 1; Africam *vel* Affricam *ceteri.* — a *deest* A 2. y) Saracinis G 4 z) terr(a)e G 1—3. a) qui F 1. G 4. b) errore F 1. G 1; errore illius synodi G 3. 4. I 2. c) Constantinopoli A 3. D 3. G 3. 5c. d) principi F 1. e) con C *1; *deest* C 1.

1) *Ex G. pont. Bened. II.* 2) cum magno fulgore *Paulus add.* 3) *Haec ex Bedae verbis:* Africa . . . quae fuerat tenta a Saracenis, ipsa quoque Carthagine ab eis capta et destructa, *concinnavit.* 4) *Ex Beda, cujus verba:* Iustinianus minor, Constantini filius, *male interpretatus est.*

12. Contra[1] hunc Iustinianum[a] Leo augustalem digni- 695.
tatem arripiens, eum regno privavit; regnumque Romanorum tribus annis regens, Iustinianum exulem in Ponto servavit.

13.[b] Rursumque[c] Tiberius[2] contra hunc Leonem insur- 698.
gens, regnum eius invasit eumque toto quo[d] ipse regnavit tempore in eadem civitatem[e] in custodia[f] tenuit.

14. Hoc tempore sinodus[g, 2] Aquileiae facta[h] ob imperitiam[i] fidei quintum universalem[k] concilium suscipere diffidit[l], donec salutaribus beati papae Sergii monitis instructa
et ipsa huic[m] cum ceteris Christi ecclesiis annuere consentit. p. 169.
Facta autem est[n] haec sinodus Constantinopolim temporibus Vigilii papae sub Iustiniano principe contra Theodorum et omnes hereticos, qui[3], beatam Mariam solum hominem, non Deum et hominem genuisse[o], adfirmabant. In qua sinodo catholice[p] est institutum, ut beata Maria semper virgo theotocos[q] diceretur[4], quia, sicut catholica fides habet, non hominem solum, sed vere Deum et hominem genuit.

15. His diebus Cedoal[r] rex Anglorum Saxonum, qui multa in sua patria bella gesserat, ad Christum conversus Romam properavit. Qui per[s] Cunincpertum regem veniens,
ab eo mirifice susceptus est[5]. Is[6] cum Romam pervenisset, 689.
a Sergio[t] papa baptizatus Petrusque appellatus[u] et adhuc in albis constitutus, ad regna caelestia migravit. Cuius corpus in basilica beati Petri sepultum est, et hoc super se epythapium[v] descriptum habet[w]:

'Culmen, opes, sobolem, pollentia[x] regna, triumphos,
Exubias, proceres, moenia, castra, lares,

a) Iustiniano G 4. — pepulit *add.* G 3 (*post del.*). 4. b) *praecedenti cap. hoc adjungunt* D 3. 4. E 1 (*post corr.*). F 4. G. H. I 1. c) Rursusque F 1. G 1—3. d) quod F 1. G 1—4. e) *ita* A 1. C 1. E 1. G 3. 4; civitate *ceteri.* f) custodiam G 1. 2. g) sy(i)nodum F 1. G 1–4 (*corr.* sinodus G 4, *ubi initium capitis in loco raso manu recenti scriptum est ita*: s. Aquilegiensis universali concilio, quod tunc suscipere diffidit salutaribus — consentit). h) *deest* A 2; ob *post suppl.* G 1. i) imperatoritam A 1; imperita A *2; imperitam B 1. F 1. k) *ita* A 1. F 1; universale *ceteri.* — consilium F 1; conscilium G 1. l) difidit C *1. 1. F 1. G 1. 2. m) *deest* C. D; huhic F 1. n) *deest* G 2. 3; et G 3; est eo s. A 3. o) genuisset A 1. F 1. p) catholicē F 1. q) theotochos F 1; gotheotocos G 1; gotheotos (*corr.* theotocos) G 2; theodocos G 3; theudocos G 4; theotochos Dei genitrix H. — virgo non sicut Theodorus dicebat sed sicut cath. A 5? C. D 1; *post* virgo *corr. inseruit* theodocos diceretur D 1, *et ita alii* D. r) *ita* A 1. *3; Cedoald A 2. *2. B 1. 2. C *1. D 1. F 1. I 1; Cedoalt C 1. 2; Cedoaldus B 1a. H 1. L 1; Cedwalla D 4; Sedoald A 3; Ceadpalla D 2. *3a. 3; Theodoald F 4. G 1. 2. *3; Theudualđ G 3. 4; Theudeald G 5a; Thiadald G 5c; *cf. supra p.* 208 *n.* o. s) cum F 1. t) Seregio G 1. 2. u) a. est. Adhuc A *3. v) *ita* A 1. F 1. G 3. 4; epytaphium G 1; ephitaphium G 2. w) *exstat etiam in cod. Paris.* 2832. *et Palat.* 833, *ediderunt Gruter inter Epigrammata christiana et Mai, Class. auct. V. Novum* (XVI) *cap. inc.* A *3. x) polleneiam F 1.

1) *Haec quoque ex Beda fluxerunt.* 2) *Ex Beda.* 3) *Haec Paulus addidit.* 4) *Quod jam saec. V. factum constat.* 5) *Haec Paulus.* 6) *Ex Bedae hist. Angl. V*, 7, *quae etiam epitaphium praebuit.*

Quaeque[a] patrum virtus et quae congesserat ipse,
Cedoal[b] armipotens liquit amore Dei,
Ut Petrum sedemque Petri rex cerneret hospes,
Cuius fonte meras[c] sumeret almus aquas,
Splendificumque iubar radianti carperet haustu[d],
Ex quo vivificus fulgor ubique fluit[e];
Percipiensque[f] alacer recidivae[g] praemia vitae,
Barbaricam rabiem nomen et inde suum
Conversus convertit ovans, Petrumque vocari
Sergius antistes iussit, ut ipse pater
Fonte renascentis quem[h] Christi gratia purgans
Protinus albatum[i] vexit in arce poli.
Mira fides regis, clementia maxima Christi,
Cuius consilium nullus adire potest!
Sospes enim veniens supremo[k] ex orbe[l] Brittani
Per varias gentes, per freta[m] perque vias,
Urbem Romuleam vidit templumque verendum
Aspexit Petri, mistica dona gerens.
*p. 170. *Candidus inter oves Christi sociabilis ibit[n],
Corpore nam tumulum, mente superna tenet.
Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnum Christi promeruisse vides'.

16.[o] Hoc tempore aput Gallias Francorum regibus a soli[ta][p] fortitudine et scientia degenerantibus[q], hi qui[r] maiores domui[s] regalis esse videbantur administrare regi[t] potentiam et quicquid[u] regibus agere mos est coeperunt; quippe cum[v] caelitus esse[t][w] dispositum, ad horum progeniem Francorum transvehi regnum. Fuitque eo tempore maior domus in regio[x] palatio Arnulfus, vir, ut postmodum claruit, Deo[y] amabilis et mirae sanctitatis. Qui post[z] gloriam seculi

a) Quaecumque G 1—4; Q. Petrus G 3. 4. b) Caedoal *Pal.*; Caedual *Par.*; Caedoalt C 1; Caedoald *vel* Cedoald B 1. F 1, *alii*; Ceadpal D 3; Cedwal D 4. Teodoald G 1; Theodoald G 2; Teudnald G 4. c) *superscr.* puras G 2. d) haustum B 1. e) fuit A 2. 3. C. I 1. L 1, *corr.* fluit D 1. f) *ita* A 1 *cum Pal. Par. et Beda*; perspicientesque F 1; perspiciensque *ceteri.* g) redivivae *Beda.* h) que F 1. i) ablatum A 1. 2. E 1. G 3. 4. 5c. k) supra mox G 3. 4; supra modum F 2a; suppremi *Pal.*; suppremo *superscr.* ultimo G 2. l) urbe A 1. 2. *3. 3. 4. B. E. F. G 1. 2. — Bretanni G 3. 4; Brutanni A 3; Rittanni *corr.* Britanni C *1. m) i. maria *superscr.* G 2. n) ivit *e corr.* D 1. F 1, *et ita alii* D. F 5. G 5a. c. H. I 2. L 1; sibi G 3. 4. o) *hoc cap. om.* A 6. p) soli A 1. *2. 2. B 1. 2. F 1. G 1—3, *quod calami errore in archetypo scriptum fuisse verisimile est;* sola E 4. G 3. 5c; solo E 1; in solio G 5a. — fortitudinem G 1. 2. q) degentibus E. F 1. 4. G. r) qui cum F 4. G. — maioribus G 5a. c. s) *ita* A 1. 2. *3. 3. 4. B 1. 2. F 1. 4. G 3. 4; *deest* G 1 (*post suppl.* domus). 2. 5a. c; domus *ceteri.* — regales A 2. E 4. G 3. 5a. c. t) *ita* A 1. 2. B 1. 2. F 1. 4. G 1—3; regis A *2. F *2. 3a. 5. G 3. 5a. c. I 2; regium A *3. 3. 4. K 1; regni B 1a. C. D. H. I 1. — potentia A 2. G 2? u) q. regia dignitas esse poterat eorum nutu fiebant quippe G 3. v) qui E 1. F 1. G 1—4; quibus F 4. G 5a. c; quod E 4. w) esse A 1. *2. 2. *3. B 1. 2. F 1. G 1—4, *quod in archetypo fuisse videtur.* x) regis G 3; regi G 4. y) et Deo A 2. z) pro gloria F 1.

Christi se[a] servitio subdens, mirabilis in episcopatu extitit, ac[b] demum heremiticam vitam eligens, leprosis universa[c] praebens[d] obsequia, continentissime vixit. De cuius mirabilibus aput Metensem ecclesiam, ubi episcopatum gessit, liber existit[e], eiusdem miracula et vitae abstinentiam continens[f]. Sed et ego in libro quem de episcopis eiusdem civitatis conscripsi flagitante Angelramno[g], viro mitissimo et sanctitate praecipuo, praefatae[h] ecclesiae archiepiscopo, de hoc sacratissimo viro Arnulfo quaedam eius miranda[i] conposui[k. 1], quae modo superfluum duxi replicare.

17. Inter haec Cunincpert cunctis amabillimus[l] prin-
ceps, postquam duodecim annos Langobardorum regnum post 700.
patrem solus obtenuit, tandem ab hac luce subtractus est. Hic[m] in campo Coronate, ubi bellum contra Alahis gessit, in honore[n] beati Georgii[o] martyris monasterium construxit. Fuit autem vir elegans et omni bonitate conspicuus audaxque bellator. Hic cum multis Langobardorum lacrimis iuxta basilicam[p] domini Salvatoris, quam quondam avus eiusdem
Aripert construxerat[2], sepultus est. Regnumque *Langobar- *p. 171.
dorum[q] Liutperto[r] filio adhuc puerilis[s] aetatis reliquit, cui tutorem[t] Ansprandum, virum sapientem et[u] inlustrem, contribuit.

18. Dehinc elapsis octo mensibus, Raginpertus[v] dux

a) sé servitio se G 1. 2. b) qua B 1; Ca (?) d. *corr.* ad extremum F 1. c) universam G 3. 4. d) praebens — mirabi *des.* A *3. e) ex(s)titit A 3. 4. C. D. E 1. F 4. G 5a. H. f) c. S. et *des.* G 3, *qui hunc locum plane deformavit.* g) Agelramno A 3; Agelrammo G 4; Agelranno D 3; Engilramno G 5c; Angerando F 4; Anguramno C 1. 2. h) *deest* A *3; p. e. a. *des.* A 1. — archiepiscopus G 1. 2; episcopo G 5a c. i) mirandam F 1; miracula B 2. G 3. 4. 5c. k) conposuit F 1. l) *ita* A 2. *3. 3. 4. B 1. 2. F 1. G 1; amabilissimus A *2. 2a. B 1a. F 4. 5. G 2. 3. 4. 5a. c; amabilis A 1? C. D. I 1. m) Hic — construxit *om.* A *4. n) honorem A 1? 3. C. D. o) Geordii G 3; Gregorii A 3? p) basilica F 1. G 2? q) *hoc loco desinit* B 1. r) Liutpert G 3; Liutepert G 4; Luitperto C 1; Liudberto G 2; Luutperto A 3. s) puerulis A 2. G 3; puerulo aetate D 2. t) tutore F 1. u) *deest* G 3. 4. v) Ragimpertus A 2. F 1. G 1; Ragimbertus G 2; Raginb. D 2. 3; Rainp. G 3. 4.

1) *SS. II*, *p.* 264. 2) *In urbe regia Ticinensi, ubi legitur adhuc in eadem basilica apud Cassinenses monachos fragmentum epitaphii ad illius tumulum appositi, quod refert Muratori in lib. antiquitatum Estensium cap. I*, 10, *p.* 73:

Aureo ex fonte quiescunt in ordine reges,
Avus, pater, hic filius heiulandus tenetur
Cuningpert, florentissimus ac robustissimus rex,
Quem dominum Italia, patrem atque pastorem,
Inde flebile maritum iam viduata gemet.
Alia de parte si originem quaeras,
Rex fuit avus, mater gubernacula tenuit regni.
Mirandus erat forma, pius; mens, si requiras,
Miranda . . . . BI.

Taurinensium, quem[a] quondam rex Godipertus[b], eum extingueretur a[c] Grimualdo, reliquerat[d] parvolum[e], de quo et superius diximus[1], cum valida manu[f] veniens, adversus Ansprandum et Rotharit[g] Bergomensium ducem aput Novarias[h] conflixit, eosque in campo[i] exsuperans, regnum Langobardorum invasit. Sed eodem anno mortuus est.

19.[k] Tunc filius eius Aripert iterum[l] bellum parans,
701. pugnavit cum Liutperto rege aput Ticinum cumque Ansprando et Atone[m] et Tatzone[n] necnon et Rotharit[o] ac Faraone[p]. Sed omnes hos[q] bello exsuperans, Liutpertum infantulum vivum in bello[r] conprehendit[2]. Anspraud quoque fugiens, in insulam[s] se Commacinam communivit.

20. At vero Rotharit[t] dux Bergamum civitatem suam rediens, regnum arripuit. Contra quem rex Aripert cum magno[u] exercitu proficiscens, expugnata primum et capta[v] Laude[w], Bergamum obsedit[x], eamque[y] cum arietibus et diversis belli[z] machinis* sine aliqua difficultate expugnans

*) id est cum manculis *add.* L 1.

a) que F 1. G 1. 2? b) Gondip. G 4; Gundip. G 3; Godep. D 3: Godib. I 1; Godeb. D 2. c) ad G 1. 2; aput Grimualdum G 3. d) relinq. G 1. 2. 3. e) *ita* A 1. F 1. G 1. 2. f) manum F 1. g) Rottharit A 2; Rotthari G 4; Rothari F 1, *alii*; *cf. supra p.* 208 *n.* z. — Bergomenuum A 2; Verg. F 1. h) Navar. F 1. G 1. 4. i) campum G 3; campis A 3. — exsuperas F 1. k) *hoc cap. praecedenti adjungit* G 5c. l) *deest* A 2; ut b. parant G 3. 4. m) Atone *corr.* Attone D 1, *et ita* C 2. D 2. 4; Attano D 3; Atoonem C 1; Attonem I 1; Otone A 4. C *1. G 1. 2. H 1; Otonem E 1; Othone B 2; Ottone F 1; Otthone G 5a; Totone F 5. n) Tazone F 5. G 3. 4; Tazonem E 1; Tatone C 4b; Tattone G 5a. c; et T. *des.* C. D. I 1. o) Rottharit G 1 *hoc loco.* p) Pharaone A 3. F 5. G 5c; Farone C. D; Pharone H 1; Faronem I 1. q) pos bellos *corr.* illos bello F 1. r) bellum C 2. s) silva se Comatina G 5c; Cummacinam C 1; Comacinam F 1; Commatinam G 1. 2. t) Rottharit F 1 *hoc loco.* u) na exercito F 1. v) capto F 1. w) Lauda B 1a. D 3 *et e corr.* G 4. x) obsidet F 1. y) eaque G 1. z) bellis C 1. G 1—3.

1) *IV*, 51. 2) *Pugna haec Ariperti hujus nominis II. Langobardorum regis ejusque de Liutperto rege victoria lucem accipit ex vita s. Boniti exepiscopi Arvernensis, et hic ad uberiorem historiae copiam transscribo (c.* 24, *ed. Mabillon, Acta III,* 1, *p.* 96*)*: Denique in Italiam ingressus *(Bonitus)*, a rege Longobardorum et devote et amanter acceptus est; qui cum viri Dei colloquiis frueretur, audivit ad se referri, urbem *(Ticinum)* ab exercitu obsideri. At ille mox exiliens, iubet suos arma capessere secumque contra hostes dimicaturos esse paratos ad pugnam. Conversus autem humiliter ad virum Dei: 'Quaeso te pater', inquit, 'ut pro me Domino preces offeras. Nam mihi res est cum hostibus meis. Liceat mihi tua intercessione ex illis palmam referre'. Mox inde urbem egressus, proelium cum hostibus iniit. Adeo vero partibus Ariperti — ita enim ille rex Longobardorum vocabatur — favit victoria, ut, multis caesis atque prostratis, rege quoque in inguine vulnerato et capto, cum magno tripudio ad virum Dei redierit, eique pro precum illius suffragiis gratias agens, denuo se eius orationibus commendarit multa cum humilitate et in regno suo res necessarias illi praeberi curaverit. BI.

mox cepit, conprehensumque[a] Rotharit[b] pseudoregem[c], eius caput barbamque radens, Taurinis in exilium trusit[d], quique ibidem post aliquod[e] dies peremptus est. Liutpertum vero, quem ceperat, pari modo in balneo vita[f] privavit.

21. Misit quoque exercitum adversus Ansprandum in insulam Commacinam[g]. Quo[h] *conperto, Ansprand fugiit[i] *p. 172.
Clavennam[1]; deinde per Curiam Retorum[k] civitatem venit ad Theutpertum[l] Baioariorum ducem, et fuit cum eo per annos novem. Exercitus vero Ariperti insulam in qua[m] Ansprand fuerat invadens, eius oppidum diruit.

22. Rex igitur Aripert, confirmato regno, Sigiprandum[n], Ansprandi filium, oculis privavit omnesque[o] qui ei consanguinitate iuncti fuerant diversis modis afflixit. Minorem quoque Ansprandi filium Liutprandum[p] in custodia[q] tenuit; quem quia despicabilem personam et[r] adhuc adulescentulum esse perspexit, non solum in eius corpore vindictam aliquam minime ingessit, sed eum, ut ad patrem suum pergeret[s], abire permisit. Quod Dei omnipotentis nutu[t] factum fuisse, qui eum ad regni gubernacula praeparabat, dubium non est. Igitur Liutprand ad patrem suum in Baioariam profectus, ei de suo adventu[u] inaestimabile gaudium fecit. Uxorem vero Ansprandi Theodoradam[v] nomine rex Aripert conprehendi[w] fecit. Quae cum se voluntate feminea reginam futuram[x] esse iactaret, naso[y] atque auribus abscisis, decore suae faciei deturpata est. Pari etiam modo et germana Liutprandi nomine Aurona[z] deformis effecta est.

23. Hoc tempore aput[a] Gallias in Francorum regnum Anschis[b], Arnulfi filius, qui de nomine Anchise[c] quondam

a) conprehensoque G 1. b) *deest* C 1. c) reudo *corr.* freudo r. F 1; pseudo *corr.* freodo G 1, *et inde* R. et Freodonem regem *ed. pr.*; peudo G 2; rege G 1. 2. d) truxit F 1 G 1; trudit G 3; retrusit C, *plerique* D; misit D 2. F 5. e) *ita* F 1; aliquos E 1. F 4. G; aliquot *ceteri.* f) a vita G 3. 4. g) Comachinam F 1. G 1. h) Quo *deest* A 2; Quo — Clavennam *des.* F. G 1—4; qui Ansprandus deinde pergit F 4; Qui deinde G 5a. c. i) *ita* A 1. 2. B 2. H 1; fugit *ceteri.* k) *ita* A 2. C *1. D 1. F 1; Retiorum C 2. F 4. G 1. 2. 5a. c; Rhetiorum I 2; Rethorum B 2. E 1; Rhetorum A 3. D 3. F 5; Rectorum A 4; Retrorum C 1; Rotharum H. l) Theudep. A 1; Theudip. G 2; Teudip. F 1. G 1. 3; Teutp. C 1; Theudeb. D 2; Theodeb. D 3. m) quam F 1. G 1. 2. I 2; in q. *des.* B 2; quam A. confugerat C. D; quam A. fugerat F 4. G 5a; quam A. filium invadens G 2. n) Sigispr. A 3; Sigisbr. D 3; Sigibr. C 1. D 2. G 4. I 1. 2, *alii*; Silgibr. C 2. o) omnipotensque A 2. p) Liudpr. *vel* Liudbr. G 2; Liupr. *vel* Liutpr. G 3. 4; Liudbr. *vel* Leutbr. C 1. q) custodiam C *1. 1. D 1? (custodiá). F. G. I 2, *quod in archetypo fuisse putarim.* r) *deest* C *1. 1. s) *deest* F 1. t) nutum F 1. u) adventum G 1—4. v) Theoderadam D 3. G 3; Theoderada A *3; Theoderatam A 3; Theuderadam C 1. w) conprehendit F 1. x) *deest* A 2. y) nasum G 1—3. z) Arona B 2; Auruna F 2; Aurora G 5a. a) *deest* G 3. 4. b) Anscis *corr.* Anschis F 1. G 1? Anscis B 2. F *2. 3; Anchis A 4. G 3; Ansis F 2; Ansichi A *3; Ansechis E 1; Ansegissus D 2. c) Anchisę(e) F 1. G 1.

1) *Chiavenna.*

Troiani creditur appellatus[1], sub nomine maioris domui[a] gerebat principatum.

24. Mortuo quoque aput Foroiuli Adone[b], quem dixeramus[2] lociservatorem[c] fuisse, Ferdulfus[d] ducatum suscepit, qui de partibus Liguriae[e] extitit, homo lubricus et elatus. Qui dum victoriae laudem de Sclavis[f] habere cupiit[g], magna sibi et Foroiulanis detrimenta invexit. His[h] praemia quibusdam Sclavis dedit, ut exercitum Sclavorum in eadem provinciam[i] sua adhortatione[k] inmitterent. Quod ita quoque effectum[l] est. Causa[m] autem magnae in eadem Foroiulana provincia perditionis ista fuit. Inruerunt latrunculi Sclavorum super greges[n] et pastores ovium, quae[o] in eorum vicinia pascebantur, et de eis praedas abigerunt[p]. Subsecutus est hos rector loci illius, quem[q] 'sculdahis'[r] lingua propria dicunt[3], vir nobilis animoque et viribus potens: sed tamen eosdem
*p. 173. latrunculos *adsequi non potuit. Cui exinde revertenti[s] dux Ferdulfus[t] obviam factus est. Quem dum interrogaret, quid de illis latrunculis factum[u] esset, Argait[v] ei — sic enim nomen habebat —, eosdem fugisse[w], respondit. Tunc ei Ferdulfus indignans ita locutus est: 'Quando tu aliquid fortiter facere poteras, qui Argait ab arga[4] nomen deductum[x] habes'? Cui ille maxima stimulatus ira, ut erat vir fortis, ita respondit: 'Sic vellit[y] Deus, ut non antea ego et tu, dux Ferdulfe, exeamus de hac vita, quam cognoscant alii, quis ex[z] nobis magis est arga'. Haec cum sibi invicem vulgaria verba locuti fuissent, contigit non post multos dies, ut exercitus Sclavorum[a], pro[b] quorum adventu dux Ferdulfus prae-

a) *ita* A 1—4. B 2. F 1. 4. G 1—4; domu E 1; domus A *2, *alii.* b) Aldone I 1. c) loci servatore F 1. G 1. 2. d) Feldulfus C *1; Fredulf. G 3. 4. e) Liguirie F 1. f) Sclabis F 1. G 1. 2; Sclavis — quibusdam *des.* G 3. 4. g) *ita* A 1. *2. 4. E 1. F 1. 4. G 1. 2; cupit *ceteri.* h) *ita* A 1. F 1; Is *cett.* i) *ita* A 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 2, *corr.* eandem provinciam D 1, *et ita* A *2. B 2. *ceteri* D. I 1; eadem provincia A 4. C 2. G 2. 3. I 2; eandem provincia H 1. k) suam F 1. G 1. — adoracionem G 3. 4; suam adortationem D *3a; adolationem C 1; adulatione C 2. l) effectus F. G; factum C 2. E 1; Quod — est *des.* F 5. m) Causautem A 1; Causam a. F 1. G 1. 2. n) gregem C 1. 4b. D. I 2. o) qui B 2. C. D. I 2; quas G 3. p) abierunt A 3. F 1. 2; abuerunt E 1; habierunt A 2; depraedatis eos habierunt G 3; preda sibigerunt G 4; abegerunt C. D. I 1. q) que (?) F 1. r) scultahis G 5a. c; scoldahis A 2; sculdachis I 2; sculdaiz C 2; scluldaizo C *1. 1. G 3. I 1, *corr.* sculdais D 1, *et ita* A *2. B 1a. 2. *ceteri* D. F 5; scluldais A 4. s) *hic desinit* C *1. t) Fredulfus G 1—4 *hoc loco.* u) factus F 1. v) Argaid G 5c; Arguit G 2; Eragait G 3; Aregait G 4, *et postea etiam* G 3; Ergait D 2; Agait F 5; Argau C 4b; Argahit L 1; Arga ait ei F 2a. — ei *deest* G 3. w) fuisse A 3. F 2a. G 3. 4. x) deducatum A 2. y) *ita* A 1. F 1. G 1; velit *ceteri.* z) ex n. *des.* A 2. a) Sclaborum F 1. G 1. b) per A 2; per — adventa G 1—3.

1) *Haec item leguntur in libro de episcopis Mettensibus a Paulo nostro scripta (l. l. p. 264). Notandus tamen praesenti capite continuatus illius error ex antecedenti s. Arnulfi praepostera chronotaxi, quippe Anchis, vel Ansegisus, ut aliis dicitur, ante filium Pippinum ad superiora tempora est retrahendus.* BI. 2) *Cap.* 3. 3) *Cf. Gloss. LL. IV, p.* 655. 4) *Cf. Rotharis edict. c.* 381.

mia dederat, cum magnis[a] viribus adventaret. Qui cum castra in summo montis vertice posuissent[b], et pene ex omni parte difficile esset[c] ad eos accedere, Ferdulfus dux cum exercitu superveniens, coepit eundem montem circuire, ut[d] per loca planiora[e] super eos possit[f] inruere. Tunc Argait, de quo praemisimus[g], ita Ferdulfo dixit: 'Memento, dux Ferdulf[h], quod me esse[i] inertem et inutilem dixeris et vulgari verbo arga vocaveris[k]. Nunc autem ira Dei veniat super illum, qui posterior e nobis ad hos[l] Sclavos accesserit'. Et haec dicens, verso equo, per asperitatem montis, unde gravis erat ascensus, ad castra contendere coepit Sclavorum. Ferdulfus vero[m] opprobrium ducens, si non ipse per eadem difficilia loca[n] super Sclavos inruerit[o], eum per aspera quaeque et difficilia inviaque loca secutus est[p]. Quem suus exercitus, turpe ducens ducem non sequi, subsequi et[q] ipse coepit. Videntes itaque Sclavi, eos per devexa[r] loca super se[s] venire, praeparaverunt se viriliter, et magis[t] lapidibus ac securibus quam[u] armis contra eos pugnantes, pene omnes deiectos equis perimerunt. Sicque victoriam non viribus, sed casu[v] adepti sunt. Ibi omnis nobilitas periit Foroiulanorum; ibi Ferdulfus dux[w] cecidit; ibi et ille qui eum provocaverat extinctus est. Tantique ibi viri fortes per contentionis[x] malum et inprovidentiam[y] debellati sunt, quanti possent per unam concordiam et salubre consilium multa[z] milia sternere[a] aemulorum. Ibi tamen unus[b] e Langobardis nomine Munichis[c], qui pater post Petri Foroiulani et Ursi Cenetensis[d] ducum[e] extitit, solus fortiter et viriliter fecit. Is cum de equo eiectus esset, et eum unus[f] e Sclavis subito invadens eius manus fune[g] conligasset, ipse[h] manibus ligatis lanceam ab eiusdem Sclavi dextera extrahens, eum cum ipsa percussit, et ligatus per aspera se loca deiciens evasit. Haec ideo vel maxime in hac posuimus historia[i], ne quid aliquid[k] per contentionis malum simile contingat.

a) magni F 1. b) posuisset G 1. 2. I 1. c) esse G 1. d) non G 1. 2. e) planiosa G 1. 2. f) posset C. D. I 1. — inrueret G 1. 2. g) promis. A 2. h) Ferdul A 2; Ferdulfe F 1, *alii.* i) esset F 1. k) *ita* A 1. 3; vocaberis A 2. G 3. 4. I 1. l) hoc S. accerserit A 2; hosclavos G 1. m) *deest* A 3. n) loca — difficilia *dcs.* C 1. o) *ita* A 1. 2. *2. F 1; inrueret *ceteri.* p) *deest* F. G. q) ex G 1. 2. r) divexa A 3. D 2. *3a; diversa F. G. 1 2; devia E 1. s) *deest* C; *post suppl.* G 1. t) magnis C. D 1? *3a. I 1 *et c corr.* G 3. u) qua F 1; q. et C. I 1. v) casum G 3. 4. w) *deest* C 4b. G 3. 4. x) contenciones F 1. y) inprovidencia G 1. 2? 3; imprudentiam A 3. B 2. G 4. 5c; imprudentiae C. D. I 1. z) *deest* G 3. 4. a) *post suppl.* F 1. b) unum F 1. G 1—3. — et F 1. c) Municis C 1. 2; Munigis D 2. 3. d) Ceten. G 1. 2. e) ducis C. D. I 1; dux G 5a. c; ducatum G 3 f) essclavis A 1; unum e: Sclavis F 1; exclavis G 3. 4; eclavis *corr.* e sclavis G 2; ex S. D 2; eum ex S. D 3; e *deest* A 2. g) funes F 1. G 1. 2; funis *corr.* fune G 3. — legasset A 2. h) ipsi F 1; et i. G 1—4. i) historiam C 1. G 1. 2; hanc — historiam G 3. k) *ita* A 1. 2. *3. 4. B 2. E. F. G. I 2; quid alicui A 3? C. D; cui aliquid G 5a. c. H 1; q. aliquando F 2a.

25. Mortuo itaque Ferdulfo duce hoc modo, in eius loco
*p. 174. ordinatus est[a] Corvolus[b]. *Qui pauco tempore ducatum tenens, dum regem[c] offendisset, evulsis oculis dedecorose vixit.

26.[d] Deinceps vero Pemmo[e] ducatum promeruit, qui fuit homo ingeniosus et utilis patriae. Hic patre genitus Billone[f], qui de Belluno[g] fuerat, sed propter seditionem, quam illuc[h] fecerat, in Forumiuli post veniens, ibi pacifice vixit. Hic Pemmo habuit coniugem Ratpergam[i] nomine; quae cum esset facie rusticana, saepe maritum deprecata[k], ut se dimissa aliam uxorem duceret, quam[l] tanti ducis coniugem[m] esse deceret. Sed ipse, ut erat vir sapiens, plus eius mores et humilitatem[n] verecundamque pudicitiam quam corporis pulchritudinem sibi conplacere, dicebat. De hac igitur coniuge tres Pemmo filios, hoc est Ratchis[o] et Ratchait[p] et Ahistulfum[q], viros strenuos[r], genuit. Quorum nativitas[s] humilitatem matris ad gloriam erexit. Qui dux, congregatis omnium nobilium qui in bello de quo diximus[t] obierant filiis, sic eos cum suis natis pariter nutrivit, acsi et ipsi ab eo geniti fuissent.

702? 27.[u] Hac denique aetate Gisulfus[v] Beneventanorum ductor Suram Romanorum civitatem, Hirpinum[x] atque Arcim[w] pari modo oppida cepit. Qui[1] Gisulfus tempore Iohannis papae cum omni sua virtute Campaniam venit, incendia et depraedationes faciens, multos captivorum cepit et usque in locum[y] qui Horrea[z] dicitur castrametatus est, nullusque ei resistere potuit. Ad hunc pontifex missis sacerdotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum manibus redimit[a] ipsumque ducem cum suo exercitu ad propria repedare fecit[b].

a) *deest* G 3. 4. b) Corbolus F 1. 2a. I 2; Corbullus F 5; Corvulus A 4. E 1. F 4. G 3. 5a. H. I 1. c) rege F 1; regi G 3. 4. d) *hoc cap. antecedenti adjungunt* C 1. G 5c. e) Pemnio A 3; Pemo C 1; *cf. p.* 209 *n.* h. f) Billonem C 1. g) Bellone *corr.* Belluno D 1; Bellono C 1. 2. I 1; Bullo A 2; bellū n̄ *corr.* Belluna F 1; Belluno *corr.* bello non G 1. h) illic A 3. D 3. G 5c, *c corr.* I 1. — fecera F 1. i) Raperg. D 3; Ratb. D 2, *alii.* k) d. est F 5. G 5a; deprecabatur C. D. H. I 1. l) quantanti G 1; quanti G 2. m) coniuge G 3. 4. — esset F 1. n) humilitate G 3; umilitatem A 1; utilitatem C. D. I 1. 2. o) Rathis A 3; Rachis F 1. p) Ratchut A 2; Ratcait G 4; Rachait D 2. 3; Ratchais C 2; Rachahit L 1. q) Ahistolfum A 4; Agistulfum C 1; Aistulfum G 5a. c. H 1. I 1; Aistolfum A *3. E 1. F 1; Haistulfum C. G 1—4. r) strenuo F 1. s) nativitates (nativitatis G 1) humilitas G 1.—4; humilitatematris ad gloria F 1. t) viximus A 2. u) *hoc cap. bis exhibet* G 4. v) Gissulfus C 1. w) Hyrpinum F 1. G 1. 2, *alii.* x) Artim A 2; Archim C 1. E 1. G 2; Arcem D 2. 3; Arcon A 3; Arcim̄ F 1; Marcim A *2. y) loco G 3. z) Orrea G 1. 2. a) rediit F 1. G 1—3; redit G 4. b) *deest* G 1 (*post add.*). 2.

1) *Ex G. pont., in quibus haec narrantur sub Johanne sexto, qui a.* 701—704. *papa fuit. At contradicit, quod Paulus VI,* 2. *atque chronicon ducum Beneventi, SS. III, p.* 211, *Gisulfum annis* 17 *ducatum gessisse dicunt, quem a.* 681. *exeunte suscepit. Aut igitur tota illa computatio falsa est, aut Gesta pont. Johannem VI. posuerunt pro V, a.* 685, *quae est opinio Camilli Peregrinii, nobis etiam probabilior visa.* BE.

28. Hoc tempore Aripertus[a. 1] rex Langobardorum donationem[b] patrimonii Alpium Cottiarum[c], quae quondam ad ius pertinuerat[d] apostolicae sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerat ablata[e], restituit et hanc donationem aureis exaratam[f] litteris Romam direxit. His[2] etiam diebus duo reges Saxonum ad vestigia apostolorum Romam venientes, sub velocitate, ut obtabant, defuncti sunt.

29. Tunc[3] quoque venit Benedictus archiepiscopus Mediolanensis[g] Romam et causam egit pro ecclesia Ticinensi[h];
sed victus est, eo quod a priscis temporibus Ticinenses[i] *epi- *p. 175.
scopi a Romana fuerant ecclesia consecrati. Fuit[4] autem hisdem venerabilis Benedictus archiepiscopus vir egregiae[k] sanctitatis, de quo per universam Italiam bonae opinionis fama flagravit.

30.[1] Igitur defuncto Transamundo duce Spolitanorum[m], 703.
Farualdus[n], eius filius, in loco patris est subrogatus. Denique Wachilapus[o] germanus fuit Transamundi et cum fratre[p] pariter eundem[q] rexit ducatum.

31. At vero Iustinianus[5], qui amisso principatu in
Ponto[r] exulabat[s], auxilio Terebelli Bulgarum regis regnum 705.
rursus recipiens, eos qui se expulerant patricios occidit. Leonem quoque et Tiberium, qui locum eius usurpaverant, cepit et[t] in medio circo[u] coram omni populo iugulari fecit[v]. Gallicinum[w] vero patriarcham[x] Constantinopolitanum erutis oculis Romam misit Cyrumque[y] abbatem, qui eum in Ponto[z] exulem aluerat[a], episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam ad se venire iubens, honorifice suscepit

a) Aripert A 2. G 2. b) donacione F 1. c) Scot(c)iarum G 1—3; Guttiarum B 2. d) pertinuerant — fuerant C. I 1; pertinuerant *corr.* pertinuerat D 1. e) ablatam F 1. f) exarata G 1. g) Mediolanensis — archiepiscopus *des.* C 2. h) Ticiniensi G 1. 2. i) Ticinienses G 1. 2; Ticinensis E 1. F 1. G 3; Ticinensis episcopus R. fuerat e. consecrata C 1. 3; Ticinensis ep. R. fuerant e. consecrata *corr.* T. episcopi a Romanis fuerat e. consecrata D 1, *et ita ceteri* D. H (*ubi*: episcopii); Ticinensis episcopus R. fuerat e congregata C 4a; Ticinensis episcopis Romanam fuerant e. congregata C 4b; Ticinensis episcopatus Romae fuerat e. congregata C 5 (*Ortel.*). — Roma G 3. k) gratiae G 1—3. l) *hoc cap. om.* C 3. m) Spolitinorum G 1—3. n) Faroaldus A 2. 3. D, *alii*; Falualdus C 1. 2. o) Wacchilappus A 3 (*eraso uno* c). G 3; Wacchilipus G 4; Wacchillapus F 1; Wacchilapus G 1; Wachilaphus G 5c; Vachilapus C 1; Vulchilla F 2. p) frater F 1. q) *deest* A *3. r) Pontu G 3. s) exul. — regis *des.* F. G. t) et — fecit *des.* A 2. u) circum G 1. 2. *3. 3. — coram *deest* F 1 — omni *deest* D 2. G 3. v) cepit F 1; precepit E. G. I 2. w) Gallinum A 1; Gallicium E 1; Gallinicum *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D. F 4. G *3; Sallicinum F 5. G 1. 2; Sollicinum G 3. 4. x) patriarcha F 1. y) Gi(y)rumque G 3. 4; Circumque A 3. D 3. z) Pontu G 2; pontem C 1. a) maluerat F 1. G 2. 3; mallnerat G 1.

1) *Ex G. pont. Joh. VII. et Beda.* 2) *Ex G. pont. Const.* 3) *Indidem.* 4) *De Benedicto cf. Muratori Anecd. I; SS. IV, 76; Mai Class. auct. V, praef.* 43. *Auctor est epitaphii Ceadwallae regis supra c.* 15. BE. 5) *Haec* — occidit, Leonem — fecit *ex G. pont. Joh. VII. Reliqua ex Beda.*

ac[a] remisit; quem prostratus in terra[b] pro suis peccatis intercedere rogans, cuncta eius[c] ecclesiae privilegia renovavit[d]. Qui[e] cum exercitum[f] in Ponto[g] mitteret ad conprehendendum Filippicum[h], quem ibi religaverat, multum eum hisdem venerabilis papa prohibuit, ne[i] hoc facere deberet; sed[1] tamen inhibere non potuit.

32.[k] Exercitus[2] quoque, qui missus contra Filippicum fuerat, ad partem[l] se Filippici contulit eumque imperatorem[m] fecit. Qui Constantinopolim contra Iustinianum veniens, cum eo ab Urbe miliario duodecimo pugnavit, vicit[n] et occidit regnumque eius adeptus est. Imperavit autem Iustinianus cum filio Tiberio in hac secunda vice annos sex[o]. Quem Leo in expulsione[p] illius naribus detruncavit; qui post iterum adsumpto imperio, quotiens defluentem gutta[q] reumatis[r] manum[s] detersit, pene totiens aliquem ex his qui contra eum fuerant iugulari praecepit.

33.[t] Mortuo denique his diebus patriarcha Petro, regimen Aquileiensis[u] ecclesiae suscepit Serenus, qui fuit vir simplicitate praeditus et ad Christi servitium pronus.

34. At vero Filippicus, qui[3] et Bardanis[v] dictus est, postquam in imperiali dignitate confirmatus est, Cyrum, de quo dixeramus[4], de pontificatu[w] eiecto[x], ad gubernandum monasterium suum Pontum redire praecepit. Hic Filippicus
*p. 176. Constantino[y] papae *litteras pravi docmatis direxit, quas ille cum apostolicae sedis concilio[z] respuit; et huius rei causa fecit picturas in porticu[a] sancti Petri, quae gesta sex[b] sanctarum sinodorum universalium retinent[c]. Nam et huiusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Filippicus iusserat auferri. Statuit[d] populus Romanus, ne heretici imperatoris nomen aut chartas[e] aut figuram[f] solidi susciperent. Unde

a) ac r. *des.* F 1. b) terram A 4. B 2. F 1. G 1. 2 *3. 5a. c) ei F. G. d) *deest* F 1, *ubi post suppl.* concessit; condonavit F 2. e) *novum cap. inc.* A 3. D 3. f) exercitu F 1. G 1. 2. g) Pontu G 3; Pontum D 3; Ponte I 2; Pontot F 1. h) Phil. A 2. 3. C. G 1, *postea etiam* F 1; Phyl. G 2; Philippum D 2 — que F 1. i) nec F. G 1. 2. *3. 3. k) *hoc caput praecedenti adjungunt* D 1. 2. l) patrem C 1. G 3; p. Phylippico c. G 2. m) *post suppl.* F 1. n) *deest* A 1; et vicit A 2? F 4. G; vicit eum et D 3. o) septem F 2. p) expulsionem F. G. I 1. 2. q) *ita* A 1. E 1. F 1. *2; guttam *ceteri.* r) rematis *corr.* reumatis F 1; reumatis *corr.* rematis G 1. s) *ita* A 1. *2. 2. 3. E 1. F 1. 4. G 1. 2. *3. 3. t) *hoc cap. om.* G *5. u) Aquileinensis F 1; Aquiligensis G 1—3. v) Bardonis G 3; Bardanus C. D. w) pontificatum F 1. G 1. 2; p. eius G 3; p. ei G 4. x) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. B 2. F 4. 5; aiecto G 1. 2; abiecto G 5a. c; eiectus F 1; eiectum G 4; *erasum* G 3. — *In* G 3 *sequentia* — regnavit autem (*c.* 35) *desunt, folio evulso*; *desunt etiam* G 3a. y) *deest* A 3. z) consilio C *1. I 2, *corr.* concilio D 1. a) portico E 1. F 1. G 1. *3; portio G 2; porticum A 2. D 2. *3a. b) gestas ex C 1; gestas et F 1. G 1. 2; et *erasum* G 4. c) tenent F 1. G 1. 2. *3. 4; continent G 5c. d) Statuit — susciperent *des.* I 2. e) caractis G 2. f) figuras C 2; figura G 1. — solidis A *2. 2. 3. 4. B 2. F 1.

1) sed — non potuit *Pauli sunt verba.* 2) Exercitus — annos sex *ex Beda.* 3) qui et Bardanis dictus est *Paulus.* 4) *Cap.* 31. *Quae sequuntur ex Beda sumta.*

nec eius effigies[a] in ecclesia[b] introducta est, nec nomen ad missarum sollempnia prolatum. Hic[c] cum annum unum et sex mensibus regnum gessisset, contra eum Anastasius[d], qui[1] et Artemius dictus est, insurgens, eum regno[e] expulit oculisque[f] privavit, nec tamen occidit. Hic Anastasius litteras Constantino papae Romam per[g] Scolasticum patricium et exarcum Italiae direxit, quibus se fautorem[h] catholicae fidei et sancti[i] sexti concilii praedicatorem esse declaravit.

35. Igitur postquam Ansprand[k] aput Baioariam iam novem expletis annis exulasset, promoto tandem Teutperto[l] decimo anno Baioariorum ductor[m], exercitu[n] venit Italiam pugnavitque cum Ariperto, et facta est ex[o] utraque parte multa strages populorum. Sed quamvis ad[p] extremum nox proelium dirimisset, certum tamen est, Baioarios terga praebuisse et Ariperti exercitum[q] victorem ad castra remeasse. Sed dum Aripert in castris manere noluisset, sed potius Ticinum civitatem introisset, et suis hoc facto desperationem et adversariis audaciam praebuit. Qui postquam in civitatem regressus est, et sensisset, quia pro hoc facto suum exercitum offensum haberet, mox accepto consilio ut[r] in Francia[s] fugeret[t], quantum sibi utile duxit e[u] palatio aurum sustulit. Qui dum fluvium Ticinum gravatus auro transnatare voluisset, ibique[v] corruens, suffocatus[w] aquis extinctus est. Cuius in crastinum diem corpus inventum, in palatio ordinatum ac deinde ad basilicam[x] domini Salvatoris, quam antiquus
Aripert construxerat, prolatum ibique sepultum[y] est. Hic 712.
in diebus quibus regnum tenuit noctu egrediens et hac illacque pergens, quid de eo a singulis civitatibus diceretur, per semet ipsum explorabat, ac diligenter, qualem iustitiam singuli iudices populo suo facerent, investigabat. Hic, advenientibus ad se exterarum gentium legatis, vilibus coram eis vestibus sive pelliciis[z] utebatur; utque minus Italiae insidiarentur[a], numquam eis pretiosa vina vel ceterarum rerum delicias ministrabat[b]. Regnavit autem cum patre Ragimperto[c] sive solus usque ad annum duodecimum[d]. Fuit quo-

a) effigie F 1. b) ecclesiam C 2. D 2. 3. G 4. 5a. c; ecclesiae C 1. G 2. c) *novum cap. incipiunt* C. D. E 1. F 1. 5 H. d) Anastasium F 1. e) regnum E 1. F 1. G 1. 2 f) que *deest* G 1. 2. g) p. S. p. et e *des.* A *3. h) factorem G 1. 2. 4. i) sexti sancti A *3. k) Asisprand A *3. l) Teu(t)pertum C 1. I 1; Teutpert A 2. F 1. m) ducto C 4b. F 4. G 1 *e corr.* 4; ductore G 5a. c. I 2. n) cum e. C 1. 2; exercitum E 1; exercitus D *3a F 4. G 5a. c. I 2. o) *deest* F. G. p) *deest* A 1. q) exercitu F 1. r) *post suppl.* F 1. s) *ita* A 1. 2. B 2. D 1. E 1. F 1; Franciam *ceteri.* t) fugiret G 1–3. u) et F 1; a G 1. 2. — *post* pal. *superscr.* autem G 2. v) ibi A *3. C. D. w) suffugatus A 1. x) basilica F 1. y) sepultus A 2. — est *deest* A 3. z) pellicibus A *3. a) insidiarent A 3. F 1 G 1. 2. b) ministrabant G 1. 2. — *Pergit* G 3. c) Raginp. A 2. *3. C 1. F 1. G 1; Ragimb. G 2; Raginb. D 2, *alii.* d) duodecimo G 3.

1) qui et Artemius dictus est *Paulus*.

que[a] vir pius, elymosinis deditus ac iustitiae amator; in cuius temporibus terrae ubertas nimia, sed tempora fuere[b] barbarica. Huius germanus Gumpertus[c] eo tempore in Franciam[d] fugiens, ibidem usque ad diem suae mortis permansit. Huic fuerunt filii tres, quorum qui maior natu[e] extitit Ragimpertus nomine nostris in diebus Aurelianensem[f] civitatem rexit.
*p. 177. Post cuius Ariperti funus *Ansprand[g] Langobardorum regnum[h] potitus, tres solummodo menses regnavit; vir per omnia egregius et cuius sapientiae rari aequandi sunt. Cernentes Langobardi huius interitum, Liutprandum, eius filium, in
Mai., Iun. regali[i] constituunt solio; quod Ansprand dum adhuc viveret audiens, valde laetatus[k] est[1].

36. Hoc tempore Anastasius[2] imperator classem in Alexandria[l] contra Sarracenos direxit. Cuius exercitus ad alium[m] versus consilium, ab[n] itinere medio Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium[o] orthodoxum[p] inquirens, imperatorem elegit atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui[3] Theodosius[q] aput Niceam[r] civitatem Anastasium gravi proelio[s] vicit. Datoque[t] sibi[u] sacramento, eum[v] clericum fieri ac[w] presbiterum fecit ordinari[x]. Ipse vero ut regnum accepit[y], mox in regia urbe imaginem illam venerandam,

a) *deest* G 1. 2; Fuitque F 1. G 3? 4. b) fuera G 3; fuerat G 4; *deest* C 1. c) Gunipertus F 2. 5; Gunpertus A 4. F 4; Gumpertum seo F 1; Gumbertus D 1. 3. G 2. 5a; Gunb. D 2. H 1; Guntb. A 3. C 1. 2. d) Franc(t)ia F 1. G 1—4. — fugies G 1. 2; fuit G 3. 4. e) natum G 3. 4. f) Auril. F 1. G 1. 2. g) Lanspr. F 1. h) *ita* A 1. 2. B 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1—4; *deest* F 5; regno *ceteri*. — poc(t)ius F 1. G 1. 2. i) regalis F 1. k) delectus *corr.* delectatus G 1; delectatus F 4. G 2—4. I 1; sua laude l. A *3. l) *ita* A 1. *2. 2. B 2. C 1. D 1. F 1?; Alexandriam G 1, *alii.* m) aliam C 1; aliud D *3a, *corr.* alium I 2. n) ab in esus Theod. aput *mediis omissis* A 1. o) Theud. F 1. G 1. p) orthodoxium G *3. 3; o. i. *des.* A 3. q) Theodosium F 1. r) Neceam G 3; Nicenam C 1. I 1; Micenam G 1 2; Micenas G 5a; Mecenas G 5c. s) proelium F 1. t) *novum* (XXXVII) *inc. cap.* G 2 u) ibi A 2; sui C 1. 3. 4. 5, *corr.* suis D 1, *et ita alii* D. 1 1; *deest* C 2. v) *deest* G *3. w) *deest* A *3. x) *deest* C 2. 4. 5; cl. fecit ac pr. C 1. I 1. y) cum esset catholicus *add.* G *3.

1) *Ticini sepultus est Ansprandus in sacello d. Adriani martyris, quod ipse construxisse fertur. Tumulo haec epigraphes inscripta:*

Ansprandus honestus moribus, prudentia pollens,
Sapiens, modestus, patiens, sermone facundus,
Adstantibus qui dulcia favi mellis ad instar
Singulis promebat de pectore verba,
Cuius ad aethereum spiritus dum pergeret axem,
Post quinos undecies vitae suae circiter annos
Apicem reliquit regni praestantissimo nato
Lyuthprando inclyto et gubernacula gentis.
Datum Papiae die Iduum Iunii indictione decima. BI.

Datum Papiae *ex signis male intellectis* DP. (Depositus) *ortum esse, conjectura sagaci statuit Holder-Egger. — De chronologia egit Calogera, Nuova Rac. XXIV*, 5. BE. 2) *Ex G. pont. Greg. II.* 3) *Reliqua ex Beda.*

in qua sanctae[a] sinodus erant depictae et a Filippico fuerat deiecta, pristino in[b] loco erexit. His diebus ita Tiberis fluvius inundavit[c], ut alveum suum egressus multa Romanae fecerit[d] exitia civitati, ita ut in Via latam[e] ad unam et semis staturam excresceret atque a[f] porta sancti Petri usque ad pontem Molvium[g] aquae se descendentes[h] coniungerent.

37. His[1] temporibus multi Anglorum gentis[i] nobiles et[k] ignobiles, viri et feminae, duces et privati[l], divini amoris instinctu[m] de Brittaniam[n] Romam venire consuerunt[o]. Aput[p] regnum Francorum tunc temporis Pipinus[q] optinebat principatum. Fuit autem vir mirae audaciae, qui hostes suos statim adgrediendo conterebat. Nam supra quendam *suum [*p. 178.] adversarium, Rhenum[r] transgressus, cum uno tantum satellite suo inruit eumque in suo cubiculo residente[s] cum suis trucidavit. Bella quoque multa cum Saxonibus, et maxime cum Ratpoto[t] Frisionum[u] rege fortiter gessit. Hic et alios filios habuit; sed ex his praecipuus Carolus[v] extitit, qui ei post in principatu[w] successit.

38. At vero Liutprand rex cum in regno confirmatus[x] esset, eum Rothari[y], eius consanguineus, perimere voluit. His[z] enim convivium ei in domo sua aput[a] Ticinum praeparavit[b], in qua[c] domo viros fortissimos, qui regem convivantem extinguerent, armatos abscondit[d]. Quod cum Liutprandum[e] nuntiatum fuisset[f], eum ad palatium suum evocari[g] praecepit. Quem, sicut ei dictum fuerat, loricam sub veste[h] indutum, cum[i] ipse manu[k] pertractans, repperit. Qui

a) sancte erat depicte E 1; sancta erat depicta C. D. F 5. G 5a. H 1; sex *post add.* F 1; sanctae sex synodum e. d. G *3. b) *deest* A 3; pristinum in locum C. D. I 1. — rexit F 1; direxit G 1. c) i. ut *des.* G *3; ut ultra G 1. 2; ut *deest* F 1. d) fecerat *corr.* fecerit A 2. e) *ita* A 1. *2. F 1. H 1; Lateranensi B 2; Latina G 5c; lata *ceteri.* f) ad portam G 1–3. g) Molbium D; Olbium C 1; Olvium A *3; Molvem G 3; Molisum G 4; Molinum I 2. h) *ita omnes fere codd. cum Beda*; discendentes G *3; distendentes E 1, *quod intelligi videtur.* i) gentes G 1. 2. k) et i. *des.* C D. F. l) primatis *corr.* primates G 3; primates *Lind.* m) instrictu A 2; instrictum F 1; instinctum G 1—3. — a Roma G 3. n) *ita* A *2. 2. E 1. F 1. G 1—4; de Brit. *des.* D 2. 3; Brittan(n)ia *ceteri.* o) contulerunt A *3. p) *novum* (XXXIX) *inc. cap.* A *3. q) *ita* A 1. 2. F 1. G 1. 2. I 1, *alii*; Pippinus A 3. C 1. G 3, *alii.* r) Hrenum G 2; regnum A 2. D *3a. G 3. 4; per Henum (Hr. Ren.) F. G; per Hinum fluvium qui iuxta Danubium fluit F 2. *ed. pr.* s) *ita* A 1. *2. 2 (*deest* cubiculo). B 2. E 1. F 1. G 1. 2; resedentem G 3. 4. t) Ratpotto A *2; Ratpodo G 2; Ratbodo C. D; Rappoto A 3; Rappado E 1. u) Frixionum A 2; Frisonum D 1. G 3; Frisiorum B 4; Frigionum F 1. — regem G 3. 4. v) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. E 1. F 1. G 1 *constanter*; Karolus C 1. G 2, *alii.* w) principatum A 3. E 1. G 3. 4; principatus G 1. 2; principatú C 1. x) confirmatum F 1. y) *ita hoc loco et deinceps* A 1. F 1, *alii*; Rotthari G 3, *postea etiam* F 1; Rottharit A 2; Rotharit A 3. D 3, *alii, nonnumquam* F 1. G 1, *cf. supra p.* 220 *n.* g. z) *ita* A 2. E 1. F 1. G 2—4. — ei A 2. a) ap. T. *des.* A 3. b) preparant A 2. F 1; preparat G. c) quam F 1. d) *sequentia des.* — manae sedis (*c.* 40) *folio exciso* A 1. e) *ita* A 2. F 1; Liutprando *cett.* f) fuissent F 1. g) evocare C. D 2. F. G. h) vestem E 1. F 1. G 1. 2. i) *deest* C. D. I 1. k) manum G 1—3.

1) His — consuerunt *ex Beda.*

Rothari cum se detectum cognovisset, statim post se exiliens spatham evaginavit, ut[a] regem perculeret. Econtra rex suum[b] ensem vagina[c] exemit. Tunc unus e regiis[d] satellitibus nomine Subo[e] Rothari a tergo conprehendens, ab eo in fronte vulneratus est. Super quem Rothari et alii insilientes, eum ibidem occiderunt[f]. Quattuor vero eius filii, qui non aderant, ubi inventi, ibi et[g] perempti sunt. Fuit autem rex[h] Liutprand vir multae audaciae, ita ut, cum eum[i] duo armigeri eius occidere cogitarent, et hoc ei[k] perlatum fuisset, in profundissimam silvam cum eis solus ingressus[l], mox evaginatum gladium contra eos tenens, eisdem. quia eum occidere[m] cogitaverunt[n], inproperavit; quod ut facere[o] deberent, hortatus est. Qui statim eius pedibus provoluti, ei sunt quae machinaverant[p] cuncta professi. Et[q] de aliis quoque hoc similiter fecit[r]; sed tamen confessis mox tantae malitiae culpam[s] pepercit.

706. 39. Defuncto itaque Gisulfo Beneventano[t] duce, Samnitum populum Romuald, eius filius, regendum[u] suscepit.

40. Circa haec tempora Petronax, civis[v] Brexianae urbis, divino amore conpunctus, Romam venit hortatuque tunc Gregorii apostolicae sedis papae hunc[w] Cassinum castrum petiit, atque[x] ad sacrum corpus beati Benedicti patris perveniens, ibi cum aliquibus simplicibus viris[y] iam ante residentibus habitare coepit. Qui eundem venerabilem virum Petronacem sibi seniorem statuerunt. Hic non post multum tempus, cooperante divina misericordia et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, iamque evolutis fere centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione[z] hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se concurrentium pater effectus, sub sanctae regulae iugum[a] et beati Benedicti institutione. reparatis habi-
*p. 179. taculis, vivere coepit atque *hoc sanctum coenobium in statum[b] quo nunc cernitur erexit[1]. Huic[c] venerabili viro

a) ut — exemit *des.* G 5c. b) suus F 1. c) vaginam F 1. G 1. 2? d) regis A 3. 4. B 2. E 1. G 3. H 5. I 2; regius *corr.* regis G 2. e) Sub A *3. 3. F 3a. G 3. 4. f) perocciderunt F 1; prociderunt G 1—4. g) ibidem C 1; ibidem et I 1. h) *deest* C 1. i) eo F 3a. G 3. 4. k) et F 1. G 1. 2; ut G 3. 4; *deest* F 3a. l) egressus C. I 1. m) occiderent F 1. n) cogitaverint A 4. B 2. D 1. E 1. F 1. G 3. 5c. H 5a. I 2; cogitaverant B 4. F 5; cogitarent C 1. F 4. G 5a. H 1. I 1. o) facerent A 2. F 1. G 1. 2. p) machinaverunt A 3. G 1. 3; machinati fuerant D 3. q) Sed D. I 1. r) *deest* G 2. s) *deest* F 1. t) Beneventanorum G 1. u) gerendum G 3. 4; populus R. e. filium ad regendum se (se r.) sublimavit C. D. I 1. v) cives A *2. 2. 4. B 2. C 1. 4b. D 1. E 1. G 1. 2. *3, *quod quin in archetypo fuerit dubitari nequit*; cive F 1; dux C 1. w) huc A 3. 4. E 1. F 1. H 1; hinc F 5. I 1. 2; *deletum* F 4. G 2. 3; *deest* D 3. G 5a. c. x) *deest* F 1. G 1—4. y) *deest* C 1. 2. z) habitacio F 1. G 1—4. a) *ita* A 2. 4. B 2. C 1. E 1. G 3; iugu A *2. F 1. G 1. *3, *corr.* iugo D 1; iugii G 2; iugo *ceteri*; *in archetypo* iugu *fuisse videtur.* b) statu E 1. F 5. — in quo A 2; qui F. G. c) Hunc F 1. G 1—4.

1) *Cf. Leo Ost. I, 4, SS. VII, p.* 581, *et quae ibi adnotata sunt; inter reecntiores Tosti historiam Cass.*

Petronaci[a] in sequenti tempore sacerdotum praecipuus et Deo dilectus pontifex Zacharias plura adiutoria contulit, libros scilicet sanctae scripturae et alia quaeque quae ad utilitatem monasterii pertinent[b]; insuper et regulam, quam beatus pater Benedictus suis sanctis manibus conscripsit, paterna pietate concessit[1]. Monasterium[c] vero beati[d] Vincentii martyris, quod iuxta Vulturni[e] fluminis fontem situm est, et nunc magna[f] congregatione refulget, a tribus nobilibus fratribus, hoc est [Tato[g], Taso et Paldo], iam tunc aedificatum, sicut viri eruditissimi Autperti[h] eiusdem monasterii abbatis in volumine, quod de hac re conposuit, scripta significant[i, 2].
Superstite[k] sane adhuc beato papa Gregorio Romanae sedis, 717/18.
Cumanum[l, 3] castrum a Langobardis Beneventanis[m] pervasum est; sed a[n] duce Neapolitano[o] noctu superveniente quidam ex Langobardis capti, quidam perempti sunt. Castrum quoque ipsum a Romanis est receptum. Pro cuius castri[p] redemptionem[q] pontifex septuaginta libras auri, sicut primitus promiserat, dedit.

41. Inter haec defuncto imperatore Theodosio, qui uno 717.
solummodo imperium[r] rexerat anno, eius in loco Leo augustus subrogatur[s, 4].

42.[t] Aput Francorum quoque gentem Pipino[u] vita 714.
exempto, eius filius Carolus, de quo praemiseramus[v, 5], licet per multa bella et certamina, de manu Raginfridi[w] principatum sustulit. Nam cum in custodia teneretur, divino nutu ereptus aufugit[6], ac primum contra Raginfridum cum paucis

a) Petranaci F 1; Petronacio G 3. 4. b) pertinet G 1. 2. c) *novum inc. cap.* (XLII) A *3, (XLIIII) F 1. d) sancti E. F. G. 1 2. — Vincentis F 1; Vincenti G 1–4. e) Bulturni F 1. f) magnam congregationem G 3. — refulgit F 1. G 1–4. g) *ita* A 3. 4 *lacunam in archetypo, ut videtur, relictam explere conati sunt; similiter* F 2: Tassone Catone et Tato; L 1: Tatone et Tassone et Paldone; *haec des. cett.* — est *om.* H 1, *del.* F 1. — fr. esse i. D 2. 3; hoc *et* iam tunc *des.* F 5. — edificat F 1. G 1–3. h) Auperti F 1; Autberti C. D. I 1, *alii.* i) significat G 1. 2; significant *e corr.* F 1. k) *novum inc. cap.* (XLV) F 1. l) Cummagnum F 1. G 1–4. 5c. m) Penev. F 1. n) ad A 2. C 1. G 3. o) Neapolitino G 3. — noctus F 1. p) castris A 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1–4; *quod in archetypo fuisse verisimile est.* q) *ita* A 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 4; redemptione *ceteri.* — D 1 *in marg. addit:* Hic Gregorius vertit festivitatem omnium martyrum, quam Bonifacius statuerat, in honore sanctorum omnium. r) imperio G 3. 4. s) subrogatus G 2. 3. 4. t) *hoc cap. om.* A 6. u) Pippino *hoc loco* F 1. v) praedixeramus C 1. 2. w) *ita* A 1. 3, *alii*; Ragifridi A 2; Ragimfridi F 1. G 2; Ragrimfidi G 1; Ragimfredi A *3. G 3; Rainfredi D 2. — Raginfridi — ereptus *des.* C 1; *sed postea inter verba* novissimeque eum *et* aput *haec inserta sunt.*

1) *Sacrum hunc regulae codicem anno* 896. *incendio crematum fuisse cum Teanensi monasterio, auctor est Leo lib. I, cap.* 48. *Nuceus tamen postremum libri caput ab igne servatum in suo Cassinensi monasterio gratulabatur Nr.* 497. Bl. 2) *Haec in chron. Vulturnense a Johanne recepta sunt.* 3) *Haec ex G. pont. Greg. II, sed verbis mutatis, descripta sunt.* 4) *Ex Beda. At non defuncto, ut male scripsit Paulus, sed deposito Theodosio successit Leo.* BE. 5) *VI,* 37. 6) *Similia in chron. Moiss. p.* 290. *legi, Jacobi p.* 34. *monuit.*

bis terque certamen iniit novissimeque eum aput Vinciacum[a]
magno certamine superavit. Cui tamen unam, hoc est Ande-
gavensem[b], civitatem ad habitandum concessit[1]; cunctamque[c]
vero Francorum gentem ipse gubernandam suscepit.

43. Eo tempore Liutprand[d, 2] rex donationem[e] patrimonii
Alpium Cottiarum Romanae ecclesiae confirmavit. Nec[f] mul-
p. 180. tum post idem regnator Guntrut[g], filiam Teutperti[h] *Baioa-
riorum ducis, aput quem exularat[i], in matrimonium duxit;
de qua unam[k] solummodo filiam genuit.

44. Per haec tempora[l] Faroaldus[m] Spolitanorum ductor
Classem civitatem Ravennantium[n] invasit; sed iussu regis
Liutprandi hisdem[o] Romanis reddita est. Contra hunc Faro-
aldum ducem filius[p] suus Transamundus insurrexit, eumque
724. clericum faciens, locum[q] eius invasit. His[r] diebus Teudo[s, 3]
716. Baioariorum dux gentis orationis gratiam[t] Romam ad bea-
torum apostolorum vestigia venit.

45. Aput Foroiuli[u] igitur sublato e[v] rebus humanis pa-
triarcha Sereno, Calistus[w], vir egregius, qui erat Tarvisianae[x]
ecclesiae archidiaconus, adnitente Liutprando[y] principe,
Aquileiensem ecclesiam regendam suscepit. Quo, ut diximus[4],
in tempore Pemmo Foroiulanis praeerat Langobardis. Is[z]
cum iam nobilium, quos cum suis natis nutrierat, filios eos
iam[a] ad iuvenilem[b] perduxisset aetatem, repente ei nuntius
venit, inmensam Sclavorum multitudinem[c] in locum qui
Lauriana[d] dicitur[5] adventasse. Cum quibus ille iuvenibus
super eosdem Sclavos tercio inruens, magna eos clade pro-

a) apud provincia eum A 2; vineiam eum A 3. G 4; Vineentiaeum B 2. b) Andegavense F 1; ante cavensem C 1; ande genuensem G 3; ande gauuensem G 4. c) Cunctaque F 1. G 1—4; Cunctam C. D. d) Liutprandus F 1. G 1; Liutbrandus C 1; Liudbrandus G 2. e) donacione F 1. f) Ne A 2; Non F. G. g) Guntrud G 1. 2. 5; Guntrudam A 2. 3. E 1. F 1; Gundrudam C 1. — filiam — solummodo *des.* F 4. G, *post suppl.* G 1 (filia *etc.*). h) Theutperti A 3; Theuperti F 1; Theudeperti E 1; Neutperti C 1, *corr.* Teutperti D 1; Theuberti D 2; Theodeberti D 3; Teodiperti *corr.* G 1; Neuperti I 1. i) exularet F 1; exultaret *corr.* G 1. k) una F 1. l) tempore G 3. 4. m) Farwaldus G 5c. n) Ravennatium A *3. 3. I 1, *alii*; Rabennaticum C 1. o) *ita* A 1. 2. 4. C 1. D 1 (*corr.* eadem). E 1. F 1. 4. G 1; isdem B 2. C 2. G 2. I 1. 2; eisdem G 5a; eadem *plerique* D. G 4. 5c. H 1. p) filium suum Transamundum F 1. q) locumque G 2; ducatum C 1. 2; f. l. *des.* G 3. 4. r) *novum inc. cap.* (L) F 1. s) *ita* A 1. 4. D 1. E 1. F 1. G 3. 4; Theudo B 2. C 1. 2. D 2. 3. G 1. 2. 5. I 1; Theodo A 3. H 1; Theudepertus E 1. t) *ita* A 1. 2. E 1. F 4. G 1—4; gratia *ceteri.* u) Foroiulani A 1; Igitur a. F. G 2; igitur *deest* C 1. — sublato *deest* A 3. v) he D 1. G 2 (*post erasum*). w) Calixtus D 2. 3. G 3. x) Tarvisanae A 2; Tarbisiane F 1. y) Liutprandu principem F 1. — Aquileiensam C 1; Aquileinensam F 1; Aquileg. A 1? *alii*; Aquilig. G 1. 2. z) His F 1. G 2—4. a) eos iam *des.* C. D; iam *deest* A 3. b) iubenile — etate F 1. — perduxit G 1. 2. c) multitudine F 1. d) Laurina F. G; Aurina H 1.

1) *Cf. Ann. Mett.* 725, *SS. I, p.* 325, *et Breysig, Jahrb. p.* 115. 2) Liutpr. — confirmavit *ex Beda.* 3) *Ex G. pont. Greg. II.* 4) *Cap.* 26. 5) *Ubi nunc vicus Spital prope Villach, locum situm fuisse credunt.*

stravit; nec amplius ibi[a] aliquis a parte[b] Langobardorum cecidit quam Sicualdus[c], qui erat iam aetate grandaevus. Iste namque in superiori pugna, quae[d] sub Ferdulfo facta est, duos filios amiserat. Qui cum prima et secunda vice iuxta voluntatem suam se[e] de Sclavis ultus esset, tercia vice, prohibente[f] duce et aliis Langobardis, non potuit inhiberi[g], sed ita eis[h] respondit: ‘Iam satis’, inquit, ‘meorum filiorum mortem[i] vindicavi, et iam, si advenerit, laetus suscipiam mortem’. Factumque est, et[k] ipse solus in eadem pugna peremptus est. Pemmo vero cum multos inimicorum prostravisset, metuens ne aliquem[l] suorum amplius in bello perderet[m], cum eisdem Sclavis in eodem loco pacis concordiam iniit[n]; atque ex illo iam tempore magis ac magis[o] coeperunt Sclavi Foroiulanorum arma formidare.

46. Eo tempore gens Sarracenorum[p] in loco[q] qui Septem[r] dicitur[1] ex Africa transfretantes, universam Spaniam[s] invaserunt. Deinde post decem annos[t] cum uxoribus et parvulis[u] venientes, Aquitaniam[v] Galliae provinciam quasi habitaturi ingressi sunt. Carolus[w] siquidem cum Eudone Aquitaniae principe tunc discordiam habebat[x]. Qui tamen in unum se coniungentes[2], contra eosdem Sarracenos pari consilio dimicarunt. *Nam inruentes Franci super eos, tre- *p. 181.
centa[y] septuaginta quinque milia Sarracenorum interimerunt[z]; ex Francorum vero parte mille et[a] quingenti tantum ibi ceciderunt[3]. Eudo[b] quoque cum suis super eorum castra inruens, pari modo multos interficiens, omnia devastavit.

47. Hoc etiam tempore eadem Sarracenorum[4] gens cum inmenso exercitu[c] veniens, Constantinopolim circumdedit ac continuo per[d] triennium obsedit, donec, civibus multa instantia ad Deum clamantibus, plurimi eorum fame et frigore, bello

a) sibi F 1. b) partem G 3; ad partem G 4. c) Sigualdus A 2. C. F. G; Siguoldus E 1; Sigiwaldus G 5c; Siwaldus D 2. 3. d) *deest* F. G, *post suppl.* G 1—3. e) sed ex S. F 1. f) prohibentem (?) G 1. g) inveniri F 1. 2. G 1. 2. 4; invenire G 3. h) ei F 1. G 1; *deest* G 2. i) morte D 1. F 1. G 3. 4; *deest* G 2. — vindicavit F 1. G 1. — suscipiat G 3. 4. k) ut A *3. l) aliquid F 1. G 1. 2; aliquis G 3. 4; aliquos G 5c. m) perderent F 1. G 1—3; perirent G 4 *e corr.* n) *eorum quae sequuntur in* G 3 *pauca tantum legi possunt, neque* 3a *ea praebet.* o) ac m. *des.* C. D. I 1. p) Sarac. F 1 *jam saepius.* q) locum E 1, in loco *des.* A 3. r) septimus D 2—4. s) Hispaniam A *2. 3. 4. C 1. D. B 4. t) annis A 2. u) parvuli F 1. v) Aquitania F 1. G 1. w) Karolus *hoc loco* F 1. x) habebant G 1. 2. *3. y) tricenta F 1; tricenti G 1. 2; trecentos D 2. z) *ita* A 2. C 1. F 1. G 1. 2; interierunt A 3; interempta sunt E 1. a) *deest* A 2. b) Eodo A *3. c) exercitum F 1. d) *ita* A 1? 2? C 1; continuum per D 3; per continuum A *2. *3. 3. *4. B 2. E 1. F 1. G 5a. H 1; per continuo G 2; per contino G 1. *3.

1) *Ceuta. Cf. G. pont. Greg. II.* 2) *Cf. Chron. Moiss. p.* 291. 3) *Ex G. pont. Greg. II; cui tamen Paulus plura adjecit. Ceterum ad pugnam a.* 731. *Pictaviensem haec referenda esse persuasum habeo; v. VG. III, p.* 23 *n.* 4) *Ex Beda.*

pestilentiaque perirent, ac sic[a] pertaesi obsidionis abscederent. Qui inde egressi, Vulgarum[b] gentem, quae[c] est super Danubium, bello adgrediuntur; et ab hac quoque victi, ad suas naves refugiunt. Quibus, cum altum[d] peterent, inruente subita tempestate, plurimi[e] etiam mersi[f] sive contritis navibus perierunt. [Intra[g]] Constantinopolim[1] vero[h] trecenta milia hominum pestilentia interierunt.

48. Liutprand[2] quoque[i] audiens, quod Sarraceni, depopulata Sardinia, etiam loca illa, ubi ossa sancti Augustini[k] episcopi propter vastationem barbarorum olim translata[l] et honorifice fuerant condita, foedarent, misit, et dato magno pretio, accepit et transtulit ea[m] in urbem Ticinensem ibique cum debito tanto[n] patri honore recondidit. His[o] diebus Narnia[p, 3] civitas a Langobardis pervasa est.

49. Eoque[q] tempore rex[3] Liutprandus Ravennam[r] obsedit, Classem invasit atque destruxit. Tunc Paulus patricius ex Ravenna[s] misit qui pontificem interemerent; sed Langobardis pro defensione[t] pontificis repugnantibus, Spoletinis[u] in Salario ponte[v] et ex aliis partibus Langobardis Tuscis resistentibus, consilium Ravennantium dissipatum est. Hac[w] tempestate Leo imperator aput Constantinopolim sanctorum imagines depositas incendit Romanoque pontifici[x] similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit. Sed pontifex hoc facere contempsit. Omnis quoque Ravennae exercitus vel Venetiarum talibus iussis[y] uno animo restiterunt, et nisi eos pontifex prohibuisset, imperatorem super se constituere[z] sunt adgressi. Rex[a] quoque Liutprand castra Emiliae, Feronianum[b] et Montembellium[c], Buxeta et[d] Persi-

a) si A 2. E 1. F 4. G 3; sia A *2; si aperte sue o. B 2; siepte o. C 1; per tempus I 1. b) Vulgarorum G 1. 2; Vulganorum G *3; Vulnorum G 4. c) qui F 1. G 1—4. d) alto F 1. e) plurimis F 4. G. H 1. I 2. f) *ita* A 2. *2. B 2. D 2, *quod proxime ad Bedam accedit, qui habet*: mersi sive confractis n. sunt necati; mersi — contrititis A 4; mersisibi A 1; mersisibi contriti n. F 1; mersis ibi contritisque F 4. G (constrictisque G 4); mersis sive contritis *plerique* D. I 1; versis sive contritis C 1. 2. 4b. D 1; versis sibi contritis E 1. g) *deest* A 1. F 1. h) *post add.* G 1. i) vero C. D. k) Angusti F 1; Agustini G 1. — sancti *deest* A 3. l) translatam F 1. — et *deest* F. G. I 2. m) eam A 2. G 1. 2. *3. n) tanta A 1. *2. 2. F 1; tanti patris A *3. 3. 4. B 2. C 1. 2. D 2. H 1; tanti patre E 1. o) His — est *des.* A *2. B 4. p) Naria A 1. 2. B 1. C 1. 2. F 5, *corr.* Narnia D 1. F 1; Narnias E 1; Narua H 1; Narina F 4. G (*corr.* Papia G 4). I 2; Marina G 5c. q) Eo quoque C 1. 2. B 4. I 1; Eo A *2. B 2. D (hoc D 2). E. F. G (Eo tempotempore G 1); Eodem A 2. G 5. H 1. r) Ravenna G 1. 2. s) Ravennam F 1. G 1. 2. t) defensionem F 1. u) *ita hoc loco* A 1. G 1; Spolatinis F 1. G 2; Spolentis G 4; Spolitanis *vel* Spoletanis *alii.* v) pona F 1; ponam G 1; pomam G 2; positis G 5c; *erasum* G 4. w) Hoc F 1. G 1. 2. x) pontifice F 1. y) usis A 1 (*alia manu corr.* iussis). *2. 2. B 2. D 1. F 1. G; usi D 2; iusis G 1. F 2. G *3 *e corr.*; ausis D 3. z) constitueret F 1; constitueretur G 1. 2. *3. — sunt *deest* F. G (*post suppl.* G 1). a) *novum inc. cap.* F 1. b) Foron. I 1. c) Montemvellium A 2. *3; Montembellum A 3. d) et P. *des.* G 5c.

1) *Ex G. pont. Greg. II.* 2) *Ex Beda.* 3) *Haec quoque omnia ex G. pont. excerpsit Paulus, nonnumquam verba mutans.*

ceta, Bononiam[a] et Pentapolim Auximumque[b] *invasit. Pari[c] * p. 182. quoque modo tunc et Sutrium[d] pervasit. Sed post aliquod[e] dies iterum Romanis redditum[f] est. Per[g] idem tempus Leo augustus ad peiora progressus est, ita ut conpelleret omnes Constantinopolim habitantes tam vi quam blandimentis, ut deponerent ubicumque haberentur imagines tam Salvatoris quamque eius sanctae genetricis vel omnium sanctorum, easque in medium[h] civitatis incendio concremari[i] fecit. Et quia plerique ex populo tale scelus fieri praepediebant, aliquanti ex eis capite truncati, alii parte corporis multati sunt. Cuius[k] errori Germanus patriarcha non consentiens, a propria sede depulsus est, et eius in loco Anastasius[l] presbiter ordinatus est.

50.[m] Romoald[n] denique dux Beneventi uxorem[o] sortitus est Gumperga[p] nomine, quae fuit filia Auronae[q], Liutprandi regis[r] sororis. De qua filium genuit, quem nomine sui patris Gisulfum appellavit. Habuit rursum post hanc et aliam coniugem nomine Ranigundam[s], filiam Gaidualdi[t] Brexiani[u] ducis.

51.[v] Gravis sane per idem tempus inter Pemmonem[w] ducem et Calistum patriarcham[x] discordiae rixa[y] surrexit. Causa autem huius discordiae ista fuit. Adveniens[z] anteriore tempore Fidentius episcopus de castro Iuliensi[a.1], cum voluntate superiorum ducum intra Foroiulani castri muros habitavit ibique sui[b] episcopatus sedem statuit. Quo[c] vita decidente[d], Amator in eius loco episcopus[e] ordinatus est. Usque ad eundem enim diem superiores patriarchae, quia in Aquileia[f] propter Romanorum incursionem habitare minime poterant, sedem non in[g] Foroiuli, sed in Cormones[h] habebant. Quod Calisto, qui erat nobilitate conspicuus, satis[i] displicuit, ut in eius[k] diocesi cum duce et Langobardis episcopus habitaret et ipse tantum vulgo sociatus vitam duceret.

a) Boniam G 1. 2. b) Auximuque F 1; Auxsimumque G 1. c) Pari — pervasit *des.* G. d) futurum A 2; Sutriam F 1. e) aliquos F 4. G. f) reditum F 1. G 1; edilum G 2. g) *novum inc. cap.* F 1. h) medio A *2. 3. 4. B 2. C 1. D 3. G 5a. I 2. i) concremare C 1. D 2. *3a. F 1. k) Cui G 1. — erroris F 1. l) *deest* G 5c. m) *hoc cap. om.* A *4. n) Rumuald G 1; Rumwald G 2; Rodoaldus H 1; Romoaldenique F 1. o) uxore G 1. 2. p) *ita* A 1. F 1. G 1. 2; Gumpergam A 2. *3. 3; Gunpergam G 4; Gunbergam C 1. D 2. 3. q) Aurumne A *3. r) regi soror C 1; sororis *deest* A 2. s) Ragundam D 2; Ramg. D 3; Ragimunda F 1. — filia F 1. G 1. 2. t) Gaidoaldi C. D. I 1. u) Brexani D 1. G 1. I 1; Bexani G 2; Brexini *corr.* Brexiani A 3. v) *hoc cap. om.* A *4. w) Pemonem F 1. G 1. 4; Poemonem G 2. x) patriarcha F 1. y) *deest* A 2. z) Audiens F 1; Adiens F 2; Audiens quod G 1—3; Audivit quod G 5c. a) Iuliensis (?) F 1; Iul. *corr.* Foroiul. A *3. b) sedem s. o. (episcopus G 1. 2) sedem F 1. G 1. 2. c) Quod G 1. 2. d) *ita* A 2—4. B 2. E 1. F 1. 4. G 1; dicente G 2; dente C 1; decedente *ceteri.* e) *deest* A *3. 3. f) Aquilei G 1. 2. g) *deest* G 4. — Foroiulis G 1. 2. h) Comones F 1; Cermones G 5c. i) s. d. *des.* A 3. k) eus F 1; ea F 1. G 1—3.

1) *Julia Carnica, nunc destructa.* BE.

Quid[a] plura? Contra eundem Amatorem episcopum egit eumque de Foroiuli expulit atque in illius domo[b] sibi habitationem statuit. Hac[c] de causa Pemmo[d] dux contra eundem patriarcham cum multis nobilibus Langobardis consilium iniit adprehensumque eum ad castellum Potium[e], quod supra mare situm est, duxit indeque eum in mare praecipitare voluit, sed tamen Deo inhibente[f] minime fecit; intra carcerem tamen eum retentum pane tribulationis sustentavit. Quod rex Liutprand audiens, in magnam[g] iram exarsit, ducatumque Pemmoni auferens, Ratchis[h], eius filium, in eius loco ordinavit. Tunc Pemmo cum suis[i] disposuit, ut in Sclavorum patriam fugeret[k]; sed Ratchis[l], eius filius, a rege supplicavit[m] patremque in regis gratiam reduxit. Accepta itaque
*p. 183. Pemmo fiducia, *quod nihil mali pateretur, ad regem[n] cum omnibus Langobardis, quibus[o] consilium habuerat, perrexit. Tunc rex in[p] iudicio residens, Pemmonem et eius duos filios Ratchait[q] et Aistulfum[r] Ratchis concedens, eos post suam sedem[s] consistere praecepit. Rex vero elevata voce omnes illos qui Pemmoni adhaeserant nominative conprehendere iussit. Tunc Aistulfum[t] dolorem non ferens, evaginato pene[u] gladio rege[v] percutere voluit, nisi eum Ratchis, suus germanus, cohibuisset. Hoc modo his Langobardis conprehensis, Herfemar[w], qui unus ex[x] eis fuerat, evaginato gladio, multis se insequentibus, ipse se[y] viriliter defensans[z], in basilica[a] beati Michahelis confugit[b], ac deinde regis indulgentia[c] solus inpunitatem promeruit, ceteris longo tempore in vinculis excruciatis.

c. 738. 52.[d] Ratchis denique aput Foroiuli dux, ut dixeramus, effectus, in Carniolam[e] Sclavorum patriam cum suis ingressus, magnam[f] multitudinem Sclavorum interficiens, eorum omnia devastavit. Ubi cum Sclavi[g] super eum subito inruissent, et ipse adhuc lanceam suam ab armigero non abstulisset,

a) Qui F 1. b) domus ibi abitacione F 1. c) H(a)ec F 1. G 1—3. d) Pomo G 2. e) *ita vel* Pocium A 1. F. G 1. 2; Pucium *vel* Putium A *3. 3. 4. G 4; Nocium B 2. 4; Pontium *vel* Poncium C. D E. — apprehensum eundem Calixtum Pontium situm duxit quod s. m. est indeque E 1. f) ad..ente A 1; annuente E 1; inhibentem G 1. 2; inbibente C 1. g) magua ira G. h) Rathis C 1 (*sed postea* Ratchis *et* Rachis). i) *deest* G 1. 2. k) refugeret A 1; fugiret G 1. 2. l) Rachis F 1, *et ita postea.* m) supplicando obtinuit patri veniam eumque *ed. pr. Lind. cett.* n) rege F 1; a rege A *3. o) cum quibus C. D. H 1. I 1. 2, *e corr.* G 1. p) ad F 1. q) Ratchit A 2; Ratthait A 3; Rathait I 1. r) Ahistulfum A 3. s) sede G 1; mortem G 2. t) *ita* A 1. 2. F 1. G 2; Adistulfum G 1; Ahistulf A 3; Aistulfus *cett* — dolore F 1. G 1. 2. u) *deest* C 1. v) *ita* A 2. F 1; regem *cett.* w) Hersemar C. D. I 1; Hermefar G 5c. x) et effuerat F 1. y) *deest* G 1—3 z) defensas F 1. G 1—3. a) *ita* A 1. 2. B 2. E 1. F 1. 4. G 1. 2; basilicam *cceteri.* b) confuit F 1. c) indulgentiam A *3. d) *hoc et sequens cap. om* C 4, *in fine sexti libri ponunt* C 1—3. D 1 I 1, *quod in* D 1 *ita in margine notatum est:* Parva quae hic desunt in fine huius libri require, post finem scilicet sexti libri, et sic demum ad superiora recurre; C 3: Hic 2 cap. desunt quae in calce libri conscripta sunt. e) Carnoilam D 2. 3. f) magna multitudine F 1. G 1. g) Sclavis A 1. F 1.

eum qui primus ei occurrit clava[a], quam manu gestabat, percutiens, eius vitam[b] extincxit.

53. Circa haec tempora Carolus princeps Francorum Pipinum[c] suum filium ad Liutprandum direxit, ut eius iuxta morem capillum susciperet[d]. Qui eius caesariem incidens, ei pater effectus est multisque eum[e] ditatum regiis[f] muneribus genitori remisit.

54. Per idem tempus Sarracenorum exercitus rursum in Galliam introiens, multam[g] devastationem fecit. Contra quos Carolus non longe a Narbone[h] bellum committens, eos 737.
sicut et prius maxima caede prostravit[1]. Iterato Sarraceni Gallorum fines ingressi, usque ad Provinciam venerunt[i], et capta Arelate, omnia circumquaque demoliti sunt[2]. Tunc Carolus legatos cum muneribus ad Liutprandum regem mittens, ab eo contra Sarracenos auxilium poposcit; qui[k] nihil moratus cum omni Langobardorum exercitu[l] in eius adiutorium properavit. Quo conperto gens Sarracenorum mox ab illis[m] regionibus aufugit; Liutprandus[n] vero cum omni suo exercitu ad Italiam rediit. Multa idem regnator contra Romanos bella gessit, in quibus semper victor extitit, praeter[o] quod semel in Arimino eo absente eius exercitus caesus est, et alia vice, cum aput vicum Pilleum, rege[p] in Pentapoli[q] demorante, magna multitudo horum[r] qui regi munuscula vel exenia vel singularum ecclesiarum benedictiones[s] deferebant, a Romanis inruentibus caesa vel capta est. Rursus cum Ravennam[t] Hildeprandus[u], regis nepus[v], et Peredeo[w] *Vicen- *p. 184.
tinus[x] dux optinerent, inruentibus subito Veneticis, Hildeprandus ab eis captus est, Peredeo[y] viriliter pugnans occubuit. Insequenti[3] quoque tempore Romani, elatione solita turgidi, congregati universaliter, habentes in capite Agathonem Perusinorum[z] ducem, venerunt ut[a] Bononiam conprehenderent,

a) clavam D 1; cleva qua F 1. b) vita F 1. G 1. 2. c) Pippinum F 1. G 1, *alii.* d) D 1 *in marg.* succideret, *et ita alii* D. B 4. H 1; incideret G 5a. c, *e corr.* F 1. e) *deest* A 3. f) regis F 1. *G. Neap.* g) multa F 1. G 1. 2. — devastatione F 1? G 1. 2. h) Narbona D 3. G 1. 2; l. in arbona G 4. i) *sequentia* — vitam servantes. Qui G. dum adhuc propter (*c.* 55) *des.* B 2. k) qui — properavit *des.* D. B 4. l) exercitum F 1. m) m. amabilis A 1. n) Liutprandum F 1; Liutprand G 1. o) propter F 1. G 1—3. p) regem F 1; regem — demorantem G 1. 2. q) Pentapolim D 2. E. F. G. H 1. r) orum F 1; eorum G. I 1. 2. s) benedictionem A 3c. F. G; dona C. D. B 4. t) Ravenna A 3. F 1. G 1—3. u) Childeprandus A 2; Hildebrandus C 1. D 2. G 2. I 1, *alii.* v) *ita* A 1—3. F 1. G 1. 2. w) Predeo F 1. G 1—3. x) Vicentius A 3; Vincentinus A 2. D 2. 3; Vincius G 5c. y) *desinit* C 3. z) Peros. G 4; Perusionum G 1. 2. a) ad, *eraso* conpr. G 2.

1) *Cf. Fred. cont. c.* 109; *Chron. Moiss. p.* 292. 2) *Franci rerum scriptores hac de re nihil tradiderunt, quare dubium videtur, an revera de nova Sarracenorum incursione cogitandum sit, quippe qui a.* 737 *provinciam Arelatensem occupassent.* 3) *Praecedenti potius, ut ex mentione Peredei patet.* BE.

ubi tunc Walcari[a], Peredeo et Rotcari[b] morabantur in castris. Qui super Romanos inruentes, multam[c] de eis stragem fecerunt reliquosque fugam petere conpulerunt.

55. His diebus Transamundus[d] contra regem rebellavit. Super quem rex cum exercitu[e] veniens, ipse Transamundus
738/39. Romam fuga[f] petiit[1]. In cuius loco Hildericus[g] ordinatus est. Mortuo autem Romualdo iuniore Beneventanorum duce, qui viginti et sex ducatum tenuerat annis, Gisulfus, eius[h]
c. 731. filius adhuc parvolus, remansit. Contra quem aliqui insurgentes, eum moliti sunt extinguere; sed Beneventanorum populus, qui suis ductoribus semper fidelis extitit, eos perimerunt, sui ducis vitam[i] servantes[2]. Qui Gisulfus dum[k] adhuc propter[l] aetatem puerilem idoneus ad tantum[m] populum regendum[n] non esset, Liutprand rex Beneventum tunc veniens, eum exinde abstulit et aput Beneventum suum nepo-
732. tem Gregorium ducem ordinavit, cui[o] in matrimonio uxor sociata Giselperga[p] nomine fuit. Ita rex Liutprand rebus conpositis ad suum solium remeavit; Gisulfumque suum nepotem paterna pietate erudiens, ei Scaunipergam[q] nobili ortam progenie in matrimonium[r] iunxit. Ipse rex eo tempore in langorem[s] decidens, morti adproximavit[t]. Quem Langobardi vita[u] excedere existimantes, eius nepotem Hildeprandum[v] foras muros civitatis ad basilicam[w] sanctae Dei
735. genetricis, quae ad Perticas dicitur[x], regem levaverunt[3]. Cui dum contum, sicut moris est, traderent, in eius conti summitate cuculus[y] avis volitando veniens insedit. Tunc aliquibus prudentibus hoc portentu[z] visum est significari, eius principatum inutilem[a] fore. Rex autem Liutprand cum

a) Walchari F 1. G; Waltari A 4. D 1. B 4. H 1; Waltarius D 2; Vulgari E 1. b) Rothcari A 3; Rotchari G 1. 2; Rotthari E 1. F 1; Rotharit A 4; Truotcari C 1. D 1. B 4. I 1; Truocari D *3a. 3. 4. 10; Truoccari C 2; Troutcarius D 2. c) multa — strage F 1. G 1. 2. d) Trasam. F 1. e) exercitum F 1. f) fugiens A *3. 3; fugire *e corr.* F 1; Tr. fugam G 1. 2. 5c. g) Childer. A 2. h) *deest* A 2. i) vita F 1. k) cum C. D. I 1. — adhuc *deest* C. D. E. B 4. H 1. I 1. l) per G 2. m) tantam A 1. 2. F 1. G 1. 2. n) gerendum A 2. F 1. G 1. 2; *deest* A *3. o) cum F 1. — in *deest* A 2. G 1. 2. p) Giselb. G 2. I 1; Gisemb. D 2; Giseb. C 1. D 3; Gisenperga F 1; Giselperba A *3; Giselbirta G 5c. q) eis cuniperga F 1; Scanipergam F 4; Scaviniiperga G 2; Scavinibergam G 5a. c; Avinipergam A *3; Caunipergam E 1; Cunipergam F 5 *et* G 1 *e corr.*; Chunipergam F *2; Cunibergam H 1; Conibergam C. D. B 4 — nobilior est p. G 1. 2. r) matrimonio F *2. 4. G. s) *ita* C 1. F 1. G 1. t) *sequentia desunt folio evulso* A 4. u) vitam F 1. G 1. — excederent ex. ei F 1. v) Ildepr. F 1. G 1; Ilpr. A *3. w) ad s. D. g. ecclesiam C. D. B 4; ad basilicam s. D. g. ecclesiam I 1. x) *deest* A 2. — regem *deest* C 1. y) gucculus A 3. z) *ita* A 1. B 2. E 1. F 1. G 1—4; portentum A 2. 3. F *2; portento D. I 1, *alii*; portendo C 1. a) inutile G 1. 2.

1) *Cf. G. pont. Greg. II. et Zachar.* 2) *Dux Adelais contra eum elevatus est; cf. Chron. S. Bened. Cass.; Hirsch p.* 36. 3) *Ex chartis praeceptisque constare, electionem Hildeprandi praecessisse Transamundi rebellioni, Paulum igitur hoc capite res gestas confuso temporum ordine tradidisse, monuit* BI.

hoc cognovisset, non aequo animo accepit; tamen de infirmitate[a] convalescens, eum regni sui consortem habuit. Evolutis dehinc aliquod[b] annis, Transamundus, qui Romam fugerat, Spoletium[c] rediens, Hildericum[d] extinxit rursumque contra regem rebellionis audaciam[e] sumpsit[f, 1].

*56. At vero Gregorius[g] dum aput Beneventum annis *p. 185.
septem ducatum gessisset, vitam[h] exemptus est. Post cuius 739.
obitum Godescalcus dux effectus, annis tribus Beneventanis[i]
praefuit; cui in coniugio uxor sociata[k] nomine Anna fuit.
Rex[l] igitur Liutprand talia de Spoletio[m] sive Benevento audiens, rursum cum exercitu Spoletium petiit. Qui Penta- 740.
polim veniens, dum a Fano civitatem[n] Forum Simphronii[o, 2] pergeret, in silva, quae in medio est, Spoletini se cum Romanis sociantes, magna incommoda regis exercitui[p] intulerunt. Qui[q] rex in novissimo loco Ratchis[r] ducem et eius fratrem Aistulfum cum Foroiulanis constituit. Supra quos Spoletini[s] et Romani inruentes, aliquos[t] ex eis vulneraverunt. Sed tamen Ratchis cum suo germano et aliquibus viris fortissimis omne illud pugnae pondus sustinentes viriliterque certantes, multisque trucidatis, se suosque exinde, praeter ut dixi paucis[u] sauciatis, eximerunt. Ibi quidam Spoletinorum[v] fortissimus Berto[w] nomine nominative Ratchis adclamans, armis instructus super eum venit. Quem Ratchis subito percutiens, equo deiecit. Cumque eum eius socii perimere vellent, eum pietate solita[x] fugere[y] permisit. Qui manibus[z] pedibusque reptans, silvam ingressus evasit. Super Aistulfum vero in quodam ponte duo fortissimi Spoletini a tergo venientes, unum eorum aversa[a] cuspide feriens de eodem ponte deiecit, alterum vero, subito ad eum conversus, vita[b] privatum post socium mersit.

57.[c] At vero Liutprand Spoletium perveniens, Transa- 742.
mundum ducatum[d] expulit eumque clericum fecit[3]. Cuius

a) infirmitatem F 1. b) *ita* B 2. F 1; aliquid C 1. G 1. 2. c) Spolietum G 2; Spoletum C. D. d) Ild. *hoc loco* F 1. e) audacia F 1. f) *desinunt* B 2. 2a; *hic addit*: per Christum, *ille*: Expl. liber VI. histhoriae Langobardorum. g) Gregoris F 1. h) *ita* A 1. 2. E 1. F 1. G 1—4; vita *cett.* i) Benevenis F 1. k) s. est n. A. f. F 1. G 1. 2. l) *novum inc. cap.* F 1. m) Spolie(t)io F 1. G 1—3. n) *ita* A 1. B 4. C 1. D 1. 6. F. G. H 1. I 1, *alii*; civitate A 2? 3. C 2. 3, *alii*. o) Simfronii F 1. G 1. 4. 5c; Simpronii A 3; Simphoronii A 2; Simphoriani C 4b. p) exercitu F 1. q) Qui — vulneraverunt *des.* G 5c. r) Rachis duce F 1. s) Spoletini se cum Romanis F 1. t) aliquod F 1. u) p. raucitatis G 1. v) Spolitanorum A 2. B 4. C. D. F 1. G. H 1; Spolitonorum E 1. w) Verto F 1. x) solitam F 1. G 1. 2. y) fugire E 1. F 1. G 1. 2. z) manus A 2. a) *ita* A 1. 2. B 4. D 3. F; adversa C. D 1. G. I 1, *alii*. b) vitam G 1. 2. — privavit F 1; privavit et F 4. G 1. 2. 5c. I 1; p. s. m. *des.* G 5a; et de ponte demersit F 1 *e corr.* c) *hoc caput praecedenti adiungunt* D 1. G 1. 2. 5a. c. *Numeris inde ab c.* 53 (= 47) *omissis, hoc* LVIIII. *numerat* F 1. d) *ita* A 1. 2. E 1. F 1; ducato G 1. 2; ducatu *ceteri.*

1) *Fusius haec narrant G. pont. Zach.* 2) *Fossombrone.* 3) *Cf. G. pont. Zach.*

in loco Agiprandum[a], suum nepotem, constituit. Cum vero Beneventum properaret, Gotscalcus[b], auditu[c] eius adventu, navem conscendere[d] atque in Greciam fugere[e] molitus est. Qui postquam uxorem et cuncta[f] supellectilem suam in navi inposuisset et novissime ipse[g] ascendere vellet, inruentibus Beneventanis[h], Gisulfi fidelibus, extinctus est. Uxor sane illius cum omnibus quae[i] habebat Constantinopolim perlata[k] est.

58.[l] Tunc rex Liutprandum[m] Beneventum perveniens, Gisulfum[n], suum nepotem, iterum in loco proprio ducem constituit[1]. Rebusque ita conpositis[o], ad suum palatium remeavit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore[p] per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri[q], quod foras muros[r] Ticinensis civitatis[s] situm est et Caelum Aureum appellatur, instituit[2]. In summa quoque Bardonis Alpe[3] monasterium quod Ber-
*p. 186. cetum[t] dicitur aedificavit[4]. In Olonna[u] nihilominus *suo proastio[v] miro opere in honore sancti Anastasii martyris Christo[w] domicilium statuit, in quo et monasterium[x] fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina[y] templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum domini Salvatoris aedificavit[z] et quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui ei cotidie divina officia decantarent. Huius regis[a] temporibus fuit in loco cui Forum[b]

a) Agibrandum A 3. D; Aprandum F 1, *post corr.* Ansprandum, *et ita* F *2. 4. 5. G 1. 2. 5c; Ansbrandum G 5a. b) *ita hoc loco* A 1. F 1. G, *alii*; Gotstalcus A 2; Gotescalcus I 1; Godescalcus D 2. 3. c) *ita* A 1. 2. F 1. G 1. 2; audito *ceteri.* d) conscenderet F 1. G 1. 2. e) fugire G 1. 2. f) *ita* A 2. F 1. G 1. 2; cunctam *ceteri.* g) ille C. D. h) Benventani F 1. i) *deest* A 2. F. G 1 2. k) prolatam G 1. l) *hoc cap. praecedenti adjungunt* A 2. 3. F *2. 4. G. m) *ita* A 1. F 1; Liutprandus *cett.* n) *deest* G 2. o) conposuit F 1. G 1. 2. p) honorem A 2. E 1. F. G. H 1. I 1. q) *deest* A 3. r) murum F 1. G 2. s) c. s. est *des.* G 1. t) Bercedum G 1. 4; Berceeum G 5c; Bertecetum H 5a; Borcetum A *3. u) *in* A 1 *legi nequit*; Olonnam G 2; Olomna A 3; Olonno C 4b; Ollana D 2; Ollanna D 3. B 4; Holonna F 2a. G 4; Holonia G 5c; Nolanna C 1; Nolana I 1. v) prastitio C 1. 2. D 1. I 1; proastrio D 2; prolevamine G 5a. c; proprio *e corr.* F 1, *et ita* F 5. I 2. — suo *deest* A *3. w) Christi C 1. G 2. — domicilio G 1. x) monasterius G 1. y) divinita G 2; *vel hoc vocabulum vel* singula *deest* G 1. z) instituit G 1. 2. a) rei F 1. G 2. 3; regi G 1; temporis G 2. 3. b) Foro G 1.

1) *Quod c.* 742. *factum ex diplomatibus constat. Cf. Hirsch p* 39. 2) *Cf. Ottonis III dipl., Stumpf No.* 923, *et Mabillon, Ann. Ben. l. XX, c.* 53 *(II, p.* 66*).* 3) Barturberk *superscripsit Epit. Scletstadiensis.* 4) *Non conditorem, sed auctorem monasterii Berceti in monte Bardonum Liutprandum regem ex gestis Moderamni episcopi Redonensis a Frodoardo narratis lib. I, cap.* 20. *probat optime Mabillonius in annalibus tom. II, a.* 718 *(II, p.* 51*), illudque in honorem s. Abundii martyris antea constructum, postea in honorem s. Remigii, cujus reliquias e Remensi monasterio Moderamnus in Italiam contulerat, et miraculo monitus ibidem deposuerat, ita Liutprandus regia liberalitate per suum diploma bonis et aedificiis ditavit, ut a nostro conditoris loco habeatur.* BI.

nomen est, iuxta fluvium Tanarum, vir mirae sanctitatis Baodolinus[a] nomine, qui multis miraculis, Christi gratia[b] suffragante, refulsit[c]. Qui saepe[d] futura praedixit, absentia quoque quasi praesentia nuntiavit[e]. Denique cum[f] rex Liutprand in Urbem silvam venatum isset, unus ex eius comitibus cervum[g] sagitta percutere[h] nisus, eiusdem regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusum[i] nomine, nolens sauciavit. Quod rex cernens — valde enim eundem puerum amabat — cum lacrimis eius incommodum[k] lamentari coepit statimque unum e suis equitem misit, qui ad virum Dei Baodolinum curreret eumque peteret, ut pro vita eiusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad servum Dei pergeret, puer defunctus est[l]. Cui Christi famulus ad se pervenienti ita dixit: 'Scio, quam ob causam veneris; sed illud quod postulare missus es[m] iam fieri non potest, quia puer ille defunctus est'. Quod cum his[n] qui missus[o] fuerat regi quod a servo Dei audierat renuntiasset, rex, licet doluerit, quod effectum[p] supplicationis suae habere non potuit, tamen quia vir Domini Baodolinus prophetiae spiritum habuerit, aperte cognovit. Huic[q] quoque non dissimilis aput[r] Veronensem civitatem Teudelapius[s] nomine fuit, qui inter miranda[t] quae patrabat praesago etiam spiritu[u] multa quae erant ventura praedixit. Eo[v] quoque tempore floruit vita vel actibus Ticinensis ecclesiae episcopus Petrus[w], qui[x] quia regis erat consanguineus, ab[y] Ariperto quondam[z] rege aput Spoletium exilio fuerat retrusus. Huic beati martyris Savini[a] ecclesiam frequentanti isdem venerabilis martyr[b] praenuntiavit, quod episcopus aput Ticinum futurus esset. Qui[c] postea, cum factum fuisset, basilicam eidem beato[d] martyri Savino in solo proprio aput eandem[e] civitatem construxit[f]. Hic inter reliquas optimae vitae quas habuit virtutes etiam virginitatis flore decoratus enituit. Cuius[g] nos[h] aliquod miraculum[i], quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus. At[k] vero Liutprand[l], postquam triginta et uno[m] annis *septemque mensibus regnum[n] * p. 187.

a) Baudolinus G 5a. c; Blandolius *corr.* Blandolinus G 1; Blandolinus G 4. b) graciam F 1. c) *reliqua in* G 1 *vix legi possunt.* d) semper F 1. e) pr. dicebat. *desinit* K 2, *addens*: Finis sex libri et ultimi. f) dum A 2. *3. 3; *deest* C. G 2; r. L. cum in D 3. g) servum A 2. C 1. F 1. h) percuteret F 1. i) Aufusum A *3. k) incommodu F 1; incommoda F 4. G. — eius *deest* C 1. — lamenta F 1; lamentare C 1. G 2. l) *reliqua in* A 1 *legi nequeunt.* m) est F 1. — postulas C. D. B 4. — iam *deest* C. D. I 1. n) *ita* A 2. C 1. F 1. G 2. 3. o) missi fuerant F 1. p) effectu G 2. q) *novum inc. cap.* F 1. r) ad (at G 2) F. G. — Beron. C 1. 2. F 1 s) Theud. G 2; Theod. C 1. D 2. 3. t) mirandam F 1. u) spiritum F 1. v) *novum inc. cap.* E 1. F 1. w) *desinit* G 1. x) *deest* F 1. y) *deest* G; et ab H 2; quia e. c. Ariberti quondam regis ap. G 5a. c. I 2? z) *desinit* G 2. a) Sabini A 2. F 1 (S. m.). b) vir C. D. I 1. c) Quod G 4. 5c; Qui p. cum episcopus factus fuisset D (t?). H. d) *deest* G 4; beati C 4b; eiusdem beati martiris Savini C 1—3. D. e) eadem *e corr.* F 1. f) *desinit* A *4. g) Cuius — ponemus *des.* I 2. h) *deest* C 1. i) *deest* A 2. k) *novum inc. cap.* A 4. E 1. F 1. 5. l) rex *add.* C. D. m) duo C 1. n) principatum C. D. B 4.

optenuit, iam aetate maturus huius vitae cursum explevit; corpusque eius in basilica beati Adriani martyris, ubi et eius genitor requiescit, sepultum est. Fuit autem vir multae sapientiae, consilio sagax, pius[a] admodum et pacis amator, belli[b] praepotens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator pervigil, elemosinis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis aequandus, nutritor gentis, legum augmentator. Hic initio regni sui Baioariorum plurima castra cepit, plus semper orationibus quam armis fidens, maxima semper cura Francorum Avarumque[c] pacem custodiens[1].

FINIT[d] LIBER SEXTUS[e].

a) *deest* A 3. b) *reliqua in* B 3 *legi nequeunt.* c) *deest* G 5a. c; aliorumque F 3a; d) *ita* E 1. F 1; Explicit *ceteri.* e) de historia Langobardorum *add.* A 2, et ultimus historiae gentis (*deest* F 5) Langobardorum D 4. F 5. in historia Longobardorum edita a Paulo historiographo H, amen E 1; Hystoriae Langobardorum liber VI. explicit D 3; Explicit liber sextus Pauli de gestis Longobardorum D 5; Expliciunt gesta Longobardorum A 4. — *In* A 6 *legitur:* Ab adventu Longob. usque ad annum domni Grimoaldi sunt anni CCXLI. — *Codd.* C 1—3. D 1. I 1 *capita* 52. *et* 53. *supra omissa addunt.*

1) *Nostris diebus Liutprandi regis tumulus non in basilica d. Adriani martyris, ut Paulus hic scribit, sed in altera s. Petri in Coelo aureo. Scriptores Ticinenses inde translatum putant, immo iterum loco motum scribunt in eadem basilica sancti Petri: quippe olim ad ingressum confessionis columnis quatuor impositus conspiciebatur, nunc vero ex decreto sac. conc. Trident. humi stratus ante proximam aram s. Severino Boetio dicatam. Haec ibi legitur epigraphes:*

Flavius hoc tumulo Liutprandus conditur, olim
Langobardorum rex inclytus, acer in armis
Et bello victor; Sutrium atque Bononia firmant
Hoc et Ariminum, necnon invicta Spoleti
Moenia; namque sibi haec subiecit fortior armis.
Roma suas vires iam pridem hoc milite multo
Obsessa expavit; deinde[a] tremuere feroces
Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipso,
Cum premerent Gallos, Karolo poscente iuvari;
Ungarus, a solo hoc adiutus Francus et omnes
Vicini grata degebant pace per omnes.
Rege sub hoc fulsit, quod mirum est, sancta frequensque
Relligio, ut recolunt Alpes, ecclesia quarum
Hanc habuit vincente ipso, et praegrandia templa,
Quae vivens struxit, quibus et famosus in orbe
Semper et aeternus lustrabit saecula cuncta,
Praecipue Petro coelesti hac sede dicata[b]
Clavigero, statuit Coelo quam providus Aureo;
Augustinus ubi huc aliunde abductus eodem
Rege iacet, cuius doctrina ecclesia fulget. BI.

Editum est hoc epitaphium, multo post mortem ejus factum, etiam a Sigonio, De regno Italiae lib. III (ed. 1691), *p.* 71, *cujus ope quaedam emendavi, et Troya, Cod. dipl. Nr.* 564, *IV, p.* 135.

a) deinceps *S.* b) locata *S.*

*APPENDIX. *p. 188.

I. CATALOGUS PROVINCIARUM ITALIAE.

In codice bibliothecae regiae Matritensis A. 16, saec. X, inter varia opera chronologica, geographica aliaque (Arch. VIII, p. 768 sq.) f. 190. brevis legitur Italiae descriptio, cujus exemplar in usus nostros fecit b. m. Knust. Ipse hanc ex Pauli Historia Langobardorum sumtam putavit; sed jam Bethmann vidit, Paulo vetustiorem eam esse, ab illo exscriptam, laudatam (II, 20) et additionibus ex Isidoro plerumque haustis auctam. Attamen Langobardorum tempore, monasterio Bobiensi fundato (613), composita est. Saeculo XI. Guido inter Varias historias (Arch. VII, p. 537 sq.) Bethmanno teste eam recepit (fol. 7. cod. Bruxellensis Nr. 3897—3918), nonnullis additis vel mutatis, quae nunc ad manus non fuerunt. G. W.

Item de provinciis Italiae.

Prima provincia Venetia. Sunt[a] huius Venetiae infra Veronam et Vincentiam[b] Pataviumque et Mantuam civitates, seu et alias. Sed inter omnes Aquileia civitas extitit caput, pro qua modo nunc Foroiuli ita dictum est, quod Iulius Cesar forum negotiationis ibi statuerat.

Secunda provincia Liguria; in qua est Mediolanum, Ticinum, quae alio nomine Papia appellatur. Haec usque ad Langobardorum fines protenditur. Inter hanc et Alamanorum patriam due provincie sunt, id est Reptia prima et Reptia secunda, inter Alpes consistunt; in quibus proprie Reti habitare noscuntur.

Tertia provincia Alpes Cotiae dicuntur. Hanc a Liguria in eorum versus usque ad mare Tyrrenum extenditur et ab occiduo finibus Gallorum conputatur. In hac Aquis, ubi aquae calidae sunt, et civitates Dertona et monasterium Bovium, Genua et Saona habentur.

Quarta provincia Tuscia est. Haec habet intra se cir-

a) S; *cod.* b) unc. *c.*

cium versus Aureliam, ab orientis parte Umbriam. In hac provincia Roma, quae aliquando totius mundi caput extitit, in Umbria Perusium et lacum Clitorius et Spoletium[a] consistunt.

Quinta provincia Campania ab urbe Roma usque ad Siler Lucanie fluvium extenditur. In qua opulentissime urbes Capua, Neapolim et Salernum constitute sunt.

Sexta provincia Lucana inchoat a fluvio Silere cum Oritia usque ad fretum Siculum per ora maris Tirreni, sicut et due superiores provinciae, dextrum Italie cornu tenens, pertingit. In qua posite sunt civitates, id est Pestus, Laynus, Cassanus, Cosentia, Malvitus et Regium.

Septima provincia in Apenninis Alpibus conputatur, quae inde originem capiunt, ubi Alpes Cotiae finiuntur. He Alpes Apenninae per mediam Italiam pertingentes, Tuscia ab Emilia et Umbria a Flamminea dividuntur. In qua sunt civitates Feronianum et Montebellium, Bovium et Orbinum necnon et oppidum quod Verona appellatur.

Octava provincia Emilia, incipiens a Liguria provincia, inter Alpes Apenninas et Padi fluenta, versus Ravennam pergit. Haec locupletibus urbibus habet, Plagentia, Regio, Boonia et Foro Cornelii, cuius castrum Imola appellatur.

Nona provincia Flaminea posita est inter Alpes Apen-
*p. 189. ninas et mare Adriaticum. In *qua sunt nobilissima urbium Ravenna et quinque aliae civitates consistunt, que Greco vocabulo Pentapolim appellantur[b].

Decima provincia Picęnum occurrit post Flamineam, ab austro habet Apenninos montes, ex altera parte Adriaticum mare. Haec pertendit usque ad fluvium Piscaria. In qua sunt civitates Firmus, Asculus et Pennis, ętiam vetustate consumptae [Hadriae][c].

Undecima provincia Valeria, cui Nursia est annexa, consistit inter Umbriam et Campaniam et Picenum, quae ab oriente Samnium regionem attingit. Hec habet urbes Tiburim, Carsiolis, Reate, Forconem et Amiternum et regiones Marsorum[d] et eorum lacus qui Focinus appellatur.

Duodecima provincia Samnium inter Campaniam et mare Adriaticum et Apuliam. Quae a Piscaria incipiens habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidianum, Hisernia et antiquitate consumpta Sampnium, a qua tota provincia nominatur[e], et ipsa harum provinciarum caput ditissima Beneventum.

Tertia decima provincia Apulia, consociata sibi Calabria. Hec habet urbes satis opulentas Luceriam, Sipontum, Canusium, Acerentiam, Brundisium, Tarentum et in sinistro Italie cornu, quod quinquaginta milibus distans, aptam mercimoniis Ydrontum.

a) cl. exp. *c.* b) appellatur *c.* c) *ita ex Paulo supplevi.* d) Masorum *c.* e) nominantur *c.*

Quarta decima provincia Sicilia insula computatur. In hac provincia sunt ditissime urbes, inter quas magna civitas est Siracusana.

Quinta decima provincia Corsica insula, quae multis est promunctoriis angulosa. Sexta decima provincia Sardinia insula. Quae utreque Tirrenis fluctibus ambiuntur. Haec[1] in Africa mari facie vestigii humani tam in horiente quam in occidente latior prominet, forme paribus lateribus, in meridie et septentrionem patet in longitudinem 140 milia, in latitudinem 40.

II. CARMEN DE SYNODO TICINENSI.

In codice Bobiensi, jam A m b r o s i a n o *E.* 147 *sup., qui continet concilium Chalcedonense litteris majusculis saeculo sexto rescriptum, Ulphilae aliisque fragmentis deletis, in paginis duabus post ejus concilii actionem primam vacuis relictis alia manus charactere minusculo saeculi septimi inseruit versus ad celebrandam synodum Papiensem c. a.* 698. *jubente Cunincperto rege compositos regique dedicatos a poeta anonymo, quem Flavianum fuisse conjecit Oltrocchi. [Sed litteris versuum initialibus* Stefanus mg. *(magister?) auctor indicari videtur, ut Holder-Egger monuit].*

In altero etiam codice Bobiensi inter A m b r o s i a n o s *C.* 105 *infer., Hegesippum continente litteris majusculis exaratum, in calce libri quarti, ubi librarius in fine quaternionis spatium reliquerat paginae paulo plus unius, alia manus saeculi septimi exeuntis vel octavi ineuntis charactere minusculo hos ipsos versus descripsit.*

Invenit eos primusque edidit Oltrocchi, Eccl. Mediolanensis Historia, Med. 1795, *II,* 536. 625, *ex apographo C.* 105, *quod totum aeri incidere fecit, variis codicis E.* 147 *lectionibus in margine indicatis. Oltrocchium repetiit Joh. Bofisius, Conc. Papiensia,* 1852. 4°, *p.* 1. *[Troya, Cod. dipl. III. Nr.* 330. 353. 363. *Postea Reifferscheid carmen, ut videtur, ineditum ratus, typis, non sine mendis, mandari fecit, 'S. B. d. Wiener Akad.'* 1871, *p.* 473. *Praeterea impressum est in ephemeridibus 'L'archeografo Triestino, Nuova serie' I, p.* 85. *Fusius vero de hoc pretioso historiae monumento nuper egit Piper, 'Über den kirchengeschichtlichen Gewinn aus Inschriften' p.* 101 *sqq.] Nos eos iterum ex ipso codice E.* 147 *accuratissime descripsimus, varias apographi C.* 105 *lectiones sub contextu annotantes omnes; ex quibus satis patet, codicem C.* 105 *non esse fontem codicis E.* 147.

L. BETHMANN.

1) *Haec ex Isidor. Et. XIV,* 6, 39.

*p. 190. *Sublimes[a] ortus in finibus Europe[b]
Langibardorum regale prosapia,
rex Haribertus[c] pius et catholicus
Arrianorum abolevit heresem[d]
et christianam fidem fecit crescere. +

Subolis item Berthari[e] in solium
regni suffectus, imitatus protinus
exempla patris, ad fidem convertere
Iudaeos[f] fecit baptizandos, credere
qui rennuerunt, gladium peremere. +

Tutor et rector, amator ecclesiae,
a fundamentis constructor coenubii[g],
ubi et Christi conlocavit famolas[h. 1],
sua praefecit germana egregia,
ipsas materno amore ut regeret. +

Tertius immo nepus[i] adque[k] filius
rex Cuningpertus[l] sublimatus tempore
moderno rector fortis et piissimus,
devotus fidem christianam colere,
ecclesiarum ditator et opifex. +

Elictus gente a Deo ut regeret
Langibardorum[m], rebelles conpescuit,
bello prostravit Alexo[2] nequissimo[n],
semidiruta nuncupata Motina
urbe[o] pristino decore restituit. +

Exorta scisma iam prisco de tempore
ab aquilone parte, unde pandere
malum in terra universum propheta
vaticinandum Isaias cecenet[p. 3],
ubi superbus thronum cadens elegit. +

Fontis labacro recepere simile[q],
nobiscum simul Trinitatem credere
Aquiligenses dissedentes[r] synodum
quinta[4], qui totus concordat cum quarta[s],
una tempnentes[t] rei facti omnium. +

a) Sublimis 2. b) Europae 2. c) Haribertus 2. d) heresim 2. e) Bertharith 2. f) Iudeos 2. g) coenobii 2. h) famulas 2. i) napus *Re.* k) atque 2. l) Cunincbertus 2. m) Langobardorum 2. n) Alex iniquissimo 2. o) urbi 2 p) cecenit 2. q) lavachrum r. similem 2. r) dissidentes 2. s) IIII 1. 2. t) temnentes 2.

1) *Cf. Paul.* V, 34. 2) *Alachis dux; cf. Paul.* V, 38—41. 3) *De Jeremia* 4, 6. *cogitare videtur:* quia malum ego adduco ab aquilone. 4) *Cf. Paul.* VI, 14, *qui de synodo Ticinensi prorsus tacet. Neque Mansi neque etiam Hefele in ultima libri editione ejus mentionem faciunt.*

Fides ut esset in tota Hesperia
coadunata, advocari praecepit[a]
Aquiligenses urbi ubi resedet,
Ticino dicta ab amne qui confluet,
proprium gerens Papia vocabolum. +

Aulam ingressi ortodoxi[b] pariter,
adversus prabos coeperunt[c] contendere,
libros legentes sancitos a patribus,
Pauli et Pyrri detegentes heresem,
Theodori, Hibae[d] simulque Theodoriti. +

Ast se iam victos cognoscentes, ilico
petunt a rege, ut iurent[e] catholici
melius quintam recepere synodum[f],
et se promittunt consensuros postea
ac iuraturos credendum[g] recepere. +

Namque ovantes ingressi ecclesia[h],
iureiurandum adfirmant concordiam
adque uniti karitatis vincolum[i],
ostias simul offerentes Dominum,
eucharistiam[k] concordis[l] participant. +

Nullus de tanto gaudio potuerat
se[m] temperare a fletu et lacrimis,
catholicique sive de scismaticis,
omnibus tanta supplevit conpunctio,
cernerent Christum ibi acsi patule. +

Utreque parti rex pius elegere
Cuninceperct iubet[n] legatos, diregere
sedem ad sanctam, ubi Christo presole
data potestas nectere et solvere
Petro piscanti caeli archeclavio[o]. +

Ubi resedens[p] papa pius Sergius,
suos qui iussit adesse episcopos,
gaudens recepit Thomam Christi ministrum[1],
Theodoaldo simul legum peritissimum;
aderant quoque Aquiligenses[q] pariter. +

a) praecipit rex Cunincpertus urbi 2. b) orthod. 2. c) pravos ceperunt 2. d) Ibae 2. e) iorent 2 *teste Re.* f) sinodum 2. g) credendos 2. h) obantes i. ecclesiam 2. i) caritatis vinculum 2, *ubi* o. s. o. D. *desunt.* k) et e. 1 *teste Re.* l) concordes 2. m) se t. a fleto et l. *post* scism. *collocat* 2. n) iuvit 2. o) arceclavio 2. p) resedet 2 q) Aquilienses 2.

1) *Cujus titulum sepulchralem v. ap. Troya III, p.* 44, *ubi legitur:*
Error[e] veteri diu Aquilegia caeca
Diffusam caelitus rectam dum renueret fidem,
Aspera viarum ninguidosque montium calles
Calcans, indefessus glutinasti prudens scissos.

*p. 191. *Sedenti pape ante ora omnium
scedula datur continens praeterita,
quae acta erant praedicto de scismate[a];
quam vir excellens Dammianus[b] pontifex[1]
pio direxit dictata effamine. +

Sergius papa regi est pollicitus
sua a Deo adempta[c] facinora;
illud prophetae[2], ubi inquid, recolet[d]:
'Qui peccatore ab errore convertet[e],
sua a morte liberavit anima'. +

Merito iuste pastor apostolicus
digni quod erant sectae pravae[f] codices,
quos antefati conscripserunt auctores,
iussit conburi, ultra ne pulluerent[g]
pravorum mentes, qui erant de scismate. +

Mihi ignosce, rex, quaesu, piissime,
tua qui iussa nequivi, ut condecet,
pangere ore styloque[h] contexere,
recte ut valent edissere medrici,
scripsi per prosa ut oratiunculam[i]. +

Gloria Regi regum in perpetuum
canamus omnes, oremus et pariter,
sua ut regem Cunincperecto dextera
protecat Christus hic multa per tempora,
vitam aeternam deinceps et tribuat. +

III. EPITAPHIUM ANSAE REGINAE.

In codice bibliothecae civitatis L i p s i e n s i s *I,* 74 *inter carmina Paulo Diacono attributa epitaphium legitur Ansae reginae, uxoris Desiderii regis, quod Historiae Langobardicae insigne monumentum a b. m. Hauptio editum (Berichte der Sächs. Ges. d. Wiss.* 1850, *p.* 8*) hoc loco praetermittere noluimus. Ansa cum marito in Franciam ducta*[3] *quo anno obierit non constat, neque quomodo factum, quod saltem mortua in patriam terram reduceretur, id quod hoc carmine docemur. Quod si Paulo recte hi versus tribuuntur, tempori adscribendi sunt, quo in aula Adelchis*

a) q. a. e. p. d. sc. *desunt* 2. b) Damianus 2. c) ademta 2. d) recolit 2 e) convertit 2. f) secte prave 2. g) polluerint 2. h) stiloque 2. i) oratiuncula 2.

1) *Ticinensis; cf. Paul. VI,* 4. 2) *Epist. Jacobi* 5, 20. 3) *Ann. Nazar. Alam. SS. I, p.* 40.

ducis Beneventani, cujus uxori Adelpergae, Ansae filiae, familiaritate conjunctus erat, vel in vicino monasterio Casinensi degit, nondum Karolo regi addictus[1]. *Huic quidem tempori conveniunt quae de filiabus ad Aufidum, Rhenum et Istrum, i. e. duci Beneventano, regi Francorum et duci Baioariorum nuptis et de Adelgiso 'Bardorum spe maxima' leguntur, quae certe Paulus dicere non poterat, postquam in aulam Karoli venit, qui Desiderii natam repudiaverat neque Langobardis ullam spem regis ex genere Desiderii reliquerat.* *G. W.*

SUPER SEPULCRUM DOMNAE ANSE REGINAE.

Lactea splendifico quae fulgit tumba metallo
Reddendum quandoque tenet laudabile corpus.
Hic namque Ausonii coniux pulcherrima regis
Ansa iacet, totum semper victura per orbem
Famosis meritis, dum stabunt templa Tonantis,
Dum flores e[a] terris, dum lumen ab aethere surgit.
Haec patriam bellis laceram iamiamque ruentem
Compare cum magno relevans stabilivit et auxit.
Protulit haec nobis, regni qui sceptra teneret,
Adelgis[b] magnum, formaque animoque potentem,
*In quo per Christum Bardis spes maxima mansit. *p. 192.
Fortia natarum thalamis sibi pectora iunxit,
Discissos nectens, rapidus quos Aufidus ambit,
Pacis amore ligans, cingunt quos[c] Renus et Hister.
Quin etiam aeterno mansit sua portio Regi,
Virgineo splendore micans, his dedita templis[2].
Cultibus Altithroni quantas fundaverit aedes,
Quasque frequentat egens, pandit bene rumor ubique.
Securus iam carpe viam, peregrinus ab oris
Occiduis quisquis venerandi culmina Petri
Garganiamque petis rupem venerabilis antri.
Huius ab auxilio tutus non tela latronis,
Frigora vel nimbos furva sub nocte timebis:
Ampla simul nam tecta tibi pastumque paravit.
Plura loqui invitam brevitas vetat inproba linguam;
Concludam paucis: quicquid pietate redundat,
Quicquid mente micat, gestorum aut luce coruscat,
In te cuncta simul, fulgens regina, manebat.

a) . . e *cod.* b) g *e corr. c.* c) *ita emend. Haupt*; chorentis *c.*

1) *Cf. supra* p. 4. 2) *Anselbergam, abbatissam monasterii S. Salvatoris Brixiani a Desiderio et Ansa fundati, ut diploma a.* 769, *Mon. patr. XIII,* 70, *docet, intelligi, Haupt monuit.*

INDEX.

SCRIPSIT O. HOLDER-EGGER.

GLOSSARIUM LATINUM.

SCRIPSIT O. HOLDER-EGGER.

absimilis 108.
actionarii 153.
adproximare 235.
agapes dapes 75.
in albis constitutus, *neophytus* 217.
alumnus = *nutritor* 63.
angariare 123.
apochrisarius 158.
archeclavius caeli, Petrus apostolus 247.
arctous axis 52.
aruspex puer 135.
atramentarium 13.
augustalis corona 120.
berbices, *verveces* 205.
bisontes 82. 90.
bubali 150.
calybs 75. 78.
capistrium 74.
cathedra = *sedes regni* 92.
cavalli silvatici 150.
civitatula 186.
confinium Italiae 117.
conlactaneus 105.
constratae viae 99.
cyborium 140.
cymbia veneni baiula 78.
dactuli, *palmulae* 112.
dialogus id est duorum locutio 146.
diecula 7.
disenteriae, desenteriae morbus 111. 137.
doctor, *dux* 91.
ductor, *dux* 3. 170. 174. 178. 192. 193. 211. 232.
elegiacum metrum 74.
ergastulum 78.
ethimologia 10. 54.
exenium 153.
ferita 135.
fetilae equae 71.
fiala argentea 182.
flevotomum, *phlebotomia* 198.
forum negotiationis 96. 243.
gambae, crura 207.
garrulitas aquarum 56.
genealogia 164. 166.
genicium, *gynaeceum* 88.
genitale solum, *patria* 138.
gentilitatis error 146.
gravio, comes a Baioariis dicitur 200.
historia generalis 164. 166.
hornus, *ornus* 166.
hospites 108. 123.
hyronia 9.
iambicum archiloicum metrum 78.
igones = εἰκόνες 210.
inflationis tumor 171.
inrisoria verba 66.
itali = vituli, boves 102.
lacteus crinis 163.
lavinae 127.
lechitus 77.
lectisternia 182.
levita, *diaconus* 15. 127.
limphae fluminum 56.
litoralia 186.
lociservator 212. 222.
longibarbi 58.
loquella Graia, loquilla Graeca 9.
machedonius *v. Gloss. Lang.*
maior domus (domui) 208. 219. 222.
malefactor 113.
mancola *v. Gloss. Lang.*
maniplus 9.
mercimonium = *mercatus* 100. 244.
metae vitae 64.
monomachia 50. 172.
nonnus praepositus 7.
nutricius 188.

GLOSSARIUM LANGOBARDICUM.

Corrigenda.

Pag. 83, *lin. penult. n.* g. *l.*: hoc; *pag.* 158, *l.* 25. *l.*: episcopus; *pag.* 159, *n.* 3. *l.*: Bagnorea: *pag.* 171, *n.* 4. *l.*: cf. paulo infra.